

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BULGARİSTAN TÜRK ROMANINDA
SOSYAL MESELELER

Yüksek Lisans Tezi

Kübra BİŞKİN

Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı

İZMİR

2022

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BULGARİSTAN TÜRK ROMANINDA
SOSYAL MESELELER

Yüksek Lisans Tezi

Kübra BİŞKİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Atıf AKGÜN

Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı
Türk Dünyası Edebiyatı Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **“Bulgaristan Türk Romanında Sosyal Meseleler”** adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Kübra BİŞKİN

ÖN SÖZ

Tarih sayfalarına “bozgun” olarak da geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Bulgaristan’daki Türklere birçok acılar yaşatmıştır. Savaşın ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti’nin bölgedeki gücü kırılmış, otonom bir Bulgar Prenslığı kurulmuştur. Bu tarihî ve siyasi gelişmeler neticesinde bölgedeki Türkler yabancı bir devletin sınırları içerisinde kalarak “Bulgaristan Türkleri” olarak anılmaya başlamıştır.

Edebiyat bilimi ve sosyolojisinin en önemli inceleme alanlarından biri şüphesiz edebî türler içinde yer alan romanlardır. Bir roman, kendisinin ve yazarının içine doğduğu toplumun siyasal, kültürel, toplumsal kaynaklı durumları ve aksaklıkları hakkında önemli ipuçları verebilmektedir. Dolayısıyla tarihsel yaşanmışlıklar, sosyolojik gerçeklikler ve yapı yazar tarafından edebî süzgeçten geçirilerek romanın muhtevastaki ana malzemelerden biri olmaktadır. Bulgaristan Türklerinin de incelenmeye değer uzun ve çileli tarihleri, kültürel, tarihsel ve siyasal temelli sosyal meseleleri, tarihten sosyolojiye birçok araştırma alanına konu olduğu gibi Bulgaristan’daki Türklerin romanlarına da edebî bir malzeme olmuştur. Tezimizde, örneklem havuzu içinde yer alan Bulgaristan’daki Türk romanlarının yansıttıkları sosyal meselelerin neler olduğunun ve romanlarda ne şekilde yer aldıklarının tespiti ve incelenmesine odaklanılmıştır.

1878 Berlin Antlaşması’yla Bulgaristan’ın özerkliğini, sonraki yıllarda ise bağımsızlığını kazanması sonucunda başlayan süreçte bölgedeki soydaşlarımız türlü zorluklar altında hak ve hukuk mücadelesi vermişlerdir. Bulgaristan Türkleri için özerklik ve bağımsızlığın ilk yıllarında savaşlarla ve katliamlarla başlayan bu uzun zorlu süreç, tarih içinde Bulgaristan’daki yönetimler değişse de asimilasyon, zorunlu göçler gibi politikalarla Faşist ve Sosyalist dönemlerde de devam etmiştir. Pek çok Türkçe edebî eser ve bazı aydınlar Sosyalist dönemdeki uygulamaların kurbanı olmuştur. Çalışmamız kapsamında ele alınan örneklem romanlarda, Bulgaristan Türklerinin gerek yukarıdaki tarihsel arka plan kaynaklı gerekse kendi iç toplumundaki aksaklıklar kaynaklı az veya çok tekrar eden ortak sosyal meselelerin tespiti ve edebiyat sosyolojisinin ışığında incelemesi yapılmıştır.

Bulgaristan’daki Türklerin romanlarını ilk örneklerinden son yayınlanan örneğe kadar toplu olarak ele aldığımız bu çalışmada belli bir konu sınırlaması ile söz konusu romanların sosyal meselelere temas eden yönüne odaklanılmıştır. Bu doğrultuda

hazırlanan çalışma “ön söz” ve “giriş” bölümü dışında üç ana bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir.

Birinci bölümde roman türünün kavram ve kapsamına dair genel bir çerçeve çizildikten sonra dünyada roman türünün tarihî süreç içindeki gelişiminden bahsedilmiştir. Ardından Bulgaristan Türk edebiyatında roman türünün ilk denemelerinden başlayarak sosyalist dönem ve sonrasına uzanan tarihî gelişimi örnek eser ve temsilci bilgilerine yer verilerek ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde sosyal yönü oldukça baskın olan Bulgaristan Türkleri romanlarına yansıyan tarihî ve sosyolojik hadiseler ana başlıklar halinde tanıtılmış; romanlara kaynaklık eden ve kurgularını besleyen yönleri özellikle tespit edilmiştir.

Üçüncü bölüm çalışmamızın odak noktasını oluşturan Bulgaristan’daki Türk romanlarının tespit edebildiğimiz sosyal meseleler açısından incelenmesine dayanır. Bu bölümde on dört romanın özetlerine geniş şekilde yer verilerek temin edilmesi oldukça zor olan söz konusu romanların genel içeriğinden araştırmacıları haberdar etmek amaçlanmıştır. Romanlarda az veya çok tekrar eden sosyal meseleler tek tek her romanın kendi özeti altında romandan alıntılanan pasajlar yoluyla incelenmiştir.

Çalışmamızın sonunda yer alan “Sonuç” kısmında çalışma kapsamında temin edilen roman türündeki eserlerin özgün yönleri vurgulanarak, sosyal meseleleri ele alış özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında yer alan bulguların en önemlisi söz konusu romanlarda yer alan sosyal meselelerin tespiti olmuştur. Bu bağlamda derinleşen tespitlerimizde, yazarların sosyal meseleleri edebiyat zeminine taşıırken hangi araçları kullandıkları, hangi unsurlar üzerinde özellikle yoğunlaştıkları veya hangi konulardan uzak durdukları saptanmıştır. Çalışma sonuçlarının en önemli bilimsel katkısı ise Bulgaristan’da gelişen Türk romanının sosyal yönünü ortaya koyan somut çıktılarının bilim çevreleri ile paylaşılmış olmasıdır.

Bulgaristan’da dünyaya gelen, orada eğitim alan fakat daha sonra Türkiye’ye göç etmiş ve roman türündeki tüm eserlerini Türkiye’de yayınlamış Bulgaristan Türkleri arasından Mehmet Türker, Ramiz Çınar gibi pek çok önemli roman yazarları boy göstermiştir. Benzer şekilde Bulgaristan’da eserleri yayınlansa da Türkiye’ye göç ettikten sonra daha çok eser yayınlama imkânı bulan Ömer Osman, Sabri Tata vb. edipler de

vardır. İlk grupta olan ve tüm eserlerini Türkiye’de yayınlayan yazarların romanları; ikinci grupta olan yazarların da Türkiye’de yayınladıkları romanları bilinçli bir sınırlandırma ile çalışmamızın dışında bırakılmıştır. Çalışmamızı bu doğrultuda sınırlandırmamızın sebebi çalışmanın bir yüksek lisans tezi olması ve Bulgaristan Türklerinin Türkiye’de gelişen roman hareketinin nitelikçe bir göç edebiyatını teşkil etmesidir. Meseleye bu bağlamda yaklaşıldığında Bulgaristan Türklerinin Türkiye’deki edebî üretimleri ve özelde roman türünde verilen eserler göçmen sosyolojisi dâhilinde ve göçmen psikolojisi ile ortaya konulmuştur. Bu itibarla Bulgaristan Türklerinin Türkiye’de gelişen roman hareketi keskin çizgilerle Bulgaristan’daki Türk romanlarından ayrılmaktadır. Tüm bu hususlara ilaveten Bulgaristan’daki Türklerin romanlarından olan fakat Türkiye’de yayınlanan “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Kestaneler Altında*” ve “*Ulu Çınar*” ın çalışmamıza dâhil edilmesinin nedeni de söz konusu eserlerin tamamen pragmatist bir yaklaşımla Türkiye’de yayınlanmış olması, Bulgaristan’daki Türklerin romanlarının içinde yer alması ve salt o muhitin sosyokültürel yapısı dâhilinde vücuda getirilmelerindendir. Yani bu eserler, ekonomik ve lojistik gerekçelerle Türkiye’de yayınlanmışlardır.

Bu bağlamda ilk olarak bir literatür taramasıyla varlığı tespit edilebilen Bulgaristan’daki Türk romanları temin edilmeye çalışılmıştır. İlgili literatürde son dönemde yapılan çalışmalar Bulgaristan’da roman yazma girişimlerinin başlangıç tarihinin 1912’li yıllara kadar geriye gittiğini tespit etmiştir. İstanbul ve Bulgaristan’daki matbaalarda yayımlanan ve bazıları da gazetelerde tefrika edilen bu ilk dönem eserlerine ulaşma imkânı sınırlı olmuştur. Sonraki dönemde Bulgaristan’daki Türk romanlarının herhangi bir kamu desteği olmadan roman yazarlarının kendi imkânlarıyla yayımlanması ve belli bir dağıtım ağının bulunmaması da söz konusu eserlerin teminini zorlaştırmıştır. Bulgaristan’daki Türklerin Sosyalist dönemden çok daha önceye dayanan ilk dönem romanlarından olan “*Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nadire*”, “*Şehit Evlâtları*”, “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Aranılan Sevgili*” adlı eserler de temin edilerek çalışmamızın kapsamına alınmıştır. Sosyalist dönemde yayınlanan “*Gün Doğarken*”, “*Saçılan Kıvılcıklar*” ile demokratik dönemde yayınlanan “*Gazetecinin Artık Yılı*”, “*Azman*”, “*Aydınlığın Öksüzleri*”, “*Kestaneler Altında*”, “*Rodopların Kader Yolları*”, “*Ulu Çınar*” ve Sosyalist Dönemde yazılmış olmasına rağmen 1980 yılında Bulgar polisi

tarafından el konularak Türkiye’de ikinci defa yazılıp 1991’de yayınlanan “*Buruk Acı*” romanları da çalışmamıza dâhil edilmiş diğer eserlerdir. Bulgaristan’daki Türklerin romanlarından “*Alev ve Kül*”, “*O Kuş Ötüyor*”, “*Garip Milyon*”, “*Uçurum*” adındaki eserlere ulaşamadığımızdan dolayı bu eserler çalışmamıza dâhil edilememiştir. Ayrıca Emel Balıkcı’nın “*Rodopların Kader Yolları*” romanının ikinci ve üçüncü cildi ile İsmail Yakup’un “*Hayatımızın Kış Ayları*” isimli romanları da henüz yayın aşamasında bulunduklarından çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bulgaristan Türklerinin edebî üretim faaliyetlerinde romana benzer nitelikte ve romana geçişte bir merhaleyi teşkil eden İshak Raşit’in “*Yeşil Kuşak*” ve “*Ayrılırken*” povestleri çalışmamızın kapsamı dışında bırakılırken, benzer nitelikteki “*Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nâdire*”, “*Şehit Evlâtları*”, “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Aranılan Sevgili*” adlı eserlerin çalışmamıza dâhil edilmesinin sebebi söz konusu eserlerin bizzat yazarları tarafından “roman” olarak anılması ve bu türün adıyla okuyucuya takdim edilmesi dolayısıyladır.

Bulgaristan Türklerinin romanlarına eğilen ve son dönemde yapılan çalışmalarda romanlar tematik olarak veya bir olgu üzerinden belli bir dönem bazında incelenmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan’daki Türklerin romanlarında bulunan çeşitli sosyal meselelerin edebiyat sosyolojisine uygun olarak tespit ve incelemesinin yapıldığı çalışmamızın söz konusu alanda bundan sonra yapılacak araştırmalara kaynak olması yanında, konuyu “sosyal meseleler” kapsamlı başlığı altında literatüre taşıyacak olan ilk araştırma olması bakımından akademik bir boşluğu dolduracağını düşünüyorum.

Kübra BİŞKİN

İzmir, 2022

ÖZET

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan'daki Osmanlı hâkimiyeti sona ererken buradaki Türkler de azınlık hâline gelmiştir. Bu tarihten sonra mahallî bir çizgiye bürünen Bulgaristan Türk Edebiyatı özelde de Bulgaristan Türk romanı ülkedeki siyasi ve sosyal değişimlere bağlı olarak ağır bir gelişme kaydetmiştir. Romanın gelişimini etkileyen bu değişimlerin yol açtığı sosyal sorunlar ise eserlerin muhtevalarını şekillendirmede oldukça etkili olmuştur. Bulgaristan Türk romanları ilk örneğinden son örneğine kadar içeriklerinde sosyal meselelere yer veren ve sosyal yönleri ağır basan eserler olmuştur. Söz konusu romanlarda yansıtılan sosyal meseleler genel başlıklar hâlinde şunlardır: “Savaş”, “Sosyalist Dönem Uygulamaları”, “Göç”, “Asimilasyon ve Ötekileştirme”, “Gelenek ve Modernite Çatışması”, “Eğitim ile İlgili Sosyal Meseleler”, “Yoksulluk”, “Ahlaki Yozlaşmayla İlgili Sosyal Meseleler”.

Bulgaristan Türk romanlarında yer verilen sosyal meselelerin yoğunluğu, nitelik ve niceliği eserlerin yayımlandığı dönem ve dönemin şartlarıyla doğrudan ilişkili olmuştur. Bulgaristan Türk romanındaki ilk örnekler 1912 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Bu ilk dönem eserlerinde “Savaş” ve “Göç” meselelerine ağırlık verilmiştir. Savaşın Bulgaristan Türkleri üzerinde yarattığı maddi ve manevî tahribat anlatılmıştır. Savaşın bir sonucu olan “Göç” de toplum üzerindeki olumsuz etkileriyle ele alınmıştır. Bunun yanında bu dönemde yayımlanmış romanlarda “Ötekileştirme”, “Gelenek ve Modernite Çatışması”, “Eğitimle İlgili Sosyal Meseleler”, “Yoksulluk” ve “Ahlaki Yozlaşmayla İlgili Meseleler de yer almıştır.

Sosyalizm yıllarının başlaması Bulgaristan'daki Türk romanı açısından bir kırılma noktasını ve ikinci dönemin başlangıcını teşkil eder. Bu dönemdeki Bulgaristan Türk romanları Sosyalizm eksenindeki diğer edebî türler gibi güdümlü bir hâl almıştır. 1960'lı yıllarda yayımlanan “Gün Doğarken”, “İki Arada” ve “Saçılan Kıvılcımlar” angaje nitelikte olsalar da edebî ölçütler bağlamında birinci dönem romanlarından daha yetkin ve başarılıdır. Romanların içeriklerinde sosyalizm ideolojisini yücelten doğrultuda olumlu tipler yaratılmıştır. Bu dönem romanları, “Asimilasyon” ve “Sosyalist Dönem Uygulamaları”yla ilgili sosyal meseleleri yansıtmaktan bilinçli bir şekilde uzak kalmışlardır. Bununla birlikte bu dönem eserlerinde sosyal bir mesele olan “Gelenek ve Modernite Çatışması” “aile, evlilik kadın, din, ağılık”, konuları üzerinden çokça

yansıtılmıştır. Sosyalizm doğrultusundaki modern hayatın karşısında olan gelenek ve geleneğe dayalı unsurların eleştirisi yapılmış ve bu unsurların yol açtığı sosyal aksaklıklar gösterilmiştir.

1970'lerden sonra ülkede artan baskılar neticesinde birçok roman yazarı Türkiye'ye göç etmiştir. Türkçe yayınlara gelen yasak Bulgaristan'daki Türk romanının da gelişimini engellemiştir. Posttotaliter dönemde Bulgaristan'da Türkçe roman yazma faaliyeti yeniden başlamıştır. Göç etmeyerek Bulgaristan'da kalan Halit Aliosman Dağlı, Naim Ömer Bakoğlu, İsmail A. Çavuşev, İsmail Yakup, Emel Balıkcı demokratik dönemde romanlarını yayımlayarak Bulgaristan'daki Türklerin roman hareketini devam ettirmişlerdir. Bu dönemdeki romanlar bir önceki dönemin eserlerinden farklı olarak sosyalizmin bozuk yönlerine, toplumsal bir mesele boyutuna gelen “kolektifleştirme, sansür, güdümlülük, jurnalcılık” gibi bazı “Sosyalist Dönem Uygulamaları”na parmak basmışlardır. Bu meselelerin yanı sıra “Asimilasyon ve Ötekileştirme” hadisesi de bu dönem eserlerinde yoğun bir şekilde yansıtılmıştır.

Bulgaristan Türk romanlarında yansıtılan tüm sosyal meselelerin beslendiği iki ana kaynak Bulgaristan Türklerinin tarihsel ve sosyal gerçeklikleri olmuştur. Bu bağlamda bilhassa “Savaş”, “Göç”, “Asimilasyon ve Ötekileştirme” meselelerinin ele alındığı romanlar biricik kurgularında Bulgaristan Türk toplumunun tarihî süreçte yaşadıklarını yeniden yorumlamışlardır. “93 Harbi, Balkan Savaşları” gibi çok kanlı ve vahşetlerle dolu savaşların Türk toplumu üzerinde bıraktığı maddi ve manevî hasar gözler önüne serilmiştir. “Göç” bir toplumsal mesele olarak romanlarda itici sebepleri ve olumsuz etkileri ile verilmiştir. Savaş yıllarından bu yana görülen ve totaliter rejim döneminde zirve yapan “Asimilasyon” uygulamaları da romanlarda “ana dil, ana dilde eğitim, zorla isim değiştirme, zorla din değiştirme, soya dönüş vb.” pek çok yönüyle yansıtılmıştır. “Ötekileştirme” meselesinin yansıtılması ise “etnik kökene, sosyoekonomik statüye göre ve yaşanan yer bağlamında” olmuştur. Söz konusu meselede en çok dikkati çeken özellik Türklere sosyal hayatın her alanında özellikle de mesleksi alanda yapılan ayrımcılık ve ötekileştirme olmuştur.

“Gelenek ve Modernite Çatışması” ilk romandan son örneğe kadar eserlerde en çok yer alan sosyal meselelerden birisidir. Söz konusu mesele “aile, aile içerisinde kadının yeri, evliliğin oluşum şekilleri, eski ve yeni kurumlar (ağalık, mektep, medrese),

kılık-kıyafet (şalvar, çarşaf, elbise), yanlış din algısı, kadercilik, hurafeler vb.” sosyal hayata ait birçok alan üzerinden geniş bir yelpazede sunulmuştur. “Eğitim ile İlgili Sosyal Meseleler” arasında ise eğitim konusunda toplumdaki bilinçsizlik, eğitime verilen önemin azlığı, denklik meseleleri vb. konular yer almıştır. “Yoksulluk” meselesi romanlarda “işsizlik, tek tip üretim, ekonomik alandaki sosyal eşitsizlikler, serbest piyasa ekonomisine geçiş” gibi sebepleri ile “açlık, gurbetçi işçi göçü vb.” sonuçlarıyla yansıtılmıştır. “Ahlaki Yozlaşmayla İlgili Sosyal Meseleler”in kapsamında ise “çeşitli yolsuzluklar, jurnalleme, mobbing, tecavüz, iftira” konularıyla bağlantılı olan toplumsal aksaklıklar dile getirilmiş ve eleştirilmiştir.

ABSTRACT

With the Treaty of Berlin signed in 1878, the Ottoman domination in Bulgaria ended, and the Turks there became a minority. After this date, Bulgarian Turkish Literature, which took on a local line, and Bulgarian Turkish novel in particular, made a slow development depending on the political and social changes in the country. The social problems caused by these changes, which affected the development of the novel, were very effective in shaping the contents of the works. Bulgarian Turkish novels, from the first to the last, have been works that include social issues and their social aspects predominate. The social issues reflected in the novels in question are as follows: "War", "Socialist Period Practices", "Migration", "Assimilation and Othering", "Conflict of Tradition and Modernity", "Social Issues Related to Education", "Poverty", "Social Issues of Moral Corruption".

The intensity, quality and quantity of the social issues in Bulgarian Turkish novels were directly related to the period and the conditions of the period in which the works were published. The first examples in the Bulgarian Turkish novel have been given since 1912. In the works of this first period, the issues of "War" and "Migration" were emphasized. The material and moral damage caused by the war on the Bulgarian Turks is explained. "Migration", which is a result of the war, is also discussed with its negative effects on society. In addition, "Othering", "Conflict of Tradition and Modernity", "Social Issues Related to Education", "Poverty" and "Issues Related to Moral Corruption" were also included in the novels published in this period.

The beginning of the years of socialism constitutes a breaking point for the Turkish novel in Bulgaria and the beginning of the second period. Bulgarian Turkish novels in this period became guided like other literary genres on the axis of Socialism. Even though "Sunrise", "two in one (İki Arada)" and "Scattering Sparks", which were published in the 1960s, are engaged, they are more competent and successful than the first period novels in terms of literary criteria. In the content of the novels, positive types were created in the direction of glorifying the ideology of socialism. The novels of this period consciously stayed away from reflecting the social issues related to "Assimilation" and "Socialist Period Practices". However, in the works of this period, the "Conflict of Tradition and Modernity", which is a social issue, has been reflected a lot through the

subjects of "family, marriage, woman, religion, lordship". The elements based on tradition and tradition, which are against modern life in the direction of socialism, were criticized and the social problems caused by these elements were shown.

After the 1970s, as a result of increasing pressure in the country, many novelists immigrated to Turkey. The ban on Turkish publications also prevented the development of the Turkish novel in Bulgaria. In the posttotalitarian period, the activity of writing novels in Turkish resumed in Bulgaria. Halit Aliosman Dağlı, Naim Ömer Bakoğlu, İsmail A. Çavuşev, İsmail Yakup and Emel Balıkçı, who did not immigrate and stayed in Bulgaria, continued the novel movement of the Turks in Bulgaria by publishing their novels in the democratic period. The novels of this period, unlike the works of the previous period, pointed to the corrupt aspects of socialism and some "Socialist Period Practices" such as "collectivization, censorship, manipulation, journalism" that became a social issue. In addition to these issues, the phenomenon of "Assimilation and Othering" was intensely reflected in the works of this period.

The two main sources that feed all the social issues reflected in the Bulgarian Turkish novels have been the historical and social realities of the Bulgarian Turks. In this context, the novels that deal with the issues of "War", "Migration", "Assimilation and Othering" in particular, have reinterpreted the experiences of the Bulgarian Turkish society in the historical process in their unique fictions. The material and moral damage caused by the bloody and brutal wars such as the "93 War, the Balkan Wars" on Turkish society has been revealed. "Migration" as a social issue is given in the novels with its repulsive reasons and negative effects. The "Assimilation" practices, which have been observed since the war years and peaked during the totalitarian regime, are also used in the novels as "mother language, education in mother language, forced name change, forced conversion, return to lineage, etc." reflected in many aspects. The reflection of the "othering" issue was "according to ethnic origin, socioeconomic status and place of residence". The most striking feature in the aforementioned issue was the discrimination and marginalization of Turks in all areas of social life, especially in the professional field.

"The Conflict of Tradition and Modernity" is one of the most common social issues in the works from the first novel to the last example. The issue in question is "the family, the place of women in the family, the formation of marriages, old and new

institutions (ağalık, school, madrasah), dress-clothing (shalwar, chador, dress), false perception of religion, fatalism, superstitions, etc.” presented in a wide range over many areas of social life. Among the "Social Issues Related to Education" are the lack of awareness in the society about education, the lack of importance given to education, the issues of equivalence, etc. topics are included. The issue of "poverty" in the novels, "unemployment, uniform production, social inequalities in the economic field, transition to a free market economy" causes "hunger, expatriate worker migration, etc." reflected in the results. Within the scope of "Social Issues Related to Moral Corruption", social problems related to "various corruptions, journaling, mobbing, rape, slander" were expressed and criticized.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
G.1. Bulgaristan Türkleri.....	1
G.1.1. Bulgaristan Türklerinin Tarihi.....	1
G.1.2. Bulgaristan Türklerinin Sosyokültürel Yapısı.....	9
G.1.3. Bulgaristan Türkleri Edebiyatı.....	20
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
BULGARİSTAN’DA TÜRK ROMANI.....	23
1.1. Roman Türü Kavram ve Kapsamı.....	23
1.2. Bulgaristan Türkleri Edebiyatı’nda Romanın Tarihî Gelişimi.....	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	34
BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATINDA ROMANA YANSIYAN ÖNEMLİ SOSYAL HADİSELER.....	34
2.1. Savaşlar.....	35
2.2. Sosyalist Dönem Uygulamaları.....	37
2.3. Göçler.....	40
2.4. Asimilasyon ve Ötekileştirme.....	44
2.5. Gelenek ve Modernite Çatışması.....	51
2.6. Eğitim ile İlgili Sosyal Meseleler.....	59
2.7. Yoksulluk.....	62
2.8. Ahlakî Yozlaşmayla İlgili Sosyal Meseleler.....	64
2.9. Diğer Sosyal Meseleler ve Genel Tablo.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	70
BULGARİSTAN TÜRK ROMANINDA SOSYAL MESELELER.....	70
3.1. Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nâdire.....	70
3.1.1. Romanın Özeti.....	70
3.1.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	71
3.2. Şehit Evlâtları.....	73
3.2.1. Romanın Özeti.....	73
3.2.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	75
3.3. Muhâcir Mehmedoğlu.....	77
3.3.1. Romanın Özeti.....	77
3.3.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	80
3.4. Aranılan Sevgili.....	86
3.4.1 Romanın Özeti.....	86
3.4.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	88
3.5. Gün Doğarken.....	92
3.5.1. Romanın Özeti.....	92
3.5.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	99
3.6. Saçılan Kıvılcımlar.....	130
3.6.1. Romanın Özeti.....	130
3.6.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	135
3.7. İki Arada.....	166
3.7.1. Romanın Özeti.....	166
3.7.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	169
3.8. Buruk Acı.....	173
3.8.1. Romanın Özeti.....	173
3.8.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	177
3.9. Gazetecinin Artık Yılı.....	185
3.9.1. Romanın Özeti.....	182
3.9.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	191
3.10. Azman.....	228
3.10.1. Romanın Özeti.....	228

3.10.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	232
3.11. Aydınlığın Öksüzleri.....	246
3.11.1. Romanın Özeti.....	246
3.11.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	249
3.12. Kestaneler Altında.....	265
3.12.1. Romanın Özeti.....	265
3.12.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	270
3.13. Rodopların Kader Yolları.....	292
3.13.1. Romanın Özeti.....	292
3.13.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	296
3.14. Ulu Çınar.....	308
3.14.1. Romanın Özeti.....	308
3.14.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler.....	312
SONUÇ.....	320
KAYNAKLAR.....	327
TEŞEKKÜR.....	334
ÖZGEÇMİŞ.....	335

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo -1: Bulgar Sayımlarına Göre Müslüman-Türk Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı

Tablo -2: Bulgaristanın Bazı Büyük Şehirlerinde Bulgar, Türk ve Roman Nüfus Dağılım Oranları

Tablo -3: 2011 Nüfus Sayımında Bulgaristan Nüfusunun Etnik Dağılımı

Tablo -4: 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Günümüze Kadar Tespit Edilebilen Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Dönemleri ve Göç Eden Kişi Sayısı

Tablo -5: Cumhuriyetin İlk Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayısı

Tablo -6: Diğer Sosyal Meseleler

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKZS	: Emek Ziraat Kooperatifi
Vb.	: Ve Benzeri
Vs.	: Vesaire

GİRİŞ

G.1. Bulgaristan Türkleri

Bulgaristan’da yaşayan Türklerin “Bulgaristan Türkleri” olarak anılmaya başlanması Özerk Bulgaristan Prensliği’nin 1878’de kurulması ve devamındaki tarihî süreçte meydana gelen birtakım siyasi gelişmelerin sonucudur.

Bulgaristan Türkleri adlandırması XIX. asırda Osmanlı İmparatorluğu’nun Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Türkleri ifade etmektedir. Beş asırdır Osmanlı idaresinde bulunan bu topraklarda, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Berlin Antlaşması imzalanarak ilk aşamada, Tuna vilayetine bağlı Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova sancaklarını içine alacak şekilde bir Bulgar Prensliği kurulmuştur. İkinci aşamada aynı antlaşmanın devamı olarak, Edirne vilayetinin iki sancağı olan Filibe ve İslimye’de imtiyazlı Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştu. 1885’te bu vilayet Bulgar Prensliği’ne dâhil olmuş ve buradaki Türkler de Bulgar idaresine bağlanmıştır.¹

Bu gelişmeleri takip eden son aşamada ise, 1912-13 yıllarındaki Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar’da bulunan dokuz Türk ilçesi daha Bulgar idaresine girmiştir. Bulgar Prensliği, 1878’de Berlin Antlaşması’yla kurulduğunda, 63.000 km²’lik bir toprağa sahipken, 1913 sonrası bu alan 111.000 km²’ye kadar ulaşmıştır. Yaşanan bu siyasi gelişmeler neticesinde ve savaşta 1 milyon Türk’ün göçe zorlanması; 500.000 Türk’ün de katliam, açlık ve soğuk nedeniyle hayatını kaybetmesi sonucunda Türkler adım adım Bulgaristan idaresinde azınlık statüsüne düşürülerek “Bulgaristan Türkleri” adını almıştır.²

G.1.1. Bulgaristan Türklerinin Tarihi

Bulgaristan’da Türk varlığının, birbirini takip eden yüzyıllarda, çeşitli Türk boylarının gelip yerleşmesiyle vücut bulduğu ve arttığı görülmektedir. Bulgaristan Türkleri de asırlar boyunca bu topraklarda bir kültür mozaigi oluşturan bu çeşitli Türk boylarının torunlarıdır.

¹ Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 17.

² Şimşir, ss. 17-18.

Bulgaristan'a Türk kavimleri iki ayrı zamanda ve iki ayrı yönden gelip yerleşmişlerdir. İlk dönemdeki Türk boy ve kavimleri Osmanlılardan çok daha önce, Karadeniz'in kuzeyinden bugünkü Bulgaristan topraklarına gelen Şamanist Türklerdir. Bu ilk dönemde Anadolu'dan da bazı Türkmenler gelerek Bulgaristan'a yerleşmiştir. Türk iskânlarının ikinci dönemini ise Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'dan gelen Türk göçleri şekillendirmiştir. Birinci dönemde, Bulgaristan'a ilk gelen Türk kavmi Hunlardır.³ 378'de Hunlar ilk kez Tuna'yı aşarak Trakya'ya kadar ulaşmışlardır.⁴ Hunlar Attila devrinde, Bizans'a düzenledikleri iki Balkan seferi ile Bizans'ın Tuna boyundaki gücünü kırmış ve Bizans'ı yüklü bir vergiye bağlamıştır. Ayrıca Hun Devleti, Attila zamanında Balkanlarda sınırlarını genişletmiş ve zenginleşmiştir.⁵

Hunların ardından Balkanlara gelenler yine Orta Asya menşeli bir Türk kavmi olan Avarlardır. 552 yılında İdil'in batısına geçen Avarlar, Bizans'ın Trakya'ya kadar olan topraklarını ele geçirip, 626'da İstanbul'u kuşatmışlardır. Avarlar bir süre sonra Slavlar arasında erimişlerdir.⁶

Tarihte önemli bir yere sahip olan; akınları ve hâkimiyetleri Avrupa'dan Balkanlara kadar çeşitli sahaları kapsayan diğer bir Türk kavmi de Bulgarlardır.⁷

Bulgar Türklerinin, Attila'nın 453 yılındaki ölümünden sonra oğlu İrnek'in yanında bir grup Hun ile birlikte Macaristan'dan doğuya doğru gittiğinde burada Orta Asyalı kavimlerden olan Ogurlarla karışması sonucu tarih sahnesine çıktıkları düşünülmektedir. 605 yılında Bulgarların başına geçen Kubrat Han, 635 yılında sınırları doğuda Kuban Nehri'nden batıda Dinyeper'e; kuzeyde Donets'den Karadeniz ile Azak Denizi'ne kadar ulaşan büyük bir Bulgar Devleti kurmuştur.⁸

Büyük Bulgaristan, Kubrat Han'ın ölümünden kısa bir süre sonra Hazarların baskısıyla dağılmıştır.⁹ Kubrat'ın beş oğlu arasından Kotrag, Kazan çevresinde İtil

³ Hüseyin Memişoğlu, **Bulgaristan'da Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, (Türk Kültürü), s. 9.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, ss. 72.-73.

⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, "Hun Akınları Çağında Balkanlar", **Balkanlar El Kitabı I: Tarih**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 79.

⁶ Memişoğlu, Türk Kültürü, s. 10.

⁷ Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, çev. Komisyon, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 1.

⁸ Ayşe Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", **Balkanlar El Kitabı I: Tarih**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 105.

⁹ Kafesoğlu, s. 203.

(Volga) Bulgar Devleti'ni kurmuştur. Tarihte “Proto-Bulgarlar” olarak bilinen Bulgar Türkleri ise Asparuh (İsperih) önderliğinde Güney Besarabya'ya yerleşmişler, Bizans'a akınlar düzenlemişler, Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır.¹⁰ 681 yılında Bizans tarafından resmen tanınan Tuna Bulgar Devleti'nin toprakları Besarabya ve Dobruca ile sınırlı kalmayarak doğuda Karadeniz'e, güneyde ise Balkan Dağlarına kadar genişlemişti. Bu tarihlerden sonra Tuna Bulgarları Balkanlar ve Orta Avrupa'da önemli bir figür haline gelmiştir.¹¹ Omurtag gibi kabiliyetli hanları zamanında kültürel ve ekonomik açıdan oldukça gelişen, altın çağını yaşayan Tuna Bulgar Devleti, Boris (Bogoris) Han devrinde Hristiyanlığı kabul etmiştir.¹²

Balkanlarda ve özelde de Bulgaristan'da etkisi olan Türk kavimlerinden birisi de Peçeneklerdir. Onlar 895'te Macarlara saldırarak onları Panonia'ya sürüklemişlerdir. Don Nehri'nden Tuna'ya kadar olan bozkırları ele geçirerek 1050'lere kadar burada kalmışlardır. 1018 yılında Bizans'la komşu olan Peçenekler, Bizans'ın iç ve dış sorunlarını fırsat bilerek 1032'den sonra Bulgaristan'a birçok akın yapmıştır. 1036 yılına kadar süren bu Peçenek akınları, Bulgaristan, Trakya ve Makedonya üstünde oldukça etkili olmuştur. Daha sonra kendi aralarındaki iç mücadeleden ötürü kaybeden Peçenekler Bizans'a teslim olmuş ve yaklaşık 10.000 kadar Peçenek Bizans tarafından Bulgaristan'a yerleştirilmiştir.¹³ Dobruca'da köy ve akarsularda isimleri yaşamaya devam eden Peçenekler, az bir zaman sonra Balkanlarda erimişlerdir.¹⁴

XI. yüzyılda Peçeneklerin ardından Balkanlara Oğuzların (Uzlar) akınları başlamıştır. Bu Türk kavmi, yüzyılın ikinci yarısında Tuna'yı aşarak Balkanlara geldiğinde varlıkları Trakya, Makedonya, Selanik ve Mora'ya dek uzanıyordu. Fakat bir süre sonra Oğuzlar, gerek Peçenek saldırıları gerekse açlık, soğuk ve salgın hastalıklar yüzünden hayatlarını kaybetmişlerdir. Geride kalan Oğuz Türklerinin bir kısmı Bizans tarafından Makedonya ve Selanik'e yerleştirilmiş; diğer bir kısım ise Dobruca'da

¹⁰ Kayapınar, s. 106.

¹¹ Feher, ss. 45-46.

¹² Feher, s. 54.

¹³ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011)**, 2. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2020, ss. 22-23.

¹⁴ C. A. Macartney, “Peçenekler”, çev. Emine Dikmen, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2020, s. 495.

yaşamaya başlayarak Hristiyan olmuşlardır. Hristiyan-Ortodoks Türkler olan Gagavuzların bu Oğuzların torunları olduğu düşünülmektedir.¹⁵

İlk dönemde Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen Türk boylarının sonuncusu Kumanlardır. Kumanlar (Kıpçak), Ukrayna ve Romanya yoluyla XI. Ve XII. Yüzyılda Balkanlara akın etmişlerdir. Kuzey Bulgaristan'da Tuna Boyu ve Dobruca'ya yerleşen Kumanlar, daha sonraları Rodoplar ve Makedonya'nın doğusuna yayılmışlardır.¹⁶ Yaklaşık iki asır boyunca Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkaslara hâkim olan daha sonra da Bizans'la ilişkiler kurarak Balkanlarda oldukça etkili rol oynayan Kumanlar tarihte önemli bir isim bırakmışlardır. "Kumanovo" gibi yer isimleri Kumanların tarihten kalan hatıralarını yaşatmaktadır.¹⁷

İlk dönemde tüm bu Türk kavimleri Orta Asya'dan Hazar ve Karadeniz'in kuzeyini kullanarak Balkanlara gelmeyi sürdürürken, IX. ve XIII. yüzyıllarda Bizans da politik kaygılarla kuzeydoğudan "Konyar Türkleri" ni ve bazı Türkmen gruplarını Batı Trakya, Rodoplar ve Makedonya'ya yerleştirmiştir. Bu Türk grupları Balkanlarda Doğu Roma İmparatorluğu için "ileri karakol güçleri" vazifesini görmüştür. Anadolu'daki Türklerin yaklaşık 60.000 kişilik bir grup halinde Balkanlarda ilk görülmesi 1065 yılına rastlar. Sonrasında Aydınogulları, Saruhanoğulları ve Karesioğullarınca Balkanlara akınlar yapılmıştır. Ayrıca Aydınoglu Umur Bey tarafından da pek çok Türk Anadolu'dan Balkanlara yerleştirilmiştir. Anadolu'dan gelen bu Türkmen toplulukları, Vardar Havzası, Teselya dolayları, Selanik, Rodoplar ve Dobruca yörelerine gelip buralara yerleşmişlerdir. Tüm bu gelişmeler Osmanlı Türklerinin gelmesinden çok daha önce Dobruca ve Deliorman'da bir Türk yerleşiminin olduğunu göstermektedir.¹⁸

Osmanlı Devleti, günümüz Bulgaristan topraklarına ilk fetih hareketlerini I. Murad döneminde başlatmıştır. Osmanlılar Edirne'nin alınması sırasında Çirmen'i fethettiler. Çirmen'in fethi, Edirne'yi koruma ve Meriç Vadisi'ne hâkimiyet noktasında stratejik bir önem taşıyordu. Daha sonra Yanbolu ile Zağra ve çevresi fethedildi. Alınan bu yerlere Anadolu'dan Türk toplulukları iskân edildi. İdarî açıdan bölge Rumeli Eyaleti

¹⁵ Memişoğlu, Türk Kültürü, ss. 17-18.

¹⁶ Memişoğlu, Türk Kültürü, ss. 18-19.

¹⁷ Akdes Nimet Kurat, **IV. Ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı: 182, Ankara, 1972, s. 98.

¹⁸ Memişoğlu, Türk Kültürü, ss. 20-23.

içerisine alındı. Sekiz vilayeti kapsayan ve ilk sancaklardan biri olan Çirmen sancağı oluşturuldu. Tüm bu adımlarla Türklerin bölgeye iskânı kesinleşmişti. Böylece bölgede Türk nüfusu artmış oldu. Öyle ki daha XVI. Yüzyılın ilk yarısında, sancakta Müslüman Türkler toplam nüfusun %88'ini oluşturuyordu. Bugünkü Bulgaristan topraklarında 1600'lü yılların ilk yarısına kadar Sofya, Vidin, Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize ve Köstendil sancakları bulunuyordu.¹⁹ Bulgaristan'ın fethinin tamamlanması, Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi'nin 1393'te krallığın başkenti Tırnova'yı almasıyla gerçekleşmiştir.²⁰

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda, özelde de Bulgaristan'daki fetih hareketlerinin akabinde gerçekleştirdiği iskân politikasının coğrafyanın Türk-İslâm yurdu hâline gelmesinde önemli katkısı olduğu söylenebilir.

Osmanlılar Balkanları ve Bulgaristan'ı fethettikten sonra bu topraklarda pek çok bayındırlık hizmeti yapmışlardır. Nitekim bu dönemde yapılan yol, köprü, çeşme, han, hamam, bedesten vb. yapılar bunu göstermektedir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Rusya gibi büyük devletler karşısında giderek eski gücünü yitirmesi ve devletin kendi iç sorunları birtakım ulusal isyanların çıkmasına fırsat doğurmuştur.²¹ Bulgarlar da Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Balkan uluslarından biri olarak 1800'lü yılların başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli isyan hareketlerinde bulunmuşlardır. Yüzyılın ikinci yarısına doğru Rusya'nın etkisiyle geniş bir coğrafyada Slav kökenli halklar üzerinde yayılan Panslavizm akımı ve yine Rusların Ortodoks Slavların koruyuculuğunu üstlenmesi tüm azınlık ulusları olduğu gibi Bulgarları da etkilemiştir.²² Bunların yanında Rusların İgnatiev gibi yetkilileri aracılığıyla Bulgar milliyetçilerini desteklemesi, Avrupa'da XIX. asırda görülen ihtilaller ve milliyetçilik fikirlerinin etkisinin Balkanlara olan yansımaları ve bunun gibi daha

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, "**Bulgaristan**", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 6, İstanbul, 1992, ss. 396-397.

²⁰ Yıldırım, s. 28.

²¹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar**, Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 6. Baskı, Küre Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 2018, s. 40.

²² Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943, ss. 26, 40-41.

birçok sebep Bulgarların bağımsızlığına giden yolda ve aynı zamanda da Osmanlı'nın bu coğrafyada hâkimiyetini kaybetmesinde etkili olmuştur.²³

Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na ilan ettiği ve “93 Harbi” olarak da tarihe kazınan savaşıla kendi hegemonyasında bir Bulgar Devleti kurmayı hedefliyordu. Ancak bu hedefe ulaşmak, etnik unsurlar arasında önemli bir çoğunluğu oluşturan Türkleri Bulgaristan'dan uzaklaştırmadan zordu. Türk ve Müslüman kitleyi bölgeden yok etme ve uzaklaştırma temelli politikalarla savaşa giren Ruslar, âdeta soykırım yaparak ve 600.000 Türk'ü yurtlarından attı ve 500.000 Türk de katledilerek yaşamını yitirdi.²⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile özerk bir Bulgaristan Prenslığı kuruldu. Bulgaristan'daki Türkler bu aşamadan sonra siyasi olarak artık resmen başka bir devletin sınırları içinde kaldılar. Berlin Antlaşması bölgedeki Türklerin haklarını, can ve mal güvenliklerini güvence altına almasına rağmen ne yazık ki savaş sonrasında da Türklerin tüm bu hakları çiğnenerek Bulgaristan'da yaşamak Türkler için katlanılmaz hâle gelmiştir. Türk köylerine baskınlar yapıp, mallarına el konulmuştur. Kanlı bir Türk Müslüman soykırımına dönüşen savaş uygulamaları, Bulgar Prenslığı döneminde de âdeta bir devlet terörü hâline gelerek devam etmiştir.²⁵

Osmanlı Devleti tarafından 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Babıâli, Bulgaristan Krallığı olan bu yeni yönetimin bağımsızlığını 19 Nisan 1909'da gerçekleştirilen protokolle bizzat tanımıştır.²⁶ Bulgaristan Türkleri için aleyhlerine gelişen tüm bu siyasi sürecin ardından bir de Balkan Savaşları çıktı. 93 Harbi'nden sonra bu savaşlar da Balkan Türklüğü özelde de Bulgaristan Türklüğü için ikinci bir millî felaket hâlini aldı ve Türk okullarına da büyük zararlar verildi.²⁷

²³ Jelavich, ss. 198, 373.

²⁴ Memişoğlu, Türk Kültürü, ss. 90-91.

²⁵ Şimşir, ss. 202-203.

²⁶ Şimşir, s. 48.

²⁷ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, **Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası**, B.G.F. (BALKAN TÜRKLERİ GÖÇMEN VE MÜLTECİ DERNEKLERİ FEDERASYONU) Yayınları, Bursa, 2007, (Eğitim Davası), s. 13.

1919-1923 yılları arasında Bulgaristan'da yönetimde olan Stamboliyski başkanlığındaki Çiftçi Partisi zamanında Bulgaristan Türkleri biraz olsun rahat etmişlerdir. Eğitim hakları noktasında Türklerin yüzlerini güldürecek birtakım gelişmeler olmuştur. Türklere karşı tavrın iyileşmesinde Çiftçi Partisi'nin ülkede çiftçi takımının ekseriyetini oluşturan Türklerin desteğini görmek istemesinin ve I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ile Bulgaristan'ın aynı tarafta yer almasının etkisi büyüktür. Stamboliyski Hükûmeti'nin bu dört yıllık iktidarının ardından 1930 sonrası yönetime gelen Faşistler ile birlikte Bulgaristan'da Türkler için sıkıntılı süreçler yeniden baş göstermiştir. Baskıcı yönetim Türklere ait olan her şeye karşı nefret dolu bir savaş açmış, Türk okullarını kapatma suretiyle bölgedeki Türkçe eğitime yani Türklerin geleceğine büyük bir darbe indirmiştir.”²⁸

General Tolbuhin önderliğindeki Rus ordularının Bulgaristan'a girmesi Faşistlerin devrini kapatıp Komünist Vatan Cephesi adlı partinin iktidarını başlatmıştır. Komünistlerin idareye gelişi daha önce yaşadıkları devlet teröründen fazlasıyla mağdur edilen Bulgaristan Türklerinde umutla karışık bir korku ve endişe meydana getirmiştir. Zira Türkler 1878'den beri Çiftçi Partisi iktidarı hariç Bulgar yönetimleri tarafından dışlanma, asimilasyon, soykırım ya da zorunlu göç gibi politikalara maruz kaldıkları için sindirilmişlerdi ve yeni Komünist rejim Faşistleri şiddetle kınayarak ve eşitlik vadederek gelse de yeni rejim hakkında endişelenmekte son derece haklıydılar. Komünistler ilk aşamada sözde özgürlükçü bir ortam oluşturarak Türklerin ihlal edilen haklarını talep etmelerine ve sorunlarını dile getirmelerine izin verdiler.²⁹ Aradan çok zaman geçmemiştii ki Komünistler eşitlik ve adalet söylemlerinden vazgeçerek ırkçı niyetlerini belli etmeye başladılar. Bulgaristan'ın Türkiye'ye verdiği nota ile başlayıp gergin Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin ekseninde devam eden süreç, 1950-51 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 150.000 kişinin göçüyle neticelenmiştir.³⁰

Bulgaristan'da Todor Jivkov iktidarının hâkim olduğu 1956 yılından itibaren azınlıklara ve bilhassa Türklere uygulanan asimilasyon politikaları doğrultusunda peş

²⁸ Nuray Ekici, “Bulgaristan Türkleri”, **Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 511-512.

²⁹ Şimşir, ss. 167, 171-174.

³⁰ Kader Özlem, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul, 2008, ss. 350-351.

peşe gerçekleştirilen uygulamalar görülür. Daha önceden devletleştirilmiş olan Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilerek Türk çocuklarının ana dillerinde eğitim görmeleri engellenmiştir. 1984 yılından itibaren devreye sokulan “Soya Dönüş” süreciyle birlikte Bulgaristan Türklerinin anne-babalarının verdiği isimleri değiştirilmek suretiyle kendilerine Hristiyan-Slav isimleri verilmiştir. Bulgaristan’da Bulgarlardan başka ulus olmadığı iddia edilirken bu iddialara sözde bilimsel dayanaklar hazırlanır. Türklerin ana dillerinde konuşmaları, dinî ibadetlerini yerine getirmeleri ve sünnet gibi uygulamalar yasaklanmıştır. Bulgaristan’daki bu zulümler neticesinde dinî ve millî kimliklerine sahip çıkan Türkler protestolar düzenlemişlerdir. Bu protestolarda Bulgar güvenlik güçlerinin ateşleri sonucu yaralanan ve ölenler olmuştur. Büyüyen bu tepkiler neticesinde Bulgaristan çareyi asimile edemediği Türk kitleyi göçe zorlamakta bulmuş ve bu yaşanan olaylar neticesinde 1989’daki zorunlu göç ile 350.000 kişi Türkiye’ye gelmiştir.³¹

Bulgaristan’da Jivkov’un görevinden alınmasıyla 1989 sonrası süreç Bulgaristan Türkleri için yeni bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde Jivkov iktidarında Türklerin ellerinden alınan haklarının geri verilmesine dair bazı girişimlerde bulunulmuştur.³² Gerçekten de demokrasiye geçiş süreciyle birlikte Türklere 1990 yılında kendi Türkçe isimleri, bazı zorluklar çıkarılmaya devam etse de ana dillerinde konuşma ve ana dillerinde eğitim hakları ve de din temelli bazı hakları iade edilmiştir. Ahmet Doğan önderliğindeki Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin (HÖH) kurulması da Bulgaristan Türklerinin siyasi olarak temsil edilmesi noktasında önemli bir gelişme olmuştur.³³

Bulgaristan’ın 2007’de Avrupa Birliği’ne (AB) kabul edilmesiyle ülkedeki azınlıklar arasında önemli bir çoğunluğu oluşturan Türkler için iklim daha da ılımanlaşmıştır. Türkler için birtakım sorunlar devam etse de Bulgaristan’ın AB üyeliği diğer tüm azınlıklarla birlikte Türklerin de insani haklarının sorumluluğunu uluslararası bir boyuta çıkarıp yönetimin daha dikkatli davranmasını ve eski uygulamaların geri dönülmemek üzere terkedilmesini gerektirmiştir.³⁴

³¹ Ekici, ss. 515-516.

³² Özlem, s. 356.

³³ Ekici, ss. 517-518.

³⁴ Özlem, s. 367.

Osmanlı Devleti yaklaşık 600 asır hâkimiyeti altında bulunan Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kalınca buradaki soydaşlarımız kendilerine düşmanca tavır takınıp amaçları onları kanlı katliamlarla yok etmek bu yolla baş edemediklerinde de dedelerinin topraklarını gasp ederek göçe zorlayan yabancı yönetimlerin kısılcığında zor bir yaşam sürdürmüşlerdir. Görüldüğü üzere Bulgaristan Türk'ünün savaşlar, göçler ve çilelerle işlenmiş uzunca bir tarihî serüveni vardır.

G.1.2. Bulgaristan Türklerinin Sosyokültürel Yapısı

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetih hareketleri neticesinde uyguladığı iskân politikası doğrultusunda en fazla Türk-Müslüman nüfus Bulgaristan'a yerleştirilmiştir. Türk idaresinin sona erdiği 93 Harbi'nden, günümüze yakın tarihlere kadar da Türk nüfusu Bulgaristan'da hatırı sayılır bir çoğunluğu oluşturmuş ve Bulgaristan, Balkanların en çok Türk unsuru barındıran ülkesi olmuştur.³⁵

1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla kurulan Özerk Bulgar Prensliği yıllarında Bulgaristan'da 1.500.000 Türk bulunmaktaydı. Ancak 93 Harbi olarak tarihe geçen savaş yıllarında, 500.000'e yakın Müslüman-Türk kıyıma uğramış, 1.000.000'u da göçe mecbur olmuştur. Bu gelişmelerle azalma eğilimi gösteren Türk nüfusu, önemli bir Türk yoğunluğu barındıran Dobruca'nın Bulgar idaresine geçmesiyle dengeyi korumuştur. Kuzey Bulgaristan'daki Şumnu'da ise -burasının Osmanlı Devleti'ne ait bir ordugâh şehri olmasından dolayı- nüfusta bir eksilme görülmemiştir. Bulgarların gerçekleştirdiği ilk sayımda Şumnu'da Türklerin çoğunluğu elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Eskicuma, Pravadi, Razgrad, Rusçuk ve Şumnu'da Türk nüfusun oranı % 50'nin üzerindeydi.³⁶

Bulgarların yaptığı sayımlarda, Türk nüfus Prenslik idaresi döneminden Krallık yıllarına değin aşağıdaki gibi bir gelişme kaydetmiştir:

³⁵ Yıldırım, s. 105.

³⁶ Erhan Vatansever, **Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 8.

Tablo-1 Bulgar Sayımlarına Göre Müslüman-Türk Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı³⁷

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298

Katolik Piskoposu Bogdan Bakcic'in verdiği bilgilere göre 1640 yılında Rusçuk'ta, Ortodoks Hristiyan nüfusun 1.000 olmasına karşılık, Türk nüfus 15.000 kişidir. Bakcic, aynı yıl Sofya'da 30.000 Müslüman, 25.000 Ortodoks Hristiyan, 15.000 Yahudi'den bahsetmektedir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Fransız Konsolos Aubaret'in sadece Rusçuk sancağını baz alarak yaptığı hesaplamalara göre, bu sancakta 388.000 Türk, 229.500 Bulgar, 33.000 Çerkes, 2.000 Ermeni, 1.000 Eflaklı, 2.200 Yahudi, 20.000 Müslüman ve 3.500 Hristiyan bulunmaktaydı.³⁸

Bu verilerden anlaşıldığına göre, farklı yüzyıllarda, Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde Türk-Müslüman nüfus, çoğunluğu teşkil ediyordu.

1985'te, verilere göre Bulgaristan'da 1.500.000'e yakın Türk yaşamaktaydı. Bu da genel nüfusun % 15'lik bir kısmına denk geliyordu.³⁹ Nitekim 1989 yılında yaşanan zorunlu göçten sonraki ilk sayımda, Türkler 800.302 kişi olarak saptanmıştır. Bu durum göçten önce Türk nüfusun 1.200.000'ü geçkin olduğunun ispatıdır. Göç sonrası yapılan bu sayımda da, önceki yıllara benzer bir şekilde Türklerin Kırcaali, Razgrad, Eskicuma, Silistre ve Şumnu'da yoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰

1992 yılına ait tespitlere göre ise, Türklerin nüfusu etnik kimlik bazında yapılan gruplandırmada 800.052 olarak belirlenirken, tüm Türkçe konuşanlar temel alınarak sayıldığında 813.639 kişi çıkmıştır.⁴¹

³⁷ Şimşir, s. 18.

³⁸ Yıldırım, ss. 31-33.

³⁹ Aydzhan Nevrezova, **Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878 – 2004)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 90.

⁴⁰ Yıldırım, s. 93.

⁴¹ Nevrezova, s. 90.

2001 yılına ait nüfus sayımında Bulgaristan'ın bazı büyük şehirlerindeki etnik nüfus dağılımı şu şekildedir:

Tablo-2 Bulgaristan'ın Bazı Büyük Şehirlerinde Bulgar, Türk ve Roman Nüfus Dağılım Oranları⁴²

Şehir	Bulgar	Türk	Roman (Çingene)	% Türk	% Roman	1992 % Türk
Burgaz	338.139	60.613	22.104	14.2	5.2	13.8
Dobriç	163.824	28.643	19.524	13.1	8.9	14.7
Ragzrad	68.361	69.738	7.883	45.5	5.1	47.4
Ruşçuk	213.210	38.794	11.232	14.4	4.1	13.0
Şumnu	120.676	62.020	16.576	30.2	8	30.3
Kırcaali	50.419	103.094	1.295	64.4	0.78	65.7
Hasköy	227.568	30.744	16.579	11	5.9	11.4
Eskicuma	77.371	49.977	8.273	36	5.9	32.8
Silistre	87.001	48.141	5.734	33.7	4.0	33.5

Bulgaristan'da 1990 yılı sayımının verilerine göre 7.500.000 kişi olan nüfusun, 2050 yılına kadar 3.000.000'a kadar azalacağı öngörülmektedir. İvanov, Türklerin ve Romanların artan nüfus durumu karşısında, Bulgar nüfusunun azalmasının Bulgarlar açısından oldukça olumsuz sonuçları olacağını bildirmektedir. Bu durumda çoğunluğu oluşturan Türk ve özellikle Roman nüfus karşısında Bulgarlar, ülkelerinde azınlık durumuna düşeceklerdir.⁴³

2011'de yapılan resmî nüfus sayımında Bulgaristan'ın toplam nüfusu 7.364.570 kişi olarak saptanmıştır.⁴⁴

Aşağıdaki tabloda 2011 yılına ait nüfus sayımının etnik gruplara dağılım oranları gösterilmiştir:

Tablo-3 2011 Nüfus Sayımında Bulgaristan Nüfusunun Etnik Dağılımı⁴⁵

Etnik Grup	Toplam	%
Bulgar	5.664.624	84,8
Türk	588.318	8,8
Roman	325.343	4,9
Diğer	48.321	0,7
İfade Etmeyenler	53.391	0,8

⁴² Nevrezova, s. 90.

⁴³ Emin Atasoy, **Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, ss. 67-68.

⁴⁴ Yıldırım, s. 95.

⁴⁵ Yıldırım, s. 95.

Genel Toplam	6.679.997	100

Bulgaristan’da Hristiyanlardan sonra çoğunluğu teşkil eden ikinci dinsel kitle Müslümanlardır.⁴⁶ İslam’ın Bulgaristan’a ulaşması ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Muhammed Hamidullah’a göre, İslâm’ın Bulgaristan’a girişi X. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Aleksandır Popoviç ise Bulgaristan’ın İslam’la tanışmasının XIV. yüzyılın sonuna doğru, Osmanlı Devleti’nin buraya yaptığı fetihlerle başladığını belirtmektedir.⁴⁷

Türkler, Bulgaristan Müslümanları içerisinde % 75 ile en büyük orana sahip etnik gruptur. Türk Müslümanlar kendi içlerinde de Alevi ve Sünni olarak iki grupta tasnif edilebilir. Bulgaristan’daki Türkler arasında yer alan Gagavuzlar ise Ortodoks Hristiyan olup; yoğunluklu olarak, Varna, Burgaz Şumnu’da yaşamaktadırlar.⁴⁸

Bulgaristan Müslümanlarının ekseriyetini oluşturan Türkler, 2001 yılındaki nüfus sayımında toplam nüfusun % 9,4’lük bir kısmına denk geliyordu. Türklerin yoğunlukta olduğu bölgeler, Deliorman, Dobruca ve Rodoplar’dır. 1992 yılına ait verilerde, Bulgaristan’daki Müslümanların % 92’sinin Sünni, % 7.7’ sinin de Alevi olduğu saptanmıştır. Alevi Türkler en çok Kuzeydoğu ilçelerinde bulunmakta olup; Dulovo, Kotel ve Kubrat’ta % 10’un, Kaynarca’da ise % 50’nin üzerindedirler. Bazı köylerde Alevi ve Sünniler birlikte bulunmaktadır.⁴⁹

Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü’nün 1992 yılına ait genel nüfus verilerine göre toplam nüfus 8.487.317 olup; Müslümanlar içerisinde, Sünniler 1.026.758, Aleviler 83.537 kişi olarak saptanmıştır. Bu durum, Alevilerin toplam nüfusun %0,1’ine, Müslüman nüfusun ise %8,1’ine denk geldiğini göstermektedir. Bulgaristan’da yaşayan Alevi-Bektaşiler, Bektaşilik, Kızılbaşlık, Tahtacılık, Torbalılık, Babailik, ve Bedreddinîlik gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bektaşilerin bağlı bulunduğu Kızıldeli

⁴⁶ Atasoy, s. 27.

⁴⁷ Ahmet Lutov, **Bulgaristan Müslümanlarının Dinî ve Sosyal Hayatı/ Blagoevgrad İli Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006, s. 4.

⁴⁸ Atasoy, ss. 28-29.

⁴⁹ Atasoy, ss. 30-31.

Sultan (Kırcaali-Gümölcine), Elmalı Baba (Kırcaali), Ali Koç Baba, Otman Baba, Akyazılı Sultan ve Demir Baba (Deliorman) ocakları mevcuttur.⁵⁰

Müftülükler, Bulgaristan Türklerinin en köklü ve önemli kurumlarından. Balkanlarda yaşayan Türklerin de diğer Müslüman toplumları gibi camilerinde imamları, kasabalarında müftüleri ve şeriat hukukunu esas alarak hüküm veren kadıları mevcuttu. Kadılık sisteminin kaldırılmasından sonra kadıların vazifeleri müftülere geçmiştir. Başmüftü, sancak müftüleri arasından seçilirdi. Başmüftü Bulgaristan Türkleri, müftülerin işlemleri, cami, mescit vb. kurumları ve kurum çalışanları üzerinde denetleme yetkisine sahipti.⁵¹

Bulgaristan'a gelip yerleşen ilk Türk toplulukları, bu topraklarda Türk eğitiminin de ilk izlerini oluşturmuşlardır. Sonraki yüzyıllarda Osmanlıların gelmesiyle de Bulgaristan'da Türk eğitimi kökleşip sağlamlaşmıştır.⁵²

Balkanları hâkimiyeti altına alan Osmanlı Devleti beş asır boyunca sosyokültürel ve sosyoekonomik anlamda yaptığı düzenleme ve katkılarla bölgede önemli bir iz bırakmıştır.⁵³ Şüphesiz Bulgaristan Türklerinin eğitim tarihinde, Osmanlıların egemenlik sürecinin önemli bir yeri vardır.

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında İslami merkezli bir eğitim sistemi görülmektedir. Buna bağlı olarak da eğitim ve öğretimin yapıldığı yerler cami, tekke ve zaviyelerdi. Camilerde Arap Dili, Hadis, Fıkıh gibi dersler okutulmaktaydı. Bu kurumlarla birlikte sıbyan mektepleri, orta ve yüksek dereceli medreseler de mevcuttu. Osmanlı egemenliğine girmesinden sonra Bulgaristan'da mektep ve medreselerin yaygınlaştığı görülmektedir. İlk seviyedeki eğitim ve öğretimin yapıldığı, şehirler ve sonra da kırsal alanlara yayılan mektepler, XV. asrın ilk yarısından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Daha sonraki yüzyılda da Hezargrad, Nevrekop, Yanbolu, Filibe gibi şehirlerde pek çok mektep yapılmıştır. Türk-Müslüman ailelerin çocuklarının gittiği

⁵⁰ Atıf Akgün, **Bulgaristan Türklerinin Çocuk Edebiyatı (Dönemler-Temsilciler-Türler)**, Bengü Yayınları, Ankara, 2016, (Çocuk Edebiyatı), s. 24.

⁵¹ Ulvi Özgür, **Bulgaristan Türkleri'nin 1950-1951 Yıllarında Türkiye'ye Göçleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 43.

⁵² Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, (Eğitim) ss. 1, 12.

⁵³ Süleymanoğlu Yenisoğlu, Eğitim Davası, s. 7.

mekteplerde, kız çocukları yedi yaşından on üç yaşına kadar, erkek çocukları ise yedi yaşından on beş yaşına kadar eğitim görürlerdi. Talebeler bu okullarda “âmin alayı” gibi isimleri olan törenlerle derslere başlardı. Tanzimat devrine kadar belirli bir ders programına sahip olmayan mekteplerde, dinî dersler yoğunlukta olmak üzere aritmetik gibi dersler de verilirdi. Osmanlı Döneminde Bulgaristan’da, önemli olan diğer bir öğretim kurumu da medreselerdi. Medreseler günümüzdeki yükseköğrenim kurumları gibiydiler. Bu kurumlar, vakıflar yoluyla idare edilmişlerdir. Balkanların Osmanlılar tarafından fethiyle, 1300’lü yılların sonuna doğru bu topraklarda medreselerin açılmasına başlanılmıştır. Osmanlı Devleti, bu kurumların Balkan topraklarında serpilip gelişmesine oldukça önem vermiştir. Çünkü bölgenin idari kadrolarındaki kişilerin yetişmesinde, bu yüksek seviyeli okullara ihtiyaç duyulmuştur.⁵⁴

Bulgaristan Türklerinin tıpkı Bulgar toplumunda olduğu gibi, 1800’lü yıllara dek din eksenli gelişen bir eğitim sistemi vardı. 1850’li yıllara gelindiğinde ise eski usulde eğitim-öğretim yapan mektep ve medreselerin yanında modern anlamda okulların da açılmaya başlandığı kaydedilmektedir. Örneğin daha XIX. yüzyılın ilk yarısında batılı tarzda rüştiyeler açılmıştır. Bu dönemde Bulgaristan’da Türk eğitiminin gelişmesinde Mithat Paşa’nın rolü büyük olmuştur. 1864’te kurulan Tuna Vilayeti, Mithat Paşa’nın yaptığı esaslı düzenlemelerle, eğitim noktasında diğer vilayetlere emsal teşkil etmekteydi. Yapılan değişikliklerle, eğitimde yeni yöntemler uygulanmaya başlanmış ve vilayet eğitim bakımından İstanbul’dan sonra ikinci olmuştur.⁵⁵

1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanından az bir süre sonra, diğer alanlarda yapılan reformların eğitim alanında da yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu yönde ilk ciddi adım da 1869’da Maarif Umumiye Nizamnâmesi’nin oluşturulmasıyla atılmıştır. Nizamnâme’ye göre eğitim sistemi günümüzdeki gibi ilk, orta ve lise şeklinde planlanmış; mektepler, idadiler, sultaniler açılması tasarlanmıştır. Bu yıllarda tüm İmparatorluk coğrafyasında olduğu gibi, Bulgaristan’da da eğitimde buna paralel gelişmeler olmuştur. Islah çalışmalarına mekteplerden başlanarak, bu kurumlarda eğitim 4 yıl oldu. Daha öncesinde dinî dersler yoğunlukta, artık bunlarla birlikte ders programında Hesap,

⁵⁴ Memişoğlu, Eğitim, ss. 13-20.

⁵⁵ Şimşir, ss. 26-27.

Coğrafya, Türkçe gibi dersler de okutulmaya başlanmıştır. Okullar, araç gereç ve sınıf düzeni bakımından da yenilenerek, öğrencilerin oturmaları için sıra, yerküre vs. getirilmiştir.⁵⁶ Tüm bu kaydedilen gelişmelerden anlaşıldığı üzere XIX. asırda eğitimin gelişmesi yolunda Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Bulgaristan'da da önemli atılımlar yapılmıştır. XIX. yüzyılın son yarısında sıbyan mektepleri, rüştiye ve mekteplerle Türk okullarının sayısı 2.890'a ulaşmıştır.⁵⁷

Yeniliklerin hemen akabinde çıkan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile başlayan ve 1885 yılı ile devam eden süreç ise Bulgaristan Türkleri için her anlamda olduğu gibi eğitim açısından da tam bir felaket olmuştur. 1877-78 Savaşı ve sonrasında Doğu Rumeli'nin ilhakı ile Osmanlı bu topraklardan adım adım çekilmiş; buralardaki soydaşlarımız savaş sonunda kurulan Bulgar Prensliği yönetimine girmiştir. Savaş sırasında olduğu gibi sonrasında da mektep ve medrese binalarına zarar verilerek; Bulgaristan'da Türk eğitimi ağır bir tahribat altında kalmıştır.⁵⁸

Bulgaristan Türkleri ile ilgili önemli araştırmaları bulunan Bilâl N. Şimşir, "*Bulgaristan Türkleri*" adlı çalışmasında Bulgaristan Türk eğitiminin 1877-1886 arasındaki 10 yıllık dönemde gerileyişinin başlıca üç nedeninin göçler, Türklerin maddi kaynaklarının gaspı ve Türk okullarının tahrip edilmesi olduğunu belirtir.⁵⁹

Bulgaristan Prensliği kurulduktan sonra Türk okullarının durumu hiç de iç açıcı bir tablo oluşturmuyordu. Bulgar yönetimi daha ilk yıllardan itibaren düzgün olan okullara el koyuyor, Türk çocukları sağlıksız binalarda okumak zorunda bırakılıyordu. 1880'li yıllarda ise Bulgarlar Türk okullarını zorla Türklerin ellerinden alıp istedikleri biçimde kullanmışlardır. Ayrıca Türk okulları araç gereç bakımından da son derece yoksuldu. Örneğin, 1894/95 ders yılına gelindiğinde 1284 Türk ilkokulunda yalnızca 2022 kitap mevcuttu. Yine tüm okullara 78 harita ve 2 küre düşmekteydi. 1891 tarihli Bulgar Millî Eğitim Yasası'yla Türk okullarına da yardım etmeyi taahhüt etmiş olmasına rağmen Bulgar Prensliği de Türk azınlık okullarına doğru düzgün yardım etmemiştir. Aynı ders yılında Türk okulları için yapılan 248.173 levalık para yardımıyla Bulgar

⁵⁶ Memişoğlu, Eğitim, ss. 33-35.

⁵⁷ Şimşir, s. 23.

⁵⁸ Memişoğlu, Eğitim, s. 74.

⁵⁹ Şimşir, s. 32.

yönetiminin katkısı yalnızca %4'tü. Paranın geri kalanı, yani neredeyse tamamı Türk halkı tarafından temin edilmiştir. Oysa aynı yıllarda devlet tarafından Bulgar okullarına yapılan yardım %51 oranındaydı. Yine aynı ders yılında, maddi yönden Türk okullarına kıyasla Bulgar okullarının 12, Rum ve Ermeni okullarının 15, Yahudi okullarının ise 25 kat daha varlıklı olduğu görülmektedir.⁶⁰

Prenslik döneminde, Maarif Encümenlerinin tüm çabalarına rağmen Türk eğitimi istenilen düzeyde gelişme kaydedememiştir. Bulgar idarecileri de, Bulgaristan'da Türk eğitiminin ilerlemesini istememiş ve izlediği tutum bu yönde olmuştur. Ne yazık ki bu dönemde Türk eğitiminin sorunları bakımsız okul binaları ile bitmiyordu. Nitelikli öğretmen ihtiyacı da Türk okullarının başlıca meselelerindendi. Kaliteli bir kadroyu yetiştirecek pedagojik anlamda bir öğretmen okulu da yoktu. Öğretmen ihtiyacını karşılamak için İstanbul'a gönderilen öğrencilerin ve Jön Türklerin Bulgaristan'da Türk eğitimine değerli katkısı olmuştur. Ancak Jön Türklerin Türkiye'ye dönüşüyle zaten var olan öğretmen ihtiyacı iyice artmıştır. Bu sorunu gidermek adına 1894/95 yılında Türkiye'den destek olarak öğretmen gönderilmiş ancak sonraları yönetim bunu engellemiştir. Görev yapmakta olan öğretmenlerin ise ücretleri oldukça azdı ve emeklilik gibi sosyal haklardan mahrumdular.⁶¹ Tüm bunlardan anlaşılıyor ki, Bulgaristan Prenslığı döneminde Türk eğitimi, idare eliyle her yönden aşağı çekilmeye çalışılmıştır.

Bulgaristan'da Krallık döneminin başlamasından sonraki ilk yıllarda Bulgaristan Türk eğitimi, prenslik döneminden çok da farklı bir seyir göstermemiştir. Bu devirde, 1909'da Çarın onayladığı "Maarif Kanunu"yla Türk eğitimi üzerindeki Bulgar baskısı bir kat daha artmıştır. Türkiye'den kitap ve öğretmen teminine son verilmiştir. Bulgar Tarihi ve Bulgar Coğrafyası dersleri Türk çocukları için zorunlu kabul edilmiştir.⁶²

Krallık dönemi Türk eğitiminde, Türk Öğretmenler Birliği'nin kıymetli bir misyonu olmuştur. Öğretmenler Birliği kurulduğu 1906 yılından 1933'e kadar yaptığı 23 kongrede, Türk eğitiminin çeşitli sorunlarını ve ihtiyaçlarını ortaya koymuştur. Türk çocuklarının ücretsiz eğitim hakkı, öğretmenlerin sosyal hakları gibi noktaları içeren bu meseleler, Öğretmenler Birliği'nin yayın organı Terbiye Ocağı'nda da yer almıştır.

⁶⁰ Şimşir, ss. 37-39.

⁶¹ Memişoğlu, Eğitim, ss. 90-95.

⁶² Memişoğlu, Eğitim, ss. 116-117.

Öğretmenler Birliği, Bulgaristan’ da Türk eğitiminin modern anlamda gelişmesi, buna uygun ders kitaplarının oluşturulması ve eğitimin Türk çocuklarının millî duygularını besleyecek nitelikte olmasına önem vermiştir.⁶³

Krallık devri içinde ve genel olarak Bulgar idaresi altındaki Türk eğitimine karşı, Bulgar yönetiminden gelen ilk olumlu adımlar 1919’da Çiftçi Partisi’nin iktidara gelmesiyle görülür.⁶⁴ Stamboliyski Hükûmeti, 1921’de çıkardığı Millî Eğitim Yasası’nda, Türk okullarının yapımı ve yaşatılması için devletin destek olacağını ve Türk okulları için “fonlar” ayrılacağını vadetmiştir. Gerçekten de kısa bir süre sonra, Türk okullarına da koru, çayır, tarla gibi maddi kaynak sağlayan fonlar verilmiştir. Devlet desteğiyle yeni Türk okullarının sayısında artış sağlandı. Bulgaristan Türklerinin eğitim tarihinde önemli yeri olan, Nüvvap ve Devlet Türk Öğretmen Okulu’nun açılması da bu dönemde olmuştur.⁶⁵

1934 yılında yapılan bir darbeyle faşist çevreler iktidarı ele geçirince, Türk eğitimi için çok zor ve çileli bir dönem başladı.⁶⁶ Faşistler, 1928’de Latin harfleriyle yapılmaya başlanan Türk eğitimine savaş açtılar. Türk okullarını kapattılar. Kapatılmayan okullarda ise eski harflere dönüşü başlattılar.⁶⁷

1944 yılına gelindiğinde ise sosyalist rejimin iktidara gelmesi, yıllardan beri okulları kapatılan, fon tarlaları ellerinden alınan ve daha pek çok haksızlığa maruz kalan Bulgaristan Türkleri için bir kurtuluş umudu olmuştur. Bu yüzden Türk eğitimin geliştirilmesi yolunda okul sayılarının artırılması, derslerin Türk çocuklarının ana dillerinde yapılması, Türk öğretmenlere haklarının verilmesi vb. taleplerde bulunmuşlardır. Bunlar çeşitli toplantılarda dile getirilmiştir.⁶⁸

Sosyalistler döneminde ilerleyen yıllara kadar Türk eğitiminin muhtevası sosyalist içerikli olsa da dili Türkçe idi. Sonrasında ise Türk çocuklarının ana dilinde eğitim hakları devlet eliyle sistemli ve devamlı olarak engellenmeye çalışılmıştır.⁶⁹

⁶³ Mahmut Bolat, “Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 23, 2020, ss. 234-245.

⁶⁴ Memişoğlu, Eğitim, s. 132.

⁶⁵ Yenisoy, Eğitim Davası, ss. 19-20.

⁶⁶ Yenisoy, Eğitim Davası, s. 25.

⁶⁷ Şimşir, ss. 152-153.

⁶⁸ Memişoğlu, Eğitim, ss. 221-225.

⁶⁹ Akgün, Çocuk Edebiyatı, s. 27.

1946'da Bulgar Hükûmeti tarafından, Bulgaristan Türklerinin asla tasvip etmediği bir adım atılarak, ne Osmanlı Devleti egemenken ne de Bulgaristan kurulduğundan bu yana “özel okul” statülerine dokunulmayan ve Bulgaristan Türklerinin çabalarıyla ayakta kalan Türk okulları devletleştirildi.⁷⁰ Devletleştirme sonrasındaki yıllarda, Türkçe eğitim adım adım daha da aşağıya çekilmiştir. 1957 yılında önce liselerden başlanarak Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilmeye başlandı ve bu faaliyet 1960 yılında Tüm Türk anaokulu, ilkokul ve ortaokulların Bulgar okullarıyla birleştirilmesiyle tamamlanmış oldu. Bu tarihlerden sonra Türk çocuklarının ana dilde eğitim hakları kısıtlanmış, birleştirilmiş okullarda Türkçe dersi 4 saatle sınırlandırılmıştır. 1960 yıllarında eğitim alanındaki bu gelişmeler, rejimin Bulgarlaştırma politikasının eğitime yansıyan tarafıydı. 1973/74 yıllarında ise durum daha da vahimleşerek, Türkçe dersi programdan tamamıyla kaldırılmıştır.⁷¹

1900'lü yılların ikinci yarısındaki Türkçe ders kitaplarında Recep Küpçü, Mehmet Con vb. Bulgaristan Türk Edebiyatı'nın önemli isimleri olduğu gibi, Türkiyeli şair ve yazarların bazıları da yer almaktaydı. Bunlar, genelde sosyalist ideolojiyi benimsemiş olan Sabahattin Ali, Aziz Nesin gibi isimlerdi.⁷²

1989 yılının Kasım ayında Jivkov iktidarı sona erince, Bulgaristan'da Demokrasi Dönemi'ne geçiş yaşanmıştır. Bu geçişle birlikte “Soya Dönüş” politikası kapsamında yapılan haksızlıkların giderileceği, Türklere isimlerinin, haklarının iade edileceği belirtilmiştir. Bu durum yıllardan beri yasak olan Türkçe eğitim ve derslerin programda yeniden yer alması için bir umut kapısı aralamıştır. Ne yazık ki, Türklerin uzun uğraşları neticesinde, 1991/1992 ders yılında ancak haftalık program dışında Türkçe derslerinin işlenmesine izin verilmiştir.⁷³

Belediye, devlet ve özel olarak üç gruba tasnif edilen Bulgar okullarında, Türkçe yalnızca belediye okullarında okutulabilecekti. Ancak bunun uygulanmasında bile yeni kurulan Bulgar Hükûmeti, birtakım güçlükler çıkarmıştır. Örneğin bir belediye okulunda, asgari olarak 14 öğrenci talepte bulunduğu zaman Türkçe dersi okutulacaktı. Yine

⁷⁰ Memişoğlu, Eğitim, ss. 228-229.

⁷¹ Bayram Çolakoğlu, “Bulgaristan'da Türkçe Eğitimin Serencamı”, **Yeni Türkiye Dergisi, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı**, Cilt: IV, Sayı: 69, Ankara, 2015, s. 4442.

⁷² Akgün, Çocuk Edebiyatı, s.27.

⁷³ Memişoğlu, Eğitim, ss. 264-265.

seçmeli ders olarak ana dilini seçen bir öğrenci, diğer yabancı dil derslerini alamayacaktı.⁷⁴

2010 yılına gelindiğinde Türk çocuklarının ana dili eğitimleriyle ilgili hâlâ kayda değer bir gelişme olmamıştır. Gayriresmî verilere göre, Türk öğrencilerden ana dillerinde ders alanların sayısı 16 bine kadar gerilemiştir. Türkçe uzmanı müfettişlerin işlerine son verilmiştir.⁷⁵

Yakın dönemde Türkçe eğitimde yaşanan problemleri, dört başlıkta toplamak mümkündür:

“ 1. Öğretmen İhtiyacı

Bulgaristan okullarında seçmeli Türkçe dersleri, üniversitelerin sınırlı sayıdaki Türk dili bölümlerinden mezun olan ve birçoğu pedagojik formasyon almamış kişilerce verilmektedir.

2. Ders Kitabı İhtiyacı

Seçmeli Türkçe derslerinde kullanılan okuma ve dilbilgisi kitaplarının birçoğu 1990-1995 arası basılmış olup; eğitimbilimleri ilkeleri doğrultusunda yeni ders kitapları yayımlanamamıştır.

3. Yasa ve Yönetmeliklerdeki Kısıtlayıcı Durumlar

Bulgar eğitim sistemi içinde Türkçe dersi, önce seçmeli statüde yer almış, sonra ders saatleri dışında ve okul müfredatı haricinde verilmesi kararlaştırılmıştır. Öğrenci başarı değerlendirmesi içerisinde ise Türkçe'ye hiçbir ağırlık verilmemiştir.

4. Bulgaristan Türkleri Arasındaki Ana Dil Bilinci Eksikliği

Yapılan bazı araştırmalardan Türklerin yoğunlukta olduğu bölgelerde seçmeli dersler arasında Türkçe yerine İngilizce'ye yönelindiği görülmüştür. Ebeveynlerin bu husustaki düşüncesi çocuklarının Türkçe'yi zaten bildikleri ve bu nedenle İngilizce öğrenmelerinin yararlarına olacağı yönündedir.”⁷⁶

Görüldüğü gibi Bulgaristan'da Türkçe eğitim değişen sosyal ve siyasal şartlara bağlı olarak zor şartlarda ve ağır bir gelişme göstermiştir. Bulgaristan Türklerinin eğitim faaliyetlerinin nitelikçe ilerlemesinin ülkenin siyasi ve sosyal şartlarının Bulgaristan Türkleri için iyileştirilmesine bağlı olduğu sugötürmez bir gerçektir.

74 Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Sorunlarında Yeni Gelişmeler (1990-2010)”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, İzmir, 2017, (Gelişmeler) ss. 35, 38.

75 Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, **İkinci Dünya Savaşından Bu Yana Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitimi**, Trakya-Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, Edirne, 2011, (İkinci), s. 29.

76 Akgün, Çocuk Edebiyatı, s. 29.

G.1.3. Bulgaristan Türkleri Edebiyatı

Balkan Türkleri edebiyatının bir kolu olan Bulgaristan Türkleri edebiyatı sözlü ve yazılı edebiyat olarak gelişim göstermiştir. Sözlü halk edebiyatı dilden dile ve nesilden nesile aktarılan yüzlerce yıllık bir birikimi kapsamaktadır. Bulgaristan Türkleri yüzyıllar boyunca destan, fıkra, mani, türkü vb. türlerle halk edebiyatını canlı tutmayı başarmışlardır. Bulgaristan'daki Türklerin yazılı edebiyatı ise azınlık olmanın getirdiği birtakım siyasal ve sosyal şartlara bağlı olarak zaman zaman gerileyerek ağır bir gelişme göstermiştir.⁷⁷

Bu bağlamda Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu Bulgaristan Türklerinin yazılı edebiyatını ülkenin geçirdiği tarihî süreçlere bağlı olarak üç dönemde ele almıştır:

- “1. Bulgaristan devletinin kuruluşundan 1944 yılına kadar (1878-1944)
2. 1944 yılından 1989 yılının sonuna kadar
3. 1990 yılından günümüze kadar.”⁷⁸

1950'lere kadar Bulgaristan'da yayımlanan 112'yi aşkın gazete ve dergi bulunmaktadır. Bu yıllarda Bulgaristan Türk Edebiyatı'nda yazılı edebiyatın en yaygın türü şiirdir. Bu dönem Bulgaristan Türk Edebiyatı'nın temsilcileri arasında Osman Nuri Peremeci, Muharrem Yumuk, Ali Haydar Taner, Ali Kemal Balkanlı, Mehmet Behçet Perim, Ethem Ruhi Balkanlı, Mustafa Şerif Alyanak, Mustafa Oğuz Peltek, Mehmet Müzekka Con, Mehmet Fikri, Halil Zeki Lofçalı vs. isimler bulunmaktadır.⁷⁹

XIX. yüzyıldan XX. Yüzyılın başlarına kadar olan dönemde Âşık Hıfzı ve Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'nın yazarı Hüseyin Raci Efendi de Bulgaristan Türk Edebiyatı'nı temsil eden önemli isimlerdendir. 1944 sonrasında gelişen Bulgaristan Türk Edebiyatı ülkedeki siyasal gelişmelerin de etkisiyle muhtevaca sosyalizm doktrinleriyle bezenmiş bir hâl alır. Devlet otoritesinin belirgin olarak hissedildiği yazı ve şiirler bu dönemde çıkan gazetelerde yayımlanmıştır. Önceki dönemin temsilcilerinden Aliosman Ayrantok, Mehmet Müzekkâ Con, Osman Sungur gibi edipler bu dönemde de aktiftirler. XX.

⁷⁷ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, Bulgaristan Türk Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Cilt:8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, (Türk Edebiyatları), ss. 35,38.

⁷⁸ Yenisoğlu, Türk Edebiyatları, s. 40.

⁷⁹ Mehmet Çavuş, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Cilt:4, 3. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998, s. 40.

Yüzyılın ilk yarısından sonra şiir türünün baskınlığıyla birlikte nesir türünde de artışlar görülmektedir. Bu dönemden sonra Bulgaristan’da gelişen Türk edebiyatında önemli atılımlar olmasında, eğitim olanaklarının gelişmesiyle burada yetişen şair ve yazarların, devlet desteği ile “Narodna Prosveta” (Halk Eğitimi) yayınevinin Türkçe kitap basma faaliyetlerinin rolünün büyük olduğu zikredilebilir. Selim Bilâlov, Riza Mollov, Kemal Bunarciev, Yusuf Kerimov, Enver İbrahimov, Salih Baklaciev, Süleyman Gavazov, Hasan Karahüseyinov vb. birinci kuşak edebiyatçıları 1950’li yılların başında Bulgaristan Türk edebiyatını temsil eden isimlerdendir. Sosyalist dönemde Bulgaristan’da gelişen Türk edebiyatının ikinci kuşağını da Ahmet Şerifov, Sabri Tatov, Ahmet Tımişev, Niyazi Hüseyinov, Muharrem Tahsinov, Lütfi Demirov, Mehmet Bekirov, Sabahattin Bayramov, Halit Aliosmanov, Lâtif Aliev, Recep Küpçüev, Ali Kadirov, Mehmet Çavuşev, İshak Raşidov, Mehmet Davudov, Nevzat Mehmedov, Ömer Osmanov gibi pek çok sanatçı temsil etmektedir. Yine aynı dönemin üçüncü kuşağında yer alan şair ve yazarlar arasında Mustafa Mutkov, İsmail Çavuşev, Faik İsmailov, Halim Halilibrahimov, Süleyman Yusufov, Durhan Hasanov, Osman Azizov, Şaban Mahmudov, Şahin Mustafaov, Naci Ferhadov, Sabri İbrahimov, Ali Bayramov, İslâm Beytullov vs. birçok edebiyat sanatçısı yer almaktadır. Bu dönemde kadın edebiyat sanatçıları arasında da önemli faaliyet gösteren Mefkure Mollova, Nadiye Ahmedova, Lâmia Varnalı, Necmiye Mehmedova, Nebiye İbrahimova gibi isimler bulunmaktadır. Bu dönem sanatçıları arasında bulunan Mefkure Mollova’nın şiire ince bir lirizm katmasının yanında bireysel söyleyişleri ve pastoral anonim halk şiirinin etkileriyle şiirler ortaya koyan sanatçılar yer almaktadır. Bulgaristan Türk edebiyatının bu dönemdeki en önemli gelişmelerinden biri edebiyatta uzun süredir örnekleri verilmeyen ve dönem şartları içerisinde başarılı sayılabilecek roman türünde edebî üretimlerin ortaya çıkışıdır. 1960’lı yıllarda Sabri Tatov ilk romanı “*Gün Doğarken*” i yazmış, ardından bunu Halit Aliosmanov’un “*Saçılan Kıvılcımlar*” romanı takip etmiştir. Selim Bilâlov, Kemal Bunarciev, Ahmet Tımişev, Sabri Tatov gibi pek çok isim ayrıca bu dönemde hikâyeleriyle ön plana çıkmaktadırlar.⁸⁰

⁸⁰ Yenisoy, Türk Edebiyatları, ss.43-44.

1970’li yıllara doğru Bulgaristan’da artan siyasal baskılar ve asimilasyon politikaları Türklerin edebiyat faaliyetlerini de olumsuz etkilemiştir.⁸¹

Bulgaristan Türk edebiyatını, totaliter rejim döneminde siyasal çerçevede yaşadığı ve etkilendiği bu olumsuz süreçler bakımından Mehmet Çavuş iki döneme ayırmaktadır. Çavuş bu dönemsal tasnifinde 1944 yılından 1969’a kadar olan dönemi “Umut Edebiyatı”; 1969’dan sonrasını ise ölüme mahkûm edilen “Umutsuzluk Edebiyatı” olarak adlandırmıştır.⁸²

Çavuş’un bu tasnifi geçmiş yıllara ait bir tasnif olmakla ve Yenisoğlu’nun tasnifi daha güncel olmakla birlikte yukarıdaki alt tasnif de Bulgaristan Türklerinin edebiyatının geçmiş dönemini yansıtmaması bakımından değerlidir.

1989 sonrası Bulgaristan’da siyasal ortamın değişmeye başladığı süreçtir. Şartların iyileşmeye başlamasıyla önceki dönemde büyük bir darbe yiyen Bulgaristan Türk edebiyatında da yeniden ufak kıpırdanmalar görülür. Ancak Bulgaristan Türklerinin aydın kesimi büyük ölçüde Türkiye’ye göç ettiğinden dolayı edebiyatta umulan gelişmeye ulaşamadığı görülmektedir. Sevindirici olan nokta Türkiye’ye göç eden edip zümrenin üretimlerine burada da devam ederek Bulgaristan Türk edebiyatının Türkiye’de gelişen kolunu oluşturmalarıdır. Bu dönemde edebî üretim yapan sanatçılar arasında Kemal Bunarciev, Yusuf Kerimov, Ahmet Tımişev, Mustafa Kahveciev, Muharrem Tahsinov, Halit Aliosmanov, Mustafa Mutkov, İsmail Çavuşev, Faik İsmailov, Mülâzım Çavuşev, Ali Pirov, Ali Bayramov, Osman Azizov, Naci Ferhadov, Turhan Rasiev, Sabri İbrahimov, Ali Durmuşev, Aliş Saidov, Mehmet Sansarov, Mustafa Çetev, İsmail Yakubov, Saffet Eren, Servet Tatarov, Kadir Osmanov ve daha birçok önemli isim bulunmaktadır.⁸³

Bulgaristan Türk Edebiyatı’nda 1990’lı yıllardan sonra eski yıllara oranla Türkçe yayımlanan eserlerde ve bu eserlerin okur kitlesinde azalma dikkati çekmektedir.

⁸¹ Müzeyyen Büttanrı, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, s. 34.

⁸² Mehmet Çavuş, “Bulgaristan Türkleri Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 3. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998, s. 42.

⁸³ Yenisoğlu, Türk Edebiyatları, s. 45.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA TÜRK ROMANI

1.1. Roman Türü Kavram ve Kapsamı

Roman modern çağların edebiyat dünyasına bir armağanı olmakla birlikte kökleri geleneksele uzanan ve bu ikisini ustaca bünyesinde harmanlayan zengin bir edebî türdür.

“Roman”, tarih boyunca çeşitli edebî türleri ve farklı anlamları ifade etmiş bir kelimedir.⁸⁴ Başlarda “bilim dili Latince’nin karşılığında gelişen halk dili” ve bu dille yazılmış hikâyeleri⁸⁵ karşılayan roman kavramının tanımlanması ve sınırlandırılması konusunda bazı güçlükler ortaya çıkmıştır. Roman edebî bir tür olarak bir yandan okuyucusunu yaşadığı dünyadan alıp kendi âlemine götürür. Böylece onu gerçek hayattan uzaklaştırarak ona hoşça vakit geçirir. Öte yandan da insana gerçekleri gösterebilir.⁸⁶

Romanın “halk dili” olmaktan öteye geçip edebî türlere ad olması XII. yüzyıla rastlar. 1300 ve 1400’lü yıllara gelindiğinde roman kelimesinin hem nazım hem de nesir olarak yazılmış edebî ürünleri kapsadığı görülmektedir. Roman, günümüzdeki anlamıyla ise XVII. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁷ Bugünkü haliyle edebî bir kavram olan romanı kısaca “Zamanı, mekânı, olayları ve kişileriyle gerçek hayata ve kurguya dayanan, çok çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı edebi eser türü.” şeklinde tanımlamak da mümkündür.⁸⁸

Tarihte roman türünün sınırlarının çizilmesinde ve neliğinin belirlenmesinde ona çeşitli misyonlar yüklendiği görülür. Örneğin Woolf ve Joyce, romanın psikolojik hayatın araştırılması eylemine ortak olduğunu düşünürken, Grillet, Ricardou gibi isimler bir nazariye ortaya koymada romanı bir araç kabul ederler.⁸⁹

Kemal Karpas romanın topluma karşı sorumluluğu olduğunu belirtir. Bir roman bir felsefeyi yansıttığı gibi, kendi milletinin sorunlarını ve benliğini de ortaya

⁸⁴ Roland Bourneur ve Réal Quillet, **Roman Dünyası ve İncelenmesi**, çev. Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, ss. 1-2.

⁸⁵ M. Orhan Okay ve Âlim Kahraman, **Roman**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 35, İstanbul, 2008, ss. 160-161.

⁸⁶ Bourneur ve diğerleri, ss. 1-2.

⁸⁷ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, 5. Baskı, Öncü Kitap Basımevi, Ankara, 2007, s. 65.

⁸⁸ Okay ve diğerleri, s. 160.

⁸⁹ Bourneur ve diğerleri, s. 3.

koyabilmelidir. Bu şekilde “millî” nitelikte olan ve toplumundan ayrı düşmeyen roman ancak iyi bir roman olabilir. Karpat gerçek bir romanın ölçütlerini böyle belirledikten sonra bu ölçütlere göre yazılan romanın kendi milletinin sınırlarını aşarak evrensele uzanacağını söyler.⁹⁰

Roman türü, yazılan yeni romanlarla birlikte teorik yönüyle ve biçimce sürekli gelişen ve değişen bir tür olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı tür üzerine incelemeler yapan araştırmacılar ve teorisyenler romanı tanımlarken tek bir yönüyle yaklaşmıştır. Bu da bu tanımlamaları kapsayıcılıktan uzak kılmıştır. Yine de bu farklı bakış açılarının, roman türüne özgü bazı nitelikleri belirlemede önemli katkıları olmuştur. Başka bir açıdan bakıldığında roman, yazarının dış dünyada beş duyusuyla algıladığı yaşantıları yansıttığı kurmaca bir âlemdir. Yazar bu kurmaca âlemi meydana getirirken dış dünyayı kendi süzgecinden geçirir. Şiir gibi hayatı çarpıcı yönleriyle kesif bir şekilde veren türlere nazaran roman türü, hayatın ayrıntılarına değinir. Yazarın romanda kurduğu romana has gerçeklik kendi içinde bir bütünlük arz eder. Hacimce hikâyeden daha uzun olan roman türü, hikâyesini anlatırken kişi, yer ve zaman gibi unsurlarla bir terkip teşkil eder.⁹¹

Hülya Argunşah *Tarih ve Roman*’da roman türünün kurgusalılığından ve kendine ait gerçekliğinden şöyle bahseder:

*Roman, edebiyatın ‘kurgu’ esasına dayalı bir türüdür. Namık Kemal’in bir buçuk asır geride kalmasına rağmen eskimemiş tanımlamasına göre gerçek ya da gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan hadiselerin etraflıca anlatılmasını hedefler. Genel olarak roman kavramı konusunda en çok tartışılan taraf da tanımdaki bu ‘gerçeklik’ vurgusudur. Gerçek olanın ne olduğu, nereye kadar bir gerçeklik olduğu tartışması romanın gelişim tarihi boyunca daima yapılagelmiştir. Bu tartışmalardan çıkan sonuç bu gerçeğin romana ait bir gerçek olduğu, bununla farklı bir gerçeklik olduğudur. Roman sırtını gerçeğe dayamıştır. Ancak her anlatma bir yeniden kurgulama olduğuna göre romanda dış dünyanın gerçeğinin, anlatan kişi, anlatılan zaman vb. birtakım unsurlar sayesinde ve kurgulama süreci içerisinde değişime ya da yorumlamaya uğramasından yani gerçeğin değiştirilmesinden söz ediyoruz demektir. Yazar, mevcut malzemeyi kültürü, dünya görüşü, psikolojisi ve birikimlerinin gölgesinde yeniden şekillendirir. Ona yeni bir bütünlük kazandırır.*⁹²

⁹⁰ Kemal Karpat, **Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 50, 61.

⁹¹ Çetin, s. 66.

⁹² Hülya Argunşah, **Tarih ve Roman**, 1. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 29.

Roman yapısı bakımından tarih, psikoloji, sosyoloji bilim dallarıyla ilgili malzemeye sahiptir ve bu malzemeyi muhtevasında kullanabilir. Örneğin, tarih ya da toplumsal bazı olgular romana konu olabilir. Roman diğer bilimlere ait malzemeyi muhtevasında yansıtırken bunu kendi kurallarına göre yapmaktadır.

Diğer edebî türlerle ve bilimlerle olan sıkı iletişimine rağmen romanı anı, gezi yazısı, biyografi vb. edebî türlerden ve tarih, sosyoloji, psikoloji vb. diğer bilimlerden ayıran en önemli hususiyeti romanın itibarı (saymaca) oluşudur.⁹³

Edward Morgan Forster, *Roman Sanatı* adlı kitabında roman türünü öykü, kişiler, olay örgüsü, düşsellik, ermişlik, biçim ve ritim şeklinde yedi unsuruyla ele alır. Forster'a göre romanın en mühim tarafı bir öykü anlatmasıdır. Roman öyküyü anlatırken bunu bir zaman sırasına göre yapar. Bu öykünün nedensellik içinde anlatılması da olay örgüsünü oluşturmaktadır.⁹⁴ Forster'ın eserinde ele aldığı "Düşsellik" ve "Ermişlik" gibi roman yönleri ise alışılmışın dışındadır. Bunlardan "Ermişlik" romanın olayları sunuş biçimiyle doğrudan alakalıdır. Ermiş bir yazar olaylara ve roman kişilerine kendi özlüklerini kaybettirmeden onları evrenselleştirebilir. Forster romanın bu yanını aydınlatırken "*Karamazov Kardeşler*"deki Mitra Karamazov misalini kullanır. Mitra karakteri romanda kendi benliğini korur ama aynı zamanda kendi sınırlarını aşkın bir insani boyuta ulaşır.⁹⁵

Yapısı itibariyle kurmaca olan roman, edebiyat ve hayatı kendi bünyesinde birleştirir. Türün sanatsal biçimiyle yoğrulmuş bu birleşimden yepyeni bir dünya çıkar.⁹⁶ Romanı oluşturan unsurları, "*Materyal Unsurlar*" ve "*Teknik Unsurlar*" olarak genel iki başlıkta toplamak mümkündür.⁹⁷

Roman türü, tarihsel gelişim sürecinde "klasik roman", "modern roman" ve "postmodern roman" olarak üç farklı merhaleden geçmiştir.⁹⁸ Ayrıca tarih içinde sürekli değişim hâlinde bir tür olduğundan biçim, içerik ve yöntem bakımından romanlar,

⁹³ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, ss. 14-15.

⁹⁴ Edward Morgen Forster, **Roman Sanatı**, çev. Ünal Aytür, 3. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 62-63, 128.

⁹⁵ Forster, ss. 179-181.

⁹⁶ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, ss. 8-9.

⁹⁷ Tekin, ss. 15, 183.

⁹⁸ Çetin, s. 70.

“psikolojik roman”, “günce roman”, “köy romanı” gibi çok çeşitli şekillerde tasnif edilebilir.⁹⁹

Anlatma esasına bağlı edebî türlerden biri olan romanda, Şerif Aktaş’a göre belkemiğini oluşturan unsur vakadır. Roman metnine bağlı en küçük parça dâhil her şey bu saymaca vakanın etrafında meydana gelir. Romandaki bu vakanın okuyucuya istenilen şekilde yansıtılmasını sağlayan unsur da bakış açısıdır. Bakış açısı romanda diğer bazı unsurları şekillendirdiği gibi vermek istediği mesajları iletmede roman yazarına imkân sunar.¹⁰⁰ Roman türü anlatma esasına dayalı olduğundan en fazla faydalandığı unsurlardan biri de şüphesiz dildir. Dil, romandaki vakayı zaman, mekân ve kişiler unsurlarıyla bağlantılı olarak anlatır. Romanda kullanılan dil de diğer tüm unsurlar gibi romana has bir dildir. Roman, tarih biliminin doğrudan anlattığı bir vakayı, farklı üsluplarla; dolaylı yoldan anlatmayı seçme fırsatına sahiptir.¹⁰¹

Roman gerçek hayatın, saymaca ile olan sentezinden yaratılan bir tür olduğu için araştırmacılar tarafından pek çok örneğinde görüldüğü gibi kendisine geniş açılardan yaklaşılabilmektedir. İmgesel açıdan, bir edebî tür olarak romanın, tarihsel süreçte “roman” sözcüğünün gelişen ve değişen anlamıyla sıkı bir bağ içinde olduğu görülmektedir.¹⁰²

Bulgaristan Türkleri Edebiyatı’nda roman türünün tarihî gelişimine geçmeden önce dünyada roman türünün gelişiminden biraz bahsetmek istiyoruz. Roman türünün dünya edebiyatında gelişmesi ise toplumlar ve edebiyatlarındaki birikim ve tecrübelerin gelişip ilerlemesiyle doğru orantılı olmuştur. Bu birikim süreci belki de edebiyatla uğraşanlara roman türüyle ilgili olarak keskin çizgilerden ve peşin hükümlerden uzak durmayı ve edebiyatın bilhassa da romanın her şeyden evvel “roman” olduğunu ve kendine ait bir gerçekliği ve bütünlüğü olduğunu kavratmıştır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında dünyada roman türünün ilk örnekleri görülmeye başlamadan önce de anlatıma dayalı edebî türler bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları olan masal, destan, halk hikâyesi vb. türler romanın tarih sahnesine çıkışına hazırlık mahiyetinde bir zemin olmuştur. Buna karşın günümüzdeki anlamıyla roman bu geleneğe

⁹⁹ Bourneur ve diğerleri, ss. 24-25.

¹⁰⁰ Aktaş, ss. 47-48, 83.

¹⁰¹ Tekin, ss. 61-62.

¹⁰² Bourneur ve diğerleri, s. 3.

dayalı anlatı türlerinin dışında bambaşka bir tür olarak gelişim göstermiştir.¹⁰³ Destanlar, masallar, hatta kutsal kitaplardan bazıları bir öyküyü taşıma özelliğini barındırdığı göz önünde tutulursa romanla bağlantılı ilk örneklerden sayılabilir.¹⁰⁴

Ortaçağın sonlarında ortaya çıkan roman türü, zamanının getirdiği yenilikçi ortam ile o zamana kadar edebî türlerde kabul edilen ölçüt ve gelenekleri terk edip modern zamanların anlatısı olma yolunda ilerlemiştir. Örneğin epik şiirler gibi gelenekçi türlerde önceden belirlenmiş kalıplara göre edebî ürün verilirken; roman türü bireyci ve yenilikçi bir anlayışla var olmuştur. Roman bu şekilde önceden belirlenen kalıpların dışına çıkıp geleneği reddettiğinden *novel* yani “alışılmışın dışında olan, yeni” gibi nitelendirmelerle isimlendirilmiştir.¹⁰⁵ George Lukács, bu yüzden bu modern türü tanımlarken, onu geleneksel edebî ürünlerden şöyle ayırır:

*Epik ve roman, büyük epik edebiyatın bu iki ana biçimi, yazarlarının temel erekleleriyle değil, yazarların karşılaştığı verili tarihsel felsefi gerçekliklerle birbirinden ayrılır. Roman, hayatın kapsamlı bütünselliğinin artık dolaysızca verili olmaktan çıktığı, anlamın hayata içkinliğinin bir sorun haline geldiği ama yine de bütünsellik terimleriyle düşünen bir çağın epiğidir.*¹⁰⁶

Dünya edebiyatında Doğu’da ve Batı’da destandan romana geçiş aşamasında destanlardaki olağanüstü kahramanlar yerini kahramanın insan olduğu anlatılara bırakır. Daha önceki olağanüstü destanlar döneminden romana bu geçme sürecinde Batı’da romans, şövalye hikâyeleri; Doğu’da masal, halk hikâyesi, mesnevi tarzında edebî ürünler ortaya konulmuştur.¹⁰⁷

1600’lü yıllarda varlık göstermeye başlayan roman türüne gösterilen ilk tepkiler olumsuz olmuştur. Özellikle kilise tarafından lanetli ve tehlikeli görülerek dışlanmış. Bu olumsuz eleştiriler ve yaklaşımların yanı sıra toplumu yansıtmada ve çok yönlülüğe en uygun tür olan romanı faydalı bulanlar da çıkmıştır.¹⁰⁸ XVI. ve XVII. Yüzyıllarda

¹⁰³ Çetin, s. 13.

¹⁰⁴ Bourneur ve diğerleri, s. 10.

¹⁰⁵ Ian Watt ve Roland Barthes, **Roman Ve Gerçek Etkisi**, çev. Mehmet Sert, 1. Baskı, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 14, 16.

¹⁰⁶ George Lukács, **Roman Kuramı**, çev. Cem Soydemir, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 64.

¹⁰⁷ Çetin, s. 24.

¹⁰⁸ Tekin, s. 8.

İngiltere’de romanın hem gazete haberlerini, hem gerçek hem de kurmaca anlatıları kapsadığı görülür.¹⁰⁹

Edebiyat toplumla olan ilişkisini bazı dönemlerde asgari seviyeye indirgese de her zaman sürdürmüştür. Şüphesiz ki bu durumun sürdürülebilirliğinde edebî eserin ve yazarın bir toplumun içinde doğması ve toplumsal koşullarla birlikte yeni biçim, içerik ve anlayışlara bürünmesinin yani bir insan kitlesiyle var olmasının etkisi yadırganamaz.

Bir edebî tür olarak romanın teşekkül ve tekâmülünde toplumsal tabanlı değişim ve hareketlerin önemi olduğu muhakkaktır. Bu açıdan meseleye yaklaşıldığında dünyada orta sınıfın siyasal egemenliğinin romanın yükselmesine dolaylı olarak zemin hazırladığı söylenebilir. Kısacası Batı’da ve Türkiye’de XIX. asırda roman türüne gösterilen rağbetin sebeplerinden biri meydana çıkan orta sınıfın toplumsal hayatın çeşitli yönlerine özelde de edebiyata olan etkisi olarak açıklanabilir.¹¹⁰

Roman geçiş süreçleriyle birlikte XVII. Yüzyılda yavaş yavaş destan türünün hâkimiyetinden koparak kendi varlığını oluşturmaya başlar. Bu kopuş dünyada ilk roman olarak kabul edilen Cervantes’in *Don Kişot* adlı eseriyle gerçekleşir. Dünyada edebiyat açısından mühim bir dönüm noktası olan bu süreçten sonra roman XIX. yüzyılda önemli sıçrayışlarla zirveye çıkar. Bu başarıda, sanat ve eleştiri anlamında yeni anlayışların, realizm ve natüralizm gibi akımlarla o dönemde önem görmeye başlayan psikoloji bilimindeki katkıların önemli etkisi olmuştur. 1925’li yıllarda J. Joyce ve W. Faulkner gibi yazarların çabaları ve psikoloji biliminin de katkılarıyla fonksiyonel bir roman dili oluşur. Psikoloji bu dille birleşerek yazarlara romanlarında bilinçaltını irdeleme ve nitelikçe derinlikli romanlar yazma imkânı sunar.¹¹¹

Dünyada XX. Yüzyılın ikinci yarısında öncelikle Amerika sonra da Avrupa’da postmodernist romanlar yazılmaya başlanır. Klasik ve modern romanlardan bambaşka bir anlayışı taşıyan bu akımda yazar âdeta romanı iç gerçekliğinden koparıp onun kurgusal yapısını okura ifşa etmektedir. Bu akımlardan her biri diğerinin üzerine yeni bir şey katarak bazen de ötekinin savını reddederek romanın gelişimine katkı sağlamışlardır.¹¹²

¹⁰⁹ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, çev. Tuncay Birkan, 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 16.

¹¹⁰ Karpat ss. 10-11, 33.

¹¹¹ Tekin, s. 157.

¹¹² Çetin, ss. 93-94.

Türk edebiyatında Batı menşeli bir tür olan romanın görülmesi Türkiye'nin yüzünü Fransız etkisiyle XIX. yüzyılda Batı'ya dönmesiyle başlar. Bu modern türün edebiyatımıza uyum sürecinde ülkemizdeki basın hareketlerinin ve Batı edebiyatından yapılan roman çevirilerinin önemi çoktur.¹¹³ Bu yüzyılda Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan yaptığı *Telemak*, Ahmed Lutfi'nin Daniel Defoe'nun romanının Arapçasından yaptığı *Tercüme-i Hikâye-i Robenson*, Münif Paşa'nın Victor Hugo'dan yaptığı *Tercüme-i Mağdurin* gibi roman çevirileri bulunmaktadır. Türk edebiyatında ortaya konulan ilk roman örneklerinin ise hikâye türüyle karışacak şekilde benzer bir yapıya sahip olduğu ve eski edebiyatın geleneklerinden henüz tam olarak kopamadığı dikkati çekmektedir. Bu şartlar altında girişilen ilk roman yazma denemelerinde Ahmet Mithat Efendi'nin *Letaif-i Rivayat* ve sonrasında yayımlanan diğer romanları; Namık Kemal'in *İntibah* ve Şemseddin Sami'nin *Taaşuk-ı Tal'at* ve *Fıtnat* adlı eserleri zikredilebilir. Muhteva açısından sosyal konuları barındıran bu eserlerden sonra Türk romanı yapı ve içerik açısından türün sanatsal estetiğine asıl atılımını *Servet-i Fünun* topluluğun edebiyatçıları bilhassa da Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanı ile gerçekleştirmiştir.¹¹⁴

Dünya edebiyatında roman türünün Tolstoy, Dostoyevski, Dickens gibi yazarların klasikleşmiş romanlarıyla XIX. yüzyıldan XX. Yüzyılın başlarına kadar yaşadığı debdebeli devirleri geride bırakıp bir gerileyiş dönemine girdiği söylenebilir. Amerikalı yazar ve eleştirmen Mary McCharty roman türündeki bu yok olma eğilimini yeni romanların gerçeklikle olan ayrılığına dayandırmıştır. Ayrıca roman türünün zirveye tırmandığı yüzyıllardan sonraki dünyanın gerçekliği değişmiş ve belki de yeni romanlar zamanın şartları altında önceki romanlardaki okura tat veren o dokuyu ve tahayyül yetisini kaybetmişlerdir.¹¹⁵

¹¹³ Karpat, s. 94.

¹¹⁴ Okay ve diğerleri, s. 161.

¹¹⁵ Murat Belge, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 47-49.

1. 2. Bulgaristan Türkleri Edebiyatı'nda Romanın Tarihî Gelişimi

Bazı araştırmacılara göre Bulgaristan Türklerinin edebiyatında roman yazma faaliyetleri ilk olarak 1960'lı yıllarda başlamış olup Sabri Tatov'un "Gün Doğarken" adlı eseri de Bulgaristan Türkleri Edebiyatı'nın ilk romanı sayılmaktadır.¹¹⁶

Bulgaristan'daki Türklerin ilk romanının bu tarihlere dayandırılmasında Balkan ülkelerinde bu yıllarda görülen Sosyalizm hâkimiyetinin etkisi olduğu düşünülebilir. Zira Bulgaristan Türkleri Edebiyatı Balkanlardaki Türk edebiyatının bir kolunu teşkil etmektedir. Balkanlardaki Türk Edebiyatı'nın varlığı da Sosyalizm'in gelişiyile ilişkilendirilmekte ve modern türlerde verilen ürünlerin doğuşu bu dönemde olmuş gibi gösterilmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan Türk Edebiyatı'nda ilk romanla ilgili bu ön kabulün de zamanın şartları dâhilinde meydana geldiği söylenebilir. Ancak Balkan coğrafyasında özelde de Bulgaristan'da Sosyalistlerin baskısının sona ermesi ve araştırma imkânlarının artışıyla yeni gün yüzüne çıkan edebî üretimler bize Bulgaristan Türkleri Edebiyatı'nda roman türündeki yazma girişimlerinin 1960'lardan önceye dayanabileceğini göstermiştir.¹¹⁷

Bulgaristan Türklerine ait ilk roman yazma teşebbüslerini Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarından çekildiği XIX. asrın sonlarına kadar geriye götürmek mümkündür. Osmanlı'da aydınların rolüyle gelişmeye başlayan basın-yayın faaliyetlerinin bu ilk roman denemelerinin yazılması ve yayımlanmaları için önemli bir araç olduğu görülmektedir. Bu dönemde yazılan ilk eserlerin roman olup olmadıkları ihtilaflı olsa ve bunlar nitelikçe hikâye türüne yakın olsalar da Bulgaristan Türk romanının olgunluğuna erişmesinde bir geçiş sürecini haiz bu eserler, Bulgaristan Türkleri Edebiyatı'nda romanın gelişiminden bahsederken atlanmayacak kadar değerli yapıtlardır. 1960'lı yıllarda roman türünde eserler verilmeden önce şimdiye kadar saptanan ilk roman yazma girişimi Mehmet İrfan tarafından yazılıp Filibe'deki Hurşit Matbaası tarafından yayımlanan "Kız mı Çiçek mi? Yahut Mini Mini Nadire" isimli eserle görülür. Eser yayımlanırken "millî,

¹¹⁶ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, **Bulgaristan Türk Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Cilt:8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, (Türk Edebiyatları), s. 44.

¹¹⁷ Atıf Akgün, **Çağdaş Balkan Türk Edebiyatının İlk Dönem Eserleri I Şehit Evlâtları & Muhâcir Mehmedoğlu**, Gençlik Neşriyat, Bakü, 2020,(Çağdaş), ss. 8-9.

ahlaki bir roman” ifadesi kullanılması dikkat çekicidir.¹¹⁸ Devam eden tarihlerde Mehmet Behçet Perim’in “*Balkan Çiçekleri*”¹¹⁹ ve “*Göçmen Ahmet*”, Ali Kemal’in “*Alev ve Kül*”, Ethem Ruhi Balkanlı’nın millî şuuru besler nitelikte yazılmış “*Şehit Evlâtları*” romanları bulunmaktadır.¹²⁰

Atıf Akgün *Bulgaristan’daki Türklerin Romanı* isimli makalesinde ilk döneme ait tespit edilebilen romanları kronolojik sıralamayla bir tabloda toplamıştır. Burada 1913 yılında Balkan Matbaası’nda yayımlanan “*Şehit Evlâtları*” ve 1926’da Dostluk gazetesinde tefrika edilen “*Alev ve Kül*” romanları arasındaki 1922 yılında İstanbul’daki İkdam Matbaası’nda yayımlanan Dükakinzade Basri’nin “*Muhacir Mehmedoğlu*” adlı bir romanından bahsedilmektedir. Bu eser Bulgaristan Türk romanının Türkiye’de gelişen kolundaki ilk örnek sayılabilir. Ayrıca sosyalist döneme gelmeden önce Hüsnîye O. Nuri adlı bir kadın yazarın da Doğru Yol gazetesinde tefrika edilen 1937 yılına ait “*Aranılan Sevgili*” adlı bir romanı olduğu saptanmıştır.¹²¹

Bulgaristan Türk Edebiyatı’ndaki ilk roman/hikâye örneklerinden olan “*Şehit Evlâtları*”nda yazarın romancılık hakkındaki fikirlerini belirtmesi eserin roman olarak da ele alınabileceği hususunda dikkat çeken ayrıntılardandır.¹²²

Bulgaristan Türk romanına zemin hazırlayan bu önemli evreden uzun bir süre sonra 1962’de Sabri Tatov Bulgaristan Türk Edebiyatı’ndaki şartlar dâhilinde o güne kadar roman türüne ait en yetkin örneklerden biri olan “*Gün Doğarken*” romanını yazar. Bu gelişmeyi Halit Aliosmanof’un 1965 yılında yazdığı “*Saçılan Kıvılcımlar*” ve Sabri Tatov’un 1967’de yazılan ikinci romanı “*İki Arada*” romanları takip eder. Ömer Osman Erendoruk da bu dönemde “*Buruk Acı*” ve “*Uçurum*” romanlarını kaleme almış ancak komünistlerin iktidarında maruz kaldıkları asimilasyon politikaları karşısında millî benliklerini muhafaza etmeye çalışan Bulgaristan Türklerini konu alan bu eserler, ancak 1989’dan sonra Türkiye’de basılma olanağı bulmuştur.¹²³

¹¹⁸ Atıf Akgün, “Bulgaristan’daki Türklerin Romanı”, **Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** Cilt:3, Sayı:2, 2021,(Türklerin Romanı), ss. 248-249.

¹¹⁹ Yenisoğlu, Türk Edebiyatları, s. 193.

¹²⁰ İslâm Beytullah Erdi, “Bulgaristan Türk Romanında Türk Dünyası”, IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler Kitabı, 5-6.11.1998, Antalya, s. 66.

¹²¹ Akgün, Türklerin Romanı, ss. 249, 266.

¹²² Akgün, Çağdaş, s. 28.

¹²³ Büttanrı, s. 35.

Bulgaristan Türk'ünün uzun ve çileli tarihinin hep bir parçası olan göç olgusu Bulgaristan Türk roman yazarlarını da göç edenler ve etmeyerek yaşamını Bulgaristan'da sürdürenler şeklinde iki kola ayırmıştır. Türkiye'ye göç eden Türk yazarların romanları Bulgaristan'da yaşamını sürdürenlerinkinden sayıca çok olmakla birlikte her iki gruptaki yazarların ortak yönü Bulgaristan Türklüğünü temsil etmeleridir. Buna ilaveten göç eden yazarların eserleri nitelikçe bir göç edebiyatını da teşkil ettiğinden Türkiye'de gelişen Bulgaristan Türk romanının esasında kendine ait yeni bir çehre yarattığı söylenebilir.¹²⁴ 1970'den itibaren ülkede azınlıklara bilhassa Türklere karşı artan baskılar, ana dilde yazma yasakları neticesinde Tüm Bulgaristan Türk Edebiyatı'nda olduğu gibi Bulgaristan Türk romanıyla ilgili yazma faaliyetleri de duraklamış ve Sabri Tata, Ömer Osman Erendoruk, İslâm Beytullah Erdi ve daha birçok roman yazarı 1989'daki göç ile Türkiye'ye gelerek burada kalem oynatmaya devam etmişlerdir.¹²⁵

Türkiye'ye göç eden Mehmet Türker Türkiye'de "*Bozgun Zamanı-I*", "*Bozgundan Sonra-II*", "*Vatan Yasak Özgürlük Uzak*" adlı üçlemesini kaleme alır. Ayrıca göç eden Bulgaristan Türk'ü yazarlardan İslâm Beytullah Erdi'nin "(2000) *Aşk Arayanlar*" ve "(2009) *Uzun Bir Gece*", Hakkı Tezel'in "(2002) *Maria Aşkım Benim*", Ahmet Şerif Şerefli'nin "(2003) *Sen İstanbul'a Gelme*", Nihat Altınok'un "(2003) *Aladağ'dan Çıktı Yola*" ve "(2013) *İdamlık Masum*", Osman Tunaboğlu'nun "(2004) *Rumeli'den Esen Yel*", Ahmet Türkay'ın "(2008) *Seher Gitti*", Mürvet Altınel'in "(2010) *Taşıyıcı*" ve "(2015) *Golgota'dan Dönenler*", İsmet Topaloğlu'nun "(2011) *Topal Yusuf*", Nebiye İbrahim Akbıyık'ın "*Büyük Buluşma*", Yusuf Taşkın'ın "(2011) *Aşk ve Gurur*" ve "(2013) *Civan Aliş*" romanları Türkiye'de yayımlanmıştır. Sabri Tatov'un "(2000) *İlk Gözağrısı*", "(2001) *Kurt Bayırının Sırrı*", "(2002) *Onurun İsyanı*" ile iki cilt hâlinde yazılan "(2001) *Tuna'nın Peri Güzeli*" ve "(2005) *Geyik Avı*" eserleri de Türkiye'de yayımlanan romanları arasındadır. Ömer Osman'ın "*İçimizdeki İnci Taneciği*", "*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*", "*Toprağa Kan Düştü*" adlı Türkiye'de basımı yapılan üç romanı daha vardır. Bulgaristan Türkleri arasında Türkiye'de bulunan genç yazarlardan Ramis Çınar'ın da "(2009) *Söylenmemiş Sözler*", "(2014) *Aşk, Hayat*

¹²⁴ Akgün, *Türklerin Romanı*, s. 265.

¹²⁵ Erdi, s. 69.

ve Arayış”, “(2016) Ömrümün Dört Mevsimi” ve 2014’te ikinci baskısı yapılan “Elveda Rumeli” adlı dört romanı bulunmaktadır.¹²⁶

1970’den sonraki durgunluk devrinin ardından ülkede 1989 sonrası demokratik bir yönetime geçilmesiyle birlikte Bulgaristan’da ilk yayımlanan roman 1995 yılına ait Ömer Osman Erendoruk’un “Buruk Acı” romanı olmuştur. Takip eden yıllarda Bulgaristan’da; İsmail A. Çavuşev’in “(2004) Gazetecinin Artık Yılı”, Naim Ömer Bakoğlu’nun “(2006) Azman”, uzun bir aranın ardından Halit Aliosman Dağlı’nın “(2008) Aydınlığın Öksüzleri”, İsmail Yakup’un “(2011) Kestaneler Altında” ve “(2016) Ulu Çınar”, Emel Alev (Balıkçı)’in “(2015) Rodopların Kader Yolları” romanları yayımlanmıştır. İsmail Yakup’un “Hayatımızın Kış Ayları” adıyla yayına hazır yeni bir romanının daha bulunduğu bilgisi mevcuttur.¹²⁷ Recep Küpçü’nün de Sosyalist dönemde yazılmış olmasına rağmen ancak ülkedeki demokratikleşme sürecinden sonra 2014 yılında basılabilen “O Günden Sonra” adında bir romanı bulunmaktadır.¹²⁸

Ömer Osman haricindeki bu beş kalem erbabı Türkiye’ye göç etmeyip Bulgaristan’da kalarak çalışmamızın da odak noktasını oluşturan Bulgaristan’daki Türk romanını canlı tutan isimlerdir.

¹²⁶ Fatih Çodar, **1980 Sonrası Bulgaristan Türk Romanında Göç**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019, ss. 50-52.

¹²⁷ Akgün, Türklerin Romanı, ss. 261,266.

¹²⁸ Çodar, s. 51.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATINDA ROMANA YANSIYAN

ÖNEMLİ SOSYAL HADİSELER

Toplumsal hadiseler, barındırdıkları neden ve sonuçlarıyla çok katmanlı olabilmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan'daki Türklerin romanlarına yansıyan sosyal meseleler de kapsadıkları ve ilişkili bulundukları kavramlar açısından katmanlı bir yapıya sahiptirler. Ancak bu kavramların temsil ettiği meseleler genel bir başlıkla ifade edilebilmektedir. Biz de çalışmamızda bilimsel doğrultuda bilinçli bir sınırlama ile Bulgaristan Türk romanlarındaki sosyal meseleleri ilişkileri bağlamında aşağıdaki genel başlıklar altında toplayarak bu başlıklarla ifade ettik.

Bulgaristan Türk romanlarında “Savaşlar”, “Sosyalist Dönem Uygulamaları”, “Göçler”, “Ötekileştirme ve Asimilasyon”, “Gelenek ve Modernite Çatışması” “Eğitim İle İlgili Sosyal Meseleler”, “Yoksulluk” ve “Ahlaki Yozlaşmayla İlgili Sosyal Meseleler” sosyal birer mesele olarak yer almıştır. Şerif Aktaş, metin ile okuyucu arasındaki ilişkinin kurulması için okuyucunun metni okumadan önce hazırlanmasının öneminden bahseder. Örneğin Fransız toplumunun yapısını bilmeden Flaubert ve Balzac’ı; Türk tarihini bilmeden ise Türk destanlarını tam anlamıyla anlamak zor olacaktır.¹²⁹ Bu bağlamda Bulgaristan Türk romanlarının da, yazarlarının içinde doğup büyüdüğü toplumun sosyolojik yapısı ve tarihsel arka planlarının bilinerek okunması daha anlamlı olacaktır.

Biz de Bulgaristan Türk romanlarındaki söz konusu sosyal meselelerin romanlarda ne şekilde ele alındığını çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak incelemeden önce bu bölümde bu meselelerin sosyolojik yapısı ve tarihsel arka planlarından bahsedeceğiz.

¹²⁹ Aktaş, s. 32.

2.1. Savaşlar

Savaş anlamca toplumların isteklerini birbirlerine zor kullanarak kabul ettirmesi demektir. Savaş, yapısı itibariyle kötü olup ahlakla örtüşmemektedir. Ancak buna rağmen savaş içinde dahi vuruşmanın bir hukuku ve ahlakı olduğu da ortadadır. Yani savaşın özünde kötü olması, savaşı gerçekleştiren toplumların savaş esnasında bazı ahlaki kurallara riayet etmesi gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Tüm bunlara ve “savaş ahlakı” olarak uluslararası örgütlerce ortaya konulan bazı etik değerlere rağmen savaş toplumdaki ahlakı bozabilmekte; vurgunculuk, sivillere saldırma vb. bazı kötü eylemleri beraberinde getirmektedir.¹³⁰

93 Harbi ve ardından gelen Balkan Savaşları, Balkan Türklüğünün önemli bir kitlesini teşkil eden Bulgaristan Türklerinin çilelerle dolu tarihlerinin başlangıcı olmuştur. Bu savaşlar sırasında sivil Türk-Müslüman halk savaş hukuku hiçe sayılarak bir soykırıma maruz kalmışlardır.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Bulgarlar ve onları organize edip saldırılara yönelten Rusların en önde gelen maksatları Bulgaristan’da Türk-Müslüman kitlenin sivil kesimini bölgeden sürmek ya da katletmek olmuştur. Türkler ve diğer Müslüman siviller bu savaş esnasında bilinçli bir planlama doğrultusunda katliama uğramışlardır. Söz konusu katliam bazen Bulgar çetecilerin, Rus askerlerinin ve Kazak süvarilerinin saldırıları sonucunda bazen de savaştan ve saldırılardan kaçan ve saklanmaya mecbur kalan Türklerin açlık, hastalık vs. sebeplerden ölümüyle gerçekleşmiştir. Türk köylerini savunmasız halde bırakarak çevreleyen Bulgar ve Kazak saldırganlar köylerdeki insanları kadın, çocuk, yaşlı demeden yakarak öldürmüşlerdir¹³¹

1912-1913 Balkan Savaşları da Bulgaristan Türkleri için tıpkı 93 Harbi gibi çaresizlik ve acı ölümler getirmiştir. Balkan Savaşları’nda 200.000 Türk’ün yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir.¹³²

“Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarından zararlı çıkan tek ülke olmuştur. Avrupa topraklarının %83’ünü, nüfusunun %69’unu ve gelirlerinin büyük bölümünü kaybetmiştir. Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları neticesinde kaybettiikleri sadece bunlarla kalmadı. Bilhassa Bulgaristan’da ve Yunanistan’da yaşayan Türkler, gerek

¹³⁰ Erol Güngör, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, ss. 185-188.

¹³¹ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, ss. 70-79.

¹³² Şimşir, ss. 206-207.

savaş sırasında maruz kaldığı uygulamalar gerekse savaş sonrası yapılan antlaşma hükümlerine aykırı olarak, idaresi altına girdikleri devletlerin hükümetleri veya ahalisi tarafından baskılara uğradılar ve gördükleri zulüm yüzünden, tarlalarını, ev-barklarını, kısacası bütün maddi varlıklarını bırakıp, Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kaldılar. Adeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler, en kötü şartlar altında ve Osmanlı Devleti'nin kontrol ve iradesi dışında yapıldığından, büyük ölümlere ve sıkıntılara neden oldu.”¹³³

Savaşlarda özellikle de 93 Harbi yıllarında en çok görülen hareketlerden biri de Türklerin özel mal ve mülklerinin yağmalanması hadisesi olmuştur. Türklere yapılan zulümleri Bulgarlardan tasvip etmeyenler olsa da Türklerin mülklerini ve tarlalarını bırakıp kaçması en çok onların işine yaramıştır. Çünkü Bulgarlar Türklerin atalarından kalan toprak ve mülklerine el koymuşlardır. Türklere ait her şeyi ele geçirme fırsatının onlarda ırkçılığın dahi önüne geçtiği söylenebilir. Bu bağlamda evini ve toprağını terk etmek zorunda kalan Bulgaristan Türklerinin malları ve mülkleri yağmalanıp gasp edilme yoluyla ele geçirilmiştir. Bu durum tarihsel gerçeklik bağlamında Türkleri bölgeden kalıcı olarak silme siyasetinin neticesidir.¹³⁴ Bu hadiselerle gerçekleştirilen bir toprak ihtilali vardı ve bunun sonucunda Türk toplumu kendine ait olan çoğu şeyi kaybederek maddi açıdan da bir çıkmaza sürüklendi.¹³⁵

Savaşlardaki etik olmayan uygulamaların en başta gelenlerinden biri şüphesiz ki ırz güvenliğinin ihlalidir.

Diplomatik kaynaklarda 1877-78 Bozgun yıllarında Türk-Müslüman kadın ve kızlarına tecavüzün yaygın bir hal aldığı belirtilmektedir.¹³⁶ Bu tecavüzler Balkan Harbi yıllarında da devam etmiştir. Ayrıca küçük yaştaki kız çocukları da cinsel istismara maruz kalmışlardır. Bu travmaları atlatabmayan kadınlardan bazıları intihar ederek yaşamına son vermiştir.¹³⁷

¹³³ Mehmet Okur, “Balkan Savaşları”, **Balkanlar El Kitabı I: Tarih**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 622-623.

¹³⁴ McCharthy, ss. 79-84.

¹³⁵ Şimşir, ss. 20-21.

¹³⁶ McCharthy, s. 80.

¹³⁷ İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 32.

Gerek 93 Harbi yılları gerekse Balkan Savaşlarının olduğu yıllarda Türk-Müslüman aile yapısı bu savaşların hem maddi hem de manevi olarak olumsuz etkilerini yaşamıştır.

Belgeler savaş sonrasındaki mültecilerin çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu doğrulamaktadır. Savaş yıllarının gerçekleştiği dönemdeki Türk aile yapısı göz önünde bulundurulursa ve ailenin erkeği ve babasının etkin bir rolde olduğu düşünülürse de eş ya da baba figürünü kaybeden kadın ve çocukların çaresizlikleri daha iyi anlaşılabilir.¹³⁸

Bulgaristan Türk romanlarının bazısında bir sosyal mesele olarak savaşın olumsuz etkilerinden çokça bahsedilmektedir. “Şehit Evlâtları”, “Buruk Acı”, “Gazetecinin Artık Yılı” ve “Rodopların Kader Yolları” romanlarında sosyal bir olgu olan savaşa yer verildiğini görmekteyiz. Bu romanların kurgusunda ağırlıklı olarak 93 Harbi ve Balkan Savaşları gibi çok kanlı geçen savaşlar ve bu savaşların Bulgaristan Türk toplumu üzerinde bıraktığı derin iz ve kayıplar ele alınmıştır. Bu bakımdan savaş sırası ve sonrasında Türk toplumuna karşı yürütülen etnik kıyım, gasp ve yağma, ırz, can ve mal güvenliğinin ihlali vb. faaliyetler ve savaşın toplum üzerindeki maddi ve manevi açıdan olumsuz sonuçları söz konusu romanlarda bir sosyal mesele olarak yansıtılmıştır. Elbette bu romanlardan her biri bu meseleleri kendi özel dokusu içinde ve kendi kurgusundaki mekân, zaman ve kişi kadrosu zemininde ele almıştır.

2.2. Sosyalist Dönem Uygulamaları

General Tolbuhin komutasındaki Rus orduları 8 Eylül 1944 tarihinde Dobruca üzerinden Bulgaristan’a girerek Varna, Rusçuk ve Silistre’yi ele geçirdiler. Bu tarihten sonra Bulgaristan’da faşist yönetim devrilerek Komünist Parti iktidara gelmiştir. Bu gelişmeler Bulgaristan Türkleri için de yeni bir dönemi başlatmıştır. Komünist Parti, iktidarının ilk yıllarında Bulgaristan’daki Türklere kısmen eşitlikçi bir yaklaşım sergilemiştir. Narodna Prosveta (Devlet Yayınevi) tarafından pek çok Türkçe kitap basılmış, Faşistler döneminde kapatılan Türk okulları yeniden açılmış ve etnik farklılıkların üstünde bir “Komünist” kimliği yaratılmaya çalışılmıştır. 1970’li yıllara

¹³⁸ McCharty, s. 93.

gelinceye dek atılan bu adımların Bulgaristan'daki Türklerin basın-yayın, eğitim, edebiyat faaliyetlerine de olumlu katkısı olmuştur.¹³⁹

Bu gelişmelere rağmen Bulgaristan'da Türkleri tedirginliğe sevk eden ve onlar tarafından tasvip edilmeyen bazı uygulamalar da olmuştur. Rejim, kendi ideolojisinin herkesçe tartışmasız kabul edilmesini istemiştir. 1947'lerde Bulgaristan Türklerinin ileri gelenleri ve entelijansiyasına karşı baskılar artmıştır. Türk din adamlarına, öğretmenlere, sanatçılara, esnafa ve hatta öğrencilere varana kadar büyük bir kitleye toplantılara da çağırılmak suretiyle Marksist-Leninist kuramlar dayatılmaya çalışıldı.¹⁴⁰ Bulgaristan Türklerinin kendilerine ait tarım toprakları sosyalistler eliyle 1944-1946 yıllarını kapsayan süre içinde TKZS (Emek Ziraat Kooperatifleri)'lere dâhil edilerek kolektifleştirildi.¹⁴¹

Kooperatiflerin açılması ve Türklerin topraklarının devlet tarafından alınması Bulgaristan Türk toplumunun zaten var olan tedirginliğinin artmasına sebep oldu. Bulgaristan'daki Türklerin ekseriyetini köylüler oluşturmaktadır. Sosyalistler Bulgaristan Türk köylüsünün ürünlerinin çoğunu vergi adı altında devlete aktarırken Türk kesimini ağır bir maddi yükün altına sokmuştu. Türkler askerliklerini ağır işlerin olduğu "Trudovak" denen taburlarda işçi olarak yapmak mecburiyetinde bırakılıyorlardı. Türk okullarının 1946'da devletleştirilmesi ve takiben birleştirilmesi hadisesi ise Sosyalistlerin diğer uygulamalarıyla maddi yönden etkilenen Türklere manevi açıdan ayrı bir darbe olmuştur. Zira bu durum ülkedeki Türklerin millî kimliklerini, geleceklerinin teminatı olan Türk çocukları üzerinden kasten yok etmek demektir. Bu tarihlerden sonra Filibe, Sofya ve Varna'daki Türk konsolosluklarına soydaşlarımız tarafından verilen çok sayıda mektup Bulgaristan Türklerindeki kimlik kaygısının büyük boyutlara ulaştığını göstermiştir.¹⁴²

"Bulgaristan Türk azınlığı arasında baş gösteren bu büyük dalgalanma, Bulgar Hükümetince tepkiyle karşılandı. Bulgar Komünist Partisi Birinci Sekreteri ve Başbakan Todor Jivkof, bu soruna bizzat el attı. Güya üç Türk işçisinin sorularına karşılık olarak Todor Jivkof imzasıyla iki mektup 1 Ekim 1963 tarihli gazetelerde yayımlandı. Bu mektuplarında Jivkof, göç söylentisi çıkaranları neredeyse "vatan

¹³⁹ Akgün, Çocuk Edebiyatı, s. 16.

¹⁴⁰ İbrahim Kamil, "Komünizm Döneminde Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s. 492.

¹⁴¹ Refik Korkud, **Komünist Bulgaristan'ın Dosyası**, Türkiye Fikir Ajansı, Ankara, 1986, s. 35.

¹⁴² Kamil, s. 492.

haini”, “rejim düşmanı” ilan ediyordu. Bulgaristan’da “sosyalizmin kuruculuğunun” kayışını çeken asıl Türklerdi. Türkler eziliyordu. Türk azınlığı, ikinci sınıf, köle gibi Bulgar ırkçılarının boyunduruğu altındaydı. Bulgar ırkçıları bu durumun sürüp gitmesini istiyorlardı. Türk kitlesi Bulgaristan’da kalmıyordu ki, Bulgar ırkçılarınca sürekli sömürülebilirdi. Bulgarlar eskiden kendi domuzlarına kendileri bakarlardı. Türkler domuz bakmazlardı, domuzu görmeye bile dayanamazlardı. Şimdi sosyalizm kuruculuğunda işler tersine dönmüş, Bulgarlar artık domuz bakıcılığı gibi pis işten ellerini çekmişler. Domuz besleme işini Türklere yüklemişler. Başka hiçbir şey olmasa, sadece bu domuz besleme zorunluluğu bile Bulgaristan Türklerini, Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden kaçırmaya yetip artardı. Bulgar ırkçı-sosyalistleri, hem Türk azınlığı tepe tepe kullanmak, hem de Bulgaristan’a bağlı tutmak istiyorlardı. Türkler Türkiye’yi aklından çıkarmalı, göç düşüncesini kafalarından silmeliydiler. Hep Bulgarlar için çalışmalıydılar. Bulgar ırkçı-sosyalistlerin ikinci sınıf insanlara ihtiyaçları vardı.”¹⁴³

Bulgaristan’da 1980’li yılların sonları Sosyalistlerin var olan baskıların şiddetini arttırarak daha da zalimleştiği bir dönem olmuştur. Todor Jivkov’un iktidarda olduğu bu yıllarda “Soya Dönüş” politikasıyla birlikte Türklerin öz adları zor kullanılarak Slav isimleriyle değiştirilmiştir.¹⁴⁴

Bulgaristan Türk romanlarından “Gün Doğarken”, “Buruk Acı”, “Gazetecinin Artık Yılı”, “Aydınlığın Öksüzleri”, “Kestaneler Altında” ve “Ulu Çınar” da Sosyalist dönemdeki uygulamalardan bazıları sosyal mesele olarak yansıtılmıştır. Romanlarda en çok dikkati çeken uygulama kooperatiflerin açılması ve kolektifleştirilme hadisesi olmuştur. Sosyalistlerin uygulamaya koyduğu sansür ve basın-yayın faaliyetlerinin Marksist-Leninist bir ideolojiye göre şekillenmesi yani güdümlü olmalarının dayatılması da diğer Sosyalist dönem uygulamalarındandır. Türk toplumunun tarlalarını kooperatife baskıyla vermesi ve bunun yarattığı bir toplumsal huzursuzluk vardır. Sosyalist dönemde yayımlanan romanlar kooperatifleri doğrudan eleştirmez ancak bu uygulamanın Türk toplumu tarafından hoş karşılanmadığı okuyucuya sezdirilir. Sosyalizm sonrası yayımlanan Bulgaristan Türk romanlarında ise kooperatiflerin ve kolektifleştirmenin doğrudan eleştirisi yapılmaktadır. Kooperatiflerin açılması kadar kapanmasının yarattığı kargaşa ortamı ve tarlaların karıştırılması gibi olaylar kooperatif uygulamasına bağlı olarak ortaya çıkan bir sorun olmaktadır.

¹⁴³ Şimşir, ss. 270, 276-277.

¹⁴⁴ Akgün, s. 17.

Çalışmamızda sosyalist dönem uygulamalarından olan “Okulların Devletleştirilmesi ve Birleştirilmesi” ile “İsim Değiştirme” hadiselerini asimilasyon unsurlarını barındırdığından; “Trudovak” ve “Brigada” uygulamalarını ise bir ayrımcılık ve ötekileştirme unsurlarını barındırdığından “Asimilasyon ve Ötekileştirme” başlığı altında da ele almayı ve roman incelemelerinde de bahsettiğimiz uygulamaları söz konusu başlıkla bağlantılı olarak değerlendirmeyi uygun bulduk.

2.3.Göçler

Bulgaristan Türklerinin uzun tarihlerine bakılınca Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak başka bir devletin sınırları içerisinde azınlık hâline gelme sürecinin oluşmasında 1878 yılının bir başlangıç noktası olduğu söylenebilir. Bu tarihlerden sonra “göç” olgusu Bulgaristan Türklerinin kaderinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Göç birey, grup veya ulusların gelecek yaşamlarının bir bölümünü veya tamamını geçirmek üzere yaşadığı yerden sembolik veya siyasal sınırların ötesinde başka bir yere yerleşmesidir. Bu yer değişimi doğal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. zorunluluklar nedeniyle coğrafik, fiziksel ve yeni bir sosyo-kültürel çevreye girme sürecidir. Bir coğrafik bölgeden diğerine yapılan göçü göç olarak kalıcı bir harekettir. Göçü ortaya çıkaran çeşitli nedenler olmakla birlikte göç ile ilgili kavramsal ve kuramsal açıklamalarda genelde çekici ve itici faktörlerin bir sonucu olarak geliştiği belirtilmektedir. Çekici faktörler yeni yerleşim alanlarının sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve eğitim olanakları açısından cazibesini ifade eder. İtici faktörler ise zorlama sonucu göç hareketlerini doğuran faktörleri belirtmektedir. Her ne sebeple olursa olsun göç zorunlu bir nitelik taşımaktadır.¹⁴⁵

Bulgaristan bir prenslik olduğu tarihten bu yana ülkeyi Bulgar millî kimliğinin tek ve egemen olduğu bir yer hâline getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda ülkedeki azınlıklara hoşgörüyle yaklaşmak yerine onları eritme ya da göçe zorlama yollarına başvurmuştur. Azınlıklar içerisinde belirgin bir çoğunluğu oluşturan Türk kesimini ise çeşitli alanlardaki asimilasyon ve dışlama politikalarıyla yok edemeyeceğini anlayınca onları göçe zorlama yolunu da çoğu defa kullanmıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Ömür Neczan Timurcanday Özmen, “Bulgaristan’dan Gelip İzmir’e Yerleşmiş Türk Soylu Göçmenlerin Kamusal Alanda Görünürlüğünün ve Toplumla Uyumlarının Göç Kuramları ve Bütünleşme Açısından İncelenmesi”, **Dış Göçler**, (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Ömür Neczan Timurcanday Özmen, İbrahim Güray Yontar, Yunus Emre Özer), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2013, s. 111.

¹⁴⁶ Atasoy, ss. 91-92.

Tarihî süreç içerisinde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçleri bazı dönemlerde azalıp bazı dönemlerde artsa da hep devam etmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye ilk göç hareketleri 1877-78 ve 1912-13 savaş yıllarında gerçekleşmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi yıllarından başlayarak 1993 yılına kadar olan uzun süreçte bazı yıllar arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden kişi sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo-4 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Günümüze Kadar Tespit Edilebilen Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Dönemleri ve Göç Eden Kişi Sayısı¹⁴⁷

Göç Dönemi	Göç Eden Kişi Sayısı
1877-1891	767.339
1893-1902	70.606
1912-1913	200.000
1923-1949	213.638
1950-1951	154.393
1969-1978	130.000
1989-1993	354.902
Toplam	1.736.465

1877'lerde başlayan savaş yıllarında Rusya ve onun hegemonyasındaki Bulgarların amacı Bulgaristan'da Türk ve Müslüman kesimden arındırılmış bir coğrafya oluşturmaktı. Bu amaç doğrultusunda bu yıllarda kullanılan yöntemlerden biri de ileriki yıllarda da her zaman Bulgaristan yönetimleri için rağbet edilen "göçe zorlama" olmuştur. Köylerine Bulgarların, Rus askerlerinin ve Kazak süvarilerinin baskın yapacağını haber alan Türk-Müslüman ahali evini ocağını bırakarak kaçmak; göç yollarına düşmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁸

Bulgaristan'da 93 Harbi'yle başlayarak ülkede demokrasi döneminin başlarına dek geçen süreçte Türk azınlığa yönelik çeşitli asimilasyon politikaları bağlamında kültürel ve siyasal baskılar yapılmıştır. Bu baskılar Türkleri göç etmeye mecbur etmiştir. Zaten Bulgarların bilhassa yönetimlerin istekleri hep bu yönde olmuştur. 93 Harbi sırasında da bu asimilasyon uygulamalarının yanında katliam ve baskınlar sebebiyle 1 milyona yakın Müslüman Türk göç etmiştir. Aynı şekilde Balkan Savaşları'nda da benzer

¹⁴⁷ Yıldırım, s. 70.

¹⁴⁸ McCharty, ss. 74-75.

itici ve zorlayıcı faktörlerle göçenlerin 440.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan “Türk Bulgar İkamet Sözleşmesi” ile bu düzensiz göçler kontrol altına alınmak istense de Rodna Zaşıtta gibi Bulgar örgütlerinin Türklere saldırıları Türkler arasında göç etme paniğini yaratarak göçlerin belirli bir düzende gerçekleşmesini engellemiştir. 1923-1939 yıllarını kapsayan dönemde göç eden soydaşlarımızın sayısının 198.688 olduğu bilinmektedir.¹⁴⁹ Aşağıda bulunan tabloda 1923’ten 1939’a kadar Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden kişi sayısı gösterilmiştir:

Tablo-5 Cumhuriyetin İlk Döneminde Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmen Sayısı¹⁵⁰

Yıllar	Göç Eden Kişi Sayısı
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1923-1939 Toplamı	198.688

1950’li yıllara gelindiğinde ülkede okulların devletleştirilmesi, Türklerin kültürel değerlerinin hiçe sayılarak yönetimce varlıklarını tehdit eden adımların atılması, kolektifleştirme gibi ekonomik kaygılarını arttıran uygulamalar Bulgaristan Türklerini yeni bir göç dalgasının içine itmiştir. Bu tarihlerde ülkemize göç eden 155.000 soydaşımız vardır.¹⁵¹

Bulgaristan’dan Türk göçlerinin olumsuz etkilerinden birisi de toplumun temel taşı olan aileleri, akraba ve komşuları birbirinden uzaklarda bırakarak dağıtmasıdır.

1950-51 yıllarında başlayıp devam eden Bulgaristan Türklerinin göçünün yarıda kalması yakınları çoktan Türkiye’ye göçmüş bazı Türklerin göçünü ve yakınlarına kavuşmasını engelledi. Göçe hazırlandıkları halde göçü gerçekleştiremeyen kişiler kardeşlerinden dahi ayrı kalmak suretiyle bir mağduriyet yaşamışlardır.¹⁵²

¹⁴⁹ Alp, s. 333.

¹⁵⁰ Şimşir, s. 211.

¹⁵¹ Şimşir, s. 30.

¹⁵² Şimşir, ss. 314-316, 324.

1960'lı yıllardan sonra dünyanın yumuşayan siyasi ekseninin de etkisiyle Türkiye ve Bulgaristan göç meselesini ele almıştır. İki ülke arasında 22 Mart 1968 tarihinde “Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye’ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma” imzalanmıştır. Anlaşma, 1952 yılına kadar yakın akrabaları göç eden Türklerle sınırlı kaldığından ve Bulgaristan’ın anlaşma imzalaması da çeşitli güçlükler çıkarmasından dolayı parçalanmış aileleri birleştirme amacını tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. “Yakın Akaba Göçü” olarak da tarihe geçen bu göçle birlikte 1969-1978 yılları arasında 130.000’e yakın soydaşımızın Türkiye’ye geldiği bilinmektedir.¹⁵³

1984’teki “Soya Dönüş” uygulamalarının ardından Türklere karşı her anlamda şiddetlenen baskılar 1989 yılındaki yürüyüş ve protestolara sebep olmuştur. Bulgaristan Türkleri, dernekleri aracılığıyla bu faşizan uygulamalara tepki göstermişlerdir. Bu hadiselerin dünya kamuoyuna da taşınarak büyük ölçekte bir sorun hâline gelişiyse Bulgaristan yönetimi Türkleri zorunlu göçe tabi tutmuş ve 1989’daki büyük göçle 350.000’e yakın Bulgaristan Türk’ü ülkemize göç etmiştir.¹⁵⁴

Bulgaristan Türklerini göçe iten faktörler dışında yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri göçün getirdiği olumsuz etkiler olmuştur. Bunlar arasında en başta savaş yıllarından başlayarak hiç de güvenli olmayan göç yollarını ele alabiliriz.

Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti’nin mağlubiyeti Bulgaristan’daki soydaşlarımızı Rusların ve onların kışkırttığı Bulgar çetelerinin insafına bırakmıştır. Bu durum bölgedeki Müslüman Türklerin sürekli olarak kendisine güvenli yer arama ihtiyacıyla yollara düşmesini beraberinde getirip Türk kitlesini harekete geçirmiştir. Bu insanlar savaşın seyrine göre sürekli yer değiştirmek mecburiyetinde kalmışlardı. Örneğin Kuzeydoğu Bulgaristan’daki soydaşlarımız güvenli buldukları Şumla Varna hattına doğru, Batı Bulgaristan’dan kaçan Türkler de Sofya, Bosna ve Üsküp’ü hedef alıp buralara doğru yola çıkmışlardır. Fakat bu kaçış yollarında da Ruslar ve Bulgarların vahşice saldırılarının kurbanı olmuşlardır. Bazen de göç yollarındaki

¹⁵³ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, **Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2012, ss. 41-43.

¹⁵⁴ Yıldırım, s. 68.

olumsuz diğer koşullardan etkilenererek (soğuk, açlık vb.) acı bir şekilde can vermişlerdir. Maddi olarak da tüm varlıklarını bırakıp kaçmak zorunda kalmışlardır.¹⁵⁵

Bulgaristan Türk romanlarında yer tutan önemli sosyal meselelerden birisi de “göç”tür. “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Gün Doğarken*”, “*Buruk Acı*”, “*Saçılan Kıvılcımlar*”, “*Gazetecinin Artık Yılı*”, “*Aydınlığın Öksüzleri*”, “*Kestaneler Altında*”, “*Rodopların Kader Yolları*” ve “*Ulu Çınar*” göç meselesinin yansıtıldığı romanlardır. Romanlar Bulgaristan’daki Türk toplumunu temel aldığından muhtevalarında göç genel çerçevede itici sebepleriyle ön plana çıkmış olup bazı olumsuz etkilerinden de bahsedilmiştir. Göçün itici faktörleri arasında savaş da olmak üzere savaş yıllarından itibaren baş gösteren ve sonraki yıllarda da devam eden politik, ekonomik, kültürel baskılar ile Türk halkını göçe zorlama yer almaktadır. Baskılar neticesinde meydana gelen kimlik ve gelecek kaygısının göçe sebep olması okuyucuya sezdirilmektedir. Göç sebepleriyle olduğu kadar negatif etkileriyle de dikkati çekmektedir. Göçle birlikte aileler ve yakınlar ayrılmak zorunda kalmış, ekonomik düzen bozulmuştur. Bozulan maddi durum ise hem göç edenlere hem de göç veren bölgelere yansımıştır. Gitme taraftarlarıyla kalanlar arasında yaşanan taraflaşma durumu da göç fikrinin toplumda yarattığı ikilemi göstermektedir. Göç sırasında yaşanan açlık, soğuk, güvenlik sorunları vb. unsurlar da göçün diğer olumsuz etkilerindendir.

2.4. Asimilasyon ve Ötekileştirme

Bulgaristan Türkleri Bulgar idarelerince asimilasyon politikalarına sürekli olarak maruz bırakılmış bir toplumdur. Asimilasyon genel itibariyle “Dışarıdan gelen birisinin, göçmenin ya da tali konumdaki bir grubun, egemen olan toplumla ayırt edilemez derecede bütünleşmesi sürecini anlatmak için kullanılan, kültürlenmeyle eşanlamlı bir terim”¹⁵⁶ olarak tanımlanabilir.

Bulgaristan’daki Türklere yönelik asimile etme faaliyetleri Bulgaristan’ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak bağımsız bir devlet olma yoluna girdiği 1877-78 yıllarında başlamıştır. Ülkede yönetimler değişse de “tek uluslu bir Bulgar Devleti” var

¹⁵⁵ McCharty, s. 89.

¹⁵⁶ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 42.

etmek adına bu asimilasyon politikalarının hep uygulandığı hatta Totaliter rejim zamanında daha da sistematikleştirilerek şiddetini arttırdığı görülmektedir.

Bulgaristan kurulduğu yıllarda başvuru alan asimilasyon uygulamalarından biri Türkleri din değiştirmeye zorlamak olmuştur. İbadethaneleri yakılıp yıkılan Türkler zorla kiliselere götürülerek vaftiz edilmiştir.¹⁵⁷

Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyon politikalarının en belirginlerinden biri şüphesiz Türk isimlerinin önce tahrif edilmesi sonra da tamamen Bulgar isimleriyle değiştirilmesi olmuştur. Daha Sosyalist döneme gelmeden önce Türkçe isimlerdeki bozulma göze çarpmaktaydı. Türkçe isimlerin sonuna Slav kökenli “ov”, “ev” vb. ekler getirilerek bölge Türklerinin kendi dillerindeki soyadları değiştirilmeye başlanmıştır.¹⁵⁸ Balkan Savaşları yıllarında da Müslüman Türk isimlerinin değiştirildiği belgelerden anlaşılmaktadır:

“Dolaştır’dan, 24 Nisan 329 (1913) tarihinde gönderilen bir mektupta öldürülen esirlerden ve zulümden kurtulmak için kaçmış olanlardan bahsedildikten sonra, Türklerin zorla Bulgarlaştırılıp Hristiyanlaştırılmalarına değinilmektedir. Mektubun devamına göre, Bulgarlar “eski” Bulgaristan’da ve istilâ etmiş oldukları “yeni” yerlerde, Pomak Türklerini Bulgarlaştırmaya çalışmışlardır. Bu yüzden, Türk-Müslüman isimlerini zorla Bulgar isimleri ile değiştirmişlerdir. Meselâ FATMA’nın ismini ANKA’ya, AHMED’in ismini TRANDAFİL’e, SAFİYE’nin ismini VASİLKA’ya, HİFSİLLAH’ın ismini HARKO’ya, İMAM HAFİZ’in ismini İSTOYON’a, HAFİZ ALİ’nin ismini USTOPAN’a vs. ye dönüştürmüşlerdir. Aşağıdaki vesikada da, Bulgarlar tarafından, Türklerin isimlerinin baskı kullanılarak değiştirildiğini, verilen Bulgar adı yerine eski Türk adını söyleyenlere para ile dayak cezası uygulandığını, bunda ısrar edenlerin ise öldürülmekte olduğunu görmekteyiz. Böylece, yukarıdaki vesika da teyit edilmekte ve Türk isimlerinin zorla değiştirildiği hususu kesinlik kazanmaktadır.”¹⁵⁹

1970’lere gelindiğinde Türklerin esasında Bulgar oldukları söylentileri dolaştırılmaya ve bununla ilgili sözde bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu söylemlere göre Türkler aslında Bulgar’dı ve özlerine dönmeleri gerekiyordu.¹⁶⁰ Devam eden yıllarda esasında çok önceden başlamış olan isim değiştirme yoluyla asimilasyon süreci Sosyalistler tarafından 1984 yılından itibaren başlayan “Soya Dönüş” veya “Yeniden Doğuş” adı altındaki uygulamalarla zirveye ulaşmıştır. Önce Güney ve

¹⁵⁷ Alp, ss. 22-23.

¹⁵⁸ Korkud, s. 29.

¹⁵⁹ Alp, s. 28.

¹⁶⁰ Şimşir, ss. 345-349.

Güneydoğu Bulgaristan'daki Türklere gece baskınları yapılarak zorla isim değişikliği yaptırılmıştır. Yılsonuna doğru Rodoplar'da 1 milyonu geçkin Bulgaristan Türk'ünün isimleri zorla Hristiyan Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Daha sonra Kuzeydoğu Bulgaristan'daki yaklaşık 1.500.000 Türk'ün ismi değiştirilmiştir. Cebren yapılan bu isim değişikliğine direnen soydaşlarımız arasından çok sayıda yaralanan ve hayatını kaybedenler olmuştur. Direniş gösteren bazı Türkler de tutuklanarak cezaevlerine ya da Belene gibi sürgün kamplarına gönderilmişlerdir.¹⁶¹

Bir milleti asimile etmenin en etkili yollarından biri dilini tahrip etmek ya da etkisiz hâle getirmektir. Bulgar yönetimleri bilhassa da Totaliter rejim yöneticileri bu konuda pek çok girişimde bulunarak Türkleri Bulgarlaştırmaya çalışmışlardır. Ana dil sosyal hayatın her alanında insanların kendisini ifade etmesini ve ifade edilenlerle öğrenmesini, gelişmesini ve millî kültürlerini aktarmasını sağlayan yegâne iletişim aracıdır. Bu yüzden ki millî duyguları güçlü olan Bulgaristan Türklerini eritmek için ana dilleri ve ana dilleriyle ilgili olan basın faaliyetleri, ana dilde eğitim vb. Bulgar idareler tarafından önü kesilmeye çalışılan ilk unsurlardan olmuştur.

Sosyalist dönemde ülkede azınlıklara artan baskılar 1980 sonrası Türklerin ana dilleri üzerinde de oluşmaya başladı. Önce sistematik olarak Türkçenin kendine özgü yapısı araya Bulgarca kelimeler de sokarak bozulmaya çalışıldı. Bulgaristan Türklerinin aile içinde, komşularıyla, sokakta yani bütün sosyal hayatında ana dili Türkçeyi kullanması yasaklandı. Türkçe kullanılıp kullanılmadığının kontrolüne dair yönetim eliyle bir jurnalleme ağı oluşturuldu. Bulgar halkının yüzyıllardır kardeşçe yaşadıkları Türk komşularını ihbar etmesi istendi. Bulgarca toplumsal hayatta üstün dil konumuna getirilerek Türkçe aşağılandı. Bulgarca bilmeyen Türkler de ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüp ülkedeki en temel haklardan mahrum bırakıldı.¹⁶²

Bulgaristan'daki Türkçe basın ve edebiyat faaliyetleri de asimilasyon uygulamalarından nasibini almıştır. XIX. yüzyıl sonlarından XX. Yüzyılın başlarına kadar Jön Türklerin çabalarıyla Bulgaristan'da birçok Türk gazetesi faaliyet göstermiştir. Faşistlerin iktidarında bölgedeki Türk gazetelerine cephe alınarak bunlar yok edilmiştir.

¹⁶¹ Alp, ss. 226-227.

¹⁶² Yenisoy, Eğitim Davası, ss. 41,43.

Sosyalistlerin yönetime geldiği ilk yıllarda Bulgaristan Türk basını ve edebiyatı sosyalizm çizgisinde yürüse de dil olarak Türkçeyi koruması bakımında yine de umut vadediyordu. Fakat daha sonra Jivkof yönetimine gazete ve edebiyat faaliyetlerinin sosyalizm doktrinleriyle dolu olması yetmemiş, bu alanlarda da Türkçeye savaş açılmıştır. İlk olarak genel dilde olduğu gibi gazetelerdeki Türkçe de bozulmaya, aralara Bulgarca kelimeler karıştırılmaya başlanmıştır. Adım adım Türkçe olma özelliğini yitiren Bulgaristan Türk basını, Türk gazetelerinin Bulgar gazeteleriyle birleştirilmesi ve kapatılması suretiyle yok edilmiştir. Böylece Türk kitlenin ana dilinde okuyup haber alacağı iletişim kaynakları da elinden alınmıştır. Ayrıca Türk ediplerin Türkçe eserlerinin yayımlanmaması ve “Narodna Prosveta” (Halk Eğitimi) yayınevinin Türkçe kitapları yayımlayan bölümünün kapanışı da Türklerin ana diliyle ilgili yapılan baskılara bir yenisini eklemiştir.¹⁶³

Bulgaristan’da Totaliter rejim sonrası yayımlanan Türk romanlarında en çok vurgulanan asimilasyon dâhilindeki hadiselerden biri de Türklerin ana dillerinin yıpratılmasıdır. Bu durum, Türk gazetelerinin ve bu gazetelerdeki yazıların gitgide Bulgarca olması, Türkçenin her alanda itibarsızlaştırılmasına ve rağbet görmemesine çalışılması ve sonra bir Türk gazetesinin tamamen bir Bulgar gazetesiyle birleştirilmesi şeklinde sonuçlanır. Roman kahramanlarının düşünceleriyle bu birleştirme olayının Türkçe ve Türklüğü yok etmenin ilk adımı olduğu vurgulanmaktadır. Türkçe konuşmanın yasaklanması ve bu yolda bazı Türk aydınlarının sindirilmesi hatta öldürülmesi de romanlarda kendini gösterir. Ayrıca totaliter dönemde yayımlanan bazı romanlarda da Türk roman kahramanlarının Bulgarca kullanımına öncelik vermesi Bulgarcanın Türk toplumuna ana dillerinden daha üstün olduğunun psikolojik bir dayatması olabilmektedir.

Bulgaristan Türklerinin Bulgar yöneticiler tarafından en büyük darbeyi aldıkları konulardan bir diğeri Türkçe eğitim haklarının ihlal edilmesi olmuştur. Ana dil eğitimi engelleyerek asimile etme çabalarının ilk adımları 1946 yıllarında Türk okullarının devletleştirilmesi ve ardından 1960’da Bulgar okullarıyla birleştirilmesiyle atılmıştır. Bu

¹⁶³ Şimşir, ss. 266, 287, 307-314.

birleştirme hadisesinden sonra Türkçe ders saatleri peyderpey azaltılmış, sonra da ülkede Türkçe eğitim tamamen yok edilmiştir.¹⁶⁴

Bulgaristan'daki Türk çocuklarının millî benliklerini muhafaza etmede ana dillerinde eğitim almalarının rolü çok büyüktür. Bu bölgede ana dilde eğitim hakkının Bulgaristan Türklerinin elinden alınması Türklüğün bölgedeki geleceğini tehdit ederek, asimilasyon politikaları bağlamında atılmış en tehlikeli adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

1984 sonrası Bulgaristan'da “Soya Dönüş” adıyla başlatılan asimilasyon politikasının zirveye ulaştığı dönem, Türklerin dinî inançlarını ve kültürel uygulamalarını da hedef almıştır. Bu tarihlerden itibaren Türk toplumunun din hürriyeti de elinden alınmış; sünnet, cenaze törenlerinin İslâmiyet'e uygun yapılması gibi dinî uygulamalar ve Türk hanelerinde Kur'an-ı Kerim dahi bulundurmamak yasaklanmıştır. Yasaklara uymayan Türkler hukuk dışı şekilde tutuklanmışlardır.¹⁶⁵

Bulgaristan Türk romanlarında toplumsal bir mesele olarak “asimilasyon”un önemli bir yeri bulunmaktadır. “*Gün Doğarken*” gibi totaliter dönemde yazılıp yayımlanmış ve angaje bir niteliğe sahip olan bir romanda asimilasyonun varlığı hissedilse de diğerlerindeki kadar vurgulu değildir. “*Buruk Acı*”, *Gazeteci'nin Artık Yılı*”, *Kestaneler Altında* ve “*Rodopların Kader Yolları*” kurgularını bu sosyal meseleyle belirgin bir şekilde besleyen romanlardandır. Asimilasyon meselesi romanlarda soya dönüş süreci, zorla isim ve din değişikliği, ana dil ve ana dille yapılan tüm faaliyetlerdeki yasaklar, Türk okullarının devletleştirilmesi ve birleştirilmesi, dinî uygulamalar konusundaki yasaklar, örf ve adetler konusundaki yasaklar, asimilasyon politikasının başarıya ulaşmasında Komünizm etkisi ve yaratılan üst Komünist kimliğinin Türklerden bazılarını mankurtlaştırması şeklinde birçok yönüyle geniş bir yelpazede yansıtılmıştır.

Bulgaristan Türk romanlarında yansıtılan sosyal meselelerden birisi de asimilasyondan farklı bir uygulama olan “ötekileştirme”dir. Bulgaristan Türklerine asimilasyon ile birlikte devlet eliyle uygulanan politikalardan biri olduğu için biz

¹⁶⁴ Korkud, s. 33.

¹⁶⁵ Yıldırım, ss. 65-66.

ötekileştirmeyi de bu başlıkla birlikte ele almayı uygun bulduk. Bu noktada “öteki” kavramından bahsetmek gerekmektedir.

“Öteki kavramı; belli bir konumun, durumun, varlığın tam karşısında yer alanı; karşıt ikiliğin hep değersiz görülen tarafını temsil eder. Öteki kavramının “ne” olduğuna, “nasıl” bir olgu ve algılamaya olduğuna dair felsefeden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimine kadar birçok yorum getirilmiştir. Bu tanımın sonuçlandırılması, sosyal bilimlerin her alanına katkı sağlayacaktır. Psiko-sosyolojik bir ifade ile öteki, “ben” ya da “biz” olmayanın kişileştirilmesidir.”¹⁶⁶

Gerek birey için gerekse bireylerin meydana getirdiği toplum için öz kimliğini inşa etme sürecinde “öteki”nin azımsanamayacak bir payı mevcuttur. Bu bağlamda ötekinin karşısındaki kimlik, birey için “ben” toplum için ise “biz” şeklinde ifade edilmektedir. “Biz” ve “öteki” öznesinin kimliğinin teşekkülünde iki grup arasındaki farklılıkları ise tarihsel, kültürel, siyasal vb. kodlar belirlemektedir.¹⁶⁷

Öteki ve ötekileştirme her ikisi de dinî, etnik, ideolojik, cinsel vb. birçok alandaki farklılıkları kapsam çerçevesine alan kavramlardır. “Öteki” nin olumsuz bir şekilde algılanması onun işlevsel olarak “Biz”in düzenini bozma ve dolayısıyla varlığına tehdit olma potansiyelinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁸

Bulgaristan, bağımsız bir siyasi varlık gösterdiği günden bu yana ülkede en etkin azınlıklardan olan ve tehlikeli gördüğü Türklerin etkisini en aza indirmek için soykırım, asimilasyon, göçe zorlama vb. uygulamaların yanında onları bilinçli olarak olumsuz yönde bir ötekileştirmeye de maruz bırakmıştır. Bu bağlamda toplumsal hayatın çoğu alanında Türk toplumunun “ikinci sınıf vatandaş” muamelesi gördüğünü ifade edebiliriz. Bunun yanı sıra Türk toplumunun kendi içerisinde de sosyolojik yapısından kaynaklı ötekileştirme meselesi mevcuttur.

Bulgaristan Türk romanlarından “Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nâdire”, “Muhâcir Mehmedoğlu”, “Gün Doğarken”, “Saçılan Kıvılcımlar”, “Buruk Acı”, “Gazetecinin Artık Yılı”, “Aydınlığın Öksüzleri” ve “Kestaneler Altında”, ötekileştirme meselesinin yer aldığı romanlardır. Söz konusu romanlarda ötekileştirme, asimilasyon politikasının beraberinde öncelikle etnik kökene dayalı olarak Türk toplumuna karşı

¹⁶⁶ İbrahim Biricik, “Romanlarda Ötekileştirilen Kimlik: Dış Türkler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, Cilt:24, Sayı:1, 2020, s.10.

¹⁶⁷ Biricik, ss. 10-11.

¹⁶⁸ Süleyman Yurttaş, **Toplumsal Ayrımcılıklara Farklı Bir Bakış: Yaşlı Ayrımcılığı ve Ötekileştirme** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2017, s. 118.

olumsuz bir yönde yapılmaktadır. Ayrımcılığa, dışlamaya ve hatta ırkçılığa varan bu ötekileştirmenin devlet eliyle yapıldığı görülmektedir. Ötekileştirme kavramsal açıdan asimilasyondan farklı olarak farklılıkları belirginleştirmekte ve bu farklılıklar da ötekileştirilen Türk toplumu için bazı haksız uygulamaları beraberinde getirmektedir. Türklere yapılan ötekileştirme dâhilindeki uygulamalardan en çok dikkati çeken mesleksel alandaki eşitsizlik olmaktadır. Sosyal hayatta adaletsizliğe yol açtığından dolayı da bir toplumsal mesele olan ötekileştirme Bulgaristan Türk romanlarında, etnisite dışında yaşanan bölge, sosyoekonomik statü ve ideolojik yönleriyle de yansıtılmıştır.

Bulgaristan’da ırkçılığa varan anlayış Türklerin her alanda modern köleler olarak görülüp en ağır işlerde çalıştırılmalarına sebep olmuştur.¹⁶⁹ Bulgar toplumunun yapmadığı vasıfsız işçilik ve ağır işler ülkede Türklere yaptırılmaktadır. Örneğin Türkler askerliklerini Bulgarlar gibi değil de “Trudovak” denen işçi birliğinin askeri olarak ve ağır işlerde çalışarak yapmaktadırlar. Askerlik sürecinin dışındaki yaşamlarında da Türkler taş ocakları, yol, tünel ve köprü yapımında çalıştırılmışlardır.¹⁷⁰ Örneğin 1946-1952 yılları arasındaki bir inşaatın yapımında askerlik adı altında alınan Türk gençleri köle gibi kullanılmıştır.¹⁷¹ Bulgaristan’da Türklere karşı mesleksel bakımdan da ötekileştirme yapılmıştır. Ağır işlerde çalışmaya mecbur edilen Türkler bazı önemli mesleklere getirilmemektedirler.¹⁷²

Ötekileştirmenin yansıtıldığı alanlardan biri yaşanan bölge bakımından olmaktadır. Burada genellikle arasındaki farklılıklara dayanarak kasaba veya kentin insanların köylüye olan dışlayıcı tavrından ve köy insanının önyargılarla bir ötekileştirilmeye maruz bırakılmasından bahsedebiliriz. Karpas’ın kasaba ile köyü sosyal yönleri ve karşılık alışverişleri bakımından karşılaştırdığı şu tespit mühimdir:

Bizim düşüncemize göre, İslam memleketlerinde kasaba dediğimiz topluluk, medrese kültürünü sinesine almış, tabiatla, insanla ilgisini kesmiş ve aklın kuru mantık kaidelerine göre bir düzen yaratmış bir insan topluluğudur. Kasaba köyün üzerine kurulmuş ve onu sömürmekle gelişmiş bir sosyal düzendir. Alabildiğine ferdiyetçi, hatta asidir. Köy üzerinde sağladığı ekonomik ve sosyal üstünlüğünü korumak için de müfrit muhafazakârdır. Köy ise insanların ilkel yaşama ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş, müstahsil insanların meydana getirdikleri bir topluluktur. Yaşama

¹⁶⁹ Şimşir, s. 276.

¹⁷⁰ Alp, ss. 12-13.

¹⁷¹ Korkud, s. 32.

¹⁷² Vildane Özkan, **Halk Cumhuriyeti’ndeki Siyasi Otorite ve Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 30.

ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş tabii bir düzen içinde hayatını sürdürür. Eğer köy dışardan veya kendi içinden sosyal, ekonomik ve kültürel bir etki görmezse durgun bir şekilde yaşamaya devam eder. Yakın Doğu, bir yandan siyasi otorite kuvvetiyle, diğer yandan kültür ayarlamasıyla, köyü kasabanın daimi bir sömürgesi haline sokmuştur. Bu esasa dayanarak kasaba kendini belirli şekilde geliştirmiş ve ona göre yarattığı sosyal üstünlük düşüncesini köye kabul ettirmiştir. Batı’da ve hatta Balkanlardaki köylerle şehirler arasındaki ilişki incelenirse, bunların bizden ne kadar farklı olduğu açıkça görülebilir.”¹⁷³

Yerleşim yerlerinden biri olan kasabalar ve kentlerde meskûn insanlar kendilerini köy toplumundan ileride ve üstün görmektedir.

2.5. Gelenek ve Modernite Çatışması

Gelenek bir toplumda saygınlık görüp nesilden nesile aktarılan kültürel kalıntılar, töre, bilgi ve davranışların bütünüdür. Gelenegin özelliklerinden birisi toplum üzerinde güçlü bir etkinliğe ve yaptırım gücüne sahip olmasıdır. Gelenek toplumlara ait maddi ve manevi değerler bütünüdür.¹⁷⁴

“Modernite, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda yaşadığı büyük ve köklü değişiklikleri ifade eder. Moderniteye geçiş dört temel devrimle olmuştur: Newton tarafından başlatılan Bilimsel Devrim, iktidarın meşruiyetini halka dayandıran Siyasal Devrim, aklın üstünlüğüne vurgu yapan Kültürel Devrim ve Sanayi Devrimi’dir. Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde oluşan ve modernitenin fikri altyapısını oluşturan Aydınlanma hareketinin akılcılığı ile bilimsel bilgi neredeyse tüm sürece damgasını vurmuştur. Modernitenin temel vurgusu, insanı köleleştirdiğine inanılan gelenek ve dinin bağlayıcılığından kurtularak, bireysel ve toplumsal yaşamı aklın önderliğinde yeniden anlamlandırmak ve kurmaktır. Modernite, yaşamı anlamlandırmada ve sürdürmede herhangi bir dışsal otoriteyi kabul etmez. Akılcı, özgür ve yaratıcı bireyin dünyayı yeniden biçimlendirebileceğini ve sürekli ileriye doğru akan bir tarih anlayışıyla bütün toplumların, ortak olan akıl ve bilimsel bilgi neticesinde, aynı süreci yaşayacağını savunur. Modernitenin ürettiği temel değerler; akılcılık, bireyselleşme, sekülerizm, bilimsellik, pozitivizm, kentleşme, sanayileşme, laiklik, bürokrasi, demokrasi ve ulus devlettir. Modernite, farklılaşmaya zemin hazırlayan akılcılığa ve aklın yaratıcılığına vurgu yapsa da, toplumsal ve siyasal yapı da tekçi, bütünleştirici, birleştirici ve homojen politikaların varlığını gerekli görür.”¹⁷⁵

¹⁷³ Karpat, s. 73.

¹⁷⁴ <https://www.turkedebiyati.org/gelenek-nedir.html> (20.03.2022)

¹⁷⁵ Gamze Aslan Yaşar, “Ortaçağ’dan Günümüze “Modernite” Doğuşu ve Doğası”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt, Sayı: 7, 2011, ss. 10-11.

Modernitenin her alanda toplumsal yapıyı şekillendirme isteğinin karşısına karşıt bir güç olarak gelenek ve geleneğe bağlı bir dizi kavram çıkmaktadır. Bu durum toplumsal yapıyla ilişkili zeminlerde ise zıtlıklara ve çatışmalara sahne olabilmektedir. “Gelenek ile Modernite” çatışması Bulgaristan Türk romanlarından “*Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nâdire*”, “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Aranılan Sevgili*”, “*Gün Doğarken*”, “*Saçılan Kıvılcımlar*”, “*İki Arada*”, “*Gazetecinin Artık Yılı*”, “*Azman*”, “*Aydınlığın Öksüzleri*”, “*Kestaneler Altında*”, “*Rodopların Kader Yolları*” ve “*Ulu Çınar*”da yansıtılmış bir sosyal meseledir. Bu mesele Bulgaristan Türk romanlarında aile ve ailenin oluşum şekilleri olan evlilik tarzı, geleneksel dünyada kadın, eski adetler, adetlerin eleştirisi, geleneksel din anlayışı ve kadercilik ile hurafeler, geleneksel ve eski bir sistem olan feodalite benzeri ağalık vb. konular üzerinden yansıtılmaktadır.

Romanlarda gelenek ve modernite çatışmasının görüldüğü alanlardan biri ailenin oluşum şekli olan evliliğin yapısıyla ilgilidir. Aile sosyal bir kurum olarak toplumlarda bilhassa gelenekle bağları güçlü olan Türk toplumunda oldukça önemlidir. Aile bir toplumun tarih içindeki devamlılığını sağlayan ve bireyleri topluma bağlayan bir kurumdur.¹⁷⁶

Aile kavramı değişen tarihsel süreç içerisinde farklı anlayışlara bürünse de aile en ilkel çağlardan bugüne dek toplumların temel yapı taşlarından biri ve en küçük birimi olarak varlığını sürdürmüştür.

Ailenin oluşma şekli olan evlilik ise kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi taraflara belirli hak ve sorumluluklar getirerek yasal hâle getirme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle bu faaliyet evlilik dışında kurulan bir ilişkiyle evliliğin ayrı şeyler olduğunu ve toplumda farklı yerlerde konumlandırıldığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁷

Yasal olarak evliliği yapan taraflara hak ve sorumluluklar yükleyen evlilik gerçekleşirken bireyler birbirlerine duygusal, ekonomik, fiziksel ve kültürel vb. çeşitli

¹⁷⁶ İslam Can, “Ailenin Tarihsel Gelişimi; Dünü, Bugünü ve Yarını”, **Sistemik Aile Sosyolojisi** (Ed. Mustafa Aydın), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2013, s. 65.

¹⁷⁷ Marshall, s. 223.

bağlarla bağlanmış olurlar. Evlilik bireyler arasındaki cinsel ilişkinin ve dolayısıyla da ailenin oluşumunun meşru bir düzlemi olarak da görülmekte ve tanımlanmaktadır.¹⁷⁸

Evlilikle ilgili olarak gelenek ve modernite çatışması romanlarda genellikle geleneklerin dayattığı zorla yapılan ve yaptırılmaya çalışılan evlilikler, evliliğin oluşumu esnasındaki başlık parası gibi bazı âdetler, eşler arasındaki ilişkiler (modern dünyadaki aile içinde eşler arası yeni rollerin aile hayatına yansımaları) gibi sosyal bir sorun hâline gelen konular üzerinden ele alınmıştır.

Romanlarda aileyi meydana getiren evliliğin oluşma şekillerinden biri olan zorla ve baskıyla yapılan evlilikler geleneğe dayalı sorunların başında gelmektedir. Evliliğin oluşum sürecinde zorlama hâlleri görülürken Türk toplumunda yer alan evlilik biçimlerinin birçoğunun da âdet olarak dayatıldığı romanlarda dikkati çeken bir diğer unsurdur. Romanlarda zorla evliliğin iki bireyin iradesini aşarak ortaya çıktığı; ya taraflardan birinin baskın olduğu ya da ailelerin baskısının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda romanlarda da yer alan ve evlenen tarafları aşan bazı evlilik biçimlerine göz atmayı uygun bulduk.

“Görücü usulü evlilikler” geleneklerin oldukça etkili olduğu toplumlarda yapılmakla birlikte bu evliliklerde evlenecek tarafların beğenisinden çok anne babanın beğenisi etkili olmaktadır. “Beşik kertmeliği yoluyla yapılan evlilikler” Türk toplumunda Dede Korkut hikâyelerine konu olacak kadar geriye uzanmaktadır. Bu evlilik türünde çocukları henüz bebek olan ana-babalar beşikteki çocukları adına birbirlerine söz vermektedirler. “Ölen kardeşin karısıyla yapılan evlilikler” birey üzerinde ailenin baskısıyla oluşan temelde sosyoekonomik nedenleri barındıran bir evlilik türüdür. “Oldu bitti evliliği” ise bir erkeğin cinsel istismar gerçekleştirerek kızı evlenmeye mecbur etmesidir. “Kızı kaçırarak evlenme” seven iki gencin kavuşamama korkusuyla kaçmasıyla olabildiği gibi kızın rızası olmadan da kaçırılmayı ifade etmektedir. Diğer bir tür olan “Tercihli evlilik” ise evlenecek taraflardan çok görücü usulünde olduğu gibi yine ailelerin isteği ve onayına bağlı olmaktadır.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Öznur Ermez, *Evlilik, Aile ve Boşanma -Aile Üzerine Kavramsal Bir Çalışma-*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020, ss. 6,8.

¹⁷⁹ Lütfi Sezen, Türkiye’de Evlenme Biçimleri, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 27, 2005, ss. 186-192.

Yukarıda bahsettiğimiz evlilik çeşitlerinin her birinin romanlarda ortak bir paydada birleşmesiyle gerçekleşen evlilikler bireyler arasındaki sevgi bağı, aşk vb. duyguları gelenekselci dayatmalarla hiçe sayarak zorla yapılmaktadır. Bu durumun yansıması olarak zorla evlendirilen ve sevdiği adam ya da kızla kavuşamayan gençler akıllarını yitirme hatta üzüntüden hasta olup ölme noktasına kadar gelmektedirler. Zorlama ile yapılan evliliklerin sürdürülmesi ise mutsuzluk sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin baskısıyla çocuklara dayatılan evliliklerin nedeni belli bir sosyoekonomik veya sosyal statüye ulaşma gibi çıkarlara dayalı olabilmektedir. Zorla ve görücü usulü yapılan bazı evliliklerin sonunda taraflardan birinin sıkılarak aileyi dağıtması, sonradan başka biriyle evlenmesi gibi toplumsal düzlemde sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Başlık parası dünyada çoğunlukla ilkel ve az gelişmiş toplumlarda ortaya konulan kültüre dayalı bir evlilik uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde de hâlâ bazı bölgelerde bu uygulamanın devam ettiği bilinmektedir. “Başlık parası, evlenecek erkeğin veya akrabalarının kız babası veya akrabalarına yaptığı, toplumlara göre hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir. Bu ödeme, genellikle para, hayvan (sığır, at, keçi v.s.), çeşitli süs eşyaları veya törensel değerler gibi şeylerdir.”¹⁸⁰

Başlık parasının romana bir sosyal mesele olarak yansıması ise sevdiği kızla evlenmek isteyen genç erkeklerin ve ailelerinin maddi açıdan düştüğü zor durum olmaktadır. Evlenecek çiftlere gerekli olan para çoğu zaman sadece kızın babası ve ağabeylerine yaramaktadır.

Bulgaristan Türk romanları içerisinde aileyi etkileyen bir unsur da modern dünyada kadının iş hayatına atılmasıdır. Uzayan iş saatlerinin geleneksel Türk toplumundaki eş rollerini değiştirmesinden ve bunun toplumun temel yapı taşı olan aileye olan etkileri yansıtılır. Bu bağlamda ailedeki ev içi iş bölümü değişir.

Kadınların istihdama katılmasıyla birlikte modern dünyada kadının en fazla mesai harcadığı yer evi değil işyeri olmaktadır. Yani bir kadın işinde evdekinden daha

¹⁸⁰ Mahmut Tezcan, “İlkel Topumlarda Başlık Parası”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2019, s. 415.

fazla vakit geçirmektedir. Bu durum ev içi işlerdeki rollerin dağılımını yeniden düzenlemiş ve aileyle ilgili olarak tüm bu konular sosyologların araştırmalarına çokça konu olmuştur. Bu konuda sosyoloji alanında yapılan ilk araştırmalar orta sınıf ailelerde kadının iş hayatına katılmasıyla ev işlerinin paylaşıldığını ortaya çıkarmıştır. Ancak bunun tersi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ev işlerinden ailede yine kadının sorumlu tutulduğu sonuçları da mevcuttur.¹⁸¹

Kadının iş hayatına katılmasının romanlarda sosyal meseleyi teşkil ettiği asıl alan ev işlerinden fazlası olarak kadının geç saatlere kadar işte kalıp yorulması, evinde yeterince eşi ve çocuklarıyla vakit geçirememesi ve bunların sonucunda aile kurumunun tahrip olmaya başlamasıdır. Nitekim yorucu ve uzun çalışma saatleri aile içi dengeleri de etkilemektedir. Bu durum genellikle geleneksele bağlı Türk aile yapısında modernitenin eğreti durması ve toplumda geleneğe dayalı olan eski aile düzeniyle çatışması şeklinde açıklanabilir.

Bulgaristan Türk romanlarında toplumun eleştirildiği noktaların başında kadına karşı olan ayrımcı yaklaşım ve bunun getirisi olan sosyal meseleler yer almaktadır.

Toplumda biyolojik farklardan dolayı kadın ve erkeğe yüklenen farklı toplumsal roller onların sosyal hayatta nasıl davranması gerektiğini de belirlemiştir. İnsan daha doğduğu andan itibaren ailesinde ve toplumunda biyolojik cinsiyetine göre şekillendirilmektedir. Fakat ataerkil toplumlardaki cinsiyetlere yüklenen sorumluluklar çoğu zaman kadınlar açısından negatif bir ayrımcılığı doğurabilmektedir. Toplumun kadınlara dayattığı ayrımcı cinsiyet rollerinden biri de namus ve bekâret kavramı üzerinden olmaktadır. Biyolojik kimliğinden dolayı ataerkil toplumlarda bilhassa kırsal kesimlerde namusun salt kadına ait bir kavrammış gibi servis edilmesi yaygındır. Buna karşın toplum erkeklerle bu konuda daha toleranslı davranarak “elinin kiri” gibi tabirlerle erkeği kayırmaktadır.¹⁸²

Ahlaki değer ve kurallara riayet etmek anlamına gelen “namus” kavramı, “yasa” manasını da ihtiva etmektedir.¹⁸³

¹⁸¹ Marshall, ss. 220-221.

¹⁸² Ayşe Kalav, “Namus ve Toplumsal Cinsiyet Roller”, **Akdeniz Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, ss. 151-152.

¹⁸³ Kalav, ss. 152-153.

Romanlarda namuslu olmanın salt kadınlara dayatıldığı bir toplumsal düzlem yansıtılmaktadır. Türk toplumunda bekâret bir genç kız için çok önemlidir. Fakat erkekler bağlamında bu kavramın bir önemi yoktur. Romanlarda yer alan “erkeğin dulu olmaz” vb. tabirler kadınlar üzerindeki manevi baskıyı göstermektedir. Bu kavramların sosyal bir mesele hâline gelmesi ise tecavüz eden erkeklerin toplumda hiçbir baskı görmemesine rağmen, bu şekilde mağdur olan kadınların toplumda “namussuzlukla” yaftalanmaktan korkarak sindirilmesi ya da tecavüzcüsüyle evlenmek zorunda kalışıyla olmaktadır. Bu ve benzeri durumlar toplumsal hayatta kadınların onurunu zedeleyen hâllere yol açmaktadır.

Romanlarda aile içinde kadının yeri de sosyal boyutta yansıtılan meselelerdendir. Geleneksel Türk aile yapısının bir getirisi olarak kadın kocasına itaat etmek ve kararlarını onaylamakla yükümlüdür. Aile kurulurken ve kurulduktan sonra yapılan davranışların da erkeğin konfor ve mutluluğunu amaçladığı görülür. Kadın evlendikten sonra kendi ailesinden koparak eşinin ortamına alışmalıdır, aile içinde eşine karşı uyumlu olmalı ve her türlü kaprisini çekmelidir anlayışı hâkimdir.

Eski feodalite sisteminin bir benzeri olan ağalık yoksul ve zavallı köylünün kanını emen eski düzenin bir getirisi olarak karşımıza çıkar. Köylerdeki bu olumsuz ağa tipleri köylüyü her fırsatta aşağılar, maddi ve manevi olarak sömürür. Bunu yaparken de genellikle dini ve köylünün cehaletini kullanmaktadır.

“Ağalık” kurumunun kötü yönleriyle sosyal bir mesele olarak ele alındığı romanlar genellikle sosyalist dönemde yayımlanmış olan eserlerdir. Bu eserlerde ağalık Komünizme atfedilen tüm iyi niteliklerin karşısında bir nevi Kapitalizmin simgesi, sınıf ayrımını her anlamda derinleştiren geleneğe dayalı ve moderniteye uymayan bir kurum olarak eleştirilmektedir.

Din şüphesiz toplum üzerinde en çok etkiye sahip unsurlardan biridir. Tarihin en eski dönemlerinden günümüze dek toplum içindeki bireylerin aşkın, yüce bir varlığa olan inanma ihtiyacı dinlerin toplum hayatında önemli bir rol oynamasını da beraberinde getirmiştir.

Dinler, coğrafyadan coğrafyaya ve toplumdan topluma değişiklik gösterdiği yani birçok din bulunduğu için din hakkında tek bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Kavramsal açıdan yaklaşıldığında din, özünde inanç, ibadet ve ahlaki barındıran bir

düzen, bir bütündür. Din, sosyal hayatın içindeki bireyler üzerinde bir otorite ve etki alanına sahip olduğu için hem sosyolojik hem de psikolojik bir olgudur. Din bireyin inanma ihtiyacını gidererek psikolojik açıdan bir doyum sağladığı gibi; toplumsal hayatta aynı dine inananlar arasında da bir birleşmeyi sağlamaktadır. Bu bakımdan din kavramı hem toplumu hem de bireyi ilgilendirdiği için sosyoloji ve psikolojiyle ilişki içindedir.¹⁸⁴ “Din, kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler (örneğin, ritüeller) kümesidir.”¹⁸⁵

Bulgaristan Türk romanlarında dine dayalı olarak ortaya çıkan birtakım sosyal meseleler bulunmaktadır. Bu meseleler temelde yanlış bir din algısı ve buna bağlı olarak toplumda baş gösteren cehalet; din kisvesi altına bürünülerek dinî duygu ve hassasiyetlerin sömürüsü yani kötüye kullanılması şeklinde ortaya çıkmıştır.

Romanlarda, yanlış din algısı dini yanlış ya da eksik bilmekten kaynaklanan bir sosyal mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Dinî konuda yeterli bilgiye sahip olmayan insanlar uydurulan çeşitli hurafelere ve batıl inançlara teslim olmaktadır.

Türk toplumundaki geleneksele dayalı din algısının romanlarda toplumu uyuşturduğu noktalardan biri de doğrudan “kadercilik” eğilimine kayan bir yaklaşımın benimsenmiş olmasıdır. Her şeyi kadere bağlamak ve insanın hür iradesini hiçe saymak toplumda tembelliği, umutsuzluğu da beraberinde getirir. Romanların bazısında bu yaklaşımın diğer toplumsal problemlerin bir getirisi olarak sığınma ve kaçış durağı olarak ortaya çıktığı dikkati çekmektedir.

Bir kavram olarak “kadercilik” ilahiyatla birlikte sosyoloji, psikoloji, antropoloji vb. çoğu bilim alanına konu olmuştur. Kadercilik hayatta insanın başına gelecek olan her şeyin ilahi bir güç, aşkın varlık tarafından takdir edilmiş ve tasarlanmış olması şeklinde tanımlanabilir. Tek tanrılı dinler ve diğerlerinde mevcut olan Kadercilik anlayışına bir yönüyle insanın her ne yaparsa yapsın olacak olanı değiştiremeyeceği ve tercih yetkisinin olmadığı gibi anlamlar da yüklenebilmektedir. Toplumların hayatında belki de insanların yanlış yaklaşımlarından dolayı bu anlayışın olumsuz bir takım etkilere sebep olduğu bir gerçektir. Örneğin; zaten her şeyin önceden belirli olduğu ve kendi iradesinin bir hiç

¹⁸⁴ Y. Mustafa Keskin, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme” **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2004, s. 9.

¹⁸⁵ Marshall, s. 156.

olduğunu düşünen insan doğal olarak çabalamaktan, düşünmekten ve sorgulamaktan uzak kalacaktır. Bazen sorumluluklardan uzaklaşmak bazen de çözemediği sorunlardan bir kaçış yolu bulabilmek adına bireyin kaderciliğe sığındığı olmuştur.¹⁸⁶

İslamiyet'ten önce çok tanrılı dinlere inanan Araplar arasındaki kaderle ilgili anlayışların bazı noktalar açısından İslamiyet sonrasına da aktarıldığını söylemek mümkündür. İslam öncesinde Arapların kadere yükledikleri anlam tamamen olumsuz bir düzlemde ilerleyerek insanın iradesini yok saymaktaydı. Bu görüşler fatalist (cebrî) bir anlayışa karşılık gelmekteydi. İslam dininde böyle bir kader anlayışı hâkim olmamasına rağmen ve dindeki kader anlayışı tamamen farklı bir yönde iken Arapların eski görüşleri İslamiyet sonrasındaki kader anlayışıyla karışmaya başlamış ve tabii olarak bu durum etkisini Müslüman kitle üzerinde de birtakım yanlış yönlenmelerle göstermiştir. Oysa İslam dinindeki kader anlayışına göre Allah insanı hür iradeye sahip olarak yaratmıştır; ona doğruyu veya yanlış tercih etme yetisini vermiştir.¹⁸⁷

Bu değerlendirmelerden yola çıkarak dinî bilgilerin eksikliğinden kaynaklı romanlarda ortaya çıkan kadercilik algısı kişileri çalışmamaya ve toplumca gerilemeye ittiğinden dolayı bir sosyal mesele niteliği taşımaktadır.

Romanlarda din tabanlı meseleler içerisinde en çok karşılaşılan durum bireylerin dinî duygularının kötü niyetli, çıkarıcı kimselerce onların çıkarlarına alet edilerek sömürülmesidir. Bu sömürü bazen duyguları sömürülen kişinin cehaletinden kaynaklı olabilmektedir. Romanlarda halkın dinî duygularını kullanan şahıslar genellikle onların üzerinde otorite kurmaya çalışan ağa ve hoca (imam) tipleridir. Din toplumlar üzerinde etki alanı geniş ve kuvvetli bir olgu olduğu için, kitleleri etkisi altına almak isteyenlerin en çok kullandığı vasıtalarından biri olagelmeye devam etmiştir.

Geleneğe dayalı din algısının ortaya çıkardığı bir diğer mesele de hurafelerdir. Hurafe anlamca “mantıkî temeli olmayan telakki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen bâtil inanç ve davranışları ifade eden bir terim” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Alim Kaya ve Binaz Bozkur, “Kadercilik Eğitimi ile Özyeterlik İnancı ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **Ege Eğitim Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2017, ss. 126-127.

¹⁸⁷ Resul Öztürk, “İslam Düşüncesinde Kadercilik Anlayışının Sosyal ve Kültürel Temelleri”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2011, ss. 128-135.

¹⁸⁸ Ali Murat Yel, “Hurafe” TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 18, İstanbul, 1998, s.381.

Romanlarda hurafe anlamındaki uygulamaların en başında hastalanan kimseyi doktordan önce üfürükçülere götürmenin yaygınlığı sosyal boyutlarıyla yansıtılıp toplum eleştirisi yapılmıştır. İnsanlar akıl dışı bazı şeylerin olacağına inanırlar. Toplumun bir cehalet içinde olan bireyleri art niyetli tipler tarafından da kolayca kandırılarak akıl ve mantık dışı şeylere daha çok inanıp bağlanabilmektedirler. Toplumun cahilce ve mantıksız olan şeylerden değil de eğitimsizlikten korkması gerektiği vurgusu yapılarak eğitimin öneminin çizildiği görülür. “Din” kavramına ilişkin meseleleri bu başlık altında ele alışımızın nedeni romanlarda din olgusunun ana tema olarak verilmeyişidir. Bu meseleler tamamıyla din temelli olmayıp toplumda salt geleneğe dayalı bir din algısının varlığına ve bu algıyla bazı gelişmeler arasındaki çatışmaya dayandığından bu hususları bu başlık altında toplamayı daha uygun bulduk.

Toplumdaki gelenek ve modernite çatışmasının romanlara yansıdığı diğer bir alan ise kılık-kıyafet meselesidir. Köy toplumunda diğer bazı yenilikler gibi kılık kıyafet anlamında da birtakım yenilikler toplumca zor kabul edilmektedir.

2.6. Eğitim ile İlgili Sosyal Meseleler

Eğitim, sonucunda bireyin bilgi, beceri, tutum ve davranışlar açısından kazanım yaptığı bir davranış değiştirme sürecidir. Belli hedeflere ulaşmaya yönelik olarak gerçekleşen sürecin sonunda bireyde bilgi ve beceri kazanımı ve davranış değişikliği olmaktadır. Bu davranış değiştirme sürecinin şekillendiği alanlardan biri toplumun temel yapı taşı olan aile diğeri daha amaçlı ve formal bir eğitim alanı okuldur.¹⁸⁹

Toplumun gelişim sürecinde eğitimin ve getirilerinin payı büyüktür. Bulgaristan Türkleri, Osmanlı hâkimiyeti bölgeden çekilince eğitim ve eğitim kurumları konusunda da büyük sıkıntılar yaşadılar. Bu sıkıntılar Bulgaristan Türk toplumunda eğitim eksikliğine ve buna bağlı olarak gelişen sosyal sorunlara yol açtı.

Bulgaristan’da Türk eğitimi ilk ağır darbeyi 1877-1886 yılları arasındaki dönemde almıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile bir milyona yakın Türk’ün yerinden yurdundan olduğu kitle göçleri yaşandı. Savaş sonrasındaki on yıl içinde de Türklere karşı

¹⁸⁹ Yıldız Kızılabdullah, “Kavramsal Çerçeve Eğitim, Öğretim ve Din”, **Din Eğitimi**, 5. Baskı, (Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege), Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, ss. 42-44.

yapılan katliamlar ve kitle hâlindeki göçler devam etti. Bu savaş ve sonrasında meydana gelen kitle göçleri Bulgaristan'daki Türk eğitiminin zarar görmesindeki ilk nedendir. Zira bu göçlerle Bulgaristan Türklerinin aydın kesimi de gitmişti. Bu durum bölgedeki Türk toplumu için kültürel anlamda bir yoksulluk demektir. Savaş yıllarında ve sonrasında Türklerin evlerinin, tarlalarının, hayvanlarının, taşınır veya taşınmaz eşyalarının yağmalanması; Türklerin kurumlarına gelir sağlayan vakıf mallarının gasp edilmesi de Türk toplumunu maddi açıdan yıpratmış gibi Türk okullarının dolayısıyla da eğitimin varlığını ve geleceğini tehlikeye düşürmüştür. Vakıf mallarının gaspı Türk okullarının gelir kaynağının yok edilmesi olmuştur. Ayrıca Türk okul binaları savaştan itibaren bilinçli bir şekilde yakılıp yıkılmıştır.¹⁹⁰ Kalan okul binaları da hem yapısal açıdan hem de ders materyalleri açısından çok yetersizdi. 1891 Tarihli Bulgar Milli Eğitim Yasası'nın 192. Maddesi gereğince yönetimin Türk okullarına da yardım yapması gerekiyordu. Hükûmetin bu konudaki desteği çok yetersizdi ve Türk okulları diğer azınlıkların ve Bulgarların okullarından daha yoksuldu. 8 Ocak 1908 tarihinde çıkarılan Bulgaristan "İlk ve Orta Öğretim Yasası"yla okullarının idame ettirilmesi Türk toplumuna bırakıldı. Ancak savaş sonrasında mal ve mülklerinin gaspıyla ekonomik açıdan bitirilen Türk toplumu için okulların giderlerini karşılamak oldukça güçtü. Böylece eğitim anlamındaki fırsat eşitsizliği Türkler aleyhine daha da derinleşti.¹⁹¹

Türk okullarını yaşatabilmek için maarif encümenleri Türk halkından para toplamak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu durum iyice fakirleşmiş olan Bulgaristan Türklerini maddi açıdan daha da zora soktu. Türk toplumunun çabalarına rağmen eşitsizlikler yüzünden Türk okulları Bulgarlarınkiyle aynı seviyeye ulaşamamıştır. Bulgaristan'daki Türk eğitimiyle ilgili diğer sorunlar da öğretmen eksikliği ve mevcut öğretmenlerin nitelikçe yetersiz oluşuydu. Bu durum yönetimin Türkleri cahil bırakmak adına uyguladığı kasıtlı bir politikaydı.¹⁹²

Yukarıda saydığımız tüm bu sosyal şartlar neticesinde maalesef Bulgaristan'daki Türk kesimin ekseriyeti eğitim olanaklarından ve eğitimin öneminin bilincinden

¹⁹⁰ Şimşir, ss. 32-33.

¹⁹¹ Şimşir, ss. 37-39, 42.

¹⁹² Memişoğlu, Eğitim, ss. 90-91.

uzaklaşarak cahil kalmışlardır. Hatta bu cahil bırakılan kesimin içinde yeterli eğitim alamayan öğretmenler de mevcuttur.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yıllarına gelindiğinde o güne kadar özel okul statülerini koruyan Türk okulları 1946'da devletleştirildi. Türk toplumu yönetimden sadece eğitim haklarını almada eşitlik istiyor, okullarının devletleştirilmesini kesinlikle tasvip etmiyordu. 1948'de tamamlanan devletleştirme faaliyetiyle toplamda 894 Türk Okulu özel statüleri bozularak devletleştirildi. Okullara Çiftçi Partisi zamanında verilen tarlalar, okullara ait mal ve mülkler Bulgar okullarının fonuna devredilmiştir. 1960'lı yıllarda Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilince Türkçe eğitim önce kademeli olarak azaltılmıştır. 1984 yılındaki Bulgarlaştırma faaliyetleri doğrultusunda da Bulgaristan'da Türkçe eğitim ve Türkçe kitapların basımı tamamen yasaklanmıştır.¹⁹³

Bulgaristan Türk romanlarında toplumdaki eğitim eksikliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkan toplumsal sorunlardan sıkça bahsedilmektedir. Eğitim eksikliği toplumda koyu bir cehalete sebebiyet vermektedir.

Eğitim temelli sosyal meselelerden romanlara en çok yansıyanlardan biri Türk toplumunda eğitime verilen önemin azlığıdır. Toplum bu yönüyle eleştirilirken yaratılan bazı olumlu tipler aracılığıyla ve eğitimsizliğin yol açtığı olumsuz sonuçlarla eğitimin toplumun gelişmesindeki önemi sıkça vurgulanmaktadır. Eğitimi boşa bir uğraş, maddi bir getirisi olmayan zaman kaybı bir faaliyet olarak görmek özellikle kırsal alandaki Türk toplumunda yaygın bir düşüncedir. Türkler eğitimin önemi kavrayamayan bir toplum olarak sürekli kandırılmakta, düşünme ve sorgulama yetisi hepten yok olmakta, Bulgar yönetimlerinin istediği gibi cahil kalarak geriye doğru gitmektedirler.

Eğitim konusundaki bilinç eksikliğinin romanlara en acı şekilde yansıyan tarafı işini sorumluluk bilinciyle özenerek yapmayan öğretmenlerdir. Romanların bazısında bir eğitimci olmalarına rağmen eğitime ve toplumun geleceği olan çocuklara karşı aldıkları sorumsuzca tavır eleştirilmektedir. Türklerin eğitim olanaklarının yönetimlerce sınırlı bırakılması ve bu konudaki fırsat eşitsizlikleri de meselenin diğer boyutunu yansıtmaktadır.

¹⁹³ Memişoğlu, Eğitim, ss. 231, 249.

Eğitim Meselesi “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Gün Doğarken*”, “*Saçılan Kıvılcımlar*”, “*İki Arada*” “*Gazetecinin Artık Yılı*”, “*Aydınlığın Öksüzleri*”, “*Kestaneler Altında*” ve “*Ulu Çınar*” romanlarında yansıtılmıştır.

2.7. Yoksulluk

Yoksulluk insanlık tarihindeki en eski meselelerden biri olmakla birlikte tam bir tanımını yapmak mümkün değildir. Yoksulluk insanın en temel olan beslenme, barınma, giyim vb. ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânlarından yoksun kalmasıdır. Yoksulluk toplumdaki bireylere gelecek endişesi, umutsuzluk, açlık gibi durumları da beraberinde getiren bir kavramdır.¹⁹⁴

Bulgaristan Türk romanlarında yoksulluğun nedenleri arasında devlet politikaları ile eğitim ve meslek alanındaki fırsat eşitsizlikleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik ve imkânsızlıklar gelmektedir. İşsizlik ise genel anlamda bir insanın istemesine rağmen gücünü emek piyasasında satamaması durumunu ifade eden bir terim.”¹⁹⁵ olarak tanımlanabilir.

Nüfus olarak Bulgaristan’ın Deliorman, Dobruca ve Kırcaali-Rodop bölgelerinde yoğunluk gösteren Bulgaristan Türkleri, kırsal kesimde tarımla (tütün vb.) uğraşmakla birlikte kentlerdeki ticarete de yön vermekteydiler. Bulgaristan Türkleri tarım dışında Tabakçılık, Berberlik, Terzilik, Kunduracılık, Dülgerlik vb. birçok meslekleri de yapmaktaydılar.¹⁹⁶

Bulgaristan Türkleri XIX. asrın sonlarına kadar Bulgaristan’da sosyoekonomik anlamda Bulgarlardan daha iyi bir seviyeye sahiptiler. Geçimlerini büyük ölçüde tarıma dayalı olarak sağlayan Türk toplumunun elinde işlenebilen toprakların %70’i bulunuyordu. 1877-78 Türk-Rus Savaşı’nın patlak vermesiyle Türklerin biricik geçim kaynakları ellerinden alınarak planlı bir “toprak ihtilali” yapılmış ve Türkler dedelerinden kalma topraklarını bırakıp kaçmak zorunda kalmışlardır. Savaş sırasında Türklerin evleri, tarlaları hayvanları ve çoğu varlığı Bulgarlarca ele geçirilmişti. Türkler savaş sonunda

¹⁹⁴ Raşit Yayla, *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü: Sakarya İli Örneği*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova, 2018, s. 4.

¹⁹⁵ Marshall, s. 367.

¹⁹⁶ Vatansever, ss. 5-7.

maddi açıdan epey zor duruma düşürülmüşlerdir. Bulgar idaresi altına girdikleri zaman her şeylerini kaybetmiş bir biçimde yoksuldular. Ve bu yoksulluk devam eden yıllarda devlet politikalarıyla perçinlenecek Türklerin maddi açıdan durumlarını düzeltmelerine izin verilmeyecekti. Yaklaşık %80 oranında Türk küçük çiftçi olarak kalmıştır. Türkler arasında iş adamı, sanayici vb. oranı ise ancak %1'di. Kendi yağıyla kavrulmaya çalışan Türk çiftçisine ilerleyen yıllarda Komünistler tarafından bir darbe daha vurulmuştur. Türklerin çoğu geçimlerini topraklarına bağlı olarak sağlamaktaydı. Totaliter rejim 1950'li yıllarda Türklerin de topraklarını kolektifleştirdi. Kentlerde de durum aynıydı. Kooperatiflerin açılmasından sonra Türk toplumunun kendine ait geçim kaynağı olan toprakları kalmadığı gibi kendi dükkânları, atölyeleri ve işletmeleri de artık tarihe karışmıştır. Böylece Bulgaristan'daki Türk toplumu ekonomik anlamda köleleştirilerek ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürülmeye çalışılmıştır.¹⁹⁷

Postsosyalist dönemde Kapitalizm'in gelişile birlikte serbest piyasa ekonomisine bağlı olarak çoğu kurum özelleştirildi. Bu durum devletin eğitim, sağlık, spor, sanayi, tarım, kültür vb. alanlardan elini çekmesi demektir. Bu gelişmelerin sonucunda hızlı bir biçimde zenginleşenler olduğu gibi hızla fakirleşenler de oldu. Ekonomik çıkmaz ve yoksulluğun yarattığı durum gençlerin Bulgaristan'dan Batı Avrupa ülkelerine iş göçü yapmalarına neden oldu. 1989-2005 arası dönemde bu göçlerin anormal oranda arttığı görülmektedir. Sonuç olarak Sosyalist yönetim sonrası değişen iktisadi şartlar ve ortam ekonomik bunalıma, yoksulluğa ve işçi göçlerine sebebiyet vermiştir.¹⁹⁸ Bulgaristan'daki Türklerin her alanda ayrımcılığa maruz bırakıldığı bir dönemin akabindeki ekonomik istikrarsızlıkların onları da ekonomik olarak olumsuz etkilediği tahmin edilebilir.

Bulgaristan Türk romanlarında yoksulluk bir sosyal mesele olarak istihdam imkânlarının olmayışı, köylerde yetişebilen sınırlı tarım ürünleri, kış mevsiminin iş olmadan geçmesi, açlık, savaş ve göçün doğurduğu kötü sonuçlar, Sosyalist dönem sonrasında Komünizm'den Kapitalizm'e geçmeyle birlikte benimsenen serbest piyasa ekonomisi ve bunların sonucunda kooperatif gibi işletmelerin dağılması buna bağlı olarak da işsizliğin artması, Türkler arasında nitelikli iş gücünün bulunmaması vb. durumlarla

¹⁹⁷ Şimşir, ss.20-22.

¹⁹⁸ Atasoy, ss. 52-54.

ilişkili olarak yansıtılmıştır. Yoksulluğun ve toplumda yarattığı buhranın romanlardaki en mühim sonuçlarından birisi de gurbetçi işçi göçleri ve bu işçilerin yaşadığı sıkıntılar olmaktadır. Bulgaristan Türklerinin tarihî yaşantılarında olduğu gibi romanlarında da sosyal bir mesele olan yoksulluk sosyoekonomik yapıyı belirleyen bir kıstas olarak önemli bir yer tutar.

Gurbete giden Türkler yol ve köprü inşaatları, maden ocakları, ırgatlık gibi ağır işlerde vasıfsız işçi olarak çalışmaktadırlar. Bulgarların yanaşmadığı bu işleri yapan Türklerin bu işler karşılığında aldığı ücret ise onların kendileri ve ailelerini geçindirmeye zor yetmektedir.

Romanlarda yoksulluk sosyal bir mesele olarak neden ve sonuçlarıyla önemli bir yer tutar. Yoksulluk meselesinin geçtiği romanlar “*Şehit Evlâtları*”, “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Gün Doğarken*”, “*Saçılan Kıvılcımlar*”, “*Gazetecinin Artık Yılı*”, “*Aydınlığın Öksüzleri*”, “*Kestaneler Altında*”, “*Rodopların Kader Yolları*” ve “*Ulu Çınar*”dır.

2.8. Ahlaki Yozlaşmayla İlgili Sosyal Meseleler

İnsan sosyal bir varlıktır. Ahlaki davranışların ortaya çıkma sebebi de insanın toplumsal hayatta diğer bireylerle uyum içinde yaşamasını sağlamaktır. Toplumsal hayatta bireyin davranışlarını düzenlemek adına her toplumda ayrı ayrı şekillenmiş olsa da belli bir birikim ve deneyimle nesilden nesile aktarılmış ahlaki normlar bulunmaktadır. Toplumsal yaşantıda bireyin keyfî şekilde davranmasının önünü kapatan bu ahlak kurallarının bazen insanlar tarafından delinmesi toplumda ahlaki bakımdan aksaklıklara yol açmıştır. Ahlaki davranış hayvanlar gibi insanlarda da bulunan birtakım içgüdüsel davranışların, toplum içindeki diğer bireylerin iyilik ve hakları da düşünülerek yeniden öğrenilmesi ve belli kaidelere göre şekillenmesi demektir.¹⁹⁹

Ahlaki değerler dine dayandığı gibi, toplumlarda ahlaki kurallardan bazılarının hukuksal alanda yaptırım gücüne dayandırılarak sağlamlaştırıldığı da görülmektedir. Bu

¹⁹⁹ Güngör, ss. 70-71, 93-100.

bakımdan din toplumdaki ahlaki kuralların en etkili kaynaklarından biri olduğu gibi, hukuk da bu kuralların korunması adına bir dayanaktır denilebilir.²⁰⁰

Ahlaki yozlaşmayla ilgili sosyal meseleler Bulgaristan Türk romanında da yer almıştır. Romanlarda yer alan ahlaki yozlaşmayla ilgili meseleleri şöyle sıralamak mümkündür: Yolsuzluk, İltimas, Zimmet, Rüşvet, Jurnalcilik, Mobbing, Tecavüz ve İftira. Demokratik dönemde yayımlanan ve bir önceki sosyalist dönemin eleştirisini yapan romanlar içinde ahlaki değerlerin nasıl yozlaştığından bahsedilirken söz konusu dönemde yaygın olan muhbirlik, yolsuzluk gibi etik değerlerle bağdaşmayan birtakım hadiseler ön plana çıkarılmıştır.

Yolsuzluk, genel anlamıyla özel amaç ve çıkarlar doğrultusunda bir vazifenin kötüye kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Toplumda ileri gelen kesim için bakıldığında hesap soracak bir mekanizmanın bulunmayışı yolsuzluğun nedenleri arasında görülmektedir. Yolsuzluk eylemi gerçekleşirken kişinin görevini kötüye kullandığı alanlar maddi ya da manevi olabilir.²⁰¹

Yolsuzluk sosyal hayattaki düzeni bozan ahlaki değerlerin yozlaşması sonucu ortaya çıkan bir sosyal meseledir. Bulgaristan Türk romanlarında Sosyalist dönemdeki politik bozulmalarla birlikte ortaya çıkan yolsuzluklar, bunların sonraki dönemlerde devam etmesi ve etkileri yansıtılmaktadır. Politik zeminle ilgili olarak devlet içinde çeteleşmeye kadar varan hareketlerin yolsuzluğa sebep olduğu görülmektedir. Romanlarda ortaya çıkan yolsuzlukları, “iltimas”, “rüşvet”, “zimmet” başlıkları altında toplamak mümkündür.

İltimas Arapça kökenli bir kelime olup bir yolsuzluk türü olarak Türkçede “Adam kayırma” şeklinde de yer almaktadır.

“Sözlükte “el sürme, dokunma” anlamındaki lems kökünden masdar olup “istemek, aramak” mânasına gelen iltimâs Türkçe’de “haksız yere adam kayırma, birine arka çıkma, ona ayrıcalık tanıma” anlamlarında kullanılmaktadır.”²⁰²

²⁰⁰ Güngör, ss. 115-117.

²⁰¹ İsmail Hasdemir, **Sosyolojik Bakış Açısıyla Yolsuzluk Olgusu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, ss. 55-56.

²⁰² Nebi Bozkurt, “İltimas”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 22, İstanbul, 2000, s. 154.

Sosyalist düzenin çarpıklıklarını anlatan romanlarda iltimas en sık rastlanan ahlaki değerlerle ilgili sosyal meselelerdendir. İltimas sonucunda liyakatsiz kimseler sırf partiye yakın oldukları için göreve getirilip sosyal adalet kavramı ortadan kalkarak toplumun işleyiş mekanizmasının aksaması ortaya çıkmıştır.

“Zimmet” de romanlarda görülen ve ahlaki değerleri tahrip eden bir diğer sosyal meseledir.

Tek taraflı olma özelliği nedeniyle diğer yolsuzluk türlerinden ayrılan zimmet kavramı, “memurun ya da özel yasalarına göre memur sayılan kamu görevlilerinin görevleri gereği zilyetlik alanlarına tevdi edilen kamusal kaynakları yasalara aykırı şekilde kendisi ya da üçüncü kişiler için harcaması, kullanması ya da mülk edinmesidir.” Özel sektörde ya da görevli olmayan memurlar yönünden karşılığı ise, “hizmet sebebiyle emniyeti suistimal”dir.²⁰³

Devlet adamlarının devletin kaynaklarını kullanarak ailesindeki bireylere yurtdışında şirketler açması romanların bazısında zimmet başlığı altında değerlendirilebilecek noktalardandır.

Yolsuzluğun çeşitlerinden biri olan “rüşvet” bir yetkiliye çıkar sağlanarak bir işin yaptırılması anlamına gelmektedir.²⁰⁴ Romanlarda rüşvet meselesinin az da olsa yer aldığını görmekteyiz.

Bu tür yolsuzlukların dışında romanlarda sahte belge hazırlama, yapılan yolsuzlukların üstünü örtme ve “Başkalarının fikir, yazı ve çalışmalarını çalarak, aldığı kişilere gereken şekilde atıf yapmadan kendisinin gibi göstermek”²⁰⁵ anlamına gelen intihal/aşırma gibi ahlaki değerlerle uyuşmayan birtakım davranış biçimleri de yansıtılmaktadır.

Bulgaristan Türk romanlarından vaka zamanı olarak totaliter rejimi baz alan eserlerde ahlaki değerlerdeki yozlaşmayla ortaya çıkan bir diğer sorun da “jurnalcilik”tir. Bazen devlet baskısıyla bazen de partiye yaranıp yüksek mevkilere gelmek ve para kazanmak adına toplumdaki kişilerin jurnalleme işine yöneldikleri görülür. Jurnalcilik romanlarda, ortaya çıkışı ve sürdürülmesi doğrudan siyasi rejimle bağlantılı kurumsallaşmış bir eylem olarak yansıtılmaktadır. Bu durum yönetimin bir baskıyla

²⁰³ Hasdemir, ss. 87-88.

²⁰⁴ Hasdemir, s. 87.

²⁰⁵ Nazan Özenç Uçak ve Hatice Gülşen Birinci, “Bilimsel Etik ve İntihal”, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt: 22, Sayı: 2, 2008, s. 191.

otorite çalışmaya sağlarken toplumdaki bireyleri ahlaki bir çıkmaza sürüklemekte ve herkes birbirinden çekinir hâle gelmektedir. Romanda şahısların iktidardaki partinin emniyet organı gibi çalışarak duyup gördükleri her şeyi yetkililere yansıtması, rapor etmesi kısaca bilgi aktarması olarak ortaya çıkmıştır. Jurnalcilik baskı ve korku nedeniyle ortaya çıkmış olup, bireyler arasındaki güven ve huzur ilişkilerini zedeleyici bir niteliğe sahiptir.

Romanlarda “mobbing” uygulamasının genellikle gazetede çalışan Türk aydınları üzerinden yansıtıldığını görmekteyiz. Ülkedeki politik baskıya paralel olarak sürekli göz hapsinde tutulan bazı Türk gazetecileri ve diğer çalışanlar üstleri tarafından sürekli olarak psikolojik bir şiddete maruz kalmaktadırlar.

Literatürde, iş yerinde psikolojik taciz (mobbing) kavramının tanımlanması aşamasında araştırmacılar arasında farklılıklar bulunmaktadır. İş yaşamında psikolojik taciz kavramı ilk kez 80’li yılların başında Leymann tarafından, çalışanlar arasında benzer tipte uzun dönemli düşmanca ve saldırgan davranışların varlığına dair yaptığı saptamalar sonucunda kullandığı görülmektedir. Sağlam’a göre ise işyerinde psikolojik taciz genel anlamda, kötü bir anlam taşıyan her türlü davranışı, sözü, eylemi, hareketi ve yazıyı kapsamaktadır. İş yerinde psikolojik taciz, kişinin saygısız ve zararlı bir davranışın hedefi olmasıyla başlayan haksız ve ahlak dışı bir iletişim sürecidir. Psikolojik tacizi, anlamının içerdiği tehdit, dışlama gibi her türlü kötü davranış şeklini ifade eden kavramlardan yola çıkarak psikolojik şiddet süreci olarak tanımlamak da mümkündür.²⁰⁶

Romanlarda mobbing sürecinin sosyal etkilerinden biri olarak iş yerindekilerin sağlıklarının bozulması gibi olaylar göze çarpmaktadır.

Cinselliğin saldırganca hâli olarak nitelendirilebilecek bir eylem olan tecavüz ilk çağlardaki uygarlıklardan günümüze kadar toplumda ahlaki temelli bir sosyal problem olarak varlığını sürdürmüştür.²⁰⁷

Bulgaristan Türk romanlarında da bir sosyal mesele olan tecavüzün ele alındığı görülmektedir. Kadınlar tecavüze savaşta olduğu gibi, kendi köylerindeki bireyler tarafından da maruz bırakılabilmektedirler. Savaş yıllarını anlatan romanlarda küçücük kız çocuklarının bile cinsel istismara uğradığından bahsedilir. Köydeki tecavüzleri yansıtan romanlarda ise bu tecavüzlerde toplumun bu fiili gerçekleştirenler üzerinde belli

²⁰⁶ Gamze Yeşim Göktürk ve Sefa Bulut, “Mobbing: İşyerinde Psikolojik Taciz”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 24, 2012, ss. 54-55.

²⁰⁷ Tuba İnal, “Savaş Hukukunda Tecavüz ve Yağmayı Yasakla(ma)yan Rejimler Lahey Sözleşmeleri (1899-1907)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 29, 2011, ss. 36-37.

bir baskı kuramayışı, tek taraflı namus anlayışı ve tecavüzü gerçekleştirerek kadını evliliğe zorlama anlayışının etkili olduğu görülmektedir.

Sözlükte “yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak” gibi mânalara gelen iftirâ, terim olarak “bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek” anlamında kullanılmaktadır.”²⁰⁸

Bulgaristan Türk romanlarında vaka mekânı olarak köyün kullanıldığı romanlarda iftiraya rastlanmaktadır. İftira toplum içinde kıskançlık gibi duygularla hareket ederek karşısındaki kimsenin ayağını kaydırmak amacıyla yapılmakta bunun yanında toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin verdiği cesaretle “namus” kavramı üzerinden kadınlara da iftira atıldığına rastlanmaktadır.

Bulgaristan Türk romanlarında ahlaki değerlerin yozlaşmasıyla ilgili toplumsal meseleler “*Muhâcir Mehmedoğlu*”, “*Aranılan Sevgili*”, “*Gün Doğarken*”, “*Saçılan Kılıncılar*”, “*Gazetecinin Artık Yılı*”, “*Aydınlığın Öksüzleri*” ve “*Kestaneler Altında*” romanlarında yansıtılmıştır.

²⁰⁸ Mustafa Çağrıcı, “İftira” TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 21, İstanbul, 2000, s. 522.

2.9. Diğer Sosyal Meseleler ve Genel Tablo

Çalışmamızın bu bölümünde tarihî arka planları ve sosyal gerçeklikleriyle genel başlıklar hâlinde verilmiş olan toplumsal meseleler aşağıdaki tabloda ilişkili oldukları kavramlarla birlikte toplu olarak gösterilmiştir:

Tablo-6 Diğer Sosyal Meseleler Tablosu

Savaşlar	Sosyalist Dönem Uygulamaları	Göçler	Asimilasyon ve Ötekileştirme	Gelenek ve Modernite Çatışması	Eğitim ile İlgili Sosyal Meseleler	Yoksulluk	Ahlaki Yozlaşma İlgili Sosyal Meseleler
93 Harbi	Sansür	İtici Sebepler	İsim Değiştirme	Aile	Bilinç Eksikliği	İşsizlik	Yolsuzluk
Balkan Savaşları	Güdümlülük	Ekonomik Baskılar	Din Değiştirme	Evlilik	Cehalet	Gurbetçi İşçi Göçü	İltimas
I. Dünya Savaşı	Kooperatifler	Politik Baskılar	Ana Dil	Kadın	Denklik Meseleleri	Ekonomik Sorunlar	Zimmet
II. Dünya Savaşı	Kolektifleştirme	Kültürel Baskılar	Ana Dilde Eğitim	Toplumsal Cinsiyet Roller		Tek Tip Üretim	Rüşvet
Irz ve Mal Güvenliğinin İhlali	Particilik	Kimlik Kaygısı	Dini Yasaklar	Kadercilik		Açlık	Jurnalcilik
Gasp ve Yağma	Trudovak	Zorunlu Göç	Soya Dönüş Politikası	Gelenekselci Din Anlayışı			Mobing
	Brigada	1950-51 Göçü	Mesleksel Ayrımcılık	Hurafeler			Tecavüz
		1906-1989 Göçü	Etnik Kökene Göre Uygulamalar	Örf ve Adetler			Liyakatsizlik
		Göçün ekonomik, kültürel etkileri	Bölgesel Uygulamalar	Yanlış Batılılaşma			İftira
			Devletleştirme ve Birleştirme	Kılık-Kıyafet			

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRK ROMANINDA SOSYAL MESELELER

Çalışmamızın bu bölümünde bir önceki bölümde genel başlıklar hâlinde ana hatlarıyla verdiğimiz sosyal meselelerin romanlar üzerinden incelenmesi yapılacaktır. Bu bölümde, Bulgaristan'daki Türklerin romanlarının incelemelerine geçmeden önce romanların ayrıntılı özetlerinin verilmesinin sebebi söz konusu romanların basımının ve temininin olmamasıdır. Bu bağlamda okuyucular ve alandaki araştırmacıları romanların içeriklerinden haberdar etmek yönüyle de roman özetleri uzun ve ayrıntılı verilmiştir.

3.1. Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nâdire

3.1.1. Romanın Özeti

Roman Avrupa'da okuyan on altı yaşındaki Nâdire'nin ve ailesinin kültürel anlamda yozlaşmasını, ahlaki değerlerini yitirerek yanlış batılılaşmasını ele alır.

Nâdire küçük yaşlarından itibaren ailesiyle Avrupa'da yaşayan ve burada eğitim alan oldukça güzel bir kızdır. Avrupa'da Türk mektepleri olmadığından Hristiyan mekteplerine gitmektedir. Güzelliğiyle her gencin dikkatini çeken Nâdire'nin ahlaki yavaş yavaş bozulmaya başlar. Bu durumda küçük yaşta uğradığı tacizlerin de etkisi olmuştur. Bir şenlik sırasında zabıt ve memurlar tarafından sıkıştırılır. Bu durumdan rahatsız olan kız ağlayarak anne babasına şikâyet gelir. Fakat Ülfete Hanım ve Raci Bey kızlarının bu hâlini ciddiye almazlar. Nâdire'ye genç zabıtların kendisini küçük olduğu için sevdiğini ve kızların böyle büyüdüğünü söylerler. Bu durum büyüme çağındaki Nâdire'nin ahlaki gelişiminde derin yaralar açar. Nâdire çevresindeki gençlerden bir sürü aşk mektubu almaktadır. Kendisini sefahtan âlemlerinin içinde bulur. Komşuları bir mektupla Nâdire'nin yaptıklarından dolayı ailesini uyarır. Ancak Ülfete Hanım ve Raci Bey bu uyarıyı dikkate almazlar. Bu mektubu Nâdire'yle arası bozuk olan bir hizmetçinin kasten yazdığını düşünerek kızı evden kovarlar. Ancak gerçek farklıdır. Nâdire Rum kızlarıyla birlik olup çeşitli gayriahlaki davranışların içinde bulunmaya devam eder. Erkekler tarafından kandırılarak onlarla birlikte olur. Daha sonra bu eğlence ve zevk düşkünlüğü çeşitli erkeklerle devam eder. Bahçe ve parklarda düzenlenen alafranga

gezilerde Nâdire geçici sevgilileriyle gününü gün etmektedir. Bu sırada evlatlarına karşı oldukça ilgisiz olan anne ve babasının Nadire'nin yaptıklarından haberi yoktur.

Nâdire hamiledir. Bu durum onu içten içe tüketir. Kendisinden oldukça hoşlanan Fikri adındaki genci kendisiyle evlenmeye ikna etmeye çalışır. Nadire biraz da olsa hoşlandığı bu gencin aşk mektuplarına karşılık verir. Onunla buluşmalar ayarlar. Fikri de ona ailesini evliliğe ikna edeceğine dair sözler verir ve biraz daha zaman ister. Fikri'nin kızın hamile olduğundan ve yaşadıklarından haberi yoktur. O aşk sarhoşluğuyla ailesini ikna etmeye ve sevgilisine kavuşmaya çalışır. Bir gün evde temizlik olduğu bir sırada Nadire'nin odasına da girilir. Döşeklerin altından bir sürü eşya, ilaç ve şırınga çıkar. Bu durum annesini kızının kötü şeyler yaptığı konusunda şüphelendirir. Ülfete Hanım eşine haber verir. İkisi de kızlarının geldiği bu durumu farketmedikleri için birbirlerini suçlarlar.

Bir doktor getirip Nadire'yi muayene ettirince birkaç hastalıkla beraber onun hamile olduğunu da öğrenirler. Anne ve baba yıkılmıştır. Doğum zamanı gelir fakat bebek ölü doğar. Naci Bey ve Ülfete Hanım kızlarının geleceği hakkında bir plan yaparlar. Şehre yakın bir kasabaya yerleşecekler ve münasip biri olduğu takdirde Nadire'yi onunla evlendireceklerdir. Yeni taşındıkları kasabada eski evlerindeki neşeleri yerine gelmeye başlar. Kasabalılar da aileye saygı ve hürmetle yaklaşırlar.

Fikri Nadire'nin başına gelenleri tüm yönleriyle öğrenince kandırıldığını hisseder. Sinirleri bozulmuştur. Olanlara inanmak istemez. Nadire'ye kızsda da onunla yaşadığı anları düşününce onu özlemekten geri kalmaz.

Nadire ise Hâmi bey adında kendisinden yaşça büyük bir adamla evlendirilir ve kendi evine geçer.

3.1.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

“Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nadire” romanı bir aile ve onların genç kızı Nadire'yi merkeze alarak yanlış Batılılaşmanın, millî ve ahlâki değerlerden uzaklaşmanın kötü sonuçlarının neden olduğu gelenek ve modernite çatışmasının yoğunlaştırılmış hâlde verildiği bir romandır.

“Kız mı Çiçek mi yahut Mini Mini Nadire romanının başkahramanı Nadire, eğitim almak için Avrupa'ya gönderilen bir Türk kıızıdır. Bu küçük kızın bir yabancı

okulunda eğitim alması nedeniyle millî ve ahlaki değerlerini yitirmesinin işlendiği eserde millî eğitim ve muhafazakâr yaşam tarzı yüceltilir. On altı yaşında, ailesinden uzakta eğitim alan Nadire, gayrimeşru ilişkiler yaşamakta ve yaşadığı bu ahlaki çöküntü ayrıntılı şekilde romanın konusunu teşkil etmektedir.”²⁰⁹

İlk olarak Batı menşeli bir edebî tür olan roman üzerinden bir çatışmanın yaratıldığını görmekteyiz. Burada modern zamanların bir türü olan romanın zevk veren yönüne bir karşı duruş vardır. Abisi Bedri Nadire’ye yazdığı mektupta romanın ahlakı bozduğundan ve ahlakını koruyacak nitelikte ilmî eserler okumasını tavsiye eder. Burada gelenek üzerinden modern dünyanın getirdiği unsurlara olan zıtlık söz konusudur: “Bir de şurasını nazar-ı dikkatden dûr tutma ki ders kitâblarından ma’adâ kütüb müta’lâsıyla tazyî’-i evkât etmek zihni român gibi şeylerle beyhude yere yormak hele fesâd-ı ahlâka bâdi olacak âsâr-ı münteşireyi ele almak kat’iyyen câiz değildir.”²¹⁰

Nadire toplumunun geleneksel ahlak normlarına uymayan işler yaptığı için bir yandan kendini suçlu hissetmekte öbür yandan modern hayatın kendine ve ailesine verdiği serbestliğin tadını çıkarmaktadır. Bu durum onu iç dünyasında iki anlayış ve iki farklı kültürün arasında kalmış bir insan olarak bir çatışma hâline sokar. Kendi toplumu içinde tasvip edilmeyecek faaliyetlerde bulunsa da bunları gizli tutması ve ailesiyle çevresine karşı ahlaki değerleri önemsiyormuş rolü yapması bu çatışmanın kanıtıdır:

“Hem de bir gece içinde bugün on altı yaşında bulunduğu hâlde dört seneden beri geçirdiği âlemleri, bütün âile meyânında oynadığı rolleri tertîb eylediği planları düşündükçe titriyor, bir gün rezil ü rûzvâ-yı âlem olacağı fikri kendisini pek muzdarip eyliyordu. Nâdire, bu âna kadar uğradığı sadamât-ı müdhişeyi de derhâtır ederek başını göğsü üzerine indirdi. Hâl-i bedbahtânesi ile istikbâlin pişgâhı-ı fitratına arz etdiği elvâh-i mahlufeden korktu.”²¹¹

Geleneksel Türk aile yapısının getirisi olan bazı sorumlulukların Nadire’nin ailesi tarafından ihmal edildiğini görmekteyiz. Bu durum dolaylı da olsa onların Avrupa’da yaşamasının, yaşadıkları yer bağlamında serbestleşmelerinin, dinî geleneklerden vazgeçmenin bir sonucur. Nâdire’nin annesi kızının başına gelenleri anlayınca onu korkutan şeylerden bir tanesi gelenekselleşmiş toplumsal yapıya rezil olmaktır. Romanda

²⁰⁹ Akgün, Türklerin Romanı, s. 10.

²¹⁰ Mehmed İrfân, *Kız mı Çiçek mi? Yâhûd Mini Mini Nâdire*, Hurşit Matbaası, Filibe, 1912, s. 6.

²¹¹ İrfân, s. 8.

Batı mekteplerinin ve insanların da Türk gençlerinin ahlakını bozması ve onları bir kültürel çatışmanın içine sokarak kafalarını karıştırması da eleştirilen noktalardandır:

“İki hafta sonra idi ki Ülfete Hanım Nâdire’yi berâberinde Der- sa’âdet’e götürüb akrabasından bir doktoru celble tedâvisini ağılayarak ricâ ettiği zamân doktor da bu giryenin el- yevm nâ-tebessüm olduğunu, insan yalnız doğduğu yerin değil insanların da ahlâkına varınca tettebbû’da bulunub ona göre evlâd u ahfadının terbiyyesi cihetine gitmesi lâzım geldiğini aksi takdirinde ise işte böyle rezil ü rüsvâyı âlem olunacağını müte’essirâne, müte’essirâne anlıyor, Avrupa mektûblarının bizim kız çocuklarına fesâd-ı ahlaktan başka bir şey ilkâ edemeyeceğini, milletimizle asla tevâfuk etmeyen bu mekteplere kızlarımızın devamına hele tesettüre ri’âyet edilmeyüb ora gençleriyle ihtilâta aslâ cevâz vermemekliğimizin derece-i vücubunu delâiliyle isâbet ederek dermeyân eyliyor; bir misâl olmak üzere de Nadire’yi gösteriyordu.”²¹²

3.2. Şehit Evlâtları

3.2.1. Romanın Özeti

Ethem Ruhi Balkan’ın “Şehit Evlâtları” romanı Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan’daki Lüleburgaz Muharebesi’nde babaları şehit düşen daha sonra da annelerini kaybederek hem yetim hem de öksüz kalan Atıf ve Enver adındaki iki kardeşin trajik öyküsünü anlatmaktadır.

Romanın orijinal hali Arap harfli olup, romanın merkezindeki kişilerinin ruh halleri ve ortam tasvir edilirken, duygu yoğunluğunu arttırmak adına eserin Osmanlıca tamlamalar yönüyle zengin olduğu göze çarpar. Buna karşın hacimce kısa olan eserde devamlılığı sağlayan bir vaka zinciri bulunmaz.

Roman, bir kurban bayramı sabahının tasviriyle başlar. Dışarıda bayram havasının getirdiği neşe vardır. Bayram namazını haber veren davulcular dolaşmaktadır. Bu esnada eşi Yüzbaşı Hayri Bey’i bir hafta önce Lüleburgaz Muharebesi’nde şehit vermiş olan Sabiha Hanım kucağında uyuyan büyük oğlu Atıf ve küçük oğlu Enver’le bu bayram sabahını hazin bir halde karşılamıştır. Yirmi beş yaşındaki Sabiha Hanım çocuklarıyla birlikte Üsküdar’da Nuh Kuyusu adlı bir mahallede yaşamaktadır. Eşinin şehit olduğu haberini aldıktan sonra ise huzurlu yuvası ve hayat onun için âdeta bir cehenneme dönmüştür. Henüz babalarının öldüğünü anlamayan yedi yaşındaki Atıf ve iki yaş küçük

²¹² İrfân, s. 16.

kardeşi Enver babalarının öldüğünü idrak edemezler. Bayram sabahı davulcuların sesiyle uyanan Atıf annesine babasını, babasının alacağı kılıcı ve bayramlıklarını sorar. Üzüntüden halsiz düşmüş olan Sabiha Hanım babalarının cennete gittiğini ama onlara kılıçla beraber geri geleceğini söyleyerek çocuklarını avutmaya uğraşır.

Sabiha Hanım'ın dua etmekten başka çaresi yoktur. Eşi şehit olduğı için bu durumun manevî değerini bilse ve gururunu duysa da içine düştüğü çaresizlik ona hayatı sorgulatır. Eşinin ardından yaşamasının anlamsız olacağına kanaat getirir. Eşiyle olan ayrılığını ve geride kalan babasız yavrularını düşünmek bir kadın olarak hassas bir yapıya sahip olan Sabiha Hanım'ı iyice yıpratır. Bu halde ağlamasını çocuklarına duyurmak istemeyerek Allah'a sığınıp dua eder. Gün tamamıyla doğup bayram namazı kılındığında Atıf ve Ender de uyanmışlardır. Anneleri onlara babalarının geçen sene aldığı asker kıyafetlerini bayramlık olarak giydilir. Bu arada ağlayan annesinin gözyaşları dikkatinden kaçmayan Atıf annesine neden ağladığını sorar. Annesi onu geçiştirmeye çalışsa da Atıf sürekli soru sormaktadır. Bu defa da babasının aldığı kurbanlardan bu sene neden almadıklarını, neden bir kurbanları olmadığını sorar. Sabiha Hanım bu soruyu babalarının cennetten gelirken kılıçla birlikte bir kuzu da getirebileceğini söyleyerek yanıtlar. Eserin bu kısımlarında yazar-anlatıcının araya girerek kendi düşüncelerini de iletmesi dikkati çeker. Burada o dönemin yönetimine bir eleştiri söz konusu gibidir. Şehit aileleri ve şehitlerin maddî birikimleri ve servetleri yoktur. Onlar her şeylerini vatanları için feda etmeye hazırdırlar. Hâlbuki devlet yetkilileri masa başında savaş kararını vermek dışında zahmete girmemekte alınan yanlış kararların faturasını Hayri Bey ve ailesi gibi gariban insanlar ödemektedirler. Şehit olanların geride kalan eşleri ve evlatlarına da devlet tarafından yeterince sahip çıkılmamakta, maddi ve manevi çaresizlikleriyle baş başa kalmaktadırlar. Sabiha Hanım ve çocuklarının da o sene değıl kurban kesmeye hayatlarını birkaç gün dışında idame ettirmeye yetecek maddî olanakları yoktur.

Sabiha Hanım çocukları bayram yerine gönderdikten sonra üzüntünün verdiğı halsizlikle bayılır. Komşu kadınlar yardımına gelerek ona refakat ederler. Fakat kendisini toparlayamadığı için mahalledeki iyi yürekli insanlardan biri olan altmış yaşındaki Fahri Bey annelerinin hâlini görmemeleri için Atıf ve Enver'i kendi evine götürür. Babalarını kaybetmiş, anneleri de ölüm döşegine düşmüş bu çocukları baba şefkatiyle sahiplenir.

Bayramın ikinci günü Sabiha Hanım da vefat eder. Sabiha Hanım'ın vefatının anlatıldığı bu hüznü ve trajik atmosferde komşu kadınlar ölünün başında Kur'an-ı Kerim okumaktadır. Çocukların hiçbir şeyden haberi yoktur. Annesini isteyen küçük Enver'i annesinin de cennete gittiğini, sonra geleceğini söyleyerek avutmaya çalışırlar. Fahri Bey onları gezmeye götürür. Sabiha Hanım'ın cenazesi Karacaahmet'e götürülürken bazı devlet adamlarının evinden yükselen piyano, ud vs. sesleri onların bu vatan için hayatını feda eden şehitlere ve yakınlarına karşı ne kadar duyarsız olduklarını göstermektedir. Duyarsız oldukları gibi askere giden ve şehit olanların yuvaları dağılırken onlar huzur ve zevk içinde evlerinde eğlenmektedirler. Bu durum duyarlı bir kimse olan Fahri Bey'e oldukça dokunur ve onu kızdırır.

Komşuları Atıf ile Enver'e bir anne-baba sevgisiyle sahip çıkarlar. Atıf ve Enver başlarına ne hâl geldiğini tamamen idrak edemeseler de yetim ve öksüz kalmanın verdiği o durgunluk ruh hallerine yerleşir. Onlarda o yaşlara has çocuk cıvıltılarının yerine yaşlı adamlara mahsus bir sessizlik ve gariplik hissi vardır. Birkaç ay geçince Balkan Savaşları sona erer. Atıf ile Enver diğer şehit çocukları gibi Kuleli Askerî Mektebi'ne kaydedilirler. Bundan sonra babalarını yetiştiren bu mektepte kalacaklardır. Atıf ile Enver'i babaları Hayri Bey'in okul arkadaşları mektebin öğrencilerinin toplandığı yere getirir. Genç zabıt, Atıf ve Enver'i okul öğrencilerine takdim ederken milletlerin geçirdikleri zorlu süreçlerden sonra yükseldiklerini belirten ve millî hisleri harekete geçiren bir nutuk irat eder. Bu nutukta okula yeni gelen Atıf ve Enver'i de yeni arkadaşlarına tanıtır. Bu küçük şehit çocuklarının ana-babaları ölmüştür belki ama artık onların anne babası vatan ve millettir.

3.2.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Şehit Evlâtları romanı Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları'nın bir aileyi nasıl dağıttığını dramatik öğelerle yüklü bir dille anlatmaktadır. Savaşta eşini kaybederek oldukça çaresiz kalmış olan Sabiha Hanım'ın dilinden savaşın yıkıcılığı okura sunulmaktadır:

“Ey ulu Allahım! Hayat ne kadar zâlim bir cehennem azâbı imiş? Hayat ne kadar sevilmeğe değmez vefâsız bir dost imiş. Hayat ehlinin şu dünya deminde bir zevk-i fânî için kıyâmetler koparırcasına, irtikâb eyledikleri cinâyet ve şenâatleri, bir de

benim gibi enis-i hayatıyla vuslatı rûz-ı mahşere kalmış, yetimlerini bağrına basarak gözyaşlarından gayrı şimdi medetgâhı kalmamış anaların, babasız kalmış evlâtların, alil kalmış gâzilerin, yüzbinlerle sefil insanın şu dakika bârgâh-ı ulûhiyete îlâ eyledikleri enin-i tazallümü, nîmet-i hayata nefret ve istikrahla nazarlarını düşünüyorum da hâlâ ne için yaşamakta olduğuma hayretteyim...”²¹³

Sabiha Hanım, bir yandan eşinin yasını tutarken ve hassas kalbi buna dayanmazken, diğer yandan üzüntüsünü evlatlarından gizlemeye çalışmaktadır:

*“...Zavallı Sabiha Hanım ise yavrucuklarından gözyaşlarını ketm için dişlerini sıkıyor, bu bayram babasız, bayramlıksız, yetim ve bedbaht kalmış yavrucuklarını uyandırmamaya cehd ediyor, ‘Uyu evladım! Bey babacığın cennete gitti. Uyu da bak sana ne güzel bir kılınc getirecek!’ diye Atıf’ı avutmaya çalışıyor, henüz ağabeyi kadar akli ermeyen Enver’in gözyaşları arasında bağrına basıyor, Allah’ıyla, nefsiyle hasbıhal ediyor...”*²¹⁴

Romanda savaşı yeşil masalar üzerinde planlayıp, zavallı insanların hayatını düşünmeyen ve kararları neticesinde ailelerin parçalanmasından sorumlu tutulan siyasilere ve dönemin Osmanlı yönetimine karşı da eleştirel bir tutum vardır. Siyasiler savaş kararlarını rahat koltuklarından verirlerken savaşın yıkımının aile ve çocuklara yansıyan etkisini, onları ne kadar müşkül durumda bırakacaklarını hesap etmemektedirler:

*“Vatanın nâmusunu düşman çiğniyormuş, evlâd-ı vatana arş! denir denmez beş dakika evvel melekleri bile gıptaya düşürecek bir sâadethane olan âşiyânesini, evlad ü iyâlini Allahîn savn u samedânîsine terk edip hudud-ı vatana koşan, düşman ateşine sinesini gerip kanlara gark olmuş cesetiyle hudud-ı vatanda kaleler kuran, ricâl-i siyasiyenin yeşil masalar etrafında kadife koltuklar üstünde irtikâb eyledikleri hatâyâ ve cinâyetleri hûn-ı masûmiyle tazmin eden zavallı nâmuslu askerlerin ölmezden evvel de, öldükten sonra da, milletin yâd-ı rahmetinden gayrı hiçbir serveti, hiçbir şeyi hiçbir şeyi yoktur...”*²¹⁵

Romanda savaşta evinin geçimini sağlayan eşini kaybetmiş acılı bir kadının geçim derdi üzerinden yoksulluk meselesi verilmektedir. Sabiha Hanım gibi eşi asker olup cepheden cepheye koşan insanların hiçbir mal varlığının olmadığından bahsedilir. Babaları şehit olunca çocuklarına ve eşlerine geride bırakacakları hiçbir mirası olmamaktadır. Sabiha Hanım eşi olmadığı için bu bayram kurban ve çocuklarına bayramlıklar alamayacağı için üzülmemektedir. Değil kurban ya da bayramlık almak

²¹³ Ethem Ruhi Balkan, **Şehit Evlâtları**, Balkan Matbaası, Filibe, s. 7.

²¹⁴ Balkan, s. 7.

²¹⁵ Balkan, s. 12.

çocuklarının ve kendisinin hayatını idame ettirecek temel ihtiyaçlarını bile karşılayacak paraları ve gelirleri olmadığı için korkmaktadır:

“Kendi ceriha-i kalbini evlâtlarından saklasın diye bin lerziş ve râ’şe içinde, ıztıraplarla ayakta durabilen zavallı mâder evlâtlarını bu bayram mahzun bırakmamak için değil bayramlık bir kat esvap yapmaya veya o yavruları sevindirecek bir kurban almağa, daha birkaç günlük iâşet-i âileye medar olacak beş on kuruş nakdîne-i hayattan mâdâ dünya mal ve menaline mâlik değildi. Fakat ismet’i yatağı bir asker evinin, nâmus nurlarıyla mücehhez bir asker familyasının sırr-ı hayatını Allah’tan gayrı kim bilebilirdi? Hayatları vatanın ve dinin selâmeti ve saâdeti için her dakika kurban olmaya müheyâ nâmuslu askerlerin nam ve şanlarından, milletlerine bir tarih-i celâl ve azamet-i milliye ithaf eyleyen nâmus-ı askerlerinden gayrı ne servetleri, dünya mal ve menâli nâmına neleri vardır ki?”²¹⁶

3.3. Muhâcir Mehmedoğlu

3.3.1. Romanın Özeti

Roman “Çocukluk” adını taşıyan bir bölümle başlar. Bu kısımda romanın başkişisi Mehmedoğlu’nun Hacı Bey’in evinde onun çocuğuyla yapılan sünnet düğünü anlatılmaktadır. Mehmedoğlu’nun sünnet düğünü olduğu sıralarda babası ölüm döşegindedir. Bu yüzden düğünün Hacı Bey’in evinde yapılması münasip görülmüştür. Mehmedoğlu’nun dedeleri Fatih Sultan Mehmet zamanında İslâmiyet’e girmişlerdir. Mehmedoğlu’nun ailesinin Osmanlı ve Kırım ile olan ilişkilerinden dolayı o hem Arnavut hem de Türk’tür. Mehmedoğlu’nun iki ağabeyi ve iki ablası vardır. Büyük ablası ve eniştesi kendisini çok sever. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında zengin olan Mehmedoğlu’nun babası Tuna bozgunuyla çok para kaybeder. Kalan sermayesiyle Şumnu’da boza, helva, şeker imalatı üzerine bir aile şirketi kurar. Şumnu’daki bu şirketin kasasında Bekir adlı Mehmedoğlu’nun çok sevdiği bir Tatar delikanlısı çalışmaktadır.

Sünnetin olduğu gün Mehmedoğlu’nun babası hastaneye kaldırılır. Ablası onun moralini yerine getirmek için Mehmedoğlu’nun ince saza ve millî türkülere düşkünlüğünü bildiğinden ötürü eve müzisyenler getirir. Mehmedoğlu Şerif Paşa adlı caminin yanındaki ilkokulda okumaya başlar. Burada Gugukçuk adında tuhaf davranışları olan bir öğretmenleri vardır. Bu adamın öğretme şekilleri kendine hastır. Bir gün ellerine bayrak alarak sınıfça bir törene giderler. Gittikleri bu tören Doğu Rumeli’nin

²¹⁶ Balkan, ss. 11-12.

Bulgaristan’a ilhakı sebebiyle yapılmıştır. Mehmedoğlu küçük yaşına rağmen Bulgarları mutlu eden bu etkinliğe Türklerin de zorunlu olarak katılmasının ne kadar acı olduğunu hissetmektedir. İlkokulun son sınıfında Gugukçuk Hoca’nın yanına yardıma gönderilen genç muallim herkesçe olduğu gibi Mehmedoğlu tarafından da çok sevilir. Ortaokula gittiği sıralarda arkadaşlarıyla dersten kaçarak köşkleriyle meşhur olan bir yere giderler. Burada Bulgar çocukları Türk çocuklarına hakaret edince Türk çocukları diğerlerinin üzerine yürür. Mehmedoğlu burada iki tarafı da uzlaştıracak olgunlukta bir nutuk söyler. Bu nutukta Bulgaristan’da yaşayan halkları birbirine düşürmek isteyen ve ötekileştiren yobaz din adamlarından da bahseder. Çocuklar barışırlar.

On dört yaşında iken babasının dostları Mehmedoğlu’nu Turuca adındaki köylerine gezmeye götürürler. Köyde Fatma adında güzel bir kızı görür ve ona âşık olur. Fatma da ona karşı boş değildir. Fatma’nın abisi Hüsmen de gençlerin bu sevgisine saygı duyar. Mehmedoğlu ve Hüsmen çok iyi iki dost olurlar. Fatma’ya olan sevgisi Mehmedoğlu’nu dersleri konusunda da oldukça motive eder. Eğitimine daha sıkı sarılır. Fatmaların köyüne ilkokul öğretmeni olarak gitmek istemektedir. Fatma’nın ise ailesi ile birlikte Türkiye’ye göç ettiği haberini alınca dünyası başına yıkılır. Onlara yetişmek için Varna’ya gider fakat vapurları çoktan Türkiye’ye gitmiştir. Eğitim yoluyla Türkiye’ye giderek orada Fatma’yı arayıp bulmayı kafasına koyar. Bu sırada dini kullanarak halkı kandıran ve onları yanlış yönlendirerek gelişime kapalı kalan bazı hoca ve imamlara karşı da nefreti günden güne artmaktadır. Bazı hocalar insanları göçe teşvik etmekte bu da fırsat kollayan Bulgar emlakçıların işine yaramaktadır. Mehmedoğlu sevgilisinin de böyle bir cahilce öğüdün sonucunda hicret ettiğini öğrenince söz konusu hocalara daha da öfkelenmektedir. Ortaokuldan mezun olur.

Romanın “Hicret” adlı ikinci bölümünde Mehmedoğlu’nun Türkiye’ye Fatma’yı aramak için gidişi anlatılır. 1896 yazında Mehmedoğlu eniştesiyle birlikte Türkiye’ye gider. İstanbul’da mülkiyeye kaydedilir. Gizli olarak muhacirlerin bulunduğu yerlerde Fatmaları aramaya başlar. Fatmaların Selânik üzerinden Manastır’a bağlı Kayalar’a gittiğini öğrenir. Ancak Fatma da ağabeyi de çok hastadırlar. Mehmedoğlu bu durumu göçmen çadırındaki yaşlı amcadan öğrenince fenalaşır, o da hastalanır. Rıfat adındaki anlayışlı genç doktorla tüm dertlerini paylaşır. İyileşmeye başlayınca eniştesine mülkiyede değil de Manastır’a gidip oradaki idâdîde okumak istediğini söyler.

Mehmedoğlu'nun sırdaşı olan ve çektiği aşk ıstırabını bilen Doktor Rıfat da enişteye bu yönde tavsiye verip Mehmedoğlu'nu tasdik eder. Enişte de kabul etmiştir.

Manastır yolunda kendisine uzaktan akrabası olan Selânîk-Manastır demiryolu komiseri de refakat eder. Kayalar yolu üzerinde trenden aniden iner ve burada geceler. Sabah Fatma'yı aramak için yollara düşer. Fatmaların son derece acınacak hâldeki evlerini bulduğunda Fatma ölüm döşeğindedir. Mehmedoğlu'na artık onun nikâhlısı olduğunu söyleyerek son nefesini verir. Bu olaydan sonra baygınlık geçiren Mehmedoğlu sonrasında neler olduğunu öğrenir. Rum çeteciler muhâcir köyünü basarak Fatma'ya tecavüz etmek istemişler, karşı koymak isteyen babası ve teyzelerini öldürmüşlerdir. Hüsmen de yaralanmıştır. Fatmanınikiyle birlikte iki cenaze daha kaldırılmaktadır. Muhâcirlerin yeni sığındıkları köydeki bu hâlleri Mehmedoğlu'nun içini sızlatmakta ve onlara karşı ayrı bir sevgi duymaktadır. Fatma'nın kabri başında Kaymakam Ali Bey Türklerin hicreti kafalarından atmaları gerektiği hakkında bir nutuk îrad eder.

Mehmedoğlu ve Hüsmen acı kayıplardan sonra birbirlerine destek olurlar ve dostlukları daha da kuvvetlenir. Mehmedoğlu, Hüsmen yaralı ve hastayken ona özenle bakar. Onun Sofya'daki bir hastanede tedavi edilip memleketi Turuca'ya geri dönmesini sağlar. Tatil zamanlarında Hüsmen'i ziyarete gitmeyi ihmal etmez. Mehmedoğlu öğrencilik yıllarında îrad ettiği bir nutukla gönüllere kazınır. Yönetimin de takdirini kazanınca kendisini üst düzey memur olarak atarlar. Türklerin şanlı tarih ve medeniyetinden de bahsettiği hutbesi millî ruhu okşar niteliktedir. İdâdînin beşinci sınıfını bitirince Hüsmen'i de görmek için Şumnu'ya gider. Hüsmen askere alınmıştır. Hüsmen'i kışlasında ziyarete gider. Tatilde olduğu süre zarfında Hüsmen için de izin alır.

Hüsmen ile birlikte Turuca'ya giderler. Aralarında koyu bir sohbet başlar. Bu sohbet esnasında Hüsmen Ayşe adındaki bir kıza olan aşkıdan bahseder. Şumnu Rüştîyesi'nin son sınıfında âşık olduğu bu kızı ailesi bir köylüye vermek istemez. Bu yüzden Hüsmen de sevdiğinden uzak durmak zorunda kalmıştır. Ayşe'yle evlenebilmek için Mehmedoğlu'ndan yardım ister. Mehmedoğlu'nun ablasının da dahliyle Hüsmen ve Ayşe kavuşurlar. Fatmanın hatırasına hürmeten düğünsüz bir şekilde Ayşe ve Hüsmen evlenirler.

3.3.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

“Göç”, Muhâcir Mehmedoğlu romanında en çok yer kaplayan sosyal meseledir. Romanda olay örgüsünü şekillendirmede önemli bir fonksiyona sahip olan göç olgusunun üzerinde durularak Balkan Türklerinin göç etmemeleri gerektiği ve göçlerin getirdiği olumsuzluklar üzerinde ısrarla durulmaktadır:

“Eserin geneline hâkim olan konu Balkan Türklüğünün göçlerle yoğrulmuş kaderidir. Öncelikle Mehmedoğlu’nun âile tarihinden bahseden kısımda Arnavutluk’tan çıkan dedelerinin Balkanlarda muhtelif yerleşim yerlerine ikametlerinden bahsedilir. Daha sonra kahramanımızın sevgilisi Fatmaların göçü; romanın konu ve hareket merkezine göç hâdisesini ele alış biçimine dâir önemli veriler sunmaktadır. Yazar için göç mecbûrî bir son değildir; göç karşısında direnmek ve ata topraklarını terk etmemek gerekir. Muhâcir Mehmedoğlu romanını Balkan Türkleri Edebiyatı dâiresinde değerli kılan en önemli yönü, Balkan Türklerinin göçlerini konu alan roman geleneğimizin tarihini bilinenden çok daha eskiye götürüyor olmasıdır. Gerek yerel Balkan Türkleri Edebiyatında gerekse genel Türk Edebiyatında özellikle yakın dönemde en sık işlenen konu olan “göç” mevzusunu yaklaşık bir asır önce ana izlek olarak belirleyen “Muhâcir Mehmedoğlu” bu itibarla Balkan Türklerinin göç romanlarının ilk numunelerinden biri kabul edilmelidir.”²¹⁷

Yazar “Hicret” adını verdiği bölümde göçle ilgili görüşlerini ortaya koyar. Bu kısımda Balkan Türklerinin köklerini, ata yurtlarını bırakıp gitmemelerinin önemi üzerinde durulur. Göçle ilgili sosyal ileti ağaç metaforu üzerinden verilmektedir. Bu bağlamda İslâm tarihindeki hicrete de atıf yapılır. Türkler, kendilerine Hz. Peygamber’i örnek alıp, bazı hoca takımının bu yönde dolduruşu ve göçe şer’î bir kılıf hazırlamaya kalkışmasıyla plansızca göç yollarına atılırken unuttukları husus Hz. Peygamber’in göçünün planlı ve program dâhilinde oluşudur. Göç sıradan geziler gibi hafife alınamayacak kadar önemli ve düşünülmeden gerçekleştirilirse acı sonuçlar doğurabilecek bir olaydır:

“Hicret sözü “Türk” sözünün adaşındır. İslâm tarihinin hicretle başlamasına göre Türk göçücülüğüne şer’î bir vücut damgası vuranlar az değil. Fakat unutupyorlar ki peygamber hazretlerinin hicreti öyle rec’î ve irticâî değil, bilakis feyzli ve inbisatlı idi... Âile sofrasını hazırlayan anber dumanlı ocakların etrafındaki topraklarda yaprakları yeşil, yemişleri altın sarısı gölgesi -yazın- sevgi minderi, odunu -kışın- huzur ve visal ateşi ve güzel ağaçları, dilsizlikleriyle berâber dillilere ne belîğ bir sebat dersi veriyorlar. Ve sanki diyorlar: “Bakın! Ben doğduğum topraktan asla ayrılamıyorum. Kış günlerinin açık gövdemde kopardığı kıyâmetler birkaç dalımı hırpalar, kudurur, fakat geleceğine imanım olan o budanma mevsimi sâyesinde

²¹⁷ Akgün, Çağdaş, ss. 42-43.

yeniden şahlanırım. Gök yerinden oynamamalı. Hicreti hamam gezilerinden mi sayıyorsunuz; yoksa köyden köye gelin alma alayı mı sayıyorsunuz? Kadîmî yerinizi tekmelerken ne hâle düşüyorsunuz? Solgun, bitkin! Yeni yere nasıl gidiyorsunuz? Topal, aç! Arkanızda bıraktığınız boşluk, eski komşularınız için korkunç bir düşkünlük mezarı!”²¹⁸

Mehmedoğlu ve sevgilisi Fatma özelindeki ayrılık göçün olumsuz sonuçlarına işaret eder. Göç aileleri, akrabaları, sevgilileri ayıran hazin bir hadisedir. Ailelerin göç kararı vermesinde cahil olmalarının yanı sıra dini kötüye kullanan ve halkı yanlış yönlendiren Ramazan Hoca gibilerinin etkisi bulunmaktadır. Göç Türklere maddi ve manevi kayıptan başka bir şey getirmez. Mallarını mülklerini arkada bırakıp giden insanların geride bıraktıkları yuvaları Bulgar emlakçıların işine yaramakta cahil hoca kesimi de bu duruma zemin hazırlamaktadır. Geride kalan sahipsiz evler ve Türk toplumun varı yoğu onlar sahipsiz bırakıp gittikleri takdirde fırsatçılarınca yağmalanır. Göç meselesi fırsatçıların elinde âdeta bir gelir kaynağına dönmüştür. Fatma’nın babasının göç kararı vermesine ve ailenin helakına sebep olan da Ramazan Hoca’dır:

“İşte bu müthiş dilencilerdir ki Fatmaların ocağını da döndürdüler; sevgilimin babasını da muhâcir yaptılar. Ah, meçhul bir medreseden kopma bir Ramazan imamına uyan o zavallı ihtiyar baba yüzünden Fatmacık ile Hüsmen Pehlivan gibi iki dünya güzeli, o iki sağlam ağa-kız kardeş kim bilir, hangi bataklıkların, hangi sıtmalı toprakların üstüne yerleşmeden altına düşecekler...”²¹⁹ Son rüştiye imtihanlarından evvel gezmeye gittiğimiz Küleççe’de bir Cuma günü câmide köy imamlarından birinin şu vaazında bulunmuştuk: “Müslüman kardeşler, amcalar! Kâfir memleketinde oturulmaz. Cennetin anahtarlarını hicrette bulacaksınız... Servetlerini şu hicretlerin açıkta bıraktığı yıkı hazinelerden toplayan yarım Çifti, yarım Bulgar emlakçılar, bu insan kılıklı baykuşlar, kazandıkları milyonları işte o câhil imamların nüfuzlu sarığına medyundurlar.”²²⁰

Mehmedoğlu sevgilisi Fatma’yı bulmak için muhâcir çadırlarını görmeye gider. Güzel vatanlarını bırakıp gelerek burada göçmen durumundaki Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sefaletle tanık olur:

“Güç ve kuvvetim artık tükendiğinden dolayı konuşması bile zorâne olan aksakallı bir memur Turucalı muhâcirlerin İstanbul’a indikleri günden -Selânik tarikiyle- Manastır’a tâbi Kayalar’a sevklerine kadar yirmi bir gün kaldıkları barakayı tarif etti... Hemşehrî polisin delâleti sayesinde o baraka kolayca bulundu. Aman yâ Rabbi! Bu ne cehennem deliği! Turuca gibi âhiretten evvel dünyaya âğuş açan bir

²¹⁸ Dükâkinlerden Basri, **Muhâcir Mehmedoğlu**, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1922, ss. 30-31.

²¹⁹ Dükâkinlerden Basri, ss. 38-39.

²²⁰ Dükâkinlerden Basri, ss. 25-26.

cennet bahçesinde doğmuş, büyümüş o iki dilber genç bu havasız, ziyâsız, toz toprak kutusunda üç hafta nasıl yaşamışlardı? ”²²¹

Göçmenlerin yaşadıkları sefalet ve dramın anlatıldığı başka bir parçada ise göç ettikleri yerde barındıkları mekânlar açısından göç edenler için “ölmeden mezara girenler” ifadesinin kullanılması göçün olumsuz etkileri konusunda dikkati çeken bir ayrıntıdır. Buradaki insanların yaşadıkları dokunaklı hâl üzerinden yirmi birinci asırdaki insanlığın ve devrin yönetimlerinin eleştirisi yapılmaktadır:

“Jandarmanın delâletiyle eşiğine yaklaştığımız kovuk, köstebek ini, dünyada ölmeden mezara girenler hakkında bana yeni yeni şeyler öğretti. Yirminci medeniyet-i asrî arefesinde 1896’da bana yaşamak ve yaşatmak nâmı denen devlet, insanlık elifbasını öğrenmekten niçin bu kadar çekinmiştir?”²²²

Bu durum aynı zamanda diğer bir sosyal meseleyi teşkil eden yoksulluğun da bir göstergesidir. Her şeyini bırakıp göç eden muhâcirler ellerinde avuçlarında doğru düzgün bir gelirleri ve destekleri olmadığı için maddi açıdan da zor duruma düşerler.

“Hicret” Bulgaristan Türkleri için kafalarından atmaları, kurtulmaları gereken bir düşüncedir. Romanda muhâcirliğin acı sonuçları Fatma ve onun başına gelen kötü hadiselerle ölümü üzerinden temsil edilmektedir. Kaymakam Ali Bey’in Fatma’nın cenazesinde muhacirlikle ilgili olan cümleleri durumu anlatır. Bu konuşmada Bulgaristan Türk toplumunun yurtlarını terk etmemeleri gerektiği ve göçle ilgili tutumda kalma taraftarlığının tekrar vurgulandığını görmekteyiz:

“Topraklara gömmekten ziyâde, peygamberimizin kızı Fatıma anamıza kavuşturduğumuz Fatmacığın yanıklı âkıbeti Türk muhacirliğinin en yürek sızlatıcı bir levhasıdır. Türkler hicret söznü saf kafalarından atmadıkça mazlum gözlerini kanlı yaşlardan kurtaramazlar.”²²³

Romanda görülen sosyal meselelerden birisi de ötekileştirmedir. İlk olarak toplum içerisinde Türklere karşı sinmiş bir tahkir etme duygusu dikkati çekmektedir. Her ne kadar eserin verdiği atmosfer ve mesaj Türklerle Bulgarların birlik içerisinde dış etkilere uzak huzurlu yaşaması isteği olsa ve başkahraman Mehmedoğlu bu konuda

²²¹ Dükâkinlerden Basri, ss. 33-34.

²²² Dükâkinlerden Basri, s. 38.

²²³ Dükâkinlerden Basri, s. 43.

uzlaştırıcı hareketlerde bulunsa da Türklere karşı yapılan bir ötekileştirme dikkati çekmektedir. Buna karşılık ötekileştirilen Türk toplumunda da Bulgarlara karşı olumsuz bir hissiyat gelişmektedir:

“Rüştiyenin ilk sınıfında cümlemizi kendisine itâat ettiren ve İnpınarı Kralı ünvanını alan Köseleci Mehmet’in kumandasında bir gün kaçaklık ederek mektebe bedel köşklere gitmiştik. “Gacallar Guşterler” tahkirleri altında Bulgar çocukları tarafından taşlanmağa başladığımızı gören Köseleci bize “bıçak çek!” kumandasını verdi, “haydi şu kargaları doğrayın” diye bağırdı.”²²⁴ Bu esnâda, karşıda, iki Bulgar delikanlısının bir Türk delikanlısını tevkif ettiklerini ve Türkün çakşirinin önündeki gaytanlı ceplerden geçirdikleri kalın bir bastonun iki tarafına her ikisinin oturduklarını ve kendilerini bu suretle Yahudi mahallesine kadar taşıması için Türkü zorladıklarını görünce bizimle birlikte Bulgar çocukları da onlara doğru koştular ve o Bulgarı Türk delikanlısına tarziye vermeye icbar ettiler ve “artık vatandaş Türkün millî çakşirine vatandaş Bulgar çobanının domuz sopası girmeyecek” diye bağırdılar!”²²⁵

Bu ötekileştirmede Türk ve Bulgar iki tarafta dindar geçinen cahil din adamlarının etkisinin olduğu görülmektedir. Bu yüzden bu ötekileştirmeyi yapmamak için her iki tarafın çocuklarının da eğitim alıp bu cahillere kanmaması gerekmektedir.

“Hayır, mektep bizi yarınki insanlığa hazırlıyor. Dünkü câhil ve bedbaht Dedu İvan ve Hacı Yirik’e benzemeyeceğiz. Şimdiden ispat etmezsek daha bilmem beşiğinde iken Türklüğün de Bulgarlığın da mezarını kazan o eski kafalıların pençesinde kalmış oluruz: Yaşasın körpe vatandaşlık! Yürüsün yeni düşünce!”²²⁶

Son parçada ötekileştirmeyi yapan cahil ve sözde dindar kesime tepki gösterilirken aynı zamanda gelişen yönleriyle modern dünyanın karşısında onların eski, ayrıştırıcı ve dar görüşlü zihin yapıları eleştirilmiştir. Bu bağlamda son pasajda bir gelenek ve modernite çatışmasından da bahsedebiliriz.

Yukarıdaki parçada basit bir çocuk kavgasından ziyade iki millet arasındaki ayrımın derinleştiğine dair bir ayrıntı mevcuttur. Romanda köylülere karşı da negatif anlamda bir ayrımcılığın yapıldığını görmekteyiz. Hüsmen Ayşe adında bir kızı sevmekte fakat kızın ailesi kendisi köylü olduğundan dolayı kızları Hüsmen’i sevse de bu evliliğe razı olmazlar. Bu durum Hüsmen’in Mehmedoğlu’na söylediği şu sözlerden anlaşılmaktadır:

²²⁴ Dükâkinlerden Basri, s. 14.

²²⁵ Dükâkinlerden Basri, s. 17.

²²⁶ Dükâkinlerden Basri, s. 16.

“Tıpkı senin gibi Şumnu Rüştıyesi’nin son sınıfında iken Ayşe nâmında bir kıza gönül vermiştim. Anasının babasının onu bir köylüye veremeyeceklerini söylediklerini işittiği gün kendi kendisini kuyuya atmak istemişti.”²²⁷

Romanda gelenek modernite çatışmasının din ve eğitim konuları üzerinden yansıtıldığını görmekteyiz. Halkın dinî değerlerini sömüren ve cehaletlerinden faydalanan din adamları modern mekteplerin açılmasını ve çocukların eğitim görmesini istemezler. Toplumun dinî duygularını sömürerek bir eğitim ve okul karşıtlığı oluşturmaya çalışırlar. Bu imamlar aydın ve öğretmenleri de düşman olarak görmektedirler. İmamlardan birinin Ferhat adındaki genç muallim hakkında halkı kışkırtmaya yönelik sözleri bu duruma dikkat çeker:

*“Geçen seneden beri karyenizde yerleşen Ferhat, bu genç muallim piçi Bulgar daskalından beterdir. Ellerine birer kurşun kalemi almalarını bu hafta sabî-sıbyana tenbih etmiş. Bâkir yavrularınız yazı yazmak kepezeliğine başlıyorlar. Aman yâ Rabbi, ne günlere kaldık! Okumak meleklerin, yazmak şeytanlarındır. Müslüman çocuklarının parmakları arasında kalem görmek kıyâmet alâmetidir.”*²²⁸

Halk bu kötü niyetli, tutucu ve yenilik karşıtı hocaların dolduruşuna çok çabuk gelmekte çocuklarını yeni eğitim kurumlarından alıp bu hocaların eline medreseye bırakmaktadır. Bu durum da romanda eski ve yeni eğitim kurumları; eski usulde ve yeni usulde eğitim yapan muallimler arasında var olan bir gelenek modernite çatışmasını yansıtmaktadır. Genç ve aydın muallimler de kâfir olarak gösterilmektedir. Romanda bağnaz ve hoca kisvesi altında halkı sömürenler “ak çenberli baykuşlar” olarak ifade edilmektedir:

*“Fakat, ne çâre! Harman vakti her sene gelecek! Gâfil Deliorman amcaları bir yıllık emeklerinin mahsullerinden epeyce bir kısmını yine bu ak çenberli baykuşlara verecekler! Bunlar böylece beslene durdukça daha ziyâde azacaklar, azdıkça yine o amcacıkların mânevî kuyularını daha derin bir surette kazacaklar, köylülerdeki bilgi körlüğünün devamı için taassup kisvesi altında bütün münafıklıklarına devam edecekler. Rüştıye muallimlerine dinsiz diyecekler. Kasabada medrese nâmi altında kapan kuran hempalarına hizmet için saf amcaların çocuklarını rüştıyeden çalıp yobazlara çömez yapacaklar, câhil bırakacaklar; çünkü bu tufeylîlerin yegâne sermâyeleri köylerdeki cehldir.”*²²⁹

²²⁷ Dükâkinlerden Basri, ss. 60-61.

²²⁸ Dükâkinlerden Basri, ss. 25-26.

²²⁹ Dükâkinlerden Basri, ss. 27-28.

Romanda bu cahil hoca takımının karşısına münevver öğretmenler Türk çocuklarını cehaletten koruyucu ve yükseltici bir güç olarak konulmuştur. Onlar karanlığa karşı aydınlığın sembolüdürler. Mehmedoğlu Fatma'ya olan seslenişinde onun intikamını bu yeni nesil muallimlerin alacağını söyler. Çünkü Fatma ve ailesinin göç yollarına düşüp sefil olmalarına neden olan da cahil imamlardan birisidir:

“Fatmam, ruhun şâd olsun! Câhil babanı sapıtan o eşel hocalardan senin intikamını münevver âlimler, bilgi ışığı saçan yeni mektepler alacak!”²³⁰

Mehmedoğlu dini kullanarak insanları sömüren hoca ve imamlardan nefret eder. Ancak işini düzgün yapan, ahlaklı, münevver hoca ve imamlara da saygı duyar. Diğerlerinde nefret ettiği ak sarığı bu kimselerde sevmektedir. Onun düşüncelerine göre insan eğitim alırken dini de bu cahillerden öğrenmemeli kendini geliştirmelidir. Kendisinin de dinî bilgisi tam olmalıdır. Çünkü halkı cahil hoca takımının elinden kurtarmak için onların aydın bir hocaya da ihtiyacı vardır.

“Bu îtibarla din bilgisinde ilerlemek üzere husûsî derslere de sarıldım; çünkü köylerde muallimlik ile berâber münevver imamlık da lâzım.”²³¹

Gelenek ve modernite çatışmasının yansıtıldığı bu parçalar aynı zamanda eğitime ve eğitimin toplumdaki önemine de vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan eğitim de romanda bir yönüyle yansıtılmış bir sosyal meseledir diyebiliriz. Aşağıdaki parça da Türk toplumu için eğitimin olmazsa olmazlardan olduğunu yansıtan nitelikte bir sosyal mesajdır:

“Tahsilini Amerika'da ikmal eden Kayalar kaymakamının hakkı vardı; arkalarında yüksek bir ilim ve irfan kimyâhâneleri olmadıkça bizim eşsiz ordumuz Türk kanının illet ve kıymetini yalnız başına tahlil edemezdi. Yarınki Türklüğe ikinci bir ordu lâzım: Hiçbir Türk köyünü râbitasız bırakmayan pratik bir bilgi ordusu!”²³²

Yoksulluk meselesi genellikle muhâcirlerin düştükleri acıklı hâl üzerinden verilmektedir. Hüsmen memleketinde temizliğine dikkat edebilen ve bunun için imkânları olan genç bir adamken hicret derdi onu sefaletle sürüklemiştir. Temizlik imkânından bile yoksun olarak pislik ve bitler içinde yaşamaktadır. Bu durum romanda Hüsmen'in kılık kıyafet ve dış görünüşünün tasviriyle okura sunulur:

²³⁰ Dükâkinlerden Basri, s. 42.

²³¹ Dükâkinlerden Basri, s. 22.

²³² Dükâkinlerden Basri, s. 50.

“Biçim icâbı Türk çadırının siyah gaytanlı cepleri yarım açık olarak bulunur. Bu açıklık gırnak gençlere, kirli gözükmemek arzusuyla, sık sık çamaşır değiştirmek zevkini verir. Turuca’da iken Hüsmen bu gençlerin en güzeliydi. O bitler bugün onun vücudunda kir ve pislik yuvası değil, hicret, düşkünlüğü bulmuş ve bu zaafa hücum etmişti; çünkü hicret girdabına tutulduğu demden beri o, başını kaşımaya bile vakit bulamamıştı...”²³³

Toplumdaki ahlaki yozlaşmayla ilgili sosyal meseleler de romanda yer almıştır. Bunlar Türklerin müftülük gibi kurumları üzerinden yansıtılmıştır. Ayrıca insanları sömüren cahil hocalar onları tehditlerle sindirip hem mektepten uzaklaştırırlar hem de görevlerini kötüye kullanarak kendilerine bir rüşvet kaynağı oluştururlar ve çeşitli yolsuzluklar yaparlar:

“Birinci sınıfta arkadaşlarımızın adedi elli dokuz idi. Son sınıftan ise yalnız dokuz olarak çıkıyoruz! Çünkü büyük yaşlı köylü arkadaşlarımızı medreseler birer birer aramızdan çekmiş, askerlikten kurtarmış ve evlerine yollamıştı. Rüştüye döndükleri takdirde hemen kumandanlığa ihbar edileceklerini tehdit silahı olarak kullanan müderrisler onlardan her mevsime göre çuval çuval un, çömlek çömlek yağ bal çekmeyi devamla göya Müslümanlık kuvvetinin o ak sarıklı kara yüzlerinde tecelli ettiğini gösteriyorlardı. Kasabada evlialık satan bu câhil hocalar İslâm dininin yalnız kendilerine has bir azamet ve gurur ile temsil olunduğunu ne soğuk vaziyetlerle tekrar edip dururlardı! Hele işleri, yalnız dalavereden, şeriat mahkemesini entrika ve rüşvet makinası yapmaktan ibâret olan o müftü taslakları yok mu, yanlarına varılmazdı. İnsanın yüzüne yarım gözle bakarlardı.”²³⁴

3.4. Aranılan Sevgili

3.4.1 Romanın Özeti

Romandaki olay örgüsü Ferruh’un kendi düğününde çocukluk aşkı Nesrin’i görmesi ve unuttuğunu sandığı duygularının depreşmesiyle başlar. Romanda geri dönüşlerle Ferruh ve Nesrin’in çocuklukları anlatılır. Babası zengin bir tüccar olan Ferruh ile Ferruh’un ablasının görümcesi olan Nesrin çocukluklarının bir kısmını birlikte geçirmişlerdir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Nesrin ağabeyinin yanında yaşamaktadır. Ferruh’un ailesi de aynı bahçeye taşınınca birlikte yaşamaya başlamışlardır. Nesrin Ferruh’a, Ferruh da Nesrin’e oldukça düşkündür. Vakitlerini birlikte geçirirler. Ferruh rüşdiyeyi bitirince babası Hasan Bey’in işlerinden dolayı

²³³ Dükâkinlerden Basri, ss. 45-46.

²³⁴ Dükâkinlerden Basri, s. 24.

İstanbul'a taşınırlar. Bu ayrılık ikisini de üzmüştür. Bulgaristan'da kalan Nesrin'le bir müddet mektuplaşmaya devam etseler de aralarındaki bağlantı zayıflar.

Aradan geçen yıllar içinde Ferruh ve Nesrin'in birbirlerine duydukları sevgi değişmese de Ferruh, babasının ölümü ve çevresindeki arkadaşlarının etkisiyle sefahat hayatı süren çapkın bir genç adam olmuştur. Babası ölünce annesiyle döndüğü Bulgaristan'da ve arkadaşı Ziya'yla birlikte öğrenimine devam ettiği Avrupa'da da çapkınlıklarına devam eder. Bu süre zarfında Nesrin'le olan iletişimleri azalmıştır. Ferruh onun genç bir kız olduğunu dahi fark etmez. O, etrafındaki sahte hareketler yapan süslü kadınlarla meşguldür. Yaşadığı kısa süreli, geçici ilişkilerden bir süre sonra bunalır. Kalbinde dolduramadığı boşluk ona aşka olan inancını kaybettirir. İşlerin başına geçip, hiçbir şey hissetmediği Mualla'yla evlenir. Düğün gününde Nesrin'i şık kıyafetler içinde ve dans ederken görünce uzun süredir ciddiye almadığı Nesrin'e başka bir gözle bakmaya başlar. Bunda arkadaşı Ziya'nın Nesrin'e olan ilgisinin de etkisi vardır. Ziya gibi genç erkeklerin Nesrin'e olan ilgisi Ferruh'u kıskançlığa iter. Nesrin'e karşı kendisinin bile anlayamadığı duyguları yeniden uyanmaya başlar. Zamanla Nesrin'e karşı boş olmadığını, yıllardır aradığı sevgilinin Nesrin olduğunu daha iyi anlar. Nesrin de Ferruh'a karşı boş değildir. Fakat Ferruh'un kendisine karşı hislerinin olmadığını düşünmektedir. Ferruh'un artık evli bir adam oluşu da Nesrin'i ondan uzaklaştırır.

Ferruh Mualla'yla evlendiğine pişman olur. Gösterişten ibaret olan bu evliliği zoraki sürdürür. Mualla'nın yapmacık tavırları, duygusuzluğu ve terbiyesizlikleri karşısında o kendi dünyasına çekilir. Mualla ile anlaşamamaktadırlar. Ferruh gün geçtikçe Nesrin'i daha çok kıskanmakta, suçluluk duyduğu duygularını sorgulamaktadır. Yılbaşı günü Ferruh Nesrin'in arkadaşıyla olan konuşmalarına kulak misafiri olur. Nesrin, onları yakıştıran arkadaşına Ferruh artık evli bir adam olduğu için aralarında bir şey olamayacağını söylemiştir. Ferruh bu konuşmayı duyunca daha da üzülür. Birgün Nesrin zavallı, açlıktan bayılmak üzere olan bir dilenciye yardım ederken Ferruh da destek olur. Onun eskisi gibi vicdanlı olmadığını düşünen Nesrin, bu harekete şaşırır. Hisli, vicdanlı olduğu ve diğer kadınlar gibi olmadığı için Ferruh'un onu hâlâ budala bir kız olarak gördüğüne inanır. Mualla kocasının Nesrin'le bir olup bir dilenciye yardım etmesine çok sinirlenir. Rezil olduklarını düşünür. Kocasını Ferruh'la şiddetli bir şekilde kavga ederler.

Ziya Ferruh'a gelerek Nesrin'den hoşlandığını ve onunla evlenmek istediğini söyler. Ferruh'u Nesrin'in abisi gibi gördüğü için ondan bu hayırlı işe aracı olmasını ve Nesrin'e konuyu açmasını rica eder. Nesrin'e düşünmesi için bir hafta zaman vereceğini de söyler. Ferruh bu durumdan hiç hoşlanmaz fakat arkadaşının ısrarına da dayanamaz. Çaresiz kabul eder. Nesrin'in de Ziya'dan hoşlandığını sanmaktadır. Nesrin'e o hafta içinde bir türlü Ziya'nın söylediklerinden bahsedemez. Ziya'nın cevap için gelmesine bir gün kala Nesrin'e talibin Ziya olduğunu söylemeden konuyu açmaya çalışır. Nesrin evlilik konusunu duyunca doğru düzgün cevap vermeden Ferruh'un yanından kaçarak uzaklaşır. Bu tutumu Ferruh'u kızdırmıştır. Ferruh zar zor açtığı bu meselenin nihayete ermemesinden dolayı Ziya'ya ne cevap vereceğini düşünmekte ve en yakın arkadaşının sevdiği kadınla evlenme ihtimali onu üzmektedir. Ziya neticeyi, Nesrin'in cevabını öğrenmek için Ferruh'un yanına gelir. Ferruh'un üzgünlüğünü Nesrin'in red cevabı vermesine bağlar. Ferruh'un açıklama yapmasına izin vermeden oradan ayrılır.

Ferruh bu yakın arkadaşına işin aslını anlatamadığı ve onun böyle anlamasına sebep olduğu için günlerce vicdan azabı çeker. Kendisini birbirini seven iki gencin evliliğine mani olduğu için suçlu bulur. Ailesindeki çoğu kişinin utandığı annesinin ayyaş dayısı ile karşılaşır. Bu sürekli hor görülen yaşlı adam Ferruh'un dertlerini ve onun evliliğinde mutsuz olduğunu anlamıştır. Kendisi de gençliğinde sevdiği kıza kavuşamayıp mutsuz bir evliliğin içinde hayatını heba etmiş olduğu için Ferruh'a karısını boşamasını ve aşkının peşinden gitmesini tavsiye eder. Mualla'nın rahat hareketlerinden usanan Ferruh karısının kendisini aldattığını öğrenir. Karısıyla boşandıktan sonra Nesrin'e açılmaya cesaret edemez. Nesrin'in ağzından Ziya'yı sevmediğini duyunca ablası aracılığıyla ona evlenme teklif eder. Ferruh ve Nesrin nişanlanırlar. Nesrin Ferruh'un kendisini sevdiği için değil hayatında güvenilir bir kadın istediği için evlenmeyi istediğini düşünür ve mutsuz olur. Bir süre sonra Nesrin'in arkadaşının gönderdiği bir mektupla iki aşkın gerçek duyguları ortaya çıkar. Olaylar tatlıya bağlanır.

3.4.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Romanda yansıtılan sosyal meselelerden biri toplumdaki kişilerin sosyoekonomik durumlarına göre yapılan bir ötekileştirmedir. Ferruh kapılarının önündeki düşkün bir dilenciye yardım ettiği için karısı Muallâ kıyameti koparır. Toplumun üst tabakaları için

bu durum bir diğeri ayıplama sebebidir. Muallâ düşkün insanlarla temas etmeyi kendi kibrine bir hakaret saymaktadır. Kendisine kabak çekirdeği ikram eden bir adamı da kabaca reddetmesi bundan dolayıdır. Bu konular yüzünden Ferruh’la tartışılar:

“Muallâ kapıda Ferruhu bekliyordu, hiddetten kıp kırmızı idi, daha içeri bir adım atmadan köpürdü. “Bravo” diyordu. Artık bu çekilmez, buna tahammül edilmez, herkes güldü, rezil olduk, dilenciye südü içirirken Hüseyin efendiler geçtiler gördüler. Ferruh kayıtsızlıkla omuzlarını silkti. “İyilik etmek bir fakire bir parça yardım etmek görülmesinden utanılacak bir ayıp mı?” Muallâ hiddetle cevap verdi. “Madem ki iyilik etmek istiyorsun, fakirler acınacak insanlar değildir, fakat merhamet ediyor acıyorsun, birisi ile duvar dibine kaldırtabilir bir parça da yiyecek verebilirdin, sen o deli kızın aklına uyuyorsun, ona kalsa bütün evi atılmış sıska kediler uyuz köpeklerle dolduracak.” “Öyle de olabilir haydi öyle yapmadık da kıyamet mi koptu?” “Kıyamet koptu ya haysiyetini muhafaza etmeyi bilmiyorsun. Kim bilir Hüseyinoflar, Muhsin efendiler seni ne kadar ayıplayacaklar, arkandan gülecekler eğlenecekler.” Ferruhun yavaş yavaş sabrı tükenmeğe başlıyordu. “Fakir bir dilenciye bir parça yardım etmek benim şerefimi düşürmez...”²³⁵

Konuşmanın devamında Muallâ’nın sinemadaki çekirdekçiye küçük gördüğünden ikramını kabaca geri çevirdiği bahsi de geçer:

“O kabak çekirdekçi seni küçükten tanıyor, adamcağız haline göre bir şey yapmak istedi bir parça kabak çekirdeği ikram etti. Onu reddedip bu zavallı fakiri gücendirmenin âlemi var mı idi?” Muallâ elinde oynadığı bir çiçeği hırsından parça parça etti yere atıp bağırarak. “Elbette reddederim. O da mevkini bilsin, ben onunla bir seviyede miyim ki bana ikrama cür’et ediyor.”²³⁶

Romanda yansıtılan sosyal meselelerden biri de genel anlamda muhtevaya yayılmış olan gelenek ve modernite çatışmasıdır. Necmiye Hanım uzun yıllar sonra yeniliklere kapalı muhitine geri dönünce onunla birlikte modern uygulamalar da gelir. O güne dek geleneğe dayalı yaşayan bölge halkı çarşafsızlığa alışkın değildir. Kadınlar ayakkabı ölçüsü vermek için bir erkek esnafa gidemezler. Necmiye Hanım geldikten sonra sosyal hayattaki bu atmosfer değişmeye başlar. Toplumda farklı giyinenlerin kıyafetleri yüzünden yaftalandığı görülür:

“Necmiye hanım bu sakın kapalı memlekette bir inkılâb vücade getirmişti. O zemana kadar ayakkabı ölçüsü vermek için bile erkek deye kunduracıya gitmezler kalın çarşaf, feracelerle gözlerinden başka her taraflarını kaparlar biraz medenice olanlara “orospu, gâvur” diye sataşırlarken Hasan beyin karısını böyle alafranga açık görünce alışmışlar yavaş yavaş açılmışlardı.”²³⁷

²³⁵ Hüsnîye, O. Nuri, **Aranılan Sevgili**, Doğru Yol Gazetesi, Sayı: 170, 1937, Sofya, s. 2.

²³⁶ Nuri, Sayı: 170, s. 2.

²³⁷ Nuri, Sayı: 152, s. 2.

Geleneksel din algısı üzerinden insanlar eleştirilmekte ve toplumda zıt iki kutup ve bölünme meydana gelmektedir. Ferruh'un yanına gelen bir arkadaşının ağzından toplumdaki geleneksel din algısı verilir. Ferruh'un arkadaşı Recep evleneceği sırada geleneksel bir biçimde ailesinin istediği biriyle evlendirilmiştir. Evleneceği kızın ölçülerini de aile ve gelenekler belirlemektedir. Aşırıya varan gelenekselci tutumun ve yanlış din algısının Recep gibi kişilere zarar verdiği görülmektedir. Çünkü tıpkı modern ve medeni olarak kendini vurgulayan kimselerde olduğu gibi geleneğe dayalı yaşayan kesimin büyük bir kısmında da değerler sadece sözden ve gösteriştten ibaret kalmaktadır:

“Ailem çok sofa idi. Bana dini bir terbiye vermişler, aynı zamanda küçüklükten beri medenice olanları, açık gezenleri, namussuz diye telkin etmişlerdi, alacağım kızın muhakkak evden yalnız dışarı çıkmaz kapalı çarşafli olmasını istiyordum. İki üç sene aradıktan sonra nihayet orada evliya gibi tanınmış muhterem bir hocaefendinin huri gibi güzel beş vakit namazında, namuslu, fazilet sahibesi, hamarat, ev kadını diye methini işittiğim kızla evlendim... Eh dedik kadının fazla malumat nesine lazım fakat methettikleri kadar hamarat ev kadını değildi, annem olmasa odasını süpürmek yataklarını toplamak bile aklına gelmiyordu. Ev işinde yavaş yavaş alışır dedik her ne kadar evde namaz kıldığını görmüyorsam da bu zamanda beş vakit namazında namuslu insan bulabilmek de saadetti.”²³⁸

Recep bir müddet sonra din algısı üzerinden insanları sömüren kayınpederinin de bir sahtekâr olduğunu anlamıştır. Ahali içinde onun bütün rezilliklerini yüzüne vurur:

“... Bu evliya zannettiğimiz herif de dünyanın en düşkün ahlaklı insanların bile bulunmayacak kadar iğrenç, müdhiş ahlaksızlıklar rezillikler var. Size bütün gün tamalı imanı tıraş eder yarını düşünmeyin diye bağırıyor, halbuki altınları kemerine kağıt paraları bankaya dolduruyor, size ahlaktan bahs ediyor evindeki evlâtlık kıza sataşmak denaetinden çekinmiyor...”²³⁹

Kıyafet üzerinden görülen diğer bir gelenek modernite çatışması da kadınların toplumda kapalı ve açık olarak ayrımcılığa maruz kalmasıdır. Nesrin açık olduğundan dolayı onu atamak istemezler. Çarşaf giymesinin gerekli olduğu, şapka giymemesi gerektiği kendisine dayatılmaktadır. Aynı şekilde bazı muallimelere de dans edebildikleri takdirde mesleklerini yapabilecekleri söylenir. Muallimelerde aranılan kıstaslar atamayı yapan encümen reisinin tarafına göre değişmektedir:

²³⁸ Nuri, Sayı: 180, s. 2.

²³⁹ Nuri, Sayı: 190, s. 2.

“Tayin edilmeyeceğim, encümen reisini gördüm, muallime olabilmem için muhakkak çarşaf giymem, kapalı olmam lazımmış. Böyle manto ile şapka ile muallime olunamazmış, bu kıyafet onların gayesine muhalif imiş...”²⁴⁰ “Benim için ehemmiyeti yok fakat ben zavallı muallimler ve mekteplerimiz için üzüliyorum, eski medenilikten, tereddüitten dem vuran encümen efendiler tayin edecekleri muallimlerde iktidar yerine dans etmek, encümen reisi, azaları efendilerin hoşuna gitmek arardı. Şimdiki dindar ananepereşt geçinen efendiler de çarşaf giysin şapka giymesin diyorlar Hiçbir tarafın karanlıktan bunalan zavallı milletin evlâtlarını ilmin ışığı ile nurlandıracak, hakiki irfan, yükselmek yollarını gösterecek, cehaletten zavallılıktan kurtaracak, küçüklerin ruhunu anlayabilecek çalışkan, fedakâr, iktidar sahibi muallim aramak akıllarına gelmiyor.”²⁴¹

Bu parçadan anlaşıldığına göre toplumdaki gelenek ve modernite çatışmasının asıl sebeplerinden biri de cehalettir. Din geleneksel bir anlayışla tutucu bir hâle sokulurken medeniyet adı altında da yanlış Batılılaşma görülür. İnsanlar medeniyeti ve moderniteyi kıyafetten ibaret sanarak Avrupa’ya özenirler. Batı dillerini sadece gösteriş için öğrenmeye çalışırlar. Fakat bunu da yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Muallâ da bu insanlardandır. Tahsilini doğru düzgün tamamlayamamış olan Muallâ sadece “mış gibi” yapmaktadır. Bu durumdan romanda şöyle bahsedilir: “... Senelerce pansiyona devam ettiği halde dürüst bütün Fransızca bile öğrenememişti. Yalnız caka satabilecek kadar birkaç sözle şık giyinmesini, kırıltmasını öğrenmişti.”²⁴²

Modernleşmenin Türk toplumunda aşırılığa kaçarak gelenek karşıtlığına dönmesi söz konusudur. Kadın ve erkek ilişkilerinin avarı da aşırıya kaçmaktadır. Geçici ilişkiler ve yaygınlaşan zevk ve sefahat âlemleri hem kadınları hem de erkekleri esir alır: “Kocalara sırf zengin diye eğlence arayan genç kadınlar biraz bu güzel gençle gönül avutmak için çar çabuk Necmiye hanımla can ciğer olmuşlardı.”²⁴³

Hem kadınlar hem erkekler topluma göre gayriahlaki bir hayat yaşarken vurgulu olarak kadınların masumiyet ve namus üzerinden eleştirilişi de toplumda dayatılan cinsiyet rolleri kapsamında başka bir gelenek modernite çatışmasını işaret eder:

²⁴⁰ Nuri, Sayı: 207, s. 2.

²⁴¹ Nuri, Sayı: 208, s. 2.

²⁴² Nuri, Sayı: 156, s. 2.

²⁴³ Nuri, Sayı: 152, s. 2.

“Fakat günün birinde aile kurmağa karar verdi mi eğlendiği arkadaşlık ettiği kadınlarla evlenmek istemez, onun ile aile teşkil edemez. Sakin bir yuva kurabilmek için Nesrin gibi masum, temiz bir kız arar ben bunu çoktan beri arıyordum.”²⁴⁴

Romanda toplum içindeki ahlaki yozlaşmadan kaynaklanan sosyal meseleler de bulunmaktadır. Bunlardan biri vakıf encümen kasiyerlerinin yaptıkları yolsuzluklardır. Bu kimseler kasadan kendilerine de pay ayırmakta bununla evler, tarlalar satın almaktadırlar. Onlar bu şekilde vakıfları soyarlarken muallimlerin hakkı da tam tamına ödenmez:

“Tabi maaşının üçte biriyle kanaata mecbur olan fakir bir muallime her gelişte tiren parasından başka birde fayton parası verirse iflas eder. Aylıkları her ay muntazam verseler aşağı yukarı idare edecek fakat ne hikmetse kim encümen kasiyeri olduyse vakfi kendi malı sanıyor sanki kendi kesesinden, kendi semahatından müriüvvetinden veriyormuş gibi nazlanarak, vakfın parası olmadığından bahisle cüz’i bir şey ihsan ediyor, diğer taraftan kendi hesabına vakfın zenginliğine göre evler, tarlalar satın alıyor.”²⁴⁵

3.5. Gün Doğarken

3.5.1. Romanın Özeti

Sabri Tatov’un “Gün Doğarken” romanı Ziya adlı bir gencin Sosyalist Dönem Bulgaristan’ında okuyup kendini geliştirerek agronom²⁴⁶ olmasını ve başından geçen gönül ilişkilerini dönemin sosyal ve siyasal şartları çerçevesinde anlatır.

Romanın başkahramanı Ziya, annesi Fatme Hala ve kız kardeşi Cevriye ile birlikte Bulgaristan’da Sualan adlı bir köyde yaşar. Babası ölünce köyün zengin ağası Hacı Osman’a borçları olduğu için onun yanında ırgatlık yapar. Burada kendisi gibi ırgat olan Hüdaım’in kızı Emine’yle sevgili olur. Fakat daha sonra Tekezese²⁴⁷ kurulunca Ziya, Hacı Osman’ın yanından ayrılır. Kooperatifte çalışmaya başlar. Bu yüzden sevgilisi Emine’yi de ancak köyde yapılan imece akşamlarında görebilir. Ziya’ya göre Hacı Osman işçilerini çokça çalıştırıp haklarını tamamıyla vermez, kooperatifte ise hakları

²⁴⁴ Nuri, Sayı: 145, s. 2.

²⁴⁵ Nuri, Sayı: 327, s. 2.

²⁴⁶ Ziraat Mühendisi.

²⁴⁷ Emek Ziraat Kooperatifi.

dekar başına ödenmektedir. Hacı Osman Ağa, Ziya'nın kendi emrinden ayrılmasına kızmıştır.

Irgat Hüdaim'in de kooperatife katılmasından korkar. Zaten Irgat Hüdaim'in de kafası yavaş yavaş karışmaya başlar. Bir gün tarla sürerken yanına gelen Brigadir Mustafa'nın söylemleri de bunda etkili olmuştur. Brigadir Mustafa'nın söylediğine göre yirmi yıldır çalışan Irgat Hüdaim bir keçi bile alamazken, Hacı Osman işçilerini sömürerek bu kadar mal varlığına kavuşmuştur. Hacı Osman, Ziya gibi Irgat Hüdaim'in de aklının çelinip TKZS'ye girmesine mani olmak ister. Bu yüzden Sazlık ve Meşelik'teki tarlaları Hüdaim'in üzerine yapar. Ona bir de dana ile düve verir. Tüm bunlar ve Hacı Osman'ın samimi tavrı Hüdaim'i şaşırtır ama ziyadesiyle mutlu eder. Kafasına takılan Tekeze'ye girme fikri kaybolur. Hacı Osman'a bağlılığı artar. Bir gün Irgat Hüdaim, kızı Emine'yle ve hayvanlarıyla kıra gitmeye hazırlanırken Şaban gelir. Şaban Emine'ye Ziya'nın mektubunu getirir. Ziya mektupta önemli bir haber vereceğini yazmıştır. Mektubun geldiği günün gecesinde iki sevgili Eminelerin samanlığında buluşur. Ziya askere gidecektir. Aceleyle vedalaşırlar. Ziya, gelecek sene askerden geldiğinde nişan sonra da düğün yapacaklarını söyleyerek Eminelerden ayrılır.

O sıralarda köy saveti²⁴⁸ başkanı Veliko Donçef'in odasında, köylülerden kooperatife hâlâ girmeyenlerin konuşulduğu bir toplantı yapılır. Hacı Osman'ın ve Efraim'in kooperatife neden katılmadığını sorgularlar. Dükkâncı Hamdi'nin söylediğine göre Efraim kırk beş dekar tarlayı gözü kapalı verememekte ve Irgat Hüdaim girmediği için o da razı olmamaktadır. Milisyoner Ahmet kooperatife girmeye razı olmayanlara baskı yapmak gerektiğini düşünür. Ahmet'in fikri savet başkanı Veliko Donçef tarafından onaylanır. Böylece bir grup, kooperatife katılmayanları biraz baskıyla ikna etmek üzere yola çıkarlar. Yanlarına Ziya'yı da alırlar. Onlar çıkınca Ziraat Kooperatifi Başkanı Bay Nedelço gelir. Donçef ile sohbet etmeye başlarlar. Donçef'e göre Bulgarlardan Efraim'inki kadar toprağı olanlar kooperatife katılmakta tereddüt etmezken, Türkler bu konuda sorun çıkarmakta ve çekingen davranmaktadırlar. Kooperatife katılmak istemeyen Türkler zorlanmalıdır. Onun bu fikrini Bay Nedelço doğru bulmaz. Nedelço Türklerin olduğu bir mahallede büyüdüğünden onları Donçef'ten daha iyi tanır.

²⁴⁸ Konsey.

Nedelço'ya göre Türkler iyi insanlardır. Yalnızca Faşist dönemdeki baskılarla çok sindirilmişlerdir.

Faşistlerin izlediği politika Türkleri fakirleştirmek üzerine olmuştur. Faşist yönetim Bulgarlara bile zulmederken Türkler de bu zulümden misliyle payını almıştır. Göç eden Türklerin mal varlıklarına parasız el koymak için göçler, Faşistlerin eliyle özellikle planlanmıştır. Üstelik daha yakın bir tarih olan 1940'da Türklerin Marinaa adını verdiği kişi ve beraberindekiler gece silah ve coplarla Türk halkını sindirerek tarlalarına zorla el koymuşlardır. 1940'larda köyde durum bu şekildedir.

Bu yüzden Türklerin şimdi kooperatife katılma konusunda çekingen olmaları normaldir. Doğrusu onları zorlayarak değil, sebeplerini anlatarak kooperatife davet etmektir. Eğer baskı ve zorlama yolunu kullanırlarsa Türklerin gözünde faşistlerden farkları olmayacak, bütün Bulgarlar aynı anılacaktır. Bay Nedelço, Faşist dönemde ve yakın tarihli 1940'lı yıllarda yapılan baskıları anlattıktan sonra Donçef araya girerek iyiliklerine yapılan şeyleri Türklerin de anlayabileceğini söyler. Ancak Nedelço'ya göre Türkler, Donçef gibi "Kapital"i okumamışlardır ve esasında cahil kalmış bir toplumdur. Bu yüzden de Hacı Osman gibi biri "Hacı"lığını kullanarak onları sömürür. Öncelikle sömürülen bu insanlar Hacı Osman'ın etkisinden kurtarılmalıdır. Bay Nedelço bu sorunları partili Türklerle de konuşmayı uygun görür. Daha sonra ikisi oturuma giderler.

Donçef'in gönderdiği adamlar ise Hüdaım'in evine doğru ilerler. Bindallı Efraim ve Irgat Hüdaım'i kooperatife girmeye ikna etmeye çalışırlar. Her ikisi de kooperatife girmeyi reddeder. Hüdaım kendisini son kez iknaya çalışan Ziya'ya çıkışır. Bu yaşananlardan sonra Ziya askere gider. Ziya askerdeyken Hacı Osman'ın oğlu Molla İdriz Emine'ye göz koyar. Hacı Osman ve karısı da Emine'yi gelin olarak istemektedirler. Bu haber Hüdaım'in kulağına gidince sevinir. Kızının Molla İdriz'le evlenmesine razıdır. Karısı, kızlarının Ziya'yı sevdiğini hatırlatmasına rağmen oralı olmaz. Çünkü kooperatif meselesi yüzünden hem Ziya'ya kızar hem de Hacı Osman'ın zengin oluşu onun gözünü boyar. Emine, babasının da teşvikiyle Hacı Osmanların evinde sık sık kalmaya başlar. Sevgilisi Ziya'yı özleyen Emine, ondan gelen bir mektupla onun askerde şoför yardımcısı olduğunu öğrenir.

Emine bir gece Hacı Osmanlarda kalınca, onun odada yalnız kalmasından istifade eden Molla İdriz Emine'ye tecavüz eder. İdriz'le evlenmeye mecbur kalır. Ertesi gün

Emine ile İdriz'in evlendikleri haberi Sualan'da yayılır. Bu haber, Şaban'ın mektubuyla askerdeki Ziya'ya kadar ulaşır. Ziya haberi alınca duramaz ve üç gün izne çıkarak köye gelir. Bu işin içinde bir iş olduğunu düşünür. İşin aslını öğrenmeye karar verir. Akşam trudovak²⁴⁹ üniformasıyla dururken arabayla Molla İdriz ve Emine'nin geçtiğini görür. İdriz'in çocuğu da Emine'nin kucağındadır. Ziya beyninden vurulmuşa döner. Hemen Şaban ile birlikte Emine'ye bir mektup yollar. Eğer İdriz'den boşanırsa onunla evleneceğini yazar. Emine mektubu geri yollar. Ziya'nın aralarındaki her şeyi unutmasını, evlenmelerinin kismet olmadığını söylemiştir. Ziya bu yaşananlardan sonra köyde durmak istemez. İzni bitip askere geri dönerken kafasında şoför olup kasabaya yerleşme, annesiyle kız kardeşini de yanına alma fikri oluşur. Şoför olmak için rüştiyeyi bitirir. Hacı Osman'a opuştunadan²⁵⁰ devlete vermesi gereken ürün miktarını bildiren bir kâğıt gelir. Hacı Osman kendisinden istenen ürünü fazla bulur. Kendisinden istenen tarla mahsullerini devlete vergi olarak vermekten kurtarmak için şüphe çekip aranmayacak olan Irgat Hüdaım'in samanlığına saklar. Hüdaım bunu istemese de kızının hatırına susar. Naret²⁵¹ zamanı geldiğinde Hacı Osman, elinde verebileceği bir şey olmadığını söyler. Ancak çok geçmeden Hüdaım'in samanlığına saklanan çuvallar bulunur. Çuvalların kime ait olduğu sorgulandığında Hüdaım de Hacı Osman da suçu birbirlerine atarlar. Sonunda bulunan çuvalların Hacı Osman'ın evindekilerle aynı olduğu, Hacı Osman'ın yalan söylediği anlaşılır. Nezarethaneye kapatılan Irgat Hüdaım'i üç gün, Hacı Osman'ı iki hafta sonra serbest bırakırlar. İki dünür bu olay yüzünden küser. Bir süre sonra Osman'ın bir şeyler düşünerek Hüdaım'i çağırmasıyla dargınlıkları son bulur. Askerden geleli bir buçuk ay geçen Ziya, kendi köyündeki traktör brigadasının²⁵² içinde çalışır. Bir akşam DSNM'nin²⁵³ kulübüne çağrılır. DSNM sekreteri partinin dört kişiyi rabfağa²⁵⁴ gönderme kararından bahseder. Bu kişilerin arasında Ziya da vardır. Ziya ilk olarak istemez. Sonra babası gibi sevdiği Bay Nedelço onu ikna eder. Nedelço, onun agronom olmasını ister. Rabfak bitince gimnaziya²⁵⁵ diploması alıp köye döner. Ziya döndüğünde köyündeki

²⁴⁹ İşçi Asker.

²⁵⁰ Belediye.

²⁵¹ Sosyalist dönemde Bulgar yönetiminin çiftçilerden aldığı tarım ürünlerinin vergisidir.

²⁵² Sosyalist dönemde Bulgaristan'da Türklerin çalıştırıldığı işçi birliğidir.

²⁵³ Köylerde gençlere Komünist eğitim veren, onları Tekeze'lerde çalışmaya ikna eden kuruluş.

²⁵⁴ Yükseköğrenim kurumlarına girmeye hazırlayan kurs niteliğinde bir tür eğitim kurumu.

²⁵⁵ Lise.

ilerlemeler dikkatini çeker. Köye sinema salonlu bir okuma evi yapılmıştır. Kooperatif tarlalarının arasındaki bloklar kooperatife dâhil edilerek, özel çiftçilere farklı alanlardan tarlalar verilmiştir. Komünist gençlerin duvarlara yazılı sloganlarını görünce, kendisi gibiler köyde olmasa da aynı ideolojideki gençlerin çabalarını takdir eder. Yıllar içinde Ziya'nın okumaya ve kitaplara olan ilgisi artar. Köydeki Türkler, bu duruma şaşırır. Çünkü onlar, kendi çocuklarının okumasını ve muallimlik dışında, birer mühendis, doktor vs. olabileceğini hayal bile edemezler. Kendi köylerinden yirmi – otuz Türk kızı gimnazyada ve teknik okullarda okuyuncaya kadar da Ziya'yı küçümsemeye devam ederler. Bu süre zarfında İdriz'le evlenen Emine'nin de bir çocuğu olmuştur. Çocuk rahatsızlanır. Çeşitli hocalara götürürler. Fakat kısa bir süre sonra çocuk ölür. Emine üzüntüsünden iyice halden düşer. Kocasıyla arasındaki bağ olan çocuğunu kaybedince bırakılma korkusuyla daha çok çalışmaya başlar. Tarlada çalışıp yağmur altında kaldığı bir günün ardından çok kötü hastalanır. Yılların da üzüntüsü eklenince verem olur. Hastalığına rağmen çalışmaya devam eder. Ziya da gıyabî agronomluk okumaya başlar. Yaşlı annesi Fatme Hala'yı yalnız bırakmamak için yalnızca Sofya'daki sınavlara girer.

Sınav için Sofya'da bulunduğu bir sırada tramvayda Kasap Veli'nin oğlu Cevdet'in yanında bir kız görür ve ondan etkilenir. Bu kız benzerliğiyle Ziya'ya Emine'yi hatırlatan ve daha sonra Sualan'a doktor olarak atanacak olan Fatme'dir. Kasabada doğmuş olan Fatme, Sualan'a gelip yerleşmeden önce annesinin de etkisiyle köylere ve köylülere ön yargı duyar. Fatme'nin annesi insanlar arasında ayrımcılık yapan bir kadındır. Kızının zengin ve doktor olan Cevdet'le evlenmesini ister. Üniversitede aynı sınıfta okudukları Cevdet, onunla evlenip tayinini kasabalarına aldırarak ister. Fakat Fatme bunu kabul etmez. Atandığı Sualan'a yavaş yavaş alışır. Bir gün, önceki tarlaları kooperatife dâhil edilen ve yeni verilen tarlalarıyla tarla komşusu olan Hüdaim ve Hacı Osman ortadaki ceviz ağacı yüzünden kavgaya çıkar. Birbirlerini yaralarlar. Ziya onları hastahaneye yetiştirir. Kan kaybeden Hüdaim'e kan vererek onun hayatını kurtarır. Bu esnada hastanede, köye yeni atanan Doktor Fatme vardır. Fatme'nin yüzü tanıdık gelse de Ziya bu kızın tramvayda Cevdet'in yanında gördüğü kız olduğunu hatırlamaz. Ziya'nın akli hâlâ hasta olan Emine'dedir. Onun durumuna üzülmektedir. DSNM'nin kararıyla köydeki eğlence gecesine Doktor Fatme de davet edilir. Eğlencede Ziya ile Fatme tango yaparlar. Ziya, Fatme'den kan verdiğini Hüdaim'e söylememesini rica eder. Fatme'nin

Emine'ye benzerliği Ziya'nın hatıralarını canlandırır. Emine'nin evliliğinde bir iş olup olmadığını hâlâ çözemeyen Ziya'nın hayatında yıllarca kimse olmamıştır. Ancak Fatme onun hislerini yeniden uyandırır. Kırdan döndüğü bir gün okuma evinde Fatme'ye açılır. Fakat ondan olumlu bir yanıt alamaz. Fatme, Raviyelerdeki pamuk imcesine gittiği akşam Ziya ve Emine'yle ilgili her şeyi öğrenir. Ayrıca kendisiyle evlenmeyi isteyen Cevdet'in Hacı Osman'ın kızı Hilmiye'yle düşüp kalktığını da duyar. Cevdet Hilmiye'yle birlikte olur. Defalarca Fatme'ye haber vermeden Hacı Osman'ın evine gelir, kalır. Gönlünü eğlendirdiği için şimdi de Hilmiye'den kaçır. Fatme Cevdet hakkında söylenenlere şaşırır. Fatme'nin reddiyle yıkılan Ziya ise yeni yıldan itibaren agronom tayin edilecektir. Yılbaşına iki gün kala kasabaya arkadaşı Hüsnü'ye gelir. Hüsnüyle birlikte hemen Sofya'ya geçmek ister. Ancak Hüsnü'nün teklifiyle yılbaşını Hüsnülerin fabrika kutlamasında geçirir. Kutlama sonrası Hüsnü'yle trene giderken, içinde Cevdet'le Fatme'nin olduğu bir arkadaş grubu görürler. Sarhoş olan Cevdet, Fatme'yi eve götürmek için zorlar. Kabul etmeyince de Fatme'yi tokatlar. Ziya ile Hüsnü ağlayan Fatme'yi onların elinden kurtararak otele bırakırlar. Bu olay yüzünden geç kaldıkları için sonraki trenle Sofya'ya gelirler.

Fatme'yi en son görüşünden beri iki ay geçen Ziya, özleyerek hastaneye onu görmeye gelir. Fatme, köylü bir traktörcüye göre Ziya'nın sözlerini pek derin bulur. Ancak onu hâlâ reddeder. Fatme'yle ikinci görüşmelerinin ardından iki hafta sonra Ziya, kırdan yağmurdan ıslanıp hastalanır. Kız kardeşi Cevriye, Doktor Fatme'yi çağırır. Fatme, Ziya'nın kendisini görmek için numara yaptığını zannederek gitmek istemez. Fakat sonra vicdanı ve görev bilinci kendisini rahat bırakmaz. Ateşi otuz dokuz olan Ziya'ya evlerine giderek iğne yapar. Ziya'nın edebî eserlerle dolu kütüphanesi, Gorki ve Çehov'un kitaplarına sahip oluşu köylerde kültürlü gençler olamayacağını düşünen Fatme'yi şaşırtır. Traktörcü olan Ziya'nın kendi alanı dışında kitaplar okumasına inanamaz. Biraz toparlamaya başlayan Ziya'yı arkadaşı Hüsnü ziyarete gelir. Hüsnü kasabaya dönerken Ziya da onu uğurlamaya otobüs durağına gider. Otobüsü bekledikleri yerde Fatme ve annesiyle karşılaşır. Otobüs kalktıktan sonra Ziya ve Fatme mektep avlusunda sohbet ederler. Fatme, Ziya'nın yılbaşı gecesi kasabada tesadüfen kendisiyle karşılaştığını, sandığı gibi Ziya'nın onu takip etmediğini öğrenir. Ziya hakkında yanlış olduğunu fark eder. Onun gururlu bir genç olduğunu anlar. Ziya iyileştikten sonra kıra gidince gündöndülerin

bazılarının kuruyup telef olduğunu görür. Brigadir Mustafa Ziya'nın agronom yardımcısı olmasından ve konumundan rahatsızdır. Ziya'yı zor duruma sokmak ve onun ayağını kaydırmak için söylediklerinin tersini yaparak gündöndülerin kurumasına sebep olur. Herkese Ziya yanlış iş yaptırmış gibi anlatır. Sonra da Ziya öyle emir vermiş gibi kooperatif başkanına şikâyet eder. Fakat Ziya hastalığından ve Mustafa'ya olan güveninden onun oyununu anlamaz. Yapılan yanlışlığı kendinden kaynaklı zanneder.

Emek bayramı günü gelince tüm kış Emine'yi görmesine izin verilmeyen Irgat Hüdaim, İdriz ve annesinin Hacı Osman'ı hapiste ziyarete gitmesinden istifade ederek hasta kızının yanına gelir. Emine babasına karşı onu Hacı Osmanlara gelin ettiğinden dolayı sitem dolu konuşur. Babasına öfke duyar. Emine'nin hasta yatağındaki sözleri Irgat Hüdaim'e dert olur. Kızının başını yaktığından kendini suçlar. Koca bayırdaki emek bayramı ziyafeti bitince Irgat Hüdaim ve Brigadir Mustafa Dükkâncı Hamdi'ye giderler. Savet başkanı Donçef Brigadir Mustafa'yı kollarken, onun köyden alınması Mustafa'yı arkasız bırakır. Dükkâncı Hamdi, Bay Nedelço'nun Ziya'yı sevip yükselteceğinden bahsedince, daha da öfkelenen Mustafa, Ziya'nın ayağını kaydırmak için yeni planlar yapar. Bayramdan sonraki gün Ziya ve Fatme sözleştikleri gibi Han Meydanında buluşup kıra çıkarlar. Uzun uzun sohbet ederler. Kırdaki geçirdikleri vakit boyunca yakınlaşırlar. Bir süre sonra köyde Şaban'la Kerime'nin düğünü yapılır. Fatme de düğüne Şaban'ın sağdıcı olan Ziya'yla birlikte katılır. Fatme artık köye ve Ziya'ya gitgide bağlanır. İki mutlu bir halde düğün alayına eşlik ederken Emine yılların üzüntüsünün üzerine bir de Ziya ile Fatme'nin ilişkisini duyup içi daha da burkularak hasta yatağında ölür. Ziya Emine'nin öldüğünü öğrenir. Bir müddet sonra kalan son üç imtihanını vermek için Sofya'ya gider. Bu sıralarda Fatme'nin yanına gelen Hüdaim, ona Ziya'yı kötüler ve onun Sofya'da başka kızlarla dolaştığını söyler. Fatme Hüdaim'in abartılı laflarına ve Ziya'yı Cevdet'le kıyaslamasına dayanamayarak Ziya'nın ona kan verip hayatını kurtardığını en sonunda söyler. Ancak Ziya'nın başka kızlarla dolaştığı söylentisi ve annesinin Ziya'yla olan ilişkisini tasvip etmeyen mektubunun etkisiyle Sofya'daki Ziya'ya sitemli bir ayrılık mektubu yazar. Bu mektubun nedenini anlayamayan Ziya üçüncü sınava girmeden moral bozukluğuyla köye döner. Irgat Hüdaim ise hayatını Ziya'nın kurtardığını öğrendiğinden beri vicdan azabı duyar. Ziya'nın hakkında hep kötü düşündüğü için utanır. Ziya'yı kırdaki görünce af dilemek istese de gururundan yapamaz.

Köyde sıcak bir günde yonca tepelerinden beş tanesi yaş yığıldığı için içten tutuşup yanar. Yüz elli araba yonca telef olur. İhmal olduğu anlaşıncı sorgulama Brigadir Mustafa ve Ziya'ya kadar ulaşır. Bu Brigadir Mustafa'nın Ziya'yı suçlu konuma düşürmek için yaptığı bir planıdır. Aslında Ziya Sofya'ya sınava gitmeden önce armuttan yukarısındaki yoncaların bir gün daha kurumasını söylemiştir. Fakat Brigadir Mustafa, Ziya'nın yükselmesini kaldıramayarak onun ayağını kaydırmak için plan yapar. Ziya'nın başını derde sokmak için yoncaları bilerek yaş yığdırır. Yangın çıkınca da yığdırma emrini Ziya'nın verdiğini, kendisinin emir kulu olduğunu söyler. Diğer işçilere de emri Ziya'nın verdiğini söyler. Onlar da sorgulamada bu yönde ifade verirler. Böylece Ziya görünürde olayın sorumlusu olur ve mahkemeye çıkmasına karar verilir.

Haber Fatme'ye kadar ulaşır. Ziya'nın başına gelenlere üzüldür. Annesinin ve başkalarının lafiyla Ziya'ya yazdığı ayrılık mektubuna pişman olur. Tüm olayların aslını Ziya'dan dinlemek isteyen ve daha önce yargısız infaz yaptığı için pişmanlık duyan Fatme, bir gün hastanenin önünden geçen Ziya'yı durdurur. Konuşmaya başlarlar. Ziya'nın Sofya'da kızlarla gezmediğini, sadece yemekhaneye kız ve erkek sınıf arkadaşlarıyla gittiğini öğrenir. O sırada Sofya'da olup onları gören Dükkâncı Hamdi ise bunu köye taşımış, bire bin katılmıştır. Fatme yangını sorar. Ziya suçun üstüne kalacağını düşünür. Çünkü Brigadir Mustafa'nın mahkemedeki şahidi Irgat Hüdaim'dir. Irgat Hüdaim, Mustafa ile Ziya yoncalar hakkında konuşurken o gün onların yanındadır. Ancak Ziya, onun kendisini sevmediğinden yalan söyleyeceğini düşünür. Fatme mahkeme gelmeden bu yangın işinin aslını çözmeye karar verir. Hüdaim'le konuşmaya gider. Fatme'nin de çabalarıyla Hüdaim, mahkeme günü doğruyu söyleyerek Ziya'nın kurtulmasını sağlar. Brigadir Mustafa'nın yalan söylediği ortaya çıkar. Ziya, köye aklanmış olarak döner. Irgat Hüdaim rızasıyla kooperatife girer. Ziya ile Fatme'nin arası düzelir. Evlenmeye karar verirler. On gün sonra Ziya agronom olabilmek için son sınavına girmeye Sofya'ya gider. Fatme de izne çıkıp kasabaya anne babasını ziyarete gider. Bir sabah gün doğarken Fatme ve Ziya evlenerek birlikte köye dönerler.

3.5.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Sabri Tatov'un "*Gün Doğarken*" romanı her ne kadar Sosyalist dönemde yazılmış güdümlü edebiyat dâhilinde bir roman olsa da bu dönemdeki bazı uygulamaların bilhassa

Türk toplumunda yarattığı huzursuzluk ve endişelerin romana yansıdığı görülür. Bu romanda sosyalist dönem uygulamalarından en fazla görüleni TKZS'lerin²⁵⁶ açılması ve bunun Türkler üzerindeki etkisi olmuştur. Bu durum, Bulgaristan'da toprağı olan ve çoğunluğu tarıma dayalı olarak geçimini sürdüren olan Türkleri etkilemiştir.

Kooperatifler açılıp da özel tarlalar devletleştirilmeye başlandığında Türklerden bazıları ve Bulgarlar tereddütsüzce topraklarını kooperatife vermiştir. Komünistler Bulgaristan'da iktidara gelince ayırt etmeksizin tüm vatandaşlarına eşitlik vadetmişlerdir. Bu roman ve benzeri romanlarda belki de dönem şartları dâhilinde bu yönleri öven vurgular ön plana çıkarılırken “Ağalık”la toplumdaki fakir ve ezilmiş köylüyü sömürenlerin yergisi vardır. Çalışmamızın diğer bir kısmında inceleyeceğimiz üzere aslında romanda bu kooperatifler köylüyü sömüren ve yok pahasına çalıştıran “Ağa” tipi karşısında bir kurtarıcı güç olarak gösterilir. Romanda bu karşılaştırmının kooperatife girenler ve girmeyi reddeden Türkler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Yazar kooperatiflere Türk köylüsünü ağa sömürsünden kurtaran bir fonksiyon yüklese de katılmak istemeyen Türkler üzerinden de aslında Türklerin tarih içinde geçirdiği bunalımlı süreçlere dikkati çekerek empati kurdurur. Bu empati yoluyla da aslında uygulamanın basit bir uygulama olmadığı, Türk azınlığının toprağını ele geçirme yönünde bir plan neticesinde ortaya çıktığı algısını uyandırmaktadır.

Burada sosyalist dönem uygulamalarından biri olan ve sosyal meseleleri barındıran bir unsur olan, romanda bazen “TKZS” bazen de “Tekezese” olarak geçen kooperatifleri ele alacağız.

Mekân olarak köyü seçen bir roman olan Gün Doğarken'de zaman Komünistlerin yönetimde olduğu dönemi işaret eder. Kooperatiflerin kurulması romanda temel çatışmalardan birinin yani TKZS taraftarlığı ve karşıtlığının oluşması demektir. Bu uygulamanın hayata geçirildiği köylerden biri de romanın mekânı olan Sualan köyüdür. Köyde Türklerin de tarlaları bulunmaktadır. Ve yönetim Türkler de dâhil olmak üzere herkesin tarlalarını kooperatife almak yani devletleştirmek istemektedir. Köyde TKZS'lerin faaliyette olduğunu ve romanın başkişisi Ziya da olmak üzere bazı Türklerin bu kooperatife katıldığını romandaki bazı cümlelerden anlıyoruz: “Ziya, avlu üstünden

²⁵⁶ Emek Ziraat Kooperatifi.

atlamak içim komşuları Hacı Osmanların evinin köşesine doğru yürüdü. Kendi kendine “Yeni seneye tekezeseden hakkımı aldım mı nişan yapacağım, gelecek güze de düğün.”²⁵⁷

Bu parçadan anlaşıldığına göre Ziya gibiler kooperatife girmişlerdir. Ancak köyde Türkler arasından kooperatife girmek istemeyen Hacı Osman, Irgat Hüdaim ve Bindallı Efraim gibi kişiler de vardır. Kooperatife girmek isteğe bağlı olmasına karşın köy meclis odasının toplantısında girmeyenlerin üzerinde ısrarla durulması düşündürücüdür. Burada yönetimdekilerin “isteğe bağlı” adı altında aslında Türk köylüsüne dayattığı bir uygulamanın varlığını görmekteyiz. Girmeyenler üzerine köydeki meclis başkanı tarafından toplantı düzenlenmesi ve neden kooperatife katılmadıklarının sorgulanışı buna işaret etmektedir:

*“Bu akşam Sualanın köy savetinde Veliko Donçef’in odasında bulgar türk sekiz on kişilik bir grup toplanmış, kooperatife girmeyenlerle meşgul oluyorlardı... Önündeki cedvele bir göz attıktan sonra: Hadi Hacı Osman ağa elâleme iş yaptırmaya, kendisi de gölgede beklemeye alışmış, rahatını kaçıracığından korkuyor, ya bu Efraim neye bükeleyor, dedi.”*²⁵⁸

Parçanın devamında kooperatiflere katılmak istemeyen Efraim’in endişelerinden bahsedilir. Bir sosyalist dönem uygulaması olan kooperatiflerin çalışmamızın esas ilgi alanını teşkil eden sosyal mesele boyutunda romanda yansıtılması ise aşağıdaki parçayla başlar. Bu pasajda yazar, Efraim’in üzerinden Türklerin Bulgar yöneticilere olan derin güvensizliğini sezdirir. Bu güvensizlik kooperatiflerin tüm toplumu ilgilendiren boyutuyla ortaya çıkmasıyla yeniden gün yüzüne çıkar. Ve Efraim gibileri güvenmediği Bulgar Komünist yöneticilere atadan dededen kalan toprağını emanet edemez: “Irgat Hüdaim girmeyince ben girmem deyor. Kırk beş dekar tarlayı öyle gözümü yumup da veremem deyor. Ko görelim sizi bakalım, iyi şey çıkarsa biz hiç sıkıştırmadan da gireceğiz bu kooperatife, deyor.”²⁵⁹

Eşitlikçi naralar atarak yönetime gelen Komünistlerin köydeki adamlarından bazıları ise kooperatife girmek istemeyen ve yıllardır zaten sindirilmiş olan Türk köylülerine baskı yaparak kooperatife girmelerini isterler:

“Milisyoner Ahmet dinledi dinledi de şunları ekledi:

²⁵⁷ Sabri Tatov, **Gün Doğarken**, Narodna Prosveta, Sofya, 1963, s. 8.

²⁵⁸ Tatov, Gün, s. 20.

²⁵⁹ Tatov, Gün, s. 20.

Hüdaım aga da sanırsın o değil. Burnu te bu kadar büyümüş. Sanki bin domuzlu çokoy... Bu iş zorlamadan olmayacak. Ben öyle anlıyorum... Savet başkanı biraz düşündü, pencereye gidip bir müddet dışarı baktı. Sonra birer birer hepsini süzerek: Amet haklı galiba, dedi. Bir armudun en olgunları altına kendileri düşer. Bir kısmı da olmuştur ama onları ırgalarsın da düşürürsün. Bir kısmı gene ancak sırıkla vurarak düşürülebilir, sonra olgunların arasında yavaş yavaş onlar da güynür. Burada da bazılarına sırık lâzım olacak. Bence daha çok konuşacak şey kalmadı. Ben geç vakte kadar burada olacağım. Haydi gidin şimdi. İşinizi biliyorsunuz.”²⁶⁰

Kooperatife Türk köylüsünü katmada zorlamanın uygulanması bu meseleyi sosyal bir sorun haline getirir. Artık Türk köylüsünün senelerden beri alınmak istenen toprağını alma fiili devlet eliyle sistematikleştirilmiştir. Veliko Donçef girmeyen Türkleri hiçbir zorluk çıkarmadan giren Bulgarlarla kıyaslayarak Türk köylüsünü suçlayıcı bir tavır alır:

“Onların arkasından içeri ziraat kooperatifi başkanı bay Nedelço girdi. Donçef ona son kararını ve yine mukavemet görürse kooperatife girmiyenlere karşı cebir kullanacağını söyleyerek: Bizim Bulgarlardan, Efraimin kadar toprağı olanlar karşı gelmiyorlar, giriyorlar, dedi. Bu türklerin çoğu, daha yeniye çıkmadan aç kalır, lodosu beklemeden Rusçuk bağlıklarına nafaka aramağa giderler, yerlerinin kooperatifte olduğunu nasıl olur da anlamazlar. Başka türlü olmayacak, iş zora dayanacak galiba.”²⁶¹

Ancak Türkler suçlanırken atlanan nokta onların tarihte yaşadıklarının es geçilişidir. Türk toplumu esasında devlete güven duyduğunda ve hakkını alacağına temin edildiğinde çalışan ve kimseye zararı olmayan bir toplumdur. Ancak büyük çoğunluğu tarımla uğraşan Türk toplumu, toplumsal anlamda bir yaptırımı içeren kooperatif uygulamasına güvenmemektedir. Çünkü daha önce iktidarda olan Faşistler onların topraklarına ve mal varlıklarına cebren el koyup, onları fakirleştirmek istemiş ve hatta göçe zorlamışlardır. Romanda, Türklerin kooperatife girmek istememelerinin altındaki derin sosyoekonomik, tarihî nedenleri ve Türk toplumunun örselenen toplumsal psikolojisi ve onuru, kendisi de Türklerin tarih içinde yaşadığı zulümlere şahit olan ve Türkleri iyi tanıyan Bulgar Bay Nedelço tarafından verilir:

“Buraya bak Veliko, dedi. Sen köyümüzde türkleri benim kadar tanımazsın, çünkü sen köyde, bilhassa türkler arasında az bulundun. Ben gene türk mahallesinde yetiştiğimden başka, Birinci dünya harbinden tut ta bugüne kadar hep onlarla düştüm kalktım. Deyiver ki, onların yüreklerinin içini bilirim. Adamlar bir kere adam ama, bizim faşistler sındırdı onları. Faşistlerin siyaseti de zaten onları

²⁶⁰ Tatov, Gün, ss. 20-21.

²⁶¹ Tatov, Gün, s. 21.

fakirleştirmektir. Sen faşistlerin bizimkilere yaptığı zulümları biliyorsun. Ya onlara yapılanları bir düşünürsen e... Kaç kere muhacirlik oldu, bunu teşkilâtlandıran kimdi? Faşistler. Niçin? Mallarına mülklerine paralı parasız el koysunlar diye. Çok geriye dönmeyelim de köyde 1940 senesine doğru durumu ele alalım. Türklerin Marinaa dedikleri o bizim sekretar birnik alçağı ve onun büzükteşleri gündüz külâhlı gece silâhlı, cop kuvvetine ne kadar tarla sahibi oldular, biliyorsun değil mi? Böyle bir zılgıttan geçen insanlar sığınmaz mı? Eğer, senin dediğin gibi, biz, davamızın, yaptıklarımızın mahiyetini anlayamayan bu türklere şöyle başbaşa oturup da tekrar tekrar anlatmadan cebir kullanırsak bence çok büyük yanlışlık yapacağız. Ne deyecekler? “A be bırak şunları, dün Marin ağa idi, Bugün Veliko ağa, bulgar değil mi hepsi bir topun basması.”²⁶²

Kooperatif, Bulgaristan’da gelip geçen yöneticilere karşı güven duygusunu kaybetmiş Türkler açısından bir aldatmacadır. Kendilerini ikna etmeye gelenlere gösterdikleri tavırdan bu durum anlaşılmaktadır: “İdriz gözleriyle sokağı işaret ederek mırıldandı: “Kandırmacılar gene bu tarafa gelörlar.”²⁶³

Devlet “gönüllü” adı altında özel toprakları eninde sonunda alacaktır. Kooperatife eklenen tarla blokları arasında bazı özel tarlalar kalmış ve Türk köylüsüne istemediği yerlerden tarla verilerek asıl atadan dededen kalma tarlaları ellerinden alınmıştır. Bu durum bu köylüler arasında memnuniyetsizlikle sonuçlanır:

“Kooperatif blokları arasında kalan tarlalar (zaten kalmıyan artık hemen hemen yok gibiydi), bloklara ekleniyor, sahiplerine “İvançudol” denen yerden tarla veriliyordu... İçeri her giren, yüzü asık çıkıyordu. Çünkü burada her biri “kendi yerinin en bereketli” olduğunu, şimdi kendisine “zabın yer” verildiğini iddia ediyordu.”²⁶⁴

“... Böyledir işte. Kaç senedir sen tarlalarını bokluğa gömdün, bir de şimdi aldılar elinden, verdiler sana köyün zabın toprağından. İvançudol taşlık. Benzer mi senin yerlerin toprağına. Bir de sonra ver naret!”²⁶⁵

Bu parçada Sosyalist dönemdeki uygulamalardan bir diğeri olan ürün vergisi vermenin de toplumda yarattığı huzursuzluk dikkati çeker. Dükkâncı Hamdi de romanda yanlışlarıyla var olan bir karakter olmasına rağmen o bile yönetime güvenmez ve kooperatife girdiğine pişmandır. Özel malına el konulmasının onu huzursuz ettiği Hüdaim’le olan şu konuşmasından anlaşılır: “... O dükkânın hatırı olmasaydı,

²⁶² Tatov, Gün, ss. 21-22.

²⁶³ Tatov, Gün, s. 23.

²⁶⁴ Tatov, Gün, s. 54.

²⁶⁵ Tatov, Gün, s. 55.

kooperatifin hiç kapısını bile açmazdım ama, ne yaparsın... Aldılar benim mal dolu dükkânımı, urdular bana tekme. İnsana köprüyü geçinceye kadar dayı diyorlar.”²⁶⁶

Görüldüğü üzere Sosyalistlerin Kooperatif ve kolektifleştirme uygulamaları Türklere yarardan çok sosyal endişe ve huzursuzluk getirmiştir. Ayrıca ilk yıllarda Türk çiftçilerin yararına olduğu iddia edilen bu uygulamanın Bulgar yönetimi tarafından Türklerin değer verdikleri topraklarına sistematikleştirilmiş bir çökme olduğu anlaşılmıştır.

Göç, Gün Doğarken romanında çokça yansıtılmış bir mesele olmasa da Bulgaristan Türk’ünün aklının bir köşesinde her zaman var olan bir olgu olarak bazı kısımlarda “Göç” e değinilmiştir.

Köyde bazı ailelerin çoktan Türkiye’ye göç ettiklerinden bahsedilir. Bu aileler on sene önce muhtemelen Faşistlerin yönetiminde olduğu zamanda baskılarla sindirilerek ve tüm mal ve mülklerini yok pahasına Hacı Osman’a satarak kaçarcasına göç etmişlerdir. Romanda bu durum Brigadir Mustafa’yla Irgat Hüdaım arasında geçen diyalogda verilir. Bu konuşmada temel vurgu göç üzerine olmasa da muhacirlik ayrıntısının olması dikkat çekicidir. Mustafa, Hacı Osman’ın kimlerden tarla, sürü alarak zenginleştiğini sorunca Hüdaım’ın cevabıyla diyalog şöyle sürer:

“Dragan ağala ortak olup muhacirlerden tarla, sürü aldı.”

“On sene evvel Türkiye’ye giden Külloların emlakı gibi kaç kişinin bütün emlakını, koyun sürülerini yok pahasına aldı, hepsi dört yüz dekar vardır ya.”

“Daha çok bile.”²⁶⁷

Romanda siyasi baskı, sosyoekonomik vb. pek çok sebebi olan göç hareketini doğuran bazı sebeplere de değinilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri sosyoekonomiktir. Bulgaristan Devleti tarafından fakirleştirilmek istenen, mallarına el konması tereddüdünü yaşayan pek çok Türk, malını mülkünü elden çıkararak Türkiye’ye göç etmiştir. Sosyalistler yönetime geldikten sonra da bu korku ve tereddüt Hacı Osman’ı da sarar. Kooperatifleşme süreci ve beraberinde gelen; özel mal ve mülk sahiplerine

²⁶⁶ Tatov, Gün, s. 56.

²⁶⁷ Tatov, Gün, s. 9.

yapılmaya başlanan devlet baskısı onlarda da bu göç isteğini uyandırmıştır. Molla İdriz, Cevdet ile olan şu diyalogunda göçü istediklerini vurgular:

“Cevdet, kalçalarını oynata oynata kapıdan çıkan Hilmiyeyi arkadan baştan ayağa süzdü, sonra ceplerinde kibrit araştıran İdrize:

Hiç sen bu kadar tarla verilmemişti, dedi. Eline o kadar tarla geçtikten sonra kim olsa şımarır!

Bubama söyledim e, onu bir türlü bu fikrinden caydıramadım. “Bu topraklar elimizde çok görünöoru, dedi, biraz verelim de azalsın, belki kalanını bari kurtarırız, bu hüküm gittiği kadar gitmez. Bizim horoz ötmeğe başladı mı verdiğimiz tarlaları gerisin geriye almak işten değil” dedi. Ben de daha fazla ses çıkaramadım.

‘Birçokları satıp savdı, Türkiye’ye gitti, siz niyetine girmediniz mi?’²⁶⁸

Konuşmanın devamında İdriz, dedesinin Türkiye’ye göç etme taraftarı olmadığı için gidemediklerinden bahsetmektedir. Burada göç meselesinin gitmek isteyenler ve istemeyenler olarak iki tarafı olduğunu anlıyoruz. İdriz’in dedesi memleketinde kalmak istemektedir. Daha genç nesiller olan Hacı Osman ve oğlu Molla İdriz ise gitme taraftarıdır: “Ben bubam istedik ama, dedem hiç lafını bile ettirmedi: “Ben orasını gittim, gördüm, orda burası gibi yer bulamadım, bir yere bile kıpırdamam” dedi. İhtiyarlıktan bunaklamış artık, ama ne dersin dedemiz bir kere. Bir karışmalık koparsa o vakıt her şey belli olacak.”²⁶⁹

Diyaloğun son cümlesinden de anlaşıldığı üzere her ne kadar göç etmemiş olsalar da değişen şartlarla birlikte göç onlar için daima ihtimal dâhilindedir.

Romanda göç meselesinin tarihte geri dönüşlerle de ele alındığını görürüz. Faşistler yönetimdeyken Türkleri korkutma, sindirme ve gasp adına yapmadıklarını bırakmamışlardır. Tüm bu uygulamalardaki amaç ise onları göçe zorlamaktır. Yukarıdaki parçalarda olduğu gibi bu parçada da göçe zorlamadaki asıl maksadın Türklerin mal, mülk tarlarına el koymak olması dikkat çekicidir. Bu durumu Veliko Donçef’e Bay Nedelço şöyle anlatır: “Sen faşistlerin bizimkilere yaptığı zulumları biliyorsun. Ya onlara yapılanları bir düşünürsen e... Kaç kere muhacirlik oldu. Bunu teşkilatlandıran kimdi? Faşistler. Niçin? Mallarına mülklerine paralı parasız el koysunlar diye...”

Sabri Tatov’un bu romanında asimilasyon meselesi de yer alır. Asimilasyon meselesini iki yönüyle görmek mümkündür. Bunlardan ilki isim değiştirmedir. “Soya

²⁶⁸ Tatov, s. 86.

²⁶⁹ Tatov, s. 86.

Dönüş Politikası”yla Türklere Bulgar ismi verilmeden önce Türkçe isimlere “-ov” gibi Slav kökenli ekler getirilerek Türkçe isim yapısının bozulduğu görülür. Bu sistematik olarak başlanan asimilasyonun ilk adımlarıdır denebilir. Romanda bunun yansımaları roman karakterlerinin isimlerinde dikkati çekmektedir:“... Sonra doktor kız onu içeri çağırarak bir ceylân çevikliğiyle masanın başına geçti ve bir defter açıp, yazmak üzere delikanlıya sordu:

“Lütfen adınız?”

“Ziya Aliyef Mehmedof.”²⁷⁰

Asimilasyonun diğer bir ayağı da ana dil meselesidir. Romanda sosyal hayatta Türklerin konuşmak için ilk tercih ettiği dilin Bulgarca olması önemli bir ayrıntıdır. Burada söz konusu durum hem toplumsal bir baskıyla Bulgarcanın öne geçirildiğini hem de Türklerdeki ana dil bilincinin eksikliğini göstermektedir. Romanda her ikisi de eğitilmiş birer Türk genci olan Fatme ve Cevdet tramvayda aralarında ana dilleri yerine Bulgarca konuşmaktadırlar. Bu noktada Türklerin Bulgarca’yı kullanımına öncelik vermesinin nedeninin devlet eliyle toplumsal bir baskıyla dayatılması mı yoksa Türklerdeki ana dil bilincinin eksikliği mi olduğu muallaktır. Bu durum Bulgarca konuşanların daha bilgili ve toplum tarafından daha çok kabul göreceğinin Türk toplumunun bilinçaltından yansımaları olabilir. Fakat her ne sebeple olursa olsun, sosyal bir mesele olma noktasında iki Türk gencinin aralarında Bulgarca konuşması dikkat çekicidir: “... Cevdetle kız Bulgarca konuşuyor, gülüşüyorlar, onun farkında olmuyorlardı...”²⁷¹

Ziya Hüdaime’i hastaneye kaldırdığında Doktor Fatme’nin kendisine Türkçe hitabına karşılık Bulgarca yanıt vermiştir. Ana dili Türkçe olan Ziya’nın Bulgarca kullanımı tercih etmesi sosyal açıdan düşündürücü bir noktadır:

*“... Saçlarını düzeltip kalktı ve kapıya koştu. Açarak: Buyurun! Dedi. Uzun boylu, gür siyah kaşlı, yirmi sekiz-otuz yaşlarında bir genç adam, hızla girerek, Bulgarca: Dışarda arabada iki yaralı adam var, onları bakabilir misiniz, dedi...”*²⁷²

Gün Doğarken romanında ötekileştirme meselesi ekonomik, etnik kökene dayalı, meslek ve yerleşim yerleri (köy- kasaba karşıtlığı gibi), dönemin sosyal statüleri (ağa-

²⁷⁰ Tatov, Gün, s. 61.

²⁷¹ Tatov, Gün, s. 52.

²⁷² Tatov, Gün, s. 60.

ırgat) arasında göze çarpmaktadır. Toplum içerisinde ötekileştirmeye maruz kalan kimseler genellikle köylüler ve işçiler olmaktadır. Bu romanda “ötekileştirme” Türk toplumunun kendi içinde ve Türklere karşı Bulgaristan’da devlet eliyle yapılan genel anlamda bir dışlamayı kapsar.

Köylüler ve genel anlamda köydeki işçiler gerek kasabadan gelenler gerekse Hüdaim’in deyiimiyle “Ağa takımı” tarafından adam yerine konulmamaktadırlar. Ancak Osman Ağa bir çıkar sağlayacağı zaman onlara samimi davranır. Yine de aralarındaki sınıf ayrımını işçilerine unutturmaz. Hüdaim yıllardır emeklerinin karşılığını doğru düzgün alamadan çalıştığı Osman Ağa’dan samimi bir tavır beklemez. Osman Ağa böyle davranınca oldukça şaşırır:

“İrgat Hüdaim Hacı ağanın bu senli benli davranışına şaşıtı kaldı. Kendi seviyesinde, ağa takımından bir adammış gibi ona yanibaşında yer gösterdi. Gerçi şimdiye kadar başka vakitler de onunla işle ilgili böyle diz dize başbaşa konuşmuştu ama, hiçbir vakit kendisinin Osman Ağa, Hüdaimin ise, çırağı, ırgatı olduğunu gözönünden kaçırmamıştı. Hüdaim aga bu düşüncelerle kafasını yoruyorken konuşmağa başladılar.”²⁷³

Hüdaim kendisine Hacı Osman Ağa tarafından biçilen sosyal statüye ve mesleği gereği maruz kaldığı dışlamayı öylesine kanıksamıştır ki Osman Ağa’yı her zaman kendisinden daha üstün görür. Osman Ağa’nın normal şartlarda kendisine asla tarla vermeyeceğini bilir. Ancak zaten hakkı olan tarlaları aldığıda yine Osman Ağa’yı öve öve bitiremez:

“Kim ne derse desin. Hacı Osman gibi insan bu köyde yoktur kızım. Çok şükür, bizi şimdiye kadar ne aç bıraktı, ne susuz. Fukareydik ama, bize fukaralık bildirtmedi... Beklemezdim kızım, böyle bir cömertlik yapacağı hiç aklıma gelemeydi. “Sana şu kadar tarla, iki düve vereceğim” deyince çıldıracağım diye korktum. Şimdiye kadar ne zaman nerde görülmüş böyle şey?!”²⁷⁴ “E artık bizi de insan yerine saymağa başladılar da ondan. Osman ağada da bana karşı tertip değişik. Kolayını bulsa beni başı üstüne koyacak.”²⁷⁵

Hacı Osman tarla mahsullerinin vergi zamanı geldiğinde mahsullerini devletten kaçırmak için Hüdaim’in samanlığında saklamak ister. Fakat bunu Hüdaim’den rica etmez âdeta emreder. Çünkü ırgatı olan Hüdaim’e her istediğini yaptırma hakkını

²⁷³ Tatov, Gün, s. 11.

²⁷⁴ Tatov, Gün, s. 15.

²⁷⁵ Tatov, Gün, s. 26.

kendinde görür. Hüdaim'in his ve düşüncelerinin Hacı Osman için bir önemi yoktur. Bu durum Hüdaim'in canını sıkırsa da ağasına karşı duramaz: "İrgat Hüdaimin, Osman ağasının böyle emredercesine konuşmasına canı sıkıldı, fakat Eminenin, evlâdının hatırı yok mu, sesi çıkmadı. Bir sigara o da yaktı, kalktı."²⁷⁶

Romanda toplumdaki ötekileştirmenin bir takıntı durumuna geldiğine odaklanılmıştır. Bu takıntı insanları anlayıştan uzak ve değer yargılarının salt maddiyatla ölçüldüğü sık bir algıya götürmektedir. Ve romanda bahsi geçtiği üzere toplumda bu meselenin kanayan bir yara gibi devam etmesine neden olan şey insanların bu anlayışı çocuklarına da geçirmeye çalışmalarıdır. Fatme'nin annesi de köylü ve yoksullara karşı bu ötekileştirmeyi yapan kasabalı kişilerdendir:

*"Fatmenin annesi zengin bir ailede pek nazlı yetişmiş bir kadındı. Nereye gitse, iliğine, kemiğine işlemiş olan esnaf ruhunu da beraberinde götürüyordu. Hanelerinde ana da oydu, baba da. Her hususta onun sözü dinlenmeliydi ve dinleniyordu da. İnsanların aklını, zekâsını zenginliğiyle ölçüyordu. Köylü kısmını insan yerine bile saymıyordu. Bu anlayışlarını kızına da aşılamağa gayret etmiş ve bir yere kadar muvaffak olmuştu. Artık zenginliğe ehemmiyet verilmediğini anlamıştı ve kızının parlak istikbalini, onu bir doktorla veya yüksek mevki sahibi bir kimseyle evermekte görüyordu."*²⁷⁷

Annesinin etkisinde büyüyen Fatme iyi bir insan olmasına rağmen köylülere duyduğu önyargıyı üzerinden atamaz. İlk atanacağı köyde görev yapacağını duyduğunda morali bozulur. Ziya'yı tanıyıp ondan hoşlanmasına rağmen önyargısı yüzünden ona karşı ötekileştirme yapar. Onu hisleriyle bütün bir insandan ziyade bir traktörücü ve köylü olarak görür:

*"Bir ara Fatme başını kaldırdı ve Ziya'nın ona baktığını gördü, yüzünü belli belirsiz kıvrırdı. Kitabın sayfalarını hızlı hızlı karıştırıp kalktı. "Traktörücü oldum diye kendisini büyük adam mı zannediyor, ne yapıyor. Bu cahil köylülerin arasında bir traktörücü olmak büyük şey besbelli!" diye düşünerek kapıya doğru yürüdü."*²⁷⁸

Bir traktör şoförü ve köylü biri olan Ziya'nın Fatme'ye göre derin düşünmesi de şaşırtıcıdır: "Traktörücü, amma söyledikleri pek derin."²⁷⁹

²⁷⁶ Tatov, Gün, s. 37.

²⁷⁷ Tatov, Gün, ss. 66-67.

²⁷⁸ Tatov, Gün, s. 91.

²⁷⁹ Tatov, Gün, s. 113.

Ayrıca Cevdet kasabalı ve doktor olduğu için 8 Mart Kadınlar Günü tebrik mesajını ondan beklerken Ziya'nın Fatme'yi kutlaması ve dersleri dışında çeşitli edebî kitaplar okuması da Fatme'yi şaşırtır. Bu durum köylüleri tanımamış olmasına rağmen toplumdaki ötekileştirmenin verdiği olumsuz önyargıdan kaynaklanmaktadır. Yazar, Fatme'deki önyargının köydeki insanları bilhassa Ziya'yı tanıdıkça yok olduğu mesajını Fatme özelinde verir:

“... Zengin kütüphanesi var, anlaşılan çok mutalea etmiş. Demek agronomluğa ve tekniğe ait kitaplardan başka edebi kitaplar da okuyor. Gorki ve Çehofun galiba bütün eserleri var. “Çelik nasıl sertleşti”nin ve “Ana”nın türkçesi de var. Demek Ziya sadece traktorla meşgul olan bir insan değilmiş. Onun için her söylediği söz insanı düşündürüyor. Meğer köylerde böyle kendi kendine yetişmiş kültürlü gençler de varmış...”²⁸⁰

Fatme'deki bu önyargı, köy ve insanları tanıdıkça kırılmaya başlar. Kerime ile Şaban'ın düğün alayında köy insanının neşesine tanık olur: “Bu düğün alayı pek çok hoşuna gitti. Etrafında şen şen gülümsiyen kızların ve talikaların neşeli çehrelerini birer birer süzdü ve kendi kendine: “meğer köylerde de hayat romantikmiş, köylüler de şenlenmesini biliyormuş” dedi.”²⁸¹

Evlilik dışında dostluk için de insanlar toplumda mesleklerine ve maddi durumlarına göre ayrılır. Fatme'nin Ziya'yla selamlaşmasıyla dalga geçen Cevdet Ziya'yı küçük görür: “Ha hatırladım şimdi. Hacı Osmanların bize hayvan getiren çıraklarından biri işte oydu, dedi. Hacı Osmanların çıraklarını mı buldun sen bu köyde dostluk yapacak insan!”²⁸²

Ötekileştirme toplumdaki insanların zengin ve fakir; köylü ve kasabalı demeden içine işlemiş gibidir. İnsanların iyi olması için evlilik mevzunda olduğu gibi zengin veya doktor, mühendis vb. olması yeterlidir. Bunun dışında kalan bir kişi ahlaki özelliklerine bakılmaksızın ötekileştirilmeye maruz kalabilir ve kötü addedilebilir. Irgat Hüdaim bu tavra Hacı Osman gibi insanlardan dolayı maruz kalmasına rağmen kendisi de Ziya'yı küçük görür. Kendi kızıyla evliliğini engellediği gibi Fatme'nin de Ziya ile olan ilişkisinin önünü kesmeye uğraşır:

²⁸⁰ Tatov, Gün, s. 123.

²⁸¹ Tatov, Gün, s. 173.

²⁸² Tatov, Gün, s. 80.

“Söylediklerine göre seni, kızım, geçen hafta kasabada rast geldim de ninesi döndü dolaştı, hep seni sordu. Ben onları yakından tanırım kızım. Ar, namus sahibi insanlardır. Çocuğun bubası kasaplıkla az para kırmadı... Biliöoru Hacı Osmanlar kızlarını nereye vereceklerini.”²⁸³ “Sonra nerde o, nerde Kasabın Cevdet!... Aralarında dağlar kadar fark var!”²⁸⁴

Ötekileştirme meselesinin diğer bir yönü de yıllardır Bulgarlar tarafından Türklere yapılan meslekî ayrımcılıktır. Bulgar yöneticileri prenslik kurulduğundan bu yana sınırları içindeki Türklerin bazı önemli mesleklere gelmelerini istememişler ve onları özellikle zor ve zahmetli aynı zamanda düşük ücretli işlerde çalıştırmışlardır. Bu durum Bulgaristan Türklerinin romanlarından Gün Doğarken’e de yansımıştır. Yıllardır Türklerden eğitim alıp da doktor, mühendis vb. meslekleri yapanlar olmamıştır. Bu meslekler genellikle Bulgarlardan çıkmaktadır. Yıllardır süregelen bu ötekileştirici dayatmayı Türkler trajik bir şekilde öylesine kanıksamıştır ki kendi içlerinden birinin önemli mesleklere geleceğine inanamaz ve kendilerine dayatılan o olumsuz algıyla bunu başaran kişiye de olumsuz bakarlar:

“... Zıyanın bu hali, kendisine biraz küçümseyici gözlerle bakmağa alışan köydeşlerinin de dikkatini çekti. Bu köyde sadece muallimleri okumuş addeden, türklerden sefte traktorcu gören türkler, bir türk gencinin muallim değil de agronom, doktor veya avukat olabileceğini hiç tasavvur bile edemiyorlardı. Köylerinden yirmi otuz türk kızı ve çocuğu gimnazya ve teknik mekteplerinde okumağa başlayıncaya kadar Zıyanın traktorcu oluşunu bir tesadüf eseri sayıyorlardı.”²⁸⁵

Romanda Emine’yi hastalığından dolayı muayene etmek isteyen Fatme’nin kadın doktor olmasının yanında Türk olması da Emine’yi epey şaşırtır: “Demek türk karı dofturu da var, ha!?”²⁸⁶

Tüm bu parçalar hem Türk toplumunun kendi içinde hem de Komünizm dönemine kadar devlet politikası dâhilinde Türklere ayrımcılık ve ötekileştirme yapıldığını göstermektedir. Sosyalizme kadar gelen yönetimler Türkleri mesleksel anlamda hep geri ve dışarda bırakıp onları sindirmişlerdir.

Bunların dışında sosyalist yöneticilerce de Türkler ötekileştirilip dışlayıcı ve ayrımcı bazı uygulamalarla mağdur edilmektedir. Bu uygulamalardan ilki Bulgaristan’da

²⁸³ Tatov, Gün, s. 185.

²⁸⁴ Tatov, Gün, s. 186.

²⁸⁵ Tatov, Gün, s. 45.

²⁸⁶ Tatov, Gün, s. 85.

azınlıkların bilhassa Türklerin zor şartlarda âdeta bir köle gibi çalıştırıldığı işçi taburu olan “Brigada”lardır. Uygulama eserde kötü yönleriyle bir mesele teşkil edecek şekilde vurgulanmasa da tarihî bağlamda bu uygulamanın Bulgaristan’daki Türkleri toplumsal olarak ne kadar yıprattığı bilinmektedir. Romanda da bu uygulamanın varlığı bazı pasajlardan anlaşılmaktadır: “Tamir bitince onu “İnternasyonal” markalı bir traktorla Sualanda, yani kendi köyünde çalışacak olan traktör brigadasına kattılar.”²⁸⁷

Türklerin bu işçi birliklerinde çalıştırılmasının yanı sıra onlar askerliklerini de “Trudovak” yani işçi asker olarak yapmaktadırlar. Askerlik onlar için Bulgarlardan farklı olarak yine ağır işçilik demektir. Romanda bu uygulamanın varlığını Ziya gibi Sosyalizme inanmış bir Türk gencinin askerliğini Trudovak olarak yapmasından anlaşılmaktadır. Ziya Emine’nin evlendiğini duyup izinle askerlikten gelince üzerinde Trudovak üniforması vardır: “... Emine, trudovak rubaisiyle duran Ziyayı tanıyınca bezini çekip yüzünü sardı...”²⁸⁸

Bu uygulama totaliter rejim öncesindeki “Emek Ordusu”nun devamı niteliğinde olup; Türklerin ve diğer azınlıkların askerliklerini Bulgar vatandaşları gibi değil de ağır işçilik olarak yapması yani negatif bir ötekileştirme yaşamaları demektir.

Romanda, bir diğer toplumsal mesele de gelenek ve modernitenin çatışmasıdır. Olay örgüsünün bir kısmına kadar romanın başkışısı Ziya’nın sevdiği kız Emine’yle kavuşamayışı anlatılırken kalan bölümlerde yine Ziya’nın gönül ilişkisi olan Fatme’yle yaşadığı olaylar merkezdedir.

Yazar, romanın merkezine aldığı bu gönül ilişkilerinin arka planına evlilikle ilgili eleştirileri yerleştirmiştir. Gelenek ve modernite çatışmasının romanda ilk dikkati çeken alanlarından biri evlilikle ilgili olmaktadır. Eserde evliliğin toplumda nasıl algılandığına ve ne amaçlarla evliliğe yaklaşıldığına dair bazı çözümlemeler vardır.

Evlilik, aile meselesinin bir kolu olarak romanda genel olarak evlenecek kişilerin evliliklerine kendilerinin karar verememesi şeklinde görülür. Özellikle gençlerin yapacağı evliliklerde, karşı taraf anne-baba tarafından istenmiyorsa o evlilik engellenir. Böylece genç üzerinde büyük bir aile baskısı oluşmaktadır. Bununla da kalmaz anne ya

²⁸⁷ Tatov, Gün, s. 41.

²⁸⁸ Tatov, Gün, s. 35.

da baba çocuğunun evlenmek istediği kişiye tepki gösterip onun hür iradesine bir darbe vurduktan sonra kendi istediği kişiyle evliliği dayatır. Burada evlilik, zorla yapılan bir evlilik boyutuna girer.

Evlilik tabiatı itibariyle iki insanın karşılıklı rızası ve anlaşmasına dayalı bir olaydır. Romanda gelenek adı altında bu rızanın hiçe sayıldığı görülür. Burada anne babaların çocuklarının sevdiği kişiyle yapmak istediği evliliği reddedişindeki temel sebep sosyal sınıf ayrımcılığına ya da ekonomik temelli bir ayrımcılığa dayanmaktadır. Hüdaım kızı Emine'nin yıllardır Ziya'yı sevdiğini bilmesine rağmen Ziya'ya kooperatif meselesi yüzünden kızmıştır. Bir de kızını Hacı Osman'ın oğluna istediklerini duyunca Emine'nin Ziya'yla görüşmesini yasaklar. Toplumda evlilik bir sınıf yükseltme aracı olarak görülmektedir. Irgat olmalarının ezilmişliğinin kızının zengin Molla İdriz'le evlenerek aşılacağını düşünen Hüdaım kızının duygularını hiçe sayar:

“Ziya artık Emineyi görmeyecek. Kendi işlerini yoluna koymuş gibi, bizim işlerimizi düşünmeğe başlamış. Geçenlerde o öbür haymanalarla birlikte kapıma o da geldi. “Hüdaım aga, sen de gir!” Def ettim onu başımdan. Hacı Osmanın İdrizi varken Ziyaya vermiyeceğim ya. Kızımız o kadar budala değildir, nerde rahat edeceğini anlar. Sevgi geçici şey. Arada bir Molla İdriz olmadığı için Ziyayı sevmiştir o. Rahat ona Ziyayı çabuk unutturur. Ama sen de aklını başına devşir, Emineye o kadar yüz verme.”²⁸⁹

Evlilik yapmanın sevgi dışında birçok sebebi vardır ve toplumda bunlar daha geçerlidir. Bazen anne-baba bunu kızlarının refah içinde yaşayabilmesi için planlamaktadır. Ama bu durumun evladına zarar vereceğini tahmin edemez. Örneğin bu evliliklerin amaçlarından biri roman kişisi Hüdaım'ın planladığı gibi mal mülk sahibi olmaktır: “... İhtiyar hacının bir ayağı çukurda. Hacı Osman da pek sağlam değil. Mal mülk kalır bizim kıza gider.”²⁹⁰

Zengin bir adam olan Hacı Osman ise oğlunun ırgat Hüdaım'ın kızıyla evlenmesini Irgat Hüdaım'i ve ailesini daha çok kendine bağımlı hâle getirmek ve daha çok çalıştırmak için istemektedir. Burada evlilik farklı kesimlerin sosyal çıkarları doğrultusunda yapılan bir araç olmaktadır. Bu doğrultuda yapılan zorla evlilikler gençleri psikolojik bunalıma sokar ve hasta edip öldürmeye kadar gelir. Gün Doğarken romanında

²⁸⁹ Tatov, Gün, s. 27.

²⁹⁰ Tatov, Gün, s. 27.

Emine Ziya'ya olan aşkını kalbine gömmeye çalışırken zorla gelin gittiği Hacı Osmanların evinde de türlü eziyetler çıkar. En sonunda da hem ruhen hem de bedenen yıpranıp verem olmuştur.

Türk toplumunda anne-babaların bu tutumunun yani geleneğin bazı genç kızlara yansıdığı da görülür. Örneğin Hacı Osman'ın kızı Hilmiye imkânı olmasına rağmen yaşlılarından bazıları gibi okumaya heves etmez. Onun tek derdi Cevdet gibi biriyle evlenip kocasının mesleğiyle gösteriş yapmaktır. Burada odaklanılan ikinci nokta Hilmiye'nin kendisi için değil de ailesine uygun bir eş arıyor oluşudur:

“Sene sonunda gimnazyadan karnesinde dört zayıf notla dönen ve anasına, zengin oldukları için muallimlerin kendisine zayıf numara yazdıklarını söyleyen Hilmiye, doktor olmayı değil, ailesine münasip biriyle evlenmeyi düşünüyordu... Cevdet, bilhassa doktor oluşu onu sıhırlayıvermişti.”²⁹¹

Romanda evliliğin araç olarak kullanıldığı diğer bir durum da tayin meselesidir. Cevdet ve Fatme'nin arasında ciddi manada duygusal boyutta bir şey olmamasına karşın sırf Fatme'nin ücra bir köye değil de daha güzel bir kasabaya tayinini aldirmek için Cevdet'le evlenmesinin dayatıldığı görülür. Cevdet dahi tekliflerini bu minvalde yapmaktadır. Fatme Sualan'a atandığında mutsuz bir halde bu köye gelirken Cevdet'in söylemleri aklından geçer: “... Gözleri önünde kâh DSNM sekreteri beliriyor ve: Üçer sene köylerde hizmet etmek borcumuzdur, mutlaka köylere gitmeliyiz” diyor, kâh Cevdet belirerek ona: “Evlenelim ve seni bizim kasabaya yollamalarını isteyelim” diye teklif ediyordu.”²⁹²

Fatme, Cevdet'in bu teklifini reddettiğinde Fatme'nin annesi kızmıştır. Çünkü ister zengin ister fakir olsun toplumda evliliğin sosyal statüyü yükselten bir araç olarak görüldüğü anlayışı ve anne-babanın sözlerinin çocukların evliliklerinde baskın olduğu gelenekçi bir yaklaşım hâkimdir. Fatme'nin annesi tıpkı Irgat Hüdaım gibi kızının duygularına önem vermez. Onun için öncelikli olan Cevdet'in ahlakı değil; iyi bir mesleğinin olmasıdır. Fatme'nin babası da zengin olan annesiyle mesleği sayesinde evlenebilmiştir: “Fatmenin babası şehirde fakir bir ailede yetişmiş bir tornacı ve

²⁹¹ Tatov, Gün, s. 89.

²⁹² Tatov, Gün, s. 58.

montördü. Bu güzel zanaatı, zamanında onun zengin bir aileye güvey olmasına yardım etmişti.”²⁹³

Romanda birbirini seven ve evlenmek isteyen Kerime’yle Şaban’ın da önünde engel vardır. Kerime’nin babası evlenmelerine karşı çıkar ve defaten gönderilen dünürçüleri geri yollar. Evlenmek isteyen gençler zorda kalmakta, çıkar yollar aramaktadırlar. Bir imece akşamının bitişinde Şaban Kerime’yi görmeye gelir. Babası tekliflerini geri çevirdiği için Şaban şenlik gecesinde içki içerek taşkınlık yapar. Kerime’nin babası onu zaten damat olarak istememektedir. Çünkü o da Ziya gibi işçidir. Şaban imece gecesini kendisine neden içtiğini soran Kerime’ye babasının sevdiği kızı vermemesi karşısındaki çaresizliğinden bahseder: “Buban gene vermeyecem, demiş de ne yapayım, dedi. Ona kim meram analatabilecek? Kimi dünürlüğe yollayalım ona?”²⁹⁴

Romanda evlilik konusuna yaklaşılacak farklı bir bakış açısı da artık gereği kalmayan ve insanları zorlayan adetlerdir. Kerime’nin kız isteme akşamında kızı isteyen en çok parayı verip ortadaki bohçayı alması gerekir. Burada kız isteme merasimi âdeta bir pazarlığa döner. İstenen para da başlık parası mahiyetindedir. Romanda bu sahne şöyle yansıtılır:

“Açık kapıdan elinde bir bohça ile Dükkâncı Hamdi girdi. Bohçayı Şabanın babasının önüne koydu ve sarılı olduğu bezi açarak:

Bir alaca bez, dedi.

Ve içindekilerini birer birer aktararak devam etti, hatip hoca da yazmağa başladı: Üç çember, bir mavi vala, bir çift delikli çorap, bir çift eldiven, altı işleme peşkir, altı atma başlı peşkir, on yağlık, on beş büyük çevre, yirmi küçük çevre, bir gömlek, bir don.

Sonra tekrar alaca bezle sardı ve:

Satılıktır, kimin parası varsa buyursun. Dedi.

Brigadir Mustafa:

Fiyatı ne kadar, dedi. Dur bakalım paramız var mı? Acaba kaldırabilecek mi?

A be size olduğuna iki yüz levaya vereceez.

Brigadir Mustafa:

Çok değil mi ba Hamdi, dedi, daha aşağı olmaz mı?

Eh iki yüz dediysek de iki yüz almadık ya. Siz ne vereceeniz?

Âdet yerini bulsun diye yapılan bu pazarlıktan sonra Şabanın babası yüz leva verip bohçayı aldı ve Ziyaya uzattı... ”²⁹⁵

²⁹³ Tatov, Gün, s. 66.

²⁹⁴ Tatov, Gün, s. 100.

²⁹⁵ Tatov, Gün, ss. 107-108.

Evlilik aşamasında toplumda dayatılan adetlere yapılan eleştirinin sebebi eski zamanlarda gerçekten ihtiyaç olup da istenen bazı eşyaların, artık gerek olmadığı hâlde sırf adet diye yine istenmesidir. Bu durum tarafları hem gereksiz yere masrafa sokar hem de çiftlerin modern çağda sahip olması gereken asıl eşyaları almalarının yerine geçerek mantıksızca bir tutum oluşturur. Durumun eleştirisini yazar romanda romanın başkişisi Ziya'nın düşünceleriyle yansıtır:

“Ziya kendi kendine düşünceye daldı. Bu bohçada olanları Şaban ne yapacak, nerde kullanacak. ‘Dükkânlar, çorap dolu, mendil, peşkir dolu. Beğendiğini alsın giysin. Adet denmiş diye lüzumlu lüzumsuz bohçayı doldurup duruyorlar. Bir de Şabanlar istenilen iki bin levayı, iki denk ipliği, bir yapağı çergesini, altı kırma peşkiri, yirmi kilo içi, on kilo yapağıyı, iki kat yorgan döşeği verici olmıyaydılar acaba Kerimeyi vermiyecekler miydi? Mutlaka vermiyeceklerdi. Bu iki bin levayı ne yapacaklar, gene yorgan döşek için iplik alacaklar. Bu kadar çok yorgan döşeğe ve dokuma gömleğe lüzum var mı ? Yok! Hepsi dükkânlarda hazır satılıyor. Bir zamanlar bu âdet yerindeymiş, çünkü dışarıda satışta bulunmuyormuş. Şimdi ise bol, hem de daha âlâ. Bu paralarla Şaban evine yaylı yatak, gardırop ve daha başka birçok ev eşyası alabilirdi. Ama zavallı Kerimeyi kaçırarak diye hiç lafını bile ettirmedi.”²⁹⁶

“Baba hakkı” adı altındaki bu başlık parasının verilip Şaban Kerime’yle nişanlanmasına rağmen, Kerime’nin babası istemediği bu evlilikten en ufak bir bahaneyle vazgeçme eğilimindedir. Bunun sebebi maddî açıdan daha kârlı gördüğü İmam Hasan’la kızını evlendirmeyi istemesidir. O da Hüdaîm gibi kızının rızasını umursamaz. Hatta nişanlandıktan sonra bile nişanı bozup daha çok para veren İmam Hasan’la kızını evlendirmeyi bile düşünmüştür. Böylesi durumlar romanlarda birbirini seven gençler arasında kaygıya neden olur. Onları bir başka evlilik meselesinin bir başka yanı olan kaçarak evlenmeye mecbur eder. Şaban da nişanlanmasına rağmen içi rahat etmez bu yüzden düğünü kaçarcasına yapmak ister. Bunun sebebini aralarında geçen konuşmada Ziya’ya şöyle açıklar:

*“Korkmaya başladım.
Neden Şaban?
Kerimeyi kaçıracağım diye.
Nasıl kaçıracaktıydın ? Nişanlısınız ya?!
Nişanlıyız ama, bubası başkasına verecek olurmuş.
Kime?
İmamların Hasana.
Kim söyledi bunu?*

²⁹⁶ Tatov, Gün, s. 108.

Kerime. Bubasının nazı da bundan ileri gelirmiş. İmam Hasanlara meyli vermiş, hep onlardan düniürlük gelmesini beklermiş. Şimdi Hasan kızışmış, “Şaban iki bin leva baba hakkı veriyse ben üç bin vereceğim, kanmazsa dört bin vereceğim. Buna da kanmazsa Kerimeyi kavrayacağım” diye kesesini döver, Kerimenin bubasına laf işittirmiş. İki defa oldu önüme beni döğmeğe çıktı...”²⁹⁷

Bu parçadan da anlaşıldığı üzere evlilik gibi toplumda aile kurmaya yarayan önemli bir hadise maddiyatla ölçülür olmuş ve toplumda evliliğin değerleri sarsılmaya yüz tutmuştur. Nitekim romanda bir süre sonra Kerime’nin babası Şaban’ın bazı hareketlerini bahane ederek nişanı bozmaya kalktığı görülür.

Gençler birbirini sevse de, köyde Türk toplumunda evliliğin oluşum şekillerinden yaygın olanı görücü usulüdür. Bu durum aracı bir kimsenin münasip bulduğu iki insanı bir araya getirmesiyle olur. Bindallı Necmiye, köyün doktoru Fatme’yi Ziya’yla evlilik yapması için ikna etmeye çalışır. Onun bu baskılayıcı tavrı Fatme’nin canını biraz sıkıştır. Fatme evlilik yapacaksa bunu kendi hür iradesiyle tanıdığı, gördüğü, anlaştığı bir adamla yapmak istemektedir. Bu yüzden Necmiye’ye sert çıkışır: “Siz bu köyde insanları böyle mi everiyorsunuz, dedi. Kızla çocuğun birbirini sevip sevmemesini göz önünde bulundurmuyor musunuz? Belki ben sevmem, belki o sevmez...”²⁹⁸

Görüldüğü gibi Sabri Tatov Gün Doğarken’de evliliğin Türk toplumundaki yanlış algılarının ve uygulamalarının toplumsal boyutta nasıl bir trajediye dönüştüğünü tek tek roman kişilerinin bakış açılarından vermiştir.

Gelenek ve modernite çatışmasının romandaki diğer bir sosyal boyutu da Türk toplumunun geleneksel aile yapısı içinde eşlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve kadına yaklaşım bağlamında yansıtılır. Romanın kadın karakterleri arasında yaşadıkları yerler (köy/kasaba), meslek, eğitim vb. farklılıklar olmakla birlikte birleştikleri ortak payda çeşitli şekillerde üzerlerinde oluşturulan toplumsal baskı ve köylerdeki erkek egemen Türk toplumunda yaşamının zorluğudur.

Gelenek ve modernite çatışması bağlamında kadınlarla ilgili durumların sosyal boyutta sorun haline gelmesi toplum tarafından kadına yapılan olumsuz ayrımcılıkla ilişkilendirilebilir. Hüdaime’ye göre kadınla erkek bir değildir. Bu görüş ona yıllardır

²⁹⁷ Tatov, Gün, s. 137.

²⁹⁸ Tatov, Gün, s. 133.

devam eden geleneksele dayalı toplum tarafından aktarılmıştır. Kızının boşanmış ve çocuklu bir adam olan Molla İdriz’le evlenmesinde sakınca yoktur çünkü bir kadın boşandığında belki toplumsal baskıya maruz kalıp söz olurken bir erkeğin boşanmış olması sorun teşkil etmez. Türk köylüsünün belki de geneline hâkim olan bu bakış açısını Hüdaim’le karısı arasındaki diyalogda Hüdaim’in konuşmalarından anlamamız mümkündür:

“ ... Karısı kocasının bu fikrine isyan edercesine âdeta bağırdı:

“Ama kızımızı dul adama mı vereceğiz?”

“Erkeğin dulu olmaz. Bir çocukları var sadece. O da İdriz.”²⁹⁹

Bu diyalogun devamında toplumdaki kadın probleminin başka bir yönü de göze çarpmaktadır. Ailesinde kendi evladı için dahi söz sahibi olamayan, kocasının her dediğini sorgulamaksızın kabul etmek zorunda olan bir kadın vardır. Bu kadın âdeta toplumdaki erkek özelde de eşi karşısında ikinci sınıf insan muamelesine maruz kalmaktadır. Emine’nin annesi kızının Ziya’yı ne kadar sevdiğini bilmesine ve onun için çok üzülmesine rağmen kocası karşısında söz hakkına sahip olmayarak boyun eğmek zorundadır. Bu durumun en trajik yanlarından birisi de Türk toplumundaki bu yanlışlığın senelerce devam etmesidir. Emine’nin annesi kendi anne babasından da bu yaşantıyı görmüştür ve erkek karşısındaki konumunu kabullenmiştir: “Kızının bütün kalbini bilen ananın yüreği biricik cız etti, fakat mademki kocası öyle düşünüyor, o itiraz edemezdi, kocasının fikrini tastiklemeğe mecburdu. Anasından babasından öyle görmüştü, öyle de biliyordu.”³⁰⁰

Romanda erkek egemen Türk toplumunda evliliğe dair birtakım örf ve âdet uygulamalarının sadece erkeği memnun etmeye endeksli olduğu; kadının varlığını ve onurunu zedeleyici nitelikte olması önemli bir ayrıntıdır. Fatme, Kerime ile Şaban’ın düğününe katıldığında aklından Ziya ile evlenince nerede yaşayabilecekleri sorusu geçer. Ziya onunla gelmeyecektir. Çünkü kadın kocasının yanına gitmelidir algısı hâkimdir:

“... Sonra dönemecten sapan ilk arabanın önünde seri boyuyla ağır ağır yürüyen ve dolayında adamlarla başbaşa vermiş konuşan Ziyayı baştan ayağa yine süzdü, onu bu insanlardan koparmak mümkün olur mu, olmaz. Kadınlara evlendikten sonra

²⁹⁹ Tatov, Gün, s. 27.

³⁰⁰ Tatov, Gün, s. 27.

kocalarının yanına gitmek âdet olduğu için belki biz doğduğumuz yere pek o kadar bağlı olamıyoruz.”³⁰¹

Namus ile ilgili bütün sorumlulukların kadına yüklendiği ve söz konusu kavramla ilgili her şeyin toplumda kadının bekâreti üzerinden ele alındığı negatif bir ayrımcılık mevcuttur. Bekaret ve namus ile ilgili sorumlulukların toplumdaki cinsiyet rolleri bağlamında ve gelenekselci dayatmalarla sadece kadına yüklendiği dikkati çeker. Evlilik âdetlerinden biri de, düğün gecesi bir arabanın yeni çiftin evinin önünde beklemesidir: “Öbür arabalar tekrar kooperatif ahırına götürüldü, avluda sadece gelin arabası bırakıldı. Gerdek gecesi gelinin bakire olmadığı anlaşıp güvey tarafından istenmezse sabahı tersüzeri gelini tekrar babasının evine götürmek için arabayı böyle hazır vaziyette Cuma sabahına kadar tutmak âdetti.”³⁰²

Emine İdriz’in kendisini cinsel olarak istismar edişinin ardından sevmediği ve istemediği İdriz’le evlenmeye mecbur kalır. Burada sadece kadına dayatılan namus algısının onları maruz kaldıkları haksızlıklar karşısında susarak kabullenmeye ve mağduriyete sürüklediği görülmektedir:

*“İdriz kalktı, sobaevi kapısını usulla açıp girdi ve Eminenin yanına yorgan altına sokuldu. Emine hâlâ mışıl mışıl uyuyor, boynuna sarmaşan kolu Hilmiyenin kolu sanıyordu. Rüyasında Ziya ile karşılaştığını görüyor ve Ziya diye İdrize daha çok sokuluyordu. Bir sıra birden göğsü acıyarak belinledi ve gözlerini açtı. Göğsünde yabancı eli hissetti. Kendini toparlamağa çalışarak:
Hilmiye, ne yapöorsun sen, diye bağırdı.
İdriz diğer elini hemen ağzına koyarak:
Dur bağırma, ben İdrizim, dedi.
Emine debelenip kendini kurtarmaya çalışarak ağlamaya başladı.
İdriz elini onun ağzından kaldırmadan:
Ağlama, Emine, sen çocuğun anastıysan ben de babastım, yarın hatibi çağırır nikâhı kıyarız. Bak ya, bu hanede seni herkes sevöoru, dedi.
Emine bir müddet hıçkırdı hıçkırdı, sonra yatıştı. Ertesi gün Sualanda Eminenin İdrizle evlendiği haberi yayıldı.”*³⁰³

Emine kendisine İdriz tarafından yaşatılan bu hadiseden sonra yine de İdriz’le yaptığı evliliğinin onurunu korumak adına Ziya’yla iletişimini keser. Mutsuzluğuna rağmen kendini yuvasına adar. Fakat ahlaki noktada hiçbir kabahati olmayan ve esasında

³⁰¹ Tatov, Gün, s. 173.

³⁰² Tatov, Gün, s. 176.

³⁰³ Tatov, Gün, ss. 33-34.

İdriz'in yaptığı kötü eylemin mağduru olan Emine, bir müddet sonra yine İdriz tarafından iftiraya maruz kalır. Üstelik bunda Emine'nin kayınvalidesi de bir kadın olarak oğlunun ortaya attığı asılsız söylemlere göz yumar. İdriz'le onun annesinin konuşmalarını duyan Emine'nin gururu çok incinir. Duyduklarını ağlayarak annesine anlatır:

*“Emine bezinin ucuyle gözlerini kuruladı ve anlatmağa başladı:
Kaynanam, dört senede bir encek yaptı, şimdi üstü püf püf, elini bir şeye sürmez.
Besbelli kendisini bize biyendirsın diye kızlığında o kadar hamaratmış, kendisini işçi
gösterirmiş, dedi. İdriz de sanki bunu beklermiş:
Bırakacağım onu, nine, bırakacağım da gene eski karımı alacağım. Bu Ziyala aşna
fişne olup yaşamış yaşayacağını, geldi benimle temizledi kendini...”³⁰⁴*

Kadın-erkek ilişkilerinin eşitlik üzerine kurulmaya başladığı bir döneme rağmen hâlâ kadının erkeği araması, ilk adımı kadının atması kadın açısından gurursuzluk olarak nitelendirilebilmektedir. Türk toplumunda bu şekilde yetiştirilen kadınlar ise belli bir eğitim seviyesine ve yaşadıkları ortama rağmen bu yanlış algıdan kurtulamamaktadırlar. Ziya'nın kötü günler geçirdiğini düşünen Fatme de onu arama konusunda kendisiyle bu yönde bir mücadele halindedir:

“İşte şimdi onun yakın dosta ihtiyacı var. Ona “beni arama” demiyeydim beni kim bilir kaç kere arardı. Şimdi benim onu aramam lâzım değil mi? Evet, lâzım. Kadınla erkeğin müsavi sayıldığı bu devirde erkeğin sevdiği kadını aradığı gibi neden kadın da sevdiği erkeği aramasın! Neden böyle bir hareket kadın için küçüklük sayılsın! Neden kadın orta çağlarda olduğu gibi hâlâ erkeğin onu aramasını beklesin! Bilhassa sevildiğini bildiği zaman! Bu, boşuna bir kadın gururu değil mi?”³⁰⁵

Gelenek ve modernitenin çatışması romanda gelenekselci bir din anlayışı üzerinden de verilmiştir. Köyde üfürükçülere oldukça önem verilmektedir. Yanlış din algısının ve eğitimsizliğin de verdiği etkiyle hasta olan birini doktora götürmek yerine ilk olarak üfürükçülerin tercih edilmesi buna işaret etmektedir: “Eminenin altı aylık çocuğu sık sık ağlamağa, gece ne anasını ne de babasını uyutmamağa başladı. Gelin kaynana düşündüler taşındılar, köyde nefesi keskin Ali Hocaya okuttular, fakat çocuk bir fayda bulamadı.”³⁰⁶

Emine'nin çocuğunun hocaya götürülünce düzelmemesine ve rahatsızlığı devam etmesine rağmen çocuk ısrarla hoca hoca gezdirilmeye devam eder:

³⁰⁴ Tatov, Gün, s. 46.

³⁰⁵ Tatov, Gün, s. 193.

³⁰⁶ Tatov, Gün, s. 46.

“... En sonunda bir gün Irgat Hüdaim inekleri koştı, karısını ve Emineyi komşu köydeki Mirem Hocaya götürdü. Mirem Hoca çocuğu okuyup üflledi, sonra biri küçük, biri büyük iki muska yazdı. Gececek, dedi. Gece kızan kucağında ecinni sofrasına uğramışsınız. Bu büyük muskayı anası uçkurluğuna dikip taşıyacak... Haftasına varmaz, inşallah iyileşir...”³⁰⁷

Cehalet sonucu hocalarda gezdirilen ve doktora bir kez olsun götürülmeyen çocuk trajik bir şekilde ölür. Bir müddet sonra verem olan Emine de aynı sonu yaşayacaktır. Zamanında doktora götürülmediği, sadece hocalardan medet umdukları için Emine’nin durumu gitgide ağırlaşır. Emine’yi hasta yatağında ziyaret eden Doktor Fatme, Emine’nin düştüğü durumu görünce çok üzülür:

*“... Fatme alâka ile sordu:
Doktora gittin mi?
Ti... Gittim.
Hastalandığın gibi mi?
Hayır. Ben o vakit “hastayım” demeğe utandım. Bubama söyledim. “Terlet kendini geçer o” dedi. O yazı ve o kış ayak üstünde geçirdim. Sonra bir daha döşeğe düştüm ve beni beş saat uzakta bir kövde Fatme hocaya götürdüler. Sonra bilmem hangi kövde bir Hasan hoca çok anlarmış dediler. Ona götürdüler, bir fayda etmedi...
Fatme bu konuşulanları işitince kalbi burkuldu. Demek hoca peşinde koşarken hastalık azıtmış ve son safhasına girmişti...”³⁰⁸*

Geleneğe dayalı din anlayışının bir neticesi de kaderciliktir. Romanda dini kullanan Hacı Osman Ağa’nın yanı sıra dini bilmemekten doğan bir takım yanlış algılarla mağdur olan Hüdaim üzerinden aslında toplumun bir eleştirisi vardır. Burada örnekler Hüdaim üzerinden gelişse de esasında Türk köy toplumu haklarını aramak ve çabalayıp daha iyi yerlere gelmek yerine kadere sığınmakla yetinir. Bu yüzden Irgat Hüdaim gibiler Hacı Osman Ağa’nın Allah tarafından zengin yaratıldığını, kendilerinin de kaderinin fakir ve ırgat olmak olduğunu düşünmektedirler. Haklarının çiğnendiğini düşünmezler. Hacı Osman Ağa’nın konumu onların gözünde hem ‘Hacı’lığıyla hem de Allah tarafından kendisine bahşedilen zenginliğiyle üstündür. Modern ve eşitliğin olduğu bir dünyayı merak dahi etmezler. Fakir Türk köylülerinin bu tutumu Bay Nedelço’nun ağzıyla verilir: “ Herifler hâlâ dünyanın tepsi gibi düz olduğuna, allahın, kimisini zengin, kimisini fakir

³⁰⁷ Tatov, Gün, s. 46.

³⁰⁸ Tatov, Gün, s. 87.

yarattığına inanıyorlar, Osman ağayı, “Hacı”, “Hacı” diye koyacak yer bulamıyorlar...”

309

Hüdaım’ın farklı kişilerle konuşmalarının geçtiği bazı pasajlardan da yoksulluktan kurtulup rahat bir hayat yaşamanın, çalıştığının hakkını almakla değil de, yalnızca bekleyip sabrederek ulaşılabilir olduğu algısı yaygındır. Irgat Hüdaım, Hacı Osman kendisine tarla ve hayvan verince buna inanamaz. Zaten hakkı olanı aldığını düşünmez. Aklında sadece eksik ve gelenekselci dinî bilgisiyle bütünleştirdiği düşünceler vardır: “Beklemezdim kızım, böyle bir cömertlik yapacağı hiç aklıma gelmezdi. “Sana şu kadar tarla, iki düve vereceğim” deyince çıldıracağım diye korktum. Şimdiye kadar ne zaman nerde görülmüş böyle şey?! Bir yerde... “Sen dalabet kulum, ben vericiyim” demiş allah. Biz sabrettik, işte verdi...”³¹⁰

Romanda kılık kıyafet üzerinden de gelenek ve modernite çatışmasının yansımaları görmekteyiz. Ziya, sevgilisi Emine’den panayıra gidince kendisi için elbiseli, başı açık bir fotoğraf çektirmesini ister. Emine için saçı açık ve elbiseli fotoğraf çektirmek bir Türk köyündeki toplumsal yapı düşünüldüğünde onu utandıracak bir iştir:

“... Yalnız başına da bir putret yap, şöyle mektup zarfı kadar büyük olsun. Bezsiz, çembersiz, sadece peliklerinle... Anladın mı? Paran yoksa ben vereceğim.”
“Topladım, panayır parası için kabak çekirdeği kuruttumdu, onları sattım da harçlık birkaç lef aldım. Bezsiz putrete çıkarsam kızlar mana bulur bana.”
“Bulan bulsun, sen onlara bakma. Fistanla bile çıkabilirsin. Olsa bir fistan da çıksan, bak ne güzel olacak!..”³¹¹

Emine elbiseyi Elenka’dan bulabileceğini söyleyince, Ziya sevgilisinin elbiseyi cesaret edip giyeceğine ihtimal vermez:

“Öyleyse yarın panayıra giderken iste ondan da çık fistanla.”

“Çıkamıyacam mı saöosun?”

“Korkudan çıkamazsın zer.”³¹²

Romanda köylülerin modern kıyafetlere karşı tutumu ve bu kıyafetleri benimseyememelerinin eleştirisi Fatme’nin bilincinde yansıtılır: “İnsanları iyi yürekli

³⁰⁹ Tatov, Gün, s. 22.

³¹⁰ Tatov, Gün, s. 15.

³¹¹ Tatov, Gün, s. 7.

³¹² Tatov, Gün, s. 7.

ama, ne yaparsın, cahil. Muallimleri bile mektebe, toplantıya fistanla gidiyor, evde, mecide don şalvar giyiyor.”³¹³

Romanda modern dünyanın karşısındaki geleneksel yapının olumsuz yönlerinin bir eleştirisi de geleneği temsil eden bir kurum olan “ağalık” üzerinden yapılır. Mekân olarak olayları köyde geçen romanda eski düzenin getirisi olarak bir “ağalık” müessesesi göze çarpar. Gün Doğarken romanında köyün küçük mülk sahiplerinden Osman Ağa’nın Hacı ve Ağa unvanını kullanarak fakir köylüleri sömürdüğü görülmektedir. Osman Ağa bu sömürüyü cahil ırgatlarının haklarını ellerinden alarak ve onları işlerinde karın tokluğuna çalıştırarak yapmaktadır. Emektar işçisi Hüdaim’e verdiği tarlalar da esasında Hüdaim’e aittir. Fakat zamanında bunlara el koyan Hacı Osman Ağa bu tarlaları Hüdaim’i kooperatife kaptırmamak için verirken, ona lütfediyormuş edasındadır. Oğlu İdriz tarla vermesini istemez. Hüdaim’e tarla verilerse onu kendi işlerinde kullanamayacağını düşünmektedir. Hacı Osman Ağa ise bu tarlaları vererek Hüdaim’i kendine minnet duyurup bağlamak derdindedir. Bu niyeti oğluyla olan diyalogundan açıkça belli olmaktadır: “Bak ya Ziyayı kandırdılar, o bırakıp bizi gitti tekezeseye. Eğer boşlarsak, Hüdaimi de kandırırlar, onu da kaçıırız, iki elimiz taş altında kalır. Zatı o tarlalar onun halasından elimize hepten bedava geçmişti. Onun bizde vebalı vardır. Varsın başımızın sadakası olsun...”³¹⁴

Hacı Osman Ağa kendi hanesinin emrinde çalışan ırgatlara onları çokça çalıştırmasına rağmen haklarını zamanında ve tamamen vermemektedir. Artık kooperatife giren Ziya’nın geç saatlere kadar işte olduğunu duyan Emine kooperatif işinin de Hacı Osman’ın işinden farklı olmadığını düşünür. Ziya’nın verdiği cevaptan Hacı Osman’ın işçilerinin emeklerini nasıl sömürdüğü ortaya çıkmaktadır:

“Bu sözlerden Eminenin yüreği serinledi, kafasından bin bir şüphe dağılıp içi rahatladı. Ziyasının başka yerde mecide olmadığına, kırdı olduğuna sevinerek, laf olsun diye mırıldandı:

“Demek kooperatinde de gece yarılara kadar işlemek var ha? Neresi iyi onun? Hacı ağaların işinden hiç de ayrı yeri yok.”

Ziya onun başını göğsüne bastırarak:

“Var, var, dedi. Osman ağada karanlıktan karanlığa işlersin de hep bir gün sayılır, burda işletmede ise dekar başına ödeyorlar.”³¹⁵

³¹³ Tatov, Gün, s. 111.

³¹⁴ Tatov, Gün, s. 84.

³¹⁵ Tatov, Gün, s. 6.

Aynı durum Hacı Osman'ın tarlalarında orağa gelen ırgatlar için de söz konusudur:

“Akşam yemeği yendikten ve Anife yenge bir sofraya duası okuduktan sonra küçük Hilmiye her orakçının gündeliğini birer birer vermeğe başladı. Orakçılar paralarını ellerine alınca, hem seviniyor, hem de şaşıyorlardı, çünkü bu haneye şimdiye kadar kaç defa işe geldiyseler gündeliklerini hiçbir vakit bu kadar çabuk almamışlardı.”³¹⁶

Hacı Osman köylü üzerindeki ekonomik baskınlığını ve üstünlüğünü kaybetmek istemez. Aynı zamanda başkalarını çalıştırıp kendisi onların üzerinden kazanmaya alışkındır. Onun kooperatife karşı çıkmasının altında yatan sebepler bunlardır. Köy meclisi başkanı Veliko'nun ağzından Hacı Osman Ağa'nın neden kooperatife girmek istemediği şöyle verilir: “Hadi Hacı Osman ağa elâleme iş yaptıрмаğa, kendisi de gölgede beklemeye alışmış, rahatını kaçıracağından korkuyor, ya bu Efraim neye bükeleyor,” dedi.”³¹⁷

Eşitliği vadeden kooperatifler işine gelmez. Vergi olarak vereceği mahsulü saklar ve bu şekilde kâr etmeyi düşünür. Mahsulleri sakladığı tahmin edilip sorguya çağrılınca hemen din kisvesine bürünerek işin içinden sıyrılmaya çalışacak kadar düzenbaz ve ikiyüzlüdür. Köy meclisinin başkanı Veliko onu sorgular:

“Öyleyse doğrudan meseleye geçelim. Naredi ne vakit çıkaracaksın sen?”

“Yok da ne çıkarayım. Geldiler aradılar ya, yok.”

“Bir de yalan söylersen?”

“Ben allahın kuluyum, yalan söylemem.”³¹⁸

Romanda, Hacı Osman Ağa'nın din kisvesi altında insanların dinî hassasiyetlerini sömürmesi toplumsal düzlemde bir sorundur. Hüdaim'in Hacı Osman'ın zaman zaman kendini aşağılamalarına rağmen onun iyi birisi olduğunu düşünmesi onu dindar bir adam gibi görüp cehaletinden kaynaklı ona çok anlam yüklemesinden ya da Hacı Osman'ın kendisini öyle göstermesinden kaynaklanır.

Romanın ağa tipi Hacı Osman, süslü dini terimler kullanarak kendini “mübarek” bir adam gibi gösterir. Zaten cahil olan Hüdaim gibileri de onun bu tavrına kanarak onu

³¹⁶ Tatov, Gün, s. 33.

³¹⁷ Tatov, Gün, s. 20.

³¹⁸ Tatov, Gün, s. 39.

üstün tutmaya ve sömürülmeye devam ederler. Hacı Osman Ağa'nın 'Hacı' unvanını kullanması bu sömürde özellikle etkin bir role sahiptir. Hüdaim'e tarlaları verdiğini söylerken de asıl niyetini ustaca gizleyerek kendisini çok hayırsever ve lütfedici bir kimse olarak sunar:

*"Hacı Osman devam etti: Ayı ayrı yok ama, ben gene de aktelânın huzurunda kendimi sana borçlu duyuyorum. Sana biraz toprak bağışlamak doğdu içimde (Irgat Hüdaimin yüzü sevinçten aydınlandı). Bak ya, artık senin de kızanların var, kendi kendinize işleyebileceğiniz. Eh, elbette, vaktiniz oldukça arada sırada bize de yardımınız olursa, gönlümüz olur. İstersen gene bizde çırak kalırsın ve tarlalarını da işlersin. O artık senin bileceğiniz iş. Belki akteâlâ doğurdu bunu benim içimde, orasını bilmem amma ben içimde olanı söyleyen "Meşelik"teki tarlayla "Sazlık"taki tarla bugünden gayri senindir."*³¹⁹

Aynı şekilde Osman Ağa'nın oğlu Molla İdriz de Cevdet'e Hüdaim'den bahsederken babasıyla ona verdikleri tarlaları sanki dinî hassasiyetlerinden ötürü vermiş gibi yansıtır:

*"Cevdet iki tarafına bakınarak:
"İdriz be, Hacı aga nerde?"Diye sordu:
İdriz bön bön bakarak sordu:
"Ama senin haberin yok mu?"
"Hayır, nerden olacak, hem neden?"
"Bubamı urdular ya."
"Kim vurdu?"
"Bizim Hüdaim aga."
"O sizin çırak mı? Niçin?"
"A be fişebilillâh kırk dekar tarla ve iki düve verdik, hadi çok fukaraya yardım ettik, ona da yardım edelim de adam olsun dedik, amma başımıza belâ aldık. Derler ya, besle kargayı oysun gözünü, bizim iş de öyle oldu. Şunu söyleyeyim ki, bu kooperatif kurulalı ne çoban bulabiliöörüz, ne çırak. Onun için paçaları ve kolları sıvadım, çarıkları çektim, işe ben gidöorum. İyi ama, geçen haftalar bir gün kasabadaydım da kıra yerime bubam gitti. Tekezeden verilen tarlamız onunla komşudur. Orda koca bir ceviz vardır. Ne o, cevizin bize kalmasına razı oldu, ne de biz ona bırakmağa kıyabildik. Sonunda ona da bize de olsun diye ortak bıraktıydık. Bubam bakmış, cevizi çizi üstüne hiç yakıştıramamış.
Hüdaim, demiş, bu ceviz çizi üstünde yakışmaz. Çiziye bir adım öteden çekelim de düzeldeyim Sana başka yerden fazla fazla öderim.
Ben , demiş, çiziye bir karış bile kıpırdatmam. Nasıl anlaştıysak öyle kalacak
Bubam ona:
Yazıklar olsun, be Hüdaim, demiş. Sana fişebilillâh bu kadar tarla bahışladım, lafını bile etmedim, sen bir karışımı kıskanöösün."*³²⁰

³¹⁹ Tatov, Gün, s. 12.

³²⁰ Tatov, Gün, s. 83.

Bu parçada görüldüğü gibi Hacı Osman Ağa o kadar zenginliğine rağmen hâlâ mal hırsı içindedir. Önceden yapılan anlaşmaya bağlı kalmayıp ceviz ağacını ister. Hüdaım'ın rızası olmadığında da hayır için verdiğini söylediklerini Hüdaım'ın başına kalkar. Burada dinî hassasiyeti olan bir insanın işçilerine haklarını eksiksiz vermesi ve hayır hasenat adına yapılan iyilikleri yoksul insanların başına kalkmak bir yana gizli yapması gerektiği düşünüldüğünde, Hacı Osman Ağa'nın romanda dini kullanan kötü niyetli bir tip olarak vurgulandığı açıkça görülmektedir. Köylüsüne samimi hayır yapmak niyetiyle bir iyiliği dokunmayan Hacı Osman gösteriş olsun ve konuşulsun diye fakirler için bir mevlit okutur nitekim de konuşulur: "...Hacı Osmanın fukaralara okuttuğu mevlit, bütün havalide dillere destan oldu, bir daha cami cemaatının ağzından düşmedi..."³²¹

Gün Doğarken romanında eğitim de farklı yanlardan sosyolojik boyutlarıyla yansıtılmıştır. Sabri Tata romanda kendi toplumunun eğitim eksikliği yüzünden yanlış algılara körü körüne bağlanmasını ve Osman Ağa gibi kötü niyetli kimselerin toplumu dinî bir kavram olan "Hacı"lığını kullanarak nasıl sömürdüğünü ele alır. Köylüler modern bir zaman dilimine ait olmalarına rağmen, Dünya'nın yuvarlak olması gibi temel bilgilerden dahi yoksun kalarak bir cehalet içerisinde bırakılmışlardır. Türkler bu gibi en temel bilgilerden mahrum kaldıkları için düşünme ve sorgulama eksikliği yaşamaktadırlar. Bu durum Bay Nedelço'nun ağzından verilir:

*"Senin gibi, "Kapital"i okuyaydılar her şeyi anarlardı ama, herifler hâlâ dünyanın tepsi gibi düz olduğuna, allahın, kimisini zengin, kimisini fakir yarattığına inanıyorlar, Osman ağayı, "Hacı", "Hacı" diye koyacak yer bulamıyorlar. Sonra Osman ağa da politika yapmasını biliyor. Saman altından su yürütüyor."*³²²

Parti, gençlerden bazılarını üniversite hazırlık kursuna gönderip okutmak istemektedir. Fakat bunun için karar kılınan bazı gençler ve Ziya sadece ellerindeki mesleklerini yapmakla yetinmek isterler. Onlar daha çok okumanın insan kaç yaşında olursa olsun onu nitelikçe geliştirdiğini; eğitimin önemini kavrayamadıkları için okumanın anlamsızlığına hükmederler. Bazı gençlerin eğitime bakış açılarını ve isteksizliklerini şu parça özetlemektedir:

³²¹ Tatov, Gün, s. 13.

³²² Tatov, Gün, s. 22.

“Çağrılanlardan biri:

“Yaşım yirmi beşi geçti, artık okunur mu’, dedi. Her şey artık bir kulağımdan çıkıyor.”

Bu şekilde bir taraftan itirazlar, diğer taraftan kandırmalar başladı.

Her biri yaşının ilerlediğini sebep olarak ortaya atıyordu.

Ziya:

“Ben şoför olacağım, bana daha fazla okumak lâzım değil”, dedi, bir daha da lafını ettirtmedi.”³²³

Romanda eğitimin önemi, sembolik olarak ham bir malzeme olan ağaç ve onun güzel bir kutu oluşu ile anlatılır. Romanın başkişisi Ziya da başlarda toplumdaki bilgidен uzak gençlerden biridir. Onun eğitimle yüksek kültürlü birine dönüşebileceği vurgulanır: “... Usta eller tarafından güzelce işlendiği zaman pürüzlü bir ağaç nefis bir kutu, eğri büğrü demir, mükemmel bir motor oluyorsa, neden zekâsı, sürülmemiş bir tarlayı andıran kaba bir gençten mahir eller sayesinde yüksek kültürlü bir adam, bir agronom yetiştirilmesindi...”³²⁴

Ziya’nın eğitimine ve okumaya devam ettikçe kültürel açıdan onun nasıl adım adım yol kat ettiği ve romanın başlarındaki Ziya’dan ne kadar farklı bir hâle geldiği özellikle yansıtılır. Ziya, işçi gençler birliğinde çalışırken ona bazı dersler de okutulmaktadır. Bay Nedelço bu derslerin Ziya’ya faydası olup olmadığını sorduğunda Ziya, bu eğitimin ona bazı temel bilgileri nasıl kattığını kendisi ifade etmektedir:

“Size bazı bazı leksiya okuyorlar ya!”

“Okuyorlar.”

“Faydası var mı?”

“Ne söyleyosun bay Nedelço? Yerin toparlak olduğunu, bizim dünyamızdan başka dünyalar olduğunu hep kulupta öğrendim.”³²⁵

İnsanın bilginin önemini ve onun kendisini nasıl geliştirdiğini anlaması için de eğitim gereklidir. Romanın başkişisi Ziya bu gerekliliğin farkına ve öğrenmenin tadına varmıştır. Fatme’yle geziye çıktıkları sırada mağara görünümlü bir kaleye girerler. Bu kaleyle ilgili olarak aralarında kültürel bir sohbet başlar. Bu sohbet esnasında Ziya çocukluğundan beri gördüğü, köyündeki bu tarihî kaleye farklı bir bakış açısıyla baktığını ve eski bakış açısıyla yenisi arasında eğitimle ayrılan ince bir çizgi olduğunu fark eder.

³²³ Tatov, Gün, s. 42.

³²⁴ Tatov, Gün, s. 43.

³²⁵ Tatov, Gün, s. 77.

Bu noktada mektebin önemi Ziya'nın ağzından vurgulanmaktadır. Ziya Fatme'ye bunu şöyle ifade eder:

“Dört senedir benim buraya geldiğim yoktu. Küçüklüğümde hayvan otlatırken yağmurda buraya kaç kere girdik. Burada ne kadar saklambaç oynadık. Sadece, bunun bir yerinde gizli para olduğunu, malcıların sık sık gelip para aradığını anlatırlardı, biz de ağzımızı açıp dinlerdik. Hiçbir vakit buraya şimdi senin ve benim baktığımız gözlerle bakmamıştım. O vakit anlayışlarım, görüşlerim ne kadar başkaymış. Bunun tarihî bir âbide, âsariyatika olduğu, o zaman kimin aklına gelir. Mektep, mektep!!! Her sırrı çözmeye anahtar veren mektep!”³²⁶

Romanda Türklerin okumanın değerini bilmemesi, kendilerini geliştirmek yerine kahvede boş vakit öldürmelerine değinilmektedir. Hiçbiri kütüphaneye gitmez. Bu durumun onların Bulgar toplumuna yetişmesine ve ilerlemesine engel olduğu eleştirisi Ziya'nın düşüncelerinin yansıtılmasıyla verilir:

“Ziya kahveyi içmiş düşünceye dalmıştı. “Bulgar arkadaşlarına yetişinceye kadar daha çok çalışmamız lâzım. Nasıl da hiçbirisi bulgar arkadaşları gibi merak edip okuma evinin kapısını açmıyor! Olmıyacak bir şeyden ötürü birbirlerini öldürmeğe hazır. Aralık buldular mı hemen kâğıt oynamaya oturuyorlar.”³²⁷

Köylerdeki en mühim toplumsal sorunlardan birini şüphesiz işsizlik teşkil eder. Nitelikli bir işe sahip olamayan köylüler buna bağlı olarak sürekli geçim sıkıntısı/yoksulluk içerisinde. Bunu Bulgaristan'daki Türklerin diğer bazı romanlarında olduğu gibi *Gün Doğarken* romanında da görmek mümkündür. Köyün erkeklerinden çoğu ailelerini geçindirebilmek adına gurbete maden ocağına gitmek zorunda kalırlar. Bir müddet sonra kooperatiflerin kurulmasıyla artık oraya bağlı çalışan köylüler günlük yiyecek ve paralarını zamanında alabileceklerini umarlar. Ancak hâlâ önceden olduğu gibi maden ocağına çalışmaya gitmeye ihtiyaç duyacaklarını düşünenler de vardır.

“Acaba günlük başına planlaştırıldığı kadar para ve yiyecek alabileceğiz mi?”

“Fazlasıyla olacak. İki gün sonra işiteceksiniz.”

Kuru Mehmet:

“Ne kadar çok alırsanız alın, bu kış gene maden ocağına benim yanıma gelceeniz”, dedi.

Recep bu sözlerden alınarak:

“Burada kar yolları kapadığı ve iş olmadığı zaman gideriz elbet, neçi gitmeylim,” dedi. “Orası senin babanın tapulu malı olmasın!”

Ziya araya girdi.

³²⁶ Tatov, Gün, s. 157.

³²⁷ Tatov, Gün, s. 94.

“Artık gitmiyecekler”, dedi. “Kış, köylüler için ölü, işe gidilemeyen mevsim sayılmıyacak. Yeni ziraat ilmine göre kışın da çok işimiz olacak.”³²⁸

İşsizlikten dolayı yoksul olan ve bunun neticesinde gurbete çalışmaya giden erkeklerin aile yaşantıları da altüst olmaktadır. Bir imece akşamında kızlarla oturan Necmiye’nin kocasından söz açılır. Efraim sekiz aydır ailesinden uzakta madende çalışmaktadır:

*“Şimdiye kadar bir tek kelime söylemeyen Cevriye:
“Senin yerine olsam, onu yalnız bırakmam, ben de giderim Madana, necmiye abla”,
dedi.
Necmiye bir ah çekerek, cevap verdi.
“Kaç defa gitmek istediysem, Efraim agan bana, “orası karı işi değil, sen evde otur.”
dedi.”³²⁹*

Romanda yoksulluğun belirgin bir şekilde üzerinde durulmasa da bazı kısımlarda romanın mekânı olan Sualan köyünde insanların geçim sıkıntısı yaşadığı görülmektedir.

Hüdaım Hacı Osman Ağa’nın yanında yirmi yıl ırgatlık yapmıştır. Ancak Hacı Osman onun emeğini sömürerek zenginleşirken o bir hayvan bile alamamıştır. Bu durum Hüdaım’in ve ailesinin karın tokluğuna çalıştığını göstermektedir. Hüdaım’in Emine’ye söylediği şu sözlerden de yoksul bir aile oldukları anlaşılmaktadır: “Kim ne derse desin. Hacı Osman gibi insan bu köyde yoktur kızım. Çok şükür, bizi şimdiye kadar ne aç bıraktı, ne susuz. Fukareydik ama, bize fukaralık bildirtmedi.”³³⁰

Romanın başkahramanı Ziya da fakir bir ailenin çocuğudur. Babası ailesini geçindirebilmek için hayattayken gündelik işlere gitmiştir. Rusçuk’ta bağ işinde olduğu sıralar zaten hasta olan babasının hastalığı iyice artar ve yatağa düşer.

Babası Ziya’yı okutmak istemiş ancak maddi imkânsızlıklardan dolayı bu emelini gerçekleştirememiştir. Ölüm döşeğinde Ziya’ya hayıflanır:

“Bir ahdım vardı, onu yerine getiremedim. İsmel Hoca kaç defa bana “bu çocukta ümüz var, okut onu” dedi. Ama, iki yakamız bir araya gelmedi ki... Bu hastalık beni bitirdi, üstelik borca da soktu. Buna yanarım. Belki ilerde zamanlar iyileşecek, amma ben görmeyecem. Bu evin erkeği sen kalıyorsun, sana dayanacak on dekar sıçanlıktan başka bir şey bırakamıyorum...”³³¹

³²⁸ Tatov, Gün, s. 94.

³²⁹ Tatov, Gün, s. 98.

³³⁰ Tatov, Gün, s. 15.

³³¹ Tatov, Gün, s. 75.

Ziya'nın babası yoksulluk yüzünden borcunu çalışarak ödeme karşılığında Hacı Osman'dan mısır ve buğday alır. Ziya'dan annesiyle birlikte gidip Hacı Osman'ın yanında çalışarak borçlarını ödemelerini ister: "Hacı Osman ağadan on şinik mısır aldım, yaza ona on dekar buğday biçecektim, annenle işe gider, işle ödersiniz."³³²

Ancak yoksulluk bitmeyen bir sorundur. Bu durum Ziya ve ailesini de tıpkı Irgat Hüdaım gibi Hacı Osman'a bağımlı kılar. Bunun sonucunda da ırgatlar aç karınlarının doyurulması için bazı temel gıdaların karşılanması karşılığında Hacı Osman tarafından ekonomik bir sömürüye maruz kalır. Ziya babasını kaybettiğinde de küçük yaşta yoksulluğun verdiği çaresizlikle kıvranmaya başlar. Üstelik daha Hacı Osman'a olan borçlarını da ödeyememişlerdir:

"Haftasına varmadan babası gözlerini dünyaya yummuş ve Ziyanın iki eli taş altında kalmıştı. Bay Nedelço iki defa ikişer şinik mısır getirdi. Fakat Mardin son günlerinde bay Nedelçonun bir gece evinden alındığı ve komünistlikle itham edilerek hapse götürüldüğü duyuldu. Ziyanın tutunduğu bu dal da kırılmıştı. Teyzesinin evleri de tamtakırdı. Evlerinde çalıyla gezen ilıştirecek bir şey bulamazdın. Çalacak ancak bir ümit kapısı vardı. O da Hacı Osman ağanın kapısı. Onu çaldı. "Hacı aga, bilöorum babamın size on şinik mısır borcu var ama, şimdi gene aç kaldık, bir şinik daha verir misin, yaza işle öderiz."

Ocak başında sarı kehlibar tespihini çeken Hacı Osman ağa:

"Rahmetli buban iyi adamdı, amma unutmuş oğlum, dedi. On şinik değil, on beş şinikti. Ama zararı yok, ben gene veririm. Sen istersen gündüzleyin gel bize. Hayvanları taramağa, sulamağa Hüdaım ağana yardım edersin. Biz seni aç bırakmayız."

Önüne, ayak parmaklarının ucuna bakan Ziya masum duruşıyla:

"Peki, Hacı aga, gelirim," demişti.

İşte o zaman başlayıvermişti de, dört yıl, yaz kış Hacı ağanın hanesinde hizmet etmişti. Hidrellezde bir çift kundura, iki çift çarık, bir kat şayak elbise, bir şapka, biraz para ve biraz da buğday almak üzere çırak tutunur, anasıyle birlikte bütün yaz kasıma kadar Hacıya çalışırdı."³³³

Gün Doğarken romanında toplumdaki ahlaki yozlaşmaya dikkat çeken birtakım olaylar verilmektedir. Bunlardan ilk akla gelen Brigadir Mustafa'nın kendi egosunu tatmin etmek için Ziya'nın başarısını ve ilmî bilgileriyle kendisine yapılacak işleri söylemesini çekemeyerek Ziya'ya iftira atarak ayağını kaydırmaya çalışmasıdır. Üstelik

³³² Tatov, Gün, ss. 75-76.

³³³ Tatov, Gün, s. 76.

bu planlarında kendi de yolsuzluk yapan Dükkâncı Hamdi ve Ziya'ya karşı çekemezlilik duyguları içinde olan Hüdaim de büyük bir istekle Mustafa'nın yanındadır:

“Brigadir Mustafanın kıskançlık damarı yine kabardı. Daha fazla dayanamıyarak bağırdı:

“Ziya bundan daha öte gitmez. Ayağının altına bir karpuz kabuğu koydum bile. Bir tane daha koyacağım. Bir tane daha koyacağım. Biricik burnu üstü sürçtü mü bir daha bir daha belini alamıyacak. Kurulmuş planlarım var.”

Hamdi merakla:

“Nedir bu kurduğun planlar?” Dedi.

“A be neyse, yaptım ben.”

“Burada yabancı yok, bizbizeyiz, söyle nedir planın? Belki yanlış düşünmüşsündür de yardım ederiz.”

Brigadir Mustafa eğildi, içeride kimse olmadığı halde bakındı ve pencereye de bir göz atarak fısıldamağa başladı. O fısıldıyor, diğerleri de memnuniyetle başlarını sallıyordu.

Hamdi sevincin belli etmemeye çalışarak:

“Güzel ve kurnazca düşünülmüş. Anlaştıramayacaklar,” dedi.

Birer kadeh daha doldurdu.

Brigadir Mustafanın bu vahşiyane planını içinden Hüdaim aga da tasvip etti ve kendi kendine: “O kelp buna müstahaktır.” Dedi.”³³⁴

Mustafa'nın kurduğu planlarla birlikte yoncalar yanarak telef olur. Herkese de bunun sebebini Ziya gibi gösterince Ziya sorgulanarak işinden olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu parçadan anlaşıldığı gibi Mustafa ve ona destek olanlar kendi köylerinden kendi insanların başarısını dahi kabul edememektedir. Ayrıca Mustafa'nın kurduğu planlar dâhilinde yaptıkları etik açıdan iş ahlakı ile de örtüşmemektedir.

3.6. Saçılan Kıvılcıklar

3.6.1. Romanın Özeti

Roman, Bulgaristan'da Kırcaali'deki Balıklıbayır köyünün ve insanının Komünistlerin idareye gelişiyle yaşadığı olumlu gelişmeleri, eğitimle cehaletin savaşını, engellere rağmen bir mektep açılmasını Ali Rıza, kızı Azize, Azize'nin sevgilisi Murat ve köyün aydın tipi Halil ekseninde anlatır.

Balıklıbayır doğru düzgün yolları bile olmayan bir köydür. Kasabaya gidip eğitim gören birkaç kişi dışında diğerleri okuma bilmez, mescitte aldıkları kısıtlı bir dinî eğitimle

³³⁴ Tatov, Gün, ss. 148-149

yetinirler. Köyde kasabaya gidip eğitim gören birkaç kişiden biri de Halil'dir. Halil, komünist ve aydın bir gençtir. Köyünün gelişmesini ister. Öncesinde köyün zengin ağası Süleoğlu Mümün'ün çobanlığını yapan Halil, hakkını eksik veren Süleoğlu'dan hakkını arayıp başkaldırınca onun baskısıyla köyünden ayrılmak zorunda kalır. Meriç boyundaki madende çalışır. Halil köyden gidince sevdiği kız Rabiye tek başına kalır. Rabiye, küçük yaşta oğulluk olarak köye getirilen bir Pomak kızıdır. Halil ile hayvan otlattıkları zamanda tanışıp birbirlerini sevmişlerdir.

Rabiye, Halil gittiğinde onu beklemeye niyetlidir. Ancak aleyhine gelişen şartlar onu Baba Alilerin oğlu Adem'le evlenmeye mecbur bırakır. Hâlâ birbirlerini sevseler de kavuşmaları mümkün değildir. Balıklıbayır'da yaşam diğer kadınlar ve erkekler için de zordur. Oldukça yoksuldurlar. Erkekler gurbette zor şartlarda çalışmaya mecbur kalırlar. Kadınlar ise köyün zorlu yollarındaki koşuşturmacalarla erken yaşta yıpranırlar. Süleoğlu Mümün herkesin altınlarına, tarlalarına el koyup fakir köylüleri kapısında çalıştırır. Haklarını vermez. Köylüyü sömürür. Yıllar önce oğlunun düğünü için kendisinden borç alan Kara Haşim'in borcunu silmez. Yıllarca Küçük oğlu Memet'i kapısında çalışmaya bırakan ve tüm varını yoğunu veren Kara Haşim'i hâlâ kendisine borçlu sayar. Tarla komşusu olan Topal İlyaz'ın tarlasını işgal eder. Topal İlyaz onu uyarınca dövdürtüp total bırakır. Romanın merkezindeki kahramanlardan olan Azize ve Murat'ın aileleri birbirine yakındır. Bu yüzden Azize ile Murat birlikte büyürler. Azize, Nazife ve Ali Rıza'nın tek çocuğudur. Murat ise Süleyman ve Hatice'nin en küçük oğludur. Hayali büyüyünce süvari olmaktır.

Murat'ın annesi Hatice ve Azize'nin annesi Nazife, Balıklıbayır'ın yollarında çalı taşırken bile ayrılmazlar. Azize'nin babası Ali Rıza'nın, fırtınalı soğuk bir gecede köy yollarını aşmaya çalışırken sağ elinin parmakları çolak kalmıştır. Bu yüzden elini kullanmaz olur. Bu durum Ali Rıza'ya ağır gelir. Onlar da diğer köylüler gibi yoksuldurlar. Azize'nin annesi Nazife yaşadıkları yokluk içindeki yılların biteceğine ve güzel günler göreceklerine inanan bir kadındır. Fakat uzun süredir hasta olan Nazife bir sabah ölür. On iki yaşındaki küçük Azize ve babası tek başlarına kalırlar. Ali Rıza kızına hem annelik hem babalık yapar. Süleyman ve Hatice yalnız kalan Ali Rıza ve Azize'ye acırlar. Evlerinde pişen çorbayı onlarla paylaşarak baba kızın yanında olurlar. Tütün zamanı gelince Ali Rıza sakat eliyle zor da olsa beş dekarlık tarlasında çalışır. Çift

sürdüğü ineği sütünü kesince tarlası sürülmeden kalır. Azize, Koca Alilere satmak için kasabaya süt götürür.

Bir gün Azize süt götürdüğü kasabada meyhanenin önünde aç olana koşulsuz, karşılıksız ekmek veren bir adama rastlar. Adam aç olan Azize'ye de karnını doyuruncaya kadar ekmek verir. Azize burada oyalandığı için o gün eve geç gelir. Babası merak edince geç kalışının sebebini anlatır. Ali Rıza heyecanlanır. Çünkü Azize'nin anlattığı ekmek dağıtan adamın, bir zaman önce ekin dönüşü kayın ormanı içinde karşılaştığı komünist genç olduğunu tahmin eder. Ali Rıza'nın önceden tanıştığı ve ekmeğini paylaştığı bu kişi, Komünistlerin idareyi ele alması için uğraşanlardan biridir. Adam herkesin her şeyi eşit şekilde paylaşmasını savunur. Fakir toplumun hakkını yiyen zenginlere karşı mücadele eder. Bu uğurda arkadaşlarıyla faaliyet gösterir, jandarmalarla çatışır. Ali Rıza'nın köyü Balıklıbayır'da da köylülerin hakkını yiyen zengin ve kaba birisi olan Süleoğlu Mümün vardır. Ali Rıza tanıştıklarında bu adama ondan bahseder. Adam ona her köye ulaşip insanların haklarını yiyenlerle mücadele edeceklerini söylemiştir. Balıklıbayır'a da ulaşacaklardır.

Yeni düzen yakındır. O günden beri Ali Rıza büyük bir umutla yeni Komünist düzenin kurulmasını bekler. Ancak adamın da tembihiyle bu konuşulanları sır gibi saklar. Azize karşılaştığı bu adamı anlatınca Ali Rıza'nın geçmiş hatıraları canlanır. Her köye ulaşacaklarını söyleyen bu adamın yakın zamanda kendi köylere geleceğini düşünür. Çok mutlu olur. Azize'nin kasabaya gittiği gün ekmek dağıtılması da Ali Rıza'ya göre Komünist idarenin gelmesinin yakınlığına bir işarettir. Bir gün Halil Kayacık'tan bir haberle gelir. Komünistlerin başa geleceğini, bundan sonra herkesin eşit şartlarda yaşayacağını duyurur. Topal İlyaz bu haberi köye yayar. Ali Rıza'ya gelip ona da müjde verir. Ali Rıza, Topal İlyaz ve diğer köylüler bu haber üzerine konuşmak için Süleyman'ın evinde toplanırlar. O akşam kasabadan mitralyöz sesleri gelir. Sabah erkenden Ali Rıza ve diğerleri kimseye görünmeden kasabaya varırlar. Ortalık kalabalıktır. Bir grup önlerinde büyük kıızıl bayrakla onların da içinde bulunduğu kalabalığa yaklaşır. Komünistlerin idareyi ele aldığını anlarlar. Yıllardır umutla bekledikleri an geldiğinden duygulanırlar. Çekingen olsalar da yeni rejimin kendilerine hak ve adalet getireceğini umut ederler. Ali Rıza sevinçlidir ama karısının da bu günleri göremediğine üzülür.

Yeni idarenin gelmesinden sonra Süleoğlu'nun baskısıyla giden ve uzun süredir köyünden uzakta olan Halil, Balıklıbayır'a geri döner. Köyün parti faaliyetçisi ve muhtarı olur. Komünistlerin başa gelmesi Süleoğlu'nun hoşuna gitmez. Çünkü istediği gibi davranıp köylüyü sömüremeyecektir. Topal İlyaz'ın evinde toplandıkları bir akşam Halil bir konuşma yapar. Artık güzel günler göreceklerini, köyelerine mektep açılacağını anlatır. Aradan üç yıl geçer. Murat ve Azize on beş yaşını geçerler. Eski, az kullanılan mescidin okul yapılması için hazırlıklar başlar. Başlarında Halil vardır. Kadın erkek ormandan taş, ağaç getirip mektebin yapılması için çalışırlar. Süleoğlu ve Mümün Hoca mektebin yapılmasını, sömürdükleri insanların gözlerinin açılmasını istemezler. Mektebin yapıldığı sıralarda Azize'yle Murat yakınlaşır. Sık sık buluşmaya başlarlar.

Mescidin onarılıp mektep yapılması tamamlanınca genç-yaşlı herkes mektepte okuma-yazma öğrenmeye gelir. Murat ile Azize de okuma-yazmayı sökerler. Köyde artık herkes geçimini önceki yıllara göre daha kolay sağlamaktadır. Yeni idareyle birlikte köyün yoksulluk yılları geride kalmaya başlamıştır. Köye yeni yollar yapılır. Süleoğlu Mümün ise rahat hareket edemez olur. Önceki gibi kimseye sözünü geçiremez. Artık kimse ondan çekinmez. Topal İlyaz, Süleoğlu'nun işgal ettiği tarlalarını bu dönemde ondan geri alır. Ali Rıza'nın da tarladaki işleri iyi gitmektedir. Süleoğlu, çobanı Rıfat'ı Azize'yle evlendirip ikisini birden emrinde çalıştırmak ister. Araya dünürü olarak da Süleyman'ı sokar. Rıfat da her fırsatta Azize'yi takip edip bakışlarıyla taciz eder.

Yeni yapılan mektebin içme suyu eksiktir. Mektebe su getirirken lazım olacak çimento vs. malzemelerin temini için köy halkının desteği gereklidir. Bu yüzden Halil ev ev dolaşır. Konuyu ilk olarak Süleoğlu ile Süleyman'ın yanında açar. Süleoğlu Halil'in mescidi mektep yapmasından duyduğu rahatsızlığı belli eder. Ona göre mektep açılmadan önce mescitte gördükleri dinî eğitim yeterlidir. İnsan dua öğrenirse cahil olmaz. Halil ise artık zamanın değiştiğini, sadece dinî eğitimin yeterli olmayacağını savunmaktadır. Ona göre bunların yanında modern dünyaya ayak uydurmak gerekir. Eğitim de modern olmalıdır. Bu sayede yıllarca Türklerden hiç yetişmeyen doktorlar, öğretmenler yetişecektir. Bu düşünce Süleyman'ı duygulandırır. Çünkü küçük oğlu Murat'ın süvari olmasını istemektedir. Süleoğlu Süleyman'a tanıdığı olmazsa hiçbir yerde iş bulamayacağını, idare değişse bile devlet içinde Türklerin ön planda olamayacağını söyleyerek onun beynini yıkar. Süleyman umutsuzluk içinde eve döner. Oradan çoktan

ayrılan Halil, sırayla Ali Rıza'nın, Kara Haşim'in evine uğrar. Bir süre sonra herkes ahlat ağacının altında toplanır. Süleoğlu yerine Rıfat'ı yollar. Halil mektebe çeşme yaptırma konusunu açar. Rıfat, Süleoğlu'nun ağzıyla bunu hükümetin yaptırması gerektiğini, onlara düşmediğini söyler. Fakat Mümün'e ve Halil'e göre yıllarca Allah versin diye beklemişlerdir. Kendileri çaba göstermeden bu şekilde beklemek yanlıştır. Artık kendilerinin de çalışması, çocuklarının geleceği için çabalamaları gerekmektedir. En sonunda çeşmenin yapılması için el birliğiyle çalışılmasına karar verilir. Mektep sudan mahrum kalmayacaktır. Sabah ya da akşam müsait olan nöbetleşe çalışacaktır.

Bir süre sonra Murat ve Memet, Mümün'le birlikte madende çalışmaya giderler. Azize Murat'ı uzaktan gizli gizli uğurlar. Balıklıbayır'a uzun süre yağmur yağmaz olur. Süleoğlu'nun yanlış yorumlamalarıyla köylüleri bir telaş alır. Süleoğlu, Mümün Hoca ile birlik olup günahlardan dolayı Allah'ın kendilerini cezalandırdığını ve gökten yılan yağacağını söyler. Cahil olan köylü bunlara inanır ve korkar. Süleoğlu, Süleyman, Mümün Hoca tüm bunlardan mescidi mektep yaptırdığı için Halil'i sorumlu tutarlar. Gece olunca kuvvetli bir yağmur yağar. Halil aceleyle evden çıkar. Şiddetli yağmurun mektebin su kanallarına zarar vermesinden korkar. Mektebe su taşımak için açılan kanallara toprak dolduğunu görür. Halil, Haşim, Ali Rıza, Azize, Topal İlyaz ve Rabiye el birliğiyle suların yönünü değiştirip, arklar açarak kanalı kurtarırlar.

Biraz zaman geçtikten sonra Süleoğlu'nun ısrarlarına dayanamayan Süleyman, Azize'yi Rıfat'a istemek için Ali Rızalara gelir. Süleoğlu eğer bu işi hallederse Süleyman'ın kendisine olan borcunun yarısını silecektir. Süleyman Süleoğlu'nu dayanak olarak gördüğünden onun bu görücü işini halletmek ister. Ali Rıza kararı kızına bırakır. Azize adına karar vermez. O sıralarda Halil kasabaya parti bürosuna gider. Köyde yapılan işlerin bilgisini verir. İçeri girdiğinde sekreterin yanında yabancı bir adam vardır. Bu kişi, Komünistler idareyi almadan önce Ali Rıza'nın ekin dönüşü tanıştığı adamdır. Adam tanıştıklarından beri görmediği Ali Rıza'yı merak eder. Bu yüzden Halil'den Ali Rıza'yı büroya getirmesini isterler. Halil şaşırır. Vilayetten gelen bu kişinin Ali Rıza'yı neden merak ettiğini anlayamaz. Çünkü Ali Rıza niyetlense de ona başından geçeni henüz anlatamamıştır. İki hafta sonra köyde Kara Haşim'in yeğeni Aziz'in düğünü yapılır. Murat, Mümün ve Memet de düğüne gelir. Murat düğünden sonra Azize'yi görmeye gider. Azize'den Süleoğlu'nun kendisini Rıfat'a istettirdiğini öğrenir. Önce telaşlansa da

Azize'nin telkinleriyle rahatlar. Fakat sabah evde annesinden dünürünün babası olduğu öğrenince keyfi kaçır. Annesine Azize'yle ilişkilerinden bahseder. Bu ilişkiden haberi olmayan Hatice, üzümlere oğluna artık bu işin geri dönüşü olmadığını anlatır. Ancak iki genç ayrılmamaya karardır. Halil parti sekreterine söylediği gibi Ali Rıza'yı kasabaya büroya götürür. Sekreterin yanında Ali Rıza seneler önce ormanda tanıştığı adamı tanır. İkisi de duygulanmışlardır. Sekreter Azize'nin okumasını, kursa yollanmasını ister. Bu fikir Halil ve Ali Rıza'nın hoşuna gider.

Bir gün Azize tarlada çalıştığı sırada Murat gelir. İkisi ormanda sohbet ederken oradan geçen Süleoğlu Mümün onları görür. Ahlaksızlıkla itham eder. Yüzlerine hakaret etmekle kalmaz, Süleyman'ı eve çağırır. Murat hakkında ileri geri konuşur. Şikâyet eder. Hiçbir şeyden haberi olmayan Süleyman, Süleoğlu'nun oğlu hakkında söylediklerinden incinerek eve gelir. Kendini kaybeder. Murat'ın odasına girip onu uykudayken darp eder. Murat neye uğradığını şaşırır. Şoka girer. Koşarak evden uzaklaşır ve kaybolur. Halil'le birlikte herkes Murat'ı aramaya çıkar. Onu yüksek bir kayanın üzerinde bulurlar. Murat aklını yitirir. Halil onu hastaneye yatırır. Tedavi olması gerekmektedir. Azize o gün Halil'in, Murat'ın, kendisinin ve hepsinin içinde olan aydınlanma ve ilerleme çabasının hiç bitmeyeceğine dair notlar alır. Halil yanında Murat olmadan köye döner. Onun dönüşünü bekleyen herkes Halil'in etrafında toplanır. Süleyman, Süleoğlu'nun söylediklerine uyup, sevdiği kızla görüştü diye oğluna yaptıklarına pişman olur. Köylü Halil'in etrafında toplandığı zaman o da gelerek bu pişmanlığını ilan eder. Halil, Ali Rıza, Azize, Murat'la ve günden güne erdem kazanan insanlarıyla Balıklıbayır artık gelişmekten vazgeçmeyen bir köydür.

3.6.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Halit Aliosman Dağı'nın romanlarında 'toprağa bağlılık' mesajının vurgulandığı görülür. Saçılan Kıvılcımlar adlı romanda olay örgüsü içinde göç yer almasa da insanın memleketinde kalması ve toprağına sahip çıkması gerektiğine toplumsal bir ileti olarak değinildiğini anlıyoruz. Yurdundan tamamen ayrılma yani göç etme fikrine olan karşıtlık eserinde Azize'nin bilincinden yansır:

“Denizler varmış, gözünün kavradığı kadar suymuş... Bol su, ayna gibi. Ama bir yandan bunlara inanacağı gelmiyordu Azizenin. Ona göre dünyalar dağılıktı. Burda

olduğu gibi. Zaman zaman varıp Karaburuna, Aladağ sularına çıkıp gün doğmazdan önce bakacağı geliyordu çok uzaklara. O yanlarda denizler görünür müydü acap! İnsan kuş olmalıydı Azizeye göre. Uçmalıydı, uçmalıydı! Dünyayı gezmeli dolaşmalıydı. Gene geri dönmeliydi ama, yuvasına. Yuvasını bırakmamalıydı insan da olsa. Böyle uzaklara uçma, yücelme işi aklına gelince bu fikri beyenmedi. Yuvasından kopmayı tasavvur ettiği olmamıştı bugüne kadar... ”³³⁵

Toplumdaki ötekileştirmeye değinen romanlardan biri de *Saçılan Kıvılcımlar*’dır. Eserde bu meselenin en belirginleştiği noktalardan biri Türk topluluğuna karşı yapılan ve Bulgaristan’da bir devlet politikası haline gelmiş olan olumsuz ötekileştirmedir. Roman özelinde ele alırsak dağlı Türk köylüsünün yaşadığı ötekileştirmeye bağlı dışlama veya ikinci sınıf vatandaş muamelesi görme vurgusu hemen dikkati çeker. Türklerin sosyal hayatta ayrımcılığa en fazla maruz kalıp mağdur olduğu alan meslekseldir. Süleyman oğlu Murat’ın her zaman bir süvari olmasını hayal etmiştir. Oğlu da süvari olmak istemektedir. Fakat bugüne kadar Türkler hep ağır ve ucuz işlerde çalıştırılıp üst düzeydeki mesleklere getirilmemektedir. İyi yerlere gelebilmek için bir tanıdık veya arkaları olması gerekir. Bu ezilmişlik hissinden kurtulmayı komünistlerin idareye gelişiyle bir nebze umut etseler de tedirgin bir bekleyiş ve yaşadıkları acı tecrübelerden kaynaklanan yönetime karşı bir güvensizlik hâkimdir. Romanda bu konuya değinilen kısımda eğitimsizlikten kaynaklı bir cehalet göze çarpsa da ötekileştirme yapıldığı Süleoğlu ve Süleyman arasındaki şu konuşmadan anlaşılır:

*“Süleymanın sevinçten içi hopladı. Yavaş yavaş:
“Benim Muradın boyu uzun,” dedi. “Daşakları da ufak. Askerde bir çavuşum vardı. Derdi ki suvali olan, zaman gelir günlerce attı gezer derdi. Boyu uzun, küçük olmalı derdi. Çevik olmalı üstünde de. Yani ki, zaman oldu mu şöyle atın üstüne bir yatsın ki, insan var mı, yok mu belli olmasın. Öyle derdi çavuşum. Akıllı adamdı hey!...”³³⁶
Halil sustu. Süleoğlu:
“Olur,” dedi. “Ön verirlerse olur, Emme...”³³⁷*

Halil yanlarından ayrılınca Süleoğlu oğlunun süvari olmasını isteyen Süleyman’a bunun neden olmayacağını açıklarken sarf ettiği şu kelimeler mesleksen anlamda Türklerle karşı bir ötekileştirmenin yapıldığını ortaya koyar:

Süleoğlu ciddileşerek:

³³⁵ Halit Aliosmanof, *Saçılan Kıvılcımlar*, Narodna Prosveta, Sofya, 1965, (Kıvılcımlar), s. s. 203.

³³⁶ Aliosmanof, *Kıvılcımlar*, ss. 98-99.

³³⁷ Aliosmanof, *Kıvılcımlar*, ss. 98-99.

“Beri bak Sülman”, dedi. “Şu adı batası var ya, dinle sözümü, bizim gül gibi günümüzü harap edecek. Neymiş ya, şuymuş, buymuş şu olacakmış, bu olacakmış. Benim takkeme anlatsın onları. Ben bilmem mi! Nereye varsan, baştan adını sorarlar. Adın ne? Söz misali Sülman. Ha ha, iyi öylese. Babanın adı ne? Farzedelim Amet. İyi öyleyse. Söyle derdini bakalım Sülman! Hıkıdı mıkıdı. O zaman seni bilmeyiz, tanımayız, çek arabanı Sülman, derler. İşte böyle gider bu işler.”³³⁸

Süleyman oğlunun süvari olmasının hülyalarıyla yaşasa da Süleoğlu’nun sözlerindeki doğruluk payı onun oğlunun geleceğine dair umutlarını köreltmektedir:

“Süleymanın başı gürlükler içinden akan, gün vurmıyan bir ırmağı andırıyordu. Irmak akıyordu, sakın, hoş... gideceği yer belliydi. Zaman zaman da gürlükler içinden bu suya para para ışıklar düşüyordu. Buna seviniyordu Süleyman işte. Çocuklar gibi delicesine. İlle ki havası, hâlâ buluthuydu. Süleoğlunun sözleri ufkunı kapatıyor, suyunu bulandırıyor. Şavkıyan ışıklar kararı kararırveriyordu gözleri önünde. Böyle anda soruyordu: Holan Mirat, diyordu, süvali olacaksın, senin buban kim? Balıklıyırdan Sülman. Tanıdığı, bildiği var mı? Yok. Kim esameni okur, senden kim yapar süvali! Adam adını bile okutmaz sana. Bu az iş midir sanki. Dünyalarda olmaz ha. Bunu der demez de, içi allak bullak karışıyordu. Bakıyordu öyle, gözlerini hiç kırpmadan. Önünde kılıç savuran süvariler dolaşsa da, içlerinde kır atlıyı bulamıyordu. Üzüliyordu böyle olunca da... “Olmaz a, bu düvelde bize ön vermezler dersin a? Vermezler mi acap?”³³⁹

Mesleksel anlamda ötekileştirmenin diğer bir yönü de farklı iş gruplarındaki insanlara yapılan muameleler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Süleyman oğlu Murat’ı gurbete işçi olarak gönderirken yatacağı yere kadar düşünüp çantasını hazırlamışlardır. Mümin bunlara gerek olmadığını çalıştıkları yerde yatak olduğunu söylese ve şartlar iyileşmiş olsa da Süleyman’ın verdiği cevaptan insan haklarına aykırı bir mesleksel ayrımcılığın önceden de olsa mevcut olduğunu anlamaktayız:

“Mümin aldırış etmedi. Az daha sıcak, az daha tatlı: “Bana inanmazsanız, ne bileyim, dedi. Siz bakın gene... Bence bütün zahmet boşuna...” Biraz böyle durduktan sonra Mümin son sözünü söyledi: “Şimdi zamanlar başka oldu, dedi. Sen bilirsin Sülman aga, emme bilmessin de. İşler değişti, hem de çok değişti.” Süleyman dediğinden dönücü değildi: “Senin yağmıcın var gardaşım,” dedi. “Verir onlar gene verir belki emme, amir memur takımına. Size kim bakar...”³⁴⁰

³³⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 99.

³³⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 100.

³⁴⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 134.

Zengin ile fakir arasındaki uçurum ise ötekileştirmenin bir başka boyutunu ortaya koymaktadır. Toplumda maddi gücü olan biri daha çok saygıya mazhar olurken yoksul bir kimseye aynı özen gösterilmez. Zengin ile fakire yapılan bu muamele farkını Kazim'in dükkânında bulunan Haşim'in düşüncelerinden anlıyoruz: "Süleoğlu evine, ocağına girer gibi pabucuyla giriyordu buraya. Fıkara olan ıkına sıkına. Aldığı parasıyla emme, ha bakalım, parasıyla da kepaze olmak var bu dünyada."³⁴¹

Gelenek ve modernitenin çatışması da Saçılan Kıvılcımlar'da görülen diğer bir sosyal meseledir. Bu meseleyle ilgili olarak toplumda geleneğe dayalı yapılan görücü usulü evlilikler, kız kaçırma, kardeşin karısıyla evlilik, iki eşlilik gibi durumlar eleştirilmiştir. Söz konusu evliliklerin acı sonuçları ele alınmıştır. Geleneksel evlilik yöntemlerinin gençler tarafından reddedilmesi ve geleneğin değiştirilmeye çalışılması da bu çatışmanın temellerini teşkil etmektedir.

Saçılan Kıvılcımlar romanında evliliğin görücü usulü zorla veya ısmarlama olarak yapılmasının sonucunda bazı sorunlara yol açtığı gösterilmektedir. Evlilik toplumda birbirini sevip yuva kurmak isteyen bireyler için mutlu bir adımı ifade ederken, romanda gerçekleşen bazı evliliklerin bir felakete yol açtığı görülmektedir. Topal İlyaz tanımadığı ve sevmediği biriyle evlendirildiği için mutlu olamamıştır. Ali Rıza'yla evlilik hakkında konuşurken kendi evliliği aklına gelir:

*"Topal İlyaz öylece kaldı konuşmadan. Aklından neler geçirdiğini anlamak güçtü. Hayatta karı kızandan yana yüzü gülmemişti. Vaktiyle öyle yaptılar, biliş görüş uzaktan bir karı getirdiler kendisine ama gördüğü bildiği değildi. Yalnız uzaktan uzağa üzerine düşen masrafları çekti. Gelini getirecekleri gün bir yerlerde görünmedi. Yere girdi, göğe sıçradı, yok oldu. Telâşlandılar. Karanlık iyice kapamıştı ki yavaş yavaş eve döndü. Gelmiyeceğini düşünenler sevindiler. Vakit geldi, gelinin yanına kapadılar."*³⁴²

Durumun vahameti bundan sonraki kısımda ortaya çıkmaktadır. Topal İlyaz tanıyıp görmeden evlendiği gelinin yanına gelip yüzünü açınca bir gözünün kör olduğunu görüp hayal kırıklığı yaşar. Bu evliliklerde kadın ve erkek birbirini tanımadığı, konuşma şansları olmadığı için aslında her ikisi de mağdur olmaktadır:

"Gelinin duvağını başından indirdi. Yüzü iyice açıldı. Bu anda da Topal İlyazın bütün sevinci bütün hülyaları kül olup yeller önünde savrulup gitti. Eli ayağı birden

³⁴¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 80.

³⁴² Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 138-139.

kesildi. Gelinin bir gözü kördü. Öte bakındı, beri bakındı olmadı. Gelini öylece bıraktı, kendini dışarı attı. Babuçlarını bile almağa yeltenmeden yürüdü, gitti. Bir hafta evlerden tarafa uğramadı. O gün bu gündür, gitti gider. Tek bir defa evlenme lâfi etmedi.”³⁴³

İlyaz yaşadığı acı tecrübelerden evliliğin tanışıp konuşarak yapılacak bir şey olduğunu idrak etmiştir: “İnsan gonuşa gonuşa, hayvan kokuşa kokuşa, dememişler mi?”³⁴⁴

Evlilikle ilgili diğer bir sorun da toplumda birçok ailede bulunan çok eşlilik. Ölen abi veya erkek kardeşin karısı kayınbiraderiyle evlenmek mecburiyetinde bırakılır. Fakat adam daha sonra farklı biriyle evlenmek isteyince ilk karısını da boşayamamaktadır. Bu durum toplumdaki evliliklerde çok eşlilik problemini doğurmaktadır. Geçimsizlikler ortaya çıkıp huzurlu yuva kavramı kalmamaktadır. Ali Rıza’nın ağabeyi öldüğünde ailesi ona da mal ve mülkleri yabancıya gitmesin diye yengesiyle evlenmesi için çok ısrarda bulunmuş fakat o kabul etmemiştir:

“Ali Rıza biraz durduktan sonra:

“Çeşidini gördük bu işlerin ömrümüzde,” dedi. “Duyduk oldu olmadı. Rahmetullah ağam öldü askerlikte. Dediler ki bana, sen yengenle evleniver. Ne olacak sanki. Mal mülk öylece galsın, kimse burnunu sokmasın, dediler. Emme ben direttim. Rız gelirmiydim? Böyle şeyler çocuklarının başındaydı ama kimse böyle geçinemedi. Başka garı aldılar. İki garılı adam az mı? Bana sorarsan bu hayat değil İlyaz.”³⁴⁵

Evlilik gerçekleşirken âdet adı altında dayatılan ve sorun teşkil eden uygulamalardan biri de başlık parasıdır. Kara Haşım’ın yeğeni Aziz yıllarca emek emek biriktirdiği parasını belki yuva kurunca ailesine harcayabilecekken tamamını evleneceği kızın babasına vermek zorunda kalmıştır. Evlenenlerin hayatına katkı sağlaması gereken para, kızını evlendiren babanın bu evlilikten çıkarı olmaktadır. Para tamamlanınca en nihayet düğünlerini yapabilecek duruma gelmiştir: “Azizlerin evi mahallenin alt ucuna düşerdi. Çok yıllardır biriktirmeye çalıştığı paranın topunu kız babasına vermişti. Bir senedir de nikâhlıydılar. Artık bütün masrafını tamamlamış, düğün kurmuştur”³⁴⁶

³⁴³ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 139.

³⁴⁴ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 140.

³⁴⁵ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 140.

³⁴⁶ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 166.

Ali Rıza'nın evliliği de kızın rızasını alarak değil de onu bir eşkıya gibi evlerini sarıp kaçırarak olmuştur. Ali Rıza seneler önce yapılan bu hatanın farkına varmıştır. Bu olayları Halil'le konuşurken karısının ağzından anlatır ve Halil'in bu konudaki yorumunu sorar:

"Ali Rıza:

"Öyle," dedi. "Olsun, vakti geçmedi ya, hep gideyim anlatayım dedim. Şimdi sen iyi dinle bak. Sonunda garar kes. Bunu bana da rahmetullah bizim garı anlattıydı. Onun ağzından dinlediğim gibi anlatacağım sana da. Hep bir ki gonaşan ben değil, o."

Halil:

"Öyle olsun," dedi. "Garı konuşsun bakalım."

Ali Rıza biraz sustuktan sonra başladı:

"Bubam öldüğü zaman dört gardaş kaldık, yetim. Anam gündüz tarlada gece âlemlere bez dokurdu. Avşamın birinde, günün işinden pek yorgun yattı uyudu. Biz gızgardeşimle iplik eğirmeğe galdık. Öbür gardeşlerim de uyudular. Gece bu, hiç ses yok. Bir ara öylece işlerken camın önünde bir garaltı yıkıldığını gördüm. Yaşım da onyedı sıraları. Bir korktum. Gızgardeşime:

"Pencere önünden biri geçti galiba," dedim.

Elinden eliği yere düşüverdi:

"Geçmiştir," dedi'

Hemen gandili söndürdük. Pencere önünde birkaç kişinin başı gözüktü. Evi sarmışlardı. Vardım anamın başına. Baktım mışıl mışıl uyur. Çare yok, uyandırmalıydım.

"Ana, dedim ana, ev önünde galabalık insan var."

Anam korkuyla kalktı:

"Kim olacak bu zamanda, gızım," dedi.

Dizlerini dövmeğe başladı. Hepimiz ayakta iç kapıyı açtık. Avlı dibinde bir sürü baş diziliydi. Kapı gıcırdayınca yere yattılar. Sonra dış kapıya dayandılar. Dövmeğe başladılar. Biri:

"Aç kapıyı inge!" Dedi

Anam:

"Ben dul bir garıyım," dedi. "Bu zamanda kimseye kapı açamam."

Öte yandan da camları gırdılar. İçeri kibrit attılar.

"İnge gandili yak, bakalım inge!"

Anam:

"Gandili de yakmam," dedi.

Kimileri varıp ahırdan hayvanları boşandırdılar. Evin önünde goyunlar meleşmeğe başladı. Galın bir ses:

"İnge hayvanlar salındı" dedi. "Çık kapa hayvanlarını"

Gene dışarı çıkan olmadı bizden. Neyse bayağı bir zaman geçti. Büyük bıçaklarla, baltalarla kapıya geçtiler. Biz içeride bağırmağa başladık. İç kapının ardına sağlam bir dayak goyduk. Anam eline baltayı aldı kapı başına geçti. İyi emme kişi bunca erkeğe garşı ne edebilir. Sık elden o kapıyı da gırıp içeri atladılar. Biz çil yavruları gibi bağırmağa başladık. Sonra geldi biri, yanıma gucağından bir ferace çıkardı giydirdi. Beni alıp gecenin bir yarısı yola çıktılar. Ardımda, garanlıklar içinde, guş yavruları gibi çaresiz haykırışan gardeşlerim, anam galdı. Bunu onca vakit oldu ya unudamam. Hep daha aklımda. Unutamıyacağım da..."

Ali Rıza bu kadar konuştuktan sonra sustu. Sonra Halile:

"Eh nasıl buldun," dedi, "garının bu hikâyesini beğendin mi?"

Halil:

“İyi değil,” dedi. “Kötü, çok kötü buldum, Ali Rıza aga.”

Ali Rıza:

“Benim evlenmem böyle oldu gardaşım, Halil,” dedi. “Bak ben nasıl adammışım. Bunu ben anlatsam, o kadar dokunaklı olmaz. Bana bunları garı anlatırdı rahmetli de yüreğim kopardı kahrından. Oysam biz zamanında ana buba değildik ne olacak, bunları gavrıyamazmışık.”

Halil:

“Bu işler sevişe sevişe, görüşe görüşe olmalı Ali Rıza aga,” dedi. “Böyle olmazsa olmaz. Yolsuz olur.”³⁴⁷

Ali Rıza böyle zorla ve kızı kaçırarak yapılan bir evliliğin hem kadına hem de ailesine ne kadar zarar verdiğini anlamıştır. Bu yüzden de zorla evliliklerin yarattığı yıkımı görmüş biri olarak kızının zorla değil de istediği biriyle evlenmesinden yanadır.

Süleoğlu ırgat Rifat’a Azize’yi almak ister. Burada amacı Rifat’ı evlendirip Azizeyi’de çalıştırmaktır. Bu evliliğe aracılık yapması için Süleyman üzerinde baskı kurar. Kızın ne istediğini sormadan Rifat’la evlenmesini dayatır. Bu konunun açıldığı bir sohbet esnasında zorla ve istemeden yapılan bir evliliğin acı sonuçları olduğu Rabiye’nin düşünceleriyle verilmektedir. Rabiye Azize’ye bu hususta şöyle tavsiye verir:

“Bak gardeşim, dedi, benden akıl istersen kimi seversen ona git. Sevmediğin adamla evlenirsen yazık ömrüne. Ben bu yüzden çok çekiler gördüm. Hâlâ da yangılıyım. Düşündüm mü, bir şeyler gelip boğazımı, te burasından sıkıyor, sıkıyor, sanki boğulacağım. Deli divane oluyorum. Vaktiyle ben de Halili ne çok severdim. Emme araya şeytan girdi de işimizi şaşırdı. Şimdi işte öyle, onu gördükçe, adını bile andıkça içime bir ateş saçılıyor. Sorma hiç. Sen kimseye söyleme, emme ben bu dertten aymam.”³⁴⁸

Rabiye’nin hayatındaki bu travmatik ve acıklı olaylar onu mutsuz, istemediği bir evliliğin içine hapsedmiştir. Yıllar geçmesine rağmen Halil’i hâlâ unutamamış ve çok sevmektedir.

Gelenekselci toplum yapısının eleştirildiği diğer bir nokta da kadınlar üzerinden olmaktadır. Toplumdaki kadınlara olumsuz bir ayrımcılıkla yaklaşarak erkeğin menfaatini korumaya yönelik gelenekselci bir tutum söz konusudur. Romanda toplumdaki ahlaki değerlerde yaşanan birtakım yozlaşmaların kadınları mağdur etmesi ve bozuk bir zihniyet yapısının kadınlara olumsuz yansımalarından bahsedebiliriz.

³⁴⁷ Aliosman, Kıvılcımlar, ss. 191-192.

³⁴⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 200-201.

“Oğulluk” adı altında toplumda yaygınlaşmış bazı geleneksel uygulamalar kadınlara zarar vermektedir.

Kırcaali’den Balıkbayır’a getirilen Rabiye’nin küçük yaşından itibaren yaşadıklarıyla hayatı âdeta cehenneme dönmüştür. Sevdığı Halil’e kavuşamayan Rabiye tecavüz ve iftiraya maruz kalmış bu yüzden de seneler içinde psikolojisi yıpranarak aklını yitirme noktasına gelmiştir. Rabiye’nin köye gelişinin anlatıldığı parça genç bir kızın hayatının nasıl hiçe sayıldığını göstermektedir. Üstelik köye getirilen tek kadın Rabiye de değildir: “Rabiye, burasının yerlisi değildi. Kırcalının oralardan küçük yaşta oğulluk alınmıştı. Çilingir Rüstemin oğlu uşağı olmazdı. Rabiye’nin kardeşleri de vardı ama, çok küçük çıktığından onlardan kimseleri tanımazdı. Hani cice diye hitap ettiği Zeycan da öyle idi.”³⁴⁹

Romanda Rabiye adlı karakterin hayatının nasıl soldurulduğu kendi sözleriyle verilir. Halil yıllar sonra köyüne dönünce Rabiye’i Adem’le evli bulur. İşin aslını bilmez. Rabiye’ye hesap sorunca genç kadın yaşadıklarını anlatmaya başlar. Adem, Rabiye henüz çocuk yaştayken onunla evlenme niyetindeymiş gibi davransa da nikah kıyacak gibi oyalayıp ondan hevesini alınca Rabiye’yi başından atmaya çalışır:

“Halil:

“Ne oldu sana böyle?” Dedi. “Hani lâfımız vardı, sen beni bekliyecektin, ben de seni?...”

Rabiye açılıverdi:

“Öyleydi ya,” dedi. “Öyleydi emme olmadı. Önümüzden gara kediler geçti. Ciceme dedim, yaktın beni cice, dedim. İki elinle ocaklara vurdun beni. O da bana baktı baktı, güldü. Ben Halili bekliyeceğim, dedim, bu işlere giremem cice dedim... Var giz, dedi, külünü eş vakitçe. Ne var sanki, beklemesen de olur. Bir gün geçti, iki gün geçti aradan. Adem sabah olmazsa akşam, ev önünden geçmeğe başladı. Sonra sana muska yaptırmışlar, dedi cicem. Ben de kendimi tutamadım işte. Garı gızan böyle olur. Bir sabah erken bohçamı topladım çıkıverdim akçaağaçlığa. Baktım Adem orda. Ötelerde de iki kişi var emme bilemedim onları. Biri eniştemdi galiba. Adem önüme iniverdi. Bohçamı elimden gavrada hemen:

“Hadi düş ardıma,” dedi.

“Düşerim,” dedim. “Nereye gideceğimiz belli mi?”

“Yürü yürü,” dedi. “Çok laf bilme.”

Öğleye gadar hep yürüdük. Sabahtan gördüğüm kişiler arkamızı bıraktılar. Akçaağaçlığın içine bir gürlüğe oturduk. Dere tepe gittiğimizden ayaklarımızı cıgıllar, çotuklar yırtmıştı. Bohçayı açtım, bir çift çorap geçirdim ayaklarıma. Sonra işte orada akşama gadar durduk...”³⁵⁰

³⁴⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 125.

³⁵⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 124.

Rabiye'nin karakter yapısı itibariyle rahat olması veya çekingen bir kadın olmaması da onun toplum tarafından "namus" kavramı üzerinden yaftalanması için yeterli bir sebep olmuştur: "Rabiye köyün en açık, en güzel kızlarından olurdu. Düğünde, bayramda kimseden kaç göç bilmezdi. Bu yüzdendir ki aleyhinde çeşitli uydurmalar dolaşırdı."³⁵¹

Adem Rabiye'yi evlenecek gibi davranıp cinsel olarak istismar edince sonradan onu istemez. Adem'in yaptıklarına hiçbir kusur bulmayan Adem'in ailesi özellikle de annesi söz konusu genç kadın Rabiye olunca onu yine namus üzerinden vurmayı ihmal etmez. Bir kadından kurtulmak istendiğinde onun bu yoldan karalandığı görülmektedir. Ayrıca toplumda negatif bir ayrımcılıkla ahlaki değerlerle ilgili sorumlulukların ekseriyetinin kadına yüklenmesi ve bunun üzerinden kadın üzerinde oluşturulan toplumsal bir baskı söz konusudur. Bunu toplumun sadece Rabiye'yi suçlayan tavırlarından görmek ve Halil'le Rabiye arasındaki şu diyalogdan çıkarmamız mümkündür:

"Halil:

"İnsanlar çeşitli konuşuyor Rabiye," diye sözünü tamamladı. "Bir de senden dinlerim."

Rabiye kısacık kesik kesik konuşmağa başladı:

"Üç gün sonra nikâha indik," dedi. "Baktılar ki yaşıam yok, bir türlü nikâh tutmaz. Mahkemeden izin almak lazımmiş. Ta Gırcalıya gitmek gerekirmiş. Eve geldik. Gaynanamın eline görüştüm. Sabahsı yola çıkacağız. Sabah oldu, bakarım Adem erkencikten kalkmış. Ben de kalktım ardından. Dışarı çıktım, gaynanam ev önünde oturuyor. Gözlerini yere dikmiş durup duruyor. Yanına sokuldum:

"Ana, ne iş yapacağız bugün," dedim.

Hiç kıpırdamadı bile:

"Bilmem," dedi "bilmem."

Başka tek söz de söylemedi. Benim içime şüphe girdi. Burda bir iş vardı emme, gavrayamıyordum. Sonra:

"Adem nerde," dedim'

Fena fena bakı bana doğru:

'Napçağsın Ademi," dedi. "Adem değirmene, gitti."

"Biz Gırcalıya gidecek olduktu da..."

Gaynanamın yüzü titizdi, soğuktu:

"Beri bak gızım," dedi. "Adem senden bir şey anlamamış. Gel biz, gari gariya gonuşalım bunları. Sen başkasında pislenmişsin, benim gızanımda temizlenmeye mi geldin?"

³⁵¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 124.

*Bütün dünyalarım başımda dönmeğe başladı. Hana beni tutup öldürseydi de bunları söylemeseydi, razıydım. Başımdan gaynak sular döküldü. Gözlerim önünde galabalık galabalık bir şeyler uçtu. O gadar hatırımda. Sonra birkaç zaman geçmişti ki, kendimi döşekte buldum...*³⁵²

Adem sürekli olarak bir bahaneyle nikahı geciktirmeye çalışıp Rabiye'den iyice uzaklaşmış ve genç kadını yalnız bırakmıştır. Rabiye'nin düştüğü duruma üzülen Halil, onun anlattıklarını duyunca Adem'e kızar: "Tüh sana be köpeoğlu," dedi. "Rezil herif, utanıp arlanmaz. Tüh sana be, gül gibi kızı zebil ettin de..."³⁵³

Adem'in bahanelerle nikahı ertelemeşi üzerine Rabiye Kırcaali'ye Adem'i mahkemeye vermeye eniştesiyle gider. Fakat bu defa da yolda eniştesi tarafından tecavüze uğrar. Yaşadığı bu travmayı Halil'e zar zor anlatabilen Rabiye'nin yaşadıklarında suçu olmamasına rağmen toplum içinde düşürüldüğü imaj kendi ağzından verilir. Burada yaptığı gayri ahlaki davranışa rağmen eniştesi yaptığıyla övünerek toplumda takdir toplamaya çalışırken genç kadın Rabiye'nin kirlenmiş olarak gösterilmesi toplumda kadına karşı oluşan hastalıklı zihniyeti ve psikolojik şiddeti yansıtmaktadır. Romanda bu durumun kadınlık onurunu nasıl hiçe sayarak onulmaz bir yara açtığı genç Rabiye'nin hayatı üzerinden yansıtılmıştır:

*"Senden saklı olmasın söyleyeceğim," dedi. "Kiminle konuştuğum var benim zatı. Davulun sesi uzaklardan duyulmuş. Benim işlerim de öyle oldu, dillendim... Benim kişiliğim yogoldu böylece," dedi. "Eniştem övünmüş biri önünde. Ondan da yayıldı. Ellenme, dillenme, derler. Ben ellendim bir kere, bir daha mırdar ete bakan olmadı. Sonu sonunda Ademin eline düştüm. Ölmektense..."*³⁵⁴

Kız çocuklarının evlendirilmesi hususunda da cinsiyetçi bir yaklaşımın olduğunu söyleyebiliriz. Kızların evlenince kendi ailesine yabancı olacağı ve sanki ailesiyle eski bağlarını koparması gerektiği düşüncesi köylüde yaygındır. Kızını çok seven bir baba olan Ali Rıza'da bile bu anlayışın izleri vardır. Ali Rıza güzel bir ev yaptırmayı hayal eder. Fakat bir erkek çocuğu olmadığını düşününce yeni ev yapmanın gereksiz olduğunu düşünüp üzüldür:

³⁵² Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 124-125.

³⁵³ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 125.

³⁵⁴ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 126-127.

“Böyle bir ev yapmak hep aklından geçiyordu her ne de olsa. İlle yüreğinde acı vardı. Çocuk evladı, olmaması onun bu güzel düşüncelerini bozuyordu. Çocuk evlâtların ömürleri kısacık olmuştu. Elde olup olacağı bir kızı vardı işte. Kız evlâtta el için büyütülürdü. Bugün varsa yarın yok. Bunlar da aklına gelince fikri zedeleniyordu.”³⁵⁵

Süleyman Azize’nin Rifat’la evlenmesine aracı olmak için Ali Rıza’yı ikna etmeye çalışır. Ali Rıza kızının fikrini sormak istese de Süleyman’ın söylediği şu sözler kız çocuğunun kendi hayatı hakkındaki istek ve fikirlerini yok sayan cinsiyetçi bir tutumu sergiler: “Gız evlât kendini duydu mu başını bağlamalı,” dedi. “Ben de babayım. Benim de başımda bu işler. Gızı da bildiğine bırakmamalı. Hani laf var gızı kendi başına gorsan, ya davulcuya varırmış, ya zurnacıya.”³⁵⁶

Görüldüğü gibi kadınlar daha küçük yaşlardan itibaren toplumsal bir baskının ve negatif yönde kendilerine yapılan ayrımcılığın kısırcığında kalmaktadırlar.

Gelenekselleşmiş din anlayışı ve hurafelerin toplumu bir akıl tutulmasına sevk ederek yanlış yönlendirmesi de romanda ele alınan hususlardandır.

Köyde bir mektep açılana kadar herkes kendilerinin ve çocuklarının mescitte aldığı sınırlı dinî eğitimi yeterli saymaktadır. Kimse dinini öğrenmekle birlikte diğer fennî ilimleri de öğrenmenin önemini kavrayamaz. Kasabaya gidip tahsil gören az kişi vardır. Onlara göre eğitim sadece birkaç defa hatim indirmekten ibarettir:

“Mesçit, ak pak, güzel, iki odalı bir mektep olmuştu. Çok var, bu köy olalıdan beri böyle tek tük çocuk kasabaya gider tahsil görürdü. Bunlardan biri de Halildi. Kalanları burada birkaç defa hatim etti mi, bilgileriyle kifayet ederlerdi. Kadınlar, genç kızlar biriki namaz duası öğrenir ömür boyunca mektep yüzü görmezlerdi.”³⁵⁷

Yoksul ve cahil köylünün bu hallerinden faydalanarak onları sömüren zengin Süleoğlu Mümün’ün kendisi de cehalet bataklığının içindedir. Doğru düzgün dinini bile bilmeyen Süleoğlu cahil olduğu gibi köylerine yapılacak mektebe de karşıdır. Aynı zamanda köylünün eğitimle gözünün açılıp onları eskisi gibi sömürememekten de korkar. Köyde yaşanan afet derecesindeki yağmurları mektebe bağlayıp onu lanetli gibi gösterir. Mescidin yerine mektep yapılırken ibadet için bir oda yapılmasına rağmen mescidin

³⁵⁵ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 138.

³⁵⁶ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 160.

³⁵⁷ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 68.

bozulmasını bahane ederek mektebe karşı çıkar. Bu tavrı Halil'e söylediği şu sözlerden anlaşılmaktadır:

“Ne diyecektim, ha bizim burada, benim yaşı yetmiş var aşağı yukarı, bir kötülük olmadı. Hırsızlık bir yana, su baskını yapmadı, dolu vurmadi, yıldırım düşmedi, bu neden? Çünkü bu oymak cahil değil, mescidimiz sayesinde salavat öğrendik, dua öğrendik. Beş vakit, allah, peygamber huzurunda namaza durduk, oğul uşakça. İşte diyeceğim, böyle. Halil oğlum...”³⁵⁸

Halil ve Süleoğlu'nun diyalogunun devamında Süleoğlu mektebi yaptırdığı için Halil'i suçlar bu defa da okulun duvarlarına astırdığı resimleri sebep gösterir:

“Süleoğlu devamla: Böyle oğlum. Gızmak olmasın emme, o eski mescidi sen yıktırdın. Hep bir ki bubanın mezarını, dedenin mezarını vardın gara dikenle yaktın. Hem de duvarlarına resim astırdın. Duyduğuma göre, Ali Irzanın evinde bile resim varmış...”³⁵⁹

Bu diyalogda Halil'in verdiği cevapta sadece dinî eğitimin yeterli olmadığı, senelerdir sadece din temelli bir eğitimle yetinip, çabalamadıkları için köylerinden bir doktor, muallim vs. çıkmadığından bahsedilir:

*“Kahveleri içip tükettiler. Halil:
“Çok zaman oldu, burda ömür geçirdik,” dedi. “Dedelerimiz burada yaşamış, burada ölmüşler. Hadi senin dediğin gibi, dedelerimizin dedeleri de öyle diyelim. Babalarımız, siz, biz. Bu toprak bizim. Ama mescidi çıkarıp da, bir muallim yetiştirmiş mi, doktorumuz var mı, zabitimiz. Bunları bizim mescit yetiştirmiş mi?”³⁶⁰*

Romanda yeni yapılan mektepte kızlarla erkeklerin birlikte okumasına karşı çıkılması da toplumdaki gelenek modernite çatışmasının farklı bir yansıması olarak gösterilmektedir:

*“Süleyman alçak sesle:
“Bu işler hepsi iyi emme...” Diye dert yandı. “Garı gızan da hep beraber mi olacak, böyle. Bile mi okuyacak, bile mi yazacak? Anlamama göre öyle olacaktı?”
Halil düşündüğünü anlattı:
“Bile okuyacaklar”, dedi. “Bunda kötü bir şey yok bence.”³⁶¹*

³⁵⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 97.

³⁵⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 98.

³⁶⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 98.

³⁶¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 64.

Köyde Süleoğlu ve Mümün Hoca'nın mektep karşıtlığı öyle boyutlara varmıştır ki uydurma hikâyelerle köylüyü kandırıp içine korku salmaktadır. Zaten cahil olan köylü de mektepten ve Halil'in yaptıklarından dolayı onların söylediği gibi gökten yılan yağacağına inanmaktadır. Bu yüzden gördükleri bir bulutu bile yılan olarak sayarlar:

*“Köyden yaşlılar, çocuklar hepsi ev önlerine çıkmış bakıyorlardı. Gökte, masmavi enginlikte, denizlerin suyunda yüzen balıklar misali, beyaz upuzun yılan, şekli durmuş bakıyordu. Herkesin içine bir korku bir telâş girmişti. “Yağmur yerine yılan yağacaamış...” “Allah onu unudan gullarının goynuna salacaamış...”
Kimi dua ediyor, kimi elleri böğründe mecalsiz ne edeceğini bilemiyerek çaresizce göklere bakarak bir yerde kıpırdamadan durup duruyordu.”³⁶²*

Bu parçalardan da anlaşıldığına göre cehalet, yanlış din algısı insanları kötü niyetli ve eğitim karşıtı kimselerin elinde âdeta oyuncak etmektedir. Halil eve döndüğünde annesinin dört gözle onu beklediğini görür. Annesi de yılan söylentilerine inanmıştır:

*“Ana: “Geç galdın guzum,” dedi. “Geç galdın Ben korktum. Bugün hepimiz korktuk.”
Halil çömeldi ayakkabılarını çözüyordu:
“Neden korktunuz bugün?”
Bir şeyden haberi yokmuş gibi sakindi. Ana:
“Yılan gördük bir, gökte gızanım,” dedi. “Yılan yağacamış dediler.”
Halil gülerek:
“Allah versin de yağsın,” dedi. “Gökten gelen bereket getirir, aldırma sen.”³⁶³*

Köylülerin cehaletten dolayı içine düştükleri bu trajikomik durum Halil'i hem üzmemekte hem de düşündürmektedir. Toplumunun mantıksızca şeylere inanıp düşünmemesinin öz eleştirisini yapar: “Halil yalnız başına kaldıktan sonra düşüncelere daldı. “Korkmuşlar,” dedi. “Hepsi korkmuşlar. Bizim insanımız kurttan kuştan korkmaz, açlıktan da korkmaz dayanır, düşmanı da yener icabında. İlle periden yüreği titrer. Uydurmalarından akli oynar. Bu kötü işte. Cahil. Bilgisiz...”³⁶⁴

Köyde bazı konularda çabalamadan kadere bir yaklaşımla her şey önce Allah'tan beklenmektedir. Dinde Allah'tan beklemekle birlikte, fiili bir şeyler de yapmak gerektiği esas olmasına rağmen köylünün bir gelişmeyi emek harcamadan Allah'tan beklemesi din anlayışlarındaki yanlışlığı ifade eder.

³⁶² Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 143.

³⁶³ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 152.

³⁶⁴ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 153.

Mektep açılmasını senelerce bazı köylüler istemişler fakat bunun Allah'ın yardımıyla kendiliğinden olmasını bekleyip durmuşlardır. Mektebin yapımı için bir araya geldiklerinde Mümün bu durumu orada toplananlara gayet net ifade eder: “Biz komşular, uzun zaman hep bekledik. Allah verir dedik, verecek dedik, elimizi böğrümüze göydük bekledik...”³⁶⁵ Bu sözler Süleoğlu Mümün'ün din noktasında da sömürüsüne maruz kalıp gerçeği göremeyen dini yanlış bir şekilde yorumlayan Süleyman'a dokunur: “Yazık sana be,” dedi. “Adam evlâdısın sen de. Allahın adını bari anma, abdestli abdestsiz. Bu böyle olmaz. Böyle giderse eheey...”³⁶⁶

Süleyman'ın yıllardır kendini ulema gibi göstererek her şeyi kendi menfaatine törpüleyen Süleoğlu'na itimadı tamdır. Mescidin bozularak mektep yapılmasını onları helake sürükleyecek bir olay olarak görürler. Yenilikleri ve bu yeniliklerle gerçekleştirilmek istenen gelişmeleri idrak edemezler. Üfürükçülüğü din zannetmektedirler:

“Onları böyle konuşurken farkedince Süleyman da duramadı, ev önüne çıktı bağırmaya başladı:

“Bundan öte iyi gün görmeyiz. Yağmur görmedik. Havada boylu boyunca yılan belirdi. Bereket Mümün hocaya ve de Mümün ağama. Onlar olmasaydı çoluk çocuk korkudan ölecekti. Bereket ki, yanımızda ulemalar var, üfürüp dağıttılar. Mesçit bozmak, kurandan vazgeçmek, daha çok görgülere sevk edecek bizi. Allahım goruuu, allahım sen bizi goruuu...”³⁶⁷

Süleyman gibi davranan kesimin cahilliğin yanı sıra herkesi yarım din anlayışlarıyla yargılamaya çalıştığı görülür. Mümün konuşmasının devamında bir mollanın hikâyesini anlatır. Mollanın hikâyesi ders niteliğinde olup, âdeta o Türk toplumunun din algısındaki yanlışlığı temsil eder:

“Mümün, sakın:

“Durun birkaç dakika,” dedi. “Hana vaktiyle Arabistanda mollalar okurmuş. Odalarında hacıların verdiği zekâtlarla geçinirlermiş. Bir zamanlar yiyeceği, harçlığı tükenen mollanın biri arkadaşlarına:

“Kasavet çekmek yok, demiş Allah verir.”

Ve odasına kapanmış beklemiş. Hacıların biri gelmiş, ikisi gelmiş, geçmiş, gördüklerine, rastladıklarına zekât verip gitmişler. Ertesi gün olmuş, mollanın hali durumu kötüleşmiş. Aç, ne yapsın ne yapsın düşünmüş, dalmış. Sonunda hacılar geçerken odasında öksürmeğe başlamış. Bunu işiten hacılar, galiba burada da bir molla var, geçmiyelim, ona da verelim demişler. Günün birinde molla gene

³⁶⁵ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 120.

³⁶⁶ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 120.

³⁶⁷ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 145.

*arkadaşlarını başına toplamış. Bu defa ne demiş biliyor musunuz? “Ey arkadaşlar, demiş, allah verir, verir emme, sırt üstü yatarken de vermez. Hiç olmazsa öksürmen gerek...”*³⁶⁸

Romanda köylünün, Süleoğlu Mümün ve Mümün Hoca tarafından dinî duyguları sömürülmektedir. Romanda artık tipleşmiş bu iki roman kişisi çıkarlarına ters düşen şeylerde toplum üzerinde baskı kurabilmek ve sözlerini geçerli kılmak adına dini kullanırlar. Mektebin yapılması ve orada karma eğitimin olması onları hayli kızdırmıştır. Köyde Allah’ın gazabı olarak nitelendirdikleri yılan yağaacağı söylentisi Süleoğlu Mümün’ün başının altından çıkar. Süleyman’ın da bu tarz sözde dinî söylemlerde soluğu Süleoğlu Mümün’ün yanında alması, Mümün’ün onlar üzerinde dini alet ederek yıllarca nasıl egemenlik kurduğunun bir göstergesidir. Gökten yılan yağaacağı konusundaki söylentiye büyütüp köylüye din adı altında korku aşılamaktan geri durmaz ve Mümün Hoca’yı da kendine destek yapar:

*“Yılanı görünce Süleyman da soluğunu Süleoğlunun evi önünde aldı:
“Ne olduk yarabbim,” dedi, “Mümün aga, bu ne hikmettir...”
Süleoğlu bir tövbe daha yandırdı. Ağzından tükürükler tâ öte kadar saçıldı:
“Allahın garnı geniştir. Biz asi gullar. Onun giymetini bilmedik mi, o da er geç, bizi cezalandırır.” ... Süleoğlu birkaç dua daha okudu. Sonra Mümün hoca kalanlar birlikte başlarını havalara çevirerek okudular tekrar tekrar üflediler.
Süleoğlu:
“Yoldan şaştık hoca,” dedi. “Yoldan saptı bu Ümmeti Muhammet.”
Sakalları titriyordu. Mümün hoca, gözleri yerde:
“Öyle oldu,” dedi. “Cenabı allah bunun için yağmur vermedi bu yaz. Asî gullarını bunun için çektirecek. Emme suçlu var suçsuz var.”
Süleoğlunun ağzı durmadan kıpırdıyordu:
“Yaş yanında guru da yanarmış hoca,” dedi, “yaş yanında guru da yanarmış, sen bunu bilmez misin?”
Bu nevi yorumlamalarla konuşup duruyorlardı. Kimbilir kaçınıcı sene gene böyle olmuş, namaza niyaza kulak asmamışlar da, havadan üç gün üç gece yılan yağmışmış. Ve bütün allahı unutanların, peygamber buyruklarını ihmal edenlerin gözlerini oymuşlarmış...”*³⁶⁹

Süleoğlu Mümün’ün Süleyman üzerindeki etkisi oğlunu darp etmeye ve ailesini dağıtmaya kadar gitmiştir. Süleoğlu, birbirini seven iki genç Murat ve Azize’yi buluştukları yerde konuşurken görünce derhal namussuzlukla itham eder. Hâlbuki aynı Süleoğlu kasabada ahlaki değerleri hiçe sayarak yaşayan Dükkâncı Kâzim’e sesini bile

³⁶⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 121.

³⁶⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 143-144.

çıkarmaz. Süleyman’a oğlunu şikâyet ederken ve Murat’ı namussuzlukla itham ederken sözlerinin arasına dini karıştırmaktan da geri durmaz:

“Hepimiz gidiciyiz bu dünyadan. Ahret var, cennet cehennem var. Başkasının anlattığı gibi değil bu işler... .. İllevlâkin senin ak yüzünü gara eden bir oğlun var, Mirat. Ak pak yüzceğizini gapgara eden lekeli bir kişi bu. Bugün bazardan gelirken bir şey gördüm. Aman eman, tövbe! Keşki görmez olsaydım. Akçaağaçlıkta biri var gibime geldi. Dur sapayım, dedim. Saptım. Bir de bakarım Mirat. Yanında da kim var sanırsın Azze, çıtraklar içinde şıldır şıldır... Gözümle gördüm. Vay allahım, ne güne galdık. Ne yağmur yağar, ne bereket olur bu toprakta artık. Güpegündüz zina edilen topraktan bereket kalkar. Bu böyle görülmüş müdür be Sülman...’ ‘Güpegündüz zina edilir mi, holan, Müslümanlık nerde galdı? İnsanlık nerde galdı! Vay vaay. Zamanında bubam anlatırdı, böyle birini tutmuşlar da göksüne kadar yere gömmüşler. Sonra dolayına geçmişler dört yandan, ver taşı, ver taşı... Öyle öldürmüşler...”³⁷⁰

Romanda toplumsal boyuta ulaşan dinî meselelerin, mekânı köy olan benzer romanlarda olduğu gibi cahil ve insanları sömüren bir tip üzerinden verildiğini anlıyoruz. Söz konusu tip bu romanda Süleoğlu Mümün’dür. Köylü üzerindeki ekonomik baskınlığının yanı sıra dini de çıkarları için kullanmaktadır. Onun olumsuz bir tip olmasının kaynağı ise samimi ve aydın bir dindar değil de son derece bağınaz, cahil, ikiyüzlü ve samimiyetten uzak bir roman kişisi olarak okura sunulmasında yatar. Bu samimiyetsizlik dini alet ederek herkese ahkâm keserken kendisinin hayır adına çocuklar da dâhil aç olan kimseyle sofrasını dahi paylaşmaktan sakınmasından bellidir. Üstelik evlerinde yaptıkları yemeklerin kokuları çocuklara kadar gitmektedir. Ali Rıza bu durumu şöyle anlatır:

“Süleoğlu fıkaraı da sevmez hiç. Yumsun, kıpsın görmesin. Dış kapı ardında bir babacan çan bağlıdır. Şöyle kapı açıldı mı, çan öter. Hemen pencereye uğrarlar o zaman. Bakalım kim geliyor, diye. Sofradaysalar hemen toplanırlar. Niye ya, bir yudum ekmek vermek düşecek birine, diye. Hem adamı merdivenlerde karşılar, orada da uğurlar. Hâlbuki fakir fukara işini görmese onu köpekler bile yemez. Sanki onu yaratan, beni de yaratmamış! Perşembe günleri oldu mu, saç kokusu alır yayılır köy içine. O mübarek kokar da kokar. Çocuklar bunu kavrayınca yutkunur dururlar. Açlık şakaya gelmez, arkadaş. Güya ölülerin ruhuna saç kokutuyor. A be namussuz, öyle yapacağına, şu yavrucuklara birer yudum ver de hayıra girersin. Yok. Onunkisi çok oldu ya... ama bence çocukların günahından ölemez, sürünür gezer.”³⁷¹

³⁷⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 214-215.

³⁷¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 45.

Bu özellikleriyle Süleoğlu Mümün etkisini cahil köylüler üzerinde gayet iyi kullanır, sözde din adına söylediği şeyler onun çıkarları ve asıl dostları hariç gariban köylüyü bağlıyor gibi bir algı yaratmaktadır.

Toplumdaki gelenek ve modernite çatışmasını gösteren diğer bir ayrıntı da gençleri kılık kıyafet üzerinden eleştirmektir. Tutucu bir geleneksel yaklaşımla bazı yeniliklerin ve değişimlerin toplumda sindirilemediğini görmekteyiz. Bir kesim gençlerin kılık kıyafet üzerinden baskılanarak eğitileceğini düşünür. Süleoğlu Mümün Kara Haşim'in oğlu Memet'i babasına şöyle şikâyet eder:

"... Bugün Memedi gördüm gelirken. Maşallah, emme, akıl yaşıta değil, baştaymış Haşim, beyenmedim doğrusu gardaşım. Neden dersin kafa gökyüzünde. Yalınayak, başıkabak insan gezmez bu yaşıta. Şunun başına bir gavuk bari alsana..."

Kara Haşim acele acele konuştu:

"Onlar genç," dedi. "Hep kendi işlerine kendileri bakarlar."

Süleoğlu:

"Öyle olmaz," dedi, "ipin ucunu kaçırmağa gelmez, salmaya gelmez."'³⁷²

Romanda Süleoğlu Mümün'ün köyün ağası olup olmadığı net bir şekilde ifade edilmemiş olsa da köydeki varlıklı biri olan ve bu ekonomik üstünlüğünü her fırsatta köylüyü ezerek kullanan, her anlamda sömürü yapan ve diğer kişilerden kendini üstün gören Süleoğlu'nun sebep olduğu sorunların köy toplumuna nasıl yansıdığını burada ele almayı uygun bulduk. Süleoğlu Mümün her koşulda işini yürütebilen kurnaz, zeki ama aklını yalnızca kendi menfaatine olacak şekilde kullanan hiç kimseye koşulsuz iyilik yapmayıp buna rağmen kendini "hayırsever" olarak niteleyen bir roman kişisidir. Süleoğlu toplum üzerindeki nüfuzunu geleneğe ve maddi gücüne dayanarak arttırmaktadır. Köyde herkes ondan çekinmektedir. İnsanlar yoksulluktan ve köyde iş olmadığından dolayı bazen Süleoğlu'nun kapısına gitmeye mecbur olmaktadır.

Süleoğlu Mümün tarla komşusu olan İlyaz'ın tarlasının sınırını günden güne çiğneyip toprağına âdeta el koymaktadır. İlyaz hakkını arayınca da onu kibriyle ezdikçe ezer hatta dövürüp topal bırakır. İlyaz gibi yoksul ve gariban köylüler Süleoğlu karşısında gasp edilen hakkını arayamazlar:

"İlyazın tarla komşusu, Süleoğlu Mümündü. Dışlı bir adamdı. Yumruğu vardı, kuvvetliydi. Çenesi vardı, kavi, çetindi. Keza parası vardı bolca, çobanı vardı, malı mülkü vardı. Söylediği sözün ölçüsünü bilmiyen perdesiz ağzı vardı bir de. Bir yaz günüydü İlyaz kazıyordu. Ötede Süleoğlunun gündelikçileri de tarladaydı. İş öylece

³⁷² Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 81.

gidiyordu, hoş, sakın. Herkes yerinde, ocağında kırıldı. Öğle üstü taşları beri doğru yığmaya başladılar öbürleri. İlyaz duramadı. Göz görüyor, yürek dayanmıyordu. Yıl yıldan İlyazın tarlasından yana sınır az daha ilerliyordu bu neviden. Berilere doğru eğrilip duruyordu. Bu İlyaza iyice dokundu. Mal canın yongasıydı en nihayet. Çapayı olacağı gibi toprağa batırdı, kenara doğru çıktı. Ellerini beline bağladı, sakince:

“Yavu” dedi. “Mümin ağa, gel girme böyle beri beri...”

Süleoğlu iri vücuduyla dev gibi berilere yöneldi geldi. Ötede çobanı, gündelikçileri habire kazıyorlardı:

“Ne dedin, ne dedin, girme mi dedin? Girdiğim var mı yoksa?...”

Sesinde bir gurur hissi seiliyordu. Karşısındaki bir yaprakta ona göre. Şöyle bir üfürse uçup gidecekti.

İlyaz:

“Açık açık ama. Buna ne şahit ilâzım ne ispat.”

Süleoğlu:

“Bana babamdan böyle kaldı burası,” dedi. “Sen dünkü boklu, kalktın hak çıkaracaksın. Hak ararsan te değirmende. Anlıyabildin mi?”

Sencik bencik oldu arada. Derken de iş azdı. Öbürleri de gelip dayandılar. Kavgaya sardı mesele. O vakit İlyaz yalnızdı. Yalnız başına da dağlara göğüs germek sökecek şey değildi. Yürüyüverdiler, taşla, sopayla. İlyaz kurtuluşu kaçmakta buldu. Şöyle erik ağaçları arasından aşağılara kadar nasıl indiğini anlayamadı. Kaçanın anası ağlamazmış. İlle yetiştir. Komşular girdi araya. Yoksa... Birkaç zaman geçti, geçmedi İlyaz ayağında bir sızı duymağa başladı. Buna gelince bir karıncalanma vardı tabii. Aldırmadı ilk zamanlarda. Bu haliyle topallıyarak gezdi tozdu, hakkını aradı. Günler geçti, aylar geçti bir sonuca varamadı. Yalnız ayağı şişti, onu bunu sardı sarmaladı, patlattı. Sonunda da ayak cılız kaldı. İşte o günden sonra İlyaz, topal İlyaz oldu. Bir daha gitti gider...”³⁷³

Romanın başkişilerinden biri olan Ali Rıza, ormanda karşılaştığı Komünist gerillalardan biriyle geçen sohbetini kızına anlatır. Adam ona ekmeklerini çalanlarla mücadele edeceklerini söyler. Bu tutum, yoksul insanların haklarının küçük mülk sahipleri olan ağalar tarafından yendiği şeklinde toplumsal bir durum ve sorunun varlığına işaret etmektedir. bizi toplumda genel anlamda yoksul insanların küçük mülk sahipleri vs. tarafından haklarının yendiği düşüncesine götürmektedir. İnsanlar Komünist bir sistemin peşinde koşarak esasında toplumsal adaletsizliğe bir çözüm aramaktadırlar. Bu adam da bu niyetle birisi olup Ali Rıza’ya onların köyünde insanların hakkını yiyen biri olup olmadığını sorunca Ali Rıza Süleoğlu Mümün’ü anlatır:

“Doğru doğru dosdoğru, var. Bizde bir Süleoğlu var. Zengin, tarlası, tablası, hanı, hamamı hepsi tamam.”

“Nereden almış bu tarlaları?”

“Senden benden.”

³⁷³ Aliosman, Kıvılcımlar, ss. 35-36.

“Kendi mi işler?”

“Sen ben işleriz.”

“İyi öder mi?”

“Hiç sorma orasını, dedim. ‘Hana kolayını bulsa yeniden yemek olmasın diye...”

Güldü. Sonra sordu:

“Size hakaret, makaret eder mi?”

Düşündüm. Ya bir de ona söylediğimi Süleoğlu duyarsa, dedim. Ha duydu, ha beni eli golu bağlı, kınalı gurban gibi sürdürür köyden, memleketten...”³⁷⁴

Görüldüğü gibi Ali Rıza adama olanları anlatırken bir yandan da Süleoğlu’nun duymasından ve onu köyden kovmasından korkmaktadır. Süleoğlu köyde bir derebeyi edasıyla bulunmakta, herkesin hayatına istediği gibi karışabilmekte ve istemediğini köyden sürebilmektedir. Süleoğlu’nun konumlandığı statü esasında köylüler için sürekli bir baskı ve korku merkezi olmuştur. Ekonomik üstünlüğünü ve zorbalığını kullanarak köylüyü iş gücü açısından da sömürmektedir.

Ali Rıza konuşmasının kalan kısmında Süleoğlu’nun baskın rolünü anlatmayı sürdürür: “Bizim Süleoğlu gardaşım, dedim, dağ gibi bir adam. Dokuz gralla barışık. Lafi dinlenir. En ufağını alalım. Birinin kızına göz goyan olursa, hemen onu koşar araya. Çünkü sözü geçer. Mümün ağa böyle demiş, dedi mi, geri diyen olmaz. Tarlalarımıza da giriyor bırak hepsini de. Sınırları kendi nereye isterse, oraya çakıyor.”³⁷⁵

Köy toplumunu iyice sindirmiş olan Süleoğlu Mümün genç gelinlerin altınlarına varıncaya kadar el koyarak gasp etmektedir. Irgatlarının hakkını da tam vermez. Zamanında yanında çalışan Halil sinmeyip hakkını aramaya kalkınca onu köyden sürdürür. Bu olanlar yine Ali Rıza’nın ağzından anlatılır:

“Bizim paramızı, malımızı herşeyimizi Süleoğlu topladı, dedim. Gızların, gelinlerin, garılarımızın çeğiz altınları, dakıları hepsi onda, dedim. Azıcık biri heyt dese, hemen o beyt der. Hem öyle der ki, bir daha ses çıkaramaz ötekisi. Bir Halil vardı, dedim. Gencecik. Mektebi de vardı azdan az. Emme fıkara çocuğuydu, öksüzdü de. Onun hayvanlarını güderdi. Canına geçmiş çocuğun birgün demiş Süleoğluna:

“Sen hep benim hakkımı az verirsin, sana bunları soran olmaz mı sanırsın?”

Çatıvermiş gaşlarını ötekisi. Köpürmüş:

“Kim öğretti sana bunları?”

Yumruklarını sıkmış, çocuğu ha ezdi, ha ezecek.

“Yok, öğreten yok. Aklımdan buldum.”

“Sana kim söyletiyor bunları? Benden hesap arayacak olan daha anasından doğmamış. Duydun mu be orospuoğlu?”

³⁷⁴ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 48.

³⁷⁵ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 43.

Bu söz Halilin canevine saplanmış. Öyle olacağına, böyle olsun demiş te basıvermiş üstüne:

“Seni de tongaya bastırarak gün ille gelecek. Lafımı belle...”

Gün bugün işte öyle oldu, yolunu bir daha onun kapısına uğratmadı. Bunlar öyle dokundu ki Süleoğlu'na, günlerce köy içinde bağırdı, çağırdı, çırpındı. Ve çocuğu sözle, gözle yıldırdı. O da dayanamadı gitti. Duyarız, hey orada, Meriç boyunda madende işler. Haber yollamış ki, hazır Sülenin gahvesini içmeğe geleceğim.”³⁷⁶

Bu parçalardan anlaşıldığına göre Süleoğlu etrafında aklını kullanan, yorumlayabilen insanlar istemez. İnsanlara rahatça hakaret edebilen bir insandır. Köyde mektep açılmasına da karşı çıkışının temelinde de bu sebep yatmaktadır. Zira zamanla Komünistlerin idareye gelişiyle rahatı bozulur, yaşanan gelişmelerle ve köylülerin gözlerinin açılmasıyla otoritesi sarsılmıştır. Bu onu daha çok dini kullanmaya ve insanlara karşı sözde iyilikleri sürekli başlarına kalkmaya iter. İnsanlar fakirliğin sebebiyet verdiği çaresizlikle ondan borç almaya mecbur kalırlar. Karşılığını hem ellerinde olanı tamamen vererek hem de Süleoğlu'nun yanında fazlaca mesai yaparak öderler. Ancak kendinden bir defa borç alanı ödese bile borçlu saymaya devam eder. Bunlardan biri Haşim'dir. Haşim borçlarına karşılık küçük oğlu Memet'i Süleoğlu'nun ırgatlığına vermiş hem de elinde olanın tümünü ona vermiştir. Fakat Süleoğlu hâlâ Haşim'i kendine borçlu sayar ve Rıfat'ın düğününü yapmak için Haşim'den parasını ister. Bu durum Haşim'in sabrını taşırır:

“Kara Haşim:

“Ben de var mı?” dedi. “Ne varsa hepsini senin üstüne yıkmadım mı vaktiyle?”

Süleoğlu kızdı köpürdü:

“Garşılık vermedim mi aldıklarına be holan,” dedi. “Sen de böyle çiğ çiğ neden gonusursun Haşim? Yazık vallâ, çocuk olma sen de...”

Kara Haşim yutkundu. İşlerin, denizler gibi bir dalgalanmadan durulacağı yoktu:

“Üç sene çocuk durdu. Hayvanını güttü ayakları delik deşik oldu mu?” dedi.

“Dağda, bayırda koşarken öksüz gibi ağladı durdu mu? Ben de buna katlandım mı?

Bunca dakı gitti birer birer bu yalan mı? Adam azıcık da düşünür. Senin duan bu, ver, ver, ver!...”³⁷⁷

Kara Haşim yıllar önce çaresizlikten oğlunu Süleoğlu'nun yanına verirken onun merhamet edip küçücük çocuğu ailesinden ayırmayacağını düşünmüştür. Süleoğlu Mümün ise acımadan çocuğu alıp çalıştırmayı kabul etmiştir:

“Kara Haşimin göğsünde bir şeyler kükredi:

³⁷⁶ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 45.

³⁷⁷ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 83-84.

“... O kış senden eve dönünce gariya başın sağolsun, dedim. Dedim emme, ben bilirim nasıl yaşadım. Kapanıverdi ocaklığın başına, hüüngür hüüngür ağladı. Benim de yüreğim gitti doğrusu Halbuki gızanlar aç olmayacak, var git şunları Mümün ağaya tutuya bırak demişti. Emme insan bu umut işte. Almaz sanmış besbelli.”³⁷⁸

Her şey üzerinden dini kullanarak insanları sömüren ve kendini ulema gibi gösteren Süleoğlu, kendi çıkarları söz konusu olduğunda kimseye acımamaktadır. Dindar görüntüsü insanların karşısındaki konumunu üstün tutmak ve istemediklerine engel olabilmek için bir kılıftır.

Kara Haşim kasaba dönüşünde Ali Rıza’ya uğrar. Ali Rıza’yla aralarında Süleoğlu Mümün hakkında geçen diyalog Süleoğlu’nun ekonomik anlamda nasıl baskı kurduğunu özetler niteliktedir:

“Kara Haşim sinirlice:

“Tutunmuş, alacağımı da alacağımı. Ya bizim alacağımızı kim hesaplıyacak?”

Ali Rıza:

“Nasıl şey bu be,” dedi. “Kaç defa alacak?”

Kara Haşim:

“Bilmem. Elimde avucumda olsa, varıp yüzüne vuracağım. Kendi hakkımı da ahrette alacağım!”

Ali Rıza başını salladı:

“Yok, işi ahrete komak yok,” dedi.

Kara Haşim:

“Onu doyuramadık,” diye söylendi. “Bundan böyle doymaz da...”

Ali Rıza ekledi:

“Doymaz. Aldıklarını ne yapacak bilmem. Mezara mı götüreceksin?”³⁷⁹

Eğitim ile ilgili meseleler romanda çok yönlü ve derinlikli boyutlarıyla yer almaktadır. Romanda şahıs kadrosunu oluşturan Türk köylüsünün eğitim eksikliği ve bundan dolayı yaşadığı geri kalmışlık ön plana çıkmaktadır. Romanın merkezdeki şahıslarından biri olan Ali Rıza, onun okul çağındaki kızı Azize ve diğer köylüler okuma yazmayı bilmemektedirler. Azize köylerine bir mektep yapılacağını Halil’den öğrenince buna sevinirken aynı zamanda bugüne kadar okuyamaması onu üzer:

“Halil yüzündeki tebessümle:

“Mesçiti mektep yapacağız,” dedi. “Çocuklar toplanıp burada okuyacaklar. Hem okuma yazma bilmiyen yaşlıları da okutacağız.”

Azize memnun:

“Biz ne yapacağız ya?”

Halil aynı ilgiyle:

³⁷⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 83.

³⁷⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 90-91.

“Siz kızlar, kadınlar da okuyacak yavaş yavaş. Bir sene iki sene bakacaksın ki, okuyup yazmıyan kalmıyacak.”

Azize:

“Bubam gibileri de okuyacak mı Halil aga?”

Halil:

“Elbet, hepimiz okuyacağız. Şöyle beraber güle sevine.”

Azize ilk hürriyet günleri kasabada gördüü ve okuyamadığı yazıları gözönüne getirdi. Üzüldü. Okuma yazmayı bir öğrenebilseydi!”³⁸⁰

Azize, babasına bir mektep açılıp da herkesin okuma yazmayı öğrenebileceğinden bahsedince Ali Rıza’nın aklına bir anısı gelir. Cehaleti yüzünden ticarete ne kadar zor durumda kaldığını anlatır:

“Ali Rıza düşünceli:

“Bak sen,” dedi, devam etti öte doğru da. “Aklıma geldi de anlatayım sana. Bundan ne kadar var bilemiyeceğim, bir tüccar geldiği tütünü almağa. Her sene gelirdi zaten. Neyse pazarlığı tamam ettik iyi kötü. İş geldi imzaya. Komşular da var başımda. Dedim onlara yavu, biz köylü adam, cahil, körkütük. Gıvırır bir şey nasıl olursa olsun. Adam dirediye ayakları yok, olmaz. Öte baktım, beri baktım eli galem oynadan da çıkmadı. Barmak vur bakalım, dedi. Baş barmağıyı boyadı. Te buraya dedi. Dedi emme ben belledim mi! Hiç kâğıdın ortasına yapıştırı godum barmağıyı. Çok bastırılmış olacağım dana boku gibi yayıldı galdı. Adam pirenemeseye, buraya demedimdi, neden öyle yaptın? Anlıyamadım kusur görme filân, dedim. Laftan anlar mı! Neyse usuktu. Emme hep ters ters baktı, durdu. Bir de aşağı goydurdu sonra. Elimi de bir itti. Sanki barmak izimi panayıra çıkaracak. içimden, be holan, dedim, alem arasında irezil etme beni. İnsan huyunu suyunu bilse gene başka. Yabancı adam bu. Çok fikir ettim, abe diyecektim, her sene gelir malımızı alırsınız da, hiç şu ellerinizle galem tutmağa öğrenin demezsiniz. Korkuyor insan, gızarsa tütünü parasız alır gider. Diyeceğim mademki işler böyle bundan öte gelsin de ben ona sorayım imza da nasıl vurulmuş.”³⁸¹

Bu parçadan anlaşıldığına göre Ali Rıza da kızı Azize gibi okuyup yazacaklarına sevinmekte ama o zamana kadar cehalete terk edildiklerine de bir yandan sitem etmektedir.

Türk toplumunun cehaletinde onları eğitim olanak ve ortamından yıllarca mahrum bırakan Bulgar idarelerinin payı büyüktür. Mektep ve eğitimle ilgili olan gelişmeler romanda bir gün ışığına benzetilir. Türk toplumunda da bu ışığı, kendilerine eğitim haklarının sağlanmasını hasretle bekleyenler olmuştur. Toplumlarının gelişmesi için eğitimin gerekli olduğunu anlamışlar bu yüzden mektep yapılırken de Türk köylüleri

³⁸⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 58.

³⁸¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 60.

yoksul olmalarına rağmen kendi sınırlı imkânlarını seferber ederek ve yönetimden doğru düzgün destek görmeden uğraşmışlardır. Bu durum romandaki bazı pasajlarda açıkça belli olmaktadır:

“Halil saçlarını gerilere bir itti, başladı:

“Yapacağımız işler ayan,” dedi. “Kimimiz taş, kimimiz mertek indireceğiz ormandan. Kimimiz de kum getireceğiz. Yapacağımız işler, bu işler, bizim için, çocuklarımız için olacak...”

Kalabalık susuyordu. Sonra kükredi:

“Yaparız...”

“Çocuklarımız için olunca, dön yok, yaparız...”

Ali Rıza yüksek sesle:

“Elbet yaparız,” dedi. “Hepimiz için değil mi!”

Topal İlyazın da sesi duyuldu:

“Yaparız, bize geçmez, ne gelir sanki bu kadar şey...”³⁸²

“...Kim farkına varabilir! Bunca yıldır başlarından gelip geçen günün ışığı tek bir defa olsun yüreklerine işlememiş, ısıtmamıştı. Şimdi elleriyle, kendi güçleriyle onu getirmeğe yollanmışlardı. Belki çoktan buradan başlamak lâzımdı bu işlere. Ama bir şey yetişmiyordu bu uğurda. Farkında değillerdi. Şimdi anladılar. Yol buradan başlıyordu... Haşım yolun iki adım üstüne bir yükseğe çıktı, haykırdı:

“Benim tahtalık diye goruduğum bir meşe var. Varı onu da keselim. Ben onu mektebe halal ediyorum gomşular duydunuz mu?”³⁸³

Hayal ettikleri geleceklerinin kurtarıcısı olarak gördükleri mektebin ihtiyaçlarını kendi özel ihtiyaçlarından kısararak el birliği ile gidermeye çalışırlar: “Evlerde gaz kesattı hatta hiç yoktu. Ocaklıkta yanan odunların saçtığı ışık altında yemeklerini yeyip, karanlıkta otururlardı. Olan gazı aralarında toplayıp mektebe saklıyorlardı.”³⁸⁴

Bulgaristan’da Türk okullarının Komünizm yıllarına değin özel olan statülerine değinildiğini görmekteyiz. Romanda zaten yoksul olan Türk toplumu mevcut okullarını ayakta tutabilmek adına öğretmenlerin ücretlerini bile zorlukla denklemedirler. Söz konusu durumda Türklerin de Bulgaristan’ın vatandaşı olduğu düşünülürse Bulgar idarecilerin yardım eli uzatması gereken Türk Okullarına destek olmadığı sonucuna varılabilir. Bu tutum eğitim noktasında Türk toplumunu cahilliğe terk eden tehlikeli bir yaklaşımdır. Saçılan Kıvılcımlar dahil olduğu edebî dönem bağlamında angaje bir eser niteliği taşımasından ötürü Komünizmin ilk yıllarında Halil gibi olumlu sosyalist tiplerin eğitim sorunlarını nasıl halletmeye başladığına yer verir. Fakat bunu verirken Bulgaristan

³⁸² Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 62.

³⁸³ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 63.

³⁸⁴ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 69.

Türklerinin eğitim tarihindeki gelişmeyi engelleyici bir takım sorunlar da romanda Ali Rıza'nın sözleriyle dile getirilir: "Böyle adamın bu yerde görüldüğü yok. Eskiden geze geze hocanın hakkını hıdrellezden kasıma kadar zor tamam ederdik biz. Bu çocuk bu kuvveti nereden bulur, şaşarım..."³⁸⁵

Aliosmanof'un Saçılan Kıvılcımlar romanının merkezinde Balıklıbayır adındaki gelişmemiş bir Türk köyü ve köyün yoksul insanları vardır. Bu yüzden de yoksulluk ve gurbetçi işçi sorunları romandaki sosyal meselelerin ekseriyetini teşkil etmektedir.

Romanda köylüler yoksulluktan ve de yaşadıkları toprakların tütünden başka bir ürün yetiştirmeye uygun olmamasından dolayı gıda sorunu yaşamakta bazen en temel gıdalardan bile yoksun halde karınları aç dolaşmaktadır. Köyün çoğu ailesi gibi bu yoksulluğu Ali Rızalar da yaşamaktadır. Ali Rıza karısı Nazife'ye hasta yatağında yemeğini yedirmeye çalışırken uzun zamandır doğru düzgün yemek bulamadıkları anlaşılır. O kadar zaman geçmesine rağmen sofralarında bulunan yiyeceğin kuru bir çörekten ibaret olması yoksulluğun boyutunu gözler önüne serer:

"Çöreği almıştı. Üstü altı iyi kabuklanmış hakik gibi kızarmıştı çöreğin. Üstünde yer yer yanıkları vardı. Bunlar gözlerdendi. Eliyle birkaç defa silkmış, üflemişti. Sonra kadının başucuna, ilişmişti. "Al bir yudumcuk yavu. Ne zamandır soframızda eksikti şu mübarek." Demişti"³⁸⁶

Azize kasabaya süt satmaya gittiğinde hali vakti yerinde olan Koca Alilerin evinden gelen yemek kokusu, temiz ve sıcak evleri ona yokluğunu çektiği bir dünyayı hayal ettirir. Açlığın etkisiyle başı döner. En çarpıcı noktalardan biri de kuru ekmek yemekten bıkan Azize'nin aklına evin sahibesinin inek için verdiği patates kabuklarının gelmesidir. Kadının ineğin yemesi için verdiği bu kabuklardan baba kız yenecek kısımlar bulmaya çalışırlar. Çünkü yörelerinde çok severek yenen patatesten bile mahrumdurlar:

"Biraz önce kasabadan dönmüştü. Bakırdan sütü boşaltınca kapı önünde beklemişti. Kapı açılınca da yüzüne bir hoş yemek kokusu çarpmıştı. İçi bunalmıştı. Evleri temizdi, sıcaktı Koca Alilerin. Bunları hayalleniyordu şimdi. Gözleri önünde uzun ipiltiiler dolanıp duruyordu. Aniden yerinden kalksa, bir soluk durmadan adım atamıyacaktı. Başı dönüyordu. Sonra kadının küçük bakıra koyduğu patates kabukları aklına geldi. Gözleri ışıldı. Kalktı bakırı kavriyerek babasına doğru geldi: "Bunlarda yiyecek şey yok mu acaba," dedi. Ali Rızanın ağzı doluydu daha:

³⁸⁵ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 119.

³⁸⁶ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 15.

“İyi kızım, dök bakalım. Birşeyler var mı?”

Patatesin suda kaynatılmışı o havalide, hususen Balıklıbayırda pek makbuldü. Eksikliği bel бүкүйordu. Kızın süt götürdüğü kadın ineğe yem olsun diye patates kalıntıları doldurmuştu küçük bakıra. Kız, baba onları birer birer araştırmaya koyuldular. Sofranın bir kıyısına döktüler, kara kuru ekmeğe katık etmiye başladılar...”³⁸⁷

Azize yine bir gün kasabaya gittiğinde komünistlerden birinin aç olana ekmek dağıttığını görüp şaşırır. Adam ona ince bir dilim ekmek verince yarısını babasına ayırmak istese de karnı aç olduğundan dayanamaz. Çok aç olduğu için ikinci hatta üçüncü ekmeği istemeye gider. Ali Rıza da bu duruma epey şaşırır. Çünkü yoksulluğun yaygın olduğu bir zamanda kimseden böyle bir yardım görmeyi beklemez:

“Ali Rıza şaşkınlıkla:

“Kimmiş o ekmeği bol adam bu zamanda?”

Azize heyecanlı:

“Bilmem kim. Yanından geçerken beni de çağırdı. Korka korka girdim sordu: Aç mısın”

“Açım...”

“Nerelisin, necisin demek yok. Yalnız sorduğu bir bu, aç mısın? Açsan bıçağı kavrayıp ince bir dilim ekmek kesip veriyor. Ben de zıbının altına sokup çıktım. Dedim ki kendi kendime: Şunun yarısını bubama götüreceğim. Karnım da pek açtı. Azcık azcık, daha azcık derken çimdik çimdik ekmeği bitirivermişim. Sana kalmadı. Sonra döndüm. Yeniden geçtim cam önünden. Gene çağırdı. Gene gittim. Verdi, dayanamadım onu da yedim. Sanki yedikçe acıkıyordum. Üçüncüye gittim ki oralarda kimse yok.”³⁸⁸

Ali Rıza’nın komşusu Süleyman’ın durumu ondan daha iyi olsa da esasında onun ve ailesinin de yokluk sıkıntısı vardır. Yemeklerde genellikle ellerinde tek gıda olan kaşa dedikleri mısır unundan yapılmış çorbayı tüketerek karınlarını doyurmaktadırlar. Süleyman’ın aklından şu sözler geçmektedir: “Akşam kaşa, sabah kaşa, ben sende durmam paşa” demiş. Kötü dememiş bunu diyen de. “Doğan nafakasiyle, kısmetiyle” Ama, ha bakalım... “Oysam adam içmez, hergün dünyalarda kaşa içmez. İçmez ya, içmez,”³⁸⁹

³⁸⁷ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 23.

³⁸⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 34.

³⁸⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 17.

Süleyman bunları düşünürken bir yandan da geçimlerini nasıl sağlayacağını düşünüp çaresizlik içinde kıvranmaktadır. Süleyman'ın bu düşünceler içindeyken kılık kıyafet ve beden yönüyle tasviri de onun yoksulluğunu yansıtan bir göstergedir:

“Bir cızıltıyla yanan ocağın başına yaslanmış, hep bunları düşünüyordu. Başında dağbaşı yelleri uğulduyor da savruluyordu. “Doğan nafakasıyla, kısmetiyle.” Tek yönden nafaka çıkarmanın yolları aklındaydı. Boşa koyuyor dolmuyor, doluya kondursa bir türlü almıyordu. Ayaklarında etleri görünen yamalı, çitili yün çorapları vardı. Hani ayak dediğinde lif lifti. Kara, yosunlu meşe kabuğu gibiydi. Meğerse o kadar yaşı yoktu Süleymanın. Elli dolayındaydı. İlle kocamış, çökmüş gösteriyordu.”³⁹⁰

Yoksul olduklarını bilse de Süleyman hâline şükrederek daha iyi günleri umut eder. Aklı kendilerinden daha kötü durumda olan Ali Rıza ile kızı Azize'dedir. Az olan yiyeceğini komşusuyla paylaşmak ister: “Aklına şaka etmek geldi bu an. Muratın omzuna iri elini koydu: “Kaşayla paşa olmaz emme,” dedi. “Üzölmeyin, gün gelir ekmeğimiz de bollaşır. Halimize şükür. Kaşamız bari var. Biraz da şu iki fıkara verelim. Yiyecekleri ya var, ya yok. Bir küylüyüz...”³⁹¹

Köydeki diğer fakir ailelerden biri olan Kara Haşimler yoksulluk ve açlıktan dolayı borç aldıkları Süleoğlu'na küçük oğulları Memet'i çocukluğundan itibaren ırgat vermişlerdir. Aradan yıllar geçmiş Memet eve dönmüş ancak aile Süleoğlu'nun fakirlik yüzünden kendilerini ve küçük oğullarının emeğini nasıl sömürdüğünü unutamamışlardır. Ayrıca Memet artık büyümesine rağmen zamanında iyi beslenemediğinden hâlâ çelimsiz görünmektedir. Memet'in arkasından bakan anne-babanın şu diyalogu yoksulluğun sebep olduğu çaresizliği göstermektedir:

“Hazel teyze de gözünü o tarafa çevirdi:

“Boy var,” dedi. “Var emme çavdar sapı gibice boğazı, zavallımın. Zayıf...”

Kara Haşim:

“Zayıf,” dedi. “Çünkü temel tutamadı garı, temel. En yiyeceği zamanda bulup yediremedik, doyuramadık. Sonra da o keranecinin işi, hayvanı bitirdi çocuğu...”³⁹²

Ali Rıza bir gün ormanda komünist gerillalardan biriyle halkı sömürenler üzerine sohbet ederlerken köydeşlerinin ve kendisinin yoksulluk ve açlık içinde nasıl kıvrandıklarını anlatır. İnsanlar aç kaldıkları için başkalarının tarlalarında başakçılık

³⁹⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 17.

³⁹¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 20.

³⁹² Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 110.

yaparak karınlarını doyururlar. Bulduklarıyla yetinmek zorunda oldukları için yoksullukları sağlıklarının bozulmasına da neden olur:

“Bizim taraf böyle. Fakir fıkara yeri. Bizim köyün adını belle, gelirsen. Adı Balıklıbayır. Balık dendi mi bizim köyü hatırla. Biz ilkyaz oldu mu kasımdan galan, unutilan, tarlalarda kombil arayıp kaşa kaçamak yaparız. Yaparız, çünkü ölmek var dünya yüzünde. Hana acından ölmüş gul yok derler, laf başında. Yok mu, yok mu! Ölüyor işte. İnsanın yediği de ne! Öbelek ekmeği, yeyince mide taş gibi olur. Fasülye unundan ekmek hazırla deli eder. E-e ne verirsən onu yutar. İlle ki mide üğütmez. Bugün böyle, yarın böyle, derken bakarsın, makine zınk demiş durmuş. Ne olmuş, filânca allah rahmet eyliye gitmiş. İşte böyle, bizim işler böylece...”³⁹³

Yollar, Balıklıbayır’ın yoksul köylüleri için vazgeçilmez bir unsur halini almıştır. Köydeki kadınlar ve erkekler genç yaştan itibaren geçim derdiyle yollara düşmektedir. Bu dertle insanlar ömürlerini yollarda tüketmektedirler. Bunlardan ikisi de Nazife ve Hatice’dir: “Ömrü boyunca hep yolları düşünmüş, yürümeyi düşünmüş, yolları savunmuş kişilerin ikisiydi bunlar. Su yolları, odun yolları, ekmek, aş yolları! Ah, ah bir de erkek olana gurbet yolları yok mu? Ömürlerini bir tez tüketiyordu ki onların...”³⁹⁴

Parçanın son kısmından anlaşıldığı üzere köydeki erkeklerin çoğunluğu da ailelerinin geçimlerini sağlamak için gurbete gidip çalışmaktadır. Elbette bu göçün altında köyde iş imkânlarının sınırlı olması, toprağın verimsizliği, yoksulluk gibi toplumu ilgilendiren her biri birbiriyle ilişkili pek çok sorun yatmaktadır. İnsanlar bunun sonucunda ya köydeki zengin Süleoğlu Mümün’ün ırgatlığını yapmak ya da gurbet ellere gidip çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu kişilerden biri de köyün aydın genci Halil’dir. Halil öncesinde Süleoğlu’nun ırgatıyken hakkını tam olarak isteyince âdeta Süleoğlu tarafından köyden sürülür ve gurbette madende çalışmak zorunda kalır. Bu durum Ali Rıza’nın ağzından verilmektedir:

“Bir Halil vardı, dedim. Gencecik. Mektebi de vardı azdan az. Emme fıkara çocuğuydu, öksüzdü de. Onun hayvanlarını giderdi. Canına geçmiş çocuğun birgün demiş Süleoğluna: “Sen hep benim hakkımı az verirsın, sana bunları soran olmaz mı sanırsın?”

Çatıvermiş gaşlarını ötekisi. Köpürmüş:

Kim öğretti sana bunları? Benden hesap arayacak olan daha anasından doğmamış. Duydun mu be orospuoğlu?”

Bu söz Halilin canevine saplanmış. Öyle olacağına, böyle olsun demiş te basıvermiş üstüne:

“Seni de tongaya bastıracak gün ille gelecek. Lafımı belle...”

³⁹³ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 43-44.

³⁹⁴ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 8.

Gün bugün işte öyle oldu, yolunu bir daha onun kapısına uğratmadı. Bunlar öyle dokundu ki Süleoğluna, günlerce köy içinde bağırdı, çağırdı, çırpındı. Ve çocuğu sözle, gözle yıldırı. O da dayanamadı gitti. Duyarız, hey orada, Meriç boyunda madende işler.”³⁹⁵

Köyde neredeyse tüm erkekler için gurbet yollarına düşüp maden vb. ağır işlerde çalışmak kaçınılmaz olmuştur. Küçük yaşlardaki gençlerin bile başka idealleri yoktur. Daha çocuk yaşta olan Kara Haşim’in oğlu Mehmet de abisi Mümün gibi o sene madene gitmek ister:

“Uzaklarda Akpınarın üstünden yana bir patlama oldu Bir, bir daha, bir daha...”

Memet:

“Lâm patlatıyorlar”, dedi. “Maden ocaklarına yol, oralardan geçermiş.”

Kara Haşim:

“Galabalık işçi var mı orada Mümün,” dedi.

Mümün, birkaç zamandır oralarda işteydi:

“Galabalık,” dedi, “çok galabalık.”

Memet:

“Biz de toplandık onbeş kişi yeni,” dedi.

Kara Haşim:

“İlle sen alışık değilsin çocuğum,” dedi. “Yavaş ol. Lâmdan da görün bak. Hiç anlamazsın nerden geldiğini...”

Hazel teyze:

“Sen işe gidecek gadar olmadın be yavrum,” dedi. “Mantar gibisin daha. Yapamazsın bu işi emme...”

Memet itiraz etti:

“Yapamazsın, yapamazsın, sen de ana!...”

Mümün:

“Yapar,” dedi. “Ben varım, yardım ederim. Onun boynuna gayış atamaz kimse ben sağ iken.”³⁹⁶

Bu parça bir Türk köyündeki geçici işçi göçüne dair önemli ayrıntıları haizdir. Bir evden iki genç kardeşin ikisi de madene gitmek zorundadır. Çünkü ellerinde başka bir meslekleri, geçim kapıları bulunmamaktadır. Diğer bir husus ise evlatlarını küçük yaşlarda ağır işlerde çalışmaya gönderen ebeveynlerin bilhassa annelerin yaşadığı üzüntü ve acıdır.

Bu ayrılık Memet için de oldukça zordur. Hisleri karışıktır. Çünkü o da ilk defa ailesinden ayrılp çalışmak için yollara düşecektir: “Memet hep gidilecek yolları düşünüyordu. Yapacağı göreceği işler aklında dolaşıyordu durmadan. Bir gittiler mi, bir

³⁹⁵ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 45.

³⁹⁶ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 110.

daha kimbilir ne zaman döneceklerdi. İlk defa evinden yuvasından ayrılmak insana zor muydu yoksa... İçinde dolaşan bir heyecan mıydı, yoksa acı bir çırpıntı mı?”³⁹⁷

Süleyman’ın oğlu Murat da Memet’in yaşlarında bir gençtir. O da ilk defa madende işe başlayacağı için önceki gece uyuyamaz:

*“Yatağa tekrar uzandığı zaman böyle uzun uzun düşündü. Öte beri döndü. Gözüne bir türlü uyku girmiyordu. İçinde bir sevinç vardı delicesine dolaşıyordu. Uçacağı geliyordu âdeta. Ama uçmak insanlara has değildi ki... Artık onyedisinde vardı. Ama tiren görmemişti, kamyonu binmemişti. Buradan, uzaktan uzağa gördüğü kamyonların uğultusu hâlâ kulağındaydı. İlk defa kamyonu binecekti. Üstünde en öne geçecek, rüzgâr saçlarını savura savura ötelere madene doğru uçup gidecekti...”*³⁹⁸

Murat’ın annesi Hatice de küçük yaşta oğlundan ayrılmanın üzüntüsünü yaşamakta, yavrusuna kıyamamaktadır. Bu yüzden biraz daha uyusun diye onu erkenden uyandırmaya kıyamaz. Bunun üzerine kocası Süleyman’ın söylediği şu sözler işsizlik ve bunun sonucunda gurbete gidip ağır işlerde çalışma sorununun çok önceye dayandığını göstermektedir. Süleyman da henüz yedi yaşında bir çocukken gurbette çalışmaya gitmiştir: “Öyle olacak bu işler,” dedi. “Ben yedi yaşında çıktım gurbetlere a garı. O kapı senin, bu kapı benim gez de gez. Yerin mekânın da yok. Şimdiki o, oyuncak bizimkinin yanında. Mağazacılığa tutunduk o da bizi adam etmedi. Elimde olsa salmam bu çocuğu. Dünyalarda salmam. Otursun çalışsın evde. Emme...”³⁹⁹

Görüldüğü gibi henüz eğitim alması, geleceğe dair farklı hayalleri ve meslek planları olması gereken yaştaki çocuklar işsizlik ve geçim sıkıntısının verdiği kaygılarla ailelerine destek olmak için gurbete işçi olarak gitmektedirler. Yollara düşen insanlardaki en büyük sorunlardan biri de kendilerini bir yere ait hissedememeleridir. Bunun sebebi yerleşik bir düzenin olmamasıdır. Baba Süleyman’ın zamanında durum daha da vahimdir. Bu durumun tüm zorluklarını çocuk yaştan itibaren yaşayan baba aslında oğlunu göndermek istemez. Ancak hem belirli bir işte tutunamamalarının hem de yoksulluğun verdiği etkiyle çaresiz kalır. Tüm bunlar sorunun birçok sosyolojik boyuta ve derinliğe sahip olduğunu göstermektedir.

³⁹⁷ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 129.

³⁹⁸ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 130.

³⁹⁹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 131.

Romanda Türk toplumunun kendi içindeki ahlaki yapının bozulduğuna ve bu bozulmayla ortaya çıkan sosyal meselelere de yer verilmiştir. Söz konusu bozulmanın sebebini gerek Türk toplumunun kendi içyapısındaki bazı çözümler gerekse ülkede özellikle Türkler açısından hakları koruyan bir adalet mekanizmasının olmaması olarak iki şekilde izah edebiliriz. Romanda olay örgüsünün Komünizm dönemine gelmeden önceki kısmında Türk toplumundan olup ahlakça düşük bazı kimselere yönetim tarafından hiçbir müdahalenin olmadığı ve bu kişilerin kendi halkını rahatça sömürmesinin önünün açıldığı anlaşılmaktadır. Bu kişiler ülkeye sosyalizmin gelmesini çıkarları zarar göreceği için istemeyen şahıslardır. Kara Haşim'in aklından geçirdiği Bakkal Kâzim de böyle bir adamdır. Kâzim'in yaptıkları ve Türklere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapan yönetimin yandaşı olduğu Haşim'in düşüncelerinden verilir. Haşim dükkânına gelen genç kadınları içeri alıp cinsel istismarda bulunur. Bu kadınlar da kendi namuslarını düşündüklerinden seslerini çıkaramazlar. Çünkü tepki gösterecek Kâzim'e hiçbir şey olmayacak, kendi adları kötüye çıkacaktır. Ülkede sosyalistlerin egemenliğinin başlamasıyla Kâzim gibilerin yapıp ettikleri de ortaya dökülmeye başlar:

“Eninde sonunda dünya genişti. Gün bugün onların elindeyse... Buraya gelmişken Kara Haşim durdu. Ne onların elinde, holan dedi, kendi kendine. Yapacaklarını yaptılar bugüne kadar. Bundan öte... Buracaklar onları, valla buracaklar. Ne diyorlar bugün. Bütün Pazar yeri alt üst oluyor. Kâzim dünyeyin gelenleri güzel güzel garşılamiş. Güzelce gördüğü garılara saklıdan, var emme veremem avşama gel, demiş. Sana o zaman en iyisinden vereceğim. Bakmış çünkü gelin de genç, tombulca. Gocası da kimbilir kaç aylardır gurbette. Garının yüreği temiz, olur demiş. Olur emme pek garanlıkta korkarım, demiş. Gayınçımı bari alayım yanıma. Almasan daha iyi olur demiş, öteki de kimse bilmemeli. Ben de o yana gideceğim zati. Beraber gideriz. Başkaları da var, sizin taraftan. Alış veriş edecek. Oldu olmadı beraber gidirsiniz. İyi, demiş garı da. İyi emme genç gelin bu. İçine bir şüphe düşmüş mü! Bu ibne bana bir şey yapmasın gibilerden. Eve varmış, dese de nolur sanki, demiş. Emme namuslu garı bir türlü rahat olmamış. Gelin bu sana gencecik, güzel. Buna rağmen aklına gelenden korkmuş işte. Tövbe etmiş tövbe etmiş, durmuş. Ve nihayet garanlık kapayınca, gitmiş dayanmış kapıya. Tık tık tık... Kâzim tıkır tıkır içerden gelmiş, kapıyı aralamış, bakmış. Aman sen misin? Ağzı gulağına vamış. Hadi gel bakalım, ne zamandır beklerim. Gidecektim zaten az daha gelmeseydin. Garı bakmış içersi garanlık. Kâzim aga, lamban filân yok mu demiş. Yaksana bakalım. Mavsuz yakmadım demiş. Bilmez misin ki, tilkinin ini garanlık olur. Gir gir demiş, gir bakalım. İç odada yanıyordur, demiş. Burada şavık görünmesin. Kapıyı kapayıp, sürmeyi de çekivermiş. Garının içine bir şey düşüvermiş mi o zaman. Soğuk bir şey, korku mu, heyecan mı başlamış mu titremeğe. Titre, ha titre. Neyse öte çuvalların yanına çağırılmış. Ver darcığını demiş, doldurayım. Garı ferecesi altından darcığı çıkarmış, uzatmış. Kâzim darcıkla beraber elini de bir gavramış, gel, demiş, beri gel daha. Artık olan olmaya yüz tutmuş emme, garı bağırır el içinde ar namus var. Korkmuş, Bir şey diyememiş. Salıvermiş kendini Kâzim de asılıvermiş uçkuruna...

Kara Haşim ötesini düşünemedi başı gürül gürül uğulduyordu. Zira Kâzimin kırdığı cevizler bir değil, beş değildi.”⁴⁰⁰

Romanda tecavüze dayalı bir başka ahlaki yozlaşma da Rabiye’nin başından geçen trajik olaylarda görülür. Fakat biz romandaki ilgili pasajları kadın meselesiyle ilgili değerlendirdiğimiz için bu başlık altında tekrar ele almayacağız. Burada Rabiye’nin başına gelenlerde ahlakla ilgili meselelerden diğerlerini toplumun Rabiye’ye karşı tutumu ve tepkisiyle ilintili olarak aşağıda değerlendireceğiz.

Romanda toplumda iftira ve buna bağlı olarak dedikodunun da yaygın olduğu görülmektedir. Rabiye’nin rahat yapıda bir kişi olmasından dolayı köylü tarafından hemen hakkında iftira ve dedikodular çıkarılmıştır: “Rabiye köyün en açık, en güzel kızlarından olurdu. Düğünde, bayramda kimseden kaç göç bilmezdi. Bu yüzdendir ki aleyhinde çeşitli uydurmalar dolaşırdı.”⁴⁰¹

Rabiye’nin başına gelenleri genel anlamda kadın sorunları ve toplumun gelenekselci yapısıyla ilişkili olarak değerlendirmiştik. Bu tecavüz hadisesinin romanda geçtiği ve gelenek ve modernite çatışması altında yer verdiğimiz pasajlardan aynı zamanda ahlaki açıdan bir yozlaşmayı da anlıyoruz. Fakat Rabiye’nin başına gelen trajik olaylarda toplumun kadına karşı tutumu ve yargılama mekanizması eleştirilebilen yerleri ile ahlaki çöküntüyle de ilişkilendirilebilir. Örneğin en başta Rabiye’nin kayınvalidesinin, oğlunun Rabiye’yi kullanıp sonra bir kenara atmaya çalışmasına mani olmaması, bir ahlaki yozlaşmayı gösterir. Oğlunu eleştirmeyen kadın üstüne üstlük suçsuz gelinine iftira atarak olayı kapatmaya çalışır: “Beri bak gızım,” dedi. “Adem senden bir şey anlamamış. Gel biz, garı garıya gonaşalım bunları. Sen başkasında pislenmişsin, benim gızanımda temizlenmeye mi geldin?”⁴⁰²

Süleoğlu da Murat ile Azize’yi birbiriyle konuşurken görünce derhal Murat’ın babası Süleyman’a oğlunun dedikodusunu yapar. Bunu yaparken de Murat’ı namussuzlukla itham ederek bire bin katar: “İllevelâkin senin ak yüzünü gara eden bir oğlun var, Mirat. Ak pak yüzceğizini gapgara eden lekeli bir kişi bu...” “...Vay namussuz,” diyordu, “vay namussuz...”⁴⁰³

⁴⁰⁰ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 78-79.

⁴⁰¹ Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 124.

⁴⁰² Aliosmanof, Kıvılcımlar, s. 124.

⁴⁰³ Aliosmanof, Kıvılcımlar, ss. 214-215.

3.7. İki Arada

3.7.1. Romanın Özeti

Sabri Tata'nın ikinci romanı "İki Arada" genç bir kızın düğünü sırasında sevdiği erkekle kaçmasını ve sevdiği gencin ailesinin onu kapılarından çevirmesiyle yeniden şekillenen hayatını ve başından geçenleri anlatır.

Yaşları oldukça küçük olan Necmi ve Süreyya tarlada çalışırken Balaban Zeliha'nın geçirdiği bir iş kazası vasıtasıyla birbirlerini yakından görürler. Necmi Süreyya'dan hoşlanmasına rağmen kendisini sürekli tersleyen bu kıza açılmaz. Süreyyaların komşusu olan Zeliha'dan aracılık yapmasını ister. Zeliha her iki gençle de konuşarak onları kendi evinde buluşturur. Necmi, Süreyya'ya niyetinin ciddi olduğunu onunla evlenmek istediğini söyler. Buna rağmen henüz ailesini konuyu açamaz. Ailesi, Necmi'yi köyün zengin ailelerinden birinin kızı olan Halime'yle evlendirmek istemektedir. Bu maksatla Necmi'nin halası ve annesi sürekli Halime'nin evine görücü gitmektedirler. Bu sıralarda Süreyya evlilik için Necmi'nin ailesiyle konuşmasını beklemektedir. Ailesinin baskısından çekinen Necmi, onlara Süreyya'yı istediğini bir türlü söyleyemez. Konuşma işini sürekli erteler. Ailesinin baskısıyla bir yandan Halime ile de görüşmeye başlar. Aynı anda Süreyya'yla buluşmalarını da sürdürür. Süreyya Necmi'den şüphe etmeye başlar. Balaban Zeliha aracılığıyla Necmi'ye haber yollar. Süreyya Necmi konuşmazsa kendisini isteyen Âdem'le nişanlanacaktır. Çünkü Süreyya'nın ailesi sık sık dünürcü yollayan Âdem ve ailesine artık olumlu bir cevap vermek istemekte ve bu yüzden kıza baskı yapmaktadırlar.

Necmi, ailesine Süreyya'yı istediğinden bahsetse de kabul etmezler. Ailesi ısrarla oğullarına Halime'yi almak isterler. Köy kadınlarını şalvarı bırakıp elbise giymeye teşvik etmek için kasabadan gelen terzi Fahriye'nin yardımıyla köyde yeni elbiselerin sunulduğu bir defile düzenlenir. Bu defile de Süreyya'ya da kendisine çok yakışan hoş bir elbise giydirilir. Necmi'nin halası ve annesi Süreyya'yı bu halde görünce kıızı yaftalayarak Necmi'ye kötülerler. Necmi hâlâ Süreyya'yı sevmektedir. Süreyya artık ondan umudur keser ve Âdem'le evlenmeye razı olur. Necmi'ye çok kırgındır. Necmi de Süreyya'nın kendisini beklememesine kızarak Halime'yle evlilik yoluna girer. Halime ise köyde veterinerlik yapan Şakir'le görüşmesini sürdürür. Halime'nin asıl evlenmek istediği kişi

Şakir'dir. Buna rağmen Necmi'yle görüşürken onu seviyormuş gibi davranır. Süreyya Necmi'nin aklından çıkmaz.

Necmi Süreyya'ya kendisine dönmesi için Zeliha'yla birlikte haber yollar durur. Fakat Süreyya geri dönmez. Süreyya'nın düğün günü gönderdiği bir mektupla kıza kendisiyle kaçmasını teklif eder. Etkili sözlerle yazılmış bu mektup Necmi'nin ağzından gibi görünse de Necmi'nin arkadaşı Vasfi tarafından yazılmıştır. Vasfi ağzı laf yapmasını bilen aklı başında bir gençtir. Yaşça Necmi'den büyük olduğu için ona ağabeylik yapar. Süreyya'yı defile günü ilk defa elbiseyle gördüğünde o da Süreyya'ya âşık olur. Necmi'yle olan dostluğunu üstün tuttuğu için duygularını kendine saklamaktadır. Hatta düğün gecesini Süreyya'yı kaçırmaması için Necmi'ye yardım eder. Böylece Süreyya Âdem'le olan düğününü bırakarak Necmi'yle kaçar. Geceyi Vasfi'nin eski sevgilisi Hatice'nin evinde geçirirler.

Süreyya'nın ailesi ve Âdem tüm gece gençleri arasalar da bulamazlar. Necmi Süreyya'yı anne babasının yanına götürür. Necmi'nin annesi Leyla ise kıyameti koparır. Çünkü bir çobanın kızı olan ve daima hor gördüğü Süreyya'yı gelin olarak istemez. Kızı kapıdan çevirirlerken Necmi ağzını açıp bir söz söyleyemez. Bu duruma içerleyen Süreyya koşarak orayı terkeder. Necmi arkasından gitmek istese de anne babasının baskısıyla adım bile atamaz. Necmi'nin sevdiği kadının arkasında duramayışı ve pasif kalışı Vasfi'yi çileden çıkarır. Necmi'ye kızarak Süreyya'nın arkasından gider.

Süreyya Necmi'ye inanıp peşinden geldiği için çok pişmandır. İntihar etmeyi bile düşünür. Vasfi onu bu fikrinden vazgeçirir. Hatice, Süreyya'nın arkadaşı Roza ve Vasfi birlik olup Hatice'yi kasabada çok istediği terzilik kursuna göndermeyi kararlaştırırlar. Böylece genç kız köy ortamında kendisi için edilen kötü sözlerden uzak kalacak hem de yeni bir hayatı olacaktır. Vasfi Süreyya'yı kasabaya götürür. Kurs süreci boyunca onu hiç yalnız bırakmaz ve destek olur. Kasabada geçirdikleri süre zarfında Süreyya ve Vasfi birbirlerini daha çok tanımaya ve sevmeye başlarlar. Birlikte sinemaya, yılbaşı eğlencesine giderler. Vasfi Süreyya'nın Necmi'yi değil de kendisini sevdiğinden tamamen emin olur. Süreyya'ya duygularını açar. Süreyya da ona karşı boş değildir. Kısa bir süre sonra Süreyya kursu bitirerek terzi olup köye dönecektir. Bu durum Vasfi'yi korkutur. Sevgilisini köyde birinin kaçırmamasından korkmaktadır. Bu yüzden Süreyya'ya evlenmelerini teklif eder. Süreyya düşünmek için sonbahara kadar vakit ister.

Necmi Süreyya'yı görmek için kasabaya gelir. Onunla yeniden görüşüp evlenmek ister. Süreyya'nın ise kalbi artık Vasfi ile doludur ve Necmi'yi reddeder. Necmi Süreyya'ya âşık olan Vasfi'yi de suçlamaya başlar. Bunalıma girer. Halime'nin ailesi de kızlarını artık dul gözüyle baktıkları Necmi'ye vermek istemezler. Bu sıralarda Halime evlenmeyi umut ettiği Şakir tarafından terk edilir.

Hafız Hüseyin'in çabalarıyla Necmi tekrar Halime'ye talip olur. Hafız Hüseyin iki gencin de aklına girer. Halime'nin ailesinin bu durumdan haberi olmaz. Halime Necmi'ye kaçarak onunla evlenir. İkisinin ailesi arasındaki ilişkiler bir müddet bozulsa da sonra düzelir. Ancak Halime ile Necmi'nin evliliği şiddetli bir geçimsizliğe döner. Necmi en baştan sevdiği kız Süreyya'yla evlenmelerine izin vermeyen ve kendisini sevmediği bir kadınla evliliğe mahkûm eden ailesine çok kızmaktadır. Kendisini sevmeyen bir adamla yaşamaya daha fazla tahammül edemeyen Halime de eşyalarını toplayarak annesinin evine gider. Necmi ailesini dinleyerek yaptığı hataların farkına varmıştır. Uzun süre düşünür. Tüm yaşananlarda Vasfi'nin ve Süreyya'nun suçlu olmadığına bilakis onların iyi insanlar olduğuna kanaat getirir. Annesinin tüm geri döndürme çabalarına rağmen köyü terk ederek başını alıp madende çalışmaya gurbete gider.

Süreyya terzilik kursunu bitirip köye dönünce bir dükkânda terzilik yapmaya başlar. Süreyya'nın diktığı yeni yeni fistanlar genç kızların ilgisini çekmekte ve artık köyde elbise giymeye yavaş yavaş alışılmaktadır. Süreyya köyde yeni uygulamalara korkmadan cesaret eder. Köydekilerin kınamalarına aldırmadan doğum gününde kendi evlerinde bir eğlence düzenler. Tüm kız arkadaşları gelir. Köyde daha önce doğum günü kutlaması adı altında birşeyi yapmaya köyün aydın gençleri bile cesaret edememişlerdir. Bu yüzden Süreyya'yı cesaretinden ötürü kutlarlar. Köye geldikten bir müddet sonra Âdem Süreyya'yla tekrar bir araya gelmek istediğini söyler. Süreyya da bunu kabul etmez. Vasfi'nin evlilik teklifini kabul etmeyi ertelediği için biraz pişman olur. Vasfi artık kasabadaki kursu bitirip kombayner⁴⁰⁴ olarak köye döner. Süreyya'ya evlilik meselesini

⁴⁰⁴ “Kombayn” adı da verilen ve tarım işlerinde kullanılan bir araç/makine olan biçerdöveri kullanan kişiye verilen bir meslek adıdır.

yeniden açar. Süreyya da hemen evlenmek ister ancak Vasfi'nin babası hasta diye beklemektedirler.

Vasfi bir süre sonra ailesinin ve Süreyya'nın rızasını alarak nikâh işlemlerini başlatır. Süreyya'nın ailesi kendilerine haber vermeden yapılan bu hazırlıklara biraz içerleseler de gençlerin mutluluğuna sevinirler. Süreyya'nın ve Vasfi'nin ailesi için önemli olan çocuklarının sevdiklerine kavuşmuş olmalarıdır. Vasfi ve Süreyya dünya evine girerek birbirlerine kavuşurlar. İki sevgili sevdikleri kişiyle istedikleri bir evliliği yapmanın mutluluğunu yaşamaktadırlar.

3.7.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Sabri Tata'nın ilk romanı “Gün Doğarken” de olduğu gibi ikinci romanı “İki Arada” da da romanın mekânı bir köydür. Aşk maceralarının merkezde olduğu eserin arka planında köy insanının yenilikler ve modern hayat karşısında sergilediği tutum üzerinden geleneğe dayalı bazı uygulamalara yoğun bir eleştiri söz konusudur.

Roman kurgusunun oturtulduğu bu zemin bağlamında eserde en fazla yansıtılan sosyal mesele de “Gelenek ve Modernite Çatışması”dır. Köyde evlilikler gençlerin rızasına göre değil de ebeveynlerin istekleri doğrultusunda şekillenmektedir. Necmi ailesi yüzünden sevdiği kız Süreyya'yla evlenemez. Anne babaları karşısında çocukların söz söyleme hakkı yoktur. Vasfi'nin Balaban Zeliha'ya söylediği şu sözlerde Necmi'ye üzüldüğünü görmekteyiz: “İnsan ana baba olduktan sonra kızlığını çocukluğunu unutuyor galiba. Sanki hiç kız sevmemişler, hiç çocuk sevmemişler! Hep analarının babalarının gösterdiklerini almışlar. Necmi'yi kendi haline bırakmadılar ki dünür yollasın.”⁴⁰⁵

Necmi ailesinin zoruyla Halime'yle evlenir fakat hiç mutlu olamaz. Bu durumu Necmi'nin annesine söylediği şu sözlerden anlıyoruz: “Sen gelin istedin, gelin aldım sana be anacığım. Siz bana karı aramadınız, kendinize gelin aradınız, ben de size gelin aldım. Rahatsınız artık, değil mi?”⁴⁰⁶

Âdem Süreyya'ya dünürçüler yollarken kızın kendisini sevip sevmediğini önemsemez. Âdem'in Süreyya'ya talip oluşu ve başlık parası vermesi üzerinden de bu

⁴⁰⁵ Sabri Salief Tatof, **İki Arada**, Narodna Prosveta, Sofya, 1967, (İki), s. 172.

⁴⁰⁶ Tatof, İki, s. 329.

evlilik âdetinin eleştirildiğini anlıyoruz. Erkekler evlenecekleri kadını bir eşya gibi satın almakta ve evlenebilmek için bir miktar başlık parası vermektedirler. Sevgi olmadan yapılan bu evlilikler hüsrarla bitmektedir. Romanda bu eleştiriler Vasfi'nin bilincinden yansıtılır:

“İyi ama Adem kızda sevgi aramadı ki... Parayla hayvan alır gibi, saydı parasını nişnlandı. Yarın öbür gün düğün de yapar evlenir. Çoluk çocuğa da karıştı mı bir defa, bir daha kimin sevdiği, kimin sevmediği de belli olmaz. Olmaz mı? Aralarında küçük bir tatsızlık çıkarken daha, bu sevgisizlik gösterir kendisini. Sonra mahkeme kapılarında sürünmek... Acaba Adem buralarını düşünmüş müdür?! Düşünse para kuvvetine nişan yapmağa kalkışmazdı. Nitekim yaptı da. İşte çoğu köyde böyle nişanlanıyor, aile yuvalarını çürük esas üzerine kuruyor, sonra daha pek küçük yaşta oğul uşak sahibi oldukları halde mahkemeli oluyorlardı.”⁴⁰⁷

Bu parçada diğer bir eleştiri ise küçük yaşta evlenmeler üzerinden yapılmaktadır. Süreyya kasabadaki kızlarla köydeki kızları karşılaştırır. Kasabadakilerin henüz okula gittiği yaşta köydeki kızlar daha çocuk yaştayken evde kalır korkusuyla acele bir şekilde evlendirilmektedirler. Süreyya bu durumu kafasında sorgulamaya başlar. Bu durumun yanlış olduğunu düşündüğünü Zeliha'ya söylediği şu sözlerden anlıyoruz: “Kasabalı kızlar yirmi, yirmi beş yaşlarında okullarda. Biz ise on altı yaşlarında kapıda kalacağız diye korkuyoruz da evlenmeğe bakıyoruz. Şimdi anam babam, yahuutta komşular değil, ben seçeceğim gönlümün arslanını.”⁴⁰⁸

Eserde gelenek ve modernitenin çatışması kılık-kıyafet konusu üzerinden de yansıtılır. Köyde kadınların şalvarı çıkarıp yeni elbiseler giymeleri istenmektedir. Bu durum yeni elbise ve geleneksel şalvar taraftarları arasında bir çekişmeye dönmüştür. Necmi'nin halası Ayşe ve annesi Leyla defilede yeni kıyafetleri taşıyan Süreyya'yı görünce kendilerini tutamayıp kıza hakaretler eder. Halime'yi elbise giyen Süreyya'dan daha üstün ve namuslu görmektedirler. Defilede gördüklerini Ayşe halası Necmi'ye şöyle anlatır:

“Senin Süreyyan göğüs bağır açık saçık çıktı ortaya, şantanlardaki karılar gibi kıvırdı durdu. Çoban Arifin kızı, hep çoban Arifin kızı. Rüstemağaların Halimesi de oradaydı ama, ne diyesin, kırk bir buçuk maşallah, ağrı altın çekiyordu. Ağzından lafı dirhemle al. Terbiye, hep terbiye öbürü gibi sapık değil.”

⁴⁰⁷ Tatof, İki, s. 163.

⁴⁰⁸ Tatof, İki, s. 295.

Gelenek ve modernite çatışması romanda dinle ilgili olarak da yansıtılmaktadır. Necmi'nin annesi Leyla oğlunun Halime'yi sevmemesini ve evliliğinde mutsuz olmasını kabullenemez. Ona göre bu durumun sebebi Necmi'yi zorla evlendirmeleri değil Necmi'nin büyülenmiş olmasıdır. Necmi'yi karısına bağlamak için hocalara gidip büyü yaptırmayı, muskalar hazırlatmayı düşünmektedir:

“Ama neden geline çocuğu soğuk duruyordu! Belki de henüz sevmiyordu da onun için. Gidip hocaya sevdalık muskası yaptırırsa fena olmazdı. Keçilerli hocaya gidip yaptırdı ve çocuğunun bir yerine dikti. Bundan ne gelininin haberi oldu ne de çocuğunun. İkisi de anlıyamadan oğlu karısını mecnun gibi sevmeye başlayıverecekti... .. Leyla abla ne diyeceğini şaşırdı. Bu muska oğlunu karısına bağliayacağı yerde daha mı azıtmıştı acaba! Varıp da yanlış muska vermesin hoca ona!... ..Demek muskanın bir faydası olmamıştı. Öyleyse hocanın verdiği bu muska o tesirli muskalardan değildi. Yanlışlıkla da olabilir. Hoca sevdirecek muska yerine soğutucu bir muska verdirseydi. Nerden bilir, hoca değil mi, yanına sevdirci muska yaptıрмаğa gidenler olduğu gibi soğutucu muska yaptıрмаğa gidenler de vardır... Tekrar gidip meseleyi hocaya anlatmalı ve başka bir muska almalıydı... .. Daha bugün görümcesini alıp keçilerli hocaya gitmeliydi.”⁴⁰⁹

Hafız Hüseyin köydeki insanlar üzerinde dinî kimliğini kullanarak etki kurmuş bir adamdır. Köye gelen elbise gibi yeniliklere şiddetle karşı çıkmaktadır. Din algısı üzerinden insanların duygularını sömüren bu roman kişisi herkesi eleştirirken kendisi arka planda ahlaka aykırı davranışlarda bulunmaktan çekinmez. Halime'ye hocalık yaparken kızı istismar etmiştir. Halime hakkında yansıtılan şu düşünceleri ise Hafız Hüseyin'in gerçek kimliğini ve kirli işlerine dini nasıl alet ettiğini gözler önüne sermektedir:

“Tövbe yarabbi, istemiyerek insanın ağzını da bozuyorlar. Zaten daha ikindiden abdestli. Halime de bu sıra bir olmuş ki baktıkça insanın hayaları şişecek. Nerden öğrenmiş o ciltveleri! Onun yanında hatim ettiği sıralarda sağını solunu bilmiyen ahmak kaz gibi bir şeydi. Şimdi bakışı da başka duruşu da. O şalvarla yelek de öyle bir yakışıyor ona, nasıl bakar ağızlarına o boş kafalılardan da atar anadan bubadan görme o rubaları. Çantıya göğüse geliştikçe yakıştı ona bu şalvarla yelek. Şaşılacak şey! Nasıl çelememiş o kasaba puştı Şakirin aklını.”⁴¹⁰

Hafız Hüseyin Necmi'nin babası Rufat'la konuşurken köyde yapılan yenilikleri, mektep talebelerini de acımasızca eleştirmektedir: “Hem akşam ezanına kadar biraz hava alayım, hem de geçenleri şöyle bir göreyim dedim, Rufat. Mektepten dönen uşaklarımıza

⁴⁰⁹ Tatof, İki, ss. 329-330.

⁴¹⁰ Tatof, İki, s. 304.

baktım. Mahşer şeytanına benetmişler onları. Hadi o küçükler neyse ne, ama o rüştiyede okuyanlar! Kızlarda baş bacak açık saçık, insan bakmağa utanıyor.”⁴¹¹

Toplumda gelenekselci anlayışın hâkim olduğu toplumda erkeklerle kadınlar arasında bir eşitsizliğin olduğu da dikkati çekmektedir. Erkek ve kadının birlikte gerçekleştirdiği bir eylemde toplum hatanın ve sorumluluğun çoğunu kadına yüklemektedir. Süreyya Necmi’yle kaçtığında köydekilerin suçun çoğunu kendine atacağını bilmektedir:

“Sessizlik ve karanlıkta Süreyyanın yüreği çatallanıvermişti. İşte, Vasfi, Haticelerin evine kendi evine girer gibi atlayıp giriverdi. Bu eski alışkanlığı onda. Şimdiyse Haticenin lâfını bile ettirmiyor. Hatice kabahatliymiş. Nerden bilirsin kimin kabahatli olduğunu! Erkek değil mi, onlar için hep kızlar, kadınlar kabahatli. İşte şimdi de o muydu kabahatli! Anasına sorulursa, nişanlısına sorulursa o kabahatli! Necmiden haber üstüne haber gelmeseydi şimdi burda mı olacaktı o? Hayır! Ama köyde kime sorulursa sorulsun, hep Süreyya kabahatli diyecekler. Düğününü bırakıp gitmeyeydi diyecekler. Necmiye bir şey diyen olacak mı! Ona ne diyecekler? Erbapmış, kandırmış, getirmiş âlemin gelinini diyecekler. Demek eninde sonunda kabak onun başına patlayacak, her şeyde kendisi kabahatli çıkarılacak.”⁴¹²

Necmi’nin halası da sadece yeğeniyle kaçan Süreyya’ya suçu yüklemekte ve onu namussuzlukla yaftalamaktan çekinmemektedir. Bu durum da toplumda kadınlara karşı yapılan olumsuz ayrımcılığın bir göstergesi olmaktadır. Erkek ve kadının yaptığı hatalarda kadınlar “namussuz, ahlaksız” olarak kolayca damgalanırken bir erkek hatalarına rağmen eleştirilerden kolayca sıyrılabilir:

“Ondan soracağımını, Hafız ahret, çocuğumuza hepten nâriaşkına dul diyorlar. Kızı alıp getirmiş eve. Getirmiş ama evden de hemen o saat çevirmişler. Zatı düğün dağılıncaya kadar sabah olmuş. Başkalarının uyumasını bekleyip gelini çıkarıncaya kadar da ortalık ayazlanıvermiş. Ama bütün kabahat o şırfıntıda. Beğenmezse nişanlısını varsın gitsin. Kasabada kursa mı gidecek, ninesinin örekesine mi, nereye giderse gitsin. O gene kalkmış kopmuş, ağamın gül gibi evlâdınla kendini temizlemeğe çalışmış.”⁴¹³

Romanda eğitimle ilgili olan toplumsal meseleler de yer almaktadır. Eğitim insana ezbere bildiği değer yargılarından sıyrılarak akılla ve vicdanla olaylara bakabilme yetisini sağlamaktadır. Vasfi, okudukça ve kendisini geliştirdikçe eğitimin önemini daha iyi

⁴¹¹ Tatof, İki, s. 304.

⁴¹² Tatof, İki, s. 207.

⁴¹³ Tatof, İki, s. 240.

kavramıştır. Kendindeki olumlu değişiklikleri farkına varan Vasfî, bu durumu Şakir’e şöyle izah eder:

“Sizin köyde öğretmenler bilot oynuyorlarsa bizim köyde on sene evvel söylenen bir demeci hâlâ ezber bilen öğretmenler var. Ne haklarını yiyelim, köyde yeninin en önde yürütenleri onlar. Zayıflığı olmıyan bir insan bilmem var mıdır dünyada! Bazan şöyle kendimi yokluyorum da şurda birkaç sene içinde ben de ne kadar değişmişim. Evvelden bir kadını sigara içerken gördüm mü benim için o kadın dünyanın en düşkün kadınıydı. Halbuki şimdi öyle değil. Şimdi öyle düşünmüyorum. Sigara içen nasıl akıllı, nasıl namuslu kadınlar gördüm! Her şey insanın kalbine bağlı. Baştan okumağa ihtiyaç duymazdım. Şimdi en aşağı bir gimnazya tahsili almanın her genç için lüzumlu olduğunu idrak ettim. Çünkü yurdumuzda belki de çok geçmeyecek, gimnazya tahsili bile mecburi olacak. Olmasa da, sade rüştiye tahsiliyle kalan artık hemen hemen yok gibi. Eee, yarın bir çobandan bile gimnazya tahsili isteyecek âlem!”⁴¹⁴

3.8. Buruk Acı

3.8.1 Romanın Özeti

Ömer Osman Erendoruk “Buruk Acı” adlı romanını ilk olarak 1978 yılında kaleme almıştır. 1980 yılında evine yapılan bir polis baskınıyla diğer üç romanıyla birlikte “Buruk Acı” romanına da el konulmuştur. Erendoruk cezaevinden çıktıktan sonra romanı kendisine iade edilmez. Yazar, Türkiye’ye göç ettikten sonra 1991 yılında romanı tekrar yazmıştır. Çalışmamıza dâhil ederek incelediğimiz “Buruk Acı” romanı 1991 yılında yazılandır. Erendoruk 1991 yılında kaleme aldığı romanın başına, yaşadıklarıyla ve eserlerinin başına gelenlerle ilgili olarak “Ölüme Mahkûm Edilen Kitap” başlıklı bir açıklama notu düşer ve yazarın bir ricası vardır.⁴¹⁵

⁴¹⁴ Tatof, İki, s. 344.

⁴¹⁵ “1978’de Bulgaristan’ın Koşu Kavak Kasabasında kaleme aldığım BURUK ACI ile birlikte O KUŞ ÖTÜYOR, GARİP MİLYON, UÇURUM romanları, BEBEK piyesi, FISILTI ve HAYKIRIŞ hikâye derlemesi de, 28 Ocak 1980’de Bulgar polisi tarafından tutuklandığım gün evimin bodrum katında gömülü bulundu ve bütün el yazılarımla beraber alındı. Onlardan ötürü beş yıl kaldığım cezaevinden serbest kalınca polisten el yazılarımı istedim, vermediler. Bu yüzden, ömrüm boyunca yazdıklarımla birlikte BURUK ACI da ölüme mahkûm edilmiş oldu. 1989’da zorunlu göçe tabi tutuldum. 1991’de BURUK ACI’yı yeni baştan kaleme aldım. Hâfızamda kalanları olduğu gibi yazdım, unuttuklarımı yeniledim. Eğer günlerden bir gün BURUK ACI’nın 1978’de yazılanı ortaya çıkarsa, yenisinin, bazı yerleri birbirine benzeyen, kimi yerleri değişik bir ikiz eşi kabul edilmesini rica eder, saygılar sunarım.” Ömer Osman ERENDORUK, Ağustos 1991, İstanbul.

Ömer Osman Erendoruk'un Buruk Acı adlı romanı bir babanın Sosyalist dönemde beyni yıkanarak mankurtlaştırılmış ve özüne yabancılaşmış oğlu için ve dönemin şartlarında asimilasyon uygulamalarına karşı verdiği mücadeleyi anlatmaktadır.

Romanın ilk bölümünde kahraman anlatıcının ağzından Cem Amca olarak zikredilen romanın başkişisinin yaşadıkları ve anlatıcının Cem'le ilgili hatıraları anlatılır. Bu kahraman anlatıcı eserde arka plandadır. Roman anlatıcının Cem'in mezarına gelmesiyle başlar. Cem, Sosyalist dönemin bütün acılarını ve baskılarını yaşamış ve ömrünün çoğu çileler ve gözyaşıyla geçmiş bir kişidir. Aynı zamanda Damlalı Dağ eteklerindeki köyünün en gözde, akıllı ve dindar adamlarından birisidir. Kasabada Türkçe öğretmenliği yaptığı yıllarda parti komitesine çağrılır. Millî ve dinî değerlerini ön planda tutmasından dolayı ülkede rejim tarafından potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. Bir gün parti komitesine çağrılır. Öğretmen olduğu için çocuklara yalnızca rejimin ideolojisini aşılması gerekmektedir. Parti ilkeleri ve ideolojisi doğrultusunda hareket etmediği için tehdit edilir ve mesleğinden olur. Karısı Emine ile birlikte kooperatifte tütüncü olarak çalışmak zorunda kalır. Cem'in dört çocuğu vardır. Ceylân adındaki kızı bir kazada gözlerini kaybetmiş, Murat adındaki oğlu ve Reyhan adındaki kızı ise vefat etmiştir. Cem'in hayatta kalan tek oğlu Türker ise benimsediği Komünist ilkeler doğrultusunda yavaş yavaş kendi benliğinden uzaklaşmaya başlar. Türker başlarda çalışkan, vicdanlı ve kimliğini inkâr etmeyen bir gençtir. Öğretmen Enstitüsü'nde öğrenim gördüğü son yıllarda herkesçe sevilip sayılmaktadır. Türker gitgide öz değerlerinden uzaklaşmaya başlar. Moskova'ya eğitime gittikten sonra ise bambaşka bir halde döner. Türker artık tamamen yabancılaşmış ve Bulgarların asimile etme faaliyetlerine bile Komünist ilkeler adı altında hizmet edecek hâle gelmiştir. Anne ve babasına karşı da eski saygısı kalmamıştır. Toplum içinde rejimin savunuculuğunu yapan ve bu uğurda kendi halkını çiğnemekten kaçınmayan birisi olur. Bu davranışlarıyla çevrelerindeki Türkler ondan nefret etmeye ve "sülük" lakabıyla bahsetmeye başlarlar. Cem, Türker'in büsbütün farklılaştığını ilk olarak kızı Reyhan'ın cenaze namazında anlamıştır. Türker de diğer Türklerden bazıları gibi dinî ve millî kimliğini yitirir. Kardeşi Reyhan'ın cenaze namazına katılmaz. Ateist olan Türker'in bu tutumu babası Cem'i çok üzmektedir. Komünizm yılları olan o yıllarda dinini yaşamaya çalışan Türk ve Müslümanlar hakir görülmektedir. Komünistler herkese ideolojilerini aşlamak ve

beyinleri yıkamak için baskı yolunu kullanmaktan çekinmezler. Türker de artık öğretmenliği bırakarak rejimin adamı olmayı tercih eder. Devlet Emniyet Kuruluşu'nda çalışmaya başlar. Günden güne daha da acımasızlaşır ve rejimin aleyhine davranan hiç kimseye göz açtırmaz. Cem bir yandan oğlunun hâline bir yandan da mahkûm edilen Türk aydınlarına ve Bulgaristan Türklerinin durumuna üzülmemektedir. Pomak Türklerinin isimleri değiştirilmiş, halka çocuklarına Türkçe okutmak istemediklerine dair dilekçeler zorla imzalatılmaya başlanmıştır.

Viyanalı Nihai Belgesi'ne göre kişiler istedikleri zaman bulundukları ülkeyi terk edebilecek ve istediği zaman ülkesine dönebilecektir. Bulgaristan'da da bu ilkeyi uygulamak üzere beyannameler dağıtılması beklenir. Bu istekler doğrultusunda form doldurulabilecektir. Ancak yönetim belgenin tamamını yayımlamaz. Türkler bunu Batı'ya ait radyolardan duyarlar. Form almak için gidenler polis tarafından dövülürler. Türklerin Koşukavak'a gidip göç için başvuruda bulunmasını engellemek amacıyla yollar polislerce kapatılır. Cem hasta yatağındaki karısı Emine'nin biten tansiyon ilaçlarını almak için kasabaya gidecektir. Fakat başvuru için olmasa da kimsenin yoldan geçmesine izin verilmez. Biraz sonra Türker gelir. Babası da dâhil gitmek isteyenlere kabaca davranır ve şiddet uygular. Annesinin hasta oluşu onun umrunda değildir. Emine'nin durumu gittikçe ağırlaşır ve vefat eder.

Türker annesinin Türk örf ve adetlerine göre yıkanıp defnedilmesine de izin vermez. Emine'yi Türker'in getirdiği Bulgar kadınlar Türk ve Müslüman geleneklerine uygun olmayan bir şekilde giydirirler. Cenaze namazı kılınması da Türker tarafından engellenir. Aylar sonra Türker eve gelerek babasına ait ve onun için değerli olan kitapları yakar. Bu durum Cem'in çok zoruna gider. Oğlunu durdurmaya doğrudan gücü yetmez. Bu yüzden ona bir plan kurmaya karar verir. Oğlu eve geldiğinde onu bayıltarak sağ elinin parmaklarını satırla keser. Amacı oğluna biraz olsun ders vermek ve onu durdurmaktır. Baygın hâldeki oğlunu sırtına alarak köyden sessizce çıkıp gider. Uzuncalar köyündeki hastaneye götürmek için sırtında oğluyla uzun bir yol yürür.

Bu uzun yol boyunca baygın hâldeki oğluyla konuşur. Türker'e eskiden dinine ve milletine bağlı bir çocuk olduğunu ve beyninin yıkandığını, savaşlarda şehit düşen Türk dedelerini ve Bulgaristan'daki Türklerin tarihini ve son dönemde nasıl asimile edilmeye çalışıldıklarını duygusal bir edayla anlatır. Türker'in bozulan kişiliğine yönelik

eleştirilerini ve kaygılarını söyler. Cem baygın hâldeki Türker'e çocukluk yıllarından bu yana ruhunun beslendiği öz değerlerinden, babası olarak onu nasıl sevdiğinden ve ona acıdığından bahseder. Hainlerin, ihtiraslarının esiri olanların daha bu dünyada cezalarını çekmeye başladığını anlatır ve örnekler verir. Yaptığı hatalardan dönmesini istediğini söyler. Bir yandan da kan kaybeden Türker'i Uzuncular'daki sağlıkçıya yetiştirebilmek için olağanca gücüyle yürür.

Cem oğlu Türker'i hastaneye yetiştirir. Kapının önüne sessizce yatırırken kendilerine, ailesine dönmesi ve eski Türker olması için ona adeta yalvarır. Ardından eve dönmek için tekrar yollara düşer. Kalbi ağrımaya başlayan Cem halsizleşerek bir yere uzanır. Kalkacak hâli yoktur.

Türker ayılınca kendisine ne olduğunu idrak edemez. Eli çok ağrır. Türker hizmetli tarafından görülünce hemen doktora haber verilir. Türker'in üzerinde duran kesede parmakları ve bir not vardır. Not babası tarafından bırakılmıştır. Cem, oğlunun parmaklarını kendisinin kestiğini yazmıştır. Köye kimsenin girmesine ve köyden kimsenin çıkmasına izin verilmez. Polisler gelir ve kara listelerinde olan kişileri tutuklayıp hangisi yaptıysa itiraf etmesini isterler. Cem ise uzandığı yerde vefat etmiştir. Bir süre sonra komşuları köpeğini takip ederek kendisini bulurlar. Bu esnada polisler gelerek komşularına tutuklandıklarını söylerler. Cem'in yerdeki cesedine tekmeler savururlar. Polisler Cem'in ölmemiş olabileceği ihtimaline inanarak defalarca tetkik ettirirler. Doktorlardan onu tekrar hayata döndürmeleri istenir. Amaçları onu sağ ele geçirip işkence yapabilmektir. Ancak Cem'in öldüğü kesin olarak anlaşılmaya emniyet şefi öfkeden deliye döner.

Cem geleneklere uygun bir şekilde gizlice kefenle gömülür. Üçüncü bölümün anlatıcılarından olan roman kahramanı da cenaze evine eşi, annesi ve kızkardeşiyle birlikte gider. Türker Koşukavak'taki bir hastaneye götürülmüştür. Burada başına gelenleri ve babasıyla yaptığı karlı uzun yolculuğu hatırlar. Babasının kendisine söylediklerini hatırlamıştır. Fakat o baygın anında ona cevap verecek durumda olmadığı için sadece dinlemekle kalmıştır. Emniyet şefi soğuk bir eda ile Türker'in yanına gelir. Türker, yaşlı bir adam olan babası tarafından dövüldüğü ve buna karşı koyamadığı için parti tarafından cezalandırılarak üyelikten çıkarılır. Ayrıca görevinden de alınmıştır. Şefinden bir geçmiş olsun dileği bekleyen Türker'in bu tavır karşısında morali bozulur.

Ruhen çok yıprandığını ve yenilmişlik hissetmektedir. Taburcu olup kasabadaki evine gider. Babasının yolculukta kendisine yönelttiği suçlamaları düşünür durur. Yaptığı hataların farkına varmaya başlamıştır. Babasına artık hak vermektedir. Soğuk hâlden sıyrılıp duygusallaşmaya ve çocuklarına da sevgisini göstermeye başlar. Uzun yıllardan sonra ilk defa ağlar. Türker'deki ölmüş duygular ve insani hisler yeniden uyanmıştır. Bu sırada çevresindeki Türk arkadaşlarından hiçbiri ziyaretine gelmez. Herkes yaptıklarından dolayı Türker'den nefret etmektedir. Komünizm ile ilgili bazı yanlışları ve bu yanlışların nelere mal olduğunu açıkça görebilmektedir. Türker insanlığını yeniden hatırladığı için bazen sevinir bazen de yaşadıkları aklına gelince üzülür. Çocukları karşısında kendisini suçlu hisseder. Çünkü ne Türkçe okumalarına ne de sünnet olmalarına izin vermiştir. Kayınpederinden sünnetçileri getirmesini ister. Bazıları cezaevinde olan sünnetçilerden dışarıda olanlar ise Türker'den korkup gelmez. Sabaha karşı dışarı çıkar. Annesi, babası ve kardeşlerinin mezarlarına giderek dua okur. Çocukluk anılarını ve arkadaşlarını düşünür. Ancak Türker yaptıklarının pişmanlığını yaşamasına rağmen artık yalnız ve çaresizdir. O sabah kendisini Kazanbüvet gölüne bırakır. Türker kardeşi Murat'ın da boğularak can verdiği bu suyun içinde kaybolur. Türker'in bir mezarı bile olmaz.

3.8.2 Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Savaş, romanda vaka zamanından bağımsız olarak da olsa yansıtılmış bir mesele olarak karşımıza çıkar. Cem, baygın hâlde olan oğlu Türker'i sağlık kurumuna yetiştirirken ona yol üstündeki köylerin tarihini de anlatır. Bulgaristan Türklerinin tarihi savaşlarla şekillenmiştir. Bu savaşlar onların hayatını altüst edip gelir kaynaklarını da ellerinden almıştır:

“Çakılası dediğimiz tarlalar, Terziköylülerin, ormanın elinden zorla, çeke çekeştire aldıkları az buçuk tarlalar. Bizim buraların bütün tarlaları öyledir aslında. Ağaçlar kesilmiş, kökleri çıkarılmış, taş ayıklanmış, sürülüp ekilmiş... Kendi yağı ile kavrulabilen kaç hane vardı ki. Daha mart ayı başlarında görünürdü ambarın dibi. Bu insanlar asırlar boyunca geçimini nasıl sağlamışlar peki mi diyorsun? Tamam. Söyleyeyim, oğlum: hayvancılıkla. İri ve ufak baş hayvan bakar, Osmanlı ordularına yün, tere yağ, peynir, kaşar sağlamakla... Devlet bunun karşılığında ekmek-katık veriyormuş dağlılara, senin anlayacağın dedelerimize. Eee, gün gelmiş,

*ordular önemini yitirmiş, hayvancılık da... ötesi, senin de bildiğin, gözyaşı, kan ve barut kokan yakın tarihimiz...*⁴¹⁶

Cem oğluna dedesinin Balkan Savaşları sırasında şehit düşmesini anlatır. Bu anlatım savaşların olumsuz etkilerinden birini yansıtmaktadır. Cem'in dedesi şehit olunca ninesi dul ve yapayalnız kalır:

“Adı Sarı Bekir imiş büyük dedemin. Pınara da uzun zaman Sarıbekir Pınarı demişler uzun zaman, ama sonra sonra Bekir düşmüş, sarı kalmış nedense. Ben dedemin Balkan Savaşı'nda daha doğrusu Edirne kuşatmasında Bulgar'a esir düştüğü zaman -altı aylık bebekmişim. Ninem gencecik dul kalmış. Ağlaşmalar haftalarca sürmüştü...”⁴¹⁷

Sosyalist dönemde sosyal mesele hâline gelen bazı uygulamalar da romana yansır. Bunlardan biri sansürdür. Rejim halkın duymasını istemediği her şeyi sansürlemektedir. Bu durum halkın bilhassa Türklerin haber alma özgürlüğüne engel olur. Viyana Nihai Belgesi Bulgaristan Türklerinin lehine olacak bazı ilkeleri içermektedir. Fakat parti hak ve özgürlükleri içeren bu metinlerin tam yayımlanmasına izin vermez. Bunlar arasında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi de bulunmaktadır:

*“İlke Batı Radyolarınca böyle açıklanmıştı. Bulgar basını bu soruna kasıtlı olarak açıklık getirmemişti. Zaten Viyana Nihai Belgesi'nin tamamını yayınlamamıştı. Kelime kelime, hece sansürden geçirilen Bulgar Komünist basını kendi pis amaçlarına gölge düşürebilecek hiçbir haber sızdırmıyorlardı. Hattâ Birleşmiş Milletler Teşkilâtı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin metnini bulmak mümkün değildi. Ya hiç yayınlanmamış, ya da toplatılmıştı.”*⁴¹⁸

Bulgar basın-yayın organlarının üzerinde de partinin sıkı bir sansürü vardır: “Basının da, yayının da Bulgar komünistlerinin elinde oluşu her çeşit habere sıkı bir sansür koymayı kolaylaştırıyor.”⁴¹⁹

Sansürden başka bir de partinin ideolojisi doğrultusunda güdümlü yazma zorunluluğu bulunmaktadır. Edebiyat, şair ve yazar takımı da bundan nasibini almıştır. Cem şiir yazmayı sevmektedir. Fakat ona göre yazılan şiir kişinin kendisini yansıtmıyorsa, onun içinden geldiği gibi yazılmıyorsa bunun anlamı yoktur. Dönemin

⁴¹⁶ Ömer Osman Erendoruk, **Buruk Acı**, Yayınevi Bilgisi Yok, İstanbul, 1991, s. 94.

⁴¹⁷ Erendoruk, ss. 95-96.

⁴¹⁸ Erendoruk, ss. 55-56.

⁴¹⁹ Erendoruk, s. 107.

siyasal atmosferi şiirleri bile kısıtlar: “Şiir de okuyordun elbette. Cem Amca. Sen, oldum olası şiir okumayı seviyordun. Çocukluğunda, sonra da gençliğinde şiir yazma denemeleri de yapmıştın, ya istediğini, yüreğindeki, gönlünün dikte ettiğini yazamayacak olduktan sonra neme gerek demiş, vazgeçmiştin.”⁴²⁰

Göç meselesi romanda ayrılıklar vb. olumsuz etkileriyle, itici sebepleriyle ve yönetimin göç etmek isteyen Türklere zorluk çıkarması şeklinde yansımıştır. Tren istasyonunda Türkiye’ye göç edenlerle arkalarında kalan yakınları arasındaki vedalaşma duygusal tasvirlerle dramatize edilir. Göçler Türk toplumunun iç dünyasını ve ruh hâlini oldukça yıpratmıştır:

“Nihayet tren raylara yanaştı. Yüzü, gözü, ıpslak, iç dünyaları perperişan, düşüncelerinde ıstırapın zehirli dokunaçları dolaşan göçmen Türkler birer gölge gibi sallana sallana trene doğru ilerlemeye başladılar. Üç dört adım yürüyor, dönüp srmıyorlardı. Trenin hareket etmesine birkaç dakika kala ağlayışlar son haddini bulmuştu. Bir ara, bu anda -bu istasyonda, iki milyon terk edilmiş Bulgaristan Türk’ünün hep beraber, bir ağızdan sesini sala sala ağladığını zannettim... Ayrılığın ölümden iki dirhem fazla olduğunu söyleyen genç gözleri yumulu, sazının tellerini ağlatıyorlardı.”⁴²¹

Türkleri canlarından bezdirecek hâle gelen siyasal baskılar, asimile etme faaliyetleri onları sosyal hayatta tamamen köşeye sıkıştırmıştır. Çaresizce bekleyen ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkler için göç zorunlu olmuştur:

“Utanmak, arlanmak bilmeyen, katmer katmer boya altında bile alelâde iğrenç bir zorunluluk... Bulgar Komünist Partisi imzalı bu zorunluluk, dede, baba yadigarı bu topraklarda Türk ve Müslüman olarak kalamamanın korkusundan doğuyordu. Bu topraklarda Türk olmak zordu. Daha kötüsü, Türk olmak suçtu. Din elden gitmişti. Dilimizin okunması yasaklanmıştı. Dilimizi konuşmak da yasaktı. Gelenek ve göreneklerimiz her fırsatta engelleniyor, yasaklanıyordu. Türk ve Müslüman kalabilmenin tek yolu göçtü.”⁴²²

Bulgaristan Türklerine yönelik yapılan zulümleri ele alan romanda sosyal meselelerden olan asimilasyon ve ötekileştirme de vurgulu bir biçimde yansıtılmaktadır. Romanda diğer romanlardan baskın olarak asimilasyonun Komünizm üzerinden nasıl yapıldığı Türker’in üzerinden anlatılmaktadır. Türker başta değerlerine bağlı bir gençken Marksist-Leninist ideolojilerle önce beyni yıkanmış, öz kimliğini unutarak bu kimliği

⁴²⁰ Erendoruk, s. 73.

⁴²¹ Erendoruk, ss. 53-54.

⁴²² Erendoruk, s. 52.

oluşturan her şeyle bağını koparması sağlanmıştır. Bunun sonucunda Türker asimile olma yolunda ilerlediği gibi yakınlarına da bir robot gibi eziyet etmeye başlayan bir mankurta dönüşür. Türker gibi bir sürü genç vardır:

“Geçmiş çağların tümünde isyankâr başlar taşlarla, sopalarla ezilmişken, komünizm çağında başlar korunuyor, beyinler yıkanıyor. Beyinler yıkanılarak, kendisine, geçmişine, benliğine yabancılaştırılarak çömlekçinin elindeki çamur haline sokuluyor ve istenilen biçim veriliyordu. Türker de böyle, beyni dolayısıyla da benliği yıkanılarak, kendisine çevresine, tarihine yabancılaştırılarak manen yok edilmişti. Yok edilmiş Türker gelip sana, ve de kızkardeşine bile başsağlığı dilememiştir. Annesinin ölümü onda üzüntünün tek zerresini dahi doğurmamıştı... Ama komünist partisini, zorunlu bir sapıntı olarak ana baba olarak kabullenenlerde ana baba sevgisi kavramı öldürülmüştü. Onun yerine “sınıfsal düşman nefret” adı altında, çarpık, yoz, belirsiz bir duygusuzluk duygusu geliştirilmişti. Bu duygu, azınlık durumuna düşürülmüş olan topluluklarda, milliyet, gelenek, görenek gibi çok önemli kültürel değerlere yabancıydı.”⁴²³

Türker’in yakınlarına ve değerlerine nasıl düşman olduğu babasının ağzından verilir:

“Bu ifriti tanıdın mı? Bilemez, tanıyamazsın. Gerçi onu birkaç kez görmüşlüğüñ oldu ya, yakınlaşmadınız fakat. Yakınlaşamadınız, çünkü o, hamurunu, çamurunu inkâr eden, benliğini değiştirmeye kalkışan bir talihsiz. Üstelik, benim oğulum. Ben Türker adı vermiştim ona Ezan’ı Muhammediyi ile. Ama o beğenmedi adını sonradan. Anladın mı, sırtımdaki yük, benim oğlum demeye utandığım, sıkıldığım oğlum. Bana bile yakınlığı yoktu onun son yıllarda. Babasına yani. Anasına da. Kızkardeşine de. Allah Allah bilen, ondan korkan, Kur’an-ı Kerim’i kılavuz sayanlara, geleneklerine, göreneklerine saygılı olanlara, milletin sevgisini içinde bulanlara, milli gururu olanlara... düşman kesilmişti, düşman!..”⁴²⁴

Türker sosyal hayattaki konuşmalarında da ana dilini kullanmak yerine Bulgarca’yı tercih eder: “Türker kapıda durup hıçkırma hıçkırma ağlayan Ceylân’a “Yürü Mezarlığa!” dedi emirane. Bu sözleri Bulgarca söylemişti.”⁴²⁵

Ülkede ana dilde konuşmak da suç hâline gelmiştir. Bu durum Cem’in ağzından verilir:

“Bülbül kendi dilince öter, koyun kendi dilince meler, kedi kendi dilince miyavlar... Ama ben, faşistleşmiş Bulgar Komünistlerinin iktidar olduğu doğup büyüdüğüm, çalıştığım memlekette kendi dilimce konuşamam. Ermeni konuşur, ben konuşamam; Yahudi konuşur, ben konuşamam; Ulah konuşur, ben konuşamam. Olsa benim,

⁴²³ Erendoruk, s. 76.

⁴²⁴ Erendoruk, ss. 84-85.

⁴²⁵ Erendoruk, s. 69.

*evlâtlarımla, anam babamla, konukomşumla, soydaşlarımla, dindaşlarımla ana dilimce konuşmam kadar doğal bir şey var mı ki?*⁴²⁶

Türkçe kitapların da toplatılmaya başlanması girişilen asimilasyon faaliyetinin bir adımıdır. Türker asimilasyon politikalarına hizmet eden bir maşa olmuştur. Babasının evine gelerek o evde yokken Türkçe kitapları toplayıp yakar. Cem eve geldiğinde durumu kızı Ceylân'dan öğrenir:

“Abim geldi, kitaplardan kitap aldı. Nasıl kitap alıyorsun, dedim, Türkçe kitapları... dedi neşeli neşeli. Babamın eski harflerle yazılmış kitaplarını... Dokunma onlara. O kitaplar çok, çok değerli kitaplar, dedim. Yanına varmışım önündeki kitapları buldum el yordamıyla. Almak istedim, eliyle itti beni. Direndim, bir daha itti, sırtüstü düştüm. Başımı bir yerlere çarptım, kanadı. Abim kitapları hızlı hızlı çuvallara doldurdu, alıp gitti. Az sonra buralara dumanla birlikte gelen kâğıt kokusundan, kitapları yaktığı sonucuna vardım. Sen bazı köylerde kitapları yaktıklarını söylemiştin ya. Çocuklara sordum, doğru olduğunu söylediler. Türkçe kitap bulunabilecek bütün evlere girip çıkmışlar, bulabildiklerini alıp gitmişler ve yakmışlar. Bir çocuk “Okul kütüphanesindeki kitapları bize taşıttılar.” Dedi.”⁴²⁷

Türkçe türkü dinlemek bile artık sorun olmuştur. Buna bile müsaade edilmez ve suç kabul edilir:

“Bir tanesi, Türker'in, Canavarlar köyünde bir eve girip Türkçe türkü söyleyen el radyosunu kavracağı gibi pencereden dışarı fırlattığını, kendisine karşı koymak isteyen ev sahibinin oğlunu bir güzel dayaktan geçirdiğini anattı. Evin sahibi Türker'e karşı dava açmış. Mahkeme, sadece Türker'e bir şey yapmamakla kalmamış, dövülen adama bir yıl hapis cezası vermiş.”⁴²⁸

Asimilasyon uygulamaları kapsamında Pomak Türklerinin isimleri de değiştirilmeye başlamıştır. Ve durum ülke içinde Türklere karşı yayılarak devam eden bir tehdit hâlini alır:

“Gönüllü süsü vererek Türklüğe dair ne varsa birer birer aldınız elimizden. Elimizde olup olacağı tek adlarımız kaldı kala kala. Onları da almaya başladınız yavaşaraktan yavaşaraktan, alıştırma alıştırma. Siftahi, Pomak adını verdiğimiz Türklerden yaptınız. Yaptınız ve beklediniz bir yerlerden ses, gürültü, tepki çıkaracak mı gibilerden, Türkiye de dahil, dünyanın hiçbir yerinden tepki işaretine benzer kımıltı görülmeyince astınız, kestiniz, yastınız, vurdunuz kırdınız, dağıttınız biçare milleti. Sıra bizde. Şimdi de onun hazırlığını yapıyorsunuz.”⁴²⁹

⁴²⁶ Erendoruk, s. 122.

⁴²⁷ Erendoruk, s. 78.

⁴²⁸ Erendoruk, s. 75.

⁴²⁹ Erendoruk, ss. 122-123.

“Bu yıllarda önemli olaylara tanık oldun. Ama hiçbir, biricigi dahi senin, seni sen kılan görüşlerin, anlayışların yararına değildi. Hepsi sana, bana, bize, benzerlerimize yığın yığın acı getiren şeylerdi. Bunlardan en onur kırıcısı, Pomak dedikleri Türklerin adlarının zor kullanarak Bulgar adlarıyla değiştirilmesiydi. Dokuz yüz yetmiş birlerde başlatılan bu Bulgar zulmü hâlâ devam ediyordu. O günlerde Nüvvap okulu arkadaşın Dutlu köyünden Ziya Efendi ile görüşmüştün. Ziya Efendi sana gözyaşlarını döke döke, bir buçuk ay gizli durduğunu, emniyet görevlilerinin nihayet bulduklarını ve döve döve adını Bulgar adı ile değiştirdiklerini anlatmıştı.”⁴³⁰

Türklerin sosyal hayatlarında geleneklerine ve dine dayalı uygulamalarını gerçekleştirmeleri de yasaklanır. Türker’in annesi vefat edince Türk-Müslüman adetlerine göre değil de tıpkı Hristiyan bir kadın gibi gömülür, cenaze namazının kılınmasına da müsaade edilmez:

“Köy kadınları Emine yengeyi yıkamaya hazırlanırken, Türker bağırdı: “Yıkama mıkama yok. Bu kadınlar annemi gömmek için hazırlayacaklar. Siz çekilin. Anlaşıldı mı?” Ve Türker’in kadınları Emine yengenin yattığı odaya girdiler...”⁴³¹ “Az sonra bir kamyon, Emine yengeyi Hristiyan usulünce içine yatırmak üzere sandık getirdi. Sandık hemen içeriye alındı. Kadınlar Emine yengeye yepyeni bir elbise giydiriyorlardı. Giydirdikleri, inadına alacalı bir fistandı.”⁴³²

Bulgar yöneticileri tarafından düşman ilan edilen bir başka Türk Müslüman geleneği de sünnettir:

“Bulgar Komünist yöneticileri sünnete karşı açıkça cephe almışlardı. Gazeteler, dergiler, erkek çocukların sünnet edilmesini “ömür boyu sakat edilme” biçiminde yorumluyorlardı. Parti üyelerinden, memurlarından, öğretmenlerden, dolayısıyla herkesten erkek çocuklarını sünnet ettirmemeleri isteniyordu.”⁴³³

Bulgaristan Türklerine karşı yapılan zulme yeterince tepki göstermeyen Türkiye Cumhuriyeti yönetimi eleştirilmektedir. Bu eleştiri yapılırken asimilasyon uygulamalarından olan Türkçeye, Türkçe eğitime, Türkçe basın-yayın faaliyetlerine ve dine olan saldırılardan bahsedilmektedir. Asimilasyonlara direnen aydınlar da suçlanarak farklı biçimlerde cezalandırılırlar:

“1946’ya kadar özel statüsü olan Türk Okulları kapatılıp devletleştirildi, Türkiye yöneticilerinden çıt çıkmadı; 1951’lerde okullardan Kur’an dersleri atıldı, Türkiye yöneticilerinden çıt çıkmadı; 1959’da Türk Okulları Bulgar Okulları ile birleştirildi,

⁴³⁰ Erendoruk, s. 26.

⁴³¹ Erendoruk, s. 65.

⁴³² Erendoruk, s. 66.

⁴³³ Erendoruk, s. 42.

Türkiye yöneticileri sustu; Türk çocukları Bulgar Okullarında uygulanan programa göre ders görmeye zorlandı, Türkiye yöneticileri hâlâ ses çıkarmıyorlardı. Hep dedim, gene derim: Bulgar bizi gazeteden, radyodan, televizyondan mahrum etti. Bu yüzden derdimizi dünyaya değil, birbirimize bile duyuramıyoruz. Gazetelerimiz kapatılır, dünya işitmez; tek yayın evinde Türkçe kitap yayınlanmaya son verilir, kimsenin haberi olmaz; okullarda ana dilimizin okutulması yasaklanır, duyan yok; şairler, yazarlar ceza evlerine tıklır, öldürülür, intihara zorlanır, haber kulaktan kulağa duyulur.”⁴³⁴

Türk okullarının Bulgar yönetimleri tarafından sürekli hedef alınmasının amacı doğrudan Türk milletinin geleceğini yok etmeye yöneliktir. Ancak Komünistler bu asimilasyon hareketini okulları birleştirerek daha sistematik hâle getirmişlerdir. Üstelik bu durum bazı Türkleri rahatsız etmemiştir. Çünkü onlar okulları kapatma işiyle gelen asimilasyon tehlikesinin bilincinde değillerdir. Bulgaristan Türklerinin ana dillerinin varlığı da günden güne erime tehlikesi altına girmiştir:

“1878-1944 -hüküm süren Bulgar yöneticileri çeşitli bahaneler uydurup onlarca, yüzlerce Türk Okulu’nu kapatmışlardı. Zulmün iyisi olmaz ya, okul kapatmak gene de zulümlerin en pisidir, çünkü okul kapatmanın sonucu, bir milletin benliğine, yüreğine, canevine saplanmış oktur, mermidir, şarapneldir, bombadır; üç beş kişi yok etme amacı değil, bir milleti toptan yok etmeye yöneliktir. Komünistler Türk Okulları’nı kapatma işini toptan bir çırpıda yapıvermişlerdi okullarımızı sözümlerine, devletleştirerek. Bu durumu, devlet her çeşit okul masraflarını karşılayacak diye çoğumuz hiç yadırgamadık. Amaçlarının, Türk çocuklarının öğretim ve eğitiminin Türklük, Müslümanlık, Türkiye’ye bağlılık rayından kaydırılıp, Bulgarlık ve komünistlik rayına oturtulması olduğunun geç farkına varmıştık. Çok geçmeden din dersleri okul programlarından atılmış, daha sonra da Türkçe dersler “yabancı dil öğrenimi” durumuna sokulmuştu. Öğrencilerin dolayısıyla, bütün Türk halkının ana dili olan Türkçe gittikçe cılızlaşıyor, zayıflıyor, kısırlaşıyordu. Basın yayın aracılığı ile bir yandan, ortamın etkisiyle öbür yandan dilimize bir sıra Bulgarca kelime sokuluyordu. Öyle olması doğaldı, çünkü haftada sadece dört ders Türkçe hiç mi hiç yeterli değildi. Diğer derslerin eğitiminin Bulgarca oluşu, öğrencilerin Türkçe kelime dağarcığının zenginleşmesini kısıtlıyor, engelliyordu. Öğrenciler bir sıra kelimenin Türkçe karşılığını bilemedikleri için Bulgarcasını söylüyorlardı.”⁴³⁵

Romanda asimilasyonla birlikte Türklere ve rejimin ideolojisine uymayan herkese karşı toplumda ötekileştirme yapıldığı görülmektedir. Ötekileştirme meselesinde ilk dikkati çeken nokta diğer Bulgaristan Türk romanlarında olduğu gibi burada da etnisite alanındaki ötekileştirmedir. Bulgarlardaki ve özellikle yönetimdeki ötekileştirme

⁴³⁴ Erendoruk, s. 108.

⁴³⁵ Erendoruk, ss. 19-20.

ırkçılığa varan boyutuyla Türklere şiddet uygulamak şeklinde kendini gösterir. Bu durum romanda Nazilerin faşist ırkçılığına benzetilir:

“Cem Amca, bu Bulgar askeri Bulgarlığı ile Almanlardan öğrendiği naziliği, faşistlik anlayışını bir güzel karıştırmış, yoğurmuş ve içinde, yüreğinde Türk’e ve Türklüğe karşı önu alınmaz bir kin, bir nefret oluşturmuştu. Almanlar Dünya yüzünden Yahudi milletini silip süpürmek, Bulgarlar ise Türklüğü yok etmek niyetine girmişlerdi.”⁴³⁶

İdeolojik anlamda yapılan ötekileştirmenin sonuçları bile Bulgarlarla Türkleri ayrı etkilemektedir. Rejim kendisinden olmayana düşmanken bile Komünist olmayan bir Bulgar’la bir Türk’e aynı muameleyi göstermez. Bir Türk her zaman bir Bulgara nazaran daha fazla tepki görmekte ve rejim tarafından iki kat daha fazla ötekileştirilmektedir. Türker üst mevkilere getirilmiş bir Türk olsa da bu gerçeği şefine söyleyince bile azar işitmesi için yeterli olur:

“Türker biliyordu ki, bir sürü rejim karşıtı Bulgar yargılanıyor, elini kolunu sallaya sallaya sokaklarda dolaşıyorlardı. Örneğin, bir Türk ve bir Bulgar Jivkov’a ya da Brejnev’e küfretseler, Türk yargılanıyor, Bulgar’ın kılına dokunulmuyordu. Bir kez bu gerçeği şefine söylemişti de köpürüp kalmıştı herifcioğlu “Senin ağzını yırtarım bunu bir kere daha işitirsem!...” diye bağırıyordu.”⁴³⁷

Bir Türk’le bir Bulgar asla eşit sayılmazlar. Bulgar bir adamın bir Türk çocuğunu ezdiği zaman yargılanmadan cezadan sıyrılması da toplumda Türklere karşı yapılan ötekileştirme meselesinin açıkça bir göstergesidir:

“Daha senin sağığında, Osmanköy’de Halil adında bir adamın on bir yaşında oğlunu, Koşu Kavak’tan Karagâvurov adında bir Bulgar özel otomobili ile kasaba dışında ezerek öldürmüştü. Unutmamışsındır sanırım, Cem Amca. Daha o zaman Karagâvurov’un yargılanacağını işitmiştik. Birkaç gün önce Halil amcaya rastladım ve davanın sonucunu sordum. Karagâvurov yargılanmamış, Cem Amca.”⁴³⁸

Romanda ahlaki yozlaşmayla ilgili sosyal meselelerden biri olan jurnalleme işine değinilmektedir. Türker ve onun gibilerin kendi toplumu arasında muhbirlik yapması toplumsal huzur bozmaktadır. Müzevirlik gibi ahlak dışı davranışlarda bulunan ve bunları diğer bazıları gibi menfaatleri için yapan Türker’e olan kızgınlıklarından dolayı Türkler ona “Sülük” lakabını takmışlardır:

⁴³⁶ Erendoruk, s. 24.

⁴³⁷ Erendoruk, ss. 162-163.

⁴³⁸ Erendoruk, s. 169.

“Bir sözle Türker, Bulgar Komünistlerin gören gözü, duyan kulağı, dokunan eli durumuna sokulmuştu. Türker’in davranışları insanların gözünden kaçmazdı. Onun “anten” rolü oynadığını anlıyorlardı. Türker hafife idi, müzevir idi, ihbarcı idi. Türker insanlıktan çıkmış, sürüngen olmuştu âdeta. Sürüne sürüne her deliğe sokuluyor, grip çıkıyordu. Bu özelliğinden ötürü olacak, büyük bir çoğunluğun ağzında SÜLÜK lâkabı ile anılıyordu.”⁴³⁹

3.9. Gazetecinin Artık Yılı

3.9.1. Romanın Özeti

Gazetecinin Artık Yılı romanı, başarılı ve dürüst bir gazeteci olan Salih Topal’ın Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yıllarında yaşadığı zorluk ve mücadelelerini konu alır. Salih, yıllar içinde Sosyalistlerin çarpık düzeni içinde, çürümeye mahkûm, kendini geliştirmekten uzak ve başarılarıyla bir yere gelemeyip de müzevirlikle geçinen insanları tanıdıkça bir kitap yazmaya karar verir. Kitabının adını da “Gazetecinin Artık Yılı” koyar.

Azimli ve cesur bir kişi olan Salih’in küçüklüğünden beri hayali gazeteci olmaktır. Daha küçük yaşlardan itibaren bu hayali için vazgeçmeden çalışır. Deliorman’da bulunan köyü Hebipköy’den önemli olarak gördüğü gelişmeleri yazıp Eylülcü Çocuk gazetesine haber olarak yollar. Fakat her defasında gönderdikleri yayımlanmaz, daha çok çalışması söylenir.

Salih yoksul bir ailenin çocuğudur. Gazetede yazısı yayımlanan çocukların ailelerinin güçlü aileler olduğuna kanaat getirir. Kendisi gibi yoksul çocukların ise böylesine bozuk bir düzende tek yapabileceğinin çok çalışmak olduğunun bilincindedir. Küçük yaşlarda toplumdaki bu ayrımcılığa içerlese de çabalamaktan asla vazgeçmez. Kendisi büyüüp bir gazeteci olunca bir çocuğun umudunu asla böyle kırmayacaktır. Çok çalışkan bir öğrenci olan Salih öğretmen okulunu bitirerek öğretmenlik yapar. Fakat o daha çok insana ulaşabilmek ve milletine daha faydalı olabilmek için kendini geliştirir. Üniversite okur. Genç yaşlarda bazı ünlü Türk şair ve gazetecilerin yanına gidip çalışmak istese de onlar tarafından küçük görülür. Yıllar içinde bir gazetede gazetecilik yapar. Burada ona küçükken kendisine gazeteden cevap yazan kadınla tanışır. Kadından reddedilen çocuklara hep aynı, basmakalıp cevapların gönderildiğini öğrenince hayal kırıklığı yaşar. Salih, yıllarla birlikte gazetede çalışanlarının çoğunun işini doğru düzgün

⁴³⁹ Erendoruk, s. 38.

yapmadığına şahit olur. Çoğu gazete çalışanı Salih'e yıllar önce basmakalıp mektuplar gönderen Zaharieva gibi kendini geliştirmekten uzak tiplerdir. Salih ise her zaman kendini geliştirme sevdasındadır. İnsanlar arasında ayrımcılık yapmaz. Onun için bir insanın mesleği değil fikirleri önemlidir. Ve çok sevdiği mesleğini farklı insanlarla konuşup farklı fikirler edinmek için bir nimet olarak görür.

Gazetede herkes rejimin ve şeflerinin istekleri doğrultusunda yazılar yazarken, Salih kendi fikirlerini belirtmekten kaçınmadığı için başı sürekli derde girer. Başyazar Hınzırov Salih'ten hıncını alamayarak azarlamak için Salih'i sürekli odasına çağırır. Salih'i sindirebilmek için aylarca yazılarını basmaz ve maaşını eksik öderler. Yıllar önce tanışıp hiç sevmediği Hınzırov gazeteye şef olarak atanmış rejimin kuklası bir adamdır. Sürekli Salih'i eleştirir ve açığını yakalamaya çalışır. Yıllarca Hınzırov Salih'in tüm işlerine engel olur. Salih onun maksadını bilir. Ona göre Hınzırov rejim tarafından Türk aydınlarını sindirmek ve bitirmek için görevlendirilmiştir. Salih de bu aydınlardan biridir. Liyakatsiz kişiler sürekli yönetim tarafından önemli yerlere getirilirken Salih gibi işini düzgün yapanlar horlanmaktadır. Fakat Salih aylarca kendisine uygulanan psikolojik baskı ve ekonomik ambargoya rağmen mücadelesinde kararlıdır. Önceye nazaran düşündüklerini açıkça söylemekten kaçınır. Ortada muhbirlik yaparak rejime yaranıp bir yerlere gelmeye çalışanlar çoktur. Salih çalıştığı gazetede yazılarının basılmamasından dolayı geçimini sağlamak için yazılarını farklı yerlere gönderip bastırır.

Gazetede sık sık yapılan oturumlardan birinde yine Salih'i suçlu çıkarmışlardır. Hınzırov'un istemediği kelimeyi yazısından çıkarmamış, yazısını kimseye danışmadan yazmıştır. Üstelik Salih'e düşman olanlar Hınzırov'dan ibaret değildir. Salih'in başarılarını kaldıramayan Karayev de Salih'in tüm hatalarını Hınzırov ve Çeyrekov'a bire bin katarak aktarır. Amacı Salih'in yükselip kendisinin otoritesini sarmasını engellemektir. Parti bu tip adamları kullanıp işi bitince bir kenara atmaktadır. Bu adamlar da kendi aralarında çıkar çatışması yaşadıklarında birbirlerini ifşa etmekten asla kaçınmazlar. Salih'in okul yıllarından tanıdığı Dazlakov, yazılarını çalıntı yaparak oluşturduğu için gazetede onu yargılamak için bir komisyon kurulur. Dazlakov, hiç çalışmayan sadece partinin faaliyetlerinde oradan oraya koşturan bir adamdır. Bu yüzden senelerdir barınabilmiştir. Fakat bu usulsüzlükleri ortaya çıkınca baş düşmanlarından Karayev rakibini alt etmek için bu durumu fırsat bilir. Gazetede artık partinin işine

yaramayan adamlar sudan bahaneyle işinden edilebilir. Bir anda Safet Rafiyeve gibi bir oturma ile ekmeğinden edilebilir. Bu durum diğer duyarsız çalışanları etkilediğinden daha fazla Salih'i etkiler. Salih insanların bu kadar kolay gözden çıkarılmasına üzülür. Gitgide içine kapanır. Artık düşündüğü en ufak bir fikri bile kimseyle paylaşmamakta ve daha dikkatli olmakta karar kılar. Hınzırov tarafından ekonomik ambargoya maruz kalan Salih, çeviriler de yaparak geçimine katkı sağlar. Ülke içinde çıktığı görevlerde aydınlara karşı zehirleme girişimleri olmasından dolayı yediğine içtiğine bile dikkat etmek zorundadır.

Salih gibi Türk aydınları bu denli baskı altında tutulurken Hınzırov gibilere hiçbir şey olmaz. Hata yapsalar da örtbas edilir. Bu adaletsiz tutum Salih'in canını sıkarak. Salih yazın köye yaşlı annesini ziyarete gider. Yıllar içinde köy ıssızlaşmış doğru düzgün kimse kalmamıştır. Bir zamanlar çok güzel olan, 1944'e kadar oldukça hareketli köyünün son hali Salih'in içini acıtır. Ancak o yaz memuriyete gittiği köylerde de durumun aynı şekilde içler acısı olduğuna şahit olur. Köylerin gençleri birer birer gitmiş, yaşlılar tek başlarına kalmışlardır. Öyle ki cenazelerini kaldıracak birini bile bulamamaktan korkarlar. Yaz işlerinin gidişatını kaleme almak için gittiği Koca Balkan eteklerindeki bir köyde de durum aynıdır. Köy okulunun durumu perişandır. Oradan tarihini öğrenmek istediği başka bir köye gider. Orada eski okul arkadaşıyla görüşür. Öğrendiğine göre Türk köyleri arasında gidip gelmek yasaklanmıştır. Yönetim bunu özellikle aradaki birliği ve bağları koparmak için yapmaktadır. Tüm bu yasak ve uygulamalar hedeflenen "tek uluslu Bulgar Devleti"ni yaratmak içindir.

Salih gittiği başka bir köyde bir fabrikanın işletmesine uğrar. Bu işletme diğer köylerdeki gibi burada da sorun olan gençlerin başka yerlere göçmesini engellemek ve onlara istihdam sağlamak amacıyla yapılmıştır. Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu işletmenin asıl yüzünü orada çalışan bir kadından öğrenir. Burada çalışanlar partiye alınmak için ahlaksızlıklara alet olmaktadır. Salih'le konuşan kadın ise bu işlerin içinde olmak istemediği için kocasını kıskançlıkla suçlarlar. Kadın çalışan köyün şanlı tarihini anlatır. Salih kadından ayrılınca soluğu köyün kütüphanesinde alır. Buranın bomboş olduğunu, kütüphane görevlisinin oldukça yaşlı bir adam olduğunu görür. Kitapların bir okuyucusunun olmaması, gençlerden ve çocuklardan mahrum kalan bu renksiz köyler Salih'i üzer. Bu köylerin genelinde özellikle Bulgar yaşlıları arasında köylerin lanetlendiğine dair bir inanç vardır. Zamanında onların oturdukları yerler Türklerindir.

Bu insanlar Bulgarlar tarafından zorla sökülüp bu topraklardan sürülünce, onlar bu sahipsiz kalan mülklere ve topraklara çökercesine yerleşmişlerdir. Bu yüzden şimdi köylerinin düştüğü bu vaziyetin, bu haksızlıkların tarihte Türklere yapılan zulümlerin neticesinde gelen bir lanet olduğunu düşünürler. Köylerinin yok olup gitmesinden endişe duyarlar. Köyün yaşlı ninesi İvanka'dan köyde önceden yaşanan olayları dinler. İvanka Nine, sosyalistleşme sürecinde köyde Türklere yapılanların canlı bir şahididir. Osman adındaki Türk ve Müslüman komşusunun zorla kooperatife sokulmasından, ona yapılan eziyetlerden bahseder. Osman zamanında partizanlara çok yardımı dokunmuş bir kimsedir. Fakat Osman'la işleri bitince çoğu Türk'e yaptıkları gibi Osman'ı da tanımaz olmuşlardır. Salih İvanka Nine'nin Osman'la ilgili anlattıklarını yazmayı ister. Ama şartlar buna uygun değildir. Salih Varna'ya da gittiğinde benzer hikâyeler dinler.

Sosyalistler yönetime gelmeden önce gerek Türklere gerek tüm ülkeye verdikleri sözleri, başa geçince unutmuşlardır. Herkes eşit olacağına toplumda, bilhassa Türklere karşı yapılan dışlama artmıştır. Köyler tükenme durumuna gelmiştir. Toplumsal alanda bozukluk ve aksaklıkları eleştirerek düzeltmeye çalışanlar birer birer çeşitli şekillerde saf dışı edilirler. Rejimin kuklası olan liyakatsiz adamlar ise önemli yerlere getirilir. Salih gittiği çoğu köyde bu izlenimleri edinmiştir. Bunları yazmayı düşünse de bir süre yazamaz. Yazılarını yakalayabilecekleri korkusuna kapılır.

Çeyrekov, Salih'i bir adamın yanına röportaj yapmak için gönderir. Salih adamın adresini bulamayınca seçim hazırlıkları yapan bir komisyondan yardım ister. Fakat komisyondaki şefleri Salih'i kovmaktan beter eder. Salih adamın bu suçlayıcı tavrına dayanamayarak milis sorumlularına şikâyetini bildirir. Ardından yaşadığı bu olayı "Susamayacağım" başlıklı bir yazıyla yerel gazetelerden birine götürür. Tüm bunlar Hınzırov'un kulağına gider. Salih'e olayı defalarca anlattırır. Salih haklı olmasına rağmen bir açık bulup yine onu suçlu çıkartırlar.

Gazetede artık Bulgarca ağırlıklı yazılar yazılmaya başlanmıştır. "Halk Gençliği" Türkçe bir gazete olmasına karşın Türkçe yazılar yazılmaması konusunda uyarılar yapılır. Salih de bu uyarılara rağmen içindekini gizleyemez. Ana dili Türkçenin unutulmayacağını, çocuklarına öğreteceğini söyler. Bunun üzerine tehditlere maruz kalır. İvan Blagov adında bir Bulgar milliyetçisinin gazeteye gelmesinden sonra Halk Gençliği gazetesinin Salih'in de çalıştığı ilavesi olan Filiz adlı çocuk gazetesi kapatılır. Salih ve

Çalışma arkadaşları Halk Gençliği'ne geçerler. Filiz, Türk çocuklarının severek okuduğu bir gazetedir. Yönetim Türk çocuklarının ana dillerinde yayınları okumasını engelleyerek asimilasyon politikasına ivme kazandırır. Böylece ana dillerini bilen Türk çocukları yetişmeyecektir. Çocuklar için basılanların da dili sadece Bulgarca olur.

Bir süre sonra Halk Gençliği de Yeni Işık ile birleştirilir. Buna partiyi destekleyen Türkler bile üzülmüştür. Çünkü herkes bu birleştirmenin Türk'e ait olanı yok etmek olduğunun farkındadır. Bunu daha önce okullarında da yaşamışlardır. Bu gazetelerin birleştirilmesinde Salih'i en çok korkutanlardan biri, geçtikleri bu yeni çalışma ortamındaki tehlikeli kimselerdir. Gazeteler birleştirildikten sonra zaten oldukça azalmış olan Türkçe yazılardaki, Türkçe kelimeler ve Türkçenin dil yapısı kasten bozulmaya uğraşılır. Türkçe yazan aydınlar dışlanır. şiirleri, yazıları ve kitapları basılmaz. Türkçe radyolar kapatılmaya başlanır. İşe yaramaz ve okuyucunun ilgisini çekmeyecek yazılar özellikle Türkçe yazılırken, keyifli yazılar Bulgarca olarak yayımlanır.

Gazetenin birleşme süresi dolup da tamamen ortadan kalkınca, Salih'in de yeni işi basıma gidecek yazılar okumak olur. Bu geçici bir iştir. Diğer kişileri gazetenin şubelerine dağıtırken, Salih'e muallakta bir görev verirler. Salih gazetede çalışanların ve onların yazılarının ne kadar niteliksiz olduğunu görür. Bir müddet geçince Salih'i iktisat şubesinde görevlendirirler. Diğerleriyle kaynaşmanın diye özellikle kültür şubesine vermemişlerdir. Salih çalışkanlığı sayesinde bu şubede de başarılı olur. Bu sırada yazılarını yazmak için görüştüğü kişiler arasında Salih'in şüphelendiği, partiye ilgili olarak hususi ağzını arayan kişiler de olur. Fakat Salih bunlara renk vermez. Kooperatifleşme sürecindeki uygulamaların insanlara dayatılmasıyla ilgili yazılar yazar. Basılmayınca her zaman olduğu gibi farklı gazetelere ulaştırır.

Çoğu kişi, sosyalistlerin çarpık düzeninin artık işlemediği kanaatinde olsa da bunu sesli dile getirmeye kimsenin cesaret edemediği yıllardır. Bu yüzden herkes gibi Salih de bu düzenin bitmesini umutla beklemektedir. İnsanların sessizleştirilip sindirildiği bu dönemin arkasından çalkantılı bir süreç bekler. Gazetede Türkiye'ye gidip gelenlerle ilgili de gya onların Türkiye'den memnuniyetsizliğini anlatan bir köşe vardır. Salih Türkiye'ye ve sosyalistlerin sevmediği diğer ülkelere gidenlerle görüştüğünde işin aslını görür. Türkiye ve diğer kapitalist ülkeler hiç de sosyalistlerin eleştirdiği kadar kötü değildir. Bulgaristan'da insanlar ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar özel bir arabaları bile

olmaz. İnsanların çoğunun görüşü bu olmasına rağmen yönetim özellikle bu Türkiye karşıtlığı algısını oluşturmak ister.

Asimilasyon politikasının uygulamaları ülkede hız kesmeden devam eder. Türk nüfus özellikle az gösterilmektedir. Yeni Işık gazetesine Bulgar çalışanlar alınmaya başlanır. Türklerin örf ve adetleriyle dalga geçen sözde mizah yazıları, sünnetin zararlı olduğunu anlatan yazılar yayımlanır. Türkçe yazmaya devam eden gazeteciler Bulgarca yazmaya zorlanır. Bu arada Rabotniçesko Delo gibi partiye ait yayın organlarından asıl mesleği gazetecilik olmayan, çalışmak dışında partinin her türlü pis işini yapan tipler gazeteye atanmaya devam eder. Tutkova adlı bir kadının şikâyetiyle sudan sebeplerden Salih'e bir "arkadaş mahkemesi" kurulur. Bir iş yeri olan gazete Salih gibi Türk aydınları için partinin adamlarının yargılama yaptığı bir mahkemeye dönüşür. Kendisinin pul ve zarfları topladığı duyulunca bu da yasaklanır. Bunlar üzerlerinde Türkçe isimler yazdığından Bulgaristan'da Türk ve Türkçenin varlığını inkâra hazırlanan rejimin işine gelmeyen belge niteliği taşırlar.

Salih ülke içine memuriyet seyahatine çıkınca önce Tutrakan köylerine ve muhtarlıklara uğrar. Daha sonra Türklerden oluşan bir inşaat brigadıyla⁴⁴⁰ buluşup sohbet eder. Salih'in amacı buralarda mizah anlayışı yüksek olan ve bu anlayışla zekice ülkede yaşananları eleştirebilecek birini bulup konuşturmadır. Böylece şaka yollu olarak eleştirileri yazıya dökebilecektir. Hamdi adında biri tarif edilince onun yanına gider. Bu kişi, Salih'in aradığı tipte biri olmasa da yaşam öyküsü Salih'i çok etkiler. Hamdi de gençliğinde sosyalistlerce akli çelinerek kirli işlerde ve Türk köylülerini kooperatife sokmakta kullanılmış işleri bitince de kenara atılan gençlerden olmuştur. Salih Hamdi'nin bu acı hikâyesini şartlardan dolayı yayınlamayacak olsa da yazıp zamanı gelir umuduyla bir kenara koyar. Bu Türklerin yanı sıra partiden hala övgüyle bahseden Türkler de vardır. Bulgar köylüler bile Türk komşularını tanır, rejimin onlara yaptıklarını haksız bulurken Salih yaranmak için rejimi destekleyen Türklere ve özellikle aydın geçinip gençlere elini uzatmayanlara çok kızar. Ona göre olanların farkına varamayan Türklerin de gözünü açmak gerekir. Bir yandan Türk toplumunu kalkındırmak isteyen

⁴⁴⁰ Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yıllarında genelde Türklerden ve diğer azınlıklardan oluşan, ağır işlerin yaptırıldığı işçi taburlarına verilen isimdir.

Salih gibi idealist öğretmenlik yapmış arkadaşları olsa da Türkler de eğitim konusunda özensiz davranmaktadırlar. Salih takip edilme korkusuyla memuriyete bile çıkmak istemez. Üzerinde rejimin adamlarının baskılarını hisseder. Her yazdığında hesap verir. Bulgar yönetimi artık ülkede Türkleri açıktan açığa inkâr etmeye ve onlara düşmanlıklarını açıkça yapmaya başlamıştır. Bulgaristan’da hep Bulgarların yaşadığına dair yalandan, sözde tarihî yayınlar yapılır.

Bu ortamdan ve baskıdan iyice bunalan Salih, birikmiş izinlerini kullanmak için Velingrat’a gider. Burada yaşlılarla vakit geçirip onların anılarını dinler, doğanın tadını çıkarır. Üç hafta sonra eve dönünce kendisi hariç karısı da dâhil her Türk’ün isminin Bulgar ismiyle değiştirildiğini öğrenir. Kendisinin de bir Bulgar ismi seçmesi gerekir. Savaşçı bir ruha sahip olan Salih, bu acı sürpriz karşısında da pes etmez. Tüm bu yanlışların bir gün düzeleceğine inancı tamdır. O zulme uğrayan milletini karın altındaki güçlü bir toprağa benzetir.

3.9.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Savaşların yıkıcı etkisi bir toplumsal mesele olarak romanda tarihin tozlu sayfalarına dönüşlerle anlatılır. Savaş meselesinin romandaki vaka zamanına olan bağlantısı ise Salih’in memuriyete gittiği köylerdeki Bulgarların anlattıklarıyla yapılmaktadır. Bu köylerdeki Bulgar ahalî özellikle 93 Harbi’nin Türk komşularına getirdiği felaketlerin yıllar sonra kendilerine lanet olarak döndüğüne inanmaktadırlar. Burada Bulgar toplumundan bazı kimselerin savaşın yıkımını yaşayan Türkler adına toplumsal bir vicdan azabı yaşadıklarına şahit olunur. Salih memuriyete gittiği bir köyde ihtiyar bir Bulgarın anlattıklarını dinler. Bu adamın söyledikleri Türk toplumunu oldukça yıpratın 93 Harbi yıllarını işaret etmektedir. Türkler savaş başladığında Rus ve Bulgar zulmünden dehşet verici atmosfer içinde her şeylerini geride bırakıp zorluklarla kaçmaya çalışırlar. Geride bıraktıkları mal ve mülkleri ise gasp edilir:

“Bizim buralar cennet bucağıdır, oğlum!” Diye anlatmaya başladı. “Fakat ne çare! Her şey ölüme terkedilmiş gidiyor. Çünkü bir yerde insan yoksa hayat da yok demektir. Sence bu felâket başımıza neden geldi? Bunu hiç düşündün mü? Diye defalarca kendi kendisine sorduğu bu soruyu bu defa da Salihe soruyordu. Bu, bize Allah tarafından gönderilen bir ceza, oğlum. Bu bir intikam, bir öc alma bizden. Sen gençsin, bilmeyebilirsin. O sizin okuduğunuz kitaplarda da bu işleri yazmazlar. Burada, bu köylerde Rus-Türk savaşından önce başka dinden insanlar yaşamış.

Kimsenin huyuna, suyuna karışmaz, tatlı tatlı geçinip giderlermiş. Namuslu, alicenap insanlarmış. Toprakla güreşen insanlar zaten yumuşak huylu olurlar. Fakat harp başlamış. Onlar: “Moskov geliyor!...” korkudan mı, nedendir taşı tarağı toplayıp bu güzelim diyarı terketmişler, başka yerlerde selamet aramaya gitmişler... Her yandan: “Moskov geliyor!...” feryatları duyuluyor, dağlar taşlar: “Moskov geliyor!...” sadalarıyla inliyormuş Korku ve paniğe kapılan insanlar artık ne yapacaklarını bilemiyorlarmış. Kimileri koşulu beygirlerini, kimileri ise mahzende kapalı hayvanlarını unutmuşlar... Günlerce aç susuz kalmış hayvanlar. O telâşla birkaç eşyasını bir bohçaya bağlayıp kundaklı ve beşikteki çocuklarıyla yollara dökülmüşler... Ama o kış kıyamette nereye gidecekler? Yollar kapalı. Her yer, tıklım tıklım insan, asker... Daha sonra bu haymanalar o insanların evlerine, yerlerine girerek mallarını, mülklerini tarümar ederek hayvanlarını kabızmal etmişler...”⁴⁴¹

Sosyalist Dönem uygulamaları da romana yansıyan sosyal meselelerdendir. Romanda üzerinde durulan Sosyalist dönem uygulamaları ise kooperatifleştirme ve kolektifleştirmedir. Bu romanda Türk ya da Bulgar olması fark etmeksizin kooperatiflerin köylerin peyderpey yok oluşundaki yıkıcı etkisinden bahsedilmektedir.

Salih çocukluğunda çobanlık yaparken kendi koyunlarının kooperatiftekilerle karışmasından korkar. Kooperatif sürüsüne yanlışlıkla katılan koyunları geri almanın kurdun ağzından almaktan daha zor olacağından bahsedilmektedir. Daha çocuk yaşta Salih kooperatiflerin olumsuzluğunu fark eder:

“Koşup kuzuları kapamalıydı. Kapamazsa kooperatif sürüsüne katılacaklar, bir daha da oradan ayırıp almak kurdun ağzından almaktan daha güç olacaktı... .. Salih, artık içinden yalvarıyor, yakarıyordu: “Devam edin, devam edin, kuzucuklarım! Siz Deli Musa'yı bilmezsiniz. Bir defa onun sürüsüne karıştınız mı, işiniz bitti demektir. İsterse bir akşamlığına o kooperatif sayalarına gidin, yine de bin pişman olacaksınız.”⁴⁴²

Romadaki başka bir parçada kooperatiflerin kurulmasıyla köylülerin rızası olmaksızın topraklarının birleştirilmesi dikkati çekmektedir. Topraklar kooperatife dâhil edildikten sonra yaşanan canlanma kısa süre sonra yerini her şeyi dağıtılmış ölü bir köye bırakır: “Vaktiyle ilk harman makinesine sahip olan; kendi kiremit fabrikası, ateş değirmeni, tüketim kooperatifi kurulmuş, topraklar zorla birleştirilmiş, birkaç yıllık bir canlanma devresi yaşanmıştı. Ve o kadar...”⁴⁴³

⁴⁴¹ İsmail, A. Çavuşev, *Gazetecinin Artık Yılı*, İzdatelstvo Bon, Sofya, 2004, ss. 235-236.

⁴⁴² Çavuşev, s. 4.

⁴⁴³ Çavuşev, s. 87.

Salih memuriyet için gittiği pek çok köyden birinin daha yok olmaya yüz tuttuğunu ve tek tük yaşlılardan başka kimsenin yaşamadığını görür. Okuma evi başkanı olan yaşlı adamla olan diyaloglarında Salih, köydeki bu hâlin sebebini sorunca adam bu sebeplerden birinin kooperatifler olduğundan bahseder:

“Peki, sizce bunun sebebi ne acaba?”

“Canım, sebebi belli mi değil!.. Şehirleşme köyleri yidi, bitirdi... İnsanların toprakları ellerinden alındı, kooperatifler kuruldu, kazanç yolları kalmadı... Onlar da kasabalara çekilip gittiler...”⁴⁴⁴

Kendi köyüne de giden Salih bir arkadaşıyla sohbet ederken köylerde insanların azalması kooperatiflere bağlanmış ve bu durumun temeli köylüye ve tarıma dayalı olan bir ülkenin genelinde ne gibi sorunlara yol açacağı üzerinde durulmuştur:

*“İkinci nedeni, dostum, sana ders vermiş gibi olmayayım, biraz başını da ağrıtıyorum ama, bizde tarımın kooperatifleşmesi köylerdeki nüfusu öldürdü. Özellikle Bulgar köylerinin. Stranca-Sakar, Kuzeybatı Bulgaristan, Batı hudut boylarımız, Kocabalkan eteklerinde otuz kırk yıldır tek çocuk dünyaya gelmemiş köyler var... Peki köylü nüfusun yok olması, ananevî olarak nüfusu köylü olan bir Bulgaristan için ne demektir? Bu herşeyden önce ordusuna genç, yurduna aydın yetiştirecek, insanına ahlâk kuralları benimsetecek bir nüfustan mahrum olması demektir...”*⁴⁴⁵

Bir başka köyde Bonev adında biri, eskiden o köyde yaşamış olan ve Sosyalist gerillalara çok yardımları olduğu halde sonra kooperatife girmesi için zorlanan Türk köylü Osman’ı anlatır:

“9 Eylül’den yıllar sonra bir defasında Bay Osmanın çok başı sıkılıyor. “İlle de kooperatife gireceksin!” diye üstüne düşüyorlar adamın. Olupolacağı elinde zaten beş on dekar tarlacığı ve dağ başında da o kulübesi var adamın. Orada birka. Baş hayvan bakıyor, geçimini sağlıyor. Ne devlete bir ağırlığı oluyor, ne de devletin ona bir faydası. Fakat yerel yönetmenler emir emirdir diyerek Bay Osmanı apar topar belediyeye getiriyorlar. Bir yirmi dört saat kapalı tutuyorlar. Bu esnada anlaşılan Bay Osman eski dostlarını ve eski olayları hatırlıyor. “Ah diyor, şuradan bir çıksam, göstereceğim ben sizlere Osmanın kim olduğunu!..” Sabahı Osmanı salıveriyorlar, fakat ertesi akşam tekrar çağırıyorlar belediyeye ve soruyorlar:

“Nasıl, yumuşadın mı? Girecek misin kooperatife?”

“Gireceğim,” diyor Bay Osman. “Kararım karar. Yazın beni de!”

“Ha şöyle, yola gel bakalım. Öyleyse vur şuraya imzanı razısın diye”

⁴⁴⁴ Çavuşev, s. 109.

⁴⁴⁵ Çavuşev, s. 210.

Uzatılan kâğıdı karalıyor Bay Osman... ”⁴⁴⁶

Burada görüldüğü gibi kooperatife girmek istemeyen ve kendi halinde geçinmek isteyen köylüler rızaları varmış gibi imzaya zorlanarak toprakları elinden alınmıştır. Osman güvenerek desteklediği Sosyalist düzenin kurbanlarından biri olmuştur.

Kooperatifler Bulgar yönetiminin ileriye yönelik hedeflerinin ilk adımı gibi olmuşlardır. Türk köylülerin de topraklarına el koyarak yapılan bu birleştirmeler Türk toplumunda bilhassa gençlerin topraklarına, köyüne yani memleketine olan aidiyetini kırmakta, onları uzaklaştırmaktadır. Her birleştirme politikasında olduğu kooperatifleştirme de en başta Türk toplumunun atalarından kalan öz topraklarına el koymanın meşru ve politik yolu olmuştur. Komünistler tarafından uygulamaya geçirilen bu sinsice niyet romanda gün yüzüne çıkarılmıştır:

“Makinelere binen gençler artık babalarının, dedelerinin hangi yörede, kaç dekar, nasıl bir tarlası olduğunu bilemiyorlardı. Bildikleri bir şey varsa kendi köyünün topraklarını sürüp ektikleriydi. Kendi öz malları olmadığı için artık çamurda mı sürüyorlar, kar üstüne mi ekiyorlar, tarlanın ortasına vardıkları zaman pullukları kaldırıp sığ mı sürüyorlar; toprağı çiğniyorlar mıydı, ekini muntazam mı ekiyorlardı, bilmiyor bilmek bile istemiyorlardı. Bu, olayın ikinci safhası denilebilirdi. Derken üçüncü safhaya geçildi: Kooperatifler birleştirilerek irileştirildi. Eski TKZS’lerin yerini APK’lar (tarım sanayi kompleksleri) aldı. Şimdi artık birkaç yakın köyün toprağı birbirine katılmış, birleştirilmişti. Eh, bu birleştirme formülü! Ne güzel işler yapıyordu komünistlere!.. Bu defa artık kendi köyünün toprağı anlayışı da silinip ortadan kalkmıştı.”⁴⁴⁷

Bu parça kooperatifleştirmeye başlayan sürecin devamını özetler niteliktedir. Gençlerin toprağı bağılılıkları ve topraklarında işleme istek ve hevesleri adım adım ellerinden alınmıştır. Bu durum romanın geneline yayılan bir mesele olan köylerin bitme noktasına gelmesinin en temel sebeplerindendir. Kooperatifler, yönetimin büyük planlarının küçük bir adımı olmuş ve devamı gelerek “bir köyden olma” durumu ve aidiyet yok edilmiştir. Türk gençleri özelinden duruma baktığımızda toprak, memleket bilincinin bu uygulamalarla yıkılmaya çalışıldığı açıkça görülmektedir. Meselenin diğer bir yüzü de bu uygulamaların Türklerin mal ve mülklerine çökmek için yasal bir kılıf özelliğı taşımasıdır.

⁴⁴⁶ Çavuşev, s. 115.

⁴⁴⁷ Çavuşev, s. 183.

Toprağın Bulgaristan'daki toprak sahibi Türklerden alınmasının altında millileştirme ve Türkleri ekonomik açıdan bitirme niyetinin yattığı romanda şöyle açıklanır:

“Toprak, ellili yılların başında zorla onu işleyenin elinden alınmış, kooperatifleştirilmişti. Ancak komünistler toprağın kooperatifleştirilmesine onu millileştirilmesi yolunda ilk adım olarak bakıyorlardı. Giderek daha uzak bir planda toprak sahipliği unutturulmalıydı. Önce ellerinden tarlası, toprağı alınan köylüler kooperatiflerde eski hevesleriyle çalışmışlardı. Örneğin, TKZS’lerde kendi beygirlerini, kendi öküzlerini koşmuşlar; eh, gerçi, tam kendi yerlerini sürememişlerdi, ama hiç değilse kendi kardeşlerinin tarlalarını sürüp ekmişlerdi... Sonra arkada güçlü “Stalin makineleri” ve onlardan daha önce Sovyet kolhozlarının “örneği” gelmişti. Bu makineler köy tarlalarını ta ufuklardan ufuklara kadar çiziler çekerek eski sınırları düzlemişler, bir birine katıp karıştırmışlardı. İlk dört beş yıl eski anlıkların bulunduğu yerlerdeki tümseklerde fidanlar, karamuklar, güven çalıları filizlenmişse de birkaç yıl sonra onlardan da eser kalmamıştı.”⁴⁴⁸

Sadece Türk gençleri açısından değil ülkede insanlar kooperatiflerin açılması ve beraberinde getirdiği süreçle toprağa verdikleri önemi kaybetmişler, onu benimsemekten vazgeçmişlerdir:

“A köylü gence B köyün tarlası; C köylü gence D köyün tarlasında vazife veriliyordu... Bu defa artık kendi köyünün toprağı anlayışı da silinip ortadan kalkmıştı. Artık tarla başında makinesi bozulmuş, yere istediği kadar yağ akmış, gübre dökülmüş, zehir saçılmış onu ilgilendirmiyordu. Çünkü bu topraklar onun değildi. Köyünün de değildi... Bu gidişle üçüncü adımda toprak tamamıyla devletin malı olup elden çıkacak, unutturulacaktı... Eni sonu netice olarak insanlarda toprak sahipliği duygusu yok olmuştu. Toprak, artık ailenin temel gelir kaynağı değildi.”⁴⁴⁹

Sosyalist dönemde sansür de yaygın olan uygulamalardan biridir. Özellikle Türk gazeteci ve aydın kesimi tarafından gerçekleştirilen basın-yayın, edebiyat faaliyetlerinde rejimle ters düşmeyecek güdümlü eylemlere izin verilir. Bunun dışında kalarak hükümetin tehlikeli bulduğu kitap, yazı vb. üretimlerin üzerinde Demokles’in kılıcı misali bir sansür tehdit ve tehlikesi vardır. Romanda çok sıkı bir sansürün olduğu ve önce serbest olan bir kitabın bir anda yasaklanarak nasıl ortadan kaldırıldığını şu parçadan anlıyoruz:

“O günlerde Topalov kitapçılarda küçük çapta bir kitapçık gördü. Merak etti, alıp uzun otobüs yolculukları esnasında okumaya başladı. Kitap, nasılsa sansürün korkunç pençesinden sıyrılıp geçebilmiş, fakat hemen arkadan da toplatılmıştı. Müellifi, âdeta memleketimizi göz önünde bulundurarak kitabı kaleme almıştı. Topalov, onda kendisini ilgilendiren sorunların birçoğunun cevabını buldu.

⁴⁴⁸ Çavuşev, s. 182.

⁴⁴⁹ Çavuşev, ss. 183-184.

Örneğin, bir yerde şöyle deniliyordu: “Kariyerde yükselmek kişinin yeteneksizliğiyle ters orantılıdır”. Yani, kişinin yeteneği ne kadar düşükse alçaksa, o kadar daha çok yükseklere çıkar.”⁴⁵⁰

Parçadan açıkça belli olduğu gibi yönetimin kendisi hakkında en ufak bir eleştiriye bile tahammülü yoktur. Eleştirilere yasak getirilerek eleştiri yapanlar da politik bir suçlu konumuna sokulmaktadır. Eleştirilere kapalı olan yönetimin yapısal bozukluğu toplumun her alanına da sirayet etmekte ve liyakatsiz kişilerin yükselmesinin önünü açarak toplumsal refahı ve barış ortamını tehdit etmektedir. Kitaplardan bazısının satılmasına izin verilse de bir süre sonra toplatılmaktadır:

“O yıllarda “Parkinson Yasası” diye el kadar bir kitap basıldı. Yayımlandıktan birkaç gün sonra toplatıldı. Sonra yine satışa salındı, bir müddet satıldıktan sonra tekrar toplatıldı ve bir daha da satışa çıkarılmadı... Çok ilginç genelleştirmeler vardı o kitapta. Bazen Salih meslekdaşlarına bu kitaptan bahsederdi. Onlar da gidip onun bu yorumlarını “gereken yerlere” bildirirlerdi... Parkinson yasası, sosyalist nizamı boğazlayan bürokrasinin nasıl doğup geliştiğini çok iyi anlatıyordu. Ondaki örnekler âdeta İngiltereden değil de Bulgaristan gerçeğinden alınmışlardı.”⁴⁵¹

Bu dönemde çıkan gazeteler de birbirlerinin aynısı olup muhalif gazetelere asla taviz verilmemektedir: “Bu durgunluk yıllarında bütün gazeteler ikiz kardeş gibi birbirleriyle benzeşiyordu. O yüzden birini okudun mu artık hepsini okumuş kadar oluyordun.”⁴⁵²

Bulgaristan’da Sosyalist dönemde yaşanan bu sansür insanların haber alma ve okuma özgürlüklerinin önüne bir set çekmiştir. Zamanla rejimin muhbirlerinin yuvası haline gelen bağımsız Türk gazeteleri de adım adım bozularak rejimin kuklası olan diğer gazetelerin bünyesinde eritilmiştir. Bu konu çalışmamızda “asimilasyon” başlığı altında incelenmiştir.

Romanda göç meselesine geniş bir tarihî perspektiften bakıldığını görmekteyiz. Salih’in memuriyete gittiği çoğu köyde sadece yaşlı nüfus kalmıştır. Bu durum köyleri yok olmanın eşiğine getirir. Köylerdeki Bulgarlar bu durumu bir lanetin yansıması olarak görürler. Seneler evvel Türk komşularıyla barış içinde yaşarlarken savaş yılları geldiğinde Türklere reva görülen zulümler onları âdeta bir sürgün hâlini alan göçlere

⁴⁵⁰ Çavuşev, s. 60.

⁴⁵¹ Çavuşev, s. 202.

⁴⁵² Çavuşev, s. 202.

mecbur etmiştir. Bu zavallı insanlar savaş ortamının verdiği korku sebebiyle mallarını ve mülklerini bırakıp yollara düşerler:

“Olaylara daha uzak bir tarih açısından baktığı zaman, vardığı sonuçlar daha da acı ve daha da çıkmaza saplanıyordu. Bu köyün nüfusu da uzak bir geçmişte Türk-Bulgar karışıkmiş, hattâ bir ara Çerkezler de gelip köye yerleşmişler. Tarihi Plevne kuşatması söküldükten sonra, o kış kıyamet günlerinde, Osmanlı ordusuyla birlikte, dolay köylerde oturan Müslüman Türkler, ilk defa yerlerinden sökülerek yollara dökülmüşler. Bugün köyü o ilk terkedenlerin kimler ve nerelerde olduğunu bilenler yok. Ne olduysa köye işte o yıllardan sonra olmuş. Kış, kar, fırtına demeden yollara düşüp gidenler gitmiş; hazır evlerini, sürülü, ekili tarlalarını, mallarını mülklerini ortada bırakarak gitmişler. Pek tabii, böyle bir bozgunda insanlar beraberlerinde ne alıp da götürebilirler? Bir ağaç arabanın içine atılabilecek ilk akla gelen, ama çoğu defa en lüzumsuz eşyalarla çocuklarını ve yaşlılarını bindirip, düşmana lânet okuyarak yollara dökülmüşler... O karlı, soğuk kış günlerinin çilesini tasavvur etmek bile zor... Kalanlar ve sonradan köye gelenler bu gidenlerin mallarına, mülklerine hazırdan konmuşlar. Helal mal zannetmişler. Fakat köyün üzerine çöken o lânet havası yıllar yılı haneleri kasıp kavurmaya başlamış, onları birbirine düşürmüş, düşman etmiş. Her ne kadar yeni yetişen kuşaklar bu hanelerin ilk sahiplerini bilmiyor, hatırlamıyorlarsa da kırların, bağların, bayırların, ormanların, sırtların, çayırın adları bütün bunların çok önceden bir başkalarının malı mülkü olduğunu onlara fısıldıyormuş. Daha sonraki on yıllarda zaman zaman kalkıp kabaran göç dalgalarıyla köy nüfusunun oranı değişmiş, her yeni göç dalgası bura Türklerinin ileri gelir, varlıklı, zeki, düşünen, öngörür kimselerini önüne katarak uzak Anadolu topraklarına aktarmıştı. Zamanla bu gidenlerin adları unutulmuş, evlerinin yerlerine yeni evler yükseltilmiş, lâkin o lânet havası bir türlü dağılmayarak köyün üzerinde dolaşmaya devam etmişti.”⁴⁵³

Bu parçadan anlaşılmaktadır ki; mecbur kalınarak yapılan göç, Türklerin ekonomik anlamda da olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Göç ederken yanlarına hiçbir şeyini alamayan ve kendilerine ait mal varlıklarının güvenliği sağlanmadığı için maddi olarak çoğu şeylerini kaybetmişlerdir. Göçlerin Türk toplumuna diğer olumsuz etkisi ise kültürel kayıplardır. Türk kesimi göçler yüzünden düşünen aydın kitlesini kaybederek cehalet bataklığına mahkûm edilmiştir.

Gittiği bir başka köyde Salih’e yaşlı bir Bulgar köylü 93 Harbi yıllarındaki Türk göçlerini anlatır. Savaş yıllarında çaresiz kalan Türkler göç yollarında hem Rusların korkusundan hem de kış şartlarından dolayı pek çok sıkıntı yaşamıştır. Yaşlı adam köylerinin şimdiki kötü durumunun o yıllarda Türklere yaşatılanın bir intikamı olduğunu düşünmektedir.

⁴⁵³ Çavuşev, s. 83.

“Bizim buralar cennet bucağıdır, oğlum!” diye anlatmaya başladı. “Fakat ne çare! Her şey ölüme terkedilmiş gidiyor. Çünkü bir yerde insan yoksa hayat da yok demektir. Sence bu felâket neden başımıza geldi? Bunu hiç düşündün mü?” diye defalarca kendi kendisine sorduğu bu soruyu bu defa da Salihe soruyordu. “Bu bize Allah tarafından gönderilme bir ceza, oğlum. Bu, bir intikam, bir öd alma bizden. Sen gençsin bilmeyebilirsin. O sizin okuduğunuz kitaplarda da bu işleri yazmazlar. Burada, bu köylerde Rus-Türk savaşından önce başka dinden insanlar yaşamış. Kimsenin huyuna, suyuna karışmaz, tatlı tatlı geçinip giderlermiş. Namuslu, alicenap insanlarmış... Fakat harp başlamış. Onlar “Moskov geliyor!” diye korkudan mı, nedendir taşı tarağı toplayıp bu güzelim diyarı terketmişler, başka yerlerde selâmeti aramaya gitmişler. Kışmış, dizboyu kar varmış yerde. Her şeyleri olducağı gibi bırakıp gitmişler... Her yandan: “Moskov geliyor!..” feryatları duyuluyor, dağlar taşlar: “Moskov geliyor!..” sadalarıyla inliyormuş. Korku ve paniğe kapılan insanlar artık ne yapacaklarını bilemiyorlarmış. Kimileri koşulu beygirlerini, kimileri ise mahzenlerde kapalı hayvanlarını unutmuşlar... Günlerce aç susuz kalmış hayvanlar. O telâşla birkaç eşyasını bir bohçaya bağlayıp kundaklı ve beşikteki çocuklarıyla yollara dökülmüşler... Ama o kış kıyamette nereye gidecekler? Yollar kapalı. Her yer, tıklım tıklım insan, asker... O telâş ve o endişeyle yollara dökülen gencecik gelinler, ellerindeki bohçaları atıyoruz diye bebeklerini atıp yürümüşler.”⁴⁵⁴

Göçün romanda yansıtıldığı başka bir pencere ise köyden kente göçtür. Köylerdeki gençler şehirde yaşayıp orada çalışmak istemekte bu sebeple köylerini terk etmektedirler. Bu durum köyde yalnız başlarına kalan yaşlı anne babalara ağır gelmektedir. Romanda köylerin seyrekleşerek kırsal hayatın tükenme noktasına gelişinin sebeplerinden biri de köyden kentlere ve kasabalara yapılan bu göçler olarak gösterilir. Bu durum artık sürekli hâle gelmiştir. Romanda bu gidişat şehre göç eden gençlerle birlikte ailelerin parçalanışı ve çaresiz kalan yaşlılar üzerinden dramatize edilir:

“Her gün köy meydanından kalkıp uzak yakın şehirlere hareket eden güçlü otobüsler yıllardır dolu gidiyor, boş geliyordu. Artık yirmi beş, otuz yıl vardı ki, köyde doğum olduğunu duymuş değillerdi. Acaba bu otobüsler böyle daha kaç yıl çalışacaklardı? Hemen her hafta değişik mahallerinden birinde çıkan cenazeler halkı tedirgin eder olmuştu. Yaşlılar artık: “Ya biz ölünce şehirdeki oğullarımıza, kızlarımıza kim haber verecek? Hepimiz yaşlandığımıza göre son kalanlarımızın mezarlarını kimler kazacak?” endişesiyle yaşar olmuşlardı. Komşu köylerden birinde bagerlerle mezar kazıldığını duydukları zaman hepten şaşmışlardı.”⁴⁵⁵

Başka bir köyde de manzara aynıdır:

“Büyük şehirlerde de zahmetler çekilirken köylerde sapasağlam, güzelim bahçeler içinde şipşirin evler boşalıyor, kimsesizliğe terkedilerek yıkılmaya yüz tutuyordu. Bu aynı köylerde kalan yaşlılar çoktandır düğün dernek ne demektir unutmuşlardı.

⁴⁵⁴ Çavuşev, s. 235.

⁴⁵⁵ Çavuşev, s. 84.

Onlar, bir tek o kaçınılmaz akıbetlerinin korkusu içinde yaşayıp gidiyor, bayramdan bayrama gelip uğrayan oğulları, kızları ve torunlarına hasretle yollara bakarak daha da yaşıyorlardı. Bu insanları sonsuz bir korku ve endişe sarmıştı. Acaba şehirdeki oğlumuzu ölüm haberimizi kimler ulaştıracak? Acaba cenazelerimizi kimler kaldıracak? Mezarımızı kazacak adam bulunacak mı? Zira cenaze törenlerini düzenleyecek ne bir papas, ne de bir hoca kalmıştı.”⁴⁵⁶

Bir başka köydeki yaşlı bir köylü Salih’e köyden kente veya kasabaya göçün nesiller arasındaki uçurumu arttırdığından yakınmaktadır. Gençler kolay yoldan para kazanmak uğruna köylerini terk etmekte ve topraklarında kalıp emek vermeyi istememektedirler: “Gençler halimiz ne olacak anlamak istemiyor. Onlar zannediyorlar ki, kasabalara kaçmakla kurtulacaklar... Bir nesiller arasındaki bağlantı kopuyor. Her yeni nesil geleceğe büyük bir hırs ve hevesle atılıyor, bir an önce ceplerini ve karınlarını doldurmak istiyor.”⁴⁵⁷

Türkiye’ye yakınları ve sevdikleri göç edenler de onları özlemekte ve merak etmektedirler. Bulgaristan Türkleri göç edenler ve etmeyenler olarak ikiye ayrılmışlardır. Huzur bulma ümidi ve baskılara dayanamayarak Türkiye’ye göç edenler olduğu gibi memleketini bırakmamakta kararlı aileler de vardır. Ancak bu göç aile ve akrabaları giden Bulgaristan’daki Türkler için hasret ve parçalanmışlık demektir. Salih’in kayınvalidesi de Türkiye’ye giden akrabalarını özlemekte ve merak etmektedir. Bu yüzden eşiyile onları görmeye Türkiye’ye gideceklerdir. Bu vaziyeti Salih’in kayınpederi şöyle açıklar:

“Biz kaynananla bir gezi yapmak istiyoruz,” dedi. Gidip ölmeden onu anasıyla görüştürmek istiyorum. Burada kimsecikleri kalmadı. Hepsi Anadoluda. O, kendisi diyemiyor ama besbelli canı çekiyor. Ben de merak ediyorum, tabii. Gidip göreyim bakalım bizim dostlar, hısım akraba nerelere yerleştiler; hayatları, geçimleri iyi mi? Yıllar var, bir mektuplarını almış değiliz.”⁴⁵⁸

Salih’in çalıştığı gazetede mesai arkadaşlarından Botuşev de ülkedeki asimilasyon politikaları, kültürel baskılar vb. durumlardan kaçarak ailesiyle Türkiye’ye gizlice göç etmek istemiş fakat her defasında ailecek yakalanarak Türkiye’ye gitmelerine izin verilmemiştir. Botuşev’in hikâyesinin arka planında yaşadığı ülkedeki itici

⁴⁵⁶ Çavuşev, ss. 233-234.

⁴⁵⁷ Çavuşev, s. 236.

⁴⁵⁸ Çavuşev, s. 87.

faktörlerden ötürü göç isteğinin oluştuğunu görmekteyiz. Botuşev ilk kaçma deneyimini şöyle anlatır:

“Ağabeyin üç defa kaçma teşebbüsünde bulundu Türkiye. Her üçünde de başarısızlıkla sonuçlandı teşebbüslerim. Şansım yürümedi mi desem, toprak mı beni bırakmıyordu desem bilemem. İlk deneyimde on iki, on üç yaşlarında çocuktum. Ailece hududu geçecek, Romanya üstünden Türkiye varacaktık. Ordan, Köstence limanından gemilerin Türkiye muhacir taşıdıklarını öğrenmişti babam.”

Çalkantılı sosyalist dönemi tarihî arka plan olarak baz alan romanda bu devirde Bulgaristan’daki Türkler için devreye sokulan tüm asimilasyon uygulamalarının esere yansdığını görürüz. Ülkenin her yerindeki Türklerin öz isimleri değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Türkçe isimler bozulmaya başlanır:

“Bir yıl seçimler önünde gelmişti burada. Mahalledeki berber dükkânının duvarına seçmenlerin listesini asmışlardı. Önüne geçip merakla okumaya başladı: Meto, Meko, Abdo, Atko, Fato, Papo, İbo... Hayret! Uz düz yazılmış tek bir Türk ismi göremedi aralarında. İsimlerden her biri korkunç bozulmuştu. Demek ki, iktidar çevrelerinin ileride memleketin başka yerlerinde yapmak istedikleri şey, en ucube, en korkunç biçimiyle önce burada denenmiş, bu yerde gerçekleşmiş bir şekilde karşısında sırtıyordu!”⁴⁵⁹

Köydeki Türkler ise bu durumu kanıksamışlar ve bu değişmeler onları rahatsız etmemiştir. Bunlarla birlikte köyün Türk okulu da Bulgarlara verilmiş ve camisi yıkılmıştır:

“En garibi, köyün insanları bu durumlarıyla bağdaşmışlar, onu kabullenmişlerdi. Birbirlerine aralarında bu şekilde hitap ediyor, bu adlarıyla anıyorlardı. Kırk elli yıl önceleri köy planlaması vesilesiyle köyün biricik camisi yıkılmış, yerine köy fırını inşa edilmişti. İki odalı Türk okulu da o yıl, “öğrenci yok” bahanesiyle kapatılmış, çocuklar Bulgar okuluna devredilmiş... Ne kalmıştı o insanların benliğinden? Hemen hemen hiçbir şey! Ne imanları, ne dinleri, ne dilleri, ne de insan adları kalmıştı. Bu muydu Türklere yapılmak istenilen?”⁴⁶⁰

Salih memuriyette bulunduğu sırada okul arkadaşını görür. Aralarında geçen diyalog ona Türk köylerine gitmelerinin yasak olduğunu hatırlatmıştır. Bu şekilde Türk köylerinin birbirinden haberdar olması engellenmekte ve Türk toplumunun parçalanması istenmektedir:

“Eski okul arkadaşı yanından ayrıldıktan sonra düşündü: ‘Bizim buralara böyle adamlar seyrek geliyor’ demişti. Oysa arkadaşı başyazarlarının bura Türk köylerine

⁴⁵⁹ Çavuşev, s. 85.

⁴⁶⁰ Çavuşev, s. 85.

gitmelerini yasakladığını ne bilsindi! Nikopol, Gotse Delçev yöresine, Sevlievo taraflarına gitmeyeceksiniz, demişlerdi. Oralarda Türk köyleri olduğunu bilmemeliydi öteki köylerin ehalisi. Böylece parça parça onları bir bütünden koparıp birer birer hazmetmek istiyorlardı. Birden “hazmetmek mi?” diye sordu kendi kendisine. Ne demek bu hazmetmek? Yani, Türkleri oradan silip atmak mı? Bu olacak iş miydi? Ama son zamanlarda sık sık konuşulan “tek sosyalist Bulgar ulusu yaratmak” ne demektir? Demekki birilerinin aklında bir şeyler vardı.”⁴⁶¹

Parçadan anlaşıldığı gibi Türkler birlik olmalarının önüne geçilerek ve ağır ağır devreye sokulan politikalarla eritilmek istenmektedir. “Tek bir Bulgar ulusu yaratmak” şeklinde yayılan söylemler de bu politikaların ilk adımlarıdır.

Okul çağındaki Türk çocuklarının da kendi isimleri değiştirilerek ve ana dillerinden koparılarak millî bilinçlerinin yok edilmesi hedeflenmektedir:

“Bir de Sofya sokaklarında bir defasında nasıl yanıldığını hatırladı. Yürüyordu Ruski bulvarında. Karşıdan bir grup öğrenci belirdi. Öğretmenleriyle başkente ziyarete gelmişlerdi. İkişer ikişer tutunmuşlar yürüyorlardı. Birilerine Türkçe olarak. “Siz nerelisiniz, be çocuklar?” diye sordu. Bir tanesi: “Biz Türkçe bilmiyoruz!” dedi. Hemen Pomak olabileceklerini düşündü. Oysa Türk çocuklarından hiç ayrı yerleri yoktu. Giyimleri, çehreleri, herşeyleri Türk çocuklarının tıpa tıp aynıydı. Ama Türkçe bilmediklerini söylemişlerdi. Sonra onların adlarının değiştirildiğini hatırladı. Konuşmayı duyan öğretmenleri arkadan: “Rumene, yolda uz yürü!” diye uyarıyordu. Çocuk asla aldırış etmeden yürümüştü. Sanki ona konuşmamışlardı...”⁴⁶²

Türk isimlerinin tahrif edilmesi ile başlayan süreç onların isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesine kadar gelip dayanmıştır. Romanda olay örgüsünün sonuna doğru “soya dönüş” süreci bağlamında yapılan bu isim değişikliği yansıtılmıştır. Birkaç ay için şehir dışına tatile çıkan Salih, döndüğünde ailesi de dâhil ülkedeki Tüm Türklerin isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirildiğini öğrenince şaşırır. Kendisinin de artık bir Bulgar ismi seçmesi gerekmektedir:

“Mutfağın kapısını açtığı zaman eşinin bir şeyler ütölemekte olduğunu gördü. Selâm verdi. İlk dikkatini çeken şey mutfak dolabı üzerindeki telefon rehberi oldu. Henüz telefonları bir şeyleri yoktu. O yüzden:

“Bu ne?” diye sordu.

“Hadi, hadi! Tez elden bir soy ad seç kendine! Onun için aldım onu komşulardan!”

“Nasıl soy ad, canım? Soy adım mı yok?”

“E-he, ateş bir uçtan bir uca memleketi yakıp geçti. Tek bacak Türk kalmadı memlekette... Bütün Türk insanların adlarını, pasaportlarını değiştirdiler... Öyle ki, ben de senin dönmeni bekliyorum...”

⁴⁶¹ Çavuşev, ss. 98-99.

⁴⁶² Çavuşev, s. 99.

“Yahu, öyle şey olur muymuş?”

“Oldu o! Daha nasıl olsun!”

“Nasıl, yani?”

“İşte, öyle! Yaptı onu komünistler! Bir haftada Kırcalidir, Burgastır derken Kuzey Bulgaristana atladılar... Üç günde orayı çevirdiler, geçtiler!.. Öyle ki, otur da kendine münasip bir soy ad seç! Nasıl olsa yarın işe gideceksin. Hesap ediyorum ki, redaksiyonda bir tek Türk sen kaldın şimdilik...”⁴⁶³

Türkçenin kullanılması da günden güne kısıtlanarak Türk toplumu her alanda ana dilinden uzaklaştırılmaya çalışılır. Bunun için yönetimin ilk müdahale ettiği yer Bulgaristan’daki Türk basını ve dolayısıyla Türk gazeteciler olmaktadır. Türk toplumunun kendi dilindeki gazeteleri okuyup hem kültürel açıdan gelişmesini hem de ana dilini canlı tutmasını istemezler. Türk gazetecilerin kendi dillerinde kendi toplumlarının sorunlarına ışık tutulması ve Türkçe basının gelişmesi istenmez. Bu durum Türkçe edebiyat faaliyetlerine de yansır. Yönetim piyonları aracılığıyla Türkçeye ait olan her şeye savaş açmıştır:

“Hınzırov yerli yersiz sorularıyla Salihi iyice çileden çıkarmış, kızdırmıştı. Artık adam ne dese sorularına iyice çileden çıkmışça cevap veriyor; her cevabıyla de bu acizane, itici yarattığı kaç üstü oturtuyordu. Sorulardan biri:

“Sen edebiyat derneğine katılıyor musun?”

“Evet, katılıyorum.”

“Niçin siz orada ayrı bir edebiyat derneği yapmayı önerdiniz? Başkalarıyla beraber olsanız daha iyi olmaz mı?”

“Bizim tartıştığımız konular başka; yazdığımız, yarattığımız dil başka. Bulgar arkadaşlar Türkçe bilmiyorlar ki...”

“O zaman siz yazdıklarınızı Bulgarcaya çevireceksiniz. Yahutta doğrudan doğruya Bulgarca yazacaksınız...”

“Orası çevirmenler derneği değil ki! Sonra bu memlekette çok iyi Bulgarca yazan yazarlar ve şairler var. Bizin ödevimiz anadilimizde yazarak kendimizi geliştirmek ve halkımıza ulaşımdır...”⁴⁶⁴

Gazete Türkçe olmasına karşın eritme politikası doğrultusunda bilinçli olarak Bulgarca yazılar ve Bulgarlar arttırılmaya başlanmıştır:

“O karşılaşmadan sonra fakat gazetede Bulgarca yazılar kesin olarak artmaya, yüzde 25-30’dan yüzde elliye, hattâ bazen yüzde 60-70’e varmaya başladı. Bu itibarla şubelerde Bulgarca olarak çalışacak Bulgar redaktörler bulundurmak, Türkçe ile çalışanları Bulgarca yazmaya ve redakte etmeye teşvik etmek

⁴⁶³ Çavuşev, ss. 360-361.

⁴⁶⁴ Çavuşev, s. 19.

gerekiyordu. Çok geçmeden gazetede çalışan Türklerin ve Bulgarların oranı da denkleştirildi.”⁴⁶⁵

Gazete başka bir Bulgar gazetesiyile birleştirilince durumun vahameti artar. Türkçeyi yazılarında güzel kullanan Türk gazeteciler horlanırlar ve Türk okuyucularına nitelikli Türkçe yazıların ulaşmasını engellerler:

“Yıllar sonra, yeni, birleşik gazeteye geçtiği günlerdeydi. Redaksiyona yeni insan alındığı duyuldu. Yeni gazetenin yönetmenliği eski muavini her bakıma gözden düşürmeye çalışıyordu. Bu tutum sadece onlara değil, Türkçeyi iyi bilen ve iyi kullanan bütün yazarlara karşı böyleydi. Onlar, bir anda “zararlı elemanlar” durumuna düşürülmüşlerdi, çünkü Türkçeyi iyi bilmek, okuyucuya doğru, dürüst bir dil zevki aşılacak demek oluyordu ki, bu asla istenilmiyordu.”⁴⁶⁶

Yazılarının basılmasını isteyen Türk yazarların asimilasyon politikalarına çanak tutması istenmektedir. Millî bilinci eksik bazı kimseler de çıkarları doğrultusunda ana dillerinden vazgeçmişlerdir:

“Memleket içinde tek tük, orda burda kalmış, yazı yazmadan edemeyenler varsa, derhal sancak muhabirleri onları gidip buluyor, muhakkak ya sünnet, ya din, ya ramazanın zararları, ya ana dilimize karşı birer yazmasını, aksi takdirde bundan böyle yazılarının gazetede basılmayacağını söylüyor, bu şekilde kanırtarak kimilerinden bu gibi yazılar kopartmaya muvaffak oluyorlardı... Öte yandan bu durumdan faydalanmak isteyen sütü bozuk “şan delileri” de türedi... Bunlardan bir kısmı bu budalaca yarışta başta gelebilmek için artık Türkçe yazmayı dahi bıraktılar, aferimler kazanabilmek için doğrudan doğruya Bulgarca yazıp göndermeye başladılar.”⁴⁶⁷

Görüldüğü gibi totaliter yönetim Türkleri asimile edebilmek için yine Türkler arasından bazı kimseleri kullanmaktan da çekinmemiştir. Bunlarla birlikte çıkan gazete yazıları arasında da seçmece yapıp güzel ve nitelikli yazıların Bulgarca yayımlanıp; işe yaramaz olanların Türkçe yayımlanması kasten Türkçenin itibarsızlaştırılmaya çalışılmasıdır:

“Gazeteyi planlamaya oturdukları zaman sekreter, başyazarın sağ eli altına oturuyor, gözleri onun dudaklarında, sayfadaki yazıları birer birer rapor veriyordu: Bu yazı ekonomi şubesinden. Bulgarca yazılmış. Müellifi Bulgar. “Yazı güzel mi?” “Evet, güzel.” “Peki Bulgarca çıksın.” “Devam et” “Bu yazı parti şubesinden” “Yazı güzel mi?” “Çok güzel.” “Müellifi?” “Türk” “Niçin Bulgarca yazmamış?” “Bulgarcaya çevrilsin...” “... Kimin bu yazı?” “Topalovun” “Kendi hesabına

⁴⁶⁵ Çavuşev, s. 211.

⁴⁶⁶ Çavuşev, s. 284.

⁴⁶⁷ Çavuşev, ss. 324-325.

tercüme etsin!” “Kaç defa söyledik kendisine: Güzel konular Bulgarca işlenecek, Bulgarca yazılacak, diye. Daha anlamadı mı?” “Bu yazı?” “O, İç Haberler Şubesinden. Okul binasını tamir etmişler...” “Normal işte. Onu Türkçeye çevirsinler...” ... Yazı iyiye Bulgarca, kötüye Türkçe çıkacaktı. Yazı Bulgar için yazılmışsa müellifi Türk olmalıydı ve tersi. Tek sözle tam bir keşmekeş. Bunda bütün maksat Türk okuyucuyu Türkçeden soğutmak, bezdirmek, vazgeçirmektir. Öyle ya, Türkçe olarak okuduğu yazıların her biri sap saman şeylerdi. Niye okusundu onları? “Bak Bulgarca olanlar arasında ne kadar ilginç yazılar vardı! Bulgarca gibi var mı!” Dedirtmeliydi.”⁴⁶⁸

Devletin asimilasyon uygulamalarında tek birleştirilen Türk gazeteleri değildir. Okullar, tiyatro gibi Türkçe kültür faaliyetleri de Bulgarlarınkiyle birleştirilmiştir. Ve her alandaki bu birleşmenin niyeti Türklere ait olanı yok edip onları asimile etmektir. Salih’in zarf biriktirilmesine izin verilmez. Zira zarfların üzerinde ülkede Türkçe bir gazete olduğunun delili olacak şekilde “Yeni Işık” ve Türk bir kimsenin Türkçe ismi yazacaktır. Bu durum ülkede Bulgarlardan başka bir ulus yaşamadığını inkâra hazırlanan ve “Tek bir Bulgar ulusu” yaratmak isteyen sosyalistler için aleyhlerine bir durumdur. Bu yüzden Türkçenin Bulgaristan’daki varlığına delil olacak her şeye el koymak isterler. Salih arkadaşıyla olan diyalogunda kendisine neden zarf ve pul toplamalarını yasakladıklarını şöyle açıklar:

“Buldum!” Dedi. “ Anladım şimdi niçin bana zarf ve pul toplamayı yasakladıklarını!”

“Neymiş ya sebebi?” diye Botuşev sordu.

“Sebebini biliyor musun ne? Hm!.. Bu zarfların üzerinde “Yeni Işık” yazıyor mu?”

“Yazıyor.”

“Altında adamın Türk adı var mı?”

“Var!”

“Peki, bir gün olur da bu memlekette böyle bir gazete yoktu. Böyle isim taşıyan insanlar da yoktu, deyiverirlerse, bunlar birer delil olmayacak mı? Tutup zarfları çıkarıp burunlarının dibine sokarak “Bunlar da ne?” demeyecek misin? Bunlar, hep bu memlekette Türk varlığını ispat etmiyor mu” demeyecekler mi?”

“Hadi, canım, zaten kim kalkıp da bu memlekette Türk yoktur, dedi ki? Parti öyle bir şey söyledi mi?”

“Bugüne kadar söylemedi ama ne bilirsin? Bakarsın yarın söyleyebilir!.. Sizin partinizden her şey beklenebilir.”

“Öyle şeyler getirme aklına!”

“Nasıl getirmeyeyim, arkadaş? “Tek sosyalist Bulgar ulusu” nasıl yaratılacak sence? Bu memleketteki azınlıklar buhar olup havaya kalkmayacaklar ya!”

“Buharlanamayacaklar, sadece eritilecekler!..”

“Tamam, işte. Eritilince birileri ortadan kalkacaktır, demek. Gazetelerle, okullarla, tiyatrolarımızla nasıl oldu? Birleşince birileri, genelde küçükleri eriyip ortadan

⁴⁶⁸ Çavuşev, ss. 325-326.

*kalkmış olmuyor muydu? Şimdi de öyle olacak... Bu formül bunca başarılı oldu her zaman!*⁴⁶⁹

Ana dille ilgili asimilasyon uygulamaları Türk çocuklarının ana dilinde yaptıkları eğitimi de tökezletmiştir. Ayrıca Türk kesimi eritmek için dine de saldırılar olduğu diyalogun devamından anlaşılmaktadır:

“A-be, sen haklı gibi görünüyorsun ama bunu yapamayacaklardır. Uluslar arası durum buna müsait değil!”
“Kim bakar senin uluslar arası durumuna! Adamların gözü dönmüş bir kere!..”
*“Görüyorsun, her sayıda ateş püskürüyoruz: Sünettir, mevlittir, Kurandır, hacıdır, hocadır, dindir, imandır... Ver yansın ediyoruz! Yarın dilimizi de büküp koparacaklar dibinden!.. Zaten ne okullarda okutuluyor, ne de bir şey... Kaç ana baba üstüne olup da: “Ben çocuğumun Türkçe okumasını istiyorum!” diyebildi? Şimdi de kaç ana baba çocuğuna kalkıp da Türkçe okuma yazma öğretecek?.. Olmayacak iş bu!.. Üstelik, bir tek biz, gazete kaldık şurada...”*⁴⁷⁰

Ülkede Türkçe konuşmak yasaklanır. Türkçe kitaplar toplanmaya başlar. Türkçe ile yapılan tüm faaliyetler suç sayılmaktadır:

“Aşağıda da, yukarıda da durum gergindi. Her yerde fırtına önü bir hava hakimdi. Okullarda olsun, resmi yerlerde olsun, büyüğüne, küçüğüne Türkçe konuşmayı yasak ediyorlardı. Köylerdeki okuma evleri kütüphaneleri ve okul kitaplıklarından tek istisnasız bütün Türkçe kitaplar toplatılmıştı. O günlerde Salih bunu öğrenince komşu köye gitmiş, oradaki kütüphaneci kızın Türk olduğunu öğrenince kendisinden: “Sizde ilginç Türkçe kitapları var. Duydum ki, onları toplayıp yakıyorlar. Hiç olmazsa bazı bende olmayanları bari sizden alayım, bir yol kurtarayım. Siz de: “Okuyucular çevirmediler!” deyip işin içinden çıkarsınız.” demişse de bir türlü söz geçirememişti. Böylece o köyün kitaplığındaki Türkçe kitaplar da yakılmış, eritilmişlerdi. Oysa aralarında Bulgar, Rus, Türk ve dünya klâsiklerinin pek çok değerli eserleriyle Marksizizm-Leninizme dair kitaplar da vardı. Fakat karar karardı, gözleri kararmıştı adamların, o yüzden herşeyler ateşte yanacaktı. O zamana kadar sadece durup dinleyen ağabeyi sigarasının külünü silktikten sonra: “Geçen ay benim de başıma böyle bir hal geldi,” diye söze başladı: “Öğle saatleriydi. Sofya Radyosunun Türkçe yayınları başlıyordu. Yanı başımda, duvarda asılı grafik üzere radyo vericisinin düğmesini oraya çevirdim. Biraz sonra içeriye bir sivil damladı ve: “Hangi dilde konuşuyor bu radyo?” Diye sordu.” Ben de: “Türkçe! Sofya Radyosu! Diye cevap verdim hiç istifimi bozmadan” “Niçin? Burası Türkiye olmasın?”

⁴⁶⁹ Çavuşev, ss. 315-316.

⁴⁷⁰ Çavuşev, s. 316.

“Nasıl “niçin”? Yoksa Sofya Radyosunun yayınları sizi rahatsız mı ediyor? Sofya, Türkiyede değil ki!.. Hem burada benim grafiğim var. Bu saat geldi mi, şefin emri üzere vericiyi bu dalgaya değiştiriyorum.”

“Nasıl grafikmiş o?” Diye soran adam duvara yaklaştı ve hızla ordaki kâğıdı çekip kopardı ve:

“Grafik diye bir şey yok! Çek radyoyu eski yerine! Hem şefin çok bilmek isterse, beni bulsun!”

“Siz benim ne amirimsiniz, ne de bir şey,” dedim. “Gidin amirimi bulup getirin, bana ne emrederse onu yaparım!” Bu defa herifçioğlu:

“Burada amir de benim, kanun da benim!” Demez mi!

O zaman:

“Siz değiştirin, ben değiştiremem,” dedim. Adam, öfkesini yenemeyeceğini anlayınca vericiyi kapattı ve:

“Bugünden sonra burada Bulgarcadan başka bir söz duyulmayacak!” Dedi. “Ne bir ses, ne de bir söz!”⁴⁷¹

Türkçeye ve Türklere yapılan bu asimilasyon uygulamalarının faşistçe duygularla yapıldığı ortadadır. Bu asimilasyon uygulamalarında özellikle dil en başından beri odaklanılan alan olmuştur. Zira yönetim ulusların millî benliklerini korumakta en önemli varlıklarından birinin ana dilleri olduğunu bilmektedir. Türklere kelimelerin Bulgarca hâllerinin dayatılması da ana dil meselesini sosyal bir problem hâline getirmiştir. Bulgarca kullanımlara öncelik vermenin daha iyi olduğu algısı yaratılarak; Türkçenin yapısal özellikleri tahrif edilmeye çalışılır:

“Esasen dil meselesi uzun zamandan beri politik bir konu olup gitmişti. Sen “otel” yerine “hotel” yazıyorsan iyi; doğruydun, haklıydın. Neden? Çünkü Bulgarcada bu kelime “hotel” olarak yazılıyordu. Madem ki iki topluluk arasındaki farkı kaldıracaktık, önce onların konuştukları diller arasındaki farkı tutup atmalıydık. Nasıl olacaktı bu iş? Bir on yıl kadar önceleri bir deneyim yapılmıştı; yanuari, fevruari, pretsedatel, Ministerski savet, Bulgariya ve daha bilmem nasıl kelimelere kapıyı açmışlardı. O zaman böyle bir yarış başlamıştı ki, yazarlar çizerler arasında, ver yansın... Her biri bir diğerinden daha akıllı, daha ilerici, daha sadık, daha daha...”⁴⁷²

Bir toplumda ana dille ilgili toplumsal faaliyetlerin önemli kısımlarından bazılarını da ana dilde yapılan eğitim, edebiyat vb. kültürel faaliyetler oluşturmaktadır. Romanda bu faaliyetlerin Türkçe olarak yapılmasının aşamalı olarak yok edilmesi Türk toplumu ve onun gelecek nesli için bir tehlike olarak sosyal mesele hâlini almaktadır. Ana dili bitirmek ve sosyalist bir Bulgar ulusu yaratmak için yapılan girişimlerden biri

⁴⁷¹ Çavuşev, ss. 353-354.

⁴⁷² Çavuşev, ss. 163-164.

kapitalist Türkiye'yle bağları kopartmaktır. Sosyalist yazarlar bile olsa Türkiye'deki yazarların edebî eserlerine yer verilmemesi kararlaştırılır. Şefleri Salih ve iş arkadaşlarının yanına gelerek partinin bu kararını onlara bildirir:

“Hem biliyor musunuz, bugünden sonra ister progresif olsun, isterse ne olursa olsun, Türkiye'yi hatırlatacak tek bir Türk yazarından şiir ve hikâye tek bir satır yazı basmamalıyız! Yeni yetişen nesiller anlamalı ki, onların ana vatanı Türkiye değil, Bulgaristandır. Artık yirminci yüzyılın sonuna geliyoruz. Ne vakte kadar hep: “Türkiye!.. Türkiye” diye sayıklayacağız? Olup olacağı geri kalmış bir memleket... Köhne Anadolu... Asya bu size... Bir Bulgar, Parise gidiyor, üç yıl sonra artık kendisini Fransız diyor da bizim insanlarımız yüz şu kadar yıldır bu memlekette yaşıyorlar, kendilerine Bulgar demekten çekiniyorlar... Ne vakte kadar? Ne vakte kadar bu memlekette Türk-Bulgar farkı yapacağız? En geç bir on beş sene sonra Bulgaristanda tek sosyalist Bulgar milliyeti yaşayacaktır! Bir söyleyecekleriniz var mı?

Hepsi susup kalmışlardı. Bu yeni “Tek sosyalist Bulgar milleti” formülünün altında neler gizlendiğini pek anlamıyorlardı. Ama kimse bir şey sormaya cesaret edemiyordu. Daha yaşlılar bunu deneyimleri yüzünden yapamıyorlardı. Biliyorlardı ki, böyle anlarda bir soru sordun mu yanıyordun. Ancak Salih'te bu deneyim olmadığı için acemice:

“Ben bir şey sormak istiyorum!” dedi.

“Sor!”

“Yani, bu demek mi ki, on beş yirmi sene sonra hepimiz Bulgar olup Bulgarca yatıp kalkacağız? Bulgarca konuşacağız?..”

“Evet, niye olmasın? Mademki, parti bizden bunu istiyor, demek ki, öyle olacak!”

“Partimiz her zaman bize doğru yolu göstermiştir, şimdi de en doğru yolu gösteriyor!”⁴⁷³

Türklerin ana dillerinde eğitim öğretim hakları da ellerinden alınmıştır. Üniversitelerdeki Türkoloji bölümleri kapatılmıştır. Bulgaristan'daki Türk çocuklarının ana dillerinde okumalar yapmalarını ve dillerini unutmamalarını sağlayan FİLİZ adlı çocuk gazetesi de kapatılır. Bu Bulgaristan Türklerinin ülkedeki geleceğine doğrudan bir saldırı olur ve Türk toplumunun ülkedeki mevcudiyetini tehlikeye düşürür. Bir toplumun kendi öz değerlerinin devamlılığının nesilden nesile aktarımına bağlı olduğu düşünüldüğünde durumun vahameti daha net anlaşılmaktadır:

“Arkadan Şumen enstitüsündeki Türkoloji Şubesi kapatılmış, öğrencilerin gönlini almak ve muhtemelen bazı eylemlere meydan vermemek için daha uyanıkları Sofya Üniversitesine aktarılmışlardı. Bunlar, Sofya Üniversitesi Türkoloji bölümüne alınan son Türk öğrenciler olmuşlardı. Derken Türkçe kitaplar yayınlayan biricik yayınevi de kapatılacaktı ve Salih'in oraya sunduğu iki kitabı geriye çevrilecekti. FİLİZ'in kapatılması uzun menzilli bir hedefe vuruyordu. Artık Türk çocukların eline okuyacakları bir şey verilmeyecekti. Diğer yandan okullarda ana dili de okutulmaz

⁴⁷³ Çavuşev, ss. 155-156.

oluyordu. Bu, baltayı derine, en derine indirmek demektir. Bu ağaç, filiz vermemeliydi, yeşermemeli, yetişmemeliydi. Çocuklar için çıkarılan bu özel gazetenin durdurulması, memlekette gelişmeye başlayan Türk çocuk edebiyatına da indirilen son derece ağır bir sille oldu. Arkadan derginin çocuk ilâvesi mahiyetini değiştirmeye başladı. Onda yayımlanan hikâyeler, masallar, şiirlerin çoğu artık Bulgarca olarak basılmaya başlandı. Böylece genel hattın doğrultusu az çok belirlenmiş oluyordu: Memlekette tek sosyalist Bulgar ulusunu yaratmak!”⁴⁷⁴

Romanda asimilasyon meselesinin Bulgaristan’daki Türk toplumuna din üzerinden olan olumsuz etkisi de meselenin başka bir yüzüdür. Dilden sonra şüphesiz ki din bir toplumun kendisi olmasında büyük bir paya sahiptir. Dinî uygulamaları ve değerleri hakir gören sözde zararlı olduklarını anlatan yazılar yayımlanır. Bu durum esasında getirilecek olan dinî yasaklara kılıflar hazırlayarak adım adım yaklaşmaktan başka bir şey değildir:

“O günlerde en aktüel konulardan birisi sünnet konusu idi. Erkek çocukları sünnet ettirmek son derece zararlıdır; bu zoraki müdahale çocukların psikolojisini altüst etmekte vs. gibi sudan nedenler ileri sürerek bilim adamlarından, bilgin geçinenlerden, doktorlardan, aydınlardan, aydın geçinenlerden, parti aktivistlerinden, ileri gelen herkeslerden yazılar sağlayıp sırasıyla basılmalıydı. Konu o kadar aktüeldi ki, bu yolda hemen her gazete çalışanı fikir beyan etmeli, sünnetin kesin olarak zararlı olduğunu ileri sürmeliydi. Konuyla ilgili olarak fikir beyan etmek istemeyene, münasebet almayanlara olumsuz gözle bakılıyor, haklarında sonuçlar çıkarılıyordu. O yıllarda tıp bitirmiş, doktorluk eden, zaman zaman gazete ve dergiye yazılar yazan, sağlık konularını işleyen İsmail Fehadov, sünnetin zararlarını “bilimsel” şekilde ispat eden bir “eser” yazarak kolayca bilimler adayı olmuştu.”⁴⁷⁵

Tüm bu asimilasyon politikalarını haklı çıkarmak için yönetim eliyle yalandan bir tarih yazılır. Bulgaristan’daki Türklerin aslında Türk olmadığı söylentileri rejimin sözcüleri gazete ve radyolar aracılığıyla ortalıkta dolaştırılır. Bulgaristan’da Türkleri “Türk” adıyla zikretmemek için çeşitli yollar aranarak ülkede Türk varlığı inkâr edilir ve asırlarca ülkede sadece Bulgarlar yaşamış gibi bir algı verilir:

“Radyo, televizyon ve gazeteler bir yıldan fazla bir zamandır bir konu tutturmuşlardı: “1300 Yıl Bulgar Devleti”. Artık yatıp kalkılıyor, bu konuyu işliyorlardı. Bütün kamuoyu seferber edilmişti. Bu 1300 yıllık tarihin özellikle son 35 yılının bir “altın çağ” olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlardı. Dolayısıyla bu büyük yübüleyi topyekün, bir yumruk halinde, “tek sosyalist Bulgar ulusu” adı altında

⁴⁷⁴ Çavuşev, s. 160.

⁴⁷⁵ Çavuşev, s. 217.

karşulamak lâzımdı. Demek ki, önemli bir vesile de bu yoldaki plânlarına hizmet edecekti."⁴⁷⁶

Sözde tarihî gerçeklere odaklanarak çalışan ve bu iddialara bilimsel bir kanıt oluşturarak yönetim tarafından ödüllendirilen profesörler bir toplantı düzenlerler. Yaptıkları araştırmaları anlattıkları sırada Salih'in onlara yönelttiği soru o günlerde Bulgaristan Türkleri üzerine oynanan kirli asimilasyon politikalarını ve oyunları ortaya dökmektedir.

Bulgaristan'ın doğuşundan bu yana Bulgaristan Türklerine çeşitli asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Sosyalist dönemde ise bu politikalar her alanda sistematik bir şekilde sürdürülmüştür. Roman sosyalist döneme ait tüm alanlardaki asimile etme çabalarının Bulgaristan Türk toplumuna verdiği zararı dile getirerek bu sosyal meseleyi geniş bir yelpazede ayrıntılı olarak sıkça vurgulamıştır.

Eserde ötekileştirme meselesi de yer almaktadır. Romanda görülen etnik kökene, yerleşim yerine, ekonomik ve köhneleşmiş Sosyalist düzendeki yönetimin istediği standartlara dayalı vb. ötekileştirme türlerinin her birinin toplumu var eden bireyler arasında fırsat eşitsizliğini doğurduğu dikkati çekmektedir. Romanda ilk olarak köy ve şehir insanları ile zengin ve fakir arasındaki ayrımcılıktan ve ötekileştirmeden bahsedilmektedir. Çocukluğundan beri iyi bir gazeteci olmayı kendine meslek hedefi belirlemiş olan Salih çocuk gazetesine bir haber yollayarak haberinin çıkmasını dört gözle bekler. Beklerken haberin çıkacağından umudu kesmesinin en büyük nedeni ailesinin sosyal ve ekonomik statüsünün düşüklüğünden ve köylü kimliğinden dolayı dayatılan ayrımcılıktır. Bu yüzden düşüncelerinde kendi gibiler ile anne-babaları zengin ve güçlü dayanakları olan çocukları kıyaslar:

"Yazısının gazetede çıkmasını çok isterdi, ama nedense içindeki önsezi ona başka şeyler fısıldıyordu. O, belli belirsiz ona: "Gazeteye yazanlar senin gibi alelâde köy çocukları değil, kardeşim. Onlar, çok zeki, çalışkan çocuklar. Onların bütün derslerden alâ notları var. Onlar, ana babalarına yardım etmeyi seven; kardeşlerinin, ağabeylerinin bir sözlerini iki etmeyen, üst başları tertemiz; elini, ayağını, yüzünü yıkayan şehir çocukları!" diyordu. Bak, okuma kitaplarında, gazetede çıkan resimleri görüyor musun? Hepsinin boyunbağları var. Hepsinin ayağında şehir işi ayakkapları, sırtlarında ceketleri,

⁴⁷⁶ Çavuşev, s. 355.

ütülü pantolonları var. Hani senin pantolonun? Hani senin şapkan nerde? Hani ayakkapların?... ”⁴⁷⁷

Salih’in küçücük aklı ve yüreğiyle yaptığı bu varsayımlar büyüdüğünde bizzat kendisi tarafından teyit edilecektir. Nitekim seneler sonraki deneyimleri ve gözlemleri, Salih’e gerçekten çalışkan ve dürüst olan insanların, tembel, yeteneksiz ve sadece arkaları güçlü olduğu için hak etmedikleri yerlere getirilen kimselerce nasıl dışlandığını ve eşitliği vadeden Sosyalist düzenin bu ötekileştirmeye giden kötü gidişata deyim yerindeyse nasıl çanak tuttuğunu gösterecektir. Çocuk gazetesinde haberinin yayımlanmayacağını öğrenen küçük Salih yine aynı düşüncelere dalar: “Yazıları çıkanlar, her halde anaları babaları büyük adamlardı. En azından okul öğretmenleri veya müdür olabiliyorlardı. Onun için onların yazılarını basıyorlardı.”⁴⁷⁸

Yetişkin bir insan olduğunda çocukluğunda gazeteden kendisine gönderilen ret mektuplarının sebebini somut olarak görür. Gerçekten de torpil vb. yollarla bir yerlere gelen anne-babalar ve onların çocukları, iyi yerlere gelmeyi hak eden kabiliyetli ve işe yatkın diğer kişilerin önünü adil olmayan ve ideolojik temelli bir ötekileştirme ve dışlamayla tıkamaktadır:

“Bazen Topalov:

“Hayret edilecek şey değil mi!” Diyordu. “Dazlakov allem etmiş, kallem etmiş, kızının da onun hayat yolunca yürüyebilmesini sağlamıştı. O da babası gibi o komiteden bu komiteye atlayarak kanatlanıp gidecekti. Yarın Sovyetlerden döndü mü, “kalifiye” sahibi bir bürokrat olarak, her hangi bir rayon komitesinde bir büronun arkasına kurulacak ve... yönetecekti. Al sana yetenekli, hazırlıklı ve bilgili ve güvenilir bir bürokrat!”

Ve şöyle bir tablo canlandı gözleri önünde: Sonbaharda, okulların açıldığı ilk günlerdi. Kızının okuduğu sınıfta piyoner örgütünün temelleri atılacak, yönetmenleri seçilecekti. Geleceğin bu şan ve şeref adaylarının anaları, babaları büsbütün heyecan, büsbütün bekleyiş kesilmişlerdi. Kimileri sınıf öğretmenini övüyor, kimileri kendi hizmetlerini sunuyor, bir diğerleri de gidip gizli gizli sınıf öğretmeni kadının kulağına bir şeyler fısıldıyorlardı: “Acaba kimleri seçecekler?” sorusu dolaşıyordu ortada. Eni sonu piyoner örgütü yönetimine en lâyık çocuklar değil de en etkili ve en yetkili ana babaların çocukları seçilmiş oldu.”⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Çavuşev, s. 4.

⁴⁷⁸ Çavuşev, s. 7.

⁴⁷⁹ Çavuşev, s. 56.

Gazetede de işleri farklı olan insanlar arasında ötekileştirme hâkimdir. Örneğin gazetenin idari kadrolarından birinde bulunan Çeyrekov, matbaadakileri küçümseyerek dışlar:

“Onun için matbaaya inmek çok alçalmak demek olacağını zannettiği için oralarda çalışanları hor görüyor, oraya girip çıkanları adam yerine koymuyordu. Çünkü ona: “Senin matbaada işin yok. Oraya amele takımı inecek. Sen yukarıda, yerinde oturacaksın. Emirler vereceksin. Küçülmeyeceksin” denmişti.”⁴⁸⁰

Salih’in memuriyet için gittiği bir köyde yaşlı bir adamın ona anlattıkları da köylüye ve işini düzgün yapan insanlara karşı yapılan olumsuz ötekileştirmenin bir başka yansımasıdır:

“Vaktiyle inek fermasında gencecik bir hayvan doktorumuz vardı. Şöyle namuslu, yeşil, acemi bir oğlan. Sözü söz, adaleti koruyan biriydi. Ne oldu? “Sen bize yaramazsın!” dediler oğlana ve işinden ettiler. Breh, dedim, bu iş böyle olduysa hiç de hayıra değil!

Geçenlerde benim eşek keyifsizlenmişti, çağırdım şunu. Getir, dedi, yanıma. Ama yürümek değil ayakları üstünde bile duramıyor. Tut yularından ve kuyruğundan dakaldır, getir, diyor bana. O zaman anladım oğlana ziyan ettiğimizi ama kaç para! Biz kendisine insan gibi davransaydık, o da insanlığını yapacaktı, elbet. Toruna iki leva uzattım ve: “Şunları hayvan doktoruna ver de dedem selâm etti, de!” artık böyle beni eşekler dahi selâmlamaz ama ne yaparsın? Daha düşmüşüz bir kere. Ya, oğlum, biz, köylüleri, hep böyle dara düşürdüler, hep böyle yaptılar bize. Köylü un çuvalıdır, dediler. Ne kadar silkersen salar. Ve de silkteler durdular bizi.”⁴⁸¹

Etnik kökene dayalı yapılan ötekileştirmeyi ise Bay Osman’ın hayatı özetler. Salih’in gittiği köydeki kütüphane çalışanı Bonev Bay Osman’ın yaşadıklarını anlatır. Osman komünist partizanlara zamanında çok yardım etmiş bir kimsedir. Yakalandıklarında Bay Osman’a Türk olduğu için diğer Bulgar partizanlardan gösterilenlerden farklı bir tavır gösterilmesi de ırkçılığa varan ayrımcı bir ötekileştirme örneği olarak durmaktadır:

“Tutup onu da toplamışlar, polise kapamışlar. Yeniden istindak, dayak, neyse... Bizimkilere bir vururlarsa ona on; bizimkilere on vururlarsa ona yirmi vuruyorlarmış. Sebebi malûm, “Sen mi kaldın bizim devlet işlerimizi düzeltmeye, be haymana! Kala kala senin gibi bir cahil Türke mi kaldı bu işler de gaganı sokarsın buraya?...”⁴⁸²

⁴⁸⁰ Çavuşev, s. 63.

⁴⁸¹ Çavuşev, ss. 96-97.

⁴⁸² Çavuşev, s. 112.

Başarılı oldukları halde yönetim tarafından özellikle başarısız gösterilip gelişmesinin önü kesilen Türk gençleri de bulunmaktadır. Sosyalist idareciler bu gibi ayrımcı ve dışlayıcı politikalarla Türkleri her anlamda geri bırakmak isterler. Salih'in görevde olduğu köylerden birinin belediye başkanı bu durumdan şöyle bahseder: "Meselâ, hiç unutmam, bir yıl Eğitim Bakanlığından bir sirküler mektup aldık. Mektupta harfiyen: "Köyünüzde çok iyi başarıyla lise ve teknik okul bitiren Türk asıllı gençler varsa onlara iyi hal karakteristik mektupları vermeyiniz" deniliyordu."⁴⁸³

Bulgaristan'da azınlıklar, bilhassa Türkler bazı mesleklere getirilmemektedir. Mesleki anlamda Bulgaristan Türklerine yapılan bu ayrımcılıktan Salih'in arkadaşıyla olan diyalogunda bahsedilir:

"...Peki, neden Türklerin hava, kara ve deniz kuvvetlerine asker alınmadıklarını, neden subay kadrosuna giremediklerini söylemiyorlar? Neden bir avuç Türk nüfusu olan Romanyada Türkler generalliğe yükselebiliyorlar da Bulgaristan'da olmuyor? Neden Türklerden bakan yardımcıları ve bakanlar olamıyor?..."⁴⁸⁴

Bulgaristan'da askerlik de Türkler ve diğer azınlıklar için ikinci sınıf vatandaş muamelesini gördükleri alanlardan biri olmuştur. Ülkedeki Bulgarlardan farklı olarak diğer bazı azınlıklar gibi Türkler de askerliği etik değerlere hiç de uymayan ağır işçi olarak çalışmışlardır. Salih ve Botuşev'in bu konudaki diyalogları ülkedeki durumu özetler:

"Evet, ondan ötürü de askerliğimi papur askeri olarak yaptım. Yani Emek Ordusunda. Hani bizim Türk gençleri genelde Emek ordusuna alınırlardı. Orda terzilik yaptım, arkadaşların yırtık elbiselerini yamadım, diktim... O zaman papur askerlerine şimdi olduğu gibi meslek falan öğretmek de yok... Sonra çıktı bu meslek öğretmek işi. Üç ayda sana meslek öğretiyor, ondan sonra da parasız çalıştırıyorlar."

"Yani, çağdaş esirlik. Kölelik bir nevi."

"Vaktiyle Aleksandır Stamboliyski bu işi iyi düşünmüş. O zaman Bulgaristana muntazam ordu bulundurmak yasaklandığı için o, bu orduyu düşünmüş. Hem silâh altında adam bulundurmuyor, hem de yine askeri talim yaptırıyor. Zamanla bunun kârlı bir iş olduğunu anlayan bütün diğer Bulgar hükümetleri Emek ordusunu çalıştırmayı ihmal etmemişler. Türk, Çingene, Ulah, Ermeni, Yahudi gibi güven bağlamadıkları azınlık çocuklarını bu orduya alarak onlara "vatan borcunu" ödetiyorlarmış. Emek Ordusu, hemen hemen ikibinli yılların başlarına kadar faaliyet gösterdi ve ondan sonra Batı dünyası ve bizdeki kamuoyunun baskıları altında yavaş yavaş kapatılmasına gidildi."

⁴⁸³ Çavuşev, ss. 124-125.

⁴⁸⁴ Çavuşev, s. 210.

“Evet, bu orduda birkaç da subayımız yetişti. Eğer kelimenin tam anlamında onlara subay denilebilirse...”⁴⁸⁵

Bulgar halkından bazı kimseler de Türklerden komşuları olduğu ve bu insanları çok iyi tanıdıkları için onlara yapılan ‘vatan borcu’ adı altındaki bu ırkçılığa varan ötekileştirmeyi kabul etmezler. Onlar Türk komşularıyla iyi geçinip kardeşçe ayrı gayrı bilmeden yaşayıp giderlerken hükûmetlerin yaptıklarını tasvip etmezler. Annesini kaybetmiş bir Bulgar bebeğe Türk bir kadın acıyarak sütannelik yapar, çocuklar birlikte büyür. Büyüyünce sırf ayrı etnik kökenlere mensup oldukları için farklı şekillerde askere alınırlar. Salih’in evinde misafir olduğu, tüm bu olaylara şahitlik eden Bulgar, Salih’e şunları söyler:

“Ee, kim ayırdı? İdareciler, bizimkiler. Birini sıra askeri gönderdiler, diğerini emek askeri. Neden ötürü? Türk olduğu için. Ee, oldu mu şimdi? Hani insan ayırmayacaktık ya? Hani hepimiz bir olacaktık ya? Her iki çocuğu da aynı ana emzirmiş, büyütmüş, ayırmamış; siz ne hakla ayıracaksınız?”⁴⁸⁶

Devam eden bu diyalogda adam Türklere yapılan mesleksel anlamdaki ötekileştirmeden de bahsederek; hem ağır işlerde çalıştırılıp hem de horlanan Türklere devletin yaptıklarını anlatmaya devam eder:

“Bizim yöneticiler yollarını şaşırdılar. Her halde memleketin işleri yürümüyor da onun için olur olmaz şeylere tutunuyor, kendilerini haklı çıkarmaya çalışıyorlar. Sorarım onlara: Bu insanlar size ne engel oluyor? Ekmeğinizi çıkarıyorlar; etinizi, sütünüzü, yumurtanızı veriyorlar. Yollarınızı, fabrikalarınızı yapıyorlar, maden ocaklarınıza girip kömürünüzü, madeninizi kazıyorlar, tüneller açıyorlar... O halde neden size ekmek veren eli nankörce vuruyor, bindiğiniz dalı kesiyorsunuz?”⁴⁸⁷

Esasında bu parçada anlatılanlar tarihî perspektifle bakıldığında bütün Bulgar yönetimlerinin başta Türkler olmak üzere diğer azınlıklara karşı ırkçılığa varan dışlayıcı ve ayrıştırıcı yaklaşım ve politikalarını özetler niteliktedir.

Gazetecinin Artık Yılı romanında dikkati çeken bir diğer sosyal mesele de gelenek ve modernitenin çatışmasıdır. Kadınların iş hayatına katılması toplumun çekirdeği olan aile içindeki eş ilişkilerini ve aile düzenini de etkilemiştir. Çalışma hayatının yoğunluğu

⁴⁸⁵ Çavuşev, s. 320.

⁴⁸⁶ Çavuşev, s. 351.

⁴⁸⁷ Çavuşev, s. 352.

geleneksel aile yapısının modern hayatta korunmaya çalışılmasının zorluğundan bahsedilir:

*“Ancak bildiği temel ilkelerden birisi ailenin iki başlı olamayacağı idi. Hayatta, tabiatı iki başlı olamayacağı idi. Hayatta, tabiatı iki başlı hiçbir yaratık yoktu. Bazen yük katarlarına ikişer lokomotif koşarlar. Fakat bu lokomotifler muhakkak bir yönde yürürlerdi. Aile de böyle ağır bir katar gibiydi. Yaşadıkça onu çekmek, hem de aynı yönde çekmek gerekiyordu. İşin kötüsü, bazı kimseler lokomotiflerin ille de önde olması gerektiğini zannediyorlardı. O zaman hangi lokomotif yedecekti? Hangisi kendisi bir ötekisine göre ayarlanacaktı? İş yerinde şef ve sözü dinlenir bir kimse olmaya alışan günümüz kadınları aile ortamına da aynı anlayışı taşımak istiyorlardı. Onların hatası, haydi deyince birinin ileriye, diğerinin ise geriye çekmesindeydi. Bu şekilde katar ileriye götürülemez, parça parça olurdu”.*⁴⁸⁸

Türk toplumundaki gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet rollerinin (kadının evi temizlemesi, yemek yapması, çocuklara bakması vb.) değişmeye başlamasının toplumun çekirdeği olan ailenin düzenini olumsuz etkilemesi toplumsal bir sorunu teşkil etmektedir. Romanda geleneğe dayalı diğer bir husus da gelenekselleşmiş din algısına bağlı kadercilik tutumu üzerinden verilir. Salih’in bir din kitabının çevirisiyle uğraşırken kitap satırlarına yansıyanlar tamamen kaderci bir yaklaşımı temsil etmekte; insanın aklını ve cüzi iradeyi yok sayıyor gibi görünmektedir. Hâlbuki iyi veya kötüyü yapma tercihi insana bahşedilmiştir:

*“Ve bir gün rasgele bir olay ona bütün bu olup bitenleri anlamanın anahtarını vermişti. Bir din kitabı çevirisiyle uğraşıyordu. Ne güzel anlatıyordu yazar: “Her insana önceden ve ezelden hayırsever, isyankâr veya hiçbir zaman memnun olmayacağı belirlenmiş, kendisine bu türlü bir düşünce verilmiştir... O, her şeyi kendi aklıyla anlamaya, kavramaya çalışır... Oysa insan zekâsı sınırlıdır. Aklın eremeyeceği şeyleri zekâ ile anlamaya çalışmak bir divanelik, bir çılgınlıktır... Doğuştan, önceden bahtsız doğan bir kimseye bu dünyada bahtsızlık, dinsizlik anahtarı teslim ediliyor. O da günah işliyor, günahkâr oluyor. Bu dünyada her insanın eline verilen anahtara bakılarak kendisinin hayırsever mi, yoksa dinsiz mi olduğunu anlayabilirsiniz... Sükut ve rahata erme, sağlık gibi şeyler itaatte ve uysallıktadır. Yüce Allahın adeti böyledir. Bunu kimse değiştirecek durumda değildir” Ne kadar da doğrudu bu sözler! Aklın, fikrin ermediği bu gerçekleri arayarak değil, rasgele bulup çıkarmış ve birden içi rahatlamıştı. Demek ki, her şey yazgı, kader meselesiydi. Kaderini değiştirmek elinde değildi. Böyle doğmuş, büyümüş, teknesi böyle sallanmıştı ve hayattan böyle gidecekti...”*⁴⁸⁹

Bu parçanın iki izahı olabilir: Bu parça aracılığıyla toplumda her şeyi kadere bağlayan algı ve kötü niyetli kimselerin ellerinde iken kendilerini düzeltmemesi

⁴⁸⁸ Çavuşev, s. 257.

⁴⁸⁹ Çavuşev, s. 9.

eleştirilmektedir. Ya da Salih din kitabından yaptığı bu çeviriyle toplumda yaşadığı sorunlara cevap bulmaya; bir dayanağa sığınmaya çalışmıştır. Romanın başkahramanı olan Salih'in adaletsiz ve her açıdan köhneleşmiş sosyalist düzende yaşadığı haksızlıklarla dolu toplumsal yapı göz önüne alındığında dindeki kader algısına kendisini tamamen vermesi normal karşılanabilir. Seneler içerisinde insanlardan gördüğü etik dışı hâllere ve yaşadıklarına bir açıklama bulamayan Salih bunların her birini kader boyutunda ele alarak kafasını rahatlatmaya çalışmış olabilir. Esasında toplumdaki insanların yaşadıkları sıkıntılardan kaçış mecrası farklı olabilmektedir. Din de bazı durumlarda bu kaçışın gerçekleştiği alanlardan biri olmaktadır. Nitekim Salih'in bu düşünceye nasıl geldiğini bir önceki parça özetler gibidir:

“Neler neler geçmişti başından! Bazen bütün hayalleri alt üst olmuş, pişmanlıklar duymuş, hayatta ve bhusus insanlarda aradığını bulamayınca günlerce içine kapanıp kalmıştı. Bazen de başından geçen bir olayı tahlil edip nedenlerini araştırmış, kendi kendisinin baş düşmanıymış gibi eleştirip “Suçlu kimdir?” diye arayıp bulmaya çalışmış, bulamamıştı.”⁴⁹⁰

Salih bir memuriyet dönüşünde bir şair arkadaşını ziyaret etmek için öğretmenlik yaptığı köye uğrar. Fakat onu bulamayınca arkadaşını tanıyan bir Bulgar'ın evine konuk olur. Bu şair öğretmenlik yaptığı köyde Türk toplumunu kalkındırmak için epey çaba harcamış fakat karşılığını alamamıştır. Bu kısımda Türk toplumunun yeniliklere kapalı olması ve gelişmeyi reddeden hâli kılık ve kıyafet üzerinden eleştirilir. Ayrıca eleştirilen diğer bir konu da Türk toplumunda eğitime ve okumaya karşı olan isteksizliktir:

“Ev sahipliği edecek olan Bulgar konuşmasını sürdürdü:

“Sizin aradığınız arkadaşınız mıdır, dostunuz mudur, orasını bilemem, fakat Türk ahalisinin kalkınması için çok çabaladı, halâ da çabalıyor. Ancak artık yaşlandı, yoruldu. Bazen kendisiyle karşılıklı oturup konuşuyoruz. Dertlerini paylaşıyor benimle “Bizim insanlarımız yeniliği zor kavıyorlar,” diye yakınıyor. Bunca yıl feraceyle, fesle, sarıkla, şalvarla mücadele ettik. Biz de hep beraberiz, tabii. Kendilerine Türklüğü unutturmak için yapmadık bunu. İnsanlarımız okusun, bilsin, yükselsin, köyümüzün adı şanı duyulsun diye yaptık. Onun bu köyde belki otuz yıla yakın öğretmenliği var. Bana diyor ki: “Ee, Vasil, ne yapabildim ben eni sonu? Köyümüzün insanını kalkındırabildim mi? Bizim Türklerde bir söz vardır, diyor, mum dibine ışık vermezmiş. Ben kendi çocuklarıma dahi söz geçirip de okutamadım, diye yakınıyor.”⁴⁹¹

⁴⁹⁰ Çavuşev, s. 9.

⁴⁹¹ Çavuşev, s. 347.

Bir sosyal mesele olarak eğitime romanda değinilişi öğretmenler ve okullar üzerinden olur. Salih memuriyete gittiği bir köyde okul bahçesini görünce öğrencilerin hâline üzülür. Eğitimciler görev bilinci yönüyle eleştirilir. Bu görevde olanların topluma örnek olması ve okulları çocukların ilgisini çekebilecek şekilde güzelleştirmeleri gerekmektedir manzara şöyledir:

“Birden karşıda köy okulunun büyük beyaz binası görüldü. Okul bahçesi ve avlusu bomboştu. Acıdı bu duruma. Nasıl olurdu da yıllar yılı burada öğretmenlik eden kırk beş elli öğretmen yılda bir gün olsun ayırarak okul avlusuna gölge verecek, bahçesine güzellikler katacak ağaçlar dikmemişlerdi? Bu korkunç bir görgüsüzlüktü. Onlar da çocuk olmuşlar, sonra uzak yakın kasaba okullarında okumuşlar ama böyle bir şey görmedikleri için onun yapabileceğini dahi düşünmemişlerdi. Büyük ve geniş avlunun ortasında yükselen beyaz bina bu haliyle okul binasından daha fazla bir askeri kışlayı andırıyordu. Ne kadar büyük bir zevksizlik diye düşündü Salih.”⁴⁹²

Öte yandan öğretmenlik toplumun gelecek nesillerine yani doğrudan geleceğine etki edip toplumu geliştirebilecek bir meslek iken zamanla önemsenmeyen bir meslek hâline gelir. Öğretmene toplum içinde değer verilip saygı duyulmaz:

“İşte böyle öğretmenlik mesleği güzel meslekti. Seviyordu onu. Fakat, ne yazık ki, ayağa düşürülmüştü. Kimse öğretmenden bir şeyler beklemediği için onu saymıyor, bilmek istemiyordu. Oysa herkesleri yetiştiren, elbette ki, öğretmendi. Ve öğretmen bu duruma düşürülmüşse ona nasıl tahammül ederdi?”⁴⁹³

Bir köyde öğretmene bir baytar kadar değer verilmez. Bu durum toplumun eğitime verdiği önemin eksikliğinden, cehaletinden kaynaklanmaktadır. Bazı veliler çocuğun okul yerine tarlaya gidip çalışmasını istemekte ve öğretmenle gerginlik yaşamaktadırlar. Onlara göre çocuklarının tarla yerine okulda olması vakit kaybıdır:

“Evet, öğretmenlik ona maaş dışında hiçbir şey sağlamıyordu. Örneğin köyde bir baytar insanların koyununu kuzusunu, ineğini domuzunu tedavi ettiği için onların gözünde kat kat daha değerliydi. Çünkü başları sıkıldığı zaman mecburen ona koşuyorlar, yardımını arıyorlardı. Yalvarıyor, yakarıyorlardı ona. Ya bir öğretmene kim gelip de niçin yalvaracaktı? Bu, olacak iş değildi. Hattâ kimi öğrencileri zorla okula toplamaya çalıştıkları için öğretmenlerle ana babalar arasında belli bir gerilim oluşmuştu. Tütün dikmeye, fasulya kazmaya gidecekleri, kardeşlerinin beşiğini sallayacakları yerde okul gibi bir yerde boşu boşuna vakit kaybetmek de ne

⁴⁹² Çavuşev, s. 90.

⁴⁹³ Çavuşev, s. 276.

demekti? Hem bunu isteyen öğretmenlerde akıl var mıydı? İlle de işine Salih öğretmen gibi sağlam bakan öğretmeni kaç ana baba severdi?”⁴⁹⁴

Romanda yoksulluk meselesi de yansıtılmaktadır. Fakir bir köylü ailenin çocuğu olan Salih’in çocukluğunda ayakkabılarının yırtılmasından çekinerek top oynamaması yenisinin alınmasının zor oluşundandır: “Hatta bez ayakkaplarım yırtılacak diye öteki çocuklar gibi top bile oynamazdı. Yine de büyüyen ayaklarının baş parmakları ayakkaplarının burunlarını delip çıkmıştı.”⁴⁹⁵

Salih, devletin kendisine sağlayabildiği sınırlı imkânlarla okur. Çünkü ailesinin ekonomik gücü onu okutmak için yeterli değildir:

“Parasızdı okul. Herşey devlet tarafından sağlanıyordu. Onlardan istenen bir tek şey sadece okumaktı. Babasının eline geçen birkaç para nereye yetsindi? Önce hangi deliği tıkasındı? Bereket ki, maaş alıyordu. Ya bir maaşları olmayan insancıklar ne yapsınlardı? O yüzden: “Hadi, çocuğum, sen bu okula git! Devlet parasıyla oku! Merak olduktan sonra her okulda bir şeyler öğrenirsin!..” demişti babası.”⁴⁹⁶

Roman sosyalizmin olduğu yıllarda ülkede partinin yandaşları olan kimselerin geçimlerini jurnalcilik, çeşitli yolsuzluklar vb. yollarla kolayca sağladığından, çalışmayanların çalışanların kanını emdiğinden bahseder. Bununla birlikte adaletten yoksun kalmış nizamın içinde yoksul kimseler de vardır. Yoksulluk 1944 öncesinde de var olan toplumsal bir meseledir. Ahmet Ağa isimli kişi Salih’e bu tarihten önceki yoksulluğu anlatır: “Ben gençliğimde Kırcaalide ayakkabıcılık, kunduracılık yapardım. Senin anlayacağın eskicilik, yamacılık. Biliyorsun, o yıllarda yoksulluk, insanlar bir çift ayakkabıyı yamatıp yamatıp tekrar tekrar giyerlerdi.”⁴⁹⁷

Sosyalist rejimin gitgide bozulmasıyla bunun getirisi olan çarpık ve köhneleşmiş düzen ve bu düzenin insanlarına karşı yıllarca mücadele eden aydın bir gazetecinin öyküsü olan bu günce romanda ahlaki değerler açısından toplumun yozlaşması en sık vurgulanan meselelerdendir. Söz konusu sorunların romanda ön plana çıkarılmasının şahıs kadrosu içinde kalabalık bir grubu teşkil eden olumsuz tipler aracılığıyla yapıldığı veya onların üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda *Gazetecinin Artık Yılı*

⁴⁹⁴ Çavuşev, s. 277.

⁴⁹⁵ Çavuşev, s. 5.

⁴⁹⁶ Çavuşev, s. 278.

⁴⁹⁷ Çavuşev, s. 340.

için bir tip romanı da denilebilir. Romanı okurken sıklıkla karşılaştığımız bu tiplerin ortak özellikleri arasında yönetimin gözü kulağı olmaları ve bu yüzden jurnalleme işini yapmaları, düşünmemeleri, tembellik edip asıl çalışanların üzerinden geçinmeleri vb. özellikler bulunmaktadır. Esasında bu roman kişileri, düzenin içinde hayatta kalabilmek için tüm ahlaki değerleri hiçe sayan tiplere dönüşmüşlerdir. Bu tiplerin karşısında onuruyla var olmaya çalışan vicdanlı ve dürüst Salih gibi aydın tipler de vardır. Sisteme ayak uyduramadıkları ve kimi zaman da etnik aidiyetlerinden dolayı bu Türk aydınları baskıya maruz bırakılarak sindirilmeye, sosyal hayat içinde tecrit edilmeye ve hatta öldürülmek suretiyle yok edilmeye çalışılmaktadırlar. Tüm bu çarpıklıkların neticesinde toplumsal düzenin ayarı kaçan terazisinin de sosyal boyutta baskı, çeşitli yolsuzluk ve usulsüzlükler, jurnalleme, kimsenin birbirine güvenememesi gibi toplumsal huzuru tehdit edip; tedirginliği arttıran birtakım sorunlara yol açtığı görülmektedir.

Romanda ahlaki değerlerin yozlaşması ve ihlaliyle ortaya çıkan sosyal meseleler dönemin politik zeminiyle ilişkilendirilmiştir. Okurun gözüne en çok çarpan sosyal meselelerden biri liyakatsiz kimselerin devletle ilişkili kurumlarda önemli mevkilerde iş başına getirilmesidir. Romanda en çok yansıtılan mekân başkışı Salih Topal'ın çalıştığı yer olan gazete ortamı olduğu için buradaki liyakatsiz kişiler okura en çok sunulanlardır. Bu kimseler her yerde yönetimin adamı oldukları için ayrıcalıklı kabul edilerek iş başına getirilmektedir. Bu durum toplumda yolsuzluk ve buna bağlı olarak iltimas veya adam kayırma dediğimiz sosyal meseleye yol açmaktadır. Yönetimin dediklerini zekâsını kullanmayarak sorgulamayan ve bir dediğini iki etmeyen bu tipler, kendilerine yapılan ayrıcalıklarla önemli yerlere getirilmekte ve gerçekten çalışan insanları kullanmaktadırlar. Sosyalizmin faşizme dönüşmüş düzeni bu insanlar için âdeta bir cennettir. Toplumdaki işe yaramayan fakat rejimin kuklası olmuş adamlardan biri Ludogorski'dir. Bu adam bir işe yarıyormuş gibi gösterilerek iş başına getirilir ve hep kollarır:

“Gençliğinde onu “yanlış adım atmaktan” koruyan şefleri yıllar sonra gazeteye Ludogorski'yi getirirken artık böyle düşünmüyordu. Adam odundan farksızdı. Başından tut, ayağından tut, çevirebilirdin. Vursan tınmazdı. Odun ses verir, o seslenmezdi. Bön bön bir bakış yapar, ne demek istediğini bir türlü anlamazdın. Güya yaratıcılık emelleri varmış! Ama adamda ruh yokmuş, yetenek yokmuş, yetenek

*yokmuş, sen de! Yetenek de bulunacaktı, ruh da verilecekti. Hattâ olmasa bile var gösterilecekti...*⁴⁹⁸

Bu tip adamlar toplumda tutunup korunmakla kalmaz yönetimce gerekli görüldüğünde sahte belgeler hazırlanarak yüksek mevkilere getirilir. Romanda bu tipler posruk mantarına benzetilir. Gazeteci olmamasına rağmen sırf idareciler öyle istediği için kılıfı uydurularak gazeteci olarak kabul ettirilir. Tüm bunlar devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir sosyal mesele olduğunu gösterir:

“Evet, gerekirse yasaları dahi ihlâl ederek “gazetemizde beş yıldır çalışıyor”, gayet yetenekli, kabiliyetli genç bir gazetecimizdir” diye sahte belgeler vererek gazetecilik fakültesine girecek ve günü saati gelince oradan mezun olacaktı. Ondan sonra da otomatikman olarak daha yüksek görevlere getirilecekti. Eh, madem şefleri bir defa adamı üzerine almış öteki sorunlarını da babaca çözümlemeliydi. Öyle de yaptı - münasip bir eş buldu, everdi. Everince Merkez Komiteden bir apartıman istedi, genç evlilerin son derece sıkıntı içinde olduklarını bildiren mektuplarla bu sorun da halledildi... İşte böyle, birbirlerine karşı tutumlarında “prensiplere uyulmalıydı”, diğerlerine karşı davranışlarda ise prensipler unutulmalıydı. Ve: “Bütün bu ihtimama, gayretlere karşı Ludogorski neler verdi topluma?” diye sorulduğu zaman alınacak cevap şu olacaktı: “O mu? O, herşeyden önce çok iyi susmayı bilen bir kimseydi. Yani, bana var, ama size yok anlamında bir susmak değil. O, mezar gibi susmayı bilecekti. Sonunda da bol bol sus payını alacaktı. Görmeyecekti, duymayacaktı. Tek sözle, yağmurlu ve sıcak yaz sabahlarında otlar arasında aniden büyüyüp yetişen posruk mantarlarından farksızdı. Köy yerlerde yetişmiş olanlar bu mantarların akıbetini bilirler, elbet. Önce içleri sarı bir sıvı dolar, sonra bu sıvı güneş altında toz olup foslardı. Böyleleri için sosyalizmde hayat gerçekten de aranıp da bulunmayan, bitmez tükenmez bir şarkıydı. Ne bir sorun, ne aşılma bir güçlük, ne de bir engel vardı önlerinde. Yürü, babam yürü... Bu gibilere sorsanız, her öğrenimine devam etmek isteyen için üniversiteye girmek; çalışmak, isteyeneye iş bulmak, nerede canları çekerse mesken edinmek, nüfus olmak, hattâ normalin üstünde bir haldi.”⁴⁹⁹

Ludogorski gibi kişiler sözde sosyalist toplum düzeninde çoğunluktadır ve topluma hiçbir katkıları olmadan kendilerine gösterilen iltimasla rahatça yaşarlar. Bu kişilerden biri de Radka Radeva adındaki kadındır. Bu şahıs da benzerleri gibi hantal ve tembeldir. İş yapıyormuş gibi gösterilen ve önemli yerlere getirilen liyakatsiz ve ahlaki değerlerden yoksun bir kadındır. Babasının yönetimle olan ilişkisi ve iltimas sayesinde zirvede kalmıştır:

“Oysa göz kapaklarını kaldırmaya, adını söylemeye dahi üşenen, haylâz uyuz bir tipti Radka. Babası uzun yıllar parti MK organı “Raboyniçesko delo” gazetesinde

⁴⁹⁸ Çavuşev, s. 27.

⁴⁹⁹ Çavuşev, ss. 27-28.

çalıştığı yıllarda bir yolunu bulup kızını yüksek okula yazdırmış, günü gelince oradan bir diploma almayı başarmıştı. Çünkü sadece girmeyenlerin çıkmadıkları için Rada da iktisattan mezun olmuş çıkmıştı. Fakat iktisadiyatın temel kavramlarını dahi benimsemiş değildi. Pek tabii, babası sevgili kızını kendi çalıştığı yere işe alamadığı, pek pek uzağa da vermek istemediği için şöyle az çok partinin sıcak kolu kanadı altında bir iş bulmak istemişti. O zaman eski meslekdaşı Raykovu bulmuş, durumu kendisine açmıştı. Raykov, gazetenin “Parti şubesini” yönetiyor ve aynı zamanda parti sekreterliği yapıyordu. “Bir gün o da bana bulunur” anlayışıyla hemencecik dostunun kızını işe yerleştirmişti.”⁵⁰⁰

Toplumdaki yolsuzlukların artmasıyla ahlaki olarak başka alanlarda da çökme yaşanır. İşlerini sağlama almak isteyen bu tiplerin anne babalarının statüleriyle toplumda en üstlere gelmeleri bir yana gerektiğinde yöneticilerle kirli ilişkiler kurmaya ve jurnallemeye kadar işi götürdükleri görülmektedir. Romanda bu şahıslara yer açabilmek için başkalarının ekmeğiyle ve onuruyla da rahatça oynanabilmektedir:

“Bizim toplumumuz, insan sever bir toplumdur. Öyleyse nasıl olur da emeği geçmiş bir dostumuzun kızını muallâkta bırakırız? Elbette, şöyle öteye beriye bir bakar, onu bunu bir yana sıkıştırır, kendisine bir yer açarız. Zamanla bazı şeyler öğrenir, elbet. Okuma yazma bilmiyor değil mi? Ne dediniz? Öğrenemeyecek mi? Varsın, öyle olsun. Bulunduğu yerde partimizin gözü kulağı olsun yeter! Birkaç yıl içinde nasıl olsa ona daha iyi bir yer bulunur... Radka gibilerinin hiçbir zaman kendi görüşleri olmazdı. Kendi görüşü olmak dertli olmak gibi bir şeydi. Bu, mezara kadar süren onulmaz bir dert demekti. Bunun için de üstlerindeki şefleri alkışlamaya, kollarını açıp kucaklamaktan yataklarına girip uslandırmaya, ateşlerini söndürmeye, alttakilerini ise çiğneyip ezmeye bayılırlardı. Belki de: “Bunlar hayata nasıl atılıyor, mesleğe, nasıl başlıyor?” diye merak edenler vardır. Uzun hikâyeydi bu. Bu durumlar hep birlikte memuriyete çıkmaktan, ortaklaşa yazılar yazmaktan başlıyor da anlatmaya gelmeyen en intim yakınlıklara kadar varıyordu... Ve Radka onların bu zaaflarını bildiği için kendilerinden maharetle faydalanmasını, bu şekilde hem içgüdüünü tatmin etmesini, hem de işlerini yoluna koymasını beceriyordu. Kaldı ki, bu yoldaşlardan birisi bir köşebaşı işgal ediyor önemli bir düğüm noktasında oturuyorsa, o zaman aş hepten de pişirilmiş, kotarılmış demekti...”⁵⁰¹

Parti içinde ahlaki değerlerinden taviz vermek istemeyenlere baskı yapılarak ahlaksızlığı onların da yapmaları istenmektedir. Çünkü işler böyle yürümeye başlamış ve bu başlangıç toplumdaki tüm ahlaki değerleri ve bunlara sahip çıkan insanları tehdit eder olmuştur. Salih memuriyete gittiği bir yerde bir kadınla tanışır. Bu kadın diğer fabrika çalışanı kadınlar gibi eşini aldatmak istemediği ve partideki diğer adamlarla yaklaşmadığı için kocası ve kendisi etrafındakilerce alaya alınır. Kocasını kışkırtan ilan

⁵⁰⁰ Çavuşev, s. 30.

⁵⁰¹ Çavuşev, ss. 32-33.

edilir. Bu durumun çalışanlarca kanıksanması ve yapmayan birinin tuhaf karşılanması ahlaki çöküntünün derinliğini gösterir. Salih'in gittiği bu fabrika işletmesinde iyi çalışan kadınların partiye alınıp yükselttiğinden bahsedilir. Ancak bu durum çalışmakla alakalı olmayıp yükselmek için kadınların bedenini sattığı bir topluma işaret eder. İşletmede çalışan kadın Salih'e şunları söyler ve bu sözlerin arkasından gelişen diyalog meseleyi ele verir:

“Üstelik bir de kocamı kıskançmış diye suçlayacaklar! Kıskanç olacak, tabii, çünkü karısının bu şıfıntılardan bir tanesi olmasını istemiyor, o yüzden... Yani, ne desem, neler anlatsam size... Siz bugün buradasınız, yarın yoksunuz, ama ben her gün buradayım... Bir başka defa yolunuz düşer mi, bilinmez... Oysa ben bütün hayatımı burada geçirmeye mahkûmum... Buranın yerlisi olmadığımız yetmiyormuş gibi...”

“Nerelisiniz?”

“Tozluk yöresinden”

“Yoksa sizi aralarına almak istemediler mi?’ Kabul etmediler mi sizi?”

“Daha doğrusu ben kendilerine ısınamıyorum. Bu köyün insanını bir türlü anlayamadım gitti... Geçen günler üç kadın otobüse biniyorlar, ılıcalara gidecekler. Erkeklerden birisi arkalarından şaka yollu sesleniyor: “Hem orda dikkatli olun!..” Kadınlar da cevap veriyorlar: “Aşınmayacak ya, ne varmış sanki!..”

“Her halde şaka etmişlerdir. Bu gibi şeyleri ciddiye almak olmaz. Birbirlerini bildikleri için şakalaşmışlardır.”

“Kendilerinin ne mal olduklarını bilmesem, ben de ciddiye almam ya, pekâlâ tanıdım hepsini... Böylelerinden birisini aldılar geçenlerde partilerine... Oysa kendi gözlerimle gördüm depoda ne yaptıklarını...”⁵⁰²

Yönetimin tuttuğu kimseler, kanunlara uymasalar da bu durum onlar için bir sorun teşkil etmez. Ancak bunu dürüst ve çalışkan insanlar yapınca sorun olması da ahlaki değerlerin yozlaşmasıyla ortaya çıkan adam kayırma hadisesinin romana yansıtılmasıdır:

“Hani “büyüklerimizin” arabalarını süren şoförler nasıl: “Hadi, canım, bu trafik işaretini de buraya niye koymuşlar ki! Bize geçer mi!” derler ve şefleri de nasıl: “Sür, canım, kim ne diyecekmiş!” diyorlarsaydı o, babalar da işte böyle düşünüyorlardı. Yasalar, onlar için yazılmıyor, onlar için konulmuyordu. Belki genel müdürler, sekreterleri, sancak şefleri, bakanlık görevlileri: “Yasaktır, yapamam!” dedikleri gün adalet biraz olsun yerini bulacaktı.”⁵⁰³

Romanda sosyalist yönetim tarafından bir jurnalleme ağının kurulması da ahlakla ilgili toplumsal bir meseledir. Jurnalleme veya muhbirliğin sosyal bir sorun hâline gelişi ise toplumda yaygınlaşmasından dolayı sosyal huzur ve güveni bozmasındandır. Bu

⁵⁰² Çavuşev, ss. 105-106.

⁵⁰³ Çavuşev, s. 33.

durum hem bu faaliyeti yapanlar hem de buna maruz kalan şahıslar açısından toplumsal bir baskı unsuru hâlini almıştır. İnsanlar baskılarla çevresindekileri rejim adına dinlemeye ve yönetimin “gözü ve kulağı” olmaya mecbur edilirler:

“Onlar, örneğin, gazetecilerden birisinin yanına varıyor: “Sana dair bazı nahış şeyler duyuyoruz. Ayağını denk almaz, gelip olup bitenleri bize rapor vermezsen senin işin bitmiştir.” Diyorlardı. Adam da bütün gün kulak kesilip sesleştiriyor, ağzını kapayıp tek kelime kaçırmamaya çalışıyordu. O yüzden bir kimse bir kimsenin evine ayak basamıyor, daha ertesi gün duyuluyor, öğreniliyordu. İnsanları birbirlerinin ardına takıp düşman etmişler, total bir şekilde ve kısıvrak kontrol altına almışlardı.”⁵⁰⁴

Bu durum insanları ahlaki yozlaşmaya daha da itmekte, çalışarak bir yerlere gelmek yerine jurnalcilik yaparak yönetime yaranmayı tek hedefleri hâline getirmektedirler. Toplumsal vicdan ve adalet duyguları yok olmuş, bazı kimseler sadece bu işi yaparak geçinmeye çalışmakta ve günden güne karakterlerini kaybetmektedirler. Fakat her ne şekilde olursa olsun romanda jurnalcilik âdeta toplumun her kesimine az veya çok yayılmış bir illet gibi sıkça vurgulanır:

“Emniyet mensupları arasında vicdanlı kimseler de vardı. Onlar, ufak tefek jurnalcıların seviyesine düşmemeye, taneyi kılıçtıktan ayırmaya çalışıyorlardı. Fakat bu yıllarda özellikle her hangi bir öğrenim görmemiş, buralara kadar bir yol gelip ulaşmış “yetenekler” belki de en sinsi işleri görüyorlardı. Onlar, başka bir işe yaramadıklarını bildikleri için, her ne pahasına olursa olsun, bindikleri dalda tutunabilmek için kutsal bilinen her şeyi dahi ele veriyorlardı. Salihin çok dikkatini çeken bir olay vardı. Sık sık aralarında bir birlerini dost bildikleri kimseler öğleden sonra “Stadyon” meyhanesinde otururlar, birkaç kadeh attıktan sonra içlerini dökerler, fakat akşam saatleri yaklaşıncaya, randevüleri olduğunu hatırlayarak yerlerinden fırlarlar, dört bir yana dağılıp her biri bir diğerini gammazlamak için bacıklarını kırarca randevü yerlerine koşarlardı.”⁵⁰⁵

Yolsuzluklar bunlarla sınırlı kalmaz. Ekonomik anlamda da devlet eliyle geniş bir dolandırıcılık çetesi kurulmuştur. Bu çetenin üyeleri ise haksız kazançlarla ve hiç iş yapmadan; çalışan emekçi insanların üzerinden geçinmeye alışmışlardır. Böyle toplumsal aksaklıkların baş gösterdiği ve tembelliğin olduğu büyük vaatlerle iş başına gelen sosyalist düzen ise Topalov’a göre yıkılıp gitmeye mahkûmdur:

“Bu, yıllar yılı böyle sürüp gidemez” derken belli belirli bir şeyler bulundurmazdı göz önünde, ama bilirdi ki, beşinin çalışıp ellisinin yediği bir sofraya bir gün elbet

⁵⁰⁴ Çavuşev, s. 203.

⁵⁰⁵ Çavuşev, s. 203.

çökerdi. Yan gelip yatanlar çalışanlardan çok olduğu ve bu çalışanların değer bulmadığı bir nizam da elbet uzun ömürlü olamazdı.”⁵⁰⁶

Görevini kötüye kullanmak da bir toplumsal mesele olan yolsuzluğun romandaki diğer bir boyutudur. Böyle bir durumun varlığı iş arkadaşının Salih’e söylediği şu sözlerden anlaşılır: “Hatırlarsan, birkaç zaman önce rayonlardan birinde göreviyle suiistimal ederek büyük paraların yendiği duyuldu. Biz, bu gibi şeyleri her zaman örtbas ederiz ya, o zaman bu aferanın temelinde de tam öyle birisi yatıyormuş. Yakın dostlarından biri anlattı.”⁵⁰⁷

Romandaki diğer sosyal meselelerden biri de aşırmadır. Bazı kimseler gazetede yazılarını başkalarının yazılarını kopyalayarak oluştururlar. Yaptıkları bu sahtekârlıkla haksız kazanç sağlarlar. Yaptıklarının neticesinde ise bu kişiler cezalandırılmak bir yana parti onları daha üst mevkilere getirerek âdeta ödüllendirmekte yaptıklarının hiçbir hukuki karşılığı olmamaktadır. Yaptıkları bu suçun üstü kapatılmaya çalışılır. Partinin adamları için aşırımlarla yazar, bilim adamı olmak son derece olağan bir şeydir. Bu usulsüzlükler ise toplumsal hayatın geri kalanındaki dürüst insanları bezdirir:

“Ne olmuş?” diye Topalov sordu.

“Ne olsun! Seninki bol bol başkalarının yazılarından göçürmüş, aktarmış da aktarmış...”

“Hangisi, yani?”

“Senin talebe arkadaşın. Dazlak şef”

“Çünkü başkaları da var da... Demek Dazlakov da kopyacı, desene! Ha, ona bakın dokunmayın! Arkası kalabadır”

“A-be, şuraya bak bir! Bu bizimki oturup da kendisi yazacağı yerde başka gazetelerden düz ara kopya etmiş yine! Hem de nasıl! İstemez misin, ben de üstlerine rastladım. Topladım, kestim, dizdim. Hangisinin nereden alındığını, hangi tarihte yayınlandığını göstereyim. Al, işte, sana! Bu durumda ne yapmalıyız?”

“Peki, bunlardan ötürü bir de ücret almış, öyle mi?”

“Aldı, tabii, Sen ne zannediyorsun! Haram para bu sana!”

“Gerçekse, hakikaten haram para. Ama gerçek olmamasının yolu yok. Adam böyle alıştırılmış bir kere. Çalmadan karnı doymuyor! Komunist bu sana!”

“Bunların bir türlü sonu gelmeyecek, yahu be! Adamlar kalemlerine ve kafalarına güvenmedikleri için ne yapacaklarını bilemiyorlar. Böyle böyle “eserler” kaleme aldılar, bilim adayları, yazarlar oldular, karınları doymadı...”

“Nasıl sonu gelsin ki! Ötekiye ne oldu görmedin mi! Güya ceza olarak görevinden aldılar. Sonra ne oldu? Tez elden daha iyi bir göreve getirdiler adamı. Şimdi bu da bu yolla büyümek, yükselmek istiyor. Fakat başımızdaki yönetmenlik ibrikçisiz

⁵⁰⁶ Çavuşev, s. 16.

⁵⁰⁷ Çavuşev, s. 249.

olmuyor ki, bir türlü! Böyleleri lâzım onlara. Kapılarının eşliğini aşındıran takımı. Önlerine iki kat eğilenler, nerde ne duyarlarsa gidip müzevirleyenler...”

Uzun Efe haklıydı. Sdece üç ay önce dışarıdan gelen bir sinyal üzere İlyazovu yönetmenlikten almışlardı. Bir sıra yazıları hep başka gazetelerde çıkan yazılardan aktarılmıştı... Henüz bu olay unutulmamıştı ki, bir başka parti üyesinin yeni bir gafi ortaya çıkıyordu. Nasıl partiydi bu parti ve üyeleri nasıl bir morale sahiptiler? Böyle bir partinin saflarında olmaya özenmeye değer miydi?

Şube şefi meseleye hemen diğer yandan yanaştı:

“Yönetmenliği uygunsuz duruma düşürüyor,” dedi. Yeniden örtbas etmeye çalışmaları gerekecek. Tam biraz biraz durumu sağlamlaştırmışlardı, yine kendi adamlarından birisi pot kırdı...”

“A-be, ne dersiniz deyin, işlerine gelmedi mi, ne yapıp yapıp meseleyi örtbas edeceklerdir. Sözümü unutmayın! Birkaç ay sonra İlyazov ne soğan yemiş, ne soğana kokmuş olacaktır...”⁵⁰⁸

Ülkede ileri gelen kimseler de kurumlardaki kuklalarından daha fazla hak yemekte, bakan vb. kimselerin çocukları başka ülkelerde devletin parasıyla şirketler kurmaktadır. Yönetimdeki bu kimseler hiyerarşinin alt basamaklarındaki elemanlarıyla bir çete gibi topyekûn halkı dolandırmakta ve haksız kazanç sağlamaktadırlar:

“Memlekette ileri gelenlerin, bakanların, bakan yardımcılarının, parti komiteleri birinci sekreterlerinin, milis şeflerinin kızları, oğulları yayınlanan bir kararnamenin gizli bölümüyle memleket dışına; Almanya, Avusturya, Amerika, İngiltere, Fransaya aşırılmış; kendilerine tahsis edilen devlet paralarıyla oralarda şirketler kurarak çalıştırmaya, para yapmayı öğrenmeye gitmişlerdi. Bir gün, gerektiği zaman, onlardan birçoğunu geriye çağırılacak, memleket onların eline verilecek, bu suretle kendi iktidarlarını devam ettireceklerdi. Dışarıya gönderemedikleri bu ikinci el çarşaf uşaklarını ise onlar sırtlarında taşımak zorundaydılar.”⁵⁰⁹

Toplumda işini düzgün yapan insanların başlarına beceriksiz, laftan anlamayan kimseler getirilerek dürüst insanlar baskı altında tutulmaktadır. Romanın başkahramanı Topalov çalıştığı gazetede sürekli bu politik sebeplerden kaynaklanan mobbinge maruz kalır. Üstelik bu baskıların altında ezilen sadece Topalov da değildir. Rejimle aynı düşüncede olmayan, onun yörüngesinde olmayan herkes için bilhassa Türk aydınları için her şey toplumda ve iş ortamlarında zorlaştırılır. Bu durumlardan biri bu insanları sindirmek ve fikirlerini bir gazeteci olarak özgürce dile getirmelerine engel olmak için yapılan ekonomik ablukadır. Bunların üzerine kişi, hakkını aradığında da ayrıca suçlu çıkartılıp başlarına getirilmiş işe yaramaz şefleri tarafından azarlanır:

⁵⁰⁸ Çavuşev, ss. 50-51.

⁵⁰⁹ Çavuşev, s. 200.

“Dönüp beraberce şefin kapısı önüne vardılar, kapıyı çalıp içeriye girdiler. Orada, alçacık, camlı masanın etrafında artık şef ve muavini oturmuşlardı, kendilerini bekliyorlardı. Çehreleri ciddi miydi? Hayır. Donmuş, kalmıştı çehreleri. O çelik, Bolşevik yüzlerinde insanlık namına bir ifade okunmuyordu. Adeta şamarlanmış, budala budala bakan birer çocuk gibiydiler ikisi de.

“Oturun!” dedi başyazar. “Uzun uzun konuşmaya vaktimiz yok. Sizi buraya çağırmanın nedeni Toplavovun hâlâ başına buyruk işler yapmaya devam etmesi. Sağa sola yazılarını basmadığımızı, bile bile altı yedi ay yanımızda tuttuğumuzu, kendisine karşı sansür uyguladığımızı anlatıyormuş... Fakat buracıkta kendisine şunu söylemek istiyoruz: Yukarılara öyle nasıl olsa gidilmiyor Topalov yoldaş! Her aklına takan başını alıp yukarılara gidecek olursa burası ne olacak? Bir şeyler yazmışsan yazmışsın. Bu girişiminden dolayı seni selâmladık. Hattâ yanılmıyorsam, mukafât gibi bir şeyler de verilmişti sana. Gördüğün gibi, çalışmaların takdir ediliyor. Daha fazla ne istiyorsun? Daha vaktiyle sana “Çok dikkat et!” diye tenbihte de bulunmuştum. Sen ne yaptın? İnsana yüz verip bir kere gülümseyince adamın tepesine çıkıyorsun...” Ve sonra diğerlerine dönerek: “Şimdi o yazıların ve benim onlara ilâveten yaptığım notları kendisine verin. Ve nihayet anlamalıdır ki, bize çalışacaksınız denilmiştir, biz de çalışmalıyız. Şikâyet kapıları aramaya koşmayacağız tez elden. Eee, söyleyecek bir şeyin var mı? Yoksa, serbestsin, gidebilirsin...”

Topalov:

“Fakat ben... şey...” diyecek oldu.

“Fakat makat bilmem ben. Sana ne söyleniliyorsa onu yap. Zira seni ne beklediğini bilmiyorsun!”

Hinzırov bu şekilde sözlerine son verdiğini belirtmek istiyordu. “Başka söyleyeceklerim yok. Daha fazla dinlemek de istemiyorum.” Diyordu adeta. Topalov cehennem şubesiinden çıktı, yavaşça kapıyı çekip arkasından kapadı. İçeride kalanların arkasından neler konuştuklarını bilmiyordu, ama tasavvur edebiliyordu... “Niyeydi bu takaza? Niçindi bu söz yağmuru, bu ateş? Nerede hata ettim yine acaba?” diye düşünüyor, kendi kendisine soruyor, cevap bulamadığı için duyup dinlediklerini yeniden aklında tekrarlayıp sistematize ederek bir sonuç çıkarmaya çalışıyordu. Niyeydi bu söylenenler? Ee, belki, bir yerde boş bulunmuş, canı sıkıldığı için yukarılara şikâyet edeceğini söylemiş olabilirdi? Gerçi, artık yedi ay oluyordu ki, yazıp verdiği yazıları hasır altı ediliyor, hiçbir cevap verilmiyordu. Ne “basılır” deniliyordu, ne de “basılmaz”. Kendisinin olumlu veya olumsuz bir cevaba hakkı vardı. Gazeteye gelen en alelâde bir okuyucu mektubuna dahi en geç içinde cevap vermeye mecburdular. Bu, bir kural idi. Kendisi bir okuyucu mektubuna cevap vermemiş olsaydı, kalayı çoktan yiyecekti. Ama öyle bir hal hatırlamıyordu. Oysa onun yazıları artık altı yedi aydır tek cevapsız bırakılıyordu. Bu olsa olsa kendisine karşı uygulanan ekonomik abluka idi. Bir yandan maaşını arttırmıyorlar, diğer yandan da yazılarını basmıyorlardı. Bu şekilde onu ekonomik bakımdan zor duruma düşürerek “adam etmek”, “terbiye etmek”, yola getirmek istiyorlardı.”⁵¹⁰

⁵¹⁰ Çavuşev, ss. 13-14.

Bu parçada görüldüğü gibi partinin kayırmasıyla yüksek mevkilere getirilen Hınzırov vb. roman tipleri görevlerini ve mevkilerini kötüye kullanarak aynı iş ortamındaki bazı kimselere eziyet etmekte ve baskı yapmaktadırlar.

Yönetim, işini dürüst yapan insanları; özellikle Türk aydınlarını sindirmede müzevirlik yapan, hırslı ve şan düşkünün kişileri maşa olarak kullanır. Salih' e düşman kesilen gazetenin başyazarı Hınzırov da böyle bir tiptir. Salih'in yakın arkadaşı Fuat'la olan şu diyalogu Hınzırov'un gerçek yüzünü ortaya koymaktadır:

"Fuat, şairlik, yazarlık gibi iddialardan uzak kalan, fakat Türkçeyi çok iyi bilen ve kullanan aydınlardandı. Ayak üstü birkaç söz ettiler. Bir ara Fuat:

"Senin yanıma gelmemene çok esef ediyorum, dedi. Bütün istemlerimize uyuyordun. Tam seni almış, gitmiştik. Bütün arkadaşlar razıydı; hepimiz "Olur!" dedik. Ancak bir tek Hınzırov: "Olamaz!" diye ayak diretti. Niye olmayacakmış, diye soracak olduk, cevap falan yok, ancak: "Ben gerekli soruşturma ve araştırmaları yaptım. Olmaması yerinde bulundu!" dedi. Tek sözle öyle anlayabildim ki, nedense seni göze almış; her zaman elinden geldiğinde sana engel olmaya çalışacak... Böyle bilesin! demişti."

"Verdiğin bilgilere teşekkür ederim, Fuat! Zaten öyle de bilirim eşşeği. Fakat korkarım ki, adamın iddiası bir tek benimle değil. Ona havale edilen vazife çok daha geniş kapsamlı, büyük ve mürekkep bir vazife!"

"Neymiş o?"

"Ne mi? Ona: "Burada ne kadar Türk aydın varsa bire dek yok etmede bize yardımcı olmalısın!" denmiş. O da: "Vazife vazifedir, şerefimle yerine getireceğim!" demiş olmalı ki, bu görevini metodik bir şekilde ısrarla icra ediyor. Bu aydınlar içinde ben de varım, sen de varsın, tabii. Fakat problem senle, benle bitmiyor ve bitmeyecek! Söylediklerime kulak ver, göreceksin!"

"Sen galiba da haklısın!" dedi Fuat. "Bakıyorum da, herkeslere karşı yüzü asık. Özellikle yetenekli kimselere son derece düşman. Sanki adamı tembihlemişler:

"Önce şu yetenek sahibi olanları mimleyeceksin!" derce"⁵¹¹

Politik sebeplerle ortaya çıkan etik dışı sosyal meseleler totaliter rejimin kuklaları aracılığıyla aydınlara toplumda ve iş yerlerinde mobbing uygulamasından ibaret kalmaz. Fuat gibi bazı Türk aydınları da ahlaki değerler ve adalet kavramının politikaya kurban edilmesiyle şüpheli bir şekilde öldürülür:

Aradan uzun bir zaman geçmedi. Bir gün hepsi bir haberle irkildiler: "Yahu, duydunuz mu!"

"Ne olmuş!.."

"Fuat ölmüş!.. Ölüsünü bulmuşlar evinin kömürlüğünde... Sobaya kömür almaya diye gitmiş, oracıkta da kalmış..."

"Hasta bir şey miydi?"

⁵¹¹ Çavuşev, s. 21.

“Hayır, canım ne hastalığı! Hastalığı dert. Dertten içerdi. Çıkar yol bulmayınca içkiye vurmuştu kendisini...”

Evet, Fuat Sali böylece aralarından silinip gidivermişti. Üniversitenin yetenekli talebelerinden; sonra öğretmen esnitülerinde, üniversitede Türkçe okutmanlığı yapmış, bunca gençler yetiştirmiş saygın bir aydıındı kendisi. Hınzırov böylelerini planına almış, birer birer saf dışı etmeye başlamıştı bile. Salihin sözleri bir kâhinlik değildi. Ama ille de Fuatın üzerine rastlaması ilginçti. Hınzırov gibileri belki yetenekli kimseler ortadan çekildikçe onun gibi cahillere yer açılacak zannediyordu. Bu şekilde ortada otorite diye bir şey kalmayacak, parmakla gösterilecek bir kimse, tek sözle şahsiyetler olmayacaktı. Çünkü her şahsiyet, her otorite aşılmaz bir engel teşkil ediyor, parti ve parti kadrolarının üzerine gölge düşürüyordu... Tek sözle, aydınlar, özellikle düşünen aydınlar, partinin hoşlanmadığı kimselerdi.”⁵¹²

Rejimin kuklası olmayı tercih etmemiş gerçek aydınlarla yapılan suikast girişimlerinden şöyle bahsedilir:

“Şimdi yine bu tavsiye geldi aklına: “Hiçbir zaman hudut boyu kasabaları ve köylerine memuriyete gitmeyeceksin! Zira “Kaçarken vuruldu!” derler, güme gidersin. İkinci, kendine özel yemek ısmarlamayacak, herkesin geçip aldığı gişeden sen de geçip alacaksın. Zira sana getirilecek yemeğin içinde ne vardır, bilemezsin. Üçüncüsü, bir kompanyada oturmuş içiyorsanız, kalkıp toalete gitmeyeceksin. Gidersen de gerisin geriye geldiğin zaman aynı kadehten içki içmeye devam etmeyeceksin. Çünkü kadehlerin terkibi değişmiş olabilir...” Ne iyi tavsiyelerdi bunlar! Daha önceleri bunları hiç düşünmemişti, fakat birkaç ay arayla şu veya bu arkadaşlarının, dostlarının birer birer ortadan kaybolduklarını duymaya başladıkları zaman ne kadar safdil adamlar olduklarını anlamaya başladılar. Güya büyüyüp yetişmişler, oysa yaşlı birer çocuk kalmışlardı!”⁵¹³

Totaliter rejimin bu dayatmaları toplumdaki bireyleri her anlamda ahlaki yozlaşmalara itip karakterleri zayıf olanları tamamen bozmaktadır. Partinin kuklası olmayan sadece dürüstçe işine odaklanmayı seçen ve sıradan kalmak isteyen kişiler öldürölme bile iş yerlerindeki mobbingden ötürü hasta olmaktadırlar. Tüm bu yolsuzluklar ve ahlaki normların bozulması kişileri sağlığından edecek hâle gelir:

“Her gün, her saat bu çile, bu manevi baskı ve ezgi onları yiyip bitiriyordu. Redaksiyondakilerin yüzde ellisi altmışı kalbinden şikâyet eder olmuştu. Ama Hınzırov aldırıyor, durmaksızın optimist görünmeye çalışıyordu. Oysa her birinin ömrünü en az beş on yıla kısaltmıştı. Az mı?”⁵¹⁴

⁵¹² Çavuşev, ss. 21-22.

⁵¹³ Çavuşev, s. 75.

⁵¹⁴ Çavuşev, s. 359.

Sosyal adaletsizliğin hüküm sürdüğü düzende yükselmek için rüşvet de başvurulmuş yollardan biri olmuştur. Tutkova adlı liyakatsiz bir kadının gazeteye yerleşmesi şöyle anlatılır:

“Üniversiteyi bitirir bitirmez, babasının kovan balı, rakı, domuz eti, üzüm, şarap ve daha bilmem ne gibi destekleri sayesinde gazeteye yerleşmişti. Başyazar Slavov, Tutkovanın bir nevi hamisi sayılırdı. Üniversite öğrenimli genç bir eleman olarak kendisine Kültür Şubesinde kadınlar sayfasını yönetmeyi havale etmişlerdi Fakat Tutkova nerde, gazetecilik nerde!.. Başyazar baktı gördü ki, bu iş böyle olmayacak, bu defa onu korektörler şubesi şefi yaptı. İlle de şef olması isteniyordu. Çünkü şeflerin maaşları tabiatıyla daha yüksek olurdu.”⁵¹⁵

Roman Bulgaristan’da sosyalist dönemde ortaya çıkan politik kaynaklı tüm yolsuzlukları, jurnalleme, baskı vb. ahlaki değerlerin yozlaşmasıyla ortaya çıkan sosyal meseleleri okuyucuya ayrıntılı bir şekilde yansıtmıştır. En çok vurgulanan noktalardan biri devlet-toplum ilişkisidir. Devlet kendi adamlarıyla bir çeteleşme yoluna giderek kendi çizgilerinin dışında kalan kimseleri yolsuzluklarına ortak ettiği kuklalarıyla sindirmeye çalışmıştır. Bu durum sadece gazetede çalışanlar üzerinde değil halk üzerinde de baskı ve korku yaratmıştır. Onlar da birbirlerine ve gazetecilere güvenmezler. Bu bağlamda ülkede toplumsal boyutta bir güven sorununun tetiklendiğini görmekteyiz.

3.10. Azman

3.10.1. Romanın Özeti

Romanda, sevgilisine kavuşamayan Azman adlı çoban bir gencin trajik şekilde yaşamına son vermesi anlatılır. Azman Pamukçu köyüne sığınan kimsesiz, nereden geldiği bilinmeyen bir gençtir. Köyün zengini Deli İsmail Ağa, biraz da işlerinde kullanmak amacıyla Azman’ı yanına alır. Azman Deli İsmail’in evinin orada küçük bir kulübede kalır. Deli İsmail’in ırgatı olur. Deli İsmail Azman’ın işini düzgün yapmasından memnundur. Onu sever. Deli İsmail’in güzel kızı Cemile Azman’a âşık olur. Gizli gizli onu gözetler. Azman’ın henüz Cemile’den haberi yoktur. Çünkü Cemile babasının emriyle ortalıkta fazla dolaşıp Azman’la karşılaşmaz. Azman’ın gelişinden kısa bir süre sonra bir sabah Azman koyunları kıra çıkaracakken unuttuğu ekmeğini Cemile getirir.

⁵¹⁵ Çavuşev, s. 299.

Onu ilk defa gören Azman hayli etkilenir. O da Cemile'ye âşık olur. İkinci defa karşılaştıklarında ise Cemile'nin de kendisinde gönlü olduğunu anlar. Azman çoban olup da ağasının kızını sevdiği için kendini suçlu görür. Fakat Cemile'yi aklından çıkaramaz. Deli İsmail, Azman'ın güçlü, yapılı olmasından dolayı onu pehlivan yapmaya karar verir. Bu kararını Azman'a söylemek için onu çardakta yemeğe davet eder. Karısı Gülsüm Hanım'a güzel yemekler hazırlatır. Azman, Deli İsmail'in davetinin ve kendisiyle konuşmak istemesinin Cemile'yle ilgili olduğunu düşünür, sevinir.

Çardaktaki akşam yemeğinde ağasının onu pehlivan yapacağını duyunca pek mutlu olmaz. Ancak onun emrine karşı gelemmez. Böylece Azman hıdrellez günü yapılacak güreşlere hazırlanmaya başlar. Ona eski bir pehlivan olan Koca Aziz, güreş hakkında bildiklerini öğretir. Bu yaşlı ırgatın diğer işleri bırakarak sadece Azman'la ilgilenmesi emredilir. Ev işleriyle ilgilensin diye Mahmut adında yeni bir çırak alınır. Deli İsmail Azman'ı pehlivanı olarak gördüğünden ona çok iyi bakar, beslenmesine önem verir. Bu hazırlık sürecinde Cemile ve Azman birkaç kez görüşürler. Azman çok başarılı bir pehlivan olursa, Deli İsmail'in kendini damat olarak isteyeceğini umut eder. Cemile'ye kavuşma fikri onu motive eder. Güreş meydanına çıkınca da izleyenlerin arasındaki Cemile'den güç alır. Büyük-orta ve küçük-orta pehlivanlarının hepsini yener. Azman artık Pamukçu köyünün pehlivanı olarak anılır. Başta Deli İsmail olmak üzere herkes gururludur. Artık Pamukçu köyünün de bir pehlivanı vardır.

Azman'ın başarısından sonra Deli İsmail kutlama yemeği verir. Yıllardır ağasından saygı görmeyen Koca Aziz bile Azman'ın şerefine yemeğe katılır. Güz gelince Deli İsmail hacca gider. Cemile Azman'a daha yakın olma fırsatı bulur. Aşklarını sadece Cemile'nin yakın arkadaşı Emine ve yaşlı ırgat Koca Aziz bilir. Cemile ve Azman'ın gizli aşkı günden güne büyümektedir. Bir gece Cemile, gizlice Azman'ın kulübesine gelir. Birlikte olurlar. Cemile'nin kulübeye gelişini sadece Koca Aziz görmüştür. Onun bu durumu bilmesi Azman'ı korkutsa da Koca Aziz bu sırrı saklayacağına dair Azman'ı temin eder. Dikkatli olması konusunda Azman'ı uyarır. Cemile'nin annesi Gülsüm Hanım şüphelenmesin diye uğraşır. Cemile, en yakın arkadaşı Emine'ye gece Azman'la aralarında olanları anlatır. Azman ise, dostu Can Ali'ye ilişkilerini anlatır. Can Ali de Azman gibi çobandır. Ve varlıklı bir ailenin kızı olan Emine'yle sevgilidir. Dördü kader arkadaşı olurlar. Bir süre sonra Cemile, dayanamayarak annesine Azman'ı sevdiğini ve

aralarında geçenleri söyler. Bu duruma kızan Gülsüm Hanım kızına Azman'la görüşmesini yasaklar. Aslında Gülsüm Hanım, Azman'ın damadı olmasına razıdır. Onun çoban olmasına bakmaz. Ancak kocası Deli İsmail'in eziyetlerinden korktuğu için kızıyla ırgatları Azman'ın ilişkisini onaylayamaz. Fakat sonra yumuşar. Bu aşka rızası olsa da çevrenin dikkatini çekmemek için iki gence bir süre görüşmemelerini ve aşklarını saklamalarını tembih eder. Cemile bu süre zarfında geceleri Azman'ın yanına gizli gizli gitmeyi sürdürür. Evde her şey normal akışında, hiçbir şey olmamışçasına devam eder. Deli İsmail, hac dönüşünde rahatsızlanmıştır. Evdekilere hacda arkadaş olduğu bir adam vasıtasıyla haber yollar. Ailesi yüzünden Can Ali'ye kavuşamayan Emine, verem olup ölür. Bu durum Cemile'yi ve annesini etkiler. İkisi de Azman'a kavuşamazsa Cemile'nin de başına aynı hâlin gelmesinden korkarlar. Bunların üzerine daha da yumuşayan Gülsüm Hanım, kocasına dönünce Azman'la Cemile'nin ilişkilerini söylemeye karar verir. İki gencin evlenip kavuşması ve Emine'nin durumuna düşmemesi için kocası gelince onu ikna edecektir. Emine'nin taziyesinden döndükleri gece Deli İsmail eve gelir.

Deli İsmail, geldiğinin ertesi akşamı kestirdiği koçla Azman ve Koca Aziz'e misafir odasında ziyafet verir. Oğlu gibi sevdiği Azman'ı çok özlemiştir. Azman'a ve Koca Aziz'e hacdan getirdiği hediyeleri verir. Deli İsmail geldikten sonra aradan geçen haftalarda Cemile ve Azman hiç görüşemezler. Gülsüm Hanım ne kadar istese de Azman'la Cemile'nin birbirlerine olan aşklarından kocasına bir türlü bahsedemez. Evdeki herkes Deli İsmail'in hacdan döndüğünden beri yumuşadığını düşünse de bu konudan bahsetmeye kimse cesaret edemez. Azman, ağası Cemile'yi vermezse sevgilisini alıp uzaklara gitmeyi düşünür. Can Ali de dostuna yardım etmeye hazırdır. Deli İsmail hacdan dönüşü şerefine kurbanlık bir dana kestirir. Koca Aziz ve Azman'ın da katıldığı davet yemeğine birçok seçkin misafir gelir. Bunların arasında Deliorman köylerinden birinin çok zengin ağası olan Abdullah Bey de vardır. Deli İsmail yıllar önce çocukları doğduğunda onları evlendirmek için bu adamla sözleşmiştir. Deli İsmail'in hacdan döndüğünü duyan Abdullah Bey ve karısı da sözleştikleri evlilik işini konuşmak için birlikte gelmişlerdir. Deli İsmail'in yakın dostu ve askerlik arkadaşı olan Abdullah Bey, Deli İsmail'den kızı Cemile'yi kendi oğlu Ahmed'e ister. Gülsüm Hanım'ın fikirlerine önem vermeyen ve kızının da fikrini sormayan Deli İsmail sonunda Cemile'yi verir. Düğünün mayıs sonunda yapılması kararlaştırılır. Gülsüm Hanım olanlardan üzgündür.

Cemile'yle Azman'ı düşünür. Cemile, Sarı Meşe'de koyunları otlatan Azman'a olanları anlatmak için yanına gider. Haberi duyan Azman yıkılır. Cemile ondan kendisini hemen kaçırmamasını ister. İki sevgili Can Ali'yle konuşurlar. Hemen değil güzel bir plan yaparak kaçmaya karar verirler. Cemile'yi de Deli İsmail'i şüphelendirmemek için eve geri yollarlar. Aradan geçen günlerde Azman hep sevgilisini nasıl kaçıracakını düşünür durur. Azman da Cemile de hasta olur, yataklara düşer. İlaçlar fayda vermez. Gülsüm Hanım gençlerin haline dayanamaz.

Azman'la Cemile'nin birbirini sevdiğini kocasına söyler. Sevda yüzünden hasta olduklarını, eğer kavuşamazlarsa sonlarının Emine gibi olacağını söyler. Bunları duyan Deli İsmail çok öfkelenir. Önce karısına tekmeler savurur. Sonra Azman'ı odunla döver, onu evden kovar. Gülsüm Hanım'la, Cemile'ye düğün günü gelinceye kadar evden çıkmayı yasaklar. Kızının ve karısının rızası olmadığını bile bile Cemile'yi Abdullah Bey'in oğluyla evlendirmeye kararlıdır. Koca Aziz'e de Azman'la görüşmesini yasaklar. Koyunlar çobansız kalınca onları bayıra çıkarma işi Koca Aziz'e kalır. Koca Aziz koyunları Sarı Meşe çalılıklarına çıkarınca orada Can Ali'yle karşılaşır. Tüm olanları ona anlatır. Az sonra Azman da perişan bir halde yanlarına gelir. Bundan böyle dağlarda barınacak olan Azman, Cemile'nin yakınlarında kaval çalınca Cemile'nin sundurmaya çıkmasını ister. Böylece en azından sevgilisinin yüzünü görecektir. Koca Aziz'den bu isteği Cemile'ye ulaştırmasını rica eder.

İki dost Deli İsmail'in yasaklarından dolayı artık birbirlerini görmeyecektir. Azman da Koca Aziz'e zarar gelmemesi için karşısına çıkmamaya söz verir. Koca Aziz eve döner. Can Ali, Azman'a Cemile'yi kaçırmayı teklif eder. Fakat Azman buna yanaşmaz. Ona göre Cemile gerçekten kendisini seviyorsa kendi gelip onu bulacaktır. Koca Aziz Azman'ın haberini Cemile'ye üç gün sonra ulaştırabilir. Cemile de Koca Aziz'le haber yollar. Azman'ın kendisini çağırmasını veya kaçırmamasını ister. Ancak Koca Aziz ve Azman sözleştikleri gibi bir daha asla birbirlerinin karşısına çıkmaz, görüşmezler. Bu yüzden Cemile'nin istekleri Azman'a ulaşmaz. Azman her şeyden habersiz Cemile'den bir haber bekler durur. Cemile ise Koca Aziz'in, kendi isteklerini çoktan Azman'a ulaştırdığını sanır. Bu yüzden Azman'ın bir şeyler yapmasını umar. Böylece iki sevgili birbirinden habersiz karşı tarafın adım atmasını beklerler. Azman Cemile'den bir karşılık, haber ulaşmayınca sevgilisinin kendisinden vazgeçtiğini bile

düşünür. Stana'nın zirvesinde bir kulübede kalır. Cemile'nin yakınlarında kavalını çalar. Cemile de babası yoksa sundurmaya çıkıp sevgilisine mendilini sallar. Babası varsa çıkamaz. Böyle zamanlarda Azman Cemile'nin aşkına karşılık vermediğini düşünür. İki sevgili bunun dışında bir araya gelip konuşamaz. Birbirlerini uzaktan uzağa görürler. Azman Cemile'nin çıkmadığı zamanlarda öfkeden, çıkınca da sevinçten etraftaki çalıları keser, çevresine atar. Kulübenin etrafını saran çalılarla bir alan oluşur. Azman artık aklını yitirmeye başlamıştır. Kendisini buradan kurtarmak isteyen dostu Can Ali'yi bile tanımaz. Ona düşman kesilir. Cemile'nin düğün günü gelir. Azman bunu Cemilelerin evinin önündeki kalabalıktan anlar. Kahrolur. Düğün alayı köyden ayrılırken tepeden izleyen Azman, sevgilisine bağırarak veda eder. Ardından kendini kulübesinin yanındaki armut ağacına asarak intihar eder. Ertesi gün cesedini bulurlar. Deli İsmail'in korkusundan kimse gömemez. Can Ali bir gece gizlice dostunun bedenini ağaçtan alarak gömer. Haftalar sonra Azman'ın sevgilisi Cemile de veremden ölür.

3.10.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Ötekileştirme meselesi romanda ağa ve ırgat ilişkilerinin ortaya konduğu pasajlarda ortaya çıkmaktadır. Köydeki diğer insanlar ve emir altında çalışan ırgatlar ağa ve ailesi tarafından ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir. Köyü merkez alan diğer romanlarda olduğu gibi Azman'da da insanlar bu hiyerarşiyi kanıksamış ve kendilerini ağadan daha aşağıda görmektedirler. Yüreğine söz geçiremeyerek Cemile'ye âşık olan Azman bu ayrımcılığının verdiği baskıyla kendini suçlar: “Kendine gel hey baldırı çıplak,” dedi bu defa yüksek sesle. “Sen kimsin, Cemile kim be? Sen yetim bir çoban, Cemile ise köy ağası Deli İsmailin kızı...”⁵¹⁶

Ötekileştirmeye maruz kalan bir diğer ırgat da yaşlı Koca Aziz'dir. Yaşça Deli İsmail'den büyük olmasına karşın ondan saygı görmez ama kendisi hürmet göstermek zorundadır: “Deli İsmailden de yaşlı olmasına rağmen, onun karşısında divan durur, verdiği emirleri hemen yerine getirirdi.”⁵¹⁷

⁵¹⁶ Naim Ömer Bakoğlu, *Azman*, Tibo Basımevi, 1. Baskı, Silistre, 2006, s. 4.

⁵¹⁷ Bakoğlu, s. 9.

Koca Aziz daha önce hiç çağırılmadığı ağasının sofrasına ilk defa davet edilmiştir. Bu durum yıllardan beri ayrımcılığa maruz kalarak dışlanan yaşlı ırgatı şaşırttığı oranda sevindirir de:

“Eğer ağa sözünde durursa, iki ırgat da ağalar arasına oturup, kurban mevlüdine katılacaklardı. Koca Azizin odasına çekildiler. Yaşlı ırgat dünden beri hepten şımarmıştı. Hiç de suskun, sahibinin ‘koş’ demesini bekleyen bir it gibi değildi. O adam olduğuna, insan olduğuna iyice inanmıştı. Ne büyük moral buluyor kişi sevildiğini duyduğu anlar. Yetmiş küsur yaşının en az yarısı toz, duman olup, uçmuş, gencelivermişti Koca Aziz.”⁵¹⁸

Yemeğe geçtiklerinde başka bir köyün ağası olan Abdullah Bey giyimini beğenmediği bu iki ırgatın aynı sofrada olmasından rahatsızlık duyar. Onları öylesine küçük görür ki verdikleri selamı dahi alma zahmetinde bulunmaz. Onun bu tutumundan zengin ve fakir arasındaki farkın ne derin bir ayrımcılığa sebebiyet verdiği ortadadır:

“Hemen abdestlerini alarak, çardağa çıktılar. İçersi seçkin insanlarla doluydu. Aralarında bir de yabancı vardı ki, Deli İsmailin yanına oturmuştu. Ağanın yaşlarında, o da pos bıyıklı, sırtındaki giysilerinden çok zengin olduğu belliydi.. Koca Aziz ile Azman temenna ile eğilerek:

“Selamün aleyküm, ağalar,” dediler.

Odadakiler hep bir ağızdan:

“Aleyküm selam”, diye yanıt verdiler.

Tek yabancı adam ağzını açmadı. Yalnız tuhaf tuhaf baktı. Gözü yeni gelenleri tutmamıştı. Bu adi giyimli adamlar da ne arıyordu burada? Deli İsmail sorgulayıcı bir nazar attı. Belli ki, bir rahatsızlık duyuyordu. Deli İsmail sorunu tez anladı.

“Bunlar benim ırgatlarım, Abdullah bey,” dedi. “Birisi çobanım Azman, diğeri cırağım Koca Aziz. Bu akşam onlar da davetlimdirler.”

Sonra ırgatlarına dönerek:

“De buyurun, kendinize bir yer bulup, oturun,” dedi. Koca Aziz ile Azman kapı arkasına yakın bir kıyıya diz çöktüler. Yabancı misafirin gözleri hep üzerlerinde idi. Azman bundan bilhassa sıkıldı. Buradan çıkana kadar, bu adamdan yana bakmamaya karar verdi. Bu yukardan bakan kodamanın onlara kötü gözlerle baktığını Koca Aziz de hissetmişti”⁵¹⁹

Romanda evlilikle ilgili bazı meselelerin de temelde toplumdaki sosyoekonomik statüye göre ötekileştirmeden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Emine’nin ailesinin de kızlarını sevdiği erkek bir çoban olunca onunla evlendirmek istememesinin nedeni budur. Çünkü onlar da yaşadıkları sosyal çevrede oluşan bu ayrımcılık yüzünden insanların kızlarını bir çobanla evlendirmeleri durumunda kendilerini arkalarından

⁵¹⁸ Bakoğlu s. 118.

⁵¹⁹ Bakoğlu, ss. 119-120.

ayıplayacaklarını düşünürler. Bu durum Emine'nin annesinin Cemile'ye söylediği şu sözlerden belli olmaktadır: "...Kızım yataktan kalkacaksa, varsın gideceği erkek çoban olsun, çırak olsun. Çıraklar, çobanlar da insandır, kızım. Biz şimdiye kadar yalnız elin dilinden sakındık. Ağa kızı çobana varmış, diyeceklerinden korktuk..."⁵²⁰

Ötekileştirmenin yarattığı diğer bir küçümseyici tavır, Deli İsmail'in Azman'la Cemile'nin aşkını öğrendiği zamanki davranışlarında görülmektedir. Kızının gönlündeki öğrenen Deli İsmail küplere biner: "... Koskoca İsmail ağanın kızı çobana gönül vermiş. Ne büyük ayıp, ne büyük rezalet, Allahım. Beni katil yapacak bunlar..."⁵²¹

Tüm bu parçalar toplumda fakir olan ve çobanlık, ırgatlık vb. işleri yaparak hayatını idame eden insanlara karşı yapılan olumsuz anlamda bir ayrımcılığı işaret etmektedir. Bu durum bu niteliklere sahip kişileri aşağı çekerek onları, toplumdan ve sevgi ile yuva kurma hakkı gibi en insani ihtiyaçlardan tecrit etmektedir.

Bir halk hikâyesinden yola çıkılan romanda olay örgüsü Azman adlı kimsesiz bir gençle Cemile adındaki bir ağa kızının birbirlerine kavuşamayarak trajik bir biçimde son bulan aşklarıyla şekillenir. Romanın merkezindeki bu "imkânsız aşk" teması evlilikle ilgili olarak geleneği ön plana çıkartmıştır. Romanda evlilik, aile ve ağılık kurumu üzerinden gelenek ve modernite çatışmasının yansıtıldığını görmekteyiz.

Azman romanında ilk olarak evliliğin oluşum şekli ele alınır. Cemile ve Azman birbirlerini çok sevseler de her ikisi de evlenip kavuşacaklarına inanamazlar. Çünkü yaşadıkları toplum içerisinde yaygın olan kanı ekonomik ve statü farkının evliliğe engel olacağıdır. Hele ki Bir ağa olan Cemile'nin babası için kızını çobanıyla evlendirmek hakaret olacaktır. İki genç birbirini sevse de Cemile geleneklerin ve babasının sözünün dışına çıkamaz. Kızının kimle evleneceği hakkında son söz İsmail Ağa'ya aittir. Gençlerin her ikisi de bu durumun farkındadırlar. Cemile babasının bu aşkı fark etmesi halinde başına geleceklerden korkar: "Hele de babası bir şüphelenir diye, aklı çıkıyordu. Adı üstünde Deli İsmail idi babası. Önce elaleme karşı uzun beliklerini keser, sonra da acımasız odundan geçirirdi. Daha da kötüsü, aklı tutarsa, ilk karşısına çıkan bir zenginin oğluyla everirdi onu, hiç gözünün yaşına bakmadan..."⁵²²

⁵²⁰ Bakoğlu, s. 84.

⁵²¹ Bakoğlu, s. 132.

⁵²² Bakoğlu, s. 6.

Parçadan anlaşıldığı gibi Cemile babasının kendisini sevdiği gence çoban oluşundan dolayı vermemesi bir yana, istemediği biriyle zorla evlendirileceği için ayrıca üzülmektedir. Üstelik aradaki statü ve ekonomik farklar yüzünden sevdiğiyle evlenemeyen bir tek Cemile değildir. Cemile'nin arkadaşı Emine de çobanları Can Ali'yi sevmektedir. İki genç kız da ailelerinin ve özellikle bu ilişkilerden haberi olmayan babalarından korkmakta evlenmek istedikleri kişiyi söyleyememektedirler. Her ikisinin babasının da çobanlarıyla kızlarının evliliklerine razı olmayacağı Emine'nin şu sözlerinden anlaşılır: “Seninki de çoban, benimki de. Senin baban da aranızda aşılması mümkün olmayan engel, benim babam da beni anlayacaklardan değil.” dedi.”⁵²³

“Her iki genç kız da istedikleri gençlerle evlenemeyecek olmanın verdiği üzüntüyle günden güne yıpranırlar. En sonunda bu dertten Emine verem olup ölmüştür. Cenaze gününde Emine'nin annesi kızının ölümünden babasını sorumlu tutar: ‘Yazgımız buymuş, öyle mi? Yazgımız buymuş. Bu yazıyı sen yazdın alnımıza. Kızımın sevdasına destur verseydin, şimdi o aramızda olacaktı. Al işte, gör şimdi kızımızı. Gör alnımıza yazdığın kara yazıyı...’”⁵²⁴

“Eminenin cenazesi böyle ibret verici sahnelere vesile oldu. Kış mevsiminin ocakta küpü çatlatan bu soğuk gününde, tüm yüreklere ateş düşmüş, önüne geçilmez yangınlar oluşturmuştu. Ama asıl önüne geçilemeyen acı güç, sevenleri ayırmadan sonra gelecek olan akıbeti. Emine, anasının, babasının biricik kızı, böyle bir akıbetle kurban gitmişti.”⁵²⁵

Gülsüm Hanım kızının da arkadaşının akıbetine maruz kalmasını istemez. Bu yüzden Azman'la Cemile'nin önceden kızmış olduğu ilişkilerine karşı yumuşamaya başlar. Gülsüm Hanım sevmenin ve sevdiğiyle evlenememenin ne demek olduğunu bilmektedir. Gülsüm Hanım'ın hayatından kısa bir kesitin yer verildiği şu parçada gençliğinde onun da babası tarafından sevdiğine verilmediği, başka zengin biriyle zorla evlendirildiği görülmektedir:

“Gülsüm Hanım devamlı, bir biri ardından sorular yağdırıyor, bunların yanıtını bekliyordu. Hayır o belki de bir cevap da aramıyordu. Zira akıbetin ne olacağını zaten biliyor ve bu akıbetten kaçış yolları olmadığından adı gibi emindi. O şimdi kendi mezarı başında ağlar bir durumdaydı. Hem de öyle bir mezar ki, içinde kendisinden başka, kızı da vardı. Yalnız birkaç gün önce ona “ana” diyerek, sarılmak istediği Azman da olacaktı bu mezar içinde. Kendisine kalsa, hiç düşünmez, verirdi Cemileyi Azmana. Çırak, çobanmış, ne farkeder? Bu evin damadı olacaksa, tüm varlıklarını onunla paylaşırlar, aradan fark kalkardı. Bu kadar basitti. Ama Deli

⁵²³ Bakoğlu, s. 46.

⁵²⁴ Bakoğlu, ss. 95-96.

⁵²⁵ Bakoğlu, s. 96.

İsmail böyle düşünmezdi. Kibrine yediremez, elini kana boyardı. Bunu namus meselesi yapar, cinayeti işledikten sonra, 'alnımdan lekeyi temizledim', diyerek böbürlene böbürlene gezerdi artık köy içinde. Bunları düşündü Gülsüm Hanım. Bir de kendi gençliğini. Onun da bir sevdiği vardı elbet bir zamanlar. O da seveda çekmiş, muradına erememişti. Babası zorla evermişti Deli İsmail ile. Zenginliğini düşünüp, vermişti kızını sevmeyi birine. Tabii ki, geleceğini düşünerek. Mutluluğun, parayla, varlıkla beraber geleceğine inanarak. Ama mutluluk yalnız para, varlık değil, bunu en iyi kendisi biliyordu Gülsüm Hanım. Ve şimdi bu gençleri çok iyi anlıyordu... ”⁵²⁶

Romanda geçen bu parçada değinildiği üzere toplumda aileler de kızlarına iyilik yaptıklarını düşünerek sevdiği kişiyle değil de zengin olanla evlendirmektedirler. Bu durum evlilikte huzurun toplumda salt maddiyatla ölçüldüğü yanlış bir algıyı yaratmaktadır. Gülsüm Hanım’ın dışında sevdiği kızla kendisi zengin olmadığı için evlenemeyen ve sevgilisi babası tarafından zorla evlendirilen bir roman kişisi de Koca Aziz’dir. Koca Aziz’in başına gelenlerde başlık parası geleneğinin etkisi vardır. Başlık parasını tamamlayamadığı için Koca Aziz sevdiğinden olur. Azman’la olan diyalogunda onu Cemile konusunda dikkatli olmaya davet ederken kendi başından geçen üzücü aşk hikâyesini de anlatır:

“...Bak, ben artık yetmiş merdiven dayadım. Yapayalnız, bir tek kaldım. Oysa benim de bir sevdiğim vardı. Çok çocuklarımız, başımızı koyacak evimiz olmasını, bu evde mutlu yaşamayı hayal ederdik. Olmadı fakat. Babası bana vermedi Şaziyemi. Daha doğrusu, ödeyecek başlık parasını biriktiremedim. Başkasına yar oldu Şaziyem. Nasip, kısmet değilmiş. Bir daha evlenmeyi düşünmedim bile. Yapayalnız, çırılçıplak bir ağaçkurdu gibi geçirdim ömrümü sefalet içinde. Şimdi sana bakıyorum da, acıyorum haline, doğrusu. Ama bilesin, anlıyorum seni oğlum. Uzandığın dal tutulacaklardan değil ama, anlıyorum seni. Cemile de çok seviyor... ...Korkuyorum, oğlum, bu işin sonu kötüdür, diye korkuyorum. Yine de Büyük Allahımıza durmadan dua ediyorum, yardımcınız olsun diye... ”⁵²⁷

Romanın sonlarına doğru Cemile de babası tarafından fikri sorulmadan başka bir köyün zengin ağası olan Abdullah Bey’in oğluna verilir. Deli İsmail yıllar çocukları doğduğunda âdeta beşik kертmesi yapar gibi çocuklarını birbirleriyle evlendireceğine dair Abdullah Ağa’yla sözleşmiştir. Şimdi yine evlenecek tarafların rızası alınmadan sadece babaları anlaşmaktadır:

“Abdullah bey keyifle kahvesine asıldı. Ağzının kenarlarına yapışan kahve telvesini kuşağından çıkardığı işlemeli mendiliyle temizledi ve yapmacık bir üslupla:

⁵²⁶ Bakoğlu, s. 72.

⁵²⁷ Bakoğlu, s. 61.

“Ne de marifetliymiş kızımız,” dedi. “Kahveyi tam benim beğendiğim kıvamda pişirmiş.”

Bu sözler meseleyi öz konuya getirmek için ön hazırlıktı. Çok bekletmedi.

“İsmail ağa” dedi, “seninle yıllar önce evlat sahibi olduğumuzda bir şeyler konuşmuştuk. Benim oğlan da, maşallah, büyüdü, koskocaman delikanlı oldu. Bakıyorum senin kız da artık evlenme çağına gelmiş. Uzatmayacağım. Allahın emri, Peygamberin kavliyle biz senin Cemileyi bizim Ahmede istemeye geldik. Ne dersiniz?”

Deli İsmail belki de ilk defa yıllar önce verdiği bir söz için pişman oluyordu. O zaman dostuyla şaka biçiminde böyle bir ‘beşik nişanı’ konuşmuşlardı. Besbelli ki, Abdullah ağa bunu ciddiye almıştı. Şakayla da olsa, ortada erilmiş bir söz vardı. Babası Cemileye kıyamıyordu, ama kapıya gelen bu muhterem zat da boş döndürülecek adam değildi Böyle bir düniörü fenerle arasa bulamazdı. Kendi adına, daha dünden razıydı.”⁵²⁸

Deli İsmail yıllar önce öylesine söylediği bir sözü kızının kuracağı mutsuz yuvayı göz önünde bulundurmadan her şeyden değerli tutmaktadır. İsmail Ağa, yapmacık bir şekilde hanımının fikrini sorduktan sonra olumsuz yanıt alınca keyfi kaçır. Karısına sinirlendikten sonra yine kendi bildiğini okur. Kızını Abdullah Bey’in oğluna vermesinde verdiği sözden başka Abdullah Ağa’nın zenginliği de bir sebeptir. Nitekim “baba hakkı” adı altındaki başlık parasını istemekten geri durmaz:

“Yıllar önce söz verdimse, bu söz değişmemiştir. Madem oğlunuz da evlenme çağına geldi, bir adını koyar, bağlarınız başlarını.”

Baba hakkı konusunu ortaya koyuyordu “bir adını koyar, bağlarınız başlarını” demekle. Abdullah bey bunu anlamayacaklardan değildi.

“Bir itirazım yok, İsmail ağa,” dedi. “Sen söyler biz de basarız istediğin parayı, karşılarız tüm arzularınızı. Yeter ki, buradan eli boş ayrılmayalım.”

“Tamam o zaman, ben de verdim gitti kızımı,” dedi Deli İsmail.

Kaşla göz arası söz kesildi... Düğününün mayıs ayı sonlarına doğru yapması kararlaştırıldı.”⁵²⁹

Babası Deli İsmail Cemile’yle Azman’ın birbirlerini sevdiklerini duyunca onları evlendirmek bir yana Azman’ı döverek kovar. Cemile ve Gülsüm Hanım’ı da eve hapseder. Bu haliyle İsmail Ağa artık ailesinin gözünde çıkarlarını düşünen bir tüccardan başka bir kimse değildir: “Cemile kapalıydı. Cemile gelin olacak günü bekliyordu her dakika eriyerek. Cemilenin bir arka dayacağı kalmamıştı. Cemilenin anası da konuşmuyor, bir teselli veremiyordu kızına. Veremezdi. Başlarında Deli İsmail vardı. O artık Cemile

⁵²⁸ Bakoğlu, ss. 122-123.

⁵²⁹ Bakoğlu, s. 124.

için babalıktan, Gülsüm hanım için kocalıktan çıkmıştı. O bir kız taciriydi onlar için yalnız.”⁵³⁰

Yıllardan bu yana toplum içinde evliliğe dair değişmeyen adet adı altındaki uygulama ve zorlamalar, kişilerin Koca Aziz gibi yalnız ve mutsuz bir hayat yaşamasına, Gülsüm Hanım’ın yaptığı gibi zorla evlilikler mutsuz bir evlilik hayatının içine hapsedilmelere ve de Emine ile Cemile’de olduğu gibi ölüme kadar varan durumlara sebep olmaktadır.

Evlilikte eşler arasında karşılıklı muameleler ve evliliğin ortamı da meselenin bir diğer yüzüdür. Kibirli bir eşe sahip olan Gülsüm Hanım’ın evliliğinde hiç söz hakkı olmamaktadır. Onların evlilikleri bir hiyerarşi içinde yürümektedir. Geleneksel bir yapıya dayanan bu evlilikte Gülsüm Hanım kocasının bir dediğini iki etmez, sürekli olarak onu memnun etmeye çalışırken İsmail Ağa karısının fikirlerine değer vermez ve ona saygı göstermez. Onu sevişinin nedeni bir köle gibi uysal oluşudur:

“Gülsüm Hanım kocasının bir dediğini iki etmezdi.

“Olur ağa, tüm dediklerini yaparız, için rahat olsun,” dedi.

Deli İsmail karısının uysallığına hep bayılırdı. Başını eğip, her kaprizini yerine getirmeye hazır olduğunu görünce, kendinde güç hisseder, koltukları bir o kadar daha kabarırdı. Şimdi de öyle oldu. Kanı kaynayınca kendini ayakta buldu. Hanımın yanaklarına bir iki çimdik atarak:

“Severim seni kız,” dedi. “Sen ne tatlı bir şeysin böyle. Haydi ben çardağa çıkıyorum. Sana kolay gelsin.”

Deli İsmail çıkınca, Gülsüm Hanımın yüzü değişti. Homurdanarak:

“Huyun kurusun hele,” dedi. “Bir kölen var ya, hazırlar pişirir, sen yeyip içer, yaşarsın.”⁵³¹

Azman romanında geleneksel yapıdaki bir toplumda kadınların sorunlarının neler olduğuna dair ipuçları da verilmiştir. Ayşe Hanım ve Gülsüm Hanım evlatlarının geleceği hakkında fikir yürütme ve istediklerini kocalarına söyleme hakkına sahip değildirler. Onlar eşlerinin isteklerini sorgulamadan yerine getirmekle yükümlüdürler. Emine aşkının derdinden hasta olunca kocalarının eziyetlerinden korkan iki anne evlatlarının hâlini konuşup çözüm aramışlardır:

“Gülsüm hanım Eminenin yatağa düştüğünü daha önceden duymuştu. Bunu Cemileye söylememişti. Ayşe teyzeyle konuşmuşlar, kızlarının sevdasından bahsedip, bu

⁵³⁰ Bakoğlu, s. 142.

⁵³¹ Bakoğlu, ss. 13-14.

girdaptan nasıl çıkacaklarını hep beraber düşünmüşlerdi. İki ana da kızlarına anlayış gösteriyorlar, tek korktukları kocalarının gazabıydı.”⁵³²

Gülsüm Hanım kızının Azman’ı sevdiğini bildiğinden Abdullah Ağa Cemile’yi istemeye geldiğinde kocası usulden de olsa fikrini sorar. Gülsüm Hanım’ın cevabı olumsuz olunca sinirlenir. Çünkü karısı bir şeyin nedenini sormadan kabul etmek zorundadır. Bu hep böyle olmuştur:

“Başka vakit karısının fikrini hiç sormazdı. Lâkin hacca gideli baya değişmişti. Bu değişikliği yeniden gösterdi:

“Ne bileyim, bakalım anası ne diyecek?,” dedi.

Gülsüm hanım sözünün dinlenmeyeceğini çok iyi biliyordu. Ancak çok iyi bir gerçek daha vardı ki, Deli İsmail henüz bunu açıklamamıştı. Kocasının bu yumuşaklığından faydalanarak, kendi fikrini söyleme cesareti buldu.

“Ben ne diyeyim, bizde babanın sözü geçer,” dedi. “İlle de benim fikrimi öğrenmek isterseniz, ben kızımızın çok daha küçük ve evlenmesi için henüz erken olduğunu söylerim ağa.”

Deli İsmail muhakkak karısının bu şekilde konuşacağını beklemeydi. Sinirden yüz kasları oynadı, pos bıyıkları tel tel dikilip, indi. Ayağa kalkıp, Gülsüm hanıma iki okkalı tokat atmak geçti aklından. Bu kadın onu ele güne karşı kepaze ediyordu. Bu bir isyan mıydı, yoksa gerçekten ana kalbinden gelen sözler miydi bunlar?

“Bana sorarsan, kızımız hiç de küçük değil, hanım,” dedi gene de sakın görünmeye çalışarak. “Bana kalırsa, ben ‘destur’, derim.”

Deli İsmail bu sözleri söylerken, karısına sert bir bakış atmayı da ihmal etmedi. Gülsüm Hanım bu bakışın ne olduğunu iyi biliyordu. Bu, “misafirler gidince, göreceğin var,” demekti. Korktu.

“Yine de sen bilirsin ağa,” dedi. “Ben yalnız sordunuz diye, kendi fikrimi söyledim.”⁵³³

Romandaki bu parçadan çıkarılması gereken önemli bir ayrıntı Türk toplumundaki ataerkil yapının getirdiği bazı gelenekçi normların bir ailenin içindeki kadına yansımalarıdır. Bir kadın olarak Gülsüm Hanım’ın fikirlerini söylemesi bile ayıp veya suç gibi karşılanmaktadır. Hatta bu psikolojik şiddetin fiziksel şiddete kadar varma ihtimali olduğundan kadının aile içinde kocası tarafından korkutulması söz konusudur. Nitekim gelişen olay örgüsünün devamında karısı kızının durumuna üzülmek onun Azman’ı sevdiğini babasına söylediği için kocası Deli İsmail tarafından şiddete maruz kalır:

“Hayır”, dedi Gülsüm Hanım. “Sen hiç birşeyler bilmiyorsun, ağa. Emine sevdadan gitti. Yetim Yusuf Emineyi Can Aliye vermedi de, kızcağız sevdadan verem oldu, ağa.

⁵³² Bakoğlu, ss.87-88.

⁵³³ Bakoğlu, s. 123.

Bu ateş şimdi de bizim başımızda. Korkudan, şimdiye kadar söylemedim, ağa. Ne olur, biraz insafa gel de, duy beni.”

Deli İsmail kıpkırmızı oldu.

“Ne söylüyorsun, kadın? Ben kızımı nişanladım, önümüzde düğün var, sen ne sevdasından söz ediyorsun, kadın?”

Gözleri büyüdü, pos bıyıkları titremeye başladı. Hiddetle karısının üzerine yürüdü. Gülsüm Hanım kendini yerlere atarak, çakşirlerinin paçalarına sarıldı, öpmeye başladı,

“Ne olur, sakınle biraz ağa. Sana anlatacaklarım var. Gel bu nişanı bozalım, ağa. Cemilem Azmana aşık oldu, ağa. Azman da onu seviyor. Bu erimleri, bundandır ağa. Gel bu nişanı bozalım, ayırmayalım bu iki genci, ağa...”

Deli İsmail sağ ayağını hızla geri çekerek, şiddetli bir tekme attı Gülsüm Hanımın çenesine. Kadının iki dişi birden fırladı. Ağzı kana bulandı. Öylesine, kanlar içinde kıvrılmaya başladı. Deli İsmail üstüne bile bakmadı...”⁵³⁴

Bu parçada aile içindeki kadına yönelik şiddet Gülsüm Hanım üzerinden verilmektedir. Devamında Deli İsmail'in yumuşamak bir yana hâlâ karısına ve kızına sözlü ve fiziksel şiddeti sürdürdüğü görülür:

“Koyunlar sokak ortasında, çobansız kaldılar. Deli İsmail onları düşünmedi bile. Burnundan soluyarak ara kapıya yollandı. Kapının eşiğinde Cemile yığılmış, ağlıyordu. Onun saçlarından tutup, sürükleyerek, merdivenlerden çıkardı. Vardı, ocak başında keza ağlayarak, yolunan karısının kucağına attı.

“Al,” dedi. “Al bu köpek yavrusunu da eteklerinin altına iyice gizle. Bundan sonra bu evin içinden dışarı çıkmayacak. Eğer onu eşiğin dışında görürsem, önce seni, sonra kızını da gebertirim. Düğün günü gelince bu evden çıkmayı yasaklıyorum ikinize de...”

Gülsüm Hanımın saçlarına yapıştı. Asılarak, başını kendinden yana çevirdi. İyice ağzını kulaklarına dayayarak bağırdı:

“Söylediklerimi anladın mı kadın? Bu rezil kız, bir daha eşiğin dışına çıkmayacak. Evde olup bitenlerden de kimsenin haberi olmayacak. Anladın mı?”⁵³⁵

Gülsüm Hanım zaten zorla evlendirilmiş olduğu eşi Deli İsmail'in bencilce huylarından dolayı evliliğinde daha da mutsuz olmuştur. Evlilik burada eşler arası saygı ve sevgiden başka tek tarafın amaçlarına hizmet eden hiyerarşik bir mutsuzluk kurumu haline gelmiştir.

Gelenek ve modernite çatışması romanda ağılık kurumu ve Deli İsmail Ağa üzerinden verilmiştir. Romanda ağılık meselesi ağırlıklı olarak olumsuz yanlarıyla birlikte Deli İsmail Ağa üzerinden sunulmaktadır. Pamukçu köyünün ağası Deli İsmail övünmeyi ve etrafındakilere yüksekten bakmayı seven birisidir. Kimsesiz Azman'ı

⁵³⁴ Bakoğlu, ss. 129-130.

⁵³⁵ Bakoğlu, s. 132.

evinde barındırır fakat bunu kendi birtakım çıkarlarını düşünerek de yapmıştır. Nitekim Azman'ı ünlü bir pehlivan yapıp bu şöhretten kendisi de nemalanmak ister. Azman Deli İsmail'e olan saygısından ve kendine olan iyi davranışından dolayı bu adama neden "Deli" dediklerini anlayamaz. Azman'ın şu düşünceleri Deli İsmail Ağa'nın pek de iyi biri olmadığının işareti gibidir: "Azmanın bu iltifatlar karşısında yüzü kızarır ama, içi ferahlardı. Ne de olsa ağa söylüyordu bu sözleri. Herkesin kötü adam bildiği, 'deli' dediği bu şahıs, Azmana baba gibi davranıyordu."⁵³⁶

Deli İsmail'in Azman'a sahip çıkarak onu hanesinde barındırırken onun emeklerinden de karın tokluğuna faydalanır. Daha romanın başında Deli İsmail'in Azman'ı kendini düşünerek evine aldığı biz okuyuculara hissettirilir: "Gence acıdığından mı, yoksa işine geldiğinden mi, köyün ağası Deli İsmail Azmanı evine topladı. O günden sonra ağanın koyun sürülerini gütmeye başladı. Mutluydu. Karnı tok, başını sokacak bir yeri vardı."⁵³⁷

Azman'a çıkarları sebebiyle şefkat gösteren ağa Deli İsmail'in emektarı Koca Aziz'e olan aşağılayıcı ve ayrımcı tavrı onun gerçek yüzünü ortaya serer:

"...Zira Deli İsmailin, Koca Azizi ufak bir suç için nasıl acımasızca dövdüğünü bir defasında görmüştü. Azmana merhametli davranan Deli İsmail, Koca Azizi ufak bir suç için nasıl acımasızca dövdüğünü bir defasında görmüştü. Azmana merhametli davranan Deli İsmail, Koca Azize karşı hiç de öyle değildi. Gerçi, bazen insanlığı tutuyor, ona da birkaç övücü laflar ediyordu. İşte o zamanlar Koca Aziz bir çocuk gibi seviniyordu. Böyle anlarda, sahibinden etli bir kemik alınca, keyiften kuyruğunu bir sağa, bir sola sallayan sadık köpeği andırıyordu. Ama bu mutluluklar çok nadir yaşıyordu. Kader onu emir kulu yapmıştı."⁵³⁸

Köy toplumu üzerindeki baskınlığını korumak isteyen Deli İsmail Ağa'nın dış görünüşüyle de ağalık imajını pekiştirmek istemesi dikkat çekici noktalardandır. Giydikleri kendisine sıkıntı verse de hiyerarşik toplum düzeninde en üstte yer aldığı statüsünü korumak adına giyiminden ve buna bağlı olarak daha da büyüyen egosundan ödün vermez:

"Havaların sıcak olmasına rağmen, bu kıymetli çizmelerinden vazgeçemiyor, ayakları terleyip, rahatsız olsa da, 'ağalık şerefi' adına tüm sıkıntılara tahammül ediyordu.

⁵³⁶ Bakoğlu, s. 9.

⁵³⁷ Bakoğlu, s. 3.

⁵³⁸ Bakoğlu, s. 21.

Bak kış günleri işi çok iyiydi. O zaman çizmelerinin kıymeti bir o kadar daha artıyor, üstelik sırtına has deriden kürkünü de giyerek, bitamam böbürleniyordu.”⁵³⁹

Azman’ı pehlivan yapmaya karar veren Deli İsmail Azman’la doğrudan ilgili bu durumu Azman’a söylerken ona kendi kararını âdeta dayatır. Deli İsmail Ağa kendi çıkarları doğrultusunda herkesin hayatı hakkında karar verme yetkisini kendinde görür:

“Bugün camide bunu konuştuk, oğlum. Seni besleyip, pehlivan yapacağım. Daha yarın koca danayı devirmeyi düşünüyorum. Bütün köy erkekleri de bunu istiyorlar. “Sayende bir pehlivanımız olsun”, diyorlar.”
Azman bir anda ayaklarının altındaki toprağın kaydığını hissetti. Sanki deprem oluyormuş da, çardak devrilecekti. Kollarını iki tarafına sarkıtarak, sıkı sıkı döşemeye dayadı. Ne diyeceğini bilemiyordu.
“Bilmem ki, ağam,” dedi, laf olsun diye. “Koca koca pehlivanlarla başedebilir miyim, bilmem ki...”
“Edersin,” dedi, Deli İsmail. “Bal gibi başedersin. Seni öyle bir beslerim ki, karşına kimse çıkamaz.”⁵⁴⁰

Azman güreşte herkesi yenerek şöhretli bir pehlivan olunca İsmail Ağa tertip ettiği yemekte Azman’ın bu başarısı üzerinden kendine yapılan övgülere çok memnun olsa da yine kendini daha adil göstermek için Azman’ı övmeyi de ihmal etmez. Azman’a yaptığı bu övgülerde dahi İsmail Ağa’nın gösteriş arzusu yatar. Yemekte toplanan kişiler de köyün seçkin ve zengin adamlarındandır. Bu adamların genellikle birbirini övüp yoksul ve ırgat kesimi dışlayan bir tavırları vardır:

“...Azman bunları düşünürken, köyün seçkin adamlarından Cambaz Salim, yağcılık yaptığını ele veren bir ifadeyle kasıldı, oşaf çanağını kaldırıp höpürdete höpürdete içti, elinin ayasıyla çenesini sildi, çirkin çirkin geçirerek, yüksek sesle:
“Benim bildiğim İsmail ağa yaptı mı, herşeyin mükemmelini yapar, efendiler,” dedi.
“Ben şahsen kendi adıma, köyümüze böyle bir de pehlivan yetiştirdiği için teşekkür ederim. Ellerinden öperim, sağ ol, uzun yıllar başımızdan eksik olma ağa.”
Deli İsmail bu sözlerden çok memnun oldu. Pos bıyıklarını eğirir gibi burarak etraftakilere yüksekte yüksekte baktı. Ama yine de kendini daha adaletli göstermek için:
“Bana değil, siz Azman oğluma teşekkür edin, ağalar,” dedi. ‘Koca koca pehlivanların arkalarını yere getiren oydu!’
Azman biraz sıkılarak:
“Estağfurullah ağam,” dedi. “Senin verdiği güç olmasaydı, ben kimseyi yenemezdim. Müsaade buyurun da, o şefkatli ellerinizi bir defa daha öpeyim, ağam.”
Bunları söyler söylemez, ayağa bir atlet çevikliği ile fırlatarak, Deli İsmailin ellerine sarılıp öptü, alnını orada bir müddet tuttu...”⁵⁴¹

⁵³⁹ Bakoğlu, s. 12.

⁵⁴⁰ Bakoğlu, s. 16.

⁵⁴¹ Bakoğlu, s. 33.

Ağanın olduğu ortamda kimse düşüncesini özgürce söyleyemez. Herkes kendini Deli İsmail'in söylediklerini doğrulamak mecburiyetinde hisseder:

“Deli İsmail yeniden söze başlamadan, kimse sükuneti bozmağa cesaret edemiyordu. Bu bir adap olmuştu köyde. Ağanın olduğu yerde herkes istediği zaman fikrini atamıyordu ortaya. O ne derse, yalnız ‘haklısın ağam, öyledir ağam, sen en iyisini bilirsin ağam’ denirdi. Belki de içlerinden itiraz ederlerdi ama, yüzüne söyleyemezler, yalakalık yaparlardı.”⁵⁴²

Ağaya karşı toplum tarafından gösterilen bu korkuyla beslenen aşırı saygı, onun hiçbir fikrinin sorgulanmadan emir telakki edilişi vb. tutumlar ağayı, o toplumun içinde kendinde etik olmayan konular da dâhil her istediğini yapma hakkı gören sınırsız bir güç unsuru haline getirmiştir. Bu durum ise insanların eşitlik hakları da dâhil olmak üzere adil bir toplum düzenini sağlayan unsurları tehdit etmektedir. Elbette ki bu tehdidin mevcut oluşundaki en büyük sebeplerden ikisi ağanın çevresine verdiği korku hissi ve onun karşısında devlet vb. karşı bir gücün olamayışdır. Romanda bu zalimce özellikleriyle ağalık kurumunun sosyal boyutta nasıl bir tehdit teşkil ettiğinin üzerinden yansıtıldığı tek roman tipi Deli İsmail de değildir. Deliorman köylerinden birinin ağası olan Abdullah da onun kadar acımasızdır ve zenginliğini buna borçludur:

“Bu gizemli Misafir aslında hiç de iyiye gelmemişti. Kendisi Deli İsmailin çok yıllık dostu, asker arkadaşı ve Deliorman köylerinin birinin çok zengin bir ağası idi. Sürü sürü davarı, çok sayıda büyükbaş hayvanı, uçsuz bucaksız toprakları, saray gibi evleri vardı. Körüklü faytona koştuğu atlarla nereden geçse, herkesin dili tutulur, maşallahlarla bu güzelliklerden gözlerini ayıramazdı. At koşularının olduğu yerde, bütün gözler önce onun yürüklerini arardı. Onların olduğu yerde kimse birinciliği düşünemezdi. Servetini yalnız gaddarlığı sayesinde değil, daha fazla mal meraklısı olduğu için yığmıştı.”⁵⁴³

İsmail Ağa kızı Cemile ile Azman'ın aşkını duyunca çobanı Azman'a olan iyimser tavrı bir anda kaybolmuştur. Karısı ve kızıyla birlikte Azman'a da çok kötü davranıp onu acımasızca darp ederek evden kovmuştur. Ağa Azman gibi insanlara sadece çıkarlarına ters düşmediği ve onları kullanabildiği sürece kıymet vermekte, onların insan oluşlarına ve hislerine önem vermemektedir. Hele ki yoksul kesimden bir ırgat ve çobana karşı gösterilen tavrın daha da sert oluşu ağalığın toplumdaki ayrımcılığı daha da derinleştiren

⁵⁴² Bakoğlu, s. 35.

⁵⁴³ Bakoğlu, s. 121.

bir mesele olduğunu göstermektedir. Evden hak etmediği bir muameleyle kovulan Azman'ın gururunun nasıl incindiği ve özgürlüğünün ağa tarafından nasıl gasp edildiği şöyle anlatılır: "...Dünya kararmıştı. Bir şey görmüyordu. Belki de yürüdüğünün farkında değildi. Azman yaralı bir aslandı şimdi. Gururu kırılan, özgürlüğü elinden alınan, yaşama azmini kaybetmiş yaralı bir aslan. Yüzü, gözü kan peçesi altındaydı. Ama en fazla kanayan yüreği idi."⁵⁴⁴

Deli İsmail'in hayatını kararttığı ve artık düşman bellediği Azman intihar ederek hayatını kaybedince bile Deli İsmail Ağa'nın gazabını çekmemek adına kimse Azman'ı insanlık namına bile olsa gömüp, cenaze tertip edememiştir. Bu işi onun can dostu Ali ancak gizlice yapabilmıştır. Görüldüğü gibi ağayı karşısına alacak en ufak bir tutum insanların hayatının heba olmasına sebebiyet vermektedir. Bu yüzden köylü Azman'a hak verse ve ona çok üzülseler de ağanın verdiği korku ve baskı onları bu en tabii insani görevi yerine getirmekten bile alıkoyar:

"...Yürekler kan ağlıyor, zavallı gencin neden kendini intihar ettiği konuşuluyordu. Deli İsmail'e lânetler ediliyor, Azmanın ruhu için dualar okunuyordu. Ama bunu herkes, ağanın kulağına ermesinden korkarak, gizli gizli yapıyordu... ..Her ağızdan Azmana minnet sözleri çıkıyordu. Yalnız Deli İsmail: 'Gebermiş köpek', dedi. 'Bırakın orada leşi sallansın. Gözlerini kargalar, saksagaşanlar oysun. Görsün, ağa kızına göz koymak neymiş. Eğer leşini mezarlığa birilerinin gömdüğünü duyarsam, evini başına yıkarım!'
*Gerçekten Azmanı mezarlığa gömmeye kimse cesaret edemedi. Buna en çok Can Alinin canı acıdı. Bir gece giderek arkadaşını daldan indirdi, sırtına alarak, dağın eteklerine taşıdı..."*⁵⁴⁵

Romanda iyi bir genç olan Azman'ın üzerinden ego ve kibir üzerine kurulan ağalığın yıkıcı sonuçları gösterilmiştir. Deli İsmail Ağa köylünün nefretini kazanmış olsa da toplumun ona karşı tepkisini gösterememesinden ve ağa tarafından sindirildiği bu hiyerarşik düzenden rahatsızlık duyduğu anlaşılabilmektedir.

Parçada görüldüğü gibi her iki kadın da evlatlarının mutluluğunu istemesine rağmen kocaları karşısında öylesine sindirilmişlerdir ki bu en basit arzularını dahi dile getirmekten çekinirler.

⁵⁴⁴ Bakoğlu, s. 132.

⁵⁴⁵ Bakoğlu, s. 149.

Çaresizliklerle dolu sürecin sonucunda Emine veremden ölür. Cenaze evinde Ayşe ile kızı Emine'nin başına gelenleri gören Gülsüm Hanım kendi kızına da üzülür. Fakat elinden bir şey gelmemesi onu kahreder. Olup biten karşısındaki çaresizlik hali aslında anneleri ve kızlarını, bu dört kadının hayatını birden mahvetmiştir. Bu dramatik sahne şöyle tasvir edilir:

“Gülsüm Hanım içeri girdiğinde, oda bir mahşer yerine dönmüştü. Bir yandan bayılmış Ayşe Teyze, bir yanda kendinden geçmiş kızı, bu tabloyu tamamlayan kadınların telâşla kaçınıp, çırpınışları... Ana kalbidir, dayanamadı, önce kızının yanına attı kendini. Omuzlarından tutarak, kurtarmaya çalıştı Eminenin cansız bedeninden. Ama yapamıyordu. Cemilenin vücudu sanki kaynaşmıştı Emineninki ile. Ne yapacağını şaşırdı. Genç bir kızın cenazesine gelmişti. Önce ona ağlamalı, ona üzülmeliydi. Ama şimdi karşısında çaresizce kendisinden geçmiş bir de kızı vardı. Ne yapmalıydı? Nasıl çıkmalıydı bu çıkmazın içinden? Gözleri de artık hiçbir şey görmüyordu. Dizleri hafıfledi, yüreğinin derinliklerinden bir kasırğa kükredi aniden. Elleri havada, o da bayılıverdi. Kadınlar bir de onunla uğraşmaya başladılar. Cenaze yeri bir kaynar kazanı andırdı. Dökülen gözyaşları alınlardan akan terlerle karıştı. Neredeyse bir yerine dört cenaze çıkacağı benziyordu...”⁵⁴⁶

Bulgaristan'daki bazı Türk romanlarında olduğu gibi özellikle din adamı, ağa vb. olumsuz tiplerin yaratıldığı romanlarda buna paralel olarak görülen geleneksel din algısı ve bunun söz konusu roman kişilerince kullanılması gibi sorunlar Azman'da da vardır.

Deli İsmail Ağa insanlar arasında sosyal statüsüne ve maddi durumuna göre ayrımcılık yapan ve sırf bu özelliğinden dolayı kızının çobanları Azman'la olan ilişkisine, evlenmesine şiddetle karşı çıkan bir adamdır. İnsanları çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmeyen bu roman şahsı hacca gitmeyi de esasında yine toplum önünde övünmek ve de konumunu pekiştirmek için istemektedir. Bu isteğini yemekte topladıklarına âdeta ilan eder:

“Şimdi size başka bir fikrimi açıklamak istiyorum, ağalar,” dedi.

Hepsi bir ağızdan:

“Buyur ağam,” dediler.

“Bu sene hasılatı topladıktan sonra, hacca gitmeyi düşünüyorum. Ne dersiniz, ağalar, bunu hakettim mi acaba Büyük Rabbimizin huzurunda?”

“Helâl hakkındır ağam.”

“Bütün köyümüz için şereftir ağam.”

Her bir ağızdan Deli İsmail'e karşı iltifat sözleri adeta birbirlerini kovalıyordu.”⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ Bakoğlu, ss. 94-95.

⁵⁴⁷ Bakoğlu, s. 35.

Deli İsmail'in hac dönüşünde ırgatlarına daha iyi ve saygılı davranmaya başlar. Bu durum Cemile'yi seven Azman'a bir umut olup ağasının hacca gitmekle ibret alıp olumlu yönde değiştiğini düşünür:

“Azman bu sabah evden çok daha rahat ayrıldı. Ağasında büyük bir değişiklik olmuştu hac esnasında. Belki o katı yüreği yumuşamıştı. İnsanlıktan yana, samimiyetten yana çok şeyler öğrenmişti belki kutsal topraklarda. Hele de Koca Azize karşı bu hoş davranışı bunu gösteriyordu. Deli İsmail yakınına yaklaşılır bir insan olmuştu.”⁵⁴⁸

Azman'ın düşündüğü gibi bir değişim olmadığı Azman'la Cemile ilişkisini öğrenen İsmail Ağa'nın Azman'ı kanlar içinde evden kovmasıyla ve dostunu bu halde gören Can Ali'nin şu sözleriyle anlaşılır: “...Allahından bulursun inşallah Deli İsmail. Senin gibiler hacı olmuş da kaç para eder. İçinizdeki şeytan, hep aynı şeytandır. Siz ne bilirsiniz ki, sevmenin, sevilmenin değerini? Yalnız hesabınıza gelirse, seversiniz, gelmezse, adamın ensesine basar, çamura batırırsınız. Ah içimden bir ses diyor ki...”⁵⁴⁹

Tüm bu parçalardan anlaşıldığına göre Deli İsmail bir roman tipi olarak ağalığın yarattığı sistemin tehlikeli boyutlarını, romanda çevresindeki topluluğa saygı duymayan ve onların hür iradelerini ellerinden alarak hayatlarının mahvına sebebiyet veren bir taraf olarak göstermektedir.

3.11. Aydınlığın Öksüzleri

3.11.1. Romanın Özeti

Halit Aliosman Dağlı'nın ilk romanında olduğu gibi ikinci romanı “Aydınlığın Öksüzleri”nde de merkezde belirli bir kahraman yer almaz. Romanda Güldere kasabasının yakınındaki Türklerin yaşadığı bir dağ köyünde kalabalık bir şahıs kadrosu üzerinden Bulgaristan'daki Türklerin yaşadığı yoksulluk, dışlanmışlık ve gelecek kaygıları vurgulanmaktadır.

Romandaki olay örgüsü Ulumeşeli Kuru Emin adındaki şahsın anlatımıyla başlar ve sona erer. Ulumeşeli Kuru Emin gitgide solan ve yalnızlaşan bu köyün yaşadığı değişimin canlı bir şahidi olmuştur. Haksızlığa uğrayan, yoksullukla mücadele eden ve

⁵⁴⁸ Bakoğlu, s. 109.

⁵⁴⁹ Bakoğlu, s. 135.

kimisi de Türkiye'ye göç eden Türklerin yaşadıkları onun hatıralara dönüşüyle romanda hayat bulur.

Köyde Ali Rıza'yla Gülbeyaz'ın oğlu Orhan ve Mehmet Ali'nin oğlu Kınalı İlyas aynı yaştadır. Babası İlyas'ın köydeki mescitten sonra kasabadaki okulda eğitim almasını istese de gurbetteki bir iş kazasında öldüğünden dolayı bu hayalini gerçekleştiremez. Okumayı çok isteyen İlyas da eğitimine devam edemez, geçim derdiyle okul çağında çalışmak zorunda kalır. Orhan'ı ise yoksulluk içinde olmalarına rağmen zorlukla okula yazdırırlar. Orhan kasabadaki bu mektepte kasabanın bazı zengin çocuklarınca bitli ve sidikli denilerek alay konusu olur. Bu durumdan sıkılan Orhan arkadaşlarından bazılarını döver ve okuldan kaçır. Okuldaki bazı iyi öğretmenlerin sayesinde durum tatlıya bağlanır. Fakat Ali Rıza'nın aklının hep bir köşesinde Türkiye'ye göç etme umudu vardır. Hatta İkinci Dünya Savaşı bitince İsmet İnönü'nün kendilerine sahip çıkarak ülkeye çağıracağını ummaktadır. Çünkü Bulgaristan'da yoksulluk çekmekte ve Türkler olarak ikinci sınıf insan muamelesi görmektedirler. Ali Rıza çok güzel bir kadın olan karısı Gülbeyaz'a da acımaktadır. Âşık olup evlendiği bu kadını iyi şartlarda yaşatamamak ona ağır gelir.

Kınalı İlyas eniştesiyle birlikte gurbete Hasköy'e yol yapımında işçilik yapmak için çalışmaya gider. İlyas'ın köyde sevdiği İsmigül adında bir kız vardır. Kız da İlyas'ı sever fakat babası ve abileri kızı zengin birine vermek istemektedirler. İlyas'a bir oyun yaparak onu tuzağa düşürüp döverler. Aradan zaman geçer ve İlyas başka bir kismetle evlenir. Çocuk beklerlerken İlyas'ın eşi rahatsızlanıp çokça kanaması olur. Daha iyi doktorlara götürme imkânları da olmadığından karısının rahatsızlığı geçmez. Bir gün evden çıkar. Yolda kan izlerini gören İlyas karısının ölüsünü ya da dirisini bulamaz. Bir süre sonra kendisi de başını alıp ortalıktan kaybolur. İlyas'dan da haber alınamaz olur.

Ali Rıza'nın iki abisi iki de ablası vardır. Büyük abisi Salih İbrahim kimseyi kırmayan iyi bir adamdır. Ancak küçük abisi İbiş Mehmet'in huysuzluğu ve bir mesele yüzünden büyük abisiyle küçük abisi yıllardır küstürler. İbiş Mehmet eğitimin değerini bilmediğinden oğlu Yusuf'u küçüklükten beri ırgatlık yapması içi gurbete işe yollar. İrgat Yusuf yıllardır görmediği amcası Salih İbrahim'i işe giderken tren istasyonunda görür. Amcasının yanında diğer yeğeni Rasim de vardır. Rasim'in dayısı olan Salih İbrahim, Rasim'i okutmayı çok ister ama Rasim'in babası işe yaramaz bir adam olduğu için

çocuğunun okumasıyla ilgilenmez. Annesi hastalanmış gibi Rasim'i çağırır bir daha da geriye göndermez. Çocuğunu çalıştırmak ister.

Irgat Yusuf, bir Bulgar köyünde Atanas adlı bir adamın yanında çalışır. Burada panayırda bir kızı yıllar önce köylerine gelen kalaycıların kızı Saniye'ye benzetir. Bu kız Yusuf'un unutamadığı çocukluk aşkı olmuştur. Daha sonra kızın Saniye olmadığını anlar. Yusuf kendi toplumuyla buradaki Bulgar köylülerini kıyaslar. Hayatını sorgular. Düzenli olarak geldiği bu eve bir daha gelmemeyi ırgatlığı bırakmayı planlar. Dönüş yolunda tren geçip giderken dışarıda Saniye'yi görür. Kıza seslenir fakat tren durmadığından yıllar sonra bulduğu Saniye'yle görüşemez. Ali Rıza'nın eniştesi Muhammet ailesini alıp Kamçıboyu'na göçecektir. Bu haberi alan Ali Rıza üzülür. Köyde Muhammet eniştesi ona desteği olan insanlardan biridir. O gidince hepten yalnız kalacaklarını düşünür. Muhammet de mecburiyetten dolayı köyünden gitmeye karar verince dedesinin, babasının mezarını ziyaret eder. Muhammet'e toprağını bırakıp, kendi memleketindeki ölülerini terk edip gitmek ağır gelmektedir.

Köyde yaşayanlardan Köseoğlu Adem'in oğlu Rahmi Tuna boyuna asker alınmıştır. Bu askerlik Bulgaristan'daki Bulgar vatandaşlarınıninkine benzemeyip Türkler için yine ikinci sınıf vatandaş ve "öksüz evlat" muamelesi gördükleri ağır ve tehlikeli işlerden ibarettir. Bir gün Rahmi'nin su altında kalıp öldüğü haberi gelir. Anne ve babasına cesedi bile gösterilmez. Törensiz bir şekilde doğrudan gömülmek istenir. Rahmi Müslüman ve Türk bir aileye mensup olmasına rağmen kefenlenip cenaze namazının kılınmasına izin vermezler. Babası Köseoğlu Adem ne kadar dirense de askerlere söz geçiremez. Oğlu Rahmi'nin ölümü de şüphelidir. Kaza sonucu mu öldü yoksa bilerek mi öldürüldü bilinmez. Üstelik getirdikleri kişinin yüzünü göstermedikleri için babası Adem bu cesedin oğulları olup olmadığını da anlayamaz. Tüm bunların üzerine Rahmi'nin mezarına da kızıl bir yıldız dikerler. Köylüler bir Türk-Müslüman kabrine bunun yapılmasını saygısızca görürler. Acılı baba Adem tüm bunlara karşı durunca Türkler ile Bulgarlar arasında bozgunculuk çıkaran vatan haini ilan edilip Dobruca'ya sürgün edilir.

Köyde "Hazım Çavuş" herkesin saygı duyduğu birisi ve Gülbeyaz'ın en büyük abisidir. Memleketini savaşta bile bırakıp gitmeyi aklından geçirmeyen bu yaşlı adam göç etme fikrine karşıdır. Köyde ve çevresinde olan herkes onu sever, sayar. Öldüğünde herkes çok üzülmüştür. O ölünce dostu Kösten Çavuş gece dağda silah atar. Bu şerefli

askerler öldüğünde onları anmak için yapılan eski bir uygulamadır. Fakat Hazım Çavuş Bulgaristan için savaşılan onurlu bir asker olmasına rağmen ona bu muamelenin yapılmaması karşısında Kösten Çavuş bunu vazife edinir. Köydeki bu bilinmeyen silah seslerinden dolayı jandarmalar gelerek bütün evleri baskın yaparcasına ararlar. Kösten Çavuş tüm ısrarlara rağmen teslim olmaya gider. Kendisinden de bir daha haber alınamaz.

Salih İbrahim Hazım Çavuş'un cenazesine katılmak amacıyla gurbette çıktığı işe ara verip köyüne dönmüştür. Gitme zamanı gelince Salih İbrahim'in içini hüznün kaplar. Zira tanıyıp sevdiği etrafındaki güzel insanların hepsi kaybolmaktadırlar. Eski yol arkadaşlarının yanında olmaması ve geri dönünce köydeki bazı dostlarını görememe düşüncesi onu üzmektedir. Yaklaşan bayram gurbetteki işçileri hepten yalnızlaşan köye toplamak için bir fırsat gibidir. Bayramın gelmesiyle memleketlerine gidecekleri günü hepsi dört gözle bekler. Irgat Yusuf'un, Salih İbrahim'in ve diğerlerinin gelişiyse köy bir şenlik yerine döner. Salih İbrahim ile kardeşi İbiş Mehmet barışırlar. Yanlarında olmayan dostları Hazım Çavuş, Kösten Çavuş, Köseoğlu Adem, Ali Rıza gibi kardeş ve dostlarını konuşurlar. Yer yer sevinçle dolu yer yer de hüznü bir bayram olmaktadır.

Romanda olay örgüsünün sonuna doğru Ulumeşeli Kuru Emin bu bayram manzarasına karşı seneler içinde yaşadıklarını ve gördüklerini, gidenleri düşünür ve anılarını aklından geçirmeyi sürdürür.

3.11.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Aydınlığın Öksüzleri romanında yakınları ve komşuları Türkiye'ye göç eden ve gitgide ıssızlaşan bir köyün insanları merkeze alınmıştır. Göçler insanlara ayrılık getirmektedir. Romanda köyün göçlerle gitgide solan çehresi, insanların gitmek zorunda bırakılışları ve bunun sonundaki ayrılıkların zorluğu, bu insanların bir araya gelemeyişleri ırmak benzetmesiyle Ulumeşeli Kuru Emin'in bilincinden yansıtılmaktadır. Göçün yarattığı olumsuz etkiler sıklıkla vurgulanır. Köylülerin bazıları köyü terkederek göç ettiklerinde eskiden birer yuva olan bu evler göçlerle solup gitmiş; kimsesiz kalmıştır. Romanın başlangıcında köye dair verilen bu genel çerçeveden göçlerin sıkça yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır:

“Aklımca diyordum ki, ırmaklar da insanlar gibi kardeştirler. Her halde, büyük kardeşler, el ele veriyor, yolları nereyi gösterirse hep birlikte sürüp gidiyorlardır.

Yalnız bir fark vardı arada, insan kardeşler birbirlerinden ayrılmaya, hatta başka dünyalara göçüp gitmeye “mahkûm” edilmişlerdi, sular öyle değildi... Duvarları boyunca koşuşarak saklambaç oynadığımız boş evlerin neden boş, neden kimsesiz kaldıklarını, diyeceğim Hanya’yı Konya’yı sonradan anladım. Ancak acı yeller, yağmurlar altında sıvası dökülmüş, şu anda ölü gözü gibi soğuk görünen pencereler arkasında ninnilerle yavrularını büyüten güzel anneler kimlerdi, büyüyen çocuklar kimlerdi, komşularımız olduğu halde onları görmedim, bilmiyorum. Birçokları gibi onlar da ben doğmazdan önce gözyaşlarıyla nice nice göçler yaşayan bu topraktan ayrılmış, gitmişlerdi.”⁵⁵⁰

Göç eden tanıdıklarının özlemini duyan diğer bir kişi de Ali Rıza’dır. Ali Rıza da ailesini alıp Türkiye’ye gitmek istemekte; İsmet İnönü’nün Bulgaristan Türklerine sahip çıkacağını ummaktadır:

“Savaş bitiyordu demek! İsmet Paşa’nın başından kıl bile düşmemişti. Tamam. Durum böyle olunca işi aşı tamam, böyle olunca da İsmet Paşa der ki “sizler oralarda pek rahat değilsiniz duyduğum kadarıyla, gelin bakalım” der ve burda bir bacak bırakmaz, bizleri bayrağı altına toplardı.”⁵⁵¹

Ali Rıza’nın göçü istemesinin en büyük nedenlerinden biri Bulgaristan’da her yönden maruz kaldıkları ayrımcılık ve geçim derdinden dolayı çocuklarının geleceğinden endişe duyması ve Bulgaristan’da kendilerini sahipsiz hissetmeleridir. Ali Rıza’nın konuşmalarından karısı da umutlansa da göç ettiklerinde yaşayacakları zorluklar, tanıdıkları kimsenin olmaması da Gülbeyaz’ı düşündürmektedir. Göç ettiklerini hayallerinde canlandıran karı koca tüm bu karışık hislerinin arasına arkalarında bıraktıkları yakınlarının özlemini de eklerler:

“Deme garı, sana ne bana ne, deme. Paşa yalnız Türkiye’yi düşünmez, böyle ağır zamanlarda bizi de düşünür, zaten ona buna davetiye gelip duruyor şurda, bakarsın işler daha da genişir, bizim de Yaradanımız var, toparlanır, gideriz.”

Konuya Gülbeyaz da ısındı sanki:

“Bize kim yollar davetiye, öyle konuşma, kimsemiz yoktur orda...”

“Öyle konuşma Gülbeyaz, İsmet Paşa var ya... Golayı bulunur.”

Ali Rıza ta şimdi rahatladı. İçinde olanı birazcık olsun dizmiş dökmüştü en sonunda. Ve o gün karı koca başkasına hiç çıtlatmadan oturdular, kalktılar İsmet Paşa’yı düşündüler. Hatta gecesi bile horoz sesleri duyulana kadar gözlerini yummadılar. Aldılar, verdiler yolunu buldular izin çıkardılar, gittiler kurtuldular. Kendileri için değil de daha çok çocuğu çocuğu selamete çıkaralım, diye gittiler. Şimdiye kadar gidenleri anımsadılar, dünya gözüyle gene buluşacaklarını, bol bol hasret gidereceklerini düşündüler. Boşalan evlerini, dağılan yuvalarını, kimsesiz ulu

⁵⁵⁰ Halit Aliosman Dağlı, **Aydınlığın Öksüzleri**, Propeller Yayınevi, Sofya, 2008,(Öksüzleri), ss. 6,8.

⁵⁵¹ Dağlı, Öksüzleri, s. 57.

ortada kalacak kedi, köpeklerini, arkalarından gözyaşı dökerek uğurlamaya gelen yakınlarını düşündüler. Döndüler sevindiler, döndüler üzüldüler. Arada sırada başlarını yorgan altına saklayarak birbirinden saklı için için ağladılar bile.”⁵⁵²

Bu parçadan anlaşıldığına göre göçler, toplum için karmaşık duygular yaratan, her bakımdan zor durumlardır. Göçe karar vermek kadar izni çıkarıp gitmek de meseledir. Bulgaristan Türkleri hep bir köşede duran göç olgusuyla iç içe yaşarlarken bir yandan giden yakınlarına kavuşma umuduyla sevinirler, bir yandan da yuvalarını dağıtıp sevdiklerini bırakıp gitmek onları üzer.

Göç meselesi toplum içinde bazı ikiliklere ve fikir uyuşmazlıklarına da yol açabilmektedir. Gitmek isteyenler olduğu gibi Bulgaristan toprakları kendi memleketleri olduğu için tüm zorluklara rağmen burada kalıcı olmak isteyenler de mevcuttur. Ali Rıza'nın karısı Gülbeyaz'ın abisi ve eski bir asker olan Hazım Çavuş göç etme fikrine karşıdır. Hazım Çavuş'a göre göç edecek düşüncesiyle yaşayanlar hayatlarını bir belirsizlik içinde yaşamakta; yuva kuramamakta, bu uğurda ailelerini dağıtmakta ve eğitim vb. alanlarda toplum olarak bir düzen kuramamaktadır. Hazım Çavuş'a göre göç fikri Türkleri muallakta bırakmakta ve topluma zarar vermektedir. Göç etmeye hevesli olan Ali Rıza, Hazım Çavuş'a Türkiye'ye göç etmek ile ilgili fikrini sorunca Hazım Çavuş ona şöyle cevap verir:

“Bak aslan gardaşım, sözümü böldün tam oraya gelecektim. Biz Bulgaristanlı Türkler olarak kendimi bildim bileli Türkiye'den, dikkat edersen Türk milletinden demiyorum, yardım değil, hep zarar gördük. Vatan boyutunda değil bu, Türk azınlığı olarak zarar gördük. Türkiye'ye gideriz diye sağlam yuva guramadık, gurulanları da hep bu guruntu peşinde darmadağın ettik, okumadık, okutulmadık, niye dersin hep gidiyoruz, hep gidiciyiz çünkü, galıcı değil... Gün oldu, arkamızda Türkiye var, diye horozlandık, konu komşumuzla, vatandaşlarımızla, kimi de vatanımızla bile gavgalı olduk. Türkiye'nin umurunda oldu mu? Bizi bu duruma getiren Türkler değil, Türk hükümetleri. Ha şunu da söyleyeyim, bizleri buradan gitsinler, diye kışkırtıcılık yapanlar varsa o da Bulgarlar değil, baştaki Bulgar politikacıları, idarede olan Bulgar hükümetleri. Bizi örçle çekiç arasında tutan bunlar. Şöyle bir bakıver ve düşün! Yıkılmış, perperişan sadece temelleri kalmış, dikene ota bürünmüş şu evler bizim akrabalarımızın komşularımızın evleriydi, şimdi tek o Türkiye sevdasının acı hatıraları değil midir bizler için!”⁵⁵³

⁵⁵² Dağlı, Öksüzleri, ss. 34-35.

⁵⁵³ Dağlı, Öksüzleri, ss. 58-59.

Romadaki bu parça göç olgusunun Bulgaristan Türkleri üzerindeki olumsuz etkilerinden birinin kendilerini bir yere ait hissedemeyişleri olduğunu göstermiştir. Tam anlamıyla bir yeri benimseyemeyen Bulgaristan'da kalmakla Türkiye'ye göçmek arasında kalan Türk toplumu her açıdan huzursuz olmaktadır. Onların bu hâllerinde payı olan dönemin hükûmetlerinin de bir eleştirisi bu parçada yapılmaktadır. Türkiye'ye ve yönetimine güvenen ve destek arayan Bulgaristan Türklerinin yeterince desteklenmemesi ve yalnız kalması yönüyle dönemin Türk hükûmetinin, Türklere Bulgaristan'da her türlü baskıyı yapan ve onları âdeta göç etmeye zorlayan yönüyle de Bulgar hükûmetlerinin eleştirisi vardır.

“Türkiyecilik” adıyla zikredilen göç sevdasının Türk ailelerini nasıl dağıttığı Ali Rıza ve eniştesinin diyalogundan anlaşılmaktadır:

“Sonu sonunda Ali Rıza'nın hayat öyküsü de böyle mi tamamlanacaktı, kestirmesi güçtü.

“Anasını satayım şu Türkiyecilik olmadı da olmadı be enişte, bana sorarsan yuva öyle de bozulacak böyle de, iyice bozulsun da bu dertten kurtulmuş oluruz...” Muhammet eniştenin o eşekte yükü yoktu. Ancak gündemi etkileyen bu konuya kayıtsız kalamazdı:

“Gayınço dersin dersini hep Türkiye dersin be, diye söze başladı. !Az mı yuvalar yıktı, az mı ocaklar söndürdü şu Türkiyecilik...”⁵⁵⁴

Göç etmeye karar verenler için de durum oldukça güçtür. Zira gittiklerinde mezardaki yakınlarına varıncaya kadar gözleri arkada kalmaktadır. Fakat onlar yaşadıkları ülke olan Bulgaristan'da ikinci sınıf insan muamelesine maruz kalmaları bu yüzden yaşadıkları ekonomik, kültürel dayatmalarla baş edemeyerek göçü bir çare olarak görmüşlerdir. Ali Rıza'nın eniştesi Muhammet de nihayetinde göç üzerinde karar kılar. Ailesiyle birlikte göç edecek olan Muhammet'in gitmeden önce mezardaki sevdikleriyle olan hüznü bir şekilde vedalaşır. Göç kararı yeterince zorken bireyler kendi toplumu içinde, kalanlardan duyacakları tepkilerden de çekinerek bazen bunu gizli yapma eğilimi gösterirler. Bu gizliliğe bir sebep de yönetimin göç edenlere ve hatta bunun sözünü edenlere karşı takındığı olumsuz tavidir. Yönetimin bu tavrını bilen ve sırtını Türkiye'ye tam olarak yaslayamayan insanlar iki arada bir derede kalmaktadır. Türk toplumunu çeşitli alanlardaki baskılarla yılma noktasına getirerek göçe zorlayan idareciler, göç

⁵⁵⁴ Dağlı, Öksüzleri, s. 63.

etmek isteyen ve bunu dillendiren de “vatan haini” olarak damgalama noktasındadırlar.

Ali Rıza da bu yüzden suçlanır ve sürgün edilircesine memleketinden kovulur:

“Sabah oldu, gün doğmadan günleri karardı Ali Rıza’nın. Hükümet yöneticileri gözlerine batan “çıban başlarına” onbeş günlük mühlet vermeye başlamışlardı. Bu listeye girenler belirlenen vade içinde pala pırtı ne kadar eşyası varsa toparlayıp gidiyordu, o kadar. “Müjdeyi” sabah erkenden muhtar Tahsin verdi:

“Sana da onbeş günlük çıktı Ali Rıza...”

Beklemiyordu, ne diyeceğini şaşırdı:

“Bir vukuat mı işledik ki...”

Muhtar Tahsin dersini biliyordu:

“Vukuat mı, diyorsun, ne vukuatı, şurda yıllardır Türkiye’yi konuşur, başkalarının da aklını çelersin, bu işleri bilenler gördüler baktılar ki, İsmet Paşa’nın seni aramaya niyeti yoktur, yardımcı olalım, yollayalım bu adamı hayır işlemiş oluruz dediler, o kadar...”⁵⁵⁵

Roman göç olgusunun bir toplum üzerinde meydana getirdiği tahribatı çeşitli yönleriyle okurun gözleri önüne sermiştir. Göçe karar vermek, toprağını bırakıp gitmek ve gidenlerin arkasından beklemek vb. durumların hepsi romanda göçün yıkıcı etkileri olan bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bir sosyal mesele olan asimilasyon az da olsa romanda hissettirilir. Daha belirgin olan ötekileştirme ise romanda Türklerin yönetim tarafından sosyal hayatın her alanında dışlayıcı bir tutum görmesi şeklinde yansıtılmıştır. Türklere iş alanında; mesleki olarak ya da bazı hakları kısıtlanarak olumsuz bir ayrımcılık yapıldığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak zengin-fakir ayrımının da köylülere ve yoksul insanlara karşı ayrımcı ve ötekileştirici bir yaklaşımı ortaya çıkardığı görülmektedir.

Orhan mektebe başladığında kasabada oturan ve babası varlıklı bir kasap olan Necip’in oğlunu dövmüştür. Necip’in oğlu Orhan’ı “sidikli”, “bitli” gibi sözlerle aşağılayıp kışkırtmasına rağmen öğretmenlerin bazıları eğitimci olmalarına karşın işin aslını öğrenmeden ve iki çocuğa da tarafsız yaklaşmadan kasabın oğlunu tutup Orhan’ı dışlama yoluna gitmektedirler. Onların bu kayırmacı ve adaletsiz yaklaşımında Orhan’ın gariban bir ailenin çocuğu; Nazmi’nin ise hem kasabalı hem de zengin bir ailenin çocuğu oluşunun payı büyüktür:

“Sıska, hep çatık kaşlı ve konuşurken sinirden sakalı titreyen bir muallim vardı. Başka sınıflara derse girdiği için kavgaya karışanları yakından tanımiyordu. İlle şu

⁵⁵⁵ Dağlı, Öksüzleri, s. 230.

anda karşısında tiksindirici birisi varmış gibi yüzünü buruşturdu, çenesi titreyerek cırtlak sesiyle haykırdı:

“Sen kim oluyorsun da kasap Necip’in oğlunu dövüyorsun ha... Kim oluyorsun?” Orhan bakışlarını yere eğmiş, tabanları delinmiş lastik ayakkabılarını izlemiş gibi hiç kıpırdamadan duruyordu. ‘Ben fakir bir babanın oğluyum, sebep bu ise kendimi ezdirmem ha’ diye geçirdi aklınca. Cırtlak sesli hoca sakinleşemiyordu. “Bak hele şuna, bak hele” diyerek köşede dayalı kızılıcak çubuğunu kavradı:

“Aç avuçlarını eşşek,” diye haykırdı. Orhan hayatında ilk kez bu biçim yargı alıyordu ve bunu hiçbir zaman unutmuyacaktı. Sert bakışlarını hocaların yüzüne dikti, hiç kıpırdamadan sağ elini uzattı. Hoca kızılıcak çubuğunu var gücüyle bir, iki, üç sefer oğlanın avucuna indirdi. Ardından sol elini istedi, aynı biçimde üç kez de sol avucuna vurdu. Orhan’ın gözleri alev alev oldu ve tek söz söylemeden sınıf odasına koştu. Gözleri dolu doluydu.”⁵⁵⁶

Romanda yansıtılan bu hadise sosyoekonomik bakımdan gücü yerinde olan ailelerin toplumda kayırıldığını göstermektedir. Öte yandan haksızlığa maruz kalsalar da statüleri diğer ailelerden düşük olan aileler ve çocukları ikinci sınıf insan gibi görülmektedir. Bu haksızlık ve ayrımcılığın acı etkileri fakir ve köylü ailelerin çocuklarına da travmatik bir şekilde yansımaktadır.

Romanın adı olan “Aydınlığın Öksüzleri” bir metafor olarak, Bulgaristan öz vatanları olmasına rağmen burada bir üvey evlat veya köle gibi muamele gören Bulgaristan Türklerini ifade etmektedir. Türklere yapılan ötekileştirme sosyal hayatın her kanadına olduğu gibi askerliğe de yansımıştır. Romanda “Emek Ordusu” adlı bir askerlik biçiminin varlığından söz edilmektedir. Türk erkekleri Bulgar erkeklerinden farklı olarak askerliklerini angarya işlerin kendilerine yüklendiği ağır bir işçilikten ibaret olan “Emek Ordusu”nda yapmaktadırlar. Burada Bulgarların yapmadığı hayati risk taşıyan işlere de zorlanmaktadırlar. Bu durum bazen Türklerin hayatına mal olmaktadır. Köseoğlu Adem’in oğlu Rahmi de askerliğini Tuna boyunda nehrin taşma tehlikesi altında duvar örerek yaparken hayatını kaybeder. Tuna’nın taşmaması için duvar ördürmek gerekiyken ve bu riskli bir işken önlem alınmadan Türklerin bu işlere sürülmeleri onların hayatına önem verilmediğinin vahim bir göstergesidir. Ali Rıza ve Muhammet’in şu diyalogunda onların da Bulgarlar tarafından Emek Ordusu’nda acımasızca çalıştırıldığından bahsedilmektedir:

“Muhammet enişte istifini bozmadan kendi kendine düşünüyordu. ‘Yazık oldu Köseoğlu Adem ağaya. Kız gibi yakışıklı oğlu vardı. Kumral saçlı, güler yüzlü, yakışıklı mı yakışıklı. Tuna boyuna askere alındığını duyduğum zaman daha içim üşümüştü. Vardığı gördüğü yoktu ama, Tuna nehri taşınca etrafın sular altında

⁵⁵⁶ Dağlı, Öksüzleri, ss. 107-108.

kaldığını söylüyorlardı. Bu tür yıkımları önlemek için Emek Ordusu'na mensup askerler suların önüne taştan demirden duvar örüyorlardı. Bu arada kendi elleriyle kendi kefenlerini dokuduklarının farkında bile değillerdi. Hey gidi onsekizinde kız benizli Rami hey... Ali Rıza aklınca diyordu ki, "eloğlu acır mı sana hele de bizlerden biri olunca en ağır işlere sürer, hangi kitapta yazar ki, Emek Ordusu'nda asker olarak beni de iki yıl yeraltında çalıştırdılar. Bu aydınlık dünyanın öksüzleri bizler miyiz. Askerlikmiş, vatan borcuymuş, yapmayın. Esir bile olsan bunu uygulamazlar..."⁵⁵⁷

Adem oğlunun körü körüne ölüme atılışında payı olan ve ötekileştirme yapan idarecileri suçlar:

"Ölüm var, dirim var bilmez miyim muhtar dedi. Ben oğlumu duvar yapmaya, ölmeye değil, silah altında vatan borcunu ödemeye yolladım. Ama Rahmiler'in silahı kürektir, kazmadır bunu da iyi bilirim. Öldürdüler, getirip gömecekler, vebal altında kalmayacaklar öyle mi? Yok öyle şey..."⁵⁵⁸

Adem oğlu Rahmi'nin naaşını getirdiklerinde yüzünü göstermezler. Bu durum şüpheli bir ölümün olabileceğini veya Rahmi'nin öldürülerek yok edilip yerine başka birinin getirildiğini düşündürmektedir. Acılı babanın oğlunun yüzünü görmesine ve İslami usullere göre cenaze töreninin yapılmasına müsaade etmeden cenazeyi gömmeye kalkışır. Köseoğlu Adem bu duruma tepki gösterir. Cenaze getirildiği sırada Bulgar zabıt asker ocağında Bulgar-Türk ayrımı olmadığını bu yüzden de Rahmi'nin kendi dininin esaslarına göre gömülemeyeceğini iddia eder. Ancak yönetim kendi keyfî istekleri doğrultusunda Bulgar vatandaşını normal asker Türk vatandaşını emek askeri olarak alırken cenazedekiyle çelişkili bir tutum sergilemektedir ki bu yapılan ikiye bölme gözler önüne sermektedir:

"Köseoğlu kimsenin umursamayacağını bildiği halde: 'Ben oğlumu askere yolladım. Tuna boyuna duvar yapmak için değil,' diye mırıldandı. Öyle de oldu, konuşulanları duyan olmadı sanki. Ancak bu kez yüreği yaralı baba daha açık konuştu.

"Dirimize saygınız yok biliyoruz, ölümüze saygılı olun. Bizim gibi sizlerin ayağı da aynı toprağa basmıyor mu, havamız suyumuz hep bir değil mi? Sizler de bizler gibi Allah kulu, ana baba evladı değil misiniz yoksa..."⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ Dağlı, Öksüzleri, s. 112.

⁵⁵⁸ Dağlı, Öksüzleri, s. 134.

⁵⁵⁹ Dağlı, Öksüzleri, ss. 139-140.

Olay örgüsünün devamında ne kadar ısrar etseler de Rahmi'nin cenazesini yakınları alamaz. Genç Rahmi'yi âdeta kimsesiz ve sahipsiz bir birey gibi cenaze namazı kılınmadan ailesini, kendisini ve de Türklerin inanış ve geleneklerini aşağılarcasına doğrudan toprağa gömerler. Türk toplumu cenazelerini bile inançlarına göre defnedememekte, en temel insani haklarından yararlandırılmamaktadır. Mezar taşı, ölen bireyin etnik ve dinî kimlik bağlamında aidiyetini yansıttığından Rahmi'nin kabrinin başına Türk ve Müslüman olduğunu gösteren bir mezar taşı değil de Bulgar mezarlarında olan bir nesnenin dikilmesi -bu bir haç olabilir- Türklerin inanç değerleri ve hassasiyetlerine karşı hakaretamiz bir saygısızlıktır. Bu durumun yapılmasındaki diğer bir amaç mezarda yatanın Türk ve Müslüman kimliğinin bilinmemesi ve gizlenmesi de olabilir. Fakat her ne şekilde olursa olsun Türklere yapılan bu tavırda ötekileştirmenin en derin ve en acı hallerini görmekteyiz. Ayrıca bu durum bize romanda asimilasyon meselesinin de az bir şekilde değinilse de yer aldığını göstermektedir.

Bulgaristan'da etnik anlamda Türk toplumuna karşı mesleksel olarak yapılan ötekileştirme ve ayrımcılık da romana yansımaktadır. Köseoğlu Adem ve Ali Rıza Rahmi'nin cenazesinde olanlar hakkında konuşurlarken Köseoğlu zabıtlardan biri Türkçe konuştuğu için Türk olup olmama ihtimalini değerlendirir. Fakat bu değerlendirmeyi çabuk bir şekilde nihayete erdirir. Bulgaristan'da Türkler bazı mesleklere getirilmediği içindir ki Türk'ten zabıt yapmayacaklarını düşünür ve önceki ihtimalini saçma bulur:

“O apoletli çizgili zabıt Türkçe konuşuyordu. Belki de Türktü. Onunla senli benli olsaydı, yalvarsa yakarsaydı, cenaze işini istedikleri gibi hallederlerdi belki. Ama Türk olduğunu nasıl anlarsın, “akıl yormaya ne gerek var, Bulgaristan burası, Türk'ten zabıt yapmazlar” diyor kendi kendini yatıştırıyordu.”⁵⁶⁰

Köseoğlu Adem yapılan ötekileştirmeyi açıkça dile getirdiği ve haklarını aradığı suçlu olur. O ayırım yapmadan dürüstlüğüyle çalışan Türk kesimi temsil etmektedir. Ancak bu dürüstlüğü ve çalışkan bir vatandaş olması karşılığında devlet onu mükâfatlandırmak bir yana daha çok hor görmekte ve haklarını ihlal etmektedir. Adem üzerinden yapılanların amacı diğer Türklere de gözdağı vererek onları sindirmektir. Bu durum Adem'in dilinden şöyle ifade edilir:

⁵⁶⁰ Dağlı, Öksüzleri, s. 219.

“İşe bakan kim olursa olsun Ali Rıza,’ dedi. Bana göre Bulgar, Türk fark etmez, hepimiz bu toprağa basıyoruz, sofralarımız bu toprakta, suyumuz, havamız hep bir. Bu bana göre böyle, ama git sor devletimizin başında olanlara, ayırım yapan sizlersiniz deyiver! Ben bunu söylemeye çalıştım Ali Rıza, çalıştım da ne oldu, gıyruğuma teneke bağladılar, herkesler görsün, ders alsın diye.”⁵⁶¹

Romanda tütün içme olayı üzerinden de ötekileştirme yansıtılmaktadır. Tütünü Türkler yetiştirip işlemesine rağmen kalitece en niteliksizini onların kullandığı Ali Rıza ile eniştesinin diyalogundan anlaşılır. Ali Rıza kendilerinden daha iyi yaşayanların kimler olduğunu merak ederken toplumdaki ayrıma bir anlam veremez. Bu ayırım onları toplum olarak mutsuzluğa itmektir:

*“Sigaraları tüttürdükten sonra Muhammet enişte dertlenircesine başladı:
‘Tütün denen şu zehiri biz işleriz aslında, lakin telli kutulara dizilen o güzelim ak pak cıgaraları hep başkaları içiyor da biz böyle tütün doluyor uğraşıp duruyoruz.”
“Halimize şükür diyelim be enişte...”
“Şükür mükür bilmem kayınço, hakkımızı başkaları yiyor o kadar!”
Ali Rıza böyle konuşuyordu ama böyle düşünmüyordu. Eniştenin söylediği o “başkaları” kimlerdi! İnsan anadan bebek doğuyor, dünyaya ilk kez bebek yaşta bakıyordu. O ana kadar sen ben farkı, ayrımlaşma yoktu. O başkalık, o ayrımlaşma ne zaman, hangi yaşta başlıyordu acaba, buna akıl erdiremiyordu Ali Rıza. Ancak kesin biliyordu ki, onlara kalan sıkıntılı bir ömürdü, körü körüne yaşanan bir ömür. Bayram olur, seyran olur, düğün dernek olur yüzleri güler, gönülleri gülmezdi.”⁵⁶²*

Türk toplumu Bulgar toplumunun faydalandığı haklardan faydalanamazlar, faydalansalar dahi bu asgari düzeyde ve sınırlı kalmaktadır. Türk köylüsü için en temel temizlik malzemelerinden biri olan sabuna ulaşmak dahi zordur ve yaşadıkları ekonomik ayrımcılıktan dolayı geçim sıkıntısı yaşamaktadırlar. Türk kadınları sabunu sınırlı sayıda alabilmektedir. Bunu almanın da hamile olmak gibi belli şartları vardır. Bu yüzden romanda yaşını almış bazı kadınların bile hamilelik yalanıyla sabun almaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum, Türklere karşı yapılan ötekileştirmenin ne kadar vahim boyutlara ulaştığını yansıtmaktadır. Orhan’ın saçında bit bulunması üzerine onu eve gönderirler. Temizleninceye kadar okula gelmemesini tembihlerler. Fakat çocukların düştüğü bu hâl temizlenme imkânlarının dahi kendilerine sağlanmayışındandır. Orhan’ın bu durumunda çaresiz kalan Baba Ali Rıza’nın hâli şöyle yansıtılmaktadır:

⁵⁶¹ Dağlı, Öksüzleri, s. 220.

⁵⁶² Dağlı, Öksüzleri, s. 116.

“Düşünüyor, taşıyor aklınca, hayal kuruyor, gene de önünü aydınlatacak bir kıvılcım bile hulamıyordu. İşin püf noktası da buradaydı ancak, ama o farkında değildi, akıllar gerçekten düşünme yetkisinden uzaktı düşünmüyor, düşünemiyordu... Ve sonu sonunda çıkar yol olmadığını bildiği halde ‘insanı bu duruma düşürenler Allah’tan bulsunlar’ diyerek kendini avutmakla yetiniyordu. Lakin şunun da farkındaydı ki, şimdiye kadar yaptığı kötülüğün cezasını Allah’tan bulanlara hiç rastlanmamıştı.”⁵⁶³

Romanda ötekileştirme meselesinin en başta etnik kimlik üzerinden kaynaklı olarak meydana geldiğini daha sonra kişilerin ötekileştirmeye maruz kalmasında sosyoekonomik durumlarının düşük olmasının etkili olduğu dikkati çekmektedir.

Romanda gelenek modernite çatışması ilk olarak ailenin oluşum şekli olan evliliğe değinilmesi ile ortaya çıkar. Yapısı gereği sosyal bir kurum olan ailenin oluşum şekillerinde zorla evlilik, görücü usulü evlilik, başlık parası ve çok eşlilik gibi sorunlar dikkati çekmektedir.

Kınalı İlyas ve İsmigül birbirlerine âşık iki gençtir. Hayalleri bir yuva kurmakken İsmigül’ün babası buna izin vermez. O kızını varlıklı bir kimseyle evlendirmek ister. İsmigül’ün kimle evlenip evlenmeyeceği hakkında söz sahibi olan bir de ağabeyleri vardır. Fakat kimle evleneceği hakkında İsmigül’ün kendisine söz düşürmemektedirler:

“Son günlerde ağabeyi olsun, babası olsun, Kınalı İlyas’la görüşmesini değil, lafını anmasını bile istemiyorlardı. Babası fırsat buldukça ‘varacağın kapının biraz da hali vakti yerinde olmalı gızım’, diye tekrarlamayı seviyordu. Al gönlüm, ver gönlüm olmazdı, İsmigül’ün gönlü Kınalı İlyas’taydı.”⁵⁶⁴

İsmigül’ü zorla sevmediği zengin bir adamla evlendirmek için ilk adımı atıp nişanlarlar. Karşılığında da başlık parası ve çeşitli hediyeler alırlar. İlyas bu haberi duyunca inanamaz:

“Yaz içinde durumlar değişmişti. Haberi duyunca ilk anda inanacağı gelmedi. İsmigül nişanlanmıştı. Aslını öğrenmek için Hazel yengeyi aradı. Aradığına da pişman oldu. İsmigül’ün babası tütün mağazalarında çalıştığı birinin yetişkin oğluyla söz kesmişti. Damat adayı ağabeylerine birer çift potin, birer gömlek, yorganlık, döşeklik kumaş, geline gereken elbise takımından başka ayrıca kedibastı tipi manto, bir miktar para üzerinde anlaşmışlardı.”⁵⁶⁵

⁵⁶³ Dağlı, Öksüzleri, s. 68.

⁵⁶⁴ Dağlı, Öksüzleri, s. 96.

⁵⁶⁵ Dağlı, Öksüzleri, s. 98.

Parçadan anlaşıldığı gibi evlenecek kişilerin rızası alınmaksızın anne babaların isteğiyle evlilikler gerçekleşmektedir. Bu şekilde ve görücü usulü evliliklerin toplumda yaygın olduğu şu parçadan anlaşılmaktadır:

“Bu zamanda dediği, o yıllarda oğulları, kızları birbirlerini hiç görmedikleri halde ana babaları tarafından evlendiriliyordu. Bir gözü kör bir gelinceğiz vardı köylerinde, iyi melaike gibi insandı. Çoluk çocuk sahibi bile oldular. Ancak güvey gelin olarak birbirlerini gerdeğe girdikleri zaman görmüşlerdi. Zamanla oğul bunu anası babası tarafından kendisine yapılan haksızlık olarak algılamış “beni neden kör kızla evlendirdiniz” diye evi terk etmiş ve yıllardan sonra yanında başka bir kadınla çıkıp gelmişti. Bu durumda o iyi yürekli kadıncağız naçar kalmış, çoluk çocuğunu alarak çekip gitmişti.”⁵⁶⁶

Parçada zorla ve baskıyla anne baba tarafından yaptırılan evliliklerin tarafları nasıl mağdur ettiği ortaya serilmiştir. Bu evlilikler mutsuzluğa, çok eşlilik durumlarına ve sonunda ailelerin parçalanmasına neden olmaktadır. Doğan çocuklar açısından da durumun bir mağduriyet yarattığı şüphesizdir.

Eğitim, romanda yer alan sosyal meselelerden birisidir. Eğitim meselesine genellikle Türk halkının cehalet içinde bırakılması ve Türklerin kendilerinin de eğitime değer vermemesi şeklinde bir öz eleştiri yapılarak yaklaşmıştır. Köydeki Türklerin çoğu okuma yazma bilmemektedir. Okuma yazmayı bilen kesim oldukça azdır. Oğlunun başında bit bulunduğu gerekçesiyle Ali Rıza'ya okuldan yazılı bir kâğıt gönderilir. Fakat Ali Rıza meseleyi sadece kâğıttaki bit resminden ve oğlunun söylediklerinden anlar. Zira bir Türk olarak Bulgarca bilmesine karşın ana dilinde okuyup yazmayı bilmez:

“Bu arada Orhan cebinden dörde katlanmış bir kağıt çıkardı, babasına uzattı. Ali Rıza'nın okuması yazması pek yoktu, ama Bulgarcası vardı, ırgatlık yıllarında öğrenmişti. Şu anda okumaya da gerek yoktu, kâğıt üzerindeki kargacık burgacık yazıların yanısıra kocaman ve korkunç bir kehle resmi vardı.”⁵⁶⁷

Okuma yazma bilmemenin yanında Türk toplumunda eğitime verilen değer azlığı ve bu noktadaki bilinçsizlik eleştirilir. Türk toplumu yönetimler tarafından hususi olarak cahil bırakmak istenmiştir. Ancak Türk toplumu da bunun karşılığında eğitim anlamında gelişmek için çaba harcamamış ve dinî bir eğitimi yeterli olarak görmüştür.

⁵⁶⁶ Dağlı, Öksüzleri, s. 98.

⁵⁶⁷ Dağlı, Öksüzleri, s. 67.

Tüm bu durumların toplamı ortaya düşüneyemeyen, sorgulamayan ve haklarını aramayan cahil bir toplum doğurmuştur. Bu düşünceler romanda Hazım Çavuş aracılığıyla aktarılır:

“Başka düvellerde nasıldır bilemem, bu ülkenin Türklerini neden yıldırırlar, ülkenin yabancıları sayarlar, bilemem. Bildiğim bir şey var, üzerimize oyun kurmuşlar, gözlerimizi kapaklı atlar gibi kapatmışlar, okumak yok, yazmak yok, çocuklarımızın varıp geldiği bilim kapısı mescit. Hocanın önüne diz çökerek elhamı öğrenen, bir de Kur’anı ezberleyen çıkarsa o derviş, muradına ermiş sayılıyor. Uyuyabilir. Uyuyan, uyutulan insanın tek mutluluğu uykudur. Mutluluk denen bu nimetin başka yönleri de var dersin, inanmaz. Ben derim ki, bile bile uyutulmuşuz, hem de görünen o ki, uyumayı benimsemiş, sevmişiz, bu uykudan uyanmadıkça nereye gitsek, ne derlerse dinleyeceğiz, koyun koyuna bakışacağız, susacağız...”⁵⁶⁸

Kendileri okumadıkları ve eğitime kıymet vermedikleri gibi sırf çalıştırarak üzerinden para kazanmak için çocuklarının eğitimini engelleyen; onların geleceğinin önünü kesen ebeveynler de vardır. Küçük Rasim dayısıyla birlikte işçilik yapmaya giderken dayısı onu okutma hayalleri kurmaktadır. Fakat Rasim’in babası oğlunun okumasını gereksiz bulur ve istemez. Romanda bu durum Rasim ve tanımadığı dedesi Uzun Ömer’in aralarında geçen şu diyalogdan anlaşılmaktadır:

“Böyle konuşarak ilerliyorlardı. Uzun Ömer’in yüreğinde kıpırdanan ürperti git gide artıyordu. Önlerinde küçük bir kayın ormanı vardı, onu aşınca onunla da yolları ayrılacaktı.

Uzun Ömer gene sordu:

“Sen mektebe gitmez misin?”

“Babam yollamadı, namaz dualarını öğrendin ya sana yeter dedi, yollamadı. Sonra da annemle kavga yaptı, bizi bıraktı, gitti.”

“Gardaş gızanı dediğin Orhan namaz dualarını bilmez mi?”

“Bilmez olur mu o da bilir ama babası Ali Rıza amcam olur, “bu işler sadece namaz duasıyla olmaz, mektebe gitmek lazım,” diyor”

“Ali Rıza amcan iyi düşünüyor...”

Boynu buruk cesaretsizce konuştu:

“Dayım beni de mektebe yazdıracak okutacak, cahillik kötü şey diyor dayım. Cahil adam hem dilsiz, hem sağır, hatta gözleri gördüğü halde bile cahil adamın körden hiç farkı yok diyor. Taş gıracak gazandığı parayla gözün beni mektebe yazdıracak...”

“Baban razı olur mu?”

“Babam beni çok seyrek arıyor, para gazan, okuyup da bana ne faydan olacak, diyor da başka demiyor...”⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Dağlı, Öksüzleri, s. 167.

⁵⁶⁹ Dağlı, Öksüzleri, ss. 207-208.

Benzer bir yaklaşım romanda Salih İbrahim'in düşünceleriyle de verilmektedir. Salih İbrahim ve iş arkadaşı olan diğer Türklerden hiçbiri okuma yazmayı bilmediğinden mektubu postacıya okutmak zorunda kalırlar. Salih İbrahim'i bu durumdaki toplumunun, özellikle toplumunun gençlerinin hâli derinden üzmektedir:

*“Dertleniyordu, sadece kendisi için değil sadece, tüm memleketlileri için dertleniyordu. ‘Mektup yazan, mektup okuyan üç beş kişiyle şavıklı dünyalara el sürmek zordu. Akli başına gelir gelmez çocuğun vardıği kapı köy mescidi. Babanın tembihi üzere ‘al hoca okut, adam et oğlumu, eti senin kemiği benim’ okumazsa hüküm senin. Namaz duasıyla gemi yürümez ki...”*⁵⁷⁰

Romanda eğitim meselesiyle ilgili olarak değinilen diğer bir toplumsal sorun da cehaletten kaynaklanmaktadır. İnsanlar hocalara ve onların yazdıkları muskalara bel bağlamışlardır. Hasta birini muska yazdırmak ve bir hocaya götürmek doktora gitmekten daha kolay gelmektedir. Kınalı İlyaz'ın hamile karısının kanaması olunca doktora götürürler fakat az bir iyileşme görünce doktor kontrollerinden vazgeçilerek koca karı ilaçlarına ve muskalara rağbet edilir:

“Bundan öte iyileşmesi için “büyük doktor” olarak koca karılar hüküm vermeye başladılar. Okudular, üflediler, kor döktüler, muska yazdılar, ot suyu, çöp suyu içirdiler. Hatta irsal hastalığına iyi geldiği gibi, kanı da durduruyormuş diyerek demircilerin demir soğuttuğu yalaktan su getirtiler, içirdiler.

Cemzade gelin bir akşam kocasıyla paylaştı:

“Ben biraz iyileştim, anamı göreceğim geldi, biraz orda da durur gelirim. Sen izin verirsen...”

“Bekleyelim biraz daha, ben götürürüm...”

“Beklerim de ama, gitsem iyi olur.”

İlyas razıydı ancak bir umut kapısı daha vardı:

*“Ben yarın Kısıkkaya camiine bir gideyim, Cuma günleri oraya ünlü bir hoca gelir, şifalı muskalar yazarmış, derdimizi anlatırım...”*⁵⁷¹

Kınalı İlyaz'ın karısı bu işlerin sonunda hayatını kaybetmiştir. Eğitimin ve eğitime verilen önemin eksikliği Türk toplumunda gelişme yolundaki bir engel ve en derin toplumsal yaralardan biri olarak romanda yansıtılmıştır.

Yoksulluk meselesi de romanda üzerinde durulan sosyal meselelerden bir tanesidir. Yoksulluğa sebep olan işsizlik de romanda zikredilir. Bu durumun sonucu olarak ise ortaya gurbette işe gitme ve gurbetçi işçi sorunları ortaya çıkmaktadır.

⁵⁷⁰ Dağlı, Öksüzleri, s. 287.

⁵⁷¹ Dağlı, Öksüzleri, s. 123.

İlk olarak romanda bir Türk toplumunda genel anlamda bir işsizlik sorunu dikkati çekmektedir. Toplumdaki sosyal sorunların birbirinin içine geçmiş olduğu ve birinin sonucun diğerinin sebebi varsayılırsa Türklerin işsiz kalmasında Bulgar idarelerinin onlara mesleksel anlamda yaptığı ayrımcılığın etkisinin çok olduğu değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Ülkede vasıflı dediğimiz meslek gruplarına gelmelerinin önü kesilen Türk toplumu karınlarını doyurmaya ve kendilerini geçindirmeye anca yetecek “madencilik, Bulgar patronların emrinde ırgatlık, inşaat işçiliği” gibi emek açısından yorucu fakat ekonomik olarak dar gelirli işlerde çalışmaya mecbur kalmaktadırlar. Türk toplumunun büyük kesimi vasıfsız olarak nitelendirilebilecek işçi gruplarından oluşmaktadırlar. Bu bağlamda köy erkekleri romanda köylerini bırakıp gurbette ne iş olursa yapmak için yollara düşerler:

“Yaz bitiyor, gurbet yolları bitmiyordu. Bizim buranın erkekleri baharla başlayarak bütün yaz günlerini gurbette geçiriyorlardı. Hemen hemen her yıl Meriç nehri boyundaki Bulgar köylerine gidiyor, ne iş bulurlarsa, kimi tarla sürer, bahçe sular, tırpancılık, düvencilik ne buyurlarsa olmaz, demez çalışıyorlardı. Kimileri de ırgat olarak sözleşmeye göre Hidrellez’den Kasım’a kadar hiç aksatmadan alın teri döküyorlardı. Bazıları yanlarında çocuklarını da götürüyor, kendileriyle yan yana daha küçük yaşta onları da ırgatlığın cilvesine katlanmayı öğretiyorlardı... Gurbet ellerde ana baba yok başında, kimse sen de, ana baba kuzusu, dinlen demiyordu. Tanyeri ıştır ışmaz kalkıyor, güneş batana kadar, belim bıkınım denemeden uğraş babam uğraş katlanıyorlardı! Pişmanlık duymuyorlardı gene de. Sözleşme sonunda aldığı paranın yanı sıra çalıştığı dönemde çorbacının verdiği iş elbiselerini pek kullanmıyor, eve döndükleri zaman onları yeniden biçtirerek çoluk çocuğun sırtını giydiriyorlardı. İlle neresi var, bunca emeğe karşılık eline geçen parayı hesaba kitaba vuruyor, doluya koyuyor, almıyor, boşa koyuyor doldurmuyordu. Çaresiz, evine yuvasına yine boyunları bükük olarak dönüyorlardı...”⁵⁷²

Ali Rıza’nın en büyük ağabeyi Salih İbrahim de geçim derdiyle senelerdir gurbet yollarına düşmekte ilerleyen yaşına rağmen maden ocaklarında çalışmaya devam etmektedir:

“Ali Rıza’nın iki tane evli ablasından başka iki de ağabeyi vardı. En büyüğü Salih İbrahim’di. Yaz aylarında buralarda pek görünmezdi, ömrünün çoğunu gurbet ellerde geçirdiği için buralarda geniş çevresi yoktu, hele de yerli idareci, yönetici topluluklarından kendisini bilenler çok azdır. Öbür türlü çalışkan, yapıştığını koparan biriydi ve yurdun iç kesimlerindeki iş alanlarında tanımayan yoktu. Hele de taş ocaklarında, taş yollarında ayağı basmadığı yer çok seyrekti.”⁵⁷³

⁵⁷² Dağlı, Öksüzleri, s. 15.

⁵⁷³ Dağlı, Öksüzleri, s. 71.

Köyde tütüncülüktan başka bir geçim kaynağı olmayışı ve onu da kalabalık aileler dışında yapmayı kimsenin tercih etmemesi de köyün insanlarını gurbet yollarına işçi olarak düşürmektedir:

“Yıllar ağırdı, geçince derdi, herkesin belini büküyordu. Tek nafaka kapısı tütüncülüktü, o da çoluk çocuğu kalabalık olanların yüzünü güldürüyordu. Yetişkin gençlerin, iş eri erkeklerin çoğu yaz aylarını gurbetlerde geçiriyorlardı. Çoğu da gurbet ellerde ömrünü yitiriyor, yetim çocuklar, dul kalan genç gelinler çaresizlik içinde çırpınıp duruyorlardı.”⁵⁷⁴

Romanda gurbette işçi olmanın zorlukları ve acıklı hâli, ömrü gurbetlerde tükenen ve çalışkan birisi olan Salih İbrahim üzerinden verilir:

“Oysa Salih İbrahim böyle kendi kendine sakince dururken bile, birilerileriyle görüşüyor, birileriyle konuşuyordu. Uzaklarda dağlar arasında kalan eviyle, bıraktığı çilekeş karısı, bitkin çehreli kızıyla tarlada tablada bıraktığı yüreğiyle buluşuyor sohbet ediyordu. Bugün gidiyor ya, bakarsın yarın döner gelirdi. Toparlanmış eş dost, arkadaş birlikte buralara kadar gelmişlerdi. Rahat değildi ille, tüm isteğine karşın gurbetçiliğin sonunu göremiyordu. Gözlerini açan mı yoktu, yollar mı kapalıydı, akıl erdiremiyordu.”⁵⁷⁵

İnsanları gurbette çalışmaya mecbur eden diğer bir mesele de yoksulluk sorunudur. Maddi durumları kötü olan Ali Rıza da o yıl okula başlayacak büyük oğlu Orhan’ı okutmayı çok istemekte fakat parasızlıktan dolayı okul giderlerini nasıl karşılayacağı konusunda çaresiz kalmaktadır:

“Bu yıl Ali Rıza’nın derdi daha da artmıştı. Orhan’ın kasaba mektebine gideceği gün yaklaştıkça kara kara düşünmeye başlamıştı. Yollasa bir türlü, yollamasa bir türlü. Akranları mektebe yazılacakları için besbelli Orhan ben de gideceğim diyor da başka demiyordu. Aslında çocuğun merakı var mı gitmeli, okumalıydı elbet. “Okumayı, okutmayı kimler istemez, ama okutmak kolay mı? Kitabı var, defteri var, en başta da üst başı, giyimi kuşamı var, dert bir değildi ki...”⁵⁷⁶

Yoksulluktan dolayı açlık problemi yaşanmakta çoğu aile karnını zor doyurup bazen yiyecek ekmek bile bulamamaktadırlar:

“Akşam yemeğine oturdular. Ana kara fasulyeye pirinç katmış, çorba pişirmişti. Tere yağıyla haşlanınca yemeğin tadı bir başka oluyordu. Sütleri, yoğurtları bol değildi başkaları gibi, şurda iki keçinin sütü yoğurduyla yetiniyorlardı. O da şimdilik böyleydi, yarın nasıl olacağını kimse bilmezdi... Ali Rıza elinde ağaç kaşıkla ağır ağır saldırıyor, çocukların iştahla yemek yemesini seve seve izliyordu. Çocuklar

⁵⁷⁴ Dağlı, Öksüzleri, s. 29.

⁵⁷⁵ Dağlı, Öksüzleri, s. 156.

⁵⁷⁶ Dağlı, Öksüzleri, s. 18.

kaşıklarını bellemişler saplarına çentik atmışlardı. Bu bakıma herkesin kaşığı bilinirdi ve yemek sırasında “yabancı” kaşığa göz koyan olursa kavga kopardı. Kaşıklar geniş çanakta sunulan çorbaya inip inip kalkıyordu. Ekmek kesat olduğu için kimi kez sadece aşla karın doyurmaya çalışsalar da bu iş pek kolay olmuyordu.⁵⁷⁷ ...Oysa bazı kişiler için yavan ekmek bulmak bile bin güçlükle oluyordu. Yine de bazı ebeveynler, talebelerine ekmek arası bir şeyler, yağ mı olur, yumurta mı olur, bulup buluşturuyor, azık hazırlıyorlardı. Bu bakıma Orhan onlarla sofrasını paylaşmaya sıkılıyor, kenar bir yere çekilerek torbasında ne getirdiyse kendi başına atıştırıp geçiyordu.”⁵⁷⁸

Son parçadan anlaşıldığı gibi beslenmesine kuru ekmekten başka bir şey koyamayan Orhan, arkadaşlarının beslenme çantalarının çeşitliliği karşısında utanmakta onlarla birlikte yemeye çekinmektedir.

Yoksulluktan dolayı sürekli olarak para sıkıntısı çeken Ali Rıza borç istemek için hiç hoşlanmadığı Bakkal Akif’in kapısını çalmak zorunda kalmaktadır. Her defasında eksiklerini tamamlamak için sinsi bulduğu Akif’ten para istemek Ali Rıza’nın onurunu zedelemektedir:

“Akif tilkinin tilkisiydi, bugüne kadar dükkanına gelenlerin tümünü ayrı ayrı tartmıştı ve dükkana kimin neden uğradığını, aklından neler geçirdiğini ucun kıyı da olsa seziyordu. İnsanın duruşundan, davranışından, ezilip büzülmesinden niye ihtiyacı olduğunu hemen anlıyordu. Örneğin şimdi de öyleydi, ama Ali Rıza’ya yüz vermedi, sormadı derdini, kendisi söylesin, diye bekliyordu. Bayağı zaman böyle bekledikten sonra dayanamadı “hadi bu sefer gene benden gitsin” dercesine sordu: “Çocuğa elbise filan aldın mı?”

“Ha şöyle soruver de anlatalım domuz herif” diye geçirdi aklınca Ali Rıza ve cevap verdi:

“Yahu aldım almasına emme...”

Bakkal Akif bunun böyle olduğunun farkındaydı ama gene de “derdin nedir” demiyordu. Oldum olası varsılla yoksul arasında sürüp giden tatsız tutsuz bir sezgiydi bu. Ali Rıza’nın az daha şeytanları başına üşüşecekti. Kendini tuttu, aşağıdan almak zorundaydı. Eninde sonunda şunun şurasına dilenmeye gelmemişti. Borç yiyen kesesinden yerdı. Aklınca ‘ah şu yoksulluk insan onurunu hiç yerine koyan, böyle onursuz insanlar önünde yerden yere vuran yoksulluk yok mu’ diye geçirerek içinde olanı dizdi, döktü: “Emmesi şu, anladın sanırım, dört beş kayme borç istemeye geldim, erdiremedim, bende kalmaz bilirsin...”⁵⁷⁹

Romanda ahlaki değerlerin yozlaşmasıyla ilgili ortaya çıkan sosyal meselelerden esnafın hile yapıp halka kusurlu ürün satması yer almaktadır. Bakkal Akif’in zaten alım

⁵⁷⁷ Dağlı, Öksüzleri, s. 20.

⁵⁷⁸ Dağlı, Öksüzleri, s. 54.

⁵⁷⁹ Dağlı, Öksüzleri, ss. 41-42.

gücü zor olan insanlara sattığı unlar kurtlu çıkmıştır. Ali Rıza Akif’le olan şu diyalogunda onun hilekârlığını yüzüne vurur:

*“Bakkal Akif kendisine taş atıldığını sandı ilkin. Gülbeyaz’ı çok beyenmişti vaktiyle, ille işler öyle gelişmişti ki, Ali Rıza acele tutmuş evlenmişlerdi. Ama bakkal Akif pişkinlikten geldi:
“Doğrudur valla. Doğrudur da, ben sözde hep erken kalkarım, gene de kazanamadım gitti anasını satayım...”
Zaten Ali Rıza bir fırsat avlıyordu, söyleyecekleri vardı, tam sırası gelmişken boşaldı:
“Ne demek kazanamadım, yahu millete gurtlu un satmaya gadar geldiniz de... İnsaf valla...”
Akif elindeki pompayı bıraktı, rengi değişti:
“Boş işler konuşma, bozulurum ha...”
“Yahu bozul bozulma, geçen gün aldığımız unlar gurtluydu, ince elekten geçirmeyince ekmek pişiremedi garırlar...”⁵⁸⁰*

3.12. Kestaneler Altında

3.12.1. Romanın Özeti

Roman Rodoplar’ın bir köyüne atanan bir öğretmenin “Sessiz Ali” lakaplı Hayri’yle tanışmasıyla başlar. Devamında ise öğretmene Hayri tarafından emanet edilen günlüklerinde Hayri’nin kendi ağzından üniversite yılları, 1984’lerde başlayan “Soya Dönüş” politikasıyla yaşadıkları, mesleğini ve sevdiklerini kaybetmesi anlatılır. Romanda Hayri’nin ağzından anlatılanlar “Mavi Kaplı Not Defteri” ve “Kara Kaplı Not Defteri” adlı iki bölümde toplanmıştır. Hayri’nin hastalanıp götürüldüğü tedavi merkezinde ölümüyle romandaki olaylar zinciri sona erdirilir.

Romanın merkezî kişisi Hayri’nin yaşadığı Koşukavak’a bağlı köye yeni bir öğretmen atanır. Öğretmen, pek çok yerde duyduğu, kendisi gibi edebiyata ve gazetelere meraklı “Sessiz Ali” lakaplı kişiyi merak eder. Gerçek adının Hayri olduğunu öğrenir. Hayri, içine kapanık zamanını okumakla geçiren biridir. Öğretmen köyün eski muhtarı Ahmet’in de teşvikiyle kendisi gibi edebiyat fakültesi mezunu olan Hayri’yle dostluk kurar. Onu evinde ziyaret eder.

O sıralarda Hayri, böbreğindeki iltihaplanma ve tutulduğu verem hastalığından dolayı rahatsızlanır. Tedavisi için uzun bir süre hastanede ve Hisar’daki ılıcalarda kalması

⁵⁸⁰ Dağlı, Öksüzleri, s. 171.

gerekir. Bu süreçte kovanlıktaki arılarıyla öğretmen ilgilenir. Ağır hasta olan Hayri artık az zamanının kaldığını düşünür. Bu yüzden kovanlıkta gizlediği dosyaları öğretmene verir. Bunların içinde Hayri'nin yazdığı makaleler ve iki adet not defteri vardır. Öğretmen ilk olarak 05.08.1980'de yazılmaya başlanmış “Mavi Kaplı Not Defter” ini okumaya başlar.

Hayri bir günlük defteri tutmaya askerliğinin son yılında, yirmi bir yaşında karar vermiştir. Onu teşvik eden o sene üniversiteyi kazanması olur. Sofya'da üniversite okumaya başlar. Yazları ailesine tütünde yardım eder. Öğrenci kamplarında çalışır. Hayri bir müddet sonra hikâye yazar. Hikâyesi Şafak Gazetesi'nde yayımlanır. Üniversitedeki doçent hocası yazdıklarını geliştirmesi için Hayri'ye destek olur. “Ana dil” üzerine de yazılar yazar. Gazeteye makale, öykü ve röportajlar hazırlar. 3. Sınıfta okulla gittiği Vitoşa gezisinde Semra'yla tanışır. Semra, yaz tatilinde Rodoplar'a Hayri'nin köyüne ziyarete gider. Yazdıklarını kimseyle paylaşmaması hususunda Hayri'yi uyarır. Hayri gelen teklifle Şafak Gazetesi'nde işe girer. Ülkede, 1984 yılının başlarında rejimin baskısı gittikçe artar. İdarenin gözü muhalif herkesin ve özellikle Türklerin üzerindedir. Hayri'nin çalıştığı gazetede de partinin ajanları vardır. Ayrıca herkes dinlenir ve yazılar rejimin kontrolünden geçer. Özellikle idare karşıtlarını takip amacıyla 6. Şube adlı emniyet birimi oluşturulmuştur. Partinin politikalarını eleştiren ve insanları düşünmeye yönelten bazı kitapların satışı yasaklanır.

Hayri ve Semra akşamları kestaneli sokakta yürüyüşe çıkarlar. Yeni yıl gecesinde birbirlerine duygularını açarlar. Kiraladıkları evde birlikte yaşamaya başlarlar. Hayri, staj için Tuzluk Bölgesi'ne gidince idarenin Türkler üzerinde başlattığı “Soya Dönüş” kampanyasına şahit olur. Bölgede birkaç köyde Türk asıllı kişilerin aslında Bulgar olduğu iddiasıyla isimleri değiştirilmiştir. Üstelik Türkçe konuşanlara para cezası kesilmektedir. Hayri dönünce de dinlenme korkusundan gazetede kimseyle rahatça konuşamaz. Rejime karşı memnuniyetsizlik ifade edenler işlerinden edilerek Belene gibi kamplara, cezaevlerine konurlar. Hayri stajdan dönünce çağrıldığı 6. Şubeye gider. Kiraladığı evi ve Aytos'a staja gittiğinde kaldığı yeri, mesken sorumlusuna ve askerî şubeye bildirmediği için yüklü bir para cezası yer. Üstelik gazetede yazdıklarından da sorguya çekilir. Fakat asker arkadaşı Boyanof'un yardımıyla cezadan kurtulur. Sonrasında Boyanof ve o gidince yerine gelen İvanof tarafından Hayri'nin ve diğer iş arkadaşlarının

rejim politikalarıyla ilgili olarak sürekli ağzı aranır. Gazetede kiler birbirinin muhbirliğini yapmaya zorlanır. Baskılar artar. Gazetede Türkçe kısımlar giderek azaltılır. Bir süre sonra gazete içeriğiyle tamamen Bulgarca'ya döner.

Tuzluk taraflarında yaşananlar Rodoplar'a da sıçrar. Hayri'nin köyünün çevresindeki Ortaköy gibi bazı köylerde de Türklerin isimleri zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmektedir. Değişikliğe direnenler dövölür. Bazıları Hayri'nin köylüsü Traktörcü Mehmet gibi başkente kaçar. Mehmet Hayri'ye sıkı sıkı köylerine gitmemesini tembihler. Hayri üniversiteden mezun olur. Hayri ve iş arkadaşı Halim birlikte Deliorman'a giderler. Rodoplar'da yaşanan hadiseler Kuzey taraındaki Türkleri de huzursuz etmeye yetmiştir. Tedirgin bir bekleyiş içindedirler. Hayri kendini de yakalayıp isim değişikliği için imza atırırlar endişesiyle memleketine gidemez. Artık Semra'yla aynı evde oturmaktadırlar. Deliorman ve Rodoplar'da milislerce basılıp Türk isimlerinin zorla değiştirildiği köy sayısı günden güne artmaktadır. Bir süre sonra Deliorman ve Rodoplar'dan haber alınamaz olur. Giriş çıkışlar milislerin kontrolündedir. Türkçe konuşmak yasaktır. Zorla isim değiştirme olayları şiddetlenerek devam eder. Gazetede kiler oradaki muhabirlerle bile iletişim kuramazlar. Gazeteye, yazıları kontrol etmek için yeni ajan atarlar. Hayri ne olup bittiğini iyice gözlemlemek için Halim'le gizlice Kırcaali'ye gider. Daha otobüsteyken Türkçe konuşan iki gence para cezası yazıldığına şahit olurlar. Hayri'nin gazetede ki geçici çalışma süresi dolar. İşe devam edebilmek için mecburen köyüne gidip bazı belgeleri alması gerekir. Semra ile yola çıkarlar.

Hayri'nin "Mavi Kaplı Not Defteri" burada yani 14 Kasım 1984'te aniden kesilmektedir. Öğretmen ikinci defter olan "Kara Kaplı Not Defter"ini okumaya başlar. İki defterin arasında dört aylık bir kesinti vardır. İkinci defterin notları 16 Mart 1985'te başlamaktadır. Hayri, dört aylık süreçte başına gelenleri ikinci defterde anlatır. Hayri ilk defterin sonunda yazdığı gibi Semra ile birlikte köyüne gitmek için yola çıkar. Koşukavak'a yaklaşırken milisler kimlik kontrolü yapar. Semra o bölgenin yabancısı diye onu otobüsten indirirler. Semra uzun süre yolda bekler. Ancak Hayri'yle bir daha görüşemezler. Hayri'yi de milis dairesine götürürler. Orada ismini değiştirmesi için dilekçe imzalamasını isterler. Fakat Hayri kabul etmeyince tutuklanır. Günlerce bir koğuşta kalır. Önüne yeniden koyulan isim değişikliği dilekçesini yine imzalamaz. Bu defa soğuk mahzene atılır. Burada da 41 gün kalır. Belene'ye kampa götürülecektir. Fakat

Boyanof'un yardımıyla cezası ev hapsine çevrilir. Ve Boyanof'un da içinde bulunduğu bir araçla köyüne götürülür. Boyanof'un elinden gelen yardım bu kadardır. İsim değişikliği konusunda Hayri'ye yardım etmesinin imkânı yoktur. Böylece Hayri, dilekçeyi imzalamaya mecbur kalır. İsmi bir Bulgar ismiyle değiştirilir. Her gün sabah ve akşam muhtarlığa gidip imza atar. Köyden çıkması yasaktır. Ve her hareketi izlenir. Köydeki emniyet temsilcisi sürekli Hayri'nin açığını yakalamaya çalışır. Amacı Hayri'nin daha kötü bir ceza almasıdır. Hayri'yi davranışlarıyla tahrik ederek onun olay çıkarmasını ister. Hayri ise oyuna gelmez. Sakinliğini korur. Tütün işlerinde ailesine yardım eder. Vaktinin çoğunluğunu da kovanlıkta geçirir. Arıcılık işinde kendini geliştirir. Semra'dan ve başkentteki diğer dostlarından aylardır haber alamadığı için huzursuzdur. Semra'ya mektuplar yazarak sürekli ulaşmaya çalışır. Ancak başarılı olamaz. Hiçbir şey Hayri'nin bıraktığı gibi kalmamıştır. Bir gün postaneden gazete siparişi verirken çalıştığı Şafak gazetesinin de adının değiştiğini öğrenir. Gazetenin Türkçe adı değiştirilerek “Zora” olmuştur. Hayri, başkentte çalışan komşuları Sabri aracılığıyla Semra ve Halim'e bir mektup yollar. Çünkü artık açıktan açığa onlara ulaşamayacağını anlamıştır. Hayri'nin dört gözle beklediği Sabri başkentten gelir. Sabri ikisine de ulaşamaz. Ancak aldığı haberlere göre Halim Belene'ye gönderilmiştir.

Semra ise Hayri'yle ayrıldıkları gece yağmurda ıslanıp fena halde hastalanmıştır. Hayri çok üzülür. Hayri'nin durumuna üzülen anne babası bir haber alabilmek için Deliorman'a Semraların köyüne giderler. Döndüklerinde Semra'nın hastanede yattığı haberini getirirler. Bir de Semra'nın babası Hayriye her şeyi ayrıntılarıyla anlattığı bir mektup yollar. Sabri bu defa işten gelişinde Hayri'ye doçentten haberler ve mektubu getirir. Doçent Bulgaristan'da Türklere yapılanların artık Dünya kamuoyunda yankı uyandırdığını bildirir. Hayri de direnmekten ve yazmaktan vazgeçmemelidir. Hayri'nin üniversitedeki hocası Hayri'nin bazı eşyalarıyla birlikte ona biri Almanca diğeri Sırpça olan bir gazete ve dergi gönderir. Buradaki yazılarda Bulgaristan'da Türklere yapılan asimilasyon politikasından bahsedilmektedir. Hayri doçentin tavsiyesiyle “Hür Avrupa” ve “Amerika'nın Sesi” radyolarını dinler. Bu sayede Bulgaristan'da yaşananların Dünya basınında nasıl yankı uyandırdığını görür.

Ülkenin genelinde de uygulanan “Soya Dönüş” politikasına karşı Türkler tarafından sesli ya da sessiz direnişler, tepkiler başlar. Partinin yanlışlarını eleştiren

bildiriler dağıtılır. Bazı örgütler ve sendikalar kurulur. Hayri ve Sabri de bir araya geldiklerinde bu konuyla ilgili konuşurlar. Örgütlerden biriyle bağlantı kurup bu direnişin parçası olmak isterler. Hayri Semra ile görüşmeyeli bir yıl olmuştur. Ruse'ye kursa giden Muhtar Ahmet'ten Semra'nın köyüne uğramasını rica eder. Ahmet dönünce ondan Semra'nın öldüğünü öğrenir. Üstelik bir yıl önce yani 1984 yılının kasım ayında ayrıldıklarında Semra hamiledir. Kötü bir şekilde hastalanınca önce çocuğunu kaybeder. Yaşadıklarını kaldıramayarak intihar eder. Hayri Ahmet'in getirdiği acı haberlerle yıkılır. Hayri dostlarıyla birlikte "Uzun Kış" adlı örgüte katılıp asimilasyona karşı aktif direnenlerden olmak ister. Fakat bu örgüt daha kurulma aşamasında idare tarafından dağıtılır. Hayri ve Sabri seslerini duyurmak adına kendileri çabalamaya kararlıdır.

Ülkede Türklerin isimlerinin değiştirilmesiyle başlayan süreç artık dil, din, örf ve âdetlerine müdahale etmeye kadar varmıştır. Türklerin kültürel hakları arka arkaya ellerinden alınır. Kendi örf ve âdetleri yasaklanarak "Sülale Bayramı" gibi yeni âdetler dayatılır. Hayri bu olanların hepsini haberleştirir. Sabri ise bu haberleri ankesörlü telefonlardan Hür Avrupa ve Amerika'nın Sesi radyolarına bildirir. Türk toplumunu bilinçlendirmeye ve harekete geçirmeye yönelik bildiriler hazırlarlar. Bunları gizlice çevre köylere bırakırlar. Köydeki okul müdürü Hayri'ye izne çıkan edebiyat öğretmeni yerine öğretmenlik yapmasını teklif eder. Ancak bunun için şart Hayri'nin köy halkının önünde "soya dönüş" politikasını övmesidir. Hayri bunu kabul etmez. Doçentle Sabri'nin getirdiği mektuplar aracılığıyla haberleşirler. Ancak bir süre sonra iletişimleri kesilir.

Hayri'nin daktilo yardımıyla daha da hızlı çoğalttığı bildiriler insanları etkilemeye başlamıştır. Bu durum onu bir yandan sevindirirken diğer yandan tedirgin eder. Hayri son çağrısında Türklere tarım işlerini yavaşlatmayı tavsiye eder. Çünkü ülkede ekonomik gücün önemli bir kısmını Tütün işi yapan Türk köylüsü oluşturur. Türkler, 1989 yılının baharında işlerini yavaşlatarak rejimi sessizce protesto ederler. Sonrasında daha aktif şekilde gösteriler yapılmaya başlanır. Hayri ve destekçileri hiçbir örgüte dâhil olamasalar da güçleri yettiğince çabalarlar. Hayri, önlerindeki günlerde kendilerine çok iş düştüğünü düşünür. Hayri'nin "Kara Kaplı Not Defter"i burada sona erer. Öğretmen yine merak içinde kalır. Bir hafta sonra Hayri'nin annesiyle birlikte Hayri'yi ziyarete giderler. Hayri, öğretmene kâğıtlar verir. Defterde anlatmaya fırsat bulamadığı hadiseleri bu kâğıtlara yazmıştır. Kara defterdeki notlar 14 Mayıs 1989'da aniden kesilir. Çünkü 17 Mayıs gecesi

Hayri'yi apar topar Kapıkule sınır kapısına getirirler. Zorla Türkiye'ye yollarlar. Sınır dışı edilen Hayri'nin vizesi olmadığından Bulgaristan'a geri gönderilir. Ancak oraya da alınmadığı için sınırda kalır. Burada üç gün açlık grevi yapar. Resimleri Türk gazetelerinde çıkar. Daha sonra tekrar götürülür. Haftalarca tutuklu gibi gezdirilip sorgulanır. Serbest kalır. Eve geldiğinde tarih 23 Ağustos 1989'u göstermektedir. Hayri köyde yokken haziran ayında Türkiye-Bulgaristan sınırı açılmıştır. Ve tüm Bulgaristan'da olduğu gibi köyünden de birçok Türk Türkiye'ye göç ettirilmiştir. Göçenlerin tarlaları, hayvanları olduğu gibi sahipsiz kalmıştır. Doçent ve Hayri'yle aralarında yakınlaşma başlayan muhtar yardımcısı Semra da Türkiye'ye göçmüşlerdir.

Hayri köye gelişinden iki hafta sonra Troyan kasabasına sürülür. Burada bir fabrikada çalışmaya mahkûm edilir. Ailesini beş sene görmesi yasaktır. Rejim baskısı kırılmaya başlamıştır. Türklere adlarının iade edileceği haberleri dolaşır. Hayri dört ay sonra serbest kalır. Köye geldikten iki ay sonra babasını kaybeder. Çalışmak için Türkçe gazete bulamaz. Öğretmenlik de yapamaz. Sevdiklerini de kaybetmesi tüm bunlara eklenince Hayri gitgide içine kapanır. Sessizleşir. Yıllar içinde demokrasi gelmesine rağmen Türklerdeki millî bilinç eksikliği, özellikle de isimler iade edilmesine rağmen bazılarının iş korkusuyla Türk isimlerini almayışı onu üzer. Böbrek rahatsızlıkları ve verem hastalığı üzerine bir de kanser olduğunu öğrenmiştir.

Öğretmen böylece Hayri'nin verdiği son kâğıtlarla başından geçenlerin devamını öğrenir. Hayri 30 günlük bir tedavi için hastaneye yatsa da tedavi yolunda gitmediği için daha erken çıkarılır. Öğretmen artık oldukça zayıf düşmüş Hayri'yi evine getirir. Onun başında bekler. Hayri, 2009 yılında sabaha karşı ölür.

3.12.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Kooperatif faaliyetleri romanda görülen sosyalist dönem uygulamalarından bir tanesidir. Aslında bu romanda kooperatifleşme süreci ve beraberinde getirdiği toplumsal meselelere çokça yer verilmemiştir. Fakat romandaki bazı parçalardan bu uygulamanın varlığını gördüğümüz gibi şu parça köylerdeki kooperatiflerde çalışanların yaşlılar olduğunu göstermektedir. Bu durum özel toprak sahipliğinin kalkması ile gençlerin büyük çoğunluğunun başka yerlere göçmüş olabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda

Bulgaristan Türk romanlarının bazılarında sıkça rastladığımız toprağa aidiyet sorunu burada da ortaya çıkmıştır denilebilir. Köyde kooperatifleşme ve buna bağlı olarak gençlerin köylerini bırakarak başka yerlere gitmeleri köyleri zor durumda bırakmış olabilir: “Yorucu işi de yazdım, şen şakrak geçen günleri de, köyde kalmış ve kooperatifin her işini yüklenmiş olan ihtiyarlarla yakınlığımızı da...”⁵⁸¹

Uygulamalardan en çok öne çıkanı sosyalist dönemin baskıcı politik zemininde ortaya çıkan sansür olmuştur. Totaliter rejim önderlerini rahatsız eden, eleştirel bakış açısına meydan veren kitaplar derhâl toplatılır. Toplumun okuma özgürlüğü elinden alınır. Hayri’nin oda arkadaşı kendisine toplatılan bir kitapla ilgili bilgisinin olup olmadığını sorar:

“Dün sabah kitapçılara ‘Faşizm’ diye yeni bir kitap salmışlar, haberin oldu mu?”
“Hayır, işitmedim. Neden sordun? Çok mu ilginçmiş?”
“Dün sabah erken erken satışa salmışlar. Satılan satılmış, satılmayan nüshalar bu gece raflardan toplanmış.”
“Neden? Kusurlu muymuş yoksa?”
Arkadaşım kalemi elinden bıraktı, bana doğru baktı:
“Anlamıyor musun? Demek ki, münderecatı bizim idarecilere yaramıyor.”
Bu haber beni iyice ilgilendirdi.
“Başlığına bakarsan faşizmin ne demek olduğunu anlatıyor. Yazılması ve neşredilmesiyle ilgili makamlar münderecatının ne olduğunu ta şimdi mi anlamışlar? Basılmadan önce o kitabı okuyan olmamış mı? Ben bu işten hiçbir şey anlamadım.”⁵⁸²

Kısa sürelerle yönetimin gözüne hoş gelmeyen bütün kitaplar kolayca yasaklanır. Üstelik bunları elde tutmak ve okumak da o dönemde büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Toplatılan kitapların arasında edebiyata ait türler de bulunmaktadır. Bu durum devletin toplum üzerindeki baskısının yoğunluğunu göstermektedir. Rejim her şeyi kendi varlığı için tehlikeli sayan paranoyak bir hâle bürünmüştür. Ülkede muhaberat ağının içine düşen herkes gibi kitaplar ve fikirler de can çekişirler. “6. Şube” adı verilen partinin emniyet birimi baskıyı diri tutmak adına kuş uçurtmaz.

“Bu sabah yine bir kitap meselesi konuşuluyor,” dedim fısıltıyla.
“Öyle mi?”
“Bir roman. Başlığı ‘Şahs’. Müellifi ünlü bir kadınmış.”
“Çok mu güzelmış?”
“Kadın mı?”

⁵⁸¹ İsmail Yakup, **Kestaneler Altında**, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2011, (Kestaneler), s. 58.

⁵⁸² Yakup, Kestaneler, s. 67.

“İşî alaya çevirme. Romanı sorduğumu çok iyi biliyorsun.”
“Güzelliğini bilmem ama, ama o da kitapçılardan geri alınmış.”
“Sen kimden öğrendin?”
“Otobüste konuşuluyordu. Daha bir şey konuşuluyordu.”
“Ne konuşuluyordu?”
“Önceki kitabın neşriyatına da, şimdikine de izin cumhur reisin kızından geliyormuş, ama yine de satışı durduruldular. Demek senin dediğin “Altıncı şube” hepsinden kuvvetli.”
“Öyle anlaşılıyor.”
“Halim ağabey, senin böyle... satılması sonradan yasak edilmiş kitap gördüğün var mı hiç?”
“Yok. Böyle şeyleri ne sor, ne ben cevap vereyim. Öyle daha iyi. İkimiz için de. Öyle bir kitap eline geçtiğinde oku, fakat kimseye söyleme.”⁵⁸³

Basında da politik gerekçelerle sıkı bir sansür uygulaması vardır. Gazetede çıkan her yazı rejimin hoşuna gidip gitmeyeceği endişesiyle sıkı bir kontrole maruz kalır. Bu durum basın özgürlüğünü ihlal etmekte ve toplumun farklı fikirleri öğrenebilmesinin önüne set çekmektedir. Hayri işe geldiği bir gün başyazar yardımcısı kendisine gergin davranır. Bunun nedeni yönetimin adamı olan şefin hoşlanmayacağı yazıların yayımlanmış olmasıdır. Ülkede sansür, en çok toplumla işi olan gazetecilik vb. meslekleri ve bu meslekleri yapanları müşkül duruma sokmakta ve kendilerini baskı altında tutmaktadır. Totaliter rejim basın-yayın mensuplarını bu şekilde baskı altında tutmayı hedeflerken, toplumu da gerçekliklerden uzak tutarak oyalamaya devam eder. Gazetelerde, dergilerde ve kitaplarda sadece rejime ters düşmeyen yazılar yazılıp; radyo ve televizyonlar bu doğrultuda hareket eder. Bunun bir amacı da halka demokrasinin ve özgürlüğün gerçekten ne olduğunu göstermemektir. “Demir perde” de halkı uyuşturmak ve halkın gözünü gelişmelere kapalı tutmak için ortaya atılmış gibidir. Sansür uygulamanın akabinde halka empoze edilen bir yalanlar silsilesi vardır. Tüm bu durumlar eserde Hayri’nin ağzından yansıtılır:

“Ne zamana kadar sürer bu iş? Çocukluğumdan beri demir perde diye yazıp duruyor gazeteler, kitaplar. Kapitalist dünyası siyasetçileri yaratmış bu perdeyi. Sosyalist sistemde yaratılan güzel hayatı kendi işçilerinden, kendi halklarından gizlemek istiyorlarmış. Öyle okuyorduk, öyle öğretiliyorduk, öyle de biliyorduk. Sen Ahmet ağabey, benden çok daha evvel dinlemeye başlamışsın bu izahları, masalları demiyorum. Bu meselenin büyük bir aması var. Hep düşünüyorum da “demir perde”yi yaratanlar galiba totaliter devletlerin önderleri. Bizim halkımız, bizim işçilerimiz hakiki demokrasinin diğer tarafta olduğunu öğrenmesinler diye...”⁵⁸⁴

⁵⁸³ Yakup, Kestaneler, s. 68.

⁵⁸⁴ Yakup, Kestaneler, ss. 242-243.

Totaliter rejim yabancı televizyon kanallarını izlemeyi de yasaklamıştır. Zira o dönemde Bulgaristan’da “soya dönüş” süreci ile yaşanan rezaletler uluslararası bağlamda yankı bulmuştur. Türklerin tüm bunlardan haberleri olmasını ve demokratik haklarını aramasını istemezler. Bu yüzden bu izleme işini gizli saklı yapmak zorunda kalırlar. Bir gün Hayri’yi de yanlarında götürürler. Onlar haberleri izlerken biri de baskın yapılma ihtimaline karşı gözcü olur:

“Hamdi’nin dediği dakkaların sonrası hakikaten de benim için bir sürprizdi. Kalktı, az ötede duran otomobilden bir taşınır televizyon cihazı aldı getirdi. Orasını burasını karıştırdı, antenini sağa sola çevirdi ve sinyal belirir belirmez Türkçe konuşmaya başladı. Konuşan kadın bir-iki dakika sonra kayboldu ve ekranda bir film başlığı belirdi. Dikkatle izlemeye başladım. Konu Bulgaristan’daki son hadiselerdi. Bütün olan bitenler olducağı gibi aksettirilmiş. Sessizce seyrettik. Bir ara Hamdi’nin aramızda olmadığı dikkatimi çekti.

“Hamdi nerde kaldı?” diye fısıldadım Sabri’nin kulağına.

“O gözcü.”

“Ne gözcüsü?”

“Bu akşam yaptığımız iş yasak, devlet adamlarına göre kanun dışı bir iş. Hiç anlamadan bir baskına uğrayabiliriz. Hamdi bu anda yolu gözetiyor. Herhangi bir kimse bu tarafa doğru gelecek olduğunda derhal sinyal verecek ve cihazı bir yere saklıyacağız.”⁵⁸⁵

Yıllar içinde faşist bir çizgiye doğru kayan sosyalist yöneticiler etiğe uymayan bazı isteklerini halk üzerinde bir baskı kurarak yapmış ve yaptırmışlardır. Romanda en fazla yansıtılan sosyalist dönem uygulamalarından biri olan sansürün toplumun haber alma ve öğrenme özgürlüğünün önüne set çektiği yansıtılmıştır. Yöneticiler bu şekilde her haksızlıklarına rağmen kendi iletişim araçlarıyla toplumu hegemonyası altında tutmaya devam etmek istemektedirler.

Sosyal bir mesele olarak göç olgusu romanda yer almıştır. Bulgaristan’da yaşanan siyasi baskılar, ayrımcılıklar, Türklerin millî kimliklerini tehdit eder hâle gelen asimilasyon uygulamaları Türk toplumunu göçe mecbur etmiştir. Fakat yönetim göç etmek isteyenlere de çeşitli güçlkle çıkararak onları kapana kısırmak istemektedir. Bir ailedeki anne ve baba kaçarak Türkiye’ye kendilerini atmış fakat evlatları Bulgaristan’da kalmıştır. Göçler bu aile gibi pek çok ailenin parçalanmasına sebep olmuştur. Zorlu

⁵⁸⁵ Yakup, Kestaneler, ss. 192-193.

uğraşlar neticesinde çocuklara da ailelerinin yanına gitme izni verilir: “Devlet organlarının tavırlarında bir yumuşama hissedilmeye başladı. Bütün inatlıklara rağmen anneleri ve babaları bir yolunu bulup Bulgaristan’dan kaçmış ve Türkiye Cumhuriyeti’ne yerleşmiş olan be çocuğa en nihayet çıkış vizesi verildi.”⁵⁸⁶

Hayri yaşadığı politik baskılar, ev hapis cezası ve sürgünler neticesinde Türkiye’ye doğru sınır dışı edilmek istenir. Bu durumun yaşandığı zaman takvimler 1989’u göstermektedir. Hayri toprağında kalmak istemesine rağmen onu zorla Türkiye’ye göndermeye kalkarlar. Hayri kendisine yaptırılan bu zorlama göç girişimiyle oldukça üzücü bir duruma düşer. Evrakları eksik olduğu için Türkiye’ye alınmaz. Fakat asıl memleketine de vatandaşı olduğu hâlde giremez. Ortada kalmıştır:

“Annemin ve babamın sessiz bakışları altında bavulumu hazırladım, evdekilerle helallaştım ve çıktım... Yolculuğumuz iki saatten fazla sürdü. Durduğumuzda etraf aydınlanmaya başlar gibiydi.

“İn!” diye emrettiler. İndim. Karşımda “Kapıkule” diye yazıyordu. Sivil olan elime bir kırmızı pasport tutuşturdu.

“Yürü, git! Bu memlekette işin yok artık!”

Bavul elimde yürüdüm. Biraz sonra Türk polisi çıktı karşıma:

“Ne var? Kimsin!” Diye sordu baştan Türkçe, sonra Bulgarca.

“Az önce Bulgaristan’dan kovuldum,” dedim ve elimdeki pasportu uzattım...

En nihayet:

“Geldiğiniz yere dönüyorsunuz. Vize olmayınca Türkiye Cumhuriyeti’ne giremezsiniz.” Dedim. Beni odadan çıkardı ve Bulgaristan tarafını gösterdi:

“Geri! Geldiğiniz yere gidiyorsunuz!”

Döndüm. Gün doğmak üzereydi. Bu defa Bulgaristan polisi dikildi karşıma:

“Ne var?”

“Türkiye’deki meslektaşlarınız geri çevirdiler. Vizesiz olmazmış.” Dedim.

“Gördün mü? Sen bizi istemiyorsun, ama onlar da seni istemiyorlar.”

“Ben hiçbir zaman Türkiye’ye gitmek istemedim ki. Siz kovdunuz.” Dedim. Yüzüme dik dik baktı. Sonra homurdandı:

“Ben de salamam seni memleket içine.”⁵⁸⁷

Hayri eve döndüğünde birçok komşusunun 1989 yılındaki büyük göç ile Bulgaristan’dan Türkiye’ye gittiğini öğrenir. Bu göç, evleri ve köyü sahipsiz yapayalnız bırakmışlardır. En kötüsü de insanlar yirmi dört saat içinde hiçbir şeylerini almadan memleketlerini terke zorlanmışlardır. Bu durum göçün olumsuz etkilerinin ekonomik kanadını yansıtmaktadır. Sahipsiz kalan mal ve mülklere belki de tarihte olduğu gibi

⁵⁸⁶ Yakup, Kestaneler, s. 239.

⁵⁸⁷ Yakup, Kestaneler, s. 274.

Bulgarlar el koyacaklardır. Diğer bir olumsuz etki ise köyde kalanların ve de gidenlerin tanıdıklarından yakınlarından ayrılmasıdır. Köyün hâli acınacak durumdadır:

“Eve toplandığım zaman takvim 23 ağustos 1989’u gösteriyordu. Son üç ay on gün içinde Bulgaristan’da olup bitenleri eve toplandığımda öğrendim. Haziran başında Bulgaristan-Türkiye sınırı açılmış ve ondan sonraki dönemde köy halkının yarısından fazlası ortadan kaybolmuştu. Evlerin çoğu bomboştu ve köy ıssızdı. Gündüzleri bir taraftan bir insan belirse büyük bir hadise olmuş gibi geliyordu bana. Yalnız başıboş gezen köpek, kedi, tavuk, eşek görünüyordu sokaklarda. Annemin anlattığına göre bir hafta içinde elliden fazla hane yalnız birer bavulla sınır dışı edilmiş. Birtakım kırmızı kağıt tutuşturmuşlar ellerine ve bazılarına yirmi dört saat vade vermişler memleketi terk etmek için, bazılarına yalnız dört saat. Diyeceksin ki, bütün halk büyük bir futbol sahasında bulunuyor ve hakemin kaidelerini korumayan her kişi derhal sınır dışı ediliyor. Sabri de, baytar İsmet de, Küçük Mehmet de, Traktörcü Mehmet ağabey de, hatta Muhtar yardımcısı Semra bile hep kırmızı kağıtla memleket dışını kovulmuşlar. Kimin hangi şehire yerleştiğini o anda kimse bilmiyor, kimse söyleyemiyordu. İl gördüğümde muhtar Ahmet ağabey kanatları ıslak ve hasta bir kuşa benziyordu. Ruh hali çok kötü bir durumdaydı. ‘Köyümüze bomba düştü sanki, Hayri’ Diyordu arada bir. ‘Evlerin hangisi kilitli hangisi değil, bilemezsin. Bahçeler açık saçık. Tütünler tarlalarda kaldı ve şimdi cayırlar yanıyorken. Mahsulün ne kadarı toplandı, ne kadarı toplanmadı... Hayvanlar sahipsiz, tarlalarda, bağ ve bahçelerde başıboş geziyor. Burada kalan her kişi kendininkilerden başka en azından daha iki haneninkilere göz kulak olmaya çalışıyor... Yavaş yavaş hırsızlıklar başlayabilir, en çok ondan korkuyorum. Bu, şimdiye kadar köyde vuku bulmamış bir şey.”⁵⁸⁸

Gitmemekte direnen Hayri gibi insanlar da etraflarında Türklerin olmayacağı kasaba veya köylere sürgün edilerek cezalandırılıp ikinci sınıf vatandaş muamelesi görürler. Burada asıl mesleği öğretmenlik olan bir kimsenin sırf etnik aidiyetinden dolayı düşmanca bir tavırla ağır işlerin olduğu fabrikalara sürüldüğünü görmekteyiz:

“İki hafta içinde dönen hanelerin sayısı yirmiye varmıştı ki, devlet adamları kapımıza gene dayandılar. Bu defa ne olacağını açıktan söylediler: “Sadece Troyan kasabasında yaşayabilirsin. Topla palanı pırtını ve haydi oraya!” Önceleri köyden çıkamıyordum, bundan sonra ise köyde durmaya hakkım yokmuş! Yine atırlar beni bir arabaya. Nesi var, bu defa daha fazla bagaj almaya müsaade edildi. Orda bir fabrikaya yerleştirdiler beni. Burada çalışacaksın, burada yaşayacaksın dediler... Söylediklerine göre beş yıl annemi ve babamı, kardeşimi ve ablamı ziyaret edemeyecektim. Bu zaman zarfında onlar da beni gelip görmeye hakları yoktu.”⁵⁸⁹

İsmail Yakup’un bu romanında Türklerin asimile edilme süreçleri ve şekillerinden çokça bahsedilmektedir. Bunlardan en çok öne çıkanı Bulgaristan’da yaşayan Türklerin isimlerinin zorla değiştirilmeye başlanmasıdır. Yollarda ya da hastane, karakol vb.

⁵⁸⁸ Yakup, Kestaneler, ss. 277-278.

⁵⁸⁹ Yakup, Kestaneler, s. 278.

herhangi bir kurumda yakaladıkları Türk'ün ismini değiştirirler. Türklere isim değişikliği dilekçesini imzalatmak için şiddete başvururlar. Hayri memuriyete gittiği bölgede Türklerin bu konu yüzünden yaşadıklarını mesai arkadaşı Halim'e şöyle anlatır:

“Haberler iyi değil ağabey. Herhangi bir kabahat yüzünden milis dairesine düşen bazı Türk asıllı kimselere sizin kökeninizde Bulgar kanı var, ecdadınız Bulgar, yani isminizi değiştirmeniz lazım diye zorluyorlarmış. Bayağı sopa yiyenler varmış. Ele alınanların hemen hepsi büyük bir mukavemet gösteriyormuş, fakat sopaya, baskıya dayanamayıp adını değiştirmek için dilekçe imzalayanlar da olmuş artık.”⁵⁹⁰

Hayri nişanlısı Semra ile birlikte köyüne giderken yolda emniyet mensupları kontrol yapmaktadır. Yolda yakaladıkları Türklerin isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmeye zorladıkları ve Rodoplar'daki Türklerin isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirdikleri için Hayri'nin kimliğindeki “Türk” isminin de geçersiz olduğunu söylerler: “O da geçersiz. Bizim bölgede Türk adıyla olan her dokuman geçimsizdir. Anlamadınız mı?”⁵⁹¹

Hayri olanları bildirmek amacıyla bir karakola gider. Fakat burada daha beter bir muameleyle karşılaşır. Oradaki şefin Hayri'nin soyadını “Aliyef” olarak zikretmesi asimilasyon hareketinin Türk isimlerini değiştirme durumunun çok daha önceden başladığını romana yansıtmaktadır. Fakat bu defa tahrif edilmiş Türk adlarından fazlasını yapan sosyalistler Türklerin adlarını tamamen Bulgar adlarıyla değiştirirler. Hayri'nin adını geçersiz kılarak kendine bir isim seçip dilekçeyi imzalaması istenir. Hayri diretince önce babası ile tehdit ederler. Hayri yine kabul etmeyince bu kez hücreye atarlar:

*“Cebinden tükenmezi çıkardı ve kimliğimin her sayasına eğri büğrü harflerle “geçersiz!” diye yazdı, hem de büyük bir hazla.
“Kimliğimi ne hakla geçersiz bırakıyorsunuz?” diye adeta haykırırcasına sordum.
“Yenisini vereceğiz. Seç kendine güzel bir ad ve doldur şu dilekçeyi. Hem acele tut, baban ölüm yatağında.”
Vurulmuş gibi oldum. Ne yapmalıydın? Babam hasta, Semra şehir dışında, ne ileri ne geri... Sağ tarafa, sol tarafa derken bir hücrede buldum kendimi...”⁵⁹²*

Sabah olunca babası ve Semra için oldukça endişelenen Hayri'yi tekrar dilekçe için şefin odasına götürürler. Hayri anne ve babası da dâhil Rodoplar'daki tüm Türklerin isimlerinin zorla değiştirildiğini öğrenir. Bu bölgeye girip çıkanları da kontrol ederek; bu

⁵⁹⁰ Yakup, Kestaneler, s. 75.

⁵⁹¹ Yakup, Kestaneler, s. 136.

⁵⁹² Yakup, Kestaneler, s. 138.

sıkı kontrolde hâlâ Türk kimliği taşıyan varsa değiştirmeye zorlarlar. Şef Hayri'ye yeniden baskı yapar. İşini ve hayatını kaybetmemesi için dilekçeyi imzalamak zorundaymış gibi bir algı yaratır. Ayrıca imzalamazsa Belene'ye o zulüm kampına gönderilecektir. Hayri Türk aydınlarından bazılarının asimilasyonu kabullenmediği için oraya sürüldüğünü de öğrenir:

“Seninle açık konuşalım. Tahsilli bir kimsesin. Başkentte iyi işin var. Bir de güzel eş bulmuşsun kendine. Bu bir. İkinci: Rodoplar'da yaşayanların hepsinin Bulgar kökenli olduğu artık katiyetle ispat edildi. Sen de onlardan birisin. Baban ve annen bir haftadan beri Bulgar ismiyle yaşıyorlar. Hakikaten baştan baban da sen gibi inatlık etti, ama sonra gem aldı, yola geldi. Bu durumda sana kalan biricik iş kendine güzel bir isim seçmek ve dilekçeyi imzalamak. Başka türlü...”

“Başka türlü ne olacak?”

“Sana da mı izah edeyim? Başka türlü işsiz kalacaksın. Kampa gideceksin. Ama öğrenci kampına değil, Belene kampına. Senin gibi yüksek tahsil verdiğimiz bazı kimseler artık postu oraya attılar. İsmi değiştirmezsen çok gitmez, sen de katılırsın onların arasına. Oraya gittin mi anneni, babanı ve evlenmeye niyet ettiğin kadını senelerce göremeyeceksin. Senelerce. Belki de hayat boyu!”⁵⁹³

Hayri ve şefin konuşmasının devamında şef “Soya Dönüş” olayından bahseder. Bulgar yönetiminin sözde tarihî kaynaklara dayanarak Türklerin aslında Bulgar olan özlerine döndüklerini söyler. Bu durum Sosyalistlerin asimilasyon çabalarını bilimsel ilkelere dayandırmaya çalışmalarının bir yansımasıdır: “Bu olanlar tarihe dayanarak yerine getiriliyor. Herkes en nihayet soyuna dönüyor.” “Tarihi karıştırmayın. Akademisyenlerin yazmış olduğu tarihe bakarsak aksi çıkacak,” dedim sakın sakın.”⁵⁹⁴

Hayri, dilekçeyi imzalamayı reddedince onu tevkif ederler. Soğuk bir mahzende günlerce kalır. Bu yapılan eziyetler ve soğuk mahzende aç susuz kalması daha sonra Hayri'nin yaşadığı akciğer rahatsızlıklarının kaynağı olacaktır. Hayri ismini değiştirmede için hukuksuz bir şekilde mahzende tutulmaya devam eder. En nihayetinde Hayri de çoğu Türk gibi ismini değiştirmeye mecbur kalır. Adı “Huben” olur. Fakat Hayri de bu durumu kolayca kabullenemez ve adını “Huben” yazan postacıya kızar: “Postacıyla az kaldı bozacaktık arayı. Aldığım gazetelerin üzerine son zamanlarda “Huben” diye yazıp duruyor.”⁵⁹⁵

“Muhammed devam etti:

⁵⁹³ Yakup, Kestaneler, s. 138.

⁵⁹⁴ Yakup, Kestaneler, s. 139.

⁵⁹⁵ Yakup, Kestaneler, s. 234.

“Hemen hemen her hafta herhangi bir köye baskın yapılıyor. Önceden belli edilen köy sabaha karşı kuşatılıyor. Onlarca milis ve gönüllü iştirak ediyor bu işe. Evler birer birer süzgeçten geçiyor. Kim tutulursa ismini ‘gönüllü’ olarak değiştirmek istediğine dair dilekçe imzalamaya mecbur ediliyor.”

“İmzalamak istemeyen yok mu?” diye sordum.

“İstemiyorum” diyene sopa! Evinde, karı kızan önünde mi yoksa muhtarlıkta mı olacak... Sopa yüzünden hastanelik olanlar var...”

“Bu ne zamana kadar gider böyle?” diye sordum daha fazla kendi kendime, duyulur duymaz bir sesle.

“Bilmem,” dedi Muhammed. “Her basılan köyde yirmi-otuz kişi ‘bulgar kökenli’ keşfediliyor. Kimse sesini çıkaramıyor. Kimse kimseye arka dayak olamıyor. Herhangi bir kimse cesaret edip soracak olsa, “Onun cinsinde pomak karışıklığı var” diye cevap veriliyor. Yani Bulgarmış. Bulgar olanın, bulgar ismi taşıması lazım deniyor...”⁵⁹⁶

Türklerin öz adlarını değiştirebilmek için her türlü zorbalık ve şiddete başvuran totaliter rejimin uygulamaları Türk toplumunun sosyal psikolojisini altüst ederek ve üzerlerinde bir korku otoritesi kurarak onları sindirmiştir. “Soya dönüş”le birlikte ilk olarak Rodoplar’da gelişen şiddet ve gerilim, Deliorman Türklerine de sıçramıştır. Bulgaristan’da tüm ülke çapında bilhassa Türklere karşı bir soykırım başlatılmıştır. Deliorman’daki Semra’nın babası olanları Hayri’ye mektup yoluyla anlatır:

“Sizin taraflarda olup bitenleri işitiyorduk, ama meselelerin aslını bilmiyorduk. Rodoplar’da yaşayanların başlarına gelenler ilk anlarda bizi pek telaşlandırmadı. Komşularda olan yangın bize de sıçrar diye aklımızdan geçmiyordu. Sonra sonra silah meseleleri, dövülmeler, ölümler, her kasabanın kenarında kurulmuş geçici karakollar, hatta tankların ötede beride gezinmeleri kulağımıza gelmeye başlayınca ayağımız suya erdi. Çoğumuzu bir telaş aldı. Gittikçe artan telaş zaman geldi korkuya döndü. Yıl başında artık hepimiz olmuş armut gibiydik. Ufacık bir yel esince dökülüverdik. Birkaç gün içinde hepimiz kuzu gibi uslandık, gidip dilekçelerimizi verdik, gönüllü olarak adlarımızı değiştirdik. Dininizi de değiştirin diye emir verseler hemen hemen hazır gibiydik.”⁵⁹⁷

İsim değişikliğinin olduğu alanlardan biri de Türkçe yerleşim alanlarının değiştirilmesidir. Bulgar yönetimi ülkede Türklere ait en ufak bir hatıra, iz kalmasını istememektedir. Aşağıdaki diyalog yer adlarında yaşanan değişimin romana yansıdığını göstermektedir. Hayri iki Türk çocuğuna köylerini sorunca birinin köyün Türkçe adını

⁵⁹⁶ Yakup, Kestaneler, s. 117.

⁵⁹⁷ Yakup, Kestaneler, s. 182.

söylemesine diğeri tepki gösterir: “Hangi köyden?” “Yeni Çayır’dan” “Nova livada desen ya Hasan!” diye haykırdı bir başkası.”⁵⁹⁸

Romanda asimilasyonun bir diğeri kanadı olan ana dille ilgili yasaklar da ele alınmıştır. Türklere ana dillerini konuşması yasaklanır ve konuşanlar sanki büyük bir suç işlemişçesine cezalandırılmaktadırlar. Bu yasaklar romanda yine Hayri’nin günlüğünden yansımaktadır:

*“Bizi karşılamaya gelen meslektaşımızla da otogardan uzaklaştıktan sonra konuşmaya başladık. Yolda şahit olduğumuz hadiseden söz açtık.
“Tam öyle,” dedi. “Bu hususa bütün milislere, otobüs şoförlerine talimat verildi. Şehir içinde, sokaklarda gezen gönüllü yardımcıları var. Türkçe konuşana rast geldiklerinde kimliğini alıp karakola götürüyorlar ve sokaklarda asayiş bozuyorsun diyerek cezalandırıyorlar...”*⁵⁹⁹

Türkçe artık “yabancı dil” olarak nitelendirilip konuşulması yasaklanır. Emniyet temsilcisi olarak etrafta dolaşıp Türkçe konuşanlara ceza keserek haydutça davrananlar türemeye başlar. Bu kişilerden biri de Hayri’nin köyündeki emniyet temsilcisidir. Lokantacıya kaba bir şekilde Türkçe konuşan olup olmadığını sorar:

*“Ya söyle bakayım asayiş bozan var mı?” diye gürletti sesini.
“Yok, şimdiye kadar yok. Her şey normal.”
“Ne demek normal?” “Yabancı dil de konuşan hiç yok mu?”
“Yok.”
“Başka zaman da söylediğim gibi her hangi bir kimse yabancı dilde yalnız bir söz kaçırırsın ağzından, yakasından tutup derhal dışarı atıyorsun! Onu kovduğun için gelsin bana ağlansın! Hö-hö-hö-hö!”*⁶⁰⁰

Burada ana dili konuşmanın yasak oluşu Türk toplumu açısından zaten zorlayıcı bir toplumsal süreci ifade etmekteyken, şan delisi zorba tiplerin çoğalması da ayrı bir toplumsal meseleyi teşkil etmektedir. Yasaklar bu kimselerin işine yarar. Türk toplumuna keyiflerinin istediği gibi davranıp usulsüzce cezalar yazıp, paralarını gasp etmek isterler. Soya dönüş adındaki soykırım süreci başlayınca da bu çıkarıcı; Türk düşmanı kimselere fırsat doğmuş ve bunlar Türk toplumunun başına bela olmuştur. Sabri köylüsü Hayri’ye bu durumdan şöyle bahseder:

“Bugün konuşamadık Hayri ağabey. Gördün ya ne oldu,” dedi biradan bir yudum aldıktan sonra.

⁵⁹⁸ Yakup, Kestaneler, s. 90.

⁵⁹⁹ Yakup, Kestaneler, s. 116.

⁶⁰⁰ Yakup, Kestaneler, s. 162.

“Gördüm. Ne zamandan beri bu derebeylik burada?”

“Nasıl ne zamandan? Ben bildim bileli. Daha ben lissede okurken yalnız bizim köyde değil, bütün etrafta, yani bizim belediyenin bütün köylerinde kesip biçerdi. Şimdi kudurdu. Hele şu “Soya dönüş” dedikleri soykırımı başlayınca hepten şaşırdı kendini. Bir tek Türkçe söz için bazı kimseleri dövdüğü var. Ben on beş yirmi günde bir geliyorum köye, ama yine de çok şeyler görüyorum, çok şeyler işitiyorum. İyi ki, uzaktayım. Yoksa onunla kılıçları vuruştururduk şimdiye kadar”⁶⁰¹

Ana dillerinde konuşmak ve kendi öz adlarını kullanmak isteyen Türkler bu gibi fırsatchılara ceza adı altında para ödemek zorunda kalarak insanlık dışı bir muameleye maruz kalırlar. Üstelik mahkemelere düşmeye kadar tehdit edilmektedirler. Emniyet görevlisi adı altında eşkıyalık yapan adam çarşıda Türkçe ismini kullanan ve Türkçe kelime kullananlara dünyayı dar etmekte âdeta soygun yapmaktadır. Bu hâliyle köyün çehresi Türkler için bir hapishaneyi andırmaktadır:

“Bir daha böyle yanlışlık kaçırırsan sade para cezasıyla kalmıyacaksın, mahkemelik olacaksın, mahkemelik! Anladın mı!”

Şakacı Hasan Ağabey ve köy muhtarı da oradaydı. Mağazacıdan sonra ona döndü: “Muhtar, yaz tutanağı! Elli leva da ceza ve derhal belediye başkanına götür! Aklı başına gelsin bizim mağazacının... Sen, sen be adam, ne susuyorsun! Adının Hasan değil, Asen olduğunu neden söylemedin şu mağazacıya? Neden seni gücendirmesine müsaade ettin, a? Aslında senin sorumluluk araman lazım mağazacıdan! Sen vermen lazım onu mahkemeye!” Yeter derecede uzaklaştıktan sonra komşulardan biri içini derin derin çekti. Sonra alçak sesle konuştu:

“Hayri, Hayri, gördün ya, köyümüz bir mahpushaneye benziyor artık. İki kişi bir araya gelip konuşamaz olduk. Hemen dayanıyor ya bu herif, ya gene milis çavuşu. Selam sabah demeden atılıyorlar üzerimize. “Neden yabancı dilde konuşuyorsunuz. Verin beşer leva!” Artık sokağa çıkan, mağazaya doğru giden, alışveriş için hazırladığı paranın yanına beş leva da onlar için katıyor.”⁶⁰²

Ülkede Türkçe “anlaşılmayan dil” gibi vasıflarla hor görülmeye çalışılır. Türk insanının ailesinden öğrendiği doğup büyüdüğü ana dili elinden alınmaya çalışılarak hakları ihlal edilir:

“Yani memleket büyük bir toplama kampına çevrilmişti. Dış devletlere çıkmak büyük bir sorundu, bunu biliyorduk. Ama memleket içinde bir köyden başka köye, bir kentten başka kente gitmek neden güç? Bu kadar engel yaratmak neden gerekiyor? Bu insanlara gereksiz bir baskı, gereksiz bir eziyet değil mi? Bu toprakları vatanımız gibi biliyoruz. Burada açılmış gözlerimiz, burada yaşıyoruz. Yaşayabilmemiz için, çalışabilmemiz için vatanımızın resmi dilini öğrenmemiz gerekiyor. Bunu bilmeyen, bunu reddeden yok. Bizim isteğimiz ana dilimizi de bilmek, onu da rahatça konuşmak. Her bir dil büyük bir zenginlik değil mi? Hem gülünç, hem acınaklı tarafı da şu ki yabancı dilde konuşmak yasak diyorlar. İngilizce, Fransızca, almanca, İspanyolca yabancı dil değil mi? Onlar da mı yasak edilecek? Daha “akıllı” biri bu

⁶⁰¹ Yakup, Kestaneler, s. 163.

⁶⁰² Yakup, Kestaneler, s. 179.

günlerde “anlaşılmayan dil” diye vasıflandırmış dilimizi. Lakin biz bu dili çok iyi anlıyoruz. Hem de seviyoruz!”⁶⁰³

Hayri’nin çalıştığı gazete Türkçe bir gazete olmasına rağmen Türkçe makaleler günden güne azaltılmaktadır: “Gazete sayfalarında Türkçe makaleler şimdi de yarıdan daha az. Böyle giderse gazetemizin yalnız başlığı kalacak Türk dilinde. Yerli muhabirlerimizden zaten sadece Bulgarca yazanlar sesini çıkarıyor son zamanlarda.”⁶⁰⁴

Bir müddet sonra gazetenin adı da Bulgarca olur. Hayri ev hapsinde iken “Şafak” gazetesini almak isteyince satıcı öyle bir gazete olmadığını söyler: “Köyümüzde “Şafak” gazetesini alan yok mu?” “Böyle bir gazete yok” “Yok mu?!” “Yok! Şeyy... ismi değişti. Şimdi adı Zora.”⁶⁰⁵

Romanda başka bir siyasi devletin sınırları içerisinde yaşayan azınlık toplumlarının öz benlikleriyle var olabilmeleri için ana dil, din, kültür; ana dilde eğitim, ana dilde edebiyat vb. unsurların öneminden bahsedilmektedir. “Soya dönüş” süreci tüm bu değerleri yıkarak geçmiştir. Bu ülkede başta Türk topluluğu olmak üzere azınlıklara yapılan sistemli bir devlet terörüdür:

“Bir etnik grubun en belirgin vasıfları, onu diğerlerinden ayıran şeyler isim sistemi, konuşulan dil ana dili, din, o etnik grubun yarattığı kültür: edebiyat, mimari, resim sanatı, elbise, şarkılar ve türküler, masallar, maniler, danslar vs. Türk azınlığa ait olan vasıflar Bulgaristan’daki umum kültürün bir kısmı, hem onu zenginleştiren bir kısım değil mi? Elbette ki aynısını bu memlekette yaşayan ermeniler, Yahudiler ve başka etnik gruplar için de söylemek gerekiyor. ‘Soya dönüş’ idarecilerin bir söz oyunu, halkımıza yaptıkları terörün bir ‘ilmi’ adı. Bu açıktan açığa bir aziyet, bir terör ve soykırımı... Ses getirmemiz gerekiyor: ‘Soya dönüş’ siyaseti adım adım ilerliyor, genişliyor. İlk aylarda sadece adların değişmesi için konuşuyorlardı. Biz sizin dilinize, dininize, törelerinize karışmıyoruz diyorlardı. Adı değişmeyen kalmayınca ana dilimizin üstüne yürüdüler. Yok toplum yerlerinde konuşmayacaksınız. Şimdi evde de konuşmayacaksınız demeye başladılar. Ajanlar hangi hanede ne dilde konuşuluyor diye kontrole geliyorlar. Herif almış kendini kapına dayanmış, misafir kabul mu diye soruyor ve karşında kikir kikir gülüyor. Yani evine “sevinç” getiriyor. Sen de buyur diyorsun, kapımız daima açık. İçeri alıyorsun ve kıymetli misafir gibi ağırılıyorsun. Hem de yolunca yordamınca: kahve, yemek, hangi içkiyi severse onu... O, ise sinsin sinsi etrafına bakmıyor: ana dilinde konuşuyor musun, evde türklüğünü ispat eden eşya, kitap, gazete bulunduruyor musun diye gizli gizli araştırıyor... Şimdi artık sıra törelerimize geldi. Düğünlerde “yabancı dil” de şarkı, türkü söylemek yok. “Yabancı müzik” “Yabancı danslar”

⁶⁰³ Yakup, Kestaneler, s. 183.

⁶⁰⁴ Yakup, Kestaneler, s. 111.

⁶⁰⁵ Yakup, Kestaneler, s. 154.

yasak. “Türkçe şarkı” yabancı şarkı demek. “Türk dansı” yabancı dans demek. Batı dilleri yabancı değil. Yalnız türk dili yabancı...”⁶⁰⁶

Hayri’nin takip ettiği bir Alman gazetesinde Bulgaristan’daki Türklere uyanan asimilasyon siyasetinin adım adım tarihî gelişimi verilmiştir. Gazetede yazıda sosyal bir mesele olan asimilasyonun Türklerin ana dillerinin, ana dillerinde eğitim haklarının, dinî uygulamaların yasaklanması vb. şekillerde her alanda uygulandığından dem vurulmaktadır:

“Almanca çıkan bir dergide ise son yıllarda Bulgaristan’da azınlıklara karşı yürütülen asimilasyon siyasetine bir tarihi bakış yapılıyor. Bu siyaset daha kırkinci yıllarda başlıyor ve çeşitli şekillerde tatbik ediliyor. Sözüme ona “Uyanış süreci” daha yetmişinci yıllarda başlıyor. Edebi eserlerin neşredilmesi durduruluyor, ana dilinde okunan dersler kısıtlanıyor, sonra hepten yasak ediliyor. Türk dilinde çıkan gazeteler ortadan kayboluyor, cami kapıları birer birer kapanıyor, bazıları yıkılıyor. Dini ibadetlerin yerine getirilmemesi için çeşitli etnik gruplara çeşitli şekilde baskı yapılıyor. Yeni doğan çocuklara verilen isimler kontrol altına alınıyor. Yüzyıllarca geleduran çeşitli töreler adım adım ona sosyalist törelerle değiştiriliyor. Bütün bu adımların sonuncusu ve en büyüğü Bulgaristanlı tüm türklerin adlarını silahla ve sopayla değiştirmek oluyor.”⁶⁰⁷

Devlet, “Soya dönüş” ü Türkler arasına yerleştirmek ve kalıcı kılmak adına sürekli canlı tutarak yeni uygulamaları devreye sokar. Bunlardan biri “Akraba toplanması” veya “Sülale bayramı”dır:

“Bir sülaleden olan iki yahut üç akraba ilkin büyük bir hazırlık yapıyorlar. Beş, altı, yedi nesil önceki bir ecdattan türeme bütün akrabaları toplayıp buluyorlar ve soyağacını hazırlıyorlar. Ağacın gövdesini ecdat teşkil ediyor. Onun oğulları ağacın en kalın dalları. Torunlar ikinci boy dalları teşkil ediyor ve böyle en ince filizlere, yani sülalenin en genç nesline varıyor. Elbette ki, bu ağaca sülalenin her bir ferdi yeni, yani bulgar adıyla kaydediliyor... Akrabaların yeni adları defalarca tekrarlanıyor ve orada olanlar birbirlerinin yeni adlarını öğrenmiş oluyorlar. “Soya dönüş”ten duyulan “sevinç” tekrar tekrar ifade ediliyor.”⁶⁰⁸

Bulgarların asimilasyon politikası doğrultusunda yaptıklarından biri de ülkedeki Türk varlığını inkârın hâricinde Bulgaristan’daki Türklerin gerçek sayısını ifade eden nüfus verilerini saklamaktır:

“Bulgaristanda kaç Türk yaşadığını kimse tam olarak söylemiyor. Bazı idareciler gün gelecek Türkler bu memlekette çoğunluk olacak diye tiril tiril titiriyorlar. Türk

⁶⁰⁶ Yakup, Kestaneler, ss. 216-217.

⁶⁰⁷ Yakup, Kestaneler, ss. 190-191.

⁶⁰⁸ Yakup, Kestaneler, ss. 250-251.

ailelerin çoğu çok çocukluymuş, onların arasında gizli bir örgüt varmış ve her Türk kadınının çok çocuk doğurmasını emrediyormuş. Bunun neticesi de kırk yıl sonra bu memlekette Türklerin çoğunluk olma tehlikesi ortaya çıkıyormuş... Meselenin diğer tarafına bakalım. Her ne de olsa bu memlekette kaç Türk var diye sorsan siyasetçiler yüzde sekiz diyorlar. Yani Türk asıllı vatandaşlar bütün Bulgaristan halkının yüzde sekizini teşkil ediyorlar. Daima bu kadar bileceksiniz. İstatistik malumatlara baktığınızda da aynısını göreceksiniz.”⁶⁰⁹

“Kestaneler Altında” romanı Bulgaristan’daki Türklere uygulanan Asimilasyon siyasetini ve bu doğrultuda cebren yapılan tüm uygulamaları, zulümleri ve Türk toplumunun sosyal psikolojisini ifade eden “korku, endişe” vb. duyguları toplumsal bir mesele olarak çok yönüyle ve boyutuyla yansıtmıştır.

Ötekileştirme meselesi de eserde yer almıştır. Bulgaristan kurulduğu günden bu yana Türklerin eğitim, kültürel, ekonomik vb. alanlarda kalkınmasını istememiştir. Her türlü devlet girişiyle fırsat eşitsizlikleri ortaya çıkarak Türk toplumundaki bireylerin vasıflı mesleklere gelmeleri engellenmiştir. Sosyalist dönemin ilk yıllarında Türklere kadro oluşturmak isteyen rejim bu bağlamda onların önünü açıyor gibi görünse de azıcık bir gelişme dahi onların gözünü korkutmaya yetmiş ve eski ayrımcı uygulamalara çok geçmeden dönmüşlerdir. Romanda bu konu, Hayri’nin şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Yani sosyalizmi işte böyle biliyorduk. Sosyalizm demek doğruluk ve eşitlik demek diyorlardı bize. Benim çocukluğumda bizim insanlarımızdan en büyük vazife alan köy çobanıydı. Gün geldi muhtarımız oldu, sancak meclisine üyemiz oldu, kooperatif başkanı, muhasebecisi, öğretmeni, gazetelerimiz, kitaplarımız, radyomuz, tiyatromuz... Hayatımız hakikaten de çok sakın akıp gidiyordu... Derken birden bire her şey değişti. Adlarımız, elbiselerimiz, adetlerimiz, dilimiz beğenilmez oldu, hayatımızın iyileşmesi bazı kimselerin gözüne batmaya başladı sanki...”⁶¹⁰

Ayrımcılık ve ötekileştirme Türk öğretmenlerle Bulgar öğretmenler arasında da yapıldı; Türk öğretmenler hakir görülmektedir. Hayrilerin köyüne gelen Bulgar öğretmen bu fazla ücret için görevini yapmaya gelmiştir. Fakat burada görev yapan yerli öğretmenler daha az bir ücretle çalıştırılmaktadırlar:

*“Dün sabah lokantada kahvemi içerken oturduğum masaya okul müdürü geldi. Yanında emeklilik yaşlarında tanımadığım bir şahıs vardı. Takdim etti. Başkentten emekli öğretmen Yankof. Bu yıl köyümüzde çalışacakmış.
“Buyurun, oturun, bir kahvemi için,” diye teklif ettim.*

⁶⁰⁹ Yakup, Kestaneler, ss. 218-219.

⁶¹⁰ Yakup, Kestaneler, s. 77.

Hükümetin yeni bir kararnamesine göre bizim vilayete onun gibi çok kişi celbedilmiş. Bizim buralarda çalışma şartları daha ağır olduğu için maaşları yerlilerinkine bakarak iki kat daha büyük olacaktı.

“Büyük maaşın hatırı için başkentteki hayatı bir yıl için terkettiniz yani. Bir bakımdan kötü değil.” Dedim. Adama geçer mi:

“Ben vatanseverim! Vatani borcumu icra etmeye geldim.” Diye cevap verdi böbürlenerek.

Ağzının payını derhal vermem icabetti:

“Şimdiye kadar vatansever değil miydiniz? On yıl öncesi neden gelmediniz? Siz yerli öğretmenlerden daha büyük vatansever olamazsınız,” dedim sakın sakın.

Hayretle yüzüme baktı:

“Ne demek istiyorsunuz? Nasıl olur...?”

“Siz yalnız bir yıl için geldiniz. Yerli öğretmenlerin bütün hayatı burada geçiyor. Hem sizinkinden daha az maaşla çalışıyorlar. Kim daha büyük vatansever?”⁶¹¹

Hayri'nin ülkedeki asimilasyon çalışmalarına karşı bir protesto olarak hazırladığı ve çoğalttığı çağrılarda da Türklerin hep ağır işçi olarak çalıştığı fakat yine de yönetime yaranamadıklarından bahsedilmektedir. Hayri burada soydaşlarını âdeta işi bırakmak için greve davet eder. Zira ülkede temeldeki ağır işlerin sorumluluğunu Türk toplumu yüklenmiştir. Ülkede asimilasyon siyaseti sistemli bir şekilde başlamadan önce de Türkler tarım, yol ve köprü yapımları, maden gibi ucuz ve ağır işlerde düşük ücretlerle vasıfsız işçi olarak çalıştırılarak ayrımcılık yapılmaktadır:

“Çalıştık. Onbinlerce ton tütün istihsal ettik, yollar yaptık, köprüler ve barajlar kurduk, maden ocaklarında işledik, en büyük fabrikaların temellerini tuttuk. En ağır işlerde bulunduk. Kış aylarında çorak yerleri ağaçlandırdık. Yine de iyi olamadık idarecilere. Bunca çalışmamıza rağmen adımıza, dilimize, dinimize göz diktiler. Yeter artık! Ağır işlere paydos diyelim. Kendimizi geçindirebilecek kadar çalıştık mı yeter. Bu devletin ekonomisi zor görmedikçe idareciler sözden anlamıyacaklar, isteklerimizi yerine getirmeyecekler, haklarımızı iade etmeyecekler! Ağır işlere paydos diyelim! En yakın günde sokaklara dökülelim! Sinyal bekleyin!”⁶¹²

Sosyalistlerin ülkede iktidara gelişinde emekçilere vadettikleri eşitliğin ırkçı uygulamalarla Türk emekçilerinin sömürüsüne dönmesi vahim bir durumdur.

Hayri gibi pek çok aydın en başta Türk olduğu için asıl görevlerinden azledilmekte ve hayatları bir hapis haneye çevrilmektedir. Hayri gazetecilikten azledildiği gibi köyünde de öğretmenlik yapamaz. Bu işsizlik durumu onu sıkmakta ve üzmektedir. Zaten meslekler olan bu insanlar farklı iş arayışlarına girer ve hatta bazen ağır işlerde çalışmaya

⁶¹¹ Yakup, Kestaneler, s. 255.

⁶¹² Yakup, Kestaneler, s. 270.

mecbur edilirler. Hayri gibi pek çok Türk'ün aynı durumda olduğunu düşündüğümüzde psikolojilerinin benzer şekilde olduğu muhakkaktır:

“Ne zamana kadar işsiz duracaktım, ben de bilmiyordum. Köyde tütünle meşgul olmaktan başka hiçbir iş yoktu. Okul kapıları benim için kapalıydı. Yani bizimkilerle birlikte tütünde çalışacaktım. Bir de şu kovanlık... Acaba şu arıları çoğaltsak, yirmi sandığın yanına daha yirmi tane ilave etsek?”⁶¹³

Romanda gelenek modernite çatışması Türk toplumunda kadına verilen değer algısı ve kız çocuklarına yapılan negatif yöndeki ayrımcılık ve geleneksel olarak kadına yaklaşımın ele alınması şeklinde yansıtılır. Esasında bu mesele Türk toplumunun cehaleti ve eğitime önem vermemesi yönüyle de ele alınabilir. Fakat toplumsal meselelerin her birinin birbiriyle ilişkili olduğu şüphesizdir. Kız çocuğunu okutmanın boşuna olduğu; okuma yazma öğrenmesinin onun için yeterli olduğu görüşü toplumun bazı kesimlerinde hâkimdir. Bu hastalıklı görüş, daha küçük yaştan itibaren kadınları toplum içinde ikinci sınıf insan durumuna düşürmektedir. Toplumdaki cinsiyetçi roller daha küçükten itibaren kadınlara dayatılarak; işi, tarlada veya evde çalışmak vb. algılanmaktadır. Öğretmen bu anlayıştaki velilerin çocuklarını okula getirebilmek için aileleri ikna etmeye çalışır:

*“Problemli iki öğrencim vardı sınıfımda. Oyuna mı fazla kaçıyorlardı, yoksa evde işe mi çokça koşuyorlardı anne ve babaları, öğrenmem gerekiyordu. Evlerini ziyaret etmek için yola çıktım. Birinci öğrenciyi evde tütün elpezelerken buldum. Anne ve babasının çocuklarının okuldaki başarısıyla ilgilenmeyen kimseler olduklarını derhal anladım. Bu günlerde çok iş olduğunu, tütünü en yakın zamanda satmak gerektiğini anlattılar. Kız çocuğu değil mi, adını yazmayı öğrenmiş ya, daha fazla okumak neye gerek? Doktor mu olacak sanki? Bu konuları uzun uzun konuştuk. Öğrencim de bir köşede dinliyor, yarın okula yine hazırlıksız geleceğinden sıkılıyordu. En nihayet derslerini hazırlaması için çocuğa imkan vermelerine ikna edebildim aileyi ve oradan ayrıldım.”*⁶¹⁴

Hayri'nin ablası da kız çocukları uzağa gönderilmek istenmediğinden ve benzer sebeplerden dolayı eğitim hayatını yarıda kesmiştir. Ve daha çocuk denebilecek bir yaşta iken gelin edilmiştir. Bir kadının hayatı üzerinde söz sahibi olma hakkı yoktur. Erken yaşta evlendirilerek hayatı evlilik, çocuk vb. işlerden ibaret olmaktadır:

⁶¹³ Yakup, Kestaneler, s. 155.

⁶¹⁴ Yakup, Kestaneler, s. 13.

“Ablam ben ilkokula giderken orta okulu bitirdi ve bir yıl geçer geçmez uzak bir köye gelin gitti. Evindekiler tütün işlemekle geçiniyor. Zeki bir öğrenci olmasına rağmen ablam tahsiline devam edemedi. O zamanlarda kız çocukları köyden uzak okullara pek gönderilmiyorlardı.”⁶¹⁵

Kadınların toplumda ve özellikle aile içindeki yeriyle ilgili eskiye dayalı geleneksel bir tutumun varlığı da romanda kendini göstermektedir. Öğretmen, Ahmetlerin evine kahveye gittiğinde evin beyi ve hanımı arasında geçen şu konuşma toplumda kadınları ikinci plana atan anlayışı ortaya çıkarır. Kadının aile içinde ve toplumda sessizliğini koruması, fikrini beyan etmemesi, kocasının arkasında yer alması gerekmektedir. Ataerkil Türk toplumunun kadınlar hakkında sahip olduğu gelenekselci tutum bu şekildedir. Yıllar geçip eşitlikçi bir yaklaşıma doğru gidilse de toplumun bunu kolayca sindiremediği göze çarpar:

“Buyur, otur öğretmen. Hanım. Haydi hemen bize iki kahve hazırla.”

“Neden iki? Üç yaparım. Ben de sizin yanınıza oturup insan gibi bir kahvecik içerim.” Diye cevap verdi eşi.

“İşittin mi öğretmen? Bizimle bir tutuyor kendini. E-heee! Bir zamanlar kadınlar sorulmadan cevap mı verirdi? Ferecesini başına çekmeden yabancı erkek yanına mı çıkardı? Elinin hamuruyla erkeğin işine karışmaz, karışmaya cesaret bile edemezdi. Şimdiyse...” diye konuştu.

“Şimdiyse erkeklerin sultanlığı sona erdi değil mi? Seneler boyu kadınların hakları erkeklerinkilerle eşittir diye anlatıp duruyordunuz. Bunları anlatıp durmayın, bu işin sonu size yaramaz, pişman olursunuz.”

Ahmet ağabey bana bakarak omuzlarını kaldırdı:

“Ne diyeyim öğretmen? Bu söylenenlerden sonra bana susmaktan başka hiçbir şey kalıyor mu? Kalmıyor!”

“Evet Ahmet ağabey, kalmıyor. Susman gerekiyor. Kadın haklı.” Diye cevap verdim.”⁶¹⁶

Gazetede başyazar yardımcısı ile Mizahçı arasında, mizahçının karısıyla ilgili bir tartışma çıkar. Mizahçının karısı yardımcının anlayışına göre misafirliğe giderken kocasından izin istemelidir fakat kadın olduğu için bunu akıl edememiştir:

“Ama yardımcı daha kalın kafalı. Yok da yok. Mizahçı nasıl nice gidecekmış.

“Madem bu kadar çok ısrar ediyorsun, seni Hayri'nin yerine yazıyorum ve Mizahçıyla ikiniz gidiyorsunuz,” dedi bana! Dediği gibi olacak işte! Lakin aşk olsun Mizahçı'ya, bu defa erkekçe dayattı. Galiba akıllanacak en nihayet. Gitmemesi lazım, o kadar. Bir ara bizim Yardımcı, “Eşin kime sormuş da misafirliğe gitmiş?” demesin mi Mizahçı'ya! O da sakın sakın, ama dişlerinin arasından: “Eşimin

⁶¹⁵ Yakup, Kestaneler, s. 30.

⁶¹⁶ Yakup, Kestaneler, s. 14.

misafirliğe gitmek için sizden izin alması mı gerekiyor? Ne zamandan beri onun da amiri oldunuz?” diye sordu. “Ama dur, öyle demek istemedim... Misafirliğe giderken çocuğunuzu da götürebilirdi.” “Götürebilirdi, ama aklına gelmemiş seninle danışmak! Kadın aklı işte! Saçı uzun, aklı kısa.”⁶¹⁷

Modern dönemler toplumun kadınlar hakkında eskiden kalma yerleşik algılarını kaldırıp atmakta mahir olmamıştır. Kadın hakkında türetilen “Saçı uzun aklı kısa” nitelendirmesi de bunlardan biridir.

Romanda eğitim meselesi Türklerin okumaya, öğrenmeye yani eğitime değer vermemeleri üzerinden yansıtılarak bir sosyal mesele hâlini alır. Bulgaristan’da eğitim anlamında gelişmesi yöneticilerce hiçbir vakit istenmeyen Türk toplumunun bu konuda kendi eksiklikleri ve bilinçsizliği de mevcut olup bu durum eleştirilmektedir. Köyde okuma oranı oldukça düşüktür. Köye yeni atanan öğretmen gazete almak için postaneye gider fakat gazete bulamaz. Köy toplumunun çoğu gazete okumadığı gibi okuyanlarla da alay etmektedir. Hayri okuyan bir insan olduğu için tuhaf karşılanarak alay konusu olmuş, hatta ona “Sessiz Ali” lakabını takmışlardır. Bu durum romanda öğretmenle postacı arasında geçen şu diyalogdan anlaşılır:

“Gazete satıyor musunuz? Herhangi bir gazeteyi okumak istesem nereden bulabilirim?”

“Ne gezer. Gazete satan yer sadece kasabada, belediye merkezinde var. Burada biricik vasıta abone olmak. Şimdi abone olursanız gelecek ayın birinden itibaren gazeteniz gelmeye başlar.”

“Tamam. Yaz: “Posta ve “Edebiyat”

Bizim postacı hemen kavradı kağıdı kalemi:

“Olur. Derhal... Posta... ve... Edebiyat... Bunca yıldan beri “Edebiyat” gazetesini yalnız bir kişi alıyordu bizim köyde: Sessiz Ali. Siz ikinci kişi oluyorsunuz. Artık iki “Edebiyat” gazetesini gelecek köyümüze. O da on yıldan fazla bir zaman sonra... Bu gazeteyi okumaya başlayınca siz de Sessiz Ali gibi olmayasınız hey...! İşte makbuzlar. Bundan sonra ayın sonunu beklemekten başka yapacağınız bir şey kalmadı.”

Hakikaten de çok konuşuyor bizim postacı. O da Sessiz Aliyi anıyor. Hem de alaylı bir şekilde.

“Nasıl bir insan bu Sessiz Ali?” diye dordum.

“Adından belli! Aylarca sesini duyan yok. ‘Edebiyat’ gazetesini okumaktan başka bir şey bilmiyor.”

“Edebiyat gazetesini okumak kötü bir şey mi yoksa?”

“Ne buluyor onda yahu! Haber yok, fıkra yok, spor haberleri yok, bulmaca yok... Bunca sene Sofya’larda süründü durdu, bir ‘Edebiyat’ gazetesini okumayı öğrenebilmiş işte.” Dedi.”⁶¹⁸

⁶¹⁷ Yakup, Kestaneler, s. 103.

⁶¹⁸ Yakup, Kestaneler, ss. 6-7.

Öğretmen Hayri'ye gösterilen bu istihza dolu yaklaşımların nedenini anlamayarak evine gittiği eski muhtar Ahmet'e sorar. Ahmet köylünün bu tavrını eleştirmektedir:

“Bir kimsenin zayıflıklarıyla alay etmek başka, iyi taraflarıyla alay etmek gene başka. Aşırı iyilikçiyi Allah da beğenmez diye bir ifade vardır, kim söylemiş bilmiyorum. Ama bizim köyde bu var, hiç bir işte, hiçbir şeyde umumdan farklı olmayacaksın. Farklı oldun mu dillerine dolayıp dururlar. Hayri tahsilli bir kimse. Tutumunda, giyiminde, konuşmasında kendini gösterir. Okumayı da çok sever. Onun bütün bu vasıflarıyla dalga geçenler var. Ama bu şakalar çok kişinin ağzından çıkmaya, defalarca tekrarlanmaya başladı mı artık alaya dönüşüyor. Tahsilliyle alay etmek, okumasıyla alay etmek... ne demek oluyor?”⁶¹⁹

Eğitimli bir kimse Türk köy toplumunda tuhaf karşılanır. Kendileri okumadıkları için genele ayak uydurmayanları ve kültürlü kimseleri garipserler.

Öğretmen köyün kütüphanesine geldiğinde okunmamış kitapların sadece köylü tarafından değil; buradaki eğitimciler tarafından da okunmamasını eleştirir. Müdür öğretmene kütüphaneyi gösterirken kitapların çok fakat okuyanların az olduğundan bahseder:

“Kitaplarımız çok, ama okuyanlar az. Boş vakitlerini orada geçirir, öğrencilerden kitap almaya arzu eden olursa verirsin’ demişti. Şimdi serbest kalınca oraya gitmek geldi aklıma. Gittim. İtina ile dizili rafları gözden geçirmeye başladım. Hakikaten de zenginceydi kütüphanemiz. Okulun açılışından beri her yıl yirmi-otuz tane satın alınmış. Onlara burada bir-iki yıl çalışıp giden öğretmenlerin hediye olarak bıraktıkları kitaplar da ilave edilince elli yıl içinde kitap sayısı iki bine yaklaşmış. Bazılarının yaprakları yıpranmış, diğerleri bir defacık bile açılmamış. İlk yıllardan olanların arasında kanatları kesilmeyenler bile vardı. Hele on iki kitapçık halinde basından çıkmış olan arıcılık için bir eser. Hiç birine bu güne kadar el sürülmemiş. Haydi öğrencileri affettik, ama yarım asır boyunca bu kitaplar hiçbir meslektaşımın dikkatini nasıl çekmemiş?”⁶²⁰

Hayri yıllar sonra ev hapsindeyken köylüsü Sabri onun gazetede hikâyelerinin yayımlandığını duyunca oldukça şaşırır. Köyde gazeteyi alanlar olmasına rağmen Hayri'nin hikâyelerini kimsenin bilmeyişi gerçek anlamda okuyanın olmadığına bir göstergesidir:

*“Hayri ağabey, sen hikaye yazıyor musun?”
“Yazıyordum bir zamanlar,” dedim.*

⁶¹⁹ Yakup, Kestaneler, s. 17.

⁶²⁰ Yakup, Kestaneler, ss. 20-21.

“Bilmezdim. Başmuharrir anınca sevindim doğrusu. Bizim köyde de hikaye yazan var diye. Bunu köyde kimse anmadı şimdiye kadar.”

“Okumamışlardır.”

“Şafak gazetesi evlerin yarısından fazlasına giriyordu yahu. Hatta biz bile alıyorduk. Okumaya o kadar ilgi duyuyoruz işte.”⁶²¹

Türk toplumunda okuma ve öğrenme azminin olmayışının eleştirildiği bir başka parça da Hayri'nin ailesini anlattığı kısımdır. Hayri'nin erkek kardeşi okuyup kendini geliştirmek yerine erkenden ağır işlerde çalışmayı tercih eder. Eğitim almak ona göre boş bir şeydir:

“Kardeşim ortayı bitirdi. Becerikli elleri var. Bütün gün elinde bıçkı ve keser, ille bir şeyler yapıyor, bir şeyler bozuyor. Kuruculukta çalışacağım diye tekrarlıyor her gün. “Bana daha fazla tahsil lazım değil.” Diyor. Her yerde fabrika, yol, konut kuruluyor. Şimdi bile eline gazete veya kitap alsa yarım saat sonra gözleri kapanıyor. İnsan bütün gün kalem elinde, kitap defter üzerine bükülüp durabilir mi, diye alay ediyor benimle. Onun işi...”⁶²²

Görüldüğü gibi eğitim meselesine romanda en çok değinilen boyutu Türk toplumunun eğitime gereken önemi vermeyişi ve bunu kavrayamamış olmasıdır. Bu durum toplumu yöneticilerin amaçladıkları gibi geride bırakmaktadır.

Romanda yer alan sosyal meselelerden birisi de yoksulluktur. Köylü bir ailenin çocuğu olan Hayri Sofya'da üniversite okurken maddi olarak zor durumda kaldığından yemek yemeye çıkmaz. Babasının durumunun da daha fazlasını göndermeye müsait olmadığını bildiği için ailesinden de istemez. Bu yüzden sıkıntılı bir durumun içine düşer. Bazı köylü öğrenci arkadaşları da aynı geçim sıkıntısını yaşamaktadır. Bu yüzden tren garında çalışmaktadır. Hayri de onun teklifiyle garda çalışarak geçimini sağlamayı planlar:

“Tatilden dönerken babam elime biraz para sıkıştırmıştı ama artık tükenmek üzere. Bütün diğer masrafları kısıtım. Artık yemeği bile kısıtlamak icap edecek. Mektup yazsam diye geçiyor aklımdan. Ama neden rahatsız edeyim ki. Elinde para olsa gönderirdi. Geçen gün okul arkadaşlarımdan biri, o da ben gibi köylü çocuğu, tren garında gece yarısına kadar çalıştığını, ve bir haftalık yemek parası çıkarabildiğini anlattı. Ben de bu işin bir yolunu arasam diye geçiyor aklımdan. Yemek yiyemeden durmaktansa, uykudan kısmak daha iyi olur. Bugün garda çalışan okul arkadaşıma yemekhanede rastladım ve ıkına sıkıla parasız kaldığımı andım. “Ne duruyorsun?” dedi. “Daha bu akşam gara gidebiliriz. Orada hemen hemen her akşam dört-beş saatlik iş bulunuyor. Ama işçi elbisesi bulman gerek!”

⁶²¹ Yakup, Kestaneler, s. 173.

⁶²² Yakup, Kestaneler, s. 30.

“Ne konuşuyorsun, benim bu anda yarım ekmek almaya bile param yok, sen iş elbisesi için konuşuyorsun. O kadar çok parayı...”⁶²³

Romanda ahlaki değerlerle ilgili toplumsal meselelerden göze çarpanı sosyalist dönemin siyasi şartlarının toplumsal hayatı bozmasıyla ortaya çıkan jurnalciliktir. Bu durum toplumsal hayatın her alanında insanların üzerinde baskı yaratarak tedirgin olmalarına yol açmaktadır. Romanda en çok vurgulanan kurumlardan biri “Altıncı şube” adı verilen emniyet organıdır. Sosyalist dönemde oluşturulan bu yeni organ jurnalcilik işlerinden sorumludur ve bilhassa bu iş için oluşturulmuştur.

Hayri ve çalışma arkadaşı Halim isteyken Hayri, Rodoplar’da yaşanan hareketliliği anlatmak ister. Halim bu meseleleri odada konuşmak istemez. Çünkü dinleme cihazı ihtimalinin olması büyüktür. Bu yüzden hiçbir şeyden haberi olmayan Hayri’yi çalışma saatinde geçirir. Yemeğe çıktıklarında ise olup biteni anlatmasını ister. Hayri buna anlam veremez. Halim Rodoplar’da neler olduğunu sorunca aralarında şu konuşma geçer:

“Anlat şimdi. Neler oluyor gittiğin yerlerde?”

Bu defa ben anlamazlıktan geldim:

“Ne olsun. Herkes işiyle gücüyle.”

“Hangi meseleden ilgilendiğimi anlamıyorsun yani?”

“Sen iki saat öncesi iş yerinde hangi konuyu açmak istediğimi anlamamış mıydın?”

“Anlamıştım elbet. Fakat bunun bir “ama”sı var.”

“Neymiş o “ama”?”

“Hayri, odalarımızda dinleme cihazı olabileceği hiç aklına gelmiyor mu?”

“O da ne demek oluyor Halim ağabey? Biz çok mühim bir askeri üs müyüz? Yoksa sen son zamanlarda istihbaratçı filmlerine ve kitaplarına fazla vakit mi ayırmaya başladın?”

“Hakikaten de senin bilmediğin çok şeyler var Hayri. Son zamanlarda edebiyatçıların, ressamların, gazetecilerin, ilim işçilerinin, bütün münevverlerin arkasına geçen “Altıncı şube” için hakikaten de hiçbir şey işitmedin mi şimdiye kadar?”

“İşitmedim.”

“Sen nerede, hangi devirde yaşıyorsun canım? Emniyet organlarının en yeni şubesi bu. Devlet ve parti siyasetine karşı konuşan yaratıcıları izliyor.”

“Böyle bir şey olur mu? Yani parti ve devlet siyasetine aykırı çalışan münevver var mı bu memlekette?”

“Aykırı çalışanlar değil, memnuniyetsizlik ifade edenler var. Konuşmalarıyla, yazdıkları şiir, hikaye, roman, makale, çektikleri resimler, çizdikleri levhalar ve heykellerle siyasetçilerin çizdiği yoldan çıkmışlar diye düşünüyorlar hepimizi.

“Altıncı şube”nin vazifesi onları doğru yola döndürmek.”⁶²⁴

⁶²³ Yakup, Kestaneler, ss. 35-36.

⁶²⁴ Yakup, Kestaneler, ss. 74-75.

Bu durumda doğru bildiklerini söyleyen, yazan, çizen aydınlar ise parti eliyle sürgün kamplarına gönderilmek gibi daha beter bir baskıya maruz kalmaktadırlar:

“Dönmezlerse ne olacak?”

“Onlara doğru yol bir defa gösterilir. Söyleneni yapmazlarsa, ceza. İşten kovulurlar, üyesi oldukları meslek birliğinden azledilirler, hatta sürgün kampına bile gönderilirler.”

“Bizim memleketimizde sürgün kampları çok bir zaman öncesi yok edilmedi mi?”

“Yakında yeniden yaratıldılar.”⁶²⁵

Partinin adamları her yerdedir. Ve jurnalcilik yapmak istemeyenleri bile bu etik dışı işe zorlamaktadırlar. İvanof, Hayri’yi kahve içmek adı altında sürekli çağırarak ondan bilgi almaya çalışır:

“Yarım saat sonra iş günüm sona eriyordu ki, telefon çaldı. Ahizeyi kaldırdığımda:

“İşten çıktığında birer kahve içelim,” dedi diğer taraftaki. “Aynı yerde!”

Baştan kim olduğunu toplattıramadım ve bayağı bir düşündüm. Sonradan ayaklarım suya erdi: İvanof! Amirim gibi emrediyor adam!

Gittim.

Yolculuğumuzla uzun uzun ilgilendi. Nerele gitmiştik, kimlerle karşılaşmıştık, insanlar sakın mı, münevverler neler konuşuyorlar, Tuzluk hadiselerinden gençler mi daha çok ilgileniyor, yoksa yaşlılar mı, iş arkadaşımın haleti ruhiyesi nasıl? Tututumna nasıl kıymet biçiyorum, gazete sayfalarında Türkçe çıkan makalelerin kısıtlanması okuyucular tarafından nasıl karşılanıyor v.s. v.s. Onun bu sorularını dinlerken içime bir kurt yeniği düşer gibi oldu. Beni onların hafiyesi mi sanıyor yoksa? Hafiyeliğe başlayıp da tanıdığım veya tanımadığım kimseleri onun önünde kötülemeye mi başlayacağımı düşünüyor?”⁶²⁶

İnsan haklarına ve hukuka aykırı durumlar ülkede alıp başını gitmektedir. İnsanlar sırf politik sebeplerle işlerinden edilirler, mahkûm olurlar, mahkemesiz ve savunmasız bir şekilde karakollarda ve sürgün kamplarında eziyetlere maruz kalırlar. İnsan haklarına ve onuruna uyuşmayan bu ahlak dışı davranışların bilhassa toplumdaki Türk aydınlarını nasıl sindirdiği ve yıkıma uğrattığı şöyle anlatılır:

“Birden bire işsiz kalmak, haftalarca tahta yatak üzerinde yıkanmadan, elbise değiştirmeden yatmak, nişanlını olsun, ebeveynine olsun nerede bulunduğunu bildirememek, her çeşit akla gelmez tehditler dinlemek, yirminci asrın sonunda en elementer insan haklarından mahrum edilmek, hemen hemen iki yıl boyunca yargısız, mahkemesiz miliste, sonra evde kapalı tutulmak, bu insancıl olmayan hareketler neticesi doğacak olan çocuğunu, sonra nişanlını kaybetmek, ve bütün

⁶²⁵ Yakup, Kestaneler, s. 75.

⁶²⁶ Yakup, Kestaneler, s. 107.

bunları tatbik edenler “Biz en demokratik ülkeyiz!” diye göğsünü döven devlet adamları. Bu zulüm ne zamana kadar devam eder? Ne zamana kadar?”⁶²⁷

3.13. Rodopların Kader Yolları

3.13.1. Romanın Özeti

Emel Balıkçı'nın Rodopların Kader Yolları isimli romanı, 93 Harbi'yle beraber gelen yıllarda yazarın Orta Rodoplar'daki Türklerin yaşadığı acı dolu zamanları anlatmaktadır.

Romanda olaylar başta Fotan, Yeni Mahalle, Çelikli olmak üzere Rodoplar'ın pek çok köyünde geçmektedir. Romanın merkezini aynı zamanda Emel Balıkçı'nın dedesi olan romanın başkişilerinden Ahmet Balıkçı'nın yaşadıkları ve anneannesi Kebriye Hanım ile tanışıp evlenmesi oluşturur. Ayrıca Balıkçılar ve diğer sülalelerin de başından geçenlerin anlatıldığı romanda, 93 Harbi yılları, Balkan Savaşları ve bunları takiben gelen göçler ve katliamlarla Rodoplar'daki Müslüman Türklerin çektiği çileler arka dekoru oluşturmaktadır. Farklı köylerde farklı insanlar ve aileler yaşadıkları benzer acı ve kaderle ortak bir noktada buluşurlar. Yeni kurulan köylerde bir araya gelerek yaşam mücadelesi verirler.

Ahmet Ocak'ın annesi Rabiye, Fotan'da yaşlı dede ve ninesiyle tarlada çalışırken Çal Tepesi'ndeki kışlada askerlik yapan Ali Çavuş Rabiye'yi görüp âşık olur. Evlenip bir yaşam kurarlar. Çocukları büyüyüp evlenir. Selçe'de yaşamaktadırlar. 93 Harbi patlak verince Ali Çavuş Eski Zağra'da şehit olur. O yıllarda Ruslar, Kazaklar ve bunların yardımıyla Bulgarlar Türk köylerini yakıp yıkmakta halkı katletmektedirler. Pek çok insan Anadolu toprakları başta olmak üzere yaşadıkları yerden başka bir yere gitmek için göç yollarına düşerler. Bunlardan biri de Yusuf Balıkçı ve ailesidir. Bazı köylüler köylerine geri dönseler de mal ve mülklerine Bulgarların el koyduğunu görürler. Bazı göç edenler de en baştan Çelikli gibi yeni köyler kurarlar. Savaş yılları Türklere maddi ve manevi olarak telafisi olmayan zararlar vermiştir.

Yolların göç eden insanlarla dopdolu olduğu o yıllarda Rabiye'nin çocukları da kaçmayı teklif ederler. Fakat Rabiye hâlâ kocasının dönebileceği umudundadır. Anılarını

⁶²⁷ Yakup, Kestaneler, s. 215.

ve toprağını bırakıp gitmeyi asla düşünmez. Ali adında bir torunu olur. İkinci torununun doğumunda gelini A viş ölür. Büyük oğlu Kadir ikinci kez evlenir. Ondan da bir torun sahibi olur. Fakat gelini Rabiye'yi evde istemez.

Buradaki bölümde Ayşe Balıkçı'dan bahsedilir. Kocasını kaybeden Ayşe, köydeki zenginlerden Tefik Mustafa ile evlenir. Mustafa kendi çocuklarıyla Ayşe'nin çocukları arasında ayrım yapmaz. Eşine ve tüm çocuklarına karşı adaletli olur.

Köydeki diğer bir aile de Yakup Ümmet'in ailesidir. Yakup ümmetin kızı Mensude ikinci doğumunda ölünce damadı Mustafa, büyük kızı Nigar ve yeni doğmuş kızı Safinaz'la kalır. Onlara hem annelik hem babalık yapmaya çalışır.

Rabiye bunun üzerine anne-babasının köyü Fotan'a döner. Fakat burada Bulgarlar evini çoktan ele geçirip sahiplenmişlerdir. Bir zamanlar sahibi Türk Müslüman olan evde artık domuzlar vardır. Rabiye yeni ev sahiplerinin yanında bir odaya sığınır. Ufak tefek işlere yardım ederek hayatını devam ettirir. Köyde iki oğlu olan Dul Mehmet Rabiye'yle evlenmek ister. Evlendikten sonra Dul Mehmet'in büyük geliniyle birlikte Rabiye'nin de küçük bir oğlu olur. İki oğlanın adını da Ahmet koyarlar. Çocukların ikisi birlikte büyümektedirler. Dört yıl sonra Yunanistan Osmanlı'ya savaş açınca Mehmet ve oğlu Hüseyin cepheye gider. Büyük oğlan Asan çocuklarla ve kadınlarla köyde kalır. Hüseyin dönse de Rabiye'nin kocası Mehmet şehit olmuştur. Böylelikle Rabiye ikinci defa aynı acıyı yaşar. Asan, Rabiye'ye Anadolu'ya göç etmelerini teklif eder. Rabiye kabul etmek istemese de buna mecbur olduklarını da düşünmeye başlar.

Bu sıralarda büyük oğlu Kadir'in karısı kolunu kırdığından Selçe'ye torununa bakmaya gitmesi gerekir. Göçe karar veren Asan ve ailesiyle birlikte yola çıkacaklar daha sonra da Selçe'de ayrılacaklardır. Asan küçük olduğu için kardeşi Ahmet'i de oğlu Ahmet'le birlikte yanında götürmek ister. Rabiye üzülse de bunun daha doğru olduğuna karar verir. Oğlunu da Asan'ın ailesiyle birlikte Anadolu'ya gönderir. Rabiye yıllarca küçük oğlu Ahmet'in, Ahmet de küçük yaşta ayrıldığı annesi Rabiye'nin hasretini çeker. Hep annesine kavuşmanın hayalini kurar.

Ahmet, Abisi, yengesi ve yeğeni Ahmet'le birlikte Bursa'ya yerleşmiştir. Bursa'ya göçeli beş yıl geçer. Zeki bir çocuk olan Ahmet İzmir'de devlet desteğiyle okur. Yanında yeğeni Ahmet de vardır. Fakat o okumak istemez. Derslere oldukça ilgili olan Küçük Ahmet ileride tanıdık birer şair olacak kişilerle dostluk kurar. Bu dönem,

Türkiye'nin Batı'dan oldukça etkilendiği bir dönemdir. Bu şatafat ve alafrangalık Ahmet'i etkiler. Latin ve Fransız okullarında dersler görür. Tiyatro gösterileri vs. onu bambaşka bir dünyaya götürür. Yaz tatillerinde Bursa'ya abisinin yanına gider. Öğretmenlerinin tavsiyesi üzerinde İstanbul'da medrese okuyarak eğitimine devam eder. Burada annesinin özlemi şiddetlendikçe içine kapanır. Annesini görme hayalleriyle ilgili somut planlar yapar.

Medreseyi bitirip arkadaşıyla birlikte Medine'ye gider. Döndükten on gün sonra annesini görmek için yola çıkar ve annesine kavuşur. Selçe'de yaşlı ve hasta annesinin yanında kalır. Bu arada Balkan Savaşı patlak verir. Ahmet köyde bazı işlerde çalışarak annesi ve kendisinin geçimini sağlar. Savaş Selçe'ye doğru yaklaşmakta, sınırda Bulgar çeteleri göz açtırmamakta, köyleri ve insanları yakıp yok etmektedirler. Ahmet'in abileri aileleriyle ormana kaçarlar. Fakat Ahmet annesini bırakıp gidemez. Onu sırtına alır ve gizlenecekleri yerler bulur. Farklı yerlerde günlerce gizlenerek yaşarlar. Komitacıların Selçe'ye yaklaşması Mustafa'yı da tedirgin eder. Kıyıma uğramamak için kızlarıyla ve kayınpederiyle birlikte yola çıkarlar. Fakat yolda karşısına çeteciler çıkar ve kızlarının olduğu katır patlayan silahtan korkup kaçınca Nigar ve Safinas'ı kaybeder. Kızlar önce Bulgar bir ailenin yanında kalırlar. Baba ve dedelerini aramak için yola çıktıklarında karşılarına çıkan Bulgar komitacıları onları darp eder ve 9-10 yaşlarındaki Nigar'a tecavüz ederler. Kızları, yörede sözü geçen Yörük sülalesinden Veli Dede'nin ailesi bulur. Kızları sahiplenip onlara çok iyi bakarlar. Babaları günler sonra aradığı kızlarını Veli Dede'nin evinde bulur.

Balkan Savaşlarının zor durumda bıraktığı diğer bir aile de İbiş yani İbrahim Dede'nin ailesidir. Torunu Kebriye'nin nişanlısı cephededir. Kebriye köyden kaçarlarken tanımadığı çocukları kucağında taşır, onlara âdeta annelik yapar. Nişanlısının hatırası tarağı da yanındadır. Yolda ufak bir kaza ile tarağın dişlerinden bazısı kırılır. Ancak Kebriye ona kıyamaz, saklamaya devam eder. Kebriye'nin nişanlısının şehit olduğu haberi gelir. Ahmet evlenir ve Mehmet adında bir oğlu olur. İstanbul'da eğitim görmesine rağmen burada ekonomik açıdan zor günler geçirir. Çeşitli işlerde çalışır. Bir süre sonra karısı ölür.

Yöredeki tüm köylerde savaşın ve baskınların neticesinde göçe zorlanan insanlar ve parçalanmış aileler vardır. Savaş sonunda insanlar karmakarışık bir halde yeni kurulan

köylerde toplanmışlardır. Bu yaşananların sonucunda bir araya gelen insanlardan ikisi de Kebriye ve Ahmet'tir. Ahmet abisi Asan'ı özlemesine rağmen şartlardan dolayı bir türlü Bursa'ya geri dönemez. Aradan çok zaman geçmeden 1. Dünya Savaşı çıkar. Yakıp Dede askere çağrılan Mustafa'nın yerine diğer damadıyla birlikte cepheye kendi gider. Mustafa kızlarının başında kalır. Ahmet ise İbrahim Dede'nin yanında ırgatlık yapmaktadır. Onlar tarafından sevilen biri olmuştur. Bir din adamı olan Ahmet Arapçayı iyi bilmektedir. İbrahim Dede de aslen Arap olduğundan dilini iyi konuşan Ahmet'le çokça sohbet etme fırsatı bulur. Bu esnada Ahmet'i tanıyıp daha çok sever. Torunu Kebriye Ahmet'in küçük oğluna annesi gibi bakar. İbrahim Dede'nin teşvikiyle Kebriye ve Ahmet evlenir. İki kızları olur. Mustafa'ya amcasından miras olarak bir tarla ve ev kalır. Buraya iki kızıyla yerleşmeye gider. Fakat Mürvet adında savaşta mağdur olmuş bir kadının eve geçici olarak yerleştirildiğini görür. Kadın bir süre kalır. Bu esnada Mustafa'yla Mürvet yakınlaşırlar. Artık bir aile olsalar da Mürvet Safinaz'ı sevmez. Onu çalışma bahanesiyle gizlice evlendirerek yaşlı bir adamın yanına verir. Aradan yıllar geçer. Mürvet hasta yatağındaki Mustafa'ya bakmaz. Safinaz da Asan adında bir başka adamla evlenmiştir. Kuzeni Tahsin babasının kötü halini anlatınca babasının yanına gelir. Mürvet'i evden çıkarır. Kocasıyla birlikte babasının yanında Çelikli'de kalıp ona bakarlar.

Ahmet de zor zamanlardan geçmektedir. Tek dayanağı olan annesi Rabiye'yi de kaybetmesinin üzerine geçim sıkıntıları da yaşar. Kayınpederi Ahmet'i sürekli horlar. Maddi açıdan ailesine güzel bakamadığını ima eder. Ahmet de gurbete gidip çalışmaya karar verir. Selanik'te bir handa çalışır. İnşaat işlerine yardımcı olur. Burada Selanik'te yaşayan okul arkadaşıyla karşılaşır. Onun vesilesiyle eskiden okulda girdiği entelektüel ortamlara yeniden girer. Ahmet buradaki hayatla köyündeki hayat arasında sosyokültürel açıdan nasıl bir uçurum olduğunu görür. Kendisi aydın ve kendini geliştirmeyi seven bir kimsedir. Kendisinden aç olduğu için simit isteyen bir çocuk görünce kafası kendi çocuklarına takılır. Onların da bu halde olabileceğini düşünerek apar topar köye döner. Dönünce eşini ve çocuklarını kayınpederinden bağımsız kiralık bir eve yerleştirir. Ahmet köye gelişiyle birlikte odun sobası gibi köyde o güne kadar görülmeyen bazı yenilikleri de beraberinde getirir. Bu sobaya bile köyde çok şaşırırlar olmuştur. Ahmet'in köyünü de ilerletmek adına kafasında yeni fikirler belirir.

3.13.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Savaş yıllarını zengin bir şahıs kadrosuyla ele alan romanda savaşın olumsuz etkileri dışında, savaş sırasında işlenen acımasızca cinayetler ve sivil Türklere karşı yapılan bir etnik kıyımdan bahsedilmektedir:

“Ruslar, Kazaklar, karşılarında asker varmış gibi köylere baskı yaparak, canlının canını alır, evleri yakar, giderlerdi. Masum halk kimi kaçmayı başarır, kimi kurban kıyımına düşerdi. Yeni mahalle köyüne Batak dere patikasından baskın yaptılar. Aşağa mahalle halkı kaçamadı. Acımasız kıyım da birkaç sülale yok edildi: İfritüseyinler, Dıyırlar, Torlaklar, Semizler, Kaçakçılar, Sündüksaliler, Topallar...”⁶²⁸ Acı haberler yılan yuvası gibi kuşatmıştı etrafı. Sayısız köyler, kasabalar, kırlar yakılmış, yıkılmıştı. İnsancık paniğe düşmüş, Anadolu’ya yönelmişti. Ruslar, hele kazakların rezaletleri... sivil Türk halkına hiç duyulmamış, görülmemiş zulümler yapmıştı. Ne anne, ne bebek acıydı dinsiz imansızlar. Yetişen dipçiğe geçirmiş, sallamıştı. Bu, ancak insaftan nasibini almamış birtakım barbarlara yaraşan bir davranış olabilirdi... Deliorman, Dobruca, Koca balkan, Trakya Türkleri kim kaçmış, kim ormanla, dağlar içine sığınak, saklanacak yer aramıştı.”⁶²⁹

Romanda olay örgüsünün değişen zamanı içerisinde Balkan Savaşlarından da bahsedilir. Balkan Savaşları da tıpkı 93 Harbi gibi Türk Müslüman topluma büyük zararlar vermiştir. Önceki savaşın benzeri bir etnik kıyım ve savaş hukukunu hiçe sayan gasp ve yağma vb. uygulamalar burada da görülür:

“1912! Yaz aylarının sonu idi. Yeni Bulgariya Sultana savaş açtı. Selçe hududu daha da tehlikeli oldu. Eşkiya, komitacılar etrafı alt üst ederdi. Hele Pomak ve Türk Müslüman ahalisini... Fota köyünden Virbovalı Mavrudiya’nın iki subay oğlu askerleri ile mandıraları basar, yolcuları soyarlardı. Etraf onlardan kan ağlardı. Korkunç bir hava, sanki yer yerinden oynamıştı. Tırmış köyü gece boşanmış! Ardından Kirezli, Muhalle ve Forsova köyleri de onu izledi. Halk, kimin elinde varsa, macar-tüfeklerini sandıklarından çıkardı, savunma kararı aldı. Eski başa’da çalışan aileyi kıyımdan geçirmişler. Köpeklerine varınca...”⁶³⁰

Savaş Türk toplumunda hem sevdiklerini kaybetmenin üzüntüsünü, hem de baskı ve korku gibi yıllarca toplumsal hafızalarında travma olacak olayları beraberinde getirmiştir: “Akşamı onlar hem hüznün içinde, hem de savaş korkusu, baskı altındaydılar.”⁶³¹

⁶²⁸ Emel Balıkcı, **Rodopların Kader Yolları**, PrintaKom, Smolyan, 2015, s. 23.

⁶²⁹ Balıkcı, s. 30.

⁶³⁰ Balıkcı, s. 70.

⁶³¹ Balıkcı, s. 31.

Savaşın Türk Müslüman ailelerde yarattığı yıkıcı etkilerden biri de yoksulluk olmuştur. Maddi bakımdan her şeylerini kaybetme noktasına gelmişlerdir. Savaş sırasında Rus ordusu ve diğer çetecilerin saldırılarından korkarak evlerini, tarlalarını, hayvanlarını kısacası mal ve mülklerini bırakarak gitmek zorunda kalan Türklerin evine tüm bu yaşananları fırsat bilen Bulgarlar yerleşmek suretiyle el koymuşlardır:

“Kıralilerin, o tarihi tarla, han, Ali onu yıllar önce kaçırmıştı, Bulgar eline geçti. Stoyki köyü Bulgarları, Fotan’da bazı evleri, tarlaları benimsedi, kendi malı yaptı. Bu evler de bir hayli idi: Sarıpiyıklılar’ın, Çalıosmanlar’ın İslamlar’ın, Topallar’ın, Alibotlar’ın, Üsmenler’in, İmamlar’ın. Bu sülâleler Selçe’ye yerleşti. Rabiye en çok sevindi, burada da kalır. Onlar ninesinin sülalesiydi. Bu arada Virbovo, Stoyk, Şiroka lıka köylerinden Bulgar sülâleri, Türk ve Pomak köylerine yerleşmek için can atıyorlardı. Bazı Pomak köylüleri onları kabul etmediler. Fotan’da yerleşenlerden bir Virbovo’lu ailesi, Rabiye’nin evine de yerleşmiş, onu kendi malı gibi benimsemişti. İnsanların kimi, gönül rızası olmasa da onları kabul etti, kimi söylendi, ama bir türlü bu yeni yerleşmelerin önünü alamadılar. Hiç kimseyi de kovamadılar. Bir sözle boş evleri kurtaramadılar. Bulgar iki de bir: “Siz, artık buralı değilsiniz! Gidin Anadolu’nuza! Bu topraklar, bizim topraklardır!” Nice nasıl, köylü onlarla başa çıkamadı. Üç dört sülâle, Bulgar kendini padişah gibi hisseder, istediğini yaptırmaya çalışırdı. Nice el emeği, göz nuru ile kazanılmış mallara beş parasız pulsuz sahip çıktılar. Tüm geri dönmeyen sülâlelerin tarlaları, çayırıları, mandıraları onların eline geçti. Köyde, yeni devletin sahipleri, ev ev gezip kimi “Rum Hristiyanlarının”, kimi de “bizim, eski Bulgarların” malladırlar, diyerek Türklere gözdağı verirlerdi. Bu, bir nevi yıpratma hareketiydi.”⁶³²

Romadaki bu parçalardan da anlaşıldığı gibi savaş Bulgaristan Türk toplumunu yok etmek ya da kendi topraklarından sürmek gibi çirkin ve insanlık dışı emellerle yapılmıştır. Türk toplumu her şeyini kaybederek, kendi toprağında istenmeyen misafir konumuna düşürülmüştür.

Türklerin en başta kendilerinin daha sonra mal ve mülklerinin güvenliğinin olmaması ve korunacak durumda olmamaları zaten çoktan beri Türklerin varını yoğunu gasp etmek isteyen bazı Bulgarlar için kaçırılmayacak bir fırsat olmuştur. Savaşın Türkleri sahipsiz bırakması Bulgarların keyfi davranmalarının da önünü açmıştır. Bazen daha Türk aileleri kaçmamışken bile gözlerinin önünde toprakları gasp edilmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri savaşın sivillerin can, mal, ırz ve namus güvenliğini hiçe sayarak gerçekleşiyor olmasındandır. Topraklarına el koymalarını Asan şöyle anlatır:

⁶³² Balıkcı, ss. 34-35.

“Günlerdir düşünürüm: bu yöre güvenliksiz kaldı. Hudut, tarlalara, mandıraya yolu kısıtladı. Bulgar da ikide bir dişlerini bize karşı biler, kakar. Dün, Bay Todor, çayırın kazıkları ile daha bir arşın bizim yerden benimsemiş. Ben, der, bu yere tapı çıkardım. Biz Bulgar topraklarındayız! Sustum, ne yapabilirdim ya?”⁶³³

Asan’ın bu sözleri Türklerin o dönemde yaşadığı çaresizliği, haklarını savunmaya güçlerinin yetmeyişi ve yapılan zulümleri özetler niteliktedir.

Savaş sırasında açlık ve hastalıklar da saldırılar, gasp ve yağma gibi Türkler ve diğerlerinin yaşadığı öteki toplumsal sorunlardan olmuştur:

*“Açlık ve hastalıklar da halka borçlu kalmamıştı. Bu can pazarı, hiçbir insanımıza Türk, Pomak, Çingene acımamıştı... Yunanlılar da hem hayvanlara, hem çocuklara saldırarak halkı zorlamıştı... Bulgarlar, Pomak köylerine hücum etmişler, lakin sert tepki görünce çekilmek zorunda kalmışlardı. Türk köylerindeki boş evleri hemen hemen hiç parasız pulsuz sahiplenmişlerdi. Türklere birçok yerlerde kendi baba evlerinin boş odalarını satın almak bile yasaklanmıştı. Yeni koşullara boyun eğerek yaşam mücadelesi sürdürülecekti. O ağır günlerde bir atasözü sık sık ağızlardan düşmedi: “Kış geldi kılıç gibi, bizi dağıttı piliç gibi.”*⁶³⁴

Savaşlarda komitacılar tarafından da Türk köylülerinin malları yağmalanmıştır. Ahmet annesi ve kendisini küçük bir gediğe saklamak zorunda kalmıştır. Komitacıların bir köyde neler yaptıklarını gizlice izleyince telaşla annesinin yanına saklandıkları yere döner:

“Komitacılar, baştan evlerin soygunculuğuna düşmüştü. Evden eve dolandılar, eşyaları çıkarır, atlarına yüklettiler... Bir ara ellerindeki meşalelerle samanlıkları ve evleri ateşe verdiler. Köy, kör duman içine batıverdi... Ahmet, bu vahşi yaratıkların en küçük hareketlerini dahi gözünden kaçırmıyordu. Bir ara baskıncılar onun yakın durduğu evlere yaklaştılar. Ahmet’in korkusu arttıkça arttı. Usulc gerisi geriye sürüklendi, ormana girdi. Ropkaya sıyrıldığı zaman, anneye el işareti ile “sus” demesi yeterli idi. Baş üstüne tahtaları çimledi, çekti. Küçük, iplik kadar bir aradan ışık saçardı.

*‘Ana, akşam namazına kadar susalım,’ dedi, “bizi duymasın soyguncular. Köyü yaktılar, etrafı da arayıp tararlar. Onların elinden ne hayvan, ne insan kurtulabilir. Bakalım, Allah’a duacıyız. 3-4 günlük yemeğimiz de var. Bakırı gece atacağım. Biraz koku saçacak, ama kendimizi korumalıyız.”*⁶³⁵

“Osmanlı-Rus savaşı açılınca, buranın da halkı kösteklenmiş, yeni açılan sınırlar, bu geçim kaynağının kapılarını tıkamıştır. Hayvancılık temelli zarara uğrar. O, Rodoplar’da Yürüklük düzenini al aşağı ederek, tüm imparatorluğun ekonomik

⁶³³ Balıkcı, s. 48.

⁶³⁴ Balıkcı, s. 104.

⁶³⁵ Balıkcı, s. 85.

kaynaklarından biri de böylece çöker gider. Bu açıdan da Rodop halkı, Rus-Osmanlı Savaşı'nı gayet yerinde "Bozgun" olarak niteler."⁶³⁶

Bu parça savaşın ekonomik anlamda Türk toplumu üzerindeki yıkıcı etkilerini göstermektedir. Geçim kaynakları hayvancılık olan Türkler tarlalarının da Bulgarlar tarafından ele geçirilmesiyle hepten ekonomik buhran ve yoksulluğa itilirler.

Osmanlı-Rus Savaşı, romanda bozgun olarak anılmaktadır. Türk sülalelerinin kimi darmadağın bir halde çeşitli eziyetlerle göç yollarına düşmüşler; kimisi de kalıp daha çok mücadele etmeyi seçer. Fakat savaşla değişen ülke sınırları ve yeni siyasal ortam Türklere alışılması zor bir ülke bırakmıştır. Savaşın en yıkıcı etkilerinden biri savaş sırasında yaşadıkları zulümleri savaş sonrasında da benzer şekillerde yaşamalarının kaçınılmaz oluşudur. Evlerine dönen bazı kimseler ise evlerinin yanıp kül olduğunu görürler:

*"1878 Mart'ı basar basmaz, sınırlar çekilmiş, Rodop dağı ortadan bıçakla kesercesine ikiye bölmüş, halk yeni koşullara uyum sağlamak için, bin bir eziyetlere katlanmak zorunda kalır. Kara Şaban Ocak, Mehmet'in hısım akrabalarından biri, baştan Kız Bunar'a, oradan da Baldıran ve Gaşna deresi boyuna giderek, Kör mağaraya, insan ayağı basmayan yerde sülalesini gizler. Savaş bitince etrafı bir dolaşır. Ne görsün!? Mandıralarını evlerini kül halinde bulur. Bir ara, Fettah Pehlivanlar'ın dedesine rastlamış. O da ona şöyle bir akıl vermiş: "Bak Ocak dede, amcamın evlerinde kalın. Onlar kazakların kılıçlarına kurban oldu... Sizin sülale de yıllar önce köye kök saldı. Nereye gideceksiniz? Bu "bozgun" dümeninde birbirimize sığınalım, beraber olalım. Yürüklük de eskisi gibi olamaz. Te, Bulgar da önümüzü her yerden kesti. Boş evleri, tarlaları, ormanları benimser, tapu senet uydurur, "benim bu devletin sahibi" der, bizim iki elimizi bağlar."*⁶³⁷

Savaşın en acı sonuçlarından birisi de kayıplar olmuştur. Çocuklar babalarını, kadınlar eşlerini ve de genç kızlar nişanlılarını cephede kaybederler. Bu durum Türk toplumunda mühim bir kurum olan ailenin üzerinde silinmez etkiler bırakmaktadır. Savaşta babasını kaybeden çocuklardan biri de Ahmet'tir. Ahmet gibi babasını kaybeden, savaşların ceremesini çeken yüzlerce binlerce masum vardır: "Bir hayli öylece kaldı, dinledi. Harplerin acı sonuçları, baskıları her zaman masum halkın evlatlarına dokunurdu,

⁶³⁶ Balıkçı, s. 50.

⁶³⁷ Balıkçı, ss. 50-51.

neden? Ağabeyin anlattıklarına göre, baba Mehmet de Yunan savaşında şehit düşmüştü.”⁶³⁸

Ahmet babası savaşa gitmeden önce oldukça küçüktür. Daha sonra göç edip annesinden ayrılmış; yıllar sonra memleketindeki camiye görmesi onda çocukluğuna ve savaşta kaybettiği babasına dair anılarını uyandırmıştır:

“Cami yanına indiler. Selçe’ye yolcu bulsunlar. Ahmet camii görünce, babası aklına geldi... hatırlardı... burada onun omuzlarından inmiş ve karşıda dönemeçteki ağaçlar, Ahmet’ten babasını saklamıştı... Ve onu bir daha hiç görmedi... .. Savaşlar, insanlara binlerce ayrılık, kayıplık getiren, acılar yaşatan, ah, o anlamsız savaşlar...”⁶³⁹

Romanda, savaşlarla eşini kaybeden ve evlatlarıyla bir başlarına kalan kadınların yaşadıkları çaresizlikler de ele alınmaktadır. Bunu sadece evli kadınlar da yaşamayıp; bazı genç kızlar cepheye giden nişanlılarının haberini umut ve korkuyla beklemektedir. Rabiye savaşta eşi Ali’yi kaybettikten sonra tek dayanağı öz abisi yerine koyduğu kayınbiraderi Ayreddin’i de kaybeder: “Sabaha ulaşamadı. Çok korkmuştu Rabiye. Ağabeyi tek dayanacak biriydi. Çocuklara destek idi”⁶⁴⁰

O dönemlerde ailenin geçimini sağlayan ve reisi olan eşlerini kaybeden kadınlar ekonomik bir dayanakları da olmadığı için hayata nasıl tutunacaklarını bilemezler. Bu yüzden onlara kalan en yaygın çare yeniden evlenmek olur. O dönem şartlarında çalışma imkânı çok olmayan kadın kendisi ve çocuklarının geçimini sağlamak için kendine sığınacak bir yuva aramaktadır. Bu durum kadınları evliliklere mecbur etmektedir. Ayşe de Rabiye gibi kocasını kaybedip dul kalmıştır. Mutişka yenge adlı kadın Ayşe’ye yeniden bir yuva kurmasını teklif eder:

*“Ayşe kızım, sen tekrar evlenmeyi düşünmüyor musun, yenge?” diye soruverdi.
“Eh, yenge yenge, bu onbir çoluk çocukla kim bana yan gözle bakar? Bir de fukaralık var ya...”
“Deme kızım, sen daha gençsin ve şu küçük yavrulara kim yardım edecek?”
Mutişka yenge biraz daha alttan alarak, ümitlendirici bir eda ile:
“Bana bırak bu işi. Köyde bir yaşlı, zengin ağabey var. Ne diyeceksin?”
“Bilemem yenge neden olmasın, yeter ki başımı bir yere sokayım ve çocuklarımı bir dilim ekmek için dilenci sokaklarına atmayım.”⁶⁴¹*

⁶³⁸ Balıkcı, s. 65.

⁶³⁹ Balıkcı, s. 81.

⁶⁴⁰ Balıkcı, s. 31.

⁶⁴¹ Balıkcı, ss. 36-37.

Arka arkaya gelen savaşlar kadınların yeniden kurdukları yuvaları da dağıtmaktadır. Rabiye ikinci eşiyle yepyeni bir hayat kurmuşken, yeni patlak veren bir savaşta ikinci eşini de şehit verir ve yine yapayalnız, dayanaksız kalır. Savařlar erkeklerin hayatlarına mal olurken, kadınlara hep beklemek gerideki zor durumu idare etmek dūřer. Bu durum onları oldukça incitmekte ve onların omuzlarına geride kalan ağır yük ve sorumlulukları yüklemektedir:

“Günler geçti. Köy hanımcıkları, gizli gizli birbirine destek olsunlar diye, daha da sıkı sarılır, hal hatır sorar, ilgilenirdi. Tüm aile sorunları onların o gevrek omuzlarını bastırır, giderdi. Beklemek, sonsuz bir çare idi. Sultanın bitmeyen savaşları, onları eşsizliğe, dayanıksızlığa dūřürdü. Birer birer acı haberler aylar, bazan yıllar sonra gelir, tüm umut dolu beklentileri yok ederdi.”⁶⁴²

Savaşların taraflarından biri olan zamanın Osmanlı yönetimine, siyasilerine karşı da romanda bir eleştiri vardır. Bitmeyen savaşların en çok yorduğu kimseler kadınlardır. Romanda bu eleştiriler daha çok kadınların hâli üzerinden yapılmıştır. Siyaset adamlarının tek sözle verdiği savaş kararlarının pek çok ailenin parçalanmasına, Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin; özellikle de kadınların çaresiz ve korunmasız kalışına sebep olmasından bahsedilir. Savaşın anlamsızlığı sorgulanır:

“Günler geçti. Köy hanımcıkları, gizli gizli birbirine destek olsunlar diye, daha sıkı sarılır, hal hatır sorar, ilgilenirdi. Tüm aile sorunları onların o gevrek omuzlarını bastırır, giderdi. Beklemek, sonsuz bir çare idi. Sultanın bitmeyen savaşları, onları eşsizliğe, dayanıksızlığa dūřürdü. Birer birer acı haberler aylar, bazen yıllar sonra gelir, tüm umut dolu beklentileri yok ederdi. Budin, Prut, Kırım... Bir anlamda aptalca insan hayatını yok eden savaşlar. Tüm dünyayı feyhemişsin, insan hayatını hiçe sayarak. Bunun ne anlamı vardı Sultan efendi!? Sonsuz Sultan savaşları! Halkı kıran, sülaleri başsız, erkeksiz, yavruları babasız, kadını eşsiz bırakan savaşlar! Lanet olsunlar!”⁶⁴³

Romanda savaş esnasında namus güvenliğinin kalmayışı da yansıtılır. Savařlarda hem insanlık hem de ahlak dışı hukuksuzca uygulamalardan biri olan cinsel istismara küçük yaşta kız çocuklarının bile maruz kaldığı görülür. Savař korkusuyla babalarıyla birlikte kaçış yollarına dūřen Nigâr ve kardeşi Safinaz yolda kaybolurlar. Daha sonra çetecilerin eline dūřerler. Küçük Nigar çeteciler tarafından istismar edilir; Safinaz da şiddet görür:

⁶⁴² Balıkçı, s. 46.

⁶⁴³ Balıkçı, ss. 46-47.

“Nigarı çekmeye başladılar. Nigâr korktu. Kötü düşünceler başını allak bullak ettiler. Bağırır ise, Safinas da korkacaktı. Öteki adam katırın dizginlerine yapıştı. Yanda kalan iki çeteci de indi, biri atların iplerini tuttu, öteki de yaklaştı. Nigâr’ı çalılar arkasına sürüklemeye başladılar. O can alametinden Safinas’a döndü:

“Canım, sen korkma! Ben şu ağabeylerle bir şeyler konuşacağım, hemen geleceğim,” dedi.

Safinas’ın yanındaki erkek kişnemeye başladı. Küçük yavru, onların ne yaptıklarını anlayamazdı, ama çalılar arkasında değişik sesler çıkarmaları, sevinçli inlemeleri onun canını sıktı. Bir ara ablanın sesi var kuvvetle etrafı inletti. Safinas ağladı, bağırdı:

“Ablaaa, abla... ne yaptınız ablama? Salın ablamı!”

Yanında olan adam da güldü, kişnedi. Çalılar arkasından biri geldi Katırın dizginlerini ele aldı, öteki de çalılara daldı. Safinas ne yaptıklarını bilemezdi. Sesini yükselterek, bağır çağırırdı. Yanındaki adam ona bir şamar çaktı.”⁶⁴⁴

Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları’ndan sonra yaşanan I. Dünya Savaşı da Bulgaristan Türk’ünün yakasını bırakmamış, daha önceki savaşlarla yaşadıkları acıların üzerine acı eklemiştir. Bu savaşta da diğerlerinde olduğu gibi Türkler kıyıma maruz kalır ve ellerinde kalan mal ve mülkleri yağmalanıp soyulurlar. Erkekler eşlerini ve çocuklarını bırakarak askerliğe alınırlar ve yine önceki savaşlarda olduğu gibi maddi ve manevi kayıplar yaşanır. Savaşın adı değişse de Türk toplumuna yaşattığı keder değişmemiştir:

“Balkan savaşı, geçti geçmedi Birinci Cihan Harbi patlak verdi. Bu felaket bir karabasan gibi çöküvermişti köylünün başına. Tekrar asker, kayıplık, acılar... Selçe de diğer köyler gibi soyulmuş sopalanmıştı. Halkın üçte biri yok olmuştu... Hemen hemen şehit vermeyen sülale yoktu. İki-üç kişiye dek. Rodop köyleri evsiz barksız, geçimsiz kaynaksız kalmıştı... Daha neler yaşayacaktı Rodop halkı, bunu biricik Allah bilebilirdi!”⁶⁴⁵

Savaş yıllarında Rodoplar Türklüğünün çektiklerini anlatan *Rodopların Kader Yolları* savaşın Türk toplumu üzerindeki olumsuz etkilerini çok boyutlu olarak yansıtmıştır.

Romanda göç meselesi göçe iten sebepler ve göç sırasında yaşanan birtakım zorluk ve sıkıntılar açısından ele alınır. Göçe iten sebeplerin başında savaş yıllarında olmanın verdiği tedirginlik ve korku gelmektedir. Bu yıllar tüm aileleri sel gibi Anadolu topraklarına kaçarak göçe mecbur bırakmıştır:

“Batak tarafından sesler duyuldu. Korku tekrar bastırdı gitti. Acı dolu son bakışları ile veda ettiler yanmış mekanlarına. Kale altından dolandılar. Sonra Tilkili yoluna

⁶⁴⁴ Balıkçı, s. 91.

⁶⁴⁵ Balıkçı, s. 103.

düştüler. Köyden hala dumanlar yükseliyordu. Gidecek yerleri de belliydi: Anadolu toprakları... Yol boyu nice donmuş mevtalar çıktı karşılarına... Korkunç, akla sığmayacak insan rezaleti. Ayşe, kimi suskunca, sessizce ağlar, kimi de Allah'tan rahmet dilerdi."⁶⁴⁶

Göç sadece Bulgaristan dışına olmamış, bazen de ülke içinde topraklarından sürgün gibi kaçan sülaleler bir yerde toplanıp, orada yeni köyler kurmuşlardır. Bu şekilde yeni kurulan köylerden romanda sıkça bahsedilmektedir: "Zeynep'in düğünü için hısım akrabalar toplandı. Çelikli köyünden gelenlerin sayısı en çoktu. Yeni kurulmuş köy, yörenin göç eden sülalelerinden oluşmuştu. Her fırsatı kullanarak bir araya toplanmaktı amaçları."⁶⁴⁷

Aileleri göç konusunda en çok zorlayan şeylerden biri kalmak ya da göç etmek arasında kalınan noktadır. Bu durum aile içinde ikiliğe sebep olduğu gibi taraflardan birinin kalıp diğerinin gitmesi ayrılığa, bu ayrılık da ailenin, yakınlarının hasretini çeken insanlara neden olmaktadır. Rabiye'nin oğlu Kadir göç etmek istese de annesini ikna edemez. Rabiye hem ilk eşi Ali gelip kendisini bulamaz korkusuyla hem de paraları olmadığı için göçü istemez. Savaş ve göç zamanı herkesin telaş içinde olduğu bir dönem olduğu için kimseye bir şeylerini satarak para bulma ihtimalleri de yoktur:

"Anne biz de kaçalım, Fotan'dan da muhacirliğe kalkışmışlar. Köy içinde kaçmak olayından başka bir şey duyamazsın," yemekten sonra Kadir söyledi.
"Hadi anne," Aviş de sözü aldı, "bak Semiz Veli'ler dün gittiler."
*"Ben gidemem, Aviş. Baban sağ ise, gelir ise... Üsmenka yengeler de kalacak. Solak Recep da, Teritler de. Ben, ölsem de burada olayım... Duyar mısın oğlum poyrazı? Bu kış kıyamette nereye gidelim? Aviş sekizine girecek. Yol boyu ağırları tutar ise, nasıl doğum yapacak? Bir de düşün: kime, neyi satacaksın böyle hallerde. Yolculuk para ister. Günümüzde kara mangırları kimse para saymaz. Altın ise... puştinaları, hiç yastık altına ayıramadım."*⁶⁴⁸

Asan da yaşadıkları zulümden ve baskılardan dolayı göç etmek ister. Fakat annesi Rabiye ve kardeşi Hüseyin bu duruma yanaşmaz. Çünkü kendi topraklarını bırakıp gitmek oldukça zordur:

"Bence, buradan gitmeliyiz, Bunca Türk toprağı var iken..."
Hüseyin öfkeleni. Ağabeyin sözlerine karşı koydu. "Ben topraklarımı kolay kolay kimseye vermem! Bu topraklar bizimdir. Biz de tapı çıkarmalıyız! Dahası da var

⁶⁴⁶ Balıkçı, s. 24.

⁶⁴⁷ Balıkçı, s. 36.

⁶⁴⁸ Balıkçı, s. 32.

ağabey, Anife hamiledir. Yolda bir hal gelirse başımıza?” “beni oğlum Kadir ısmarlamış, gelin kolunu kırmış, çocuklara bakan yok, Selçe’ye gitmeliyim.’
“Buna da çözüm bulunur, anne. Siz Hüseyin’le baharda gelin. Hem Anife doğum yapmış olur, hem sen de... Biz gidelim, konacak yer bulalım ve size haber göndereyim.”⁶⁴⁹

Asan, Rabiye’nin en küçük oğlu yani küçük kardeşi Ahmet’i de yanlarına alarak Türkiye’ye gelir. Fakat bu göçün kararı gibi neticesi de kötü olmuştur. Aile parçalanır, yıllarca görüşemezler. Küçük bir çocukken uykusunda annesinden ayrılan Ahmet büyüüp delikanlı oluncaya dek ve sonrasında da memleketinin, annesinin ve abisinin hasretini çeker. Rabiye de evlat hasreti çekmeye mahkûm olur. Şu parçalar romanda okuyucuya göçün hem gidenler hem de kalanlar üzerindeki dramatik sonuçlarını yansıtmaktadır:

“Rabiye, ardından dualar okudu, arabayı ta dönemecin ardına kadar izledi. Yol altındaki Ocaklar’ın çayırından geçti. Tepe arkasında ilk köy evleri göründü. O, Ali’yi, Mehmet’i ve Ahmet oğlunu düşünmeden edemezdi. Onlar hep gözlerinin önündeydi. Mehmet, Ali’nin hayatını izlemişti. Hiç bilemezdi, o küçük Ahmet’e kader nasıl nice esvaplar biçecek, neler giydirecek, neler içirecekti!.. Tek bir gerçek vardı ortada: Anne kucağından koparak, yat ellerin yollarına düşen bir küçük yavru...”⁶⁵⁰
“En nihayet Ahmet muradına ermişti: Ulu dağın tepelerine tırmanıp, uzaklarda, ta Marmara’nın ardından merak eden tepeleri görmüştü. Acaba bunlar mı Rodop dağları? Ne de uzakmışlar, ya! Orada, o yeşil-mavimsi tepeler arasında Fotan - Selçe köyleri ve anneciği var! Sayısız geceler, günler, yıllar... Annenin o sıcacık kucaklarının kokusunu hiç unutmadı, unutamadı. Hatırlamıyordu, küçüklüğünde kaç defa ağabeyine sormuştu: ‘Annem ne zaman gelecek?!?’ Bu soru, yıllar arası onun suskun dünyasına sinmiş ve kutsal bir gizliliğe bürünmüştü. Ağabeyinin anlattığı hikayeden, tek onun Kuzeybatıya el uzatışını ve şu sözleri hatırlardı: “Bizim vatanımız orada, Rodop dağın ortalarında. O tepeleri Ulu dağdan bir görsem, bir görsem...” Ağabey, Ahmet’in hatıraları kayıp unutkanlığa gitmesin, çocuklarda ata toprağı sevgisi sönmesin diye, sık sık anlatırdı Rodoplar’ı, Fotan’ı, anneyi, rahmetli babayı: “Gözlerim önünde ev yanında da geçen o geniş kaldırım yolu. “Bizans yolu” bilinir. Defalarca efsaneleşmiş bir hikayesi var, ağızdan ağza asırlar boyu söylenir...”⁶⁵¹
“Köyümüz Fotan’da, benim kardeşçığım Hüseyin amca kaldı, gelemedi. Anne de gelemedi. Bekledik. Bir yıl, beş yıl. Ahmet kardeşim sen de öksüz gibi yanımızda... Merak etme, belki bir gün kendin gider, anneyi de getirirsin Fotan’dan...”⁶⁵²

⁶⁴⁹ Balıkçı, s. 48.

⁶⁵⁰ Balıkçı, s. 53.

⁶⁵¹ Balıkçı, s. 54.

⁶⁵² Balıkçı, s. 55.

Göç yolları da tekin ve güvenli değildir. Bu yüzden ağlaması duyulur ve göç kafilesindekilerin kıyımına sebep olur korkusuyla yollarda bebeklerini bırakan insanlar vardır. Bu bebeklerden birisi de göç yollarında Kebriye'nin sahiplendiği çocuktur. Yollarda soğuk ve zor şartlara dayanamayan yaşlılar da hayatlarını kaybetmektedirler:

“Kebriye “ah”, “vah” demeden haline katlanmıştı. Sırtındaki Rayme kimi sağ sola döner, kimi aşı-çışı isterdi. Akşamları ise tekrar Kebriye'nin kucağında anne gibi ona sarılırdı. Neler mi düşünürdü, küçük, henüz “ana-baba” sözünü öğrenmiş ve yol üstünde o sevimli anne baba tarafından bırakılmış yavru? Can davası. Ailede daha beş on kişi var ise, bu küçük çocuğun meramsız sesi, onların kıyımına sebep olmaz mı?!? Kebriye, kendi 16 yaşına rağmen hemen hemen yükünden şikayet etmedi... Aile daha bir macera geçirdi. Yaşlı ninenin iki de bir dudakları soğuktan titriyordu. Bir öğle saatlerinde mola verdiler. Ninenin durumu kötüleşmiş ve iki saat içinde gözlerini açmaksızın ebediyete kavuşmuştu. Bu ani ölüm tümünü yasa boğmuştu. İbiş dede de bir türlü gözyaşlarına hakim olamamıştı. Nine, oracıkta toprağa verilir...”⁶⁵³

Göçler, göç sırasında ve yollarında yaşananlar Türk toplumuna savaşla gelen acı ve felaketleri körüklemiştir. Savaşlar sırasında ve sonrasında gelişen yeni siyasal ortam da Türklere yapılan dışlamacı tutum, ekonomik olarak yıpratılmaları ve daha çeşitli baskılar göç olgusunun kaçınılmaz bir şekilde Bulgaristan Türklerinin kaderine işlemesine neden olmuştur.

Bulgaristan Türklerini asimile ederek benliklerini kaybettirme çabaları Bulgaristan'ın kuruluş yıllarına ve hatta savaş zamanına dek geriye uzanmaktadır. Romanda savaş yıllarında Türklerin isimleri ve dinleri değiştirmek suretiyle yapılan asimilasyon hareketleri okuyucunun gözleri önüne serilmiştir: “Bir de o pis sakallı papazların ve çetecilerin sayesinde Müslüman adları alınmış, Hristiyan adı verilmişti... Hanımlar, çocuklar, yaşlı dedeler zorla Hristiyanlaştırılmış, erkekler esir alınmıştı.”⁶⁵⁴

“Bir taraftan adlarını, dinini değiştirmişler, bir taraftan da evlerini barkları yakılmış, yıkılmış, yedirgeler de çar çur olmuştu.”⁶⁵⁵

Asimilasyona zorlamakla birlikte Türklerin dinî ve toplumsal hassasiyetleri de hiçe sayılarak Müslüman kadınlar soyulur, papazlar tarafından haç öpmeye zorlanırlar.

⁶⁵³ Balıkcı, s. 102.

⁶⁵⁴ Balıkcı, ss. 103-104.

⁶⁵⁵ Balıkcı, s. 108.

Yeni Hristiyan isimlerini Türklere papazlar haz aldıkları bir tören şeklinde verir. Bu durum Türk halkı için ağır bir psikolojik şiddet olmuştur:

“Papaz, acayip acayip bir kahkaha patlattı. Sürükleyerek ilk önce Zeynep halayı onun yanında getirdi, başından hırsıyla yaşmağını çekti, saçlarından üç defa kesti, kazana attı ve: “Kosa rejim, voda puskame! Kak se kazvaş mari?” (Saç keseriz, suya atarız! Adın nedir, mari?) diyerek iğrenç görevini başlatmış oldu... Zeynep tir tir titriyordu. Bu halde nasıl cevap verebilirdi? Kılı, sakallı adamın ne demek istediğini dahi idrak edecek durumda değildi. Papaz ise: “Zeynep beşe, nali?.. Hayde, sega veçe si Mariyka!” (Zeynep idiiin... Hadi, şimden sonra artık Mariyka’sın!)⁶⁵⁶

Romanda ekonomik temelli meselelerden yoksulluğun ortaya çıkması temelde savaşı ve savaşın getirdiği kayıplarla ilişkilendirilmektedir. Zira savaşlarda bilhassa Müslüman Türklerin mal güvenliği sağlanmadığı ve sürekli olarak soygunculuğa maruz kaldıkları için yoksulluk baş göstermiştir. Evleri yakılan insanlar başkalarının ahırlarında kalmaya mecbur olmuşlardır. Değişen siyasi çehreyle birlikte yeni kurulan Bulgar Devleti ise onları ekonomik bir ablukaya alırcasına devamlı fakirleştirmek üzerine uğraşmıştır:

“Yeni kurulan Bulgar devleti sınırları değiştirdi, hele Osmanlı’ya gitmek imkanlarını kısıtladı. Hala kendine gelmemiş Müslüman ahalisi, en acı, en fakir günlerini yaşırdı... Selçe köyü içinde üç ev kalmıştı. Biri de Muglenli İbrahim’in oğlu Adem, savaşın acımasız yollarında, koyunlarının yarısını kaybetmişti. Artık bu yerlerde 20-30 koyunu, 4 katır, 2 at ve iki öküzü olanlar büyük mal sahibi sayılırdı... Evi yakılmış, yıkılmışları bir süre evlerinde, ahırlarda barındırdılar. Mağdur insanlar birbirlerine daha da sınıksı kenetlenmişler, acılar, yoksulluklar onlara çok şeyler kazandırmıştı.”⁶⁵⁷

Bu yoksullukların Türk toplumuna kazandırdığı en güzel şeylerden biri Türkler arasında yardım ve dayanışmanın birliği doğurması olmuştur. Ahmet ve karısı da geçim sıkıntısı yaşamaktadırlar. İstanbul’dan gelen Ahmet işsiz kaldığı için kara kara ailesini nasıl geçindireceğini düşünmektedir. Kendisi gibi herkes yoksulluk yaşadığı için abisinden de para isteyemez: “Eşi yanında el verdikçe sevinçli gösterirdi kendini. Ona, oğluna acı yaşatmayı içine sığdıramazdı bir türlü. Aradan beş ay geçti. Paraları hemen hemen eridi gitti. Kime baş vursun bilemezdi. Hüseyin ağabeylerin de hali yamandı.”⁶⁵⁸

Daha sonra varlıklı bir ailenin kızı olan Kebriye’yle evlenen Ahmet kayınpederinin de eleştirilerine maruz kalır. Kayınpederi onu ev sahibi olamamakla,

⁶⁵⁶ Balıkcı, s. 114.

⁶⁵⁷ Balıkcı, s. 108.

⁶⁵⁸ Balıkcı, s. 111.

kızını geçindirememekle suçlamaktadır. Bu geçim sıkıntısını aşmanın çaresini yaşadığı topraklarda bulamayan ve işsiz kalan Ahmet, çareyi gurbet yollarına düşmekte görür:

“Kopuk, tırnaksız, Hoca kafalı! Bir ev kendine dikemedin!” Neler mi yığdırmazdı Adem, Ahmet güveyin başına. O , daha ilk günden sevmeyi, sevemedi Ahmet’i... Sabah namazını yeni kılmışlardı. Ahmet, hala tespihini çeker, ocaklık yanında otururdu. Çocuklar sabahın en tatlı uykularındaydılar. Mehmet, Zekiye ve küçük bebek Fatma. Suskunluğun içinden hemen çıktı: “Kebre, ben karar gördüm. Gurbete gideceğim!.. Sakın, küsme bana. Bu hayat böyle olamaz. Bir şeyler yapmalıyım. Çocuklarımız hep küçük durmayacak. Onlara daha iyi bir hayat kurmalıyız...”⁶⁵⁹

Ahmet geçim sıkıntısıyla düştüğü gurbet yollarında ailesinin özlemini çeker. Para kazanmak için çeşitli işlerde çalışır:

“Gitti Ahmet. Ve gidiş, o gidiş oldu. Kimseye ve nereye gideceğini söylemedi. Selanik yolunu tuttu... Bir süre ne bildiği, ne duyduğu bir handa kaldı. Orada da, uğuru açıldı, kısmeti çıktı. Misafirlerin hayvanlarına hizmette bulunurdu. Sabah sabah ahırları, hayvanları temizler, eşyaları taşır, yerleştirir, kimi de gurbete çıkanların mektuplarını yazar, pazardan alışverişlerde bulunurdu. Bu görevi için hemen ahırın yanında bir odacıkta kalır, yemek ve haftalık on rubiye kazanırdı.”⁶⁶⁰

Ahmet bu işin ardından inşaatta çalışmaya başlar. Ailesini görmeyeli tam altı ay geçer:

“Ahmet bu yeni işten hoşlandı. İki ay gitti ve bazı dülger çalışmalarını öğrendi. Bu ortamda dünyası rahatlıyor, içinde sanki uçuvercekmış gibi bir havaya kapılıyordu... Aradan altı ay geçmişti. Hiçbir fırsatı boş bırakmadı, çalıştı. Tek bir harcı vardı - mecmualar ve kitaplar. Satın aldı bir iki kitap, mecmua. Akşam olunca, gaz lambasında sayfalarını aktarır, okurdu. Sonra yorgun durgun yatmış, Kebriye’yi, çocuklarını düşünürdü: ne de mülayim bakışları vardı eşinin...”⁶⁶¹

Bu parçadan da anlaşıldığı gibi ekonomik tabanlı sosyal meselelerden biri olan işsizlik sorunu ve buna bağlı ortaya çıkan yoksulluk, kişileri gurbet ellerde çalışmaya itmektedir. İnsanlar gurbette ailelerine hasret bir biçimde geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır.

⁶⁵⁹ Balıkçı, s. 133.

⁶⁶⁰ Balıkçı, s. 134.

⁶⁶¹ Balıkçı, s. 135.

3.14. Ulu Çınar

3.14.1. Romanın Özeti

Roman tarımcı lakaplı Ali Osmanoglu'nun çalışkan hayatını ve gittikçe yalnızlaşıp çok değer verdiği bahçesini kaybetmesiyle intihar edişini anlatır. Romanda Ali Osmanoglu'nun hikâyesinin sembolik hâlini yansıtan bir de çınar hikâyesi bulunmaktadır. Bölümlerin arasına serpiştirilmiş bu kısa öyküde bir çınar fidanı, yıllar içinde büyür. Kuşlara yuva olur. Kocaman gövdesiyle hem köyün sembolü olurken hem de nice fırtınalara direnir. Romanın sonunda ise sevdiklerinin ihanetini ve yaşadıklarını kaldıramayan Osmanoglu'nun ölümüyle, hikâyedeki çınar da devrilir.

Ali Osmanoglu Dutlu Mahallesi'nde yaşamaktadır. Ortaokulu birincilikle bitirmiştir. Ortaokul bitince tahsiline tarım alanında devam etmek ister. Tarım uzmanı olmayı düşünür. Dört yıl “Numune Çiftlik” okulunda okur. Üniversiteyi de açıktan okuyarak diplomasını alır. Köyündeki tarım kooperatifinde otuz yıl boyunca tarım uzmanı olarak çalışır. İsmi neredeyse unutulur. Herkes tarafından “Tarımcı” olarak anılmaya başlanır. Yeni hükûmetin idareye gelişiyile tarım kooperatifleri kaldırılır. Artık herkes kendilerine atalarından kalma özel topraklarını geri alabilecektir. Kooperatif başkanı ve yönetim kurulu üyeleri gibi Tarımcı da görevden azledilir. Kooperatif kurulduğunda herkesin ne kadar toprak verdiği hesaplanarak paylarına düşen verilmeye başlanır. Bir anda işsiz kalan Tarımcı'nın evde canı sıkılır. On beş gün sonra babasının önceden kooperatife verdiği Kayacık tarlasını almaya ve kendi sebze bahçesini kurmaya karar verir.

Eşi emekli öğretmen Kadriye'nin, kızı Sabriye'nin ve oğlu Bedri'nin kendisine yardımcı olacağını düşünür. Payına düşen yetmiş dekar toprağı almak için sonlandırma kuruluna başvurur. Fakat yeni bir devlet dairesi olan Tarım ve Orman Şubesi memurları oldukça sorumsuzdurlar. Çalışanlar iktidardaki partinin adamı olduğundan istedikleri gibi hareket etmektedir. Ayrıca belediye başkanı da onlara müdahale edemez. Rüşvetle canları kime isterse o kişiye istedikleri yerden toprak verirler. Tarımcı da biraz uğraşarak Kayacık tarlasının kendine ait olduğunu belgelerle ispat eder. Yanı başındaki tarlayı da satın alır. Çok çalışır. Sebze bahçesinden ilk yıldan itibaren büyük verim alır.

Oğlu Bedri, sebze bahçesinde çalışmayı istemese de onda ilgi uyandırmaya uğraşır. Bedri ikinci yıl daha istekli çalışır. Bedri evlenince gelin de bahçede çalışan işçilere katılır. Fakat bir süre sonra annesinin de şımartmasıyla Bedri işten kaçır. Sürekli bir hastalık bahanesi bulur. Tarımcının sebze bahçesi büyük bir işyerine döner. İşçilerin sayısı artar. Bir süre sonra oğlu Bedri toprakla uğraşmak istemediğini, karısıyla şehre gidip orada yaşamak istediğini açıkça söyler. Bedri'ye göre toprakla uğraşmaktansa şehirde bir yaşam sürmek kültürlülüktür. Tarımcı onlara karışmaz. Bedri karısıyla şehre taşınsa da sebze bahçesinde işler aksamadan devam eder. Ancak Bedri'den iyi haberler gelmez. Şehirde yaşamakta zorlanırlar. Bedri her girdiği işten bir sebeple ayrılır. Üç iş değiştirir. Annesini aracı ederek babasından otomobilini ister. Tarımcı buna yanaşmaz. Bu yüzden karısından uzun bir süre tepki görür. Bir süre sonra gelininin hamile olduğunu duyunca yumuşar. Bedri'ye başka bir otomobil alması için para desteği sağlar. Bedri bu otomobille taksicilik yapacağını söylemiştir. Ancak aldıktan sonra annesi ve karısıyla birlikte sadece köyün içinde gösteriş yapmak için kullanırlar. Babası taksiciliğe başlayıp başlamadığını sorunca Bedri onu azarlar. Tarımcı tepki vermez.

Bedri, bebekleri doğunca annesinin zoruyla karısını da alarak köye geri döner. Çocuğa köyde birlikte bakarlar. Tarımcı yoğun bir şekilde bahçesiyle uğraşırken, Bedri alkolikliği sebebiyle şehirdeki işinden olur. Ehliyeti elinden alınır. Geçirdiği kaza sonucunda da aldığı lüks otomobil epey zarar görür. Bir süre suçluluk psikolojisiyle sessizce evde beklese de sonradan iş arama bahanesiyle yeniden şehre gider. Ne karısını ne de çocuğunu görmeye gelir. Karısı Bedriye'yi aldattığı söylentisi yayılır. En sonunda karısı gidip onu bulur. Köye getirir. Bedri karısının baskısıyla tekrar babasının yanında bahçede çalışmaya başlar. Bedriye ise işe daha sıkı sarılmaktadır. Tarımcı işleri onun kontrolüne bırakır. Gelini bahçe işinde oldukça başarılı olur. Bedri de makinelerin tamiriyle ilgilenir. Böylece şirketin gelirleri üç yıl boyunca durmadan artar. Dördüncü senede Tarımcının ikinci torunu dünyaya gelir. Beşinci sene olduğunda toprakla hiç uğraşmak istemeyen ve zoraki çalışan Bedri, babasına bahçeyi satmayı önerir. Tarımcı bunu kabul etmez. O bahçesini ve orada çalışmayı sevmektedir. Ailesindeki problemlerden uzaklaşmak için işine daha sıkı sarılır. İşçilerine karşı da oldukça ilgilidir. Fakat ailesinden hiçbirinin kendisinin yanında olmamasına ve emek verdiği bahçesine onun kadar sahip çıkmamasına içerler. Oğlu Bedri, bahçeyi bir an önce elden çıkarma

derdindedir. Bir süre çalışsa bile sonrasında yine bezginlik gösterir. Bedri, Bedriye ve Kadriye bahçeyi satma işinde hemfikirdirler. Bedri ve annesinin dayatmalarıyla satış konusu sürekli açılır durur. Satıştan gelecek gelirle çalışmadan rahat bir hayat sürmek isterler. Bedri ve karısı işleri yine boşlarlar. Bedri, kahvede boş boş vaktini öldürür. Tembellik eder. Özellikle de iş zamanları hasta rolüne girer. Midesinin ağrısından şikâyet eder. Doktora gider. Ama hiçbir şeyi çıkmaz. Buna rağmen sızlanmaları bitmez. Bir süre sonra Tarımcı'nın oğlu, gelini ve karısı bahçeyi satma konusunda yeniden ısrar ederler. Tarımcı'nın gösterdiği yumuşak tavırdan onun bu satışa razı olacağını düşünürler.

Köyde neredeyse herkes, yaklaşan seçimlerde Tarımcıyı muhtar yapmak ister. Tarımcı bunu bahçede çalıştığı bir gün sağ kolu Nuri'den işitir. Ancak kendisi muhtar olmak istemez. Bir akşam yanına üç ayrı partinin temsilcisi olan Mehmet Şabanoğlu, Velinov ve Hamdi Terziev gelir. Bu üç parti bir seçim önü koalisyonu kurarlar. Yaklaşan seçimler için belediye başkanı adaylarının Ali Osmanoglu (Tarımcı) olmasını isterler. Bu üç adam koalisyonu temsilen Osmanoglu'na bu teklifi sunarlar. Tarımcı bu teklife çok şaşırır. Kabul etmek istemez. Ancak ısrarlara dayanamaz. Seçimleri kazanarak belediye başkanı olur. Bahçede de işleri kontrol etmeye devam eder. Ancak şirkette müdürlüğü üzerine alarak yükünü hafifletecek birine ihtiyaç duyar. Oğluna güvenemez. Gelini Bedriye'ye teklif eder. Bedriye şehirdeki işinden ayrılarak sebze şirketinin başına geçer. Osmanoglu'nun sebze şirketini satmaya niyeti olmasa da oğlu Bedri babasından habersiz bahçenin satılık olduğunu yayar. Bir yolunu bulup bahçeyi satmayı kafasına koymuştur. Osmanoglu, haber kulağına gelse de haberi yokmuş gibi hiç tepki vermez.

Koalisyondakilerin ısrarıyla ikinci seçimlerde de başkanlığa aday olur. Ve tekrar kazanır. Hız kesmeden belediyedeki çalışmalarına devam eder. Osmanoglu'nun belediye başkanlığından herkes memnundur. İçme suyu olmayan köylere su ulaştırır. Köyde fabrikalar açılmasını sağlayarak insanlara iş imkânı sağlar. Böylece köylü gençlerin işsizlik sorununu kısmen halleder. Onun belediye başkanı olduğu dönemde memurlar da disiplin içindedir. Kimse işleri önceki gibi kafasına göre boşlayamaz. Resmî dairelerdeki bu disiplin herkesçe fark edilir. Kanuna göre bazı kamu yöneticilerinin şirket sahibi olması yasaktır. Bu yüzden Osmanoglu, sebze şirketini oğlundan daha çok güvendiği gelinine devreder. Gelini Bedriye sayesinde şirket daha da büyür. Osmanoglu, gelininin

ve oğlunun çalışmasından memnundur. Bir yandan da onların çalışma heveslerinin geçici olduğunu düşünerek tedirgin olur. Bir süre sonra geliniyle kendisine yapılan ithamlardan dolayı sıkılarak şirketi oğluna devretmek zorunda kalır. Bir şirket maden yataklarından zengin olan belediye topraklarında Büyük Tepe çevresine bir maden ocağı ve fabrika açmak istemektedir. “Çevresel Etki Sunum Rapor” unu bir toplantıyla halka duyururlar. Bir sürü insana iş ve belediyeye sermaye sağlayacak olan bu tesisi hem isteyen hem de istemeyenler olur. Çevreciler doğayı kirleteceği için karşı çıkarlar. Şirket tüm belgeleri ve raporları hazırlar. Tarımcı bu konuda orta yolu bulmak ister. O doğaya çok zararı olmayacak bu tesisin kurulmasından yanadır. Belediye meclis üyelerinden ona katılmayanlar olur. Belediye meclisi oylamasında maden ocağının yapımı reddedilir. Belediye Başkanı Osmanoğlu’nun tavsiyesiyle yapılan halk oylamasında ise kabul edilince ve sanıldığı kadar bir kirliliğe yol açmayacağı anlaşıncaya belediye, maden ocağına izin verir.

Bu sıralarda Osmanoğlu’nun Türkiye’ye göç etmiş bir tanıdığı olan Orhan onu ziyarete gelir. Orhan Türkiye’de Bursa’da yaşamaktadır. Yaşadığı yerin Belediye Başkanı, Osmanoğlu’na selam gönderir. Onun belediyesiyle kardeş belediye olmak ister. Osmanoğlu’nu Türkiye’ye davet eder. Osmanoğlu bir heyetle Türkiye’ye gider. Karşı tarafla bir kardeş belediye anlaşması imzalarlar. Türkiye’de olduğu birkaç günlük sürede Osmanoğlu, Bursa’yı ve İstanbul’u gezer. Birkaç ay sonra Türkiye’den de 20 kişilik bir grubun Bulgaristan’a gidişi için anlaşılır. Osmanoğlu geri döndüğünde belediyedeki işler devam etmektedir. Ancak o yokken Bedri’nin bankadan aldığı ve ödeyemediği krediler yüzünden bahçeye ve bahçedeki makinelere icra gelmiştir. Bedri aldığı kredilere karşılık olarak bahçeyi ve makineleri göstermiştir. Bu yüzden tüm makineler icra memuruna satılmıştır. Tarımcı bunun üzerine hukukçu bir tanıdığından yardım ister. Onun yardımıyla meselenin iç yüzünü, Bedri’nin yaptıklarını öğrenir. Kredi meselesinden karısının ve gelininin de haberi vardır. Ailesinin bu şekilde arkasından iş çevirmesi ona çok ağır gelir. O hafta cumartesi gününü de işte geçirir. Pazar sabahı ava gideceğini söyleyerek evden çıkar. Köpeği Kaplan’la birlikte Eski Bağlar’a giderler. Osmanoğlu burada 12 Kasım 2006’da intihar ederek yaşamına son verir. Onun cesedini komşusu Mustafa Mehmet Çeşmeci bulur. Polise haber verir. Cebinde kendi kararıyla yaşamına son verdiğine dair küçük bir not bulunur. Osmanoğlu’nun ölümüyle ilgili olarak yargıcın

dosyasında komşusu Mustafa Mehmet Çeşmeci ve belediye çalışanı Angel İvanov Angelov'un ifadeleriyle birlikte bu küçük not da yer almaktadır.

3.14.2. Romanda Yansıtılan Sosyal Meseleler

Romanda vaka zamanı olarak Bulgaristan'daki demokrasi yılları esas alınsa da önceki dönemin uygulamalarının olumsuz etkisi devam etmektedir. Demokrasi dönemiyle birlikte kooperatifteki tarlalar sahiplerine iade edilmek istenir. Ancak ilk sahipleri artık hayatta olmadığından toprakların geri verilmesinde dahi bir karışıklık görülür. Köylü kooperatife alışmış ve işlerini yolunda götürmekteyken kooperatiflerin kapanmasıyla ortaya çıkan bu durum köyü ve köylüleri kooperatiflerin açılmasından sonra ikinci kez yine kooperatifler yüzünden mağdur etmiştir. Tarımcı bu durumu köylülere izah etmeye çalışır fakat bu durum köy toplumundaki istikrarı bozmuştur:

“Herkes bir zamanlar kooperatife verdiği toprağı geri alacak ve kendi başına çalışacak.”

“Lakin işte bu nasıl halledilecek? Toprak sahiplerinin birçoğı sağ değil. Gençler, babalarının yahut da dedelerinin kooperatife teslim ettikleri tarlaların sınırlarını bırak, hangi semtte olduklarını bile bilmiyorlar. Kooperatife girmemizden önce her iki komşu tarla arasında sınır belli olsun diye ya bir ağaç, ya bir çalı, yahut büyücek bir taş bulunduruluyordu. Kooperatife girince hepsini yok ettik. Traktörlerin ve biçerdöverlerin işini kolaylaştırmak için tarlaları büyüttük. Şimdi ne yapacağız? Bir karış toprak için tekrar dövüşmeye mi başlayacağız?”⁶⁶²

Kooperatiflerin açılmasıyla önce topraklarını vermekte tereddüt eden fakat daha sonra iyi ya da kötü durumlarıyla bu uygulamayı kabul eden Türk köylüsü Bulgar yönetimlerinin istikrarsız politikalarıyla bir kere daha mağdur olmuştur.

Göç meselesi romanda çok ayrıntılı ve derinlikli olarak işlenmemiştir. Fakat romanda Türkiye'ye göç edenlerden bahsedilmiştir. Totaliter rejim döneminde Bulgaristan'dan göç eden, Tarımcı Osmanoğlu'nun çok sevdiği Orhan adında bir tanıdığı vardır. Romanda göç olgusuna sadece bu kişi üzerinden değinilmektedir. Sekreteri, Osmanoğlu'na Türkiye'den bir ziyaretçisinin olduğunu söyler. Osmanoğlu Orhan göç etmeye karar verdiğinde değerli bir tanıdığından ayrılacağı için üzülmüştür. Yıllarca görmediği Orhan onu ziyarete gelince çok sevinir:

⁶⁶² İsmail Yakubov, **Ulu Çınar**, Akademi Yayınları, İstanbul, 2016 (Çınar), s. 8.

“Sekreter kadın izah etti:

“Beklenmedik misafiriniz var. Yıllar öncesi ayrılmışsınız. Şimdi Türkiye Cumhuriyetinde yaşıyormuş. Birlikte çalıştığınız yıllar olmuş, fakat artık onu unutmüş olabileceğinizi düşünüyor...”

“Girsin!”

“Girsin” der demez kapıya doğru yürüdü. Sevinmişti... Bakalım kim... Pencereden iki adım bile uzaklaşmamıştı ki, kapı tekrar açıldı ve içeriye dürüst giyimli, dürüst davranışlı, gençlik yıllarının sonuna doğru giden bir şahs girdi. Yüzüne baktı ve az önceki dalgınlığın tesiriyle tereddüt eder gibi oldu.

“Günaydın ağabey!”

Gelenin sesini işitince gözler birden ışıdı.

“Kimi görüyorum! Hoş gelmişsin Orhan!!”

Bunu öyle içten, öyle candan konuşmuştu ki, vücudu ürperir gibi oldu. Hep daha ona “Ağabey” diye hitap eden, ona olan hürmeti zerre kadar azalmamış olan ve ne yapacağını bilemeyen misafirle sarmaş dolaş olmaktan kendini alamadı... İşte böyle çalışkan bir işçi olan Orhan, başka memlekete göç edeceğini söylediğinde Tarımcı, hem üzüldü, hem sevindi...”⁶⁶³

Orhan gittiği yerde yaşadığı güçlükleri Tarımcı Osmanoglu’na anlatmış olsa da bunlardan ayrıntılı olarak bahsedilmemiştir. Ancak göç edenlerin perspektifini az da olsa yansıtmaları ve göç edilen yerdeki güçlüklerden bahsetmesi noktası önemlidir: “Misafir uzun uzun anlattı. Göç etmesinin ilk aylarında karşıladığı güçlükleri, nereye yerleştiğini, nerelerde çalıştığını, kimlerle komşuluk ettiğini, hane durumunu... Sekiz yılın adı vardı, bu zaman zarfında başından neler geçmemişti, neler.”⁶⁶⁴

Roman asimilasyona çok değinmese de Demokrasi döneminde Türk isimlerinin hâlâ Slav kökenli eklerle asıl hâllerinin bozularak telaffuz edilmesi asimilasyonun etki ve izlerinin devam ettiğini gösteriyor olabilir. Bu hususta değerlendirilebilecek diğer bir seçenek ise Türklere “Soya Dönüş” sürecinin ardından isimleri iade edilmiş olsa da Türklerin isimlerini kullanmamasındaki millî bilinç eksikliğinin yansıması olabileceği düşüncesidir. Romanda Türkçe isimlerin bozulmuş hâllerinin kullanıldığı şu parçadan anlaşılmaktadır: “Şabanoğlu’nun ardından okul müdürü Velinov girdi. Ondan sonra ise Belediye İktisat Şubesi Müdürü Hamdi Terziev kapıda belirdi.”⁶⁶⁵

Köyde muska yazdırmak ve üfürükçülük de gelenek ve modernite çatışmasının romana yansıtılan bir boyutudur. Tarımcı Osmanoglu’nun karısı emekli bir öğretmen olmasına karşın böyle şeylere çok itibar etmektedir. Oğlu Bedri rahatsızlanınca onu bir

⁶⁶³ Yakup, Çınar, ss. 175-176.

⁶⁶⁴ Yakup, Çınar, s. 176.

⁶⁶⁵ Yakup, Çınar, ss. 84-85.

doktor veya psikoloğa götürmekten çok aklına okuyup üfleyecek nefesi kuvvetli birileri gelmektedir. Oğlu hastalanınca söylediği şu sözler toplumda üfürükçüğe gösterilen itibarın bir yansımasıdır:

“Fazla terledikten sonra soğuk mu aldın, yoksa olmayacak bir yerden geçerek peri sofrasına mı uğradın... Ne oldu bir allah bilir. Yat ve dinlen. Kalkmaya acele etme. Acele edip de babanın işlerinin biteceği mi var!.. Ben gidip Hafize nineyi çağırayım. Onun okuduğu dua da fayda eder, yazdığı muska da...” Annesinin defalarca andığı ve sokağın sonunda yaşayan Hafize nine haber alır almaz hiçbir zaman yanından ayırmadığı değnek hemen elinde yetişti. Daha kapıdan bir fısıltıyla bir şeyler okumaya ve salavat getirmeye başladı. Okudu üfürdü, üfürdü...”⁶⁶⁶

Romanda az da olsa kadının toplumdaki yeri üzerinden gelenek ve modernite çatışmasına yer verildiği görülmektedir. Bedri karısını aldattığında kaynanasının gelini Bedriye’ye olan tutumu toplumdaki kadına yapılan olumsuz ayrımcılığa işaret etmektedir. Namus ve sadakat kadının uyması gereken ahlaki kurallarmış gibi bir erkeğin sadakatsizliği ve aldatması, toplumda kötü bir şey olarak değerlendirilmemekte, bilakis annesi tarafından gurur duyularak anlatılmaktadır. Burada Bedri’nin annesinin oğluna değil de gelinine suçu yüklemesi kadınlara ayrımcılığın toplumda kendi hemcinsleri tarafından da yapıldığını göstermektedir.

Bedriye’nin kendine kapanarak suskun suskun durduğunu gören anne birkaç gün sonra daha da cesaretlendi ve bambaşka bir şekilde ötmeye başladı: “O, erkektir! Etrafında dönüp duran ve kuyruksallayan kadınlara neden cevap vermesin? Erbap olan pilaf yemiş! Ona gülümseyen kadınlara oğlum arkasını dönmeyecek ya! Gelin ise erbap olsun, işini bilsin! Kendini sevdirmesini ve kocasının iplerini kısa tutmasını öğrensın!” Emekli öğretmen Hanım bu sözleri ilk günlerde sadece komşu kadınlarının yanında, Bedriye’nin duyamayacağı anlarda söylüyordu. Lakin daha sonra ipin ucunu saldı ve gelinin işitebileceği yerlerde de tekrarlamaya başladı.”⁶⁶⁷

Kadınlar toplumda kendilerine biçilmiş olan rollerin verdiği yetki ve sınırların dışına çıkamayacaklarını düşünmektedirler. Bu durum esasında toplum tarafından dayatılanların kadınlarca da kanıksanmasını göstermektedir. Şirket işleri ile ilgili ailecek konuşup tartışırken Tarımcı’nın öğretmen eşinin kendini ve gelini bu konuşmanın dışına itmek istemesi bunu göstermektedir. Hâlbuki romanda Bedri’nin eşi Bedriye kocasından daha zeki ve daha beceriklidir. Kadınlar becerilerine rağmen toplumda

⁶⁶⁶ Yakup, Çınar, s. 79.

⁶⁶⁷ Yakup, Çınar, s. 44.

cinsiyetlerinden dolayı erkeklerden bir adım geride bıraktırılmaya çalışırlar: “Oturun, iki erkek, oğul ve baba baş başa verip konuşun. Ne gerekirse yapın. Bu iş kadın işi değil. Ben de, gelin de, ne anlarız şirket işlerinden.”⁶⁶⁸

Ulu Çınar romanında eğitimle ilgili sosyal meseleler de yer tutmaktadır. Eğitimle ilgili olarak romanda ilk dikkati çeken nokta köyde eğitime değer verilmeyişidir. Veliler çocuklarının eğitimi konusunda kayıtsız ve bilinçsiz davranmaktadır. Okumaya olan istek az olduğu için köyde sekizinci sınıftan sonrasında eğitime devam edenlerin sayısı oldukça azdır:

*“Köyde ortaokulun açıldığı ilk yıllarda tahsiline sekizinci sınıftan daha yukarı devam eden hemen hiç yoktu. Bu işi on yıl içinde yalnız iki kişi yapabildi. Biri lise mezunu oldu ve köye dönünce derhal köy okuluna öğretmen atandı. On birinci ders yılı başında okulun son sınıfına yönetmenlik eden bu genç öğretmen öğrencileriyle neler konuştu, onları nasıl teşvik etti, kimse anlayamadı, fakat ders yılı sonunda bütün sınıf şehir okullarına hep birlikte hücum etti. Yirmi öğrenciden köyde yalnız üçü kaldı: anneleri ve babaları tahsil meselesine aldırış etmeyen iki kız çocuğu ve sınıfın en zayıf öğrencisi bir oğlan.”*⁶⁶⁹

Tarımcı toprakla uğraşmayı çok sevdiği için bu işin okulunu okumak ve bu doğrultuda çalışmak çocukluğundan beri onun hedefi olmuştur. Fakat onun bu işi yapmak için eğitim aldığını duyan bazı köylülerin şaşırması eğitime verilen önemin azlığını göstermektedir. Bu kimselere göre tarımla ve toprakla uğraşmak için okumaya gerek yoktur. Bu olaya sadece “toprakla boğuşmak” olarak bakılmaktadır. İşin bilimsel olabilecek tarafları cehaletin etkisiyle hesaba katılmaz. Ne olursa olsun bir mesleğin ilmî hazırlığını yapmanın önemi toplum tarafından kavranamaz:

*“Tarımcı! Mehmet Arabacı’nın oğlu tarım okuluna gidecekmiş, yani tarım uzmanı olacakmış!” Köy içinde bu sözün içeriğini bilenler elbette ki vardı, ama bilmeyenlerin sayısı bilenlerden çok daha fazlaydı. İşte o bilmeyenlerin her biri haberi işitince dik dik bakıyor ve sonra da “Neymiş o?” diye soruyordu. Cevabı her alan da, “Canım, çiftçilikle meşgul olmak için de tahsil mi gerekiyormuş?” diyordu. ‘Toprakla boğuşmak işte. Toprakla boğuşmak için ise elin, kolun sağlam olsun, yeter. Ama lakin toprakla boğuşan kimse kambur olur, ama zengin olamaz. Babası köyün en iyi çiftçilerinden biri sayılır. Mektep yollarında mı öğrenmiş bu zanaatı?’*⁶⁷⁰

⁶⁶⁸ Yakup, Çınar, ss. 123-124.

⁶⁶⁹ Yakup, Çınar, s. 10.

⁶⁷⁰ Yakup, Çınar, s. 12.

Hâlbuki Tarımcı romanın ilerleyen bölümlerinde aldığı eğitim ve bilgileri sayesinde çok güzel bir bahçe kurmuş ve ilmiyle işleri ilerletmiş oldukça verim alarak maddi durumunu daha iyiye taşımıştır. Roman bir bakıma hayali çocukluğundan beri toprakla uğraşmak olan ve bunun okulunu okuyarak çok başarılı olan Osmanoğlu'nun başarısına odaklanmıştır.

Romanda ekonomik meselelerin istihdam sorunu yani köydeki işsizlikle ortaya çıktığını anlıyoruz. Kooperatiflere iyi kötü uyum sağlamış olan köylüler işlerini devam ettirirlerken yeni devletin politikaları gereği kooperatiflerin kapanması onları yeniden ekonomik anlamda bir kargaşanın içine sürüklemiştir. Kooperatiflerin kapanmasıyla ortaya çıkan karmaşık durumda köydeki insanlar gelir kaynaklarını kaybederek işsiz kalmışlardır. Tarımcı belediye başkanlığı yaptığı sırada köyündeki işsizlik oranını düşürmek için bilhassa gençlere istihdam kapısı sağlamaya çalışır. Bu durum Osmanoğlu'nun yardımcısıyla arasında geçen şu diyalogdan anlaşılmaktadır.

“Böyle küçük bir işletme başka bir köyde de açalım diyorum. İlk sadece kırk kişi çalışacak.”

“Tek bir sanayi işçisi olmayan belediyemiz için yüz doksan ikiyüz iş eli az değil.”

“Bunların halli için uğraşırken durmayacağız, başka iş yerleri açmak için de imkânlar aramaya devam edeceğiz. Tarım kooperatifleri kapanalı beri her köyde işsizler sürü sürü.”⁶⁷¹

Köyde bir maden ocağının açılmasının doğaya zarar vereceği toplantıda çevreciler tarafından tepkiyle karşılanırken, köydeki işsiz bir gencin söyledikleri sosyoekonomik gerçekliklere, işsizlik sorununa ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan geçim sıkıntısına işaret etmektedir:

“Bana öyle geliyor ki, birinci grup zararların bazılarını gizliyorlar, ikincileri ise zararları abartıp duruyorlar. Beşyüz iş yeri için on dekar ormanın ve beş yüz dekar otlığın yok olmasına kim razı gelmez? Kırk-elli kaplumbağa veya başka yabani hayvan Belediyemizin başka topraklarında da yaşayabilir. Beni anlamaya çalışın. Kaplumbağaları ve yarasaları çok düşünen kişilerin gelirleri varsa burada biz, birçok genç işsiz duruyoruz. Çalışmadan ve parasız yaşamıyoruz!”⁶⁷²

Romanda vaka zamanı Bulgaristan'daki vaka zamanına işaret etse de önceki totaliter dönemin bazı kemikleşmiş yolsuzluk anlayışı ve bozulmalarının hâlâ devam

⁶⁷¹ Yakup, Çınar, s. 111.

⁶⁷² Yakup, Çınar, s. 128.

ettiği görülür. İşte romandaki ahlaki değerlerle ilgili sosyal meseleler bu bozulmaların üzerinde temellenmektedirler. Totaliter rejim sonrası yeni kurulan devlet düzenindeki yeri kurumların düzgün işlemeyişinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri de tarım işleriyle ilgilenen yeni şubedir. Bu dairenin kötü işleyişine belediye başkanı başka partiden olduğu için müdahale edememekte, işlerini düzgün yapmaları için çalışanları uyaramamaktadır. Devletin kurumları arasında bir partililik ve buna bağlı olarak kayırmalar söz konusu olmaktadır. Tarımcı kooperatiflerin kapanmasından sonra kendi topraklarını alabilmek için orman şubesine evrak bırakmaya gider fakat kurum kapalıdır. Devlet içinde kurumları teftiş eden bir mekanizma olmadığı için de çalışanlar keyfi hareket etmektedirler. Karşılaştığı bir tanıdığı buradaki kimsenin işini doğru düğün yapmadığını görevlerini kötüye kullandıklarını şöyle anlatır:

“İki saat sonra tekrar gittiğinde giriş kapısı hep daha açık değildi. Oradaki tabelada ise öğleden sonra da çalıştıklarını yazıyordu. Ne yapacağını bilemeyerekten oracıkta dikilirken yanından bir genç geçti. İki-üç adım uzaklaştıktan durdu ve sordu:

“Ağabey, bir kimseyi mi bekliyorsun?”

Baktı. Komşu köyden tanıdığı gençlerden biri.

“Bu daireye birkaç doküman bırakmak istiyordum... Fakat burada çalışanlar her halde hep daha işbaşı yapmamışlar. Kapılar hep daha açılmamış” diye cevap verdi.

“Hiç bekleme, açılmayacak.” Diye yanıtladı öteki.

“Neden? Öğleden sonra çalışmıyorlar mı yoksa? Kapıdaki tabelaya bakarsan...”

“Tabelaya bakma sen. Adamlar öğleye kadar iş yerinde zor duruyorlar. Öğle yemeğine gittikleri lokantadan iş saati sona ermeyince çıkamıyorlar.”

“Nasıl olur...?”

“Neden olmasın? Madem hesapları ödeyen var.”

“Nasıl olur?! Ya Müdürleri?”

“O da onlarla birlikte.”

Tarımcı şaşıtı kaldı. Durakladı, aklından bir şeyler geçer gibi oldu ve sordu:

“Acele ediyor musun?”

“Televizyon cihazını tamire vermiştim. Hazır olup olmadığını yoklamaya gidiyorum.”

“Gel, şu köşedeki kahvehaneye oturalım. Orada çok iyi kahve yapıyorlar.”

En yakın kahvehaneye girdiler ve Tarımcı iki kahve söyledi. Sonra muhatabına döndü:

“Anlat bakayım, bu yeni dairenin faaliyeti için nedeler biliyorsun?”

“Ne anlatayım ağabey. Orada çalışanları kimse kontrol etmiyor. Her gün yalnız öğleye kadar çalışıyorlar. Öğleden sonra kapıları çok eyrek, kırta bir, seksende iki, açıyorlar. Açsalar da bir saat sonra birer birer tekrar herhangi bir lokantanın yolunu tutuyorlar. Hangi tarlayı kime verecekler, kime vermeyecekler, kime kendi tarlasını iade edecekler, kime uzak veya az verimli bir semtten gösterecekler, orada karar alıyorlar...”

“Dur, dur. Sen bu daireyi hepten yerden yere vurdun. Bu, her ne de olsa bir devlet dairesidir!”

“Bunun önemi mi var? Orada çalışanları kontrol eden olmayınca...”

“Maaşlarını nereden alıyorlar?”

“Belediyeden.”

“Demek ki, Belediyenin kontrolü altında çalışıyorlar.”

“Hiç de öyle değil. Hepsi, Müdürleri de, diğer memurlar da Tarım bakanlığından tayin edildi. Belediye başkanı o dairenin işine karışamıyor.”

“Karışması gerekiyor.”⁶⁷³

Konuşmanın devamında yolsuzluklarının üstünün bizzat devlet tarafından kapatıldığı partinin kendi adamlarını kayırdığı, karışıp kontrol etmeye çalışanların da tehditle sindirildiği anlaşılır:

“Karışamıyor. Çünkü Belediye Başkanı bir partiden, Tarım Bakanı başka partiden. Belediye başkanı bu dairedeki yolsuzluklar için herhangi bir malumat verse de bakanlıktan ona dikkat ayırmayacaklar. Hatta işittiğime göre, sen bizim dairenin işine karışma diyen bile olmuş.”⁶⁷⁴

Diyaloğun süren kısmında kooperatif sonrası kendi tarlalarını veya istediği tarlayı almak isteyenlerin bu şubenin çalışanlarına rüşvet verdiği de ortaya çıkmaktadır. Kooperatiflerin kapanmasıyla kimseye tarlası ve hakkı teslim edilmez. Kim daha güzel yerden tarla istiyorsa rüşvet karşılığı alabilmektedir. Bu durum önceki dönemdeki yolsuzlukların yeni dönemde de devam ettiğini göstermektedir. Üstelik tüm kurum bu yolsuzluğun içine dâhildir. Hakkını almak isteyenlerin devletin kurumu olan bir yere belgelerini toplayarak gitmesi yetmemektedir:

“Tarımcı bir an sustu, esrarengiz bir şekilde gülümsedi ve sordu:

“Lokantada masrafları kim karşılıyor? Belediye Başkanı mı, yoksa Tarım Bakanı mı?”

“Ne Belediye Başkanı, ne de Tarım Bakanı. Bazı komşularımız.”

“.....?”

Tarımcı karşısındakine ilgiyle baktı. Yine bir şey anlayamamıştı.

“Anlamayacak ne var? Kim daha iyi semtten tarla almak istiyorsa, o karşılıyor lokantadaki masrafı. Böyleleriyse her gün bulunuyor. Şu anda yine o dairede çalışanlarla birlikte lokantada oturan ve hesapları ödemek için sabırsızlıkla bekleyenler var.”⁶⁷⁵

Tarlaların verilmesi konusunda iltimas yapıldığı görülmektedir. Tarımcı şubenin müdürüne giderek işin aslını öğrenmek ister. Orda bulunduğu sırada Hayri adlı birinin

⁶⁷³ Yakup, Çınar, ss. 22-23.

⁶⁷⁴ Yakup, Çınar, s. 23.

⁶⁷⁵ Yakup, Çınar, s. 23.

tüm siniriyle şubede olduğunu görür. Hayri toprakların verilmesi konusunda yapılan sahtekârlık ve iltimasları şöyle anlatır:

“Niçin dargın olmayayım! Köyün iyi topraklarını kendi insanlarına vermeye başladıklarını öğrenince sen de hiddetleneceksin. Güya herkese kendi tarlası verilecekti. Babamın kooperatife teslim ettiği tarlalardan en verimli olanını sınırlarını gerektiği gibi belli edemiyorlarmış ve onu müdür yardımcısının yeğenine vermeye karar almışlar. Beni ise köyün en uzak semtine, tavşanların kovaladığı yere göndermek istiyorlar... “Uzun Ovalar” daki tarlamızın sınırını gösteren armut ağacı hep daha ayakta. Bana sorsunlar, ben sadece bizim tarlaların değil, birçok komşuların tarlalarının sınırlarını da gösterebilirim onlara!”⁶⁷⁶

⁶⁷⁶ Yakup, Çınar, s. 24.

SONUÇ

Genelde Bulgaristan Türk Edebiyatı'nın özelde ise Bulgaristan Türk romanının gelişimi ülkede değişen siyasal ve sosyal şartlara bağlılık göstermiştir. Bulgaristan'ın özerklik sürecinden başlayarak günümüze değin geldiği tarihî süreçte siyasal yapının sıkça değiştiği bilinmektedir. Ülkede siyasal yapıyla birlikte değişen şartlar, tarihsel ve sosyal gerçeklikler ilk dönem örneklerinden son dönemin örneklerine kadar Bulgaristan Türk romanlarında yer almıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'daki Türk romanlarının sosyal meseleleri yansıtmaya yönüyle zengin bir içerik dünyasına sahip olduğu ve romanlarda sosyal meselelerin geniş bir yer tuttuğu görülmektedir.

Edebiyatın toplumla olan münasebetini ortaya koymada en işlevsel türlerden biri olan roman, Bulgaristan Türk edipleri tarafından sosyal aksaklıkları “iletiler” yoluyla dile getirmiştir. Bulgaristan Türk romancıları toplumsal ve tarihî gerçeklikleri eserlerinin kurgusal dünyasında yeniden yorumlamışlar, edebî üretimlerinde topluma yön vermeyi bir görev kabul ederek kendi toplumlarına ve toplumsal boyuttaki meselelere kayıtsız kalmamışlardır. Bu açıdan Bulgaristan Türk romanlarında sosyal konular bireysel konulardan daha çok ön plana çıkmıştır. Ne var ki roman yazarlarının da içerisinde bulunduğu ortam olan Bulgaristan'ın siyasal ve sosyal şartları, Bulgaristan Türk romanlarının özgün bir biçimde gelişmesini engellemiş hatta roman muhtevalarındaki sosyal konu ve problemlerin nitelik ve niceliğini de belirlemede en mühim etkenlerden birisi olmuştur. Bu bağlamda roman muhtevalarında yansıtılan sosyal meselelerin ne olacağı ve ne yoğunlukta verileceği romanın yazıldığı ve yayımlandığı dönem şartlarıyla doğrudan ilişkili olmuştur. Bu yüzden Bulgaristan Türk romanlarının yansıttıkları sosyal meseleleri incelerken ülkede değişen siyasi ortam ve tarihsel çizgi oldukça önem kazanmaktadır.

Yayımlanma dönemleri ve bu dönemlerdeki şartları farklı olsa da Bulgaristan Türk romanlarının ortak paydası yoğun bir tarihî arka plana sahip olmaları ve sosyal sorunları yansıtma amaçlarıdır. Aralarında tek fark yazıldıkları ve yayımlandıkları dönemin şartlarının bir getirisi olarak sosyal meselelerin her romanda farklı ölçülerde ve farklı yönlerden ele alınmış olmasıdır.

Bulgaristan'daki Türklerin romanlarının 1912'den başlayarak ülkede sosyalizm yıllarında yazılan ilk örneğine kadarki evresinde “Savaş” ve “Göç” önemli bir yer

tutmuştur. Söz konusu ilk dönem romanlarında ve daha sonraki dönemlerde yazılsa da muhtevasına savaş yıllarını alan romanlarda 93 Harbi ve Balkan Savaşları'nın Bulgaristan Türklerine yaşattığı katliamlar, tecavüzler ve mal ve mülklerin Bulgarlar tarafından yağma edilmesi gibi insan haklarını ihlal eden uygulamalardan ve bunların Bulgaristan'daki Türklere yaşattığı toplumsal travmadan bahsedilmiştir. Bir diğer husus da savaşların Türk ailelerini parçalaması durumudur. Savaş esnasında babalarını ve eşlerini kaybeden çocuk ve şehit eşi olan kadınlar çaresizlik içinde kalmışlardır. Bununla birlikte ilk döneme ait romanlarda modern dünyaya açılan kapının bir neticesi olarak sosyal hayata giren modernite ve bu kavramın sosyal hayatı şekillendirmeye başlamasıyla toplumda meydana gelen gelenek ve modernite çatışması sosyal ve kültürel hayatın çeşitli alanlarından yansıtılmıştır. İlk dönemdeki Bulgaristan Türk romanlarında eğitim sorunları, yoksulluk, ötekileştirme ve ahlaki yozlaşmalarla ilgili sosyal meseleler de yer almıştır. Bu dönemin eserlerinde millî hassasiyetlerin korunduğu dikkati çekmiştir. Bu dönem Osmanlı Türklüğü algısının hâkim olduğu yılları kapsadığından “Osmanlılık” kimliği belirgindir ve romanlarda eleştirilerin odağındaki yöneticiler genellikle Osmanlı Devleti idarecileri olmuştur. Bu dönem eserlerinde bir sosyal mesele olan asimilasyon belirgin bir şekilde yer almamıştır.

Sosyalist dönemde yazılmış ve yayımlanabilmiş Bulgaristan Türk romanlarının içeriği ise ilk dönem eserlerinden farklılık arz etmektedir. Söz konusu eserlerin içine doğduğu siyasal şartlar sosyalizm ideolojisinin her alanda olduğu gibi kültürel alanda da edebiyat faaliyetlerine dayatıldığı döneme denk gelmiştir. Bu yüzden bu döneme ait Bulgaristan Türk romanları sosyalizmi övücü ideolojik mesajlarla ve bu doğrultuda romanlardaki şahıs kadrosu içerisinde yer alan idealize edilmiş tiplerle yüklüdür. Bu evrenin romanlarında sosyalist dönemdeki politikalarla ilgili olumsuzluklar eserlerde vurgulanmasa da kooperatifler ve kolektifleştirme gibi bazı uygulamaların varlığı eleştirilmeden bunların Türk toplumunda meydana getirdiği huzursuzluk üzerinden tarihte geri dönüşlerle eski devlet politikaları eleştirilmiştir. Yine bu dönem romanlarında en fazla görülen sosyal meseleler Türk toplumunun kendi iç dinamikleriyle ve yapısıyla ilgili olan “Ötekileştirme”, “Gelenek ve Modernite Çatışması”nın çatısı altında yer alan “ağalık, aile, evlilik kurumu, kadın meseleleri, din”, ile “Eğitim” ve “Yoksulluk” meseleleridir. Az da olsa “Asimilasyon” ve “Göç” meselesine de değinilmiştir.

Romanlarda “göç” olgusuna sosyal bir mesele olarak yer verilmekle birlikte göç karşıtlığı mesajı hâkim unsurdur. Bu dönem romanlarında toplumdaki aksaklıklar olumsuz ve yeniliklerin karşıtı, halkı sömüren “ağa” tipi üzerinden verilmektedir. Sosyalist dönem romanları “ağa”, “hoca” vb. tipler üzerinden modernitenin ve dinsizliğin karşısında duran geleneksel değerleri, geleneksel din algısını, sınıf farklılıkları ve eşitsizlikleri eleştirmişlerdir. Burada “Din” ana tema olmamakla birlikte geleneği yansıtan bir karşıt güç olarak romanlarda yer bulmuştur. Yine Toplumcu-Gerçekçi anlayışın bir ürünü olan olumlu ve yüceltilmiş roman karakterlerinin de özellikle bu dönemde yaratıldığını görmekteyiz. Söz konusu roman kahramanları romanlarda Sosyalizm doğrultusundaki ideolojinin tüm yönleriyle mücehhez, idealize edilmiş olumlu tiplerdir. Bu bağlamda sosyalist dönem romanlarında geleneğe dayalı birçok uygulama eleştirilirken sosyalist kimlik her şeyin üzerinde, eşitsizlik karşısında kurtarıcı bir üst kimlik olarak sunulmuştur. Romanlarda, sosyalizmin hâkimiyeti ile birlikte kalkınan bir mekân olarak köy ve ağa karşısında güç kazanan bir gariban köylü imajı sunulmuştur. Bu imaj romanların olay örgüsünün geçtiği mekânlar ve kişi kadrosu içerisinde yer alan roman şahıslarının olumlu değişimiyle çizilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan Türk romanları daha yerel bir çizgiye kaymıştır. Bir önceki dönemde yer alan Osmanlı idarecilerine yönelik eleştiriler bu dönemde bir önceki Bulgar yönetimlerine kaymış ve bu yönetimlerle ilgili sıkıntılar dile getirilmiştir.

Totaliter rejim sonrası ülkede baskının azalmasıyla yayımlanan Bulgaristan Türk romanlarındaki sosyal meselelerin ekseriyetini eski rejimin baskıları ve bozulmuş düzenin gözler önüne serilen çarpık uygulamaları teşkil eder. Bu bağlamda romanlarda “Ahlaki Değerlerin Yozlaşması” ve buna bağlı olarak sosyalist dönemde yapılan yolsuzluklar, aydınlara uygulanan baskılar ve jurnalleme işinden sıkça bahsedilmiştir. Bu dönemin romanlarında sosyalizmin tahrip ettiği toplumsal hayat gözler önüne serilirken bir önceki dönem romanındaki “ağa” tipinin yerini bu defa olumsuz “sosyalist tip” almıştır. Yine bir önceki dönemin romanlarından farklı olarak sosyalizmle ilişkilendirilen hürriyet, eşitlik kavramlarının bu dönem romanlarında sosyalist rejimle birlikte faşistçe yok edilmesinin eleştirisi vardır. Bu dönem romanlarında rejimin kendi adamlarını kayırırken Türkleri ve Türk aydınlarını nasıl ötekileştirdiği sıkça vurgulanmıştır.

Posttotaliter dönemde yazılan ve muhtevasına geçmiş dönemi konu alan bazı romanlarda Sosyalist mankurt tipi oluşturularak asimilasyon meselesinin tehlikeleri anlatılmıştır.

Bunlarla birlikte bu dönemde yayımlanmış bazı romanlarda örtülü bir ideolojik yüklemenin yapıldığı ve bu minvalde şekillenmiş kahramanlar dikkati çekmektedir. Bu romanlarda geçmiş Sosyalist dönemin eleştirisi daha ağırlıklı olarak ön plana çıksa da Sosyalist dönemin bazı olumlu yönlerine özlem duyulduğu sezdirilmektedir.

Bu dönemde yayımlanan romanlarda görülen meseleler “Asimilasyon ve Ötekileştirme”, “Göç” ve “Sosyalist Dönem Uygulamaları”, “Gelenek ve Modernite Çatışması”, “Eğitim”, “Yoksulluk”, “Ahlaki Yozlaşmayla İlgili Meseleler”dir. Bu dönem romanları içerisinde yer alan ve savaş yıllarını konu eden “Rodopların Kader Yolları” dışındaki diğer romanlar “Savaş” meselesini daha az ele almıştır.

Savaş Bulgaristan Türklüğünün tarihinde sosyal yapıyı şekillendiren önemli bir etken olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Savaşları başta olmak üzere I. Dünya ve II. Dünya Savaşı ve bu savaşların sonuçlarından Bulgaristan’da yaşayan Türkler de etkilenmiştir. Tarihî bir zemine sahip olan Bulgaristan Türk romanlarına çoğunlukla 93 Harbi ile Balkan Savaşları yansımıştır. Romanlarda savaşlar, toplumu etkileyen maddi ve manevi açıdan kayıpları, yıkıcı taraflarıyla gözler önüne serilmiştir. Çoğu romanda Bulgaristan Türklerinin sancılı bir şekilde geçtiği azınlık durumunun başlamasında ve buna bağlı göç, asimilasyon vb. diğer sosyal meselelerin görülmesinde bir milat olarak savaşlardan bahsedilmiş ve bu önemli tarihî zemine temas etmekten kaçınılmamıştır.

Sosyalist dönem uygulamalarından kooperatifleştirme ve kolektifleştirme, sansür, güdümlülük Türk toplumunda yarattığı huzursuzluk ve endişe dolayısıyla romanlarda sosyal bir sorun olarak yer almıştır. Önemli bir unsur olan toprak üzerinden gelişen ve tarımla geçinen Türk toplumunu da büyük ölçüde etkileyen kooperatifleştirme ve TKZS’ler belirgin olarak öne çıkan sosyalist dönem uygulamalarındandır. Sosyalist dönemdeki romanlarda Türk toplumunun yönetime olan güvensizliği ve özel mülkünü vermek istememesi üzerinden şekillenen kooperatif sorunu, demokratik dönemde tüm olumsuzluklarıyla ayrıntılı olarak romanlarda işlenmiştir. Bunun yanı sıra sansür, güdümlülük vb. uygulamalar, kendileri de birer güdümlü roman örneği olan sosyalist

dönem romanlarında yer almazken demokratik dönemdeki eserlerde bu uygulamalarla ilgili eleştirilere sıkça yer verilmiştir.

Göç meselesi Bulgaristan Türk romanları içerisinde önemli konuma sahip sosyal meselelerden biri olmuştur. Sosyal bir mesele hâlini alan göç olgusu romanlarda genellikle itici faktörleri ve olumsuz sonuçlarıyla yansıtılmıştır. İtici faktörler arasında savaşlar, savaşla birlikte şekillenen sosyal ve siyasal ortamda Türklerin her anlamda kayba uğratılması ve ötekileştirilmesi, huzursuz edici sosyalist yönetim uygulamaları, asimilasyon süreçleri ve bu süreçle birlikte geleceğe dair hissedilen korku ve kimlik kaygısı vb. tespit edilmiştir. Romanlarda göçle ilgili sosyal meseleler toplumda ikiliğe neden olan taraflarıyla da gösterilmiştir. Göçü bir umut olarak gören ve gitmek isteyen kesim ile durum ne olursa olsun kalmak isteyen kesim arasındaki anlaşmazlıklar yansıtılmıştır. Göçle ilgili olarak romanların genelinde verilen yaygın düşünce gidenler ve kalanlar için göçün zor olduğu, her iki tarafa da ayrılık ve hüznü getirdiğidir.

Asimilasyon ve Ötekileştirme de Bulgaristan Türk romanlarında çokça yer tutan sosyal meselelerdendir. Asimilasyon meselesi isim değiştirme, din değiştirme, ana dil ve ana dille ilgili konulardaki yasaklarla ve soya dönüş politikalarının roman kurgusuna dâhil edilmesiyle eserlere yansımıştır. Ötekileştirme ise ilk dönem romanlarından demokratik döneme kadar romanlarda ve demokratik dönem romanları da dâhil olmak üzere en çok görülen sosyal problemlerin başında gelmiştir. Sosyoekonomik ve sosyal statüye göre, yaşanan yere göre ve etnik aidiyete göre yapılan ötekileştirmeler romanların içerik evrenindeki ayrıntılarda daima yer tutmuştur.

Gelenek ve Modernite Çatışması Bulgaristan Türk romanlarının ilk örneğinden son örneğine dek hep yansıtılan, en geniş yelpazeye sahip mesele olmuştur. Bulgaristan Türk romancıları eserlerinde gelenekle modernitenin çatıştığı durumları aile, evlilik, kadın, kılık-kıyafet (şalvar-fistan), din, eski ve yeni kurumlar (ağalık, mektep-medrese), sosyal hayattaki değişim ve yeni durumlar üzerinden ele almışlardır.

Eğitim ile ilgili toplumsal meselelerde yazarlar tarafından Bulgaristan Türk toplumunun eğitime verdiği önemin azlığı ve eğitimsizliğin toplumda ortaya çıkardığı cehalet durumu eleştirilmiştir. Bazı eserlerde Türk okullarının maddi olanaklarının yetersizliği ve devletin yardım elini yeterince uzatmamasıyla Türklerin cahil bırakılmaya

çalışılması ve okullar arasındaki denklik meseleleri, eğitim imkânlarındaki fırsat eşitsizlikleri vb. noktalara da işaret edilmiştir.

Yoksulluk genel bir kavram olarak işsizlik, yetişebilen tarım ürünlerinin sınırlılığı, fakirleştirme politikaları, serbest piyasa ekonomisine geçiş vb. sebepleri ve açlık, gurbetçi işçi göçü gibi yeni sosyal sorunları meydana getiren sonuçlarıyla birlikte romanlarda yansıtılmıştır.

Ahlaki değerlerde görülen yozlaşmanın meydana getirdiği sosyal meseleler eserlerde çeşitli şekillerde yer almıştır. Ahlaki yozlaşmayla ortaya çıkan meseleler arasında bir döneme bağlı olmaksızın ortaya çıkan tecavüz, iftira, yolsuzluklar vb. olduğu gibi sosyalist dönemin faşizan uygulamaları ve çarpıklaşan düzeniyle paralel olarak ortaya çıkan jurnalleme, mobbing vb. meselelerin de yer aldığı görülmüştür.

Bulgaristan Türk romanlarında tespit edilen tüm bu meseleler çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Romanda yansıtılan sosyal meselelerden bazıları arasında sıkı sıkıya bir bağlantı bulunmaktadır. Savaş, göç, asimilasyon, sosyalist dönem uygulamaları arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunsa da bu meselelerden her birisi kendilerine ait ağırlık alanları ve merkezleriyle önem kazanmış ve ayrı ayrı değerlendirilmeye uygun olmuşlardır. Eserlerin kurgularında yer alan, tarihî ve sosyal gerçekliklerle dolu olan bu sosyal meseleler temelde iki ana damardan beslenmiştir. Bunlardan ilki Bulgaristan Türklerinin tarihte yaşadıklarıyla azınlık hâline gelme süreci ve devamı; ikincisi ise Bulgaristan Türklerinin toplumsal yapısıyla ilgili olarak geçmişten günümüze aktarılan durumlarıdır.

Bulgaristan'daki Türk romanı henüz edebî ölçüt ve nitelikler açısından gelişme aşamasında bulunduğundan toplumsal sorunları yansıtmakta romanların kişi kadrosunda genellikle “olumlu” ve “olumsuz tip” hep yer almıştır. Bu tipler ve onlara yüklenen misyonlar farklı dönem romanları arasında ve romanlardaki sosyal hadiselerle göre değişiklik göstermiş olsalar da bu roman tipleri sosyal aksaklıkları dile getirmede yazarların kullandığı önemli araçlardan olmuştur. Tespit edilen roman tiplerinden bazıları şunlardır: Ağa, Hoca, İdealize edilmiş sosyalist tip, kötü özelliklerle donatılmış sosyalist tip, aydın, yobaz veya gerici. Tip kullanımından başka sosyal aksaklıkları yansıtmada yazarlar mekânı da işlevsel olarak kullanmışlardır. Bulgaristan Türk romanlarında kasaba ve kent yer alsa da mekân olarak köy önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden toplumdaki

değişim, gelişim ve gerilemeler roman mekânı olan köy tasvirleriyle vurgulanmak istenmiştir. Sosyalist dönem romanlarında sosyalizmin getirdiği yeniliklerin toplumu nasıl kalkındırdığı bir köyün eski ve yeni hâlinin karşılaştırılması ile anlatılır. Köyün ilk hâli acınası bir tablo ile göz önüne sunulurken sosyalizmin gelişile birlikte ihya olan köyün yeni manzarası çalışan iş makineleri, hastaneler, okuma evleri ve düzelen köy yollarının anlatıldığı canlı betimlemelerle yeniden çizilir. Demokratik dönem romanlarında ise eski rejimin verdiği sosyal boyuttaki zararları göstermek için yine mekân kullanımı yapılmıştır. Bu defa mekân sosyalizmle ve yanlış uygulamalarla birlikte zarar gören bitmiş hâldeki bir köye dönüşmüştür.

Edebiyat sosyolojisi ve edebiyat-toplum ilişkisi açısından meseleye yaklaşıldığında Bulgaristan Türk romanları topluma yakın bir ilişki içerisinde olan yazarlar için bir ifade alanı olmuştur. Bu bağlamda roman yazarlarının edebî üretimleri kendi başına değil de toplumla birlikte var olmuşlardır. Romanların kurgusu hayatla ve toplumla beslenmiştir. Söz konusu romanların yazılması Bulgaristan Türk toplumunun yaşadıklarının edebî bir pencereden yeniden ifade edilmesi olmuştur. Dönemlerin tümündeki Bulgaristan Türk romanlarında kesifleşmiş bir tarihsel arka plan mevcuttur. Tahlilleri noktasında iyi bir tarih okuması ile ön hazırlık gerektiren ve tarihteki gerçeklikleri kendi biricik dünyaları içinde yeniden kurgulayan Bulgaristan Türk romanlarının edebiyat ve sosyoloji bağlamında değerlendirildiğinde önemli sosyal meseleleri bünyesinde barındırdığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde bilhassa yazarı ve eseri çepeçevre kuşatan sosyal ortamın baskın olmasının rolü şüphesiz büyüktür. Bu bağlamda Bulgaristan Türk romanları sosyolojik çözümleme noktasında edebiyatın bir inceleme alanı teşkil edebileceğini kanıtlar niteliktedir. Söz konusu eserler, bu açıdan inceleme yapmaya ve çözümlemeler üzerinden bulgulara ulaşmaya imkân vermektedir. Eserlerde sosyal gerçeklikler ağır basarken bireysel konular ve edebî açıdan bazı estetik kaygılar bu gerçekliklerin gerisinde kalmıştır. Bulgaristan Türk romanlarının yansıttıkları sosyal meselelerin tespiti ve incelenmesine dayanan çalışmamızın, Türk Dünyası Edebiyatları sahasında ve bilhassa Bulgaristan'da ve de Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin romanlarıyla ilgili çalışmalara özellikle roman ve sosyal mesele münasebetleri noktasında katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

Ahmetbeyoğlu, Ali. “Hun Akınları Çağında Balkanlar” **Balkanlar El Kitabı I: Tarih**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Karam & Vadi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 69-85.

Aliosmanof, Halit. **Aydınlığın Öksüzleri**, Propeller Yayınevi, Sofya, 2008.

Aliosmanof, Halit. **Saçılan Kıvılcımlar**, Narodna Prosveta, Sofya, 1963.

Akgün, Atıf. “Bulgaristan’daki Türklerin Romanı” **Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2021, ss. 245-276.

Akgün, Atıf. **Bulgaristan Türklerinin Çocuk Edebiyatı (Dönemler-Temsilciler-Türler)**, Bengü Yayınları, Ankara, 2016.

Akgün, Atıf. **Çağdaş Balkan Türk Edebiyatının İlk Dönem Eserleri I Şehit Evlâtları & Muhâcir Mehmedoğlu**, Gençlik Neşriyat, Bakü, 2020.

Akgün, Hakkı. **Türkiye’de Ekonomi Basınının Ekonomi Politik Yapısı ve İçeriğe Etkileri; Ekonomist ve Para Dergisi Örneği** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2017.

Aktaş, Şerif. **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

Alp, İlker. **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.

Argunşah, Hülya. **Tarih ve Roman**, 1. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.

Atasoy, Emin. **Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.

Bakoğlu, Naim. **Azman**, Tibo Basımevi, Silistre, 2006.

Balıkçı, Emel. **Rodopların Kader Yolları**, Printa-Kom, Smolyan, 2015.

Balkanlı, Ethem Ruhi. **Şehit Evlâtları**, Balkan Matbaası, Filibe, 1913.

Belge, Murat. **Edebiyat Üstüne Yazılar**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Biricik, İbrahim. “Romanlarda Ötekileştirilen Kimlik: Dış Türkler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, Cilt:24, Sayı:1, 2020, ss. 8-28.

Bolat, Mahmut. “Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalara Dergisi**, Yıl:12, Sayı:23, 2020, ss. 223-251.

Bourneur, Roland ve Réal Quellet, **Roman Dünyası ve İncelenmesi**, çev. Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Bozkurt, Nebi. “İltimas”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 22, İstanbul, 2000, s. 154.

Büttanrı, Müzeyyen. “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2005, ss. 27-45.

Can, İslam. “Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını”, **Sistemik Aile Sosyolojisi** (Ed. Mustafa Aydın) Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2013, ss. 65-91.

Çağrııcı, Mustafa, “İftira”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 21, İstanbul, 2000, ss. 522-523.

Çavuşev, İsmail. **Gazetecinin Artık Yılı**, İzdatelstvo Bon, Sofya, 2004.

Çavuş, Mehmet. “Bulgaristan Türkleri Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998, ss. 33-48.

Çetin, Nurullah. **Roman Çözümleme Yöntemi**, 5. Baskı, Öncü Basımevi, Ankara, 2007.

Çodar, Fatih. **1980 Sonrası Bulgaristan Türk Romanında Göç**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019.

Çolakoğlu, Bayram. “Bulgaristan’da Türkçe Eğitimin Serencamı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:4, Sayı:69, 2015, ss. 4439-4444.

Dükâkinlerden Basri, **Muhâcir Mehmedoğlu**, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1922.

Eagleton, Terry. **Edebiyat Kuramı**, çev. Tuncay Birkan, 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Ekici, Nuray. “Bulgaristan Türkleri” **Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 507-521.

Erdi, İslam Beytullah. “Bulgaristan Türk Romanında Türk Dünyası”, **IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İLESAM, Ankara, 5-6.11.1998, ss. 65-70.

Erendoruk, Ömer Osman. **Buruk Acı**, Yayınevi Bilgisi Yok, İstanbul, 1991.

Ermez, Öznur. **Evlilik, Aile ve Boşanma -Aile Üzerine Kavramsal Bir Çalışma-** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020.

Feher, Geza. **Bulgar Türkleri Tarihi**, çev. Komisyon, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

Forster, Edward Morgan. **Roman Sanatı**, çev. Ünal Aytür, 3. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

Göktürk, Gamze Yeşim ve Bulut, Sefa. “Mobbing: İşyerinde Psikolojik Taciz”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 24, 2012, ss.53-70.

Güngör, Erol. **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Halaçoğlu, Yusuf. “Bulgaristan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul, 1992, ss. 396-399.

Hasdemir, İsmail. **Sosyolojik Bakış Açısıyla Yolsuzluk Olgusu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

İnalcık, Halil. **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943.

İnal, Tuba. “Savaş Hukukunda Tecavüz ve Yağmayı Yasakl(ma)yan Rejimler Lahey Sözleşmesi (1899-1907)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 29, 2011, ss. 27-47.

İrfan, Mehmet. **Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire**, Hurşit Matbaası, Filibe, 1912.

Jelavich, Barbara. **Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar**, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 6. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2018.

Kafesoğlu, İbrahim. **Türk Millî Kültürü**, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

Kalav, Ayşe, “Namus ve Toplumsal Cinsiyet Roller” **Akdeniz Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, ss. 151-163.

Kamil, İbrahim. “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, **Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar**, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ) KaraM&Vadi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 483-498.

Karaabdullah, Yıldız. “Kavramsal Çerçeve Eğitim, Öğretim ve Din”, **Din Eğitimi**, 5. Baskı, (Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege) Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, ss. 41-56.

Karpat, Kemal. **Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.

Kaya, Alim ve Bozkur, Binaz. “Kadercilik Eğitimi ve Özyeterlik İnancı ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **Ege Eğitim Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2017, ss. 124-145.

Kayapınar, Ayşe. “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, **Balkanlar El Kitabı I: Tarih**, (Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 105-128.

Kemaloğlu İnginar, Ayşegül. **Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2012.

Keskin, Y. Mustafa. “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2004, ss. 7-21.

Korkud, Refik. **Komünist Bulgaristan’ın Dosyası**, Türkiye Fikir Ajansı, Ankara, 1986.

Kurat, Akdes Nimet. **IV. Ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

Lukacs, George, **Roman Kuramı**, çev. Cem Soydemir, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Lutov, Ahmet. **Bulgaristan Müslümanlarının Dinî ve Sosyal Hayatı/Blagoevgrad İli Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006.

Macartney, C. A.. “Peçenekler” çev. Emine Dikmen, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2020.

Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

McCharty, Justin. **Ölüm ve Sürgün**, çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

Memişoğlu, Hüseyin. **Bulgaristan’da Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985.

Memişoğlu, Hüseyin. **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Nevrezova, Aydzhan. **Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Nuri, Hüsnîye O. **Aranılan Sevgili**, Doğru Yol Gazetesi, Sofya, 1937.

Okay, M. Orhan ve Âlim Kahraman, “Roman” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:35, İstanbul, 2008, ss. 160-164.

Okur, Mehmet. “Balkan Savaşları”, **Balkanlar El Kitabı I: Tarih, (Der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ) KaraM & Vadi Yayınları**, Ankara, 2006, ss. 612-622.

Özgür, Ulvi. **Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye’ye Göçleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Özkan, Vildane. **Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Özlem, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul, 2008.

Özmen, Ömür Neczan Timurcanday Özmen, “Bulgaristan’dan Gelip İzmir’e Yerleşmiş Türk Soylu Göçmenlerin Kamusal Alanda Görünürlüğünün ve Toplumla Uyumlarının Göç Kuramları ve Bütünleşme Açısından İncelenmesi”, **Dış Göçler**, (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Ömür Neczan Timurcanday Özmen, İbrahim Güray Yontar, Yunus Emre Özer), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2013, ss. 111-128.

Öztürk, Resul. “İslam Düşüncesinde Kadereci Anlayışın Sosyal ve Kültürel Temelleri, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 127-156.

Uçak, Nazan Özenç ve Birinci, Hatice Gülşen. “Bilimsel Etik ve İntihal”, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt: 22, Sayı: 2, 2008, ss. 187-204.

Sezen, Lütfi. “Türkiye’de Evlenme Biçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 27, 2005, ss. 185-195.

Şimşir, Bilal. **Bulgaristan Türkleri**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Tatof, Sabri Salief. **İki Arada**, Narodna Prosveta, Sofya, 1967.

Tatov, Sabri. **Gün Doğarken**, Narodna Prosveta, Sofya, 1963.

Tekin, Mehmet. **Roman Sanatı 1**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.

Tezcan, Mahmut. “İlkel Topumlarda Başlık Parası”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2019, ss. 415-426.

Vatansever, Erhan. **Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

Watt, Ian ve Barthes Roland. **Roman ve Gerçek Etkisi**, çev. Mehmet Sert, 1. Baskı, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2002.

Yakup, İsmail. **Kestaneler Altında**, Akademi Yayınları, İstanbul, 2011.

Yaşar, Gamze Aslan. “Ortaçağ’dan Günümüze “Modernite” Doğuşu ve Doğası”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 7, 2011, ss. 10-26.

Yayla, Raşit. **Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü; Sakarya İli Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2018.

Yenisoy Süleymanoğlu, Hayriye. “Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Sorunlarında Yeni Gelişmeler (1990-2010)” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt:17, Sayı:2, İzmir, 2017.

Yenisoy Süleymanoğlu, Hayriye. **Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası**, B.G.F. (Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu) Yayınları, Bursa, 2007.

Yenisoy Süleymanoğlu, Hayriye. **İkinci Dünya Savaşından Bu Yana Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitimi**, Trakya-Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Edirne, 2011.

Yenisoy Süleymanoğlu, Hayriye. **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Bulgaristan Türk Edebiyatı, Cilt:8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Yıldırım, Bülent. **Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011)**, 2. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Yurttaş, Süleyman. **Toplumsal Ayrımcılıklara Farklı Bir Bakış: Yaşlı Ayrımcılığı ve Ötekileştirme** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2017.

<https://www.turkedebiyati.org/gelenek-nedir.html> (20.03.2022)

TEŞEKKÜR

Öncelikle, tez konumu belirlememden sonlandırmama kadarki süreçte ihtiyacım olduğunda benden yardımını hiçbir zaman esirgemeyen ve değerli zamanını bana ayıran danışmanım, kıymetli hocam Doç. Dr. Atıf Akgün'e teşekkür ederim.

Yüksek Lisans öğrenim sürecim boyunca tecrübeleriyle bana ışık tutan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ali Erol'a ayrıca teşekkür ederim.

Tez sürecimin her zorluğuna benimle birlikte göğüs geren ve her zaman koşulsuz bir şekilde yanımda olup beni seven sevgili babam Murat Bişkin ve sevgili annem Havva Bişkin'e; canım kardeşlerim Şeydanur ve Elif Miyase Bişkin'e teşekkür ederim. Bu çalışmayı canım aileme ithaf ediyorum.

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimimi İzmir’de tamamladım. 2017 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldum. 2018 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programına başladım.

